

चांदोबा

जानेवारी १९६४

भारताचा इतिहास

ग्यासुदीन तुघलक वारल्यानंतर तीनच दिवसांनी त्याचा मुलगा महंमद तुघलक याने स्वतःला बादशाह म्हणून घोषित केले. चाळीस दिवसानंतर तो दिल्ली येथे आला आणि त्याने मोठ्या धाट्याने स्वतःचा राज्याभिषेक करवून घेतला.

महंमद तुघलक हा विद्वान व रुद्री स्वभावाचा एक मनुष्य होता. तो विद्वान तर होताच, पण बुद्धिमान होता की माथे-फिरू, क्रूर होता की साधुवृत्तीचा हे सांगणे कठीण आहे. तो फार पराक्रमी होता आणि तत्त्वज्ञान व धर्मशास्त्र या विषयांत त्याचे असामान्य असे पांडित्य होतं हे मात्र खरं आहे.

त्याची स्वतःची राहाणी अगदी साधी होती. त्याला व्यसन नव्हतं. त्याने दानधर्म पण पुष्कळ केला. त्याला पांडित्य होतं,

पण व्यवहारज्ञान मुळीच नव्हतं. त्याने योजलेल्या योजनांच्यामार्गे फार मोठी कल्पना असे, परंतु योजना अमळांत आणतांना मात्र त्याला कधीच यश मिळाले नाही. उच्च राज्याचे व प्रजेचे नरंच नुकसानच झाले. कारण स्वभावाने तो तापट व आततायी होता. कोणी त्याच्या कामांत दोष काढला किंवा त्याच्या इच्छेविरुद्ध केले तर त्याला स्वपत नसे. त्याच्या योजना अवघड होती गेल्या तसतसा त्याचा विक्षिप्तपणा पण वाढत गेला. त्याने प्रजेच्या हिताची कामे करण्याचा खूप प्रयत्न केला. परंतु तो अपकारच ठरला.

गंगा व यमुना या नद्यांच्या सोऱ्यांतील प्रदेशांत त्याने करवाद केली. तो प्रदेश सुपीक होता सरा, पण दुष्काळ पडला असता त्याने करवाद केली आणि अवि-

काऱ्यांच्या मदतीने करपणाने कर बसली सुरू केली. शेतकरी शेते सोडून पळून गेले. त्यांना परत कामावर लावण्यासाठी त्याने नानाप्रकारचे अत्याचार केले.

१३२७ मध्ये त्याने आपली राजधानी दिल्लीहून दौलताबाद म्हणजे देवगिरी येथे नेली. त्याच्या राज्यांत पंजाब, बंगाल, गुजरात व दक्षिणेकडील प्रदेश असल्यामुळे राज्याचे एक केंद्र म्हणून दौलताबाद येथे राजधानी करण्याची त्याची कल्पना चुकीची नव्हती. याशिवाय बंगोल जातीच्या स्वाऱ्यांची भीति कमी व्हावी हाहि हेतु त्यांत एक होता.

त्याने दौलताबाद येथे मोठमोठ्या इमारती व रस्ते बांधले. दौलताबादला जाण्यासाठी जे लोक तयार झाले त्यांना त्याने धन-सहाय्य केली. हे सर्व ठीक होतं. पण दिल्लीची प्रजा दौलताबाद येथे जाण्यास तयार नाही हे जेव्हा त्याला कळले तेव्हा त्याला मयंकर राग आला. त्याने हुकूम काढला की दिल्लीच्या नागरिकांनी आपले सामानसुमान घेऊन दौलताबादला जावे. या प्रवासांत प्रजेला किती हालअपेष्टा सहन कराव्या लागल्या याची पुरी कल्पना आज येथे शक्य नाही. तरी ७०० मैलांचा पायी

प्रवास लक्षावधि प्रजेला सुखाचा झाला असेल की वास्तव हे कळणे तितकंसे कठीण नाही.

सुळतानाला प्रजेच्या काटाची कल्पना आली तेव्हा सुळतानाने दुसरी आज्ञा काढली की राजधानी दौलताबादहून पुन्हा परत दिल्लीला नेण्याचे ठरले आहे. म्हणून प्रजेला पुन्हा दिल्लीस जावे लागले. सुळतानाच्या या लहरी स्वभावामुळे कित्येक लोक प्राणास मुकले व सामान सुमानाची वाताहत पण झाली. प्रजा परत दिल्लीला आली. परंतु दुःखी व कष्टी होऊन. अर्धी अधिक दिल्ली ओसाड पडली व दिल्ली आपले जुने

वैभव घालवून बसली. पुन्हा ते वैभव येण्यास एक दीड शतक तरी लागले.

पुढे सुलतानाने तांब्याची नाणी काढली. ही एक मूळमाही अशी आर्थिक सुधारणा होती. परंतु ही नाणी सरकारी टांकसाळीतच पाडली पाहिजेत असा कायदा नव्हता. प्ररोधरी नाणी पाडण्यास परवानगी असल्यामुळे. "प्रत्येक घरच एक टांकसाळ झाले. पाटील कुळकर्णी श्रीमंत झाले व सोनारानी सोन्याऐवजी तांब्याची नाणी पाडून सरकारी खजिना भरला. इतिहासकारांनी असा उल्लेख केला आहे.

सुलतानाने आणखी एक वेडेपणा केला. त्याने सोन्या-चांदीची नाणी देऊन तांब्याची नाणी विकत घ्यायला सुरवात केली. त्यामुळे खजिना रिकामा पडला व तुघलकाबाद येथे तांब्याच्या नाण्यांचे दींग लागले.

सन १३२८-२९ मध्य ट्रांस अक्स-याना येतील चयताई सरदाराने भारतावर स्वारी केली. ही स्वारी परतली. पण महंमद तुघलक याने त्याला त्याचा पराभव करून की त्याला घन देऊन परतवले हे सांगणे कठीण आहे.

भारत व चीन देशांच्या सीमेवर असलेला काराकोरम पर्वत जिकण्यासाठी महंमद तुघलकाने एक मोठे सैन्य पाठविले. पण बंदीमुळे म्हणा किंवा रसद वेळेवर न पोचल्यामुळे म्हणा, सैन्याला परत फिरावे लागले. इतिहासकार म्हणतात की अवघे दहाच लोक परत आले व काही इतिहासकारांचे म्हणणे आहे की तीनच परतले. परंतु या स्वारीचा मुख्य हेतू पुरा झाला. त्या प्रदेशातील लोकांनी दिल्लीचे आधिपत्य स्वीकार केले.

महाभारत

धृतराष्ट्र, गांधारी कुंती वगैरेंनी वानप्रस्था-यम स्वीकारल्यानंतर हस्तिनापुराचे वैभवच अपुंकाही हरपले. पातेचा आधार तुटलेल्या मुळांची जी स्थिति होते ती पांडवांची झाली. काळम लहानपणापासून कुंतीच्या मावेचे छत्र त्यांच्यावर सतत होते.

नागरिक व भवा देखील दुःखी काही झाली. पृथ्व धृतराष्ट्र व गांधारी एकदम मनवासास गेलेली पाहून त्यांना दुःख होणे साहजिक होते.

बडीलव्याच्या मंडळीच्या अभावी अनाथ झाल्याचा मास पांडवांना देखील होऊ लागला. अमिमन्यु व उपपांडव यांना वीरगति मिळाल्याचे दुःख होते ते वेगळेच. जीवनाचार एक परीक्षित मात्र होता.

प्रत्येकाला काही तरी उणीव आहे असे मासे. पण बोलणार कोण ! परंतु सद्देवाने सर्वांच्या मनांतली गोष्ट सांगून टाकली. म्हणाला—“दादा ! काकांना भेटायला जावे असे तुला वाटत आहे हे मला ठाऊक आहे. आईला एकदा भेटून यावे असे सर्वांना वाटत आहे. पण कोणी बोलत नाही. तिला वनांत काही काळ तर नाही ना निद्रान एवढे तरी पाहून यावे असे फार फार वाटते.

लगेच दौधरी म्हणाली—“सासुबाईची पुन्हा कधी भेट घेऊन की नाही, याची संका मला कित्येक दिवसापासून वाटत आहे. तुम्हांला पुरुषांना काय ! राज्य-कारभारांत एकदां गर्क झालांत की जगांतली एक देखील गोष्ट आठवत नाही. पण आम्हां

सर्वांना परमानंद झाला. सर्वांत वृद्ध कृपाचार्य, त्यांनाच सर्वांनी पुढाकार दिला व त्यांच्या आज्ञेप्रमाणे वनगमनाची सर्व तयारी झाली. रथ, हत्ती, घोडे, उंट जे वाहन मिळाले त्यांत बसून लोक निघाले. ज्यांना ही वाहने नव्हती ते पायीच निघाले. द्रौपदी वगैरे स्त्रियांसाठी पाळण्यांची व्यवस्था करण्यांत आली. शौम्य व युयुत्सु फक्त दोघे नगराच्या रक्षणासाठी मागे राहाले.

सर्व कुरुक्षेत्र येथे येऊन पोचले. सतमूष धृतराष्ट्र वगैरे ज्या बंदांत रहात होते ते जबरजस्त होते. म्हणून सर्वांनी आपापली वाहने तेथेच सोडली व पायीच निघाले. द्रौपदी वगैरे स्त्रिया देखील पायीच निघाल्या.

केळ्यांच्या झाडाआड आश्रम होता. तेथे कोणीच नव्हते. सर्वत्र सामसूम होती. परंतु पांडवांना आलेले पाहून जवळपास राहणारे कधी न मुनी आले. सर्व यमुनेवर स्नानास गेल्याचे त्यांनी सांगितले.

पांडव यमुनेवर गेले. दूर धृतराष्ट्र आंघोळ करून सूर्याला अर्ध देत होता. सर्वांत पुढे सहदेव धांवत गेल्या व त्याने कुंतीला नमस्कार करून तिला मिठीच मारली आणि लहान मुलासारखा रडू लागला.

कुंतीच्या होळ्यांत प्रेमाश्रु आले व तिने त्याला उभा करून पोटाशी धरले आणि गांधारीला म्हणाली—“सहदेव आला आहे.” नंतर सर्व पांडव एकामागून एक गेल असलेले दिसले.

कुंती धृतराष्ट्र आणि गांधारीला वाट दाखवीत पुढे निघाली. पांडवांनी पुढे पांढत येऊन त्यांच्या हातातून पाण्याने भरलेले तांबे व पागरी घेतल्या व सर्वांना घेऊन द्रौपदी वगैरे स्त्रिया आणि नागरिक वाट दाखवत उभे होते तेथे गेले.

युधिष्ठिराने कोण कोण आले आहे हे सांगितले आणि नव्या मंडळीचा थोडक्यांत परिचय करून दिला. सर्व आस मंडळी आलेली पाहून धृतराष्ट्राला आपण परत हस्तिनापुरीच पोहोचलो असा आनंद झाला. स्त्रियांनी आपल्या सासू-सासऱ्यांना नमस्कार केला व सर्वांनी आश्रमांत प्रवेश केला.

जवळपासचे कधी व मुनी पांडवांना भेटायला म्हणून आले. धृतराष्ट्राने त्यांची ओळख करून दिली. नंतर हस्तिनापुराची कुशल वार्ता विचारली व राज्यकारभारा-विषयी चवकशी केली. युधिष्ठिराने सर्व माहिती सांगून वनवासाचा कांही कष्ट झाला

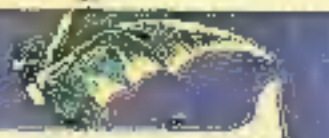

का असे विचारले. नंतर विदुर दिसला नाही म्हणून त्याच्याविषयी विचारपूस केली.

धृतराष्ट्र म्हणाला—“विदुर फार चकला आहे. रानांत सतत फिरत असतो.” अग्नी मुनी केव्हा केव्हा तो भेटतो असे सांगितले. सुदैवाने त्याच वेळी सर्वांना विदुर दूर कोठे तरी जात असलेला दिसला. त्याचे सर्व अंग धुळीने भरले होते.

युधिष्ठिर धांवत विदुराकडे निघाला. ओरडून म्हणाला—“काका! मी आलो आहे भेटायला.” आणि त्याच्या पाठीमागे

घाबत गेला. विदुर एका दाट झाडीत शिरला. मधूनमधून तो दिसे. युधिष्ठिराचा आवाज त्याच्या कानावर पडला की नाही कळले नाही. त्याने मागे वळून देखील पाहिले नाही. शेवटी एका निर्जन स्थानी विदुर उभा असलेला दिसला. तो इतका थकला होता की त्याला ओळखणे देखील कठीण होते. युधिष्ठिराने जाऊन नमस्कार केला आणि म्हणाला—“काका! मी युधिष्ठिर!” युधिष्ठिर विदुराच्या समोर उभा होता. तेव्हा एक अद्भुत गोष्ट घडली. विदुर एक लावून बराच वेळ त्याच्याकडे पहात उभा राहिला. युधिष्ठिराला असे वाटले की विदुराने सशरीर त्याच्या शरिरात प्रवेश केला. जणुंकाही दोघांचा जीव व आत्मा एक होऊन गेला. युधिष्ठिराला क्षण भर देहमान राहाले नाही.

थोड्या वेळाने स्वतःला सावळून त्याने विदुर कोठे दिसतो का पाहिले तेव्हा त्याला

विदुर एका झाडाला टेकून, डोळे मिटून निश्चेष्ट बसलेला दिसला. मृत्यूची कळा तोडायर स्पष्ट दिसत होती.

तेव्हा युधिष्ठिराला व्यास मुनींनी एकदां सांगितलेली गोष्ट आठवली. व्यास मुनी म्हणाले होते की विदुराचा आत्मा तुझ्या आत्म्यात मिळून जाईल. त्याने विदुराच्या देहाचा दहन-संस्कार करण्याचे ठरवून चिता रचली. त्यावेळी आकाशवाणी झाली—“युधिष्ठिरा! याच्या स्मरणाचा अंशविधि करण्याची आवश्यकता नाही. ज्याने स्वतःच्या इच्छेने देह ठेवला त्याच्यासाठी शोक करू नकोस.”

युधिष्ठिराने त्या देहाला स्पर्श केला नाही व आश्रमात परत येऊन घडलेले वृत्त सांगितले. ते ऐकून भूतप्राप्ताला आनंदच झाला. सर्व हस्तिनापुरवासियांनी ती रात्र आश्रमातच आनंदाने घालवली. कोणाला हस्तिनापुराची आठवण देखील झाली नाही.

अध्यात्मिक चरी

[२१]

[लक्ष्मण व त्याच्या दोघां साठी मिथिला पकडण्याचा ठाव ब्रह्मदंडीने योग्यप्रमाणे साधला. ब्रह्मदंडी व गडमुख सरचाराच्या अनुयायांच्या हाती तिचे कैद झाले होते. ब्रह्मदंडी ओरबला जवळ सोडून दोघांना तार करा. पुढे दावा]

ब्रह्मदंडीचा आवाज हळूने ओळखला व धरले व त्याच्या हातांतली आणि जयमल व वळून तिकडे पाहू लागला. समोर गोमांग या दोघांची शस्त्रे काढून घेतली. तिघांना घेऊन उभे राहिलेल्या पंखवाल्यांना त्या तिघांना त्या असहाय व निरुध्द अवस्थेत पाहून जितवर्मा व शक्तिवर्मा खद-एका बाजूला व्हायला सांगून तो पुढे आला. त्याच्या रक्षणार्थ दोन्ही बाजूला जितवर्मा व शक्तिवर्मा आपापल्या तलवारी उपसून उभे होते. ब्रह्मदंडीला पाहतांच लक्ष्मण त्याच्याकडे रागाने पहात त्याच्या अंगावर घावणार इतक्यांत चार पांच पंखवाल्यांनी त्याला दोघांच्या तलवारी ओढून घेतल्या आणि

इतक्यांत महाकायने आपल्या चाबकाने

त्यांना बजावले—“खबरदार, पोली यांच्या अंगाळा माझ्या परवानगीशिवाय हात लावलात तर, साठ सोऱ्यांची नाणीं जो काढून ठेवील त्याने त्यांना घेऊन जाई व काय वाटेकडे ते कराई.”

जितवर्मा व शक्तिवर्मा महाकाय्याच्या त्या विचित्र नागण्यामुळे द्विचलेल्या सांपासारखे चवताळून त्यांच्या अंगावर धांवले व म्हणाले—“अरे ए भांसाच्या गोळ्या! पहिल्याने तो चावूक दूर फेंक! ते तुझे गुलाम नाहीत. होते पूर्वी, पण तू त्यांना केव्हांच विकून टाकले आहेस. ज्यांनी यांना

विकून घेतले होते, ते ज्यापारी केव्हांच यमसदनास गेले आहेत.”

“होय! ते भेले म्हणून त्यांना विकलेही यस्तु माझ्याकडे परत आली. तुम्हांला एवढे देखील कळत नाही का रे मूर्खानो!” महाकाय द्रव्यावून म्हणाला.

जितवर्मा व शक्तिवर्मा महाकायाला मारण्यासाठी धांवले. पण महाकायाने दोघांना दोन्ही हातांनी मांजर उंदराळा भरते तसे धरले आणि गरगर फिरवून दूर फेंकून दिले.

जमदंडी ते सर्व इतका वेळ पहात उभा होता. त्याला इतकी चीड आली की त्याने गरुडराजाकडे वळून म्हटले—“गरुडराज! हे तिघे आपसांत कुश्यामांजरांसारखे भांडून स्मृतः मरणार व लखू व त्याचे साथी आपल्या हातांतून निसडून पडून जाणार.”

गरुडराज आपला माळा त्या तिघांकडे रोखून ओरडला—“नितवर्मा व शक्तिवर्मा सोळा त्या प्रतिगणाला! हे तिघे माझे गुलाम आहेत. मी त्यांना पकडले आहे.”

गरुडराजाची ती गर्जना ऐकून दोघांनी महाकायाला सोडले आणि आपापल्या

तरवारी घेऊन दांत ओठ चावीत एका बाजूला उभे राहाले. महाकायाने पण धांपा टाकीत आपला चावूक उचलून घेतला आणि तो सांभावर टाकून करड्या नजरेने जमदंडीकडे पाहू लागला.

जमदंडी लखूबळ गेला व त्याच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवीत म्हणाला—लखू, अरे, माझ्याशी वाकडें! मी तुम्हा हिचैषी आहे हे, तू वाईट संगतीत पडून—या गुरुदोषाच्या नादाळा लागून स्वतःचे हित व अहित कशांत आहे हे देखील विसरलास. मी तुम्हा एक कोट्याधीश, मग हे ह्मलोकाचा मालक करायला निघालो होतो, स्वतःच्या इच्छेने नव्हे, कालभैरवाच्या आज्ञेने. परमेश्वर रूपेनेच पुन्हा तुम्ही व माझी भेट वडली आहे. अग्नि आणि वायु यांचीच जणू ही भेट आहे. आतां आपल्या वाटेवर कोण आडवा उभा राहतो ते पाहतां.”

जमदंडीच्या त्या गोडगोड बोलण्याने लखू खूप होण्याऐवजी वास्त चिडला. त्याने आपल्या पाठीवरचा त्याचा हात शिडकावून दूर लाटले व म्हणाला—“जमदंडी तुम्हा या फुसलावण्याने मला

भुरळ पडेल असे तुम्हा वाटत असेल. तू किती मोठा मांत्रिक आहेस हे मला देखील ठाऊक आहे.”

जमदंडी आपला राग पिऊन स्वतःला आवरून म्हणाला—“लखू! पुरे कर बडबड तुम्ही, उपकारकर्त्याला अशीच उत्तरे करतात वाटते! तू माझा जो अपमान केलास तो मला एकदा लागला नाही. पण तू माझ्या मंत्रशक्तीचा अपमान करून स्वतः काळभैरवाचा अपमान केला आहेस हे विसरू नकोस. पुन्हा वास्त कांही बोललास तर उभाचा उभा राखेचा एक ढीग होऊन

इतक्यांत गरुडराजाने आपल्या भाल्याने त्यांच्या हातांतल्या तलवारी खाळी जमिनीवर पाडल्या ॥ म्हणाला—“धांबा ! धांबा !” तो पुढे म्हणाला—“या दोघांना पाहिल्या-पासून मला एक गोष्ट सुचली आहे. खांचो तोडें गिधाडासारखी दिसत आहेत. तेव्हां गिधाडांच्या जातीचे हे मनुष्य असावेत. आम्हां गरुडजातीची सेवा करायला ही गिधाडेच उपयोगी पडतील. आमच्या जातीच्या शाखांत देखील लिहिले आहे की या गिधाडजातीला आपले दास म्हणून वागवा व आपापसी त्यांचे रक्षण करा. तर मग हे दोघे आजपासून आमचे दास झाले आहेत.”

नंतर तो आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला—“या दोघांना माझ्या घरी नेऊन यांच्यावर कडक नजर ठेवा. माझे पंख धुकून घालवण्याचे काम यांना या.”

गरुडराजाच्या आज्ञेने पंखवाले अनुयायी जयमल व गोमांगला घेऊन घेऊन जाऊ लागले तेव्हां ऋषदंडी त्यांना मध्येच अडवून गरुडराजाला म्हणाला—“गरुडेश्वरा ! अशी धाई करू नकोस ! तू यांना अजून ओळखले नाहीस ! हे तुझ्या हातावर तुरी देऊन

निघून जातील. या गोष्टीचा बरा विचार कर. पळाले तर ते नुसते पळणार नाहीत तुला ठार करून पळून जातील ! माझे ऐक, आतांच्या आतां यांचे मांस गिधाडांना खायला भाऊ.”

ऋषदंडीचे ते बोलणे गरुडराजाला आवडले नाही. तो म्हणाला—“ऋषदंडी तू लहान सहान गोष्टीची इतकी भीति मनांत बाळगतोस, बग ती क्कामन्य दरी कधी काय त्रिकणार ! पराचा कनळा करणारा कावळाच दिसतो आहेस तू ! कावळ्यासारखी ‘काव काव’ खूप करता येते तुला. आमच्या शाखांत लिहिले आहे की कावळ्याच्या जातीच्या माणसांना गिधाड जातीच्या माणसांची चाकरी करायला नेमावे. तुला या दोघांची चाकरी करायला मी नेमतो.”

गरुडराजाचे ते उफाटे बोलणे ऐकून ऋषदंडीच्या पायाखालची जमीनच जणू कांहीं सरकली. हातांतली जादूची कांडी इकडे तिकडे फिरवीत व कांहीं तरी मंत्र पुटपुटत तो म्हणाला—“गरुडराजा ! तू काळमैरवाच्या शिष्याचा असा अपमान केला आहेस. पण मला वाद घालायचा ऋषदंडीने हळूच महाकायला कांहीतरी

नाही. तू काय वाटेक ते कर त्या दोघांना घेऊन. मी लखूला घेऊन मयानक दरीत निघून आलो. मी तुला बचन दिले होते त्याप्रमाणे मनुष्यबळी देण्यासाठी तुझ्याकडे मी मनुष्य पाठवितो. उद्या सकाळी आम्ही निघू !”

“ठीक ! त्याला माझी हरकत नाही ! आधी चळ बरोबर !” असे म्हणत गरुडराज निघाला. त्याच्याबरोबर इतर सर्व निघाले. लखू जयमल व गोमांगच्या पुढे व मागे पांचपांच पंखवाले चालत होते. ऋषदंडीने हळूच महाकायला कांहीतरी

खून केली. तो गद्दीतून थोडा बाजूला झाला. त्याच्या जवळ जाऊन ब्रह्मदंडी त्याच्या कामांत म्हणाला—“महाकाय ! तू बीरचूडामणी आहेस. माझे ऐक. आपण या पक्ष्यांच्या सिंघारांत का राहणार ? उधां पहातें तू मी जितवर्मा आणि शक्तिवर्मा लखूला घेऊन न कळत पाव काढूं आ. लखूला कोठें निसहूँ दिला नाही तर मयानक दरींतील अलोट वनराशीची मालकी आपल्या हातीं आलीच समज. पण तो बर का पळून गेला तर फुटकी कवडीदेखील आपल्या हातीं येणार नाही.”

“या टीचमर पोरान्नी इतकी वाखाणणी तुझ्या तोंडून ऐकून मला तरी आश्चर्य वाटते. माझ्या मते याची किंमत नीस सोन्याच्या नाण्यांपेक्षा देखील नसेल.” महाकाय म्हणाला.

“बा रे का ! तू तरी काय बोलतोस ? अरे तू त्याला ओळखला नाहीस वाटते ? तो सामान्य पोर नाही. त्याच्या मागे राजयोग आहे राजयोग ! त्याच्या हातावर नाममुद्रा पाहिलीस तर तुला माझ्या म्हणण्याची गाठ पटे. स्वतः काळभैरवाने ती मुद्रा आपल्या हातांनी कोरली आहे. त्याचा अपमान होईल असे बोललास तर !” असे म्हणत ब्रह्मदंडीने नाटकी सोंग करून आपले कान धरले व दोन्ही हातांनी आपल्या गालांत मारून घेतले.

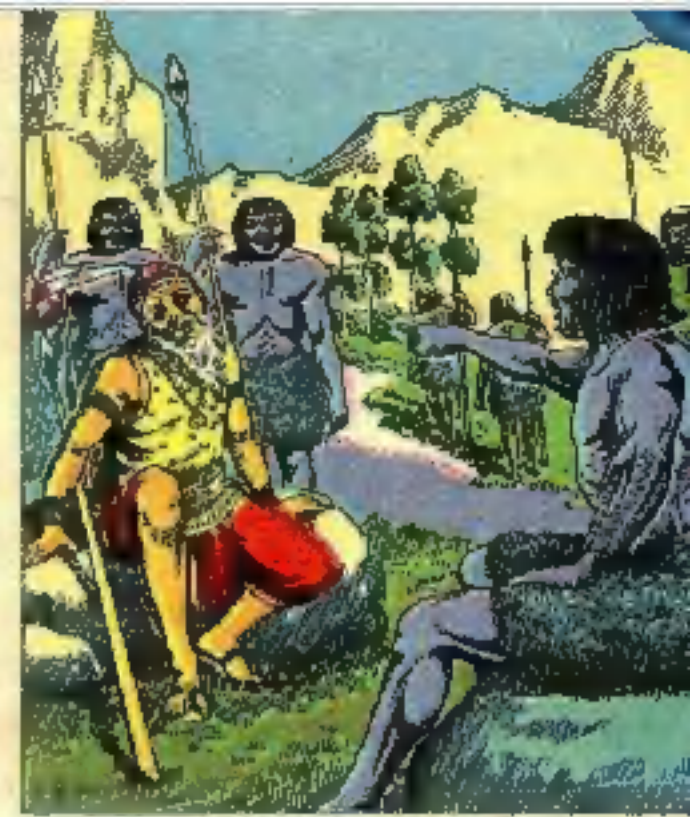
“तो ब्रह्मपुत्राचा राजा होईपर्यंत तुझ्या या सर्व गण्यांवर माझा विश्वास नाही बसणार ! मला काय, तू काय वाटेक ते कर. तू दिलेले वचन मात्र तू विसरू नकोस ! मजावून ठेवतो.” महाकाय म्हणाला.

ब्रह्मदंडी महाकाय यांचे हे गुप्त बोलणे व त्या पूर्वीचे सर्व बोलणे श्रानकर्णाने नेमलेले कांही गुप्तचर दगडाआड बसून

एकत हात. लखू व त्याचे अनुयायी गरुड राजाच्या हाती कैद साध्यापासूनची इतकूत वातमी श्रानकर्णाकडे पोचली होती.

लखू आपल्या अनुयायांसह आग ओकणाऱ्या सिंहाच्या गुहेत शिरला तेव्हां श्रानकर्णी व मार्जार आपल्या अनुयायांसह तेथे गाऱ पहात उभे होते हे आठवतच असेल. सिंह पळून गेल्याची गोष्ट त्यांना कशीतरी कळली. दोघे आपल्या अनुयायांसह गुहेत शिरले. श्रानकर्णीला आपली पूर्वजांची गदा सांपडली. नंतर ते लखू व गोमांग यांच्या पावलांच्या खुणा पहात पहात त्यांच्या मागून निघाले. गुहेच्या पलीकडच्या दाराजवळ जाऊन त्याने बाहेर डोकावून पाहिले तेव्हां त्याला महाकायाच्या पायांवर लखूने ठेवलेली तळवार व त्यानंतरचा सर्व प्रकार दिसला. समोरचा दृष्टा करून त्यांना त्रिकुण अशक्य आहे हे ओळखून त्यांनी गनिमी काव्याने आपल्या उपकारकर्त्यांना सोडविण्याचे ठरविले.

मार्जार व श्रानकर्णी यांचे सख्य झाले व त्यांनी लखू व त्याच्या साथी मित्रांना सोडविण्यासाठी आपल्या सर्वस्वाचा होम करण्याची प्रतिज्ञा केली.

श्रानकर्णाने आपल्या अनुयायांना जवळ बोलावून सांगितले की काळोख पडल्यावर तुम्ही गुहेपलीकडे जा. तेथे पंखवाण्यांचे पडलेले पंख सांपडतील ते घेऊन लावून घ्या व त्यांच्याच पैकी तुम्ही आहां असे दाखवीत तुम्ही स्वतः गरुडराज लखू व त्याच्या साथ्यांशी कसा व्यवहार करतो हे पहात रहा व आम्हांला कळवीत रहा.”

मार्जार म्हणाला—“ठीक आहे ! मी देखील एका दोघांना त्यांच्याबरोबर पाठवून देतो. आता आपली दोघांची मिळून ही जबाबदारी आहे.

थोड्या वेळाने सूर्यास्त झाला. हळू हळू काळोख पडू लागला. श्वानकर्णी व मार्तण्डाचे अनुयायी रांगत रांगत गुहेबाहेर निघून गेले. श्वानकर्णीने सांगितल्याप्रमाणे त्यांनी जमिनीवर विखुरलेले पंख लावून घेतले. ते पंख दुगरी झालेल्या युद्धांत गळून पडलेले होते.

बाहेर त्यांना पाहून कोणाला संशय आला नाही. कोणी त्यांना अडवले पण नाही. ते एकामागून एक राहुटी व झोपक्या पहात खास जमवडी व महाकायाच्या राहुटीजवळ येऊन पोचले. मशालीच्या अंधुक उजेडांत त्या दोघांना ओळखणे त्यांना तेवढे कठीण गेले नाही. येथेच कोठे तरी जवळ लखू व त्याचे साथी असणार असे अनुमान करून ते थोडे पुढे गेले. त्यांचे अनुमान खरे निघाले. एका राहुटी समोर जितवर्मा व शक्तिवर्मा तळवारी

हातांत घेऊन पाहारा देत होते. जात लखू, जयमल व गोमांग एका चटईवर बसून आपसांत काहीतरी बोलत होते.

श्वानकर्णीचे अनुयायी निस्संकोच पुढे गेले व म्हणाले—“दूर उमे रहा एका बाजूला! गरुडराजाची आज्ञा आहे की आतांच्या आता या तिघां दुष्टांना त्यांच्यासमोर हजर करावे.”

जितवर्मा व शक्तिवर्माने मशालीच्या उजेडांत त्यांचे चेहरे लक्ष लावून पाहिले व बाजूला सरकले. इतक्यांत जितवर्माला शंका आली. “पंखवाच्या जातीचे दिसत नाहीत! रानटी जातीचे दिसत आहेत.” तो शक्तिवर्माला म्हणाला.

“मला देखील तोच संशय आला.” म्हणत तो तळवार घेऊन पुढे सरसावला व म्हणाला—“कोण तुम्ही? थांबा!”

[पुढे चालू]

शांतोषाचे स्मिता

[२]

मुलाचे नांव चंद्रवर्मा असे. टेवड्यानंतर त्याचा मामा म्हणजे गुल्नारचा मामा सालिहा त्याला उचलून घेऊन चेहऱ्यासारखा त्याच्याशी खेळत घरभर हिंदू फिरू लागला. गुल्नार व बादशाह यांच्यासमोर धांवत येऊन पाहतां पाहतां त्याने खिडकीतून बाहेर उडी मारली आणि समुद्रांत अदृश्य झाला.

बादशाह ओरडत होता. स्वतःला आवरून न शकल्यामुळे तो लहान मुलासारखा रडू लागला. गुल्नारने त्याची अनेक प्रकारे समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला. म्हणाली—“अगदी मिण्याचे कारण नाही. आपल्या मुलाच्या जिवाला थोडा देखील अपाय होणार नाही. त्या मुलाला नऊ महिने आपल्या पोटांत वाढवणारी मी आई स्वतः

सांगत असतां तुम्हांला मिण्याचे कारणच उरत नाही. माझा भाऊ आपल्या भाच्याला आपल्या राज्यांत घेऊन जाऊन सुखरूप परत घेऊन येईल. आपल्या मुलाच्या अंगाला पाण्याचा एक थेंब देखील लागणार नाही. तो आपला दोघांचा मुलगा आहे. तुमचे रक्त त्याच्या अंगांत खेळत आहे तसे माझे देखील खेळत आहे. मला जशी पाण्याची भीति वाटत नाही तशी माझ्या मुलाला देखील वाटणार नाही.” परंतु सालिहा मुलाला सुखरूप परत घेऊन येईपर्यंत राजाच्या मनाचे समाधान झाले नाही. सालिहा उडी मारून भाच्याला घेऊन हंसत आत आला. म्हणाला—“मी समुद्रांत उडी मारलेली पाहून तुम्ही घाबरून गेला होता, नाही का?”

“पुन्हां मुलगा दृष्टीस पडेल या गोष्टीवर माझा विश्वासच बसत नव्हता!” राजा म्हणाला.

“आतां मला पाण्याचें भय उरलें नाहीं. मी स्वदेशीं जाऊन समुद्रांत राहणाऱ्या मानवजातीला आवश्यक असें सर्व मंत्र याळा देऊन टाकले आहेत. आयुष्यभर जमिनीवर किंवा पाण्यांत हा स्वेच्छेनें मुल-रूप हिंझू किंके शकेल. तुम्ही अगदीं बेफिकीर रहा!” सालिहा म्हणाला.

गुलनारनें आपल्या मुलाला उचलून घेतलें. सालिहानें बरोबर आणलेली एक

पिशवी काढली व गालिचावर अनेक अमृत्य रलें ओतली. तीं सर्व समुद्रांतलीं दुर्मिळ वशीं रलें होती. “माच्याला आजोळ दाखवून रिकाम्या हातानें कसे आणावयाचें म्हणून घाईघाईत जीं रलें मिळालीं तींच उचलून घेऊन आलो.” सालिहा म्हणाला.

तीं रलें पाहून तर बादशाहचे डोळेच दिपून गेले. तो म्हणाला—“गुलनार! तुझ्या भावानें आणलेल्या एकेका रलानें माझ्या राज्यासारखीं राज्यें विकत घेतां येतील.” गुलनार खालीं मान पाडून स्मित वळून

म्हणाला—“हा आपल्या चरणधूलाच्या समोर कांहींच नाहीत. तुम्ही माझ्यावर व आमच्या कुटुंबावर जें प्रेम दाखविलें व आमचा आदर केलात त्याच्यासमोर ही नुच्छ रलें काय मोलाची!”

बादशाहानें आपल्या मेहुण्याला प्रेमादर-पूर्वक आलिंगन करून त्याचा सत्कार केला व म्हणाला—“तुम्ही सर्वांनीं कांहीं दिवस माझ्या महालांत राहून तुमच्या सहपासांत आनंदानें राहण्याचें भाष्य मला घावें.”

सालिहा म्हणाला—“आपल्या शब्दानेंच आम्हांला किती मान मिळाला आहे.

पाण्यांत राहण्याचीं आम्हांला संवय आहे. पाण्याबाहेर फार दिवस राहाल्यानें आम्हांला त्रास होण्याचा संभव आहे. तेव्हां आम्हांला निरोप द्यावा. आम्ही पुन्हां केव्हां तरी येऊं आपणांला भेटायला.”

“तुमच्या देशांत यावें असें मला किती वाटतें! पण तें मला शक्य नाहीं.” बाद-शाह म्हणाला. त्यानंतर गुलनारची आई, भाऊ व इतर मंडळी निरोप घेऊन पाण्यांत उतरलीं व अदृश्य झालीं.

बदवसीमला चवथें वर्ष लागलें. तोपर्यंत त्याला वेगावरचेंच दूध होतें. म्हणून

बदवर्सीमने त्या दिवशी स्वतः दरवाराचे सर्व काम पाहिले. त्याची कर्तव्यगारी पाहून सर्व दरवारी चकित झाले. संध्याकाळी तो आपल्या वडिलांबरोबर आईला नेटायला गेला. मुलाच्या डोक्यावर राजमुकुट घातून आईच्या डोक्यातून आनंदाची आसवे आली.

एक वर्ष आनंदाने लोटले. बादशाहाने अंभरण धरले आणि एका आत आपल्या बायकोला व आईला दुःख-सागरांत लोडून ती परलोकीं निघून गेला.

एक महिनाभर राज्यांत शोकफळा होती. त्यानंतर बादशाहाच्या कबरीवर एक स्मारक उभारण्याचे ठरले.

मुलनारच्या माहेरची मंडळी मुलनारला नेटायला आली. बादशाहाचे प्राणोत्क्रमण एकाएकी झाल्यामुळे त्यावेळी हजार राहून न शकल्याबद्दल त्यांना फार फार वाईट वाटले.

बदवर्सीम स्वतः राज्यकारभार पाहू लागला. तो नियमितपणे दरबारांत जाई व आपल्या वजीरांच्या सल्लाप्रमाणे राज्य-कारभार पाही. आणखी एक वर्ष लोटले.

एकदा सालिहा बहिणीला व भाच्याला जेटण्यासाठी आपल्या समुद्रांतल्या राज्यांतून आला. बदवर्सीम फळगावर झोपलेला होता.

भावाबहिणीचे घराच वेळ बोलणे चाबू होतं. सालिहा आपल्या भाच्याच्या गुणांचे वर्णन करीत होता. स्वतःची प्रशंसा चाबू असता आपण ती ऐकत आहो हे बोलणाराला कळू नये म्हणून तो थोळे बड मिटून अथरणावर पडून होता.

सालिहाने आपल्या भाच्याच्या लक्षाची गोष्ट आपल्या बहिणीजवळ काढली. म्हणाला—“तुम्हा मुलगा आतां वयांत आला आहे. वेळेवर त्याचे लग्न करून दिलेले वरे. समुद्री राज्यांतल्याच एखाद्या राज-कन्येशी त्याचे बावे अशी माझी सुचना आहे.”

“तू अगदी माझ्या मनांतली गोष्ट बोललास बघ. मुलाचे लग्न व्हावे याहून जास्त आनंदाची गोष्ट आणखी काय असणार ! नातवाचे तोंड पाडले की मनाचे समाधान होईल व मी आनंदाने डोळे मिटीन. पण मुलगी पाहिशी आहेस क्व तू !”

सालिहाने अनेक मुलींची नावे सांगितली. मुलनारने त्या मुलींची नावे ऐकली नसली तरी त्यांच्या आई-बापांच्या विषयी तिने ऐकले होते. तिने एकीच्या बापाविषयी तर दुसरीच्या आईविषयी

आपली नापसंती व्यक्त केली. एकीच्या कुळाबिरुद्ध तिचे मत पडले. एकूण सालिहाने सुचविलेल्या मुलीपैकी एक देखील तिला पसंत पडली नाही.

“आपल्या मुलाकरिता चांगली मुलगी मिळावी हे तुम्हे म्हणजे मला कवूल आहे. बरे तर आणखी एका मुलीविषयी तुम्हे मत सांग. पण तिच्याविषयी मुलाच्या कानावर चकार शब्द जाता कामा नये.” सालिहा म्हणाला.

मुलनारने जवळ जाऊन पाहिले. मुलगा स्वस्थ पडून होता. तो झोपला आहे असे

समुद्रांत राहणाऱ्या मनुष्यजातीने गुण त्याला आईच्या तुपांतूनच सद्गती मिळू शकले. बादशाहाने त्याच्या शिक्षणाची उत्तम व्यवस्था करून दिली. त्याला पंधरावे वर्ष लागले तोपर्यंत शरीर सौष्ट्याबरोबर दिवा, अश्वारोहण व इतर कलेत तो पारंगत झाला.

उत्तरवय येत गेले तसे मुलाचा राज्याभिषेक करून मोकळे व्हावे असे बादशाहाला वाटू लागले. तो मुलाला घेऊन दरवारांत गेला आणि त्याने त्याचा राज्याभिषेक करून टाकला. त्याच्या डोक्यावर राजमुकुट ठेवून तो स्वतः एका बाजूला उभा राहिला.

समजून ती सालिहाला म्हणाली—“कांहीं हरकत नाही. बोल, काय सांगायचे आहे ते.”

“हे पहा, एक राजकुमारी आहे. पण तिला सून करून घेणे अशक्य आहे. तिचा बाप प्राण गेला तरी या संग्रंघास कबूल होणार नाही. तिच्याशी लग्न ठरेपर्यंत माझ्या भाच्याला या संबंधी कांही करूता कामा नये.

“अरे हो, पण ती मुलगी कोण? तिच्या बापाचे नांव काय कांही सांगशील की नाही?” मुखनारने विचारले.

“मुलीचे नांव जहानारा असे आहे. ती समुद्राचीच मुलगी आहे. तिच्यासारखी सुंदर या त्रिलोक्यांत मिळणे अशक्य. तिचा रंग, तिचे केस, तिचे दोळे नाक सर्व कांही कल्पनेबाहेर सुंदर आहे.” सालिहा म्हणाला.

“नावाला साजेस असेच तिचे रूप आहे म्हण ना! तिला मी आपली सून करून तयार आहे.” मुखनार म्हणाली.

“तिच्या बापाने कबूल केले पाहिजे ना! तो एक राक्षस आहे. त्या राजकन्येला

बागणा घालायला जा काणा आला त्या सर्वांना मारहाण करून त्याने त्यांचा अपमान केला. आपण मागणी घातली तर आपली काय गत होईल देवच जाणें. नुसता विचार मनांत आला तरी अंगावर बहारे उभे राहतात. म्हणूनच मी मागे पुढे करीत आहे!” सालिहा म्हणाला.

“असे असेल तर आपण देखील स्वस्थ यमून चालववाचे नाही. कांही तरी खटपट केलीच पाहिजे.” मुखनार म्हणाली.

त्यांचे संभाषण संपत जाले होते. त्यांना

वाटले. म्हणून दोघे गप्प बसली. परंतु त्यांना नको होते तेच झाले. कारण बद्रवसीमने त्यांचे बोलणे ऐकले होते. जहानाराला भेटण्यासाठी त्याचे मन उतावीळ झाले. पण त्याने मनांतली गोष्ट कोणाला सांगितली नाही. आईजवळ किंवा मामा-जवळ तो कांहीच बोलला नाही. परंतु रात्रंदिवस जहानाराचा विचारच त्याच्या मनांत घोळत असे य त्या काळजीने तो अमिष्टासारखा वागू लागला.

एकदा पहाटे तो उठला व आपल्या मामाला जागा करून म्हणाला—“मामा,

समुद्रकांठी किराचला जावे असे वाटत आहे. तुम्ही येतां का !” सालिहायरोबर निघाला. दोघे समुद्रकांठी येऊन पोचले. बराच वेळ ते समुद्र किनाऱ्यावर वाळूत चालत होते. परंतु बद्रवसीम मामाजवळ कांही एक बोलला नाही. सालिहाने पण त्याला कांही विचारले नाही. बद्रवसीम एका खडकावर बसून जहानाराचे नांव घेऊन तिच्या किरहामुळे रडत एक गिरगीत म्हणू लागला.

ते गीत ऐकून सालिहा म्हणाला—“सर्व त्या अज्ञाची मर्जी! म्हणजे तुझ्या आई-जवळ मी जे कांही बोललो ते सर्व तू ऐकत

होतास. त्या मुलीविषयी तिच्या वापाकडे आम्ही निरोप देलील पाठविला नाही व तू आपले हृदय तिच्या हवाली करून मोकळा झालास? मला बाबदलच फार वाईट वाटत आहे.”

“तिच्याशिवाय मला हे जिणे व्यर्थ वाई लागले आहे.” बद्रवसीम म्हणाला.

“तरमग चल परी. आपल्या आईला जाऊन सांग. समुद्रराजाकडे जाऊ या मागणी घालायला.” सालिहा म्हणाला.

“मी आईजवळ याविषयी कांही एक बोलणार नाही. ती या गोष्टीस कधीच कबूल होणार नाही. त्या समुद्रराजाचे वर्णन तुम्ही जसे केले आहे तसे ते खरे असेल तर त्या नर राक्षसाकडे ती मला स्वतः होऊन कशी पाठवील? मला तिचा स्वभाव चांगला ठाऊक आहे.” बद्रवसीम म्हणाला. त्याने मामाजवळ हट्ट केला की समुद्रराजाकडे तावडभोव जाऊ या आणि आईला कळण्यापूर्वी परत येऊ या.

सालिहा तरी काय करणार? अज्ञावर भरोसा ठेवून दोघांनी समुद्रांत उडी नावली. सालिहाने त्याला स्वरक्षणासाठी म्हणून एक अंगठी दिली.

सालिहा नेहम आपल्या घरा घेऊन गेला.

नातवाला पाहून आजीला व आजोळच्या इतर मंडळींना फार आनंद झाला. आजीने नातवाला जवळ ओढून कुरवावून विचारले—“वाळ, तू एकटा आलास, आईला का नाही वरोवर घेऊन आलास? तिची तब्येत खोरे ठीक आहे ना !”

“तिने सर्वांना सलाम सांगितला आहे आजी !” बद्रवसीमने एक याप मारली.

बद्रवसीमला राजयाडा दासविण्यासाठी त्यांनी मावळी व इतर स्त्रिया निघून गेल्यावर सालिहाने घडलेले ह्मण बर्णन करून आईला सांगितले.

आई त्याला खूप रागावली. म्हणाली—“तू या गोष्टीस कबूल कसा झालास! अत्याचारी समुद्रराजाचा स्वभाव मुला माहीत नाही का! तुम्ही दोघे तो झोपला होता तेथे गेल्या कसे बसलात हेच मुळी मला कळत नाही. एवढे मोठे झालांत साध्या गोष्टी तुम्हांला कळू नयेत म्हणजे आश्चर्य आहे.”

“तू म्हणतेस ते सर्व खरे आहे, आई! पण जे झाले त्या विषयी राग काढीत असण्यांत काय अर्थ आहे? पुढे काय करावे

हे सांग! समुद्रराजाला मुलगा नापसंत पडल्याचे कारण आहे, सांग! रूपाने तुला नातू त्या मुलीला योग्य आहे का नाही? त्याचे कुळगोत पण थोर आहे. तो स्वतः एका साम्राज्याचा अधिकारी आहे. मी समुद्रराजाला हा संबंध त्याने कबूल करावा अशी त्याची समजूत खात्रीने घालू शकेन. मीच आपल्या भाव्याच्या बतीने मागणी घालायला जाणार आहे. कांही मारहाण झालीच तर ती मलाच सहन करावी लागेल व मला चुकी केल्याबद्दल शिक्षापण मिळेल.” सालिहा म्हणाला.

त्याने शन मोठ्यांच्या पित्रव्या रत्नांनी भरून त्या मुलामांच्या सांघावर टाकल्या व समुद्रमार्गे समुद्रराजाच्या महालाकडे निघाला.

महालांत पोचल्यावर त्याने समुद्रराजाकडे राजाच्या भेटीसाठी आले आहे असे सांगून पाठविले. आत येण्यास त्याला खोष परवानगी मिळाली. समुद्रराज एका खाखाचिंत सिंहासनावर बसलेला होता. त्याला पाहून सालिहाने लवून मुजरा केला. तो जोरने मरोजर घेऊन आला होता ती त्याने राजासमोर भेट म्हणून ओढली.

“बस, सालिहा! तुला भेटून कितीक वर्षे झाली. एकाएकी मला भेटायला येण्याचे काय कारण झाले? नजराणा घेऊन येणारे उगाच येत नसतात हे मी ओळखतो. मला तुझे काम करतां आले तर मी अक्षय करीन.” समुद्रराज म्हणाला.

सालिहा पुन्हां मुजरा करून म्हणाला—
“मी एका कामासाठी आले आहे हे खरे आहे. ते काम जगाची कृपा असेल व आपली वण कृपा असेल तर खात्रीने पुरे होईल. आपले शौर्य, पराक्रम व कीर्ति या समुद्र लंकांत पसरलेली आहे.”

“सालिहा! मी कोणत्या कामासाठी आला आहेस हे सांग! मला करतां आले तर करीन.” समुद्रराज म्हणाला.

सालिहाने या खेपेस आणखी जास्त लवून मुजरा केला आणि म्हणाला—
“हे काम तुमच्याशिवाय इतर कोणाच्याही हातून होणारे नाही. मी आपल्या भाव्याच्या बतीने राजकन्येला मागणी घालण्यासाठी आले आहे. तो बादशाह शरिमान याचा मुलगा आहे ■ घुरासान-पर्यंत पसरलेल्या इराण साम्राज्याचा अभिषेक आहे.”

तें ऐकून समुद्रराज खदखदां हंसू लागला.

काही वेळ इतत राहून तो गंभीर मुद्रा करून सालिहाकडे पहात बसला व पुन्हां जोरजोराने हंसू लागला. कष्टाने हंसू आचरून तो म्हणाला—“सालिहा ! अरे मी तुला इतके दिवस शाहाणा व बुद्धिमान समजत होतो. पण ती माझी चूक होती हे मला आतां कळले. या खुळेपणाचा काही अर्थ ?”

“मी एक गोंष्ट सांगितल्याशिवाय राहू नव्हो. बदवसीम रूपाने, गुणांनी व ऐश्वर्याने अद्वितीय आहे. त्याचे कूळ म्हणाल तर तें शुभच्या कुळाशी संबंध कोडण्या-लायक खात्रीनेच उच्च आहे. राजकन्येचे लग्न अशा सुयोग्य राजपुत्राशी झाले नाही तर आच्याहून योग्य वर तिला फोडून मिळणार ? म्हणतात की स्त्रीच्या भाग्यांत

लक्ष तरी असतं किंवा मृत्यू ! आपल्या मुलीला मरणापासून वांचविण्यासाठीच मी हा उपाय आपणांस सांगितला आहे. ही संधी हातची घालून नसू नये अशी माझी किर्तित आहे.”

समुद्रराजाला सालिहाचे तें बोलणें ऐकून अर्थातच मनस्वी राग आला. म्हणाला—“कुऱ्या ! माझ्या मुलीच्या लग्नाची गोष्ट काढतोस ? कोण आहे तुझा माना ? त्याचा चाप कोण ? कुऱ्याची जात ! येऊन ये त्याला समोर ! उभा चिरून काढीन ! माझी परोपरी करायला येतो आहे का !”

समुद्रराजाचे नोकर सालिहाला धरण्यासाठी धांवले. परंतु तो त्यांच्या हातांतून निसटला आणि विद्युत् वेगाने दिंडीदरवाज्यांतून बाहेर मिसटून पळून गेला.

[पुढील अंकी संपूर्ण]

कदाचें तसें असावें

एका गांवी दोन गरीब म्हाताऱ्या क्रिया होत्या. ■ शेजारीच पण निरनिराळ्या घरांत रहात. दोघी एकत्राच होत्या. कोणी नातेवाईक नाही. कोणी काही देईल त्यावरच त्यांचा उदर निर्वाह चाले. परंतु दोघांच्या स्वभावांत मात्र फार अंतर होते. एक स्वभावाने उदार होती तर दुसरी घोर स्वार्थी.

जवळच एक बौद्ध विहार होता. त्यांत राहणारे भिक्षु धर्मापदेश करीत ■ गोर-गरिबांची सेवाशुश्रूषा करीत. म्हणून त्या मठांत नित्य अनन्य व पंगु येत.

एकदां रात्री सोसाऱ्याचा वारा सुरू झाला ■ त्या मागोमाग पाऊस पडू लागला. त्या दोघां गरीब नायकांपैकी स्वार्थी बाई कुक्तीच जेवायला बसली होती की कोणी-

तरी येऊन दारावर थाप दिली. तिने विचार केला पायसांत कोणीतरी सांपडला असावा ■ रात्री रहायला आला असावा. आज नाही जेवले म्हणून काय झाले ? आजचे दया स्वाकं. त्याला देखील जेवायला वाढले तर दोघांशी पोटें मरणार नाहीत. असा विचार करून तिने सर्व भांडी सांकून ठेवली आणि येऊन दार उघडले.

एका बौद्ध भिक्षूला पाहून तिला आश्चर्य वाटले. त्याच्या डोक्यावर कांबळे होते म्हणून त्याचे तोंड तिला दिसले नाही. “बाई ! तुम्ही जेवायला बसला होतां वाटते. उगीच त्रास दिला तुम्हाला !” भिक्षू म्हणाला.

तें उत्तर ऐकून ती चकितच झाली. झाला कसें काय कळले बुधा ? म्हणून बर-करणी औदार्य दाखवून म्हणाली—“तसें

नाही ! या ना आत ! माझ्या घराची मीठभाकर खाऊन पाणी प्या !”

भिछु म्हणाला—“बाई, माझे जेवण झाले आहे.” ती नकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागली. मग हा आपल्या घरा या पावसांत कशाका घरे आला असावा ! त्या भिछूला तिने त्या गावात किंवा त्या विहारात पूर्वी कधी पाहिले देखील नव्हते. तिने भीत-भीतच विचारले—“काय हवे आपणांका ? कशाला आलां आहां गरिबांकडे !”

“बाहेर थंड वारा सुटला आहे व पाऊस मी म्हणतो आहे, हे तुला दिसतेच आहे.

श्रीमंतांना काय कमी आहे ! लेकरीचे कपडे ■ पांघरूने हवीं तितकी आहेत त्यांच्याकडे. गरिबांचाच कोणी वाली नाही.” भिछु म्हणाला.

“बरोबर आहे आपले म्हणणे. दयाळू लोकांनी सगळे वेळी मदत केली नाही तर बिचान्या गरिबांची ■ दशा होईल ते त्या देवालाच माहीत !” ती बाई म्हणाली.

“■■ हेतूने मी तुमच्याकडे आले आहे. या पावसांत !” भिछु म्हणाला.

“तुम्ही स्वरोस्वर पुण्याला आहांत !” बाई म्हणाली.

“दान करणारी माणसेच स्वरोस्वरी घोर पुण्याला म्हणान्यानी, पुण्य संपादन करण्याची तुला देखील संधी मिळत आहे पहा. तुझ्यातून जास्त दुःखी जो कोणी असेल त्याला मदत करणे तुझे कर्तव्य आहे. दोषी अनाथ कायका पावसांत मिळून थंडीने कुठफकुठत कामच्या मठांत आल्या आहेत. कीज पडून त्यांचे बिचान्यांचे घर जळून गेले आणि नान्यासाठी त्यांना कामच्या मठांत यावे लागले. पण मठांत त्यांना घासला अंधारूण-पांघरूण कांही नाही. म्हणून मी तुझ्याकडे पावत आलो आहे. उघा

म्हणाला.

त्या बाईला भिछूचा राग आला. पण तो लपवून ती म्हणाली—“मी स्वतःच एक अनाथ, माझ्याकडे कोठून येणार अंधारूण पांघरूण ?”

“एखादे वोगदेदेसील नाही का तुम्याकडे !” बौद्ध-भिछूने विचारले.

त्या बाईने मोळसले. आज एका श्रीमंताच्या घरा ■ झाले तेव्हा त्याने गरिबांना कांबळी नाटली होती. मला मिळालेले कांबळे या भिछूने पाहिलेले दिसते आहे. त्यावरच स्वारीचा डोळा दिसतो आहे. काय वाटेत ते झाले तरी ते कांबळे कांही मी देणार नाही. जुनी एखादी चादर जसली तर काढून घावी असा विचार करून ती घरांत गेली. दोनतीन चादरी होत्या. पण त्या चांगल्या होत्या. त्यांचा मोह सुटेना. या दिल्या तर पुन्हा परत येतील कां नाही कोण जाणे. म्हणून तिने एक जुने तराचे कापड होते ते काढले. पण ते देखील तसे जास्त फाटलेले नव्हते.

तरी दारासमोर आलेल्या बौद्धभिछूला रिकाम्या हातांनी परत कसे पाठवायचे असा

विचार करून ते तरट देत ती म्हणाली—“बिछाना म्हणून मी हेच वापरते आहे. मला संधीवात आहे. पण काय करायचे ? गरिबांची फिकीर गरिबांनी नाही करायची तर कोण करणार !”

“त्या दोषी देखील तुझ्याच सारख्या म्हाताऱ्या व गरीब आहेत बाई ! त्यांचे घरदार सर्व वीज पडल्यामुळे जळून गेले आणि दोषी उधळ्यावर पडल्या आहेत.” भिछू ते तरट घेत म्हणाला. “आणखी कांही नाही का बाई तुमच्याकडे ?” त्याने पुढे विचारले. तिने शपथ घेऊन

काही नसल्याचें सांगितलें तेव्हां बौद्ध भिक्षु निघून गेला.

भिक्षु दुसऱ्या अनाथ म्हातारीकडे गेला व तेंच म्हणाला. त्या म्हातारीनें सर्व ऐकून घेतलें आणि तिला जें घोंगडें लग्न घरचें दान म्हणून मिळालें होतें, तें आणि एक अंधारुण व पांथरुण तिनें आणून दिलें. आणखी काहीं हवें आहे का म्हणून देखील तिनें बौद्धभिक्षूला विचारलें.

“हें पुरें, आणखी काहीं नको” असें सांगत म्हातारीला झोंप्यासाठीं पुरेंसें अंधारुण पांथरुण सोडून बाकी सर्व बौद्ध-भिक्षु उचलून घेऊन गेला.

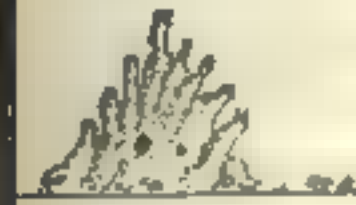
तो निघून गेल्यावर पावसाळा व वाऱ्याला जारतच जोर चढला. एक मोठा कडकडाट झाला आणि वीज नेमकी त्या दोघी अनाथ स्त्रियांच्या झोपडीवरच पडली. छपराळा

आज लागली. दोघी बायका उचळ्या पडल्या व स्वतःचा वनाव कणव्यासाठीं पावसांत पळें लागल्या. वाढत त्यांना तो बौद्धभिक्षु मेटला. तो दोघींना म्हणाला—“चला, आमच्या मठांत! रात्रभर रहा तिथें! उजाडल्यावर पाहूं काय करायचें तें.”

दोघी बौद्ध विहारांत पोचल्या. बौद्ध-भिक्षु म्हणाला. तुम्हीं जें काहीं दिलें होतें तें बौद्ध विहारांत ठेवले आहे. तें आतां तुमच्याच उपयोगी पडेल. घ्या तुम्हीं जें काहीं दिलें आहे तें.”

“एव दोघी पावसांत भिजत आल्या त्यांना मग काय देणार?” दुसऱ्या उदार स्त्रीनें विचारलें.

“त्या दोघी अनाथ स्त्रिया दुसऱ्या कोणी नसून तुम्हीच आहांत.” असें म्हणत बौद्ध-भिक्षु अंतर्धान पावला.

वडाडाची मलिका

विकसाकाने हड सोडून नाही. नेहमी-
प्रमाणे जो सादातवळ गेल्या, सांदावरने
प्रेत काढले व ते सांदावर टाकून सादादाकडे
निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ
त्याला म्हणाला—“राजा, तुम्हा मारून मरून
थीधरची गोष्ट आढळते. त्याला
मेत असलेली कलाच त्याचा घात होण्यात
कारण झाली. तुम्हा कडाळा येऊ नये
म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो एक.” असे
सांगून त्याने गोष्ट सांगायला तरवात केली
सम्राज्यी त्यागीत नयसागर नावाचा
मंत्री राज्याकारभार पहात बसे. त्याने
त्याच्या नातेवाईकांवर फार प्रेम असे. त्याने
सर्वांना राज्यात लहान थोर नोकऱ्या दिल्या.
नोकरी करणाऱ्यांची देखील भोगात राहण्याची
तयारी त्याने आपल्या वरील त्याने ठेवून
बेतले व त्याच्यासाठी कामाची कडातरी

वेताळाच्या गोष्टी

अवस्था करून दिली. थीधर असाच एक
नवाना नातेवाईक होता. तो रूपवान होता
व हुशार पण होता. परंतु त्याने विद्या
किंवा कला कांहीच संपादन केलेली नव्हती.
थीधरचे चित्त तिवळे मुळांच नव्हते. म्हणून
मंत्र्याने वागेंत काम करणाऱ्या मजुरांवर
नजर ठेवण्याचे काम त्याला दिले. परंतु
थीधर ते काम सोडून कांटे डोंगरांत किंवा
कर्नाकाठी नैसर्गिक सौंदर्य पहात बसे.

मंत्र्याच्या नजरेस आणखी एक गोष्ट
आली. त्याला [redacted] नावाची एकुलती
एक मुलगी होती. थीधर लहानपणापासून
परांतच वाढल्यामुळे दोघांचे परस्परांवर
प्रेम [redacted] गेले. ही गोष्ट लहानपणी टीक
होती. परंतु मोठेपणी मंत्र्याला ती आवडली
नाही. म्हणून त्याने आपल्या मुलीला
बोलावून सनआऊन सांगितले. म्हणाला—
“बाळ! आतां तू मोठी झालीस. थीधर-
वरेवर हिडणेंफिरणें व गप्पा मारणें बरोबर
दिसत नाही. इतर मुलांबरोबर देखील तू
हिडणें फिरणें सोडून दे.” मुलगी म्हणाली—
“बाबा! थीधर फार चांगल्या चांगल्या
गोष्टी सांगतो. दिवस केव्हा निघून गेला
हो [redacted] देखील नाही.”

“तू त्याच्याजवळ बोलून नयेस किंवा
हिडून किंवा नयेस हे मी कां सांगत आहे
हा गोष्टीचा तू थोडा विचार केलास तर
तुलाच माझ्या म्हणण्याचा अर्थ कळेल.”
मंत्री आपल्या मुलीला म्हणाला.

परंतु मुलीच्या मनावर त्याने अपेक्षित्या-
प्रमाणे परिणाम न झालेला पाहून थीधरलाच
दूर पाठवून बायचे मंत्र्याने मनाशी ठरविले.
त्याने त्याला एकदां बोलावून हिताच्या
चार गोष्टी सांगितल्या व म्हणाला—
“थीधर! आजपर्यंत मी तुला स्वतःच्या
मुलासारखे लहानाचें मोठे केले. परंतु

बडाच्या झाडाच्या सांवळीत जशी इतर झाडे वाढत नाहीत, तसे तुला आता स्वतःच्या पायांवर उभे राहावे पाहिजे. तुला स्वतःच्या पायांवर उभे राहतां यावे यासाठी मी सुरवातीला थोडी मदत करीन. मी तुला वर्षे दोन वर्षे पुरेल एवढे धन देतो, तू स्वतः काही कामधंदा शिक व स्वतःच्या पायावर उभा रहा. चांगला नांवळीकिक मिळवून तू परत आलास तर मला आनंदच होईल."

निघण्यापूर्वी ती वस्त्रलेखा भेटला आणि म्हणाला - "तुझे वडील मला उगाड व

कुचकापाचा म्हणत आहेत. म्हणून त्यांनी मला निघून जायला सांगितले आहे. मी आता परदेशी जात आहे." वस्त्रलेखा फार वाईट वाटले. ती काय करणार. ती टिपे गाळीत घरात निघून गेली.

श्रीधर एका गावी गेला. त्या गांवात एक कारागीर रहात असे. दगडाच्या मूर्ती व प्रतिमा करण्याचेच तो काम करी. आपली एक कारागीर भातीच्या मूर्ती करी व त्या भाजून व त्यावर मुळामा चढवून ती त्या विकी. आपली तिसरा एक कारागीर त्याच गावी

गिरांच्याकडे जाई व तासून तास त्यांचे काम पहात बसे. दगडी मूर्ती करणाऱ्या कारागिराशी त्याची फारच मैत्री जमली. ते त्याच्याशी बराच वेळ मोलत बसे. रात्री संगमरमरी दगडाचे तुकडे घेऊन आपल्या घाई आणि घरी जाऊन त्यांच्या मूर्ती करण्याचा करी.

त्याने कोणाला गुरु मानून त्याच्याकडे शिष्य म्हणून राहण्याऐवजी स्वतःच्याच प्रयत्नांनी बुद्धीने मेईल ते करण्याचे ननाशी ठरविले. तो स्वतःच त्याचा गुरु

होता. त्याच्या मयत्तामुळे त्याला ती शिल्प-विद्या केली. पण त्याने पशुपदार्थापासून ते देवीदेवतांपर्यंत सर्वांच्या मूर्ती घडवल्या. काळवरी दगडाच्या मूर्ती देखील जिवंत मूर्ती वाटत. असे नैपुण्य होते त्याच्या हातांत. परंतु त्याला संगमरमरी दगडाच्या मूर्ती व पुतळे करण्यांतच जास्त आनंद वाटे. संगमरमरी दगडाची वाटेल ती मूर्ती आपल्याला करता येईल असा आत्मविश्वास वाढल्यावर त्याने एक मोठा संगमरमरी दगड आपला व त्या दगडाचा एक सुंदर पुतळा केला. तो एका झीबा होता. तो त्या

मूर्तीजवळ पसून काम करू लागला की बाटे की तो त्या बीशीं भुजगोष्टी करीत आहे आणि ती प्रेमाने व कीतुकाने जणु कांही ऐकते आहे. ती वत्सलेचीच मूर्त होती. ती तिला गोष्टी सांगे त्यावेळी ती जशी ऐकत बसे तिचे तेंच त्याच्या हृदयांत सतत वसत असे व तेंच त्या मूर्तीत उतरले होते. आपल्या त्या स्वतःच्या कृतीबद्दल त्याच्या मनाचे समाधान झाले होते. त्या पूर्वी त्याने स्वतः घडवलेल्या किंवा इतर मूर्ती-कारांनी घडवलेल्या एकाहि मूर्तीत तो जिवंतपणा त्याला आदळला नाही. त्याच्या

करलेत दोष काढण्याची कोणाची छाती नाही असा आत्मविश्वास वाटल्यावर त्याने अमरावतीला जाण्याचे आपल्या मनाशी ठरविले व एक दिवस ती मूर्ति घेऊन तो अमरावतीला गेला.

श्रीधर परत आलेला पाहून सर्वांत अधिक आनंद कोणाला झाला असेल तर तो स्वतः मंत्र्यालाच. कारण त्याने हट्टाने व थोडा दुराग्रह करून श्रीधरला परदेशी पाठविले होते. श्रीधर परत त्या व बरोबर एक सुंदर मूर्तीपण घेऊन आला होता. मूर्त त्याने स्वतः घडवली होती यावर मंत्र्याचा विश्वासच बसत नव्हता. परंतु स्वतःच्या मुलीचीच ती मूर्त असल्यामुळे त्याला विश्वास करावा लागला. दुसरा कारागीर तिला समोर बसवूनच तशी मूर्त घडयू शकला असता. प्रत्येक जण म्हणे हुब्रेहूच वत्सलाच आहे.

त्याच वेळी राजकन्येचा विवाह ठरला व समुहनाचर झाला देखील. तिची मैत्रीण होती. तिची मूर्तच श्रीधरने लप्याचा उपहार म्हणून तिला दिली. राजकन्येला फारच आनंद झाला. ती मूर्त स्वतः श्रीधरनेच घडवली असलेल्याचे ऐकून तिने त्याच्या

करलेची फार स्तुति केली. श्रीधरची कीर्ति राजवाड्यांत सर्वत्र गाजली.

तरी श्रीधरचे लग्न वत्सलेशी होण्याची लक्षणे दिसत नव्हती. कारण तो किती मोठा कारागीर असला म्हणून काय झाले. कारागिराशी का मंत्री आपल्या मुलीचे लग्न करून देणार? मंत्र्याला तो ठराव पसंत नव्हता व त्याने भाफ नकार दिला.

ते ऐकून निराश झाली. माग श्रीधर निघून गेल्यावर तिला त्याचा वियोग असण होता. मध्यंतरी त्याची भेट झाली व तिच्या मनाचे थोडे समाधान झाले. त्याने तिचा पुतळा इतका सुंदर घडवला होता की त्यामुळे तिच्या मनांत आदर ज्यास्तच वाढला व त्याच्या शिवाय दुसऱ्या कोणाशी लग्न करावयाचे नाही असे तिने आपल्या मनाशी ठरवून टाकले. आतां दोघांची भेट उघडपणे होणे अशक्य होते. म्हणून दोघांनी अपरात्री पसून जाण्याचे ठरविले. मंत्र्याला त्या गोष्टीचा संशय होताच म्हणून त्याने वत्सले-वर कडक नजर ठेवण्यासाठी आपल्या एका विश्वासू म्हातान्या नोकराला त्या कामावर नेमले.

बसला श्रीधरबरोबर रात्री निघाली तेव्हा म्हातारा पाहल्यावर उभा होता. त्याने वत्सलेला पुष्कळ समजाऊन सांगितले की असे केल्याने वडिलांची मान खाली होईल. माझ्या जिवंत जीव असेपर्यंत मी तुला जाऊ देणार नाही. तेव्हा श्रीधरने त्याला बाजूला सार-ण्यासाठी सहज धक्का दिला. म्हातारा एकदम मटकन खाली बसला आणि डोळे फिरवले.

श्रीधर व वत्सलेने एवढी वाई केली त्याचे मुख्य कारण असे होते की तिच्या वडिलांनी वत्सलेचे लग्न एका राज-कुमाराशी ठरविले होते व चारच दिवसांनी

तिकडे अमरावतीभर वत्सला श्रीधर बरोबर पळून गेल्याची बातमी पसरली. त्यांत व्हातारा पाहरेकरी मेलेला दिसला. त्याच्या खुनाचा आरोप श्रीधरवर लावण्यांत आला. ती बातमी ऐकून श्रीधर वत्सलेला बरोबर घेऊन सडूर दक्षिणेकडील देशांत निघून गेला. त्यावेळां वत्सला गरोदर होती. तीन महिन्यांनीं दोघे एका नगरींत पोचले. त्या देशांत संगमरमर दगड मिळत नसे. परंतु जो दगड मिळे तोच वापरून त्यानें उत्तमोत्तम मूर्ती ■ मोठी कीर्ति संपादन केली.

वत्सलेला मुलगा ■ आतां दोघांच्या मुखांत जास्तचमर पडली. मुळाचे कोड-कोडक करण्यांत दोघे रमून गेली. एकदां श्रीधरला कोठे संगमरमर दगड सांपडला तो दगड आणून त्यानें वत्सला ■ तिच्या मुलाची एक प्रतिमा घडवली. पार्वतीच्या मांडीवर गणपति सोंभावा अशी मानुषात्म्याची ती एक अद्वितीय प्रतिमा झाली. वत्सलेला त्यानें ती प्रतिमा दाखविली तेव्हां तिला अगार आनंद झालाच, त्याबरोबर तिला मय देखील वाटू लागले. ही मूर्त पाहून श्रीधरला लोक ओळखतील व त्यानंतर

त्याच्यावर यणाच्या सैकदाची तिला कल्पनाच करवेना. म्हणून तिनें ती प्रतिमा माळ्यावर उचटून ठेवून दिली.

एकदां एक मनुष्य तीर्थयात्रेला म्हणून उत्तरेकडून आला व तो श्रीधरची कीर्ति ऐकून त्याची मूर्तिकला पाहण्यासाठी आला. त्यानें श्रीधरकडे असलेल्या सर्व मूर्ति विकत घेतल्या व म्हणाला “या मूर्ती भी विकत घेतल्या खऱ्या, पण नाक्या मनाचें समाधान झालें नाहीं. कांही तरी नवीन व अप्रतिम असें घेऊन जावें या हेतूनें मी तुमच्याकडे आलो होतो.”

श्रीधरनें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाहीं व मानुषात्म्याची ती प्रतिमा माळ्यावरून काढून घेऊन आला. ती प्रतिमा पाहून त्यानें किंमत विचारली. श्रीधर म्हणाला—“ही प्रतिमा मला विकायची नाहीं.”

तें उत्तर ऐकून तो मनुष्य निघून गेला आणि तासा दोन तासांनीं कांहीं सैनिकांना बरोबर घेऊन आला. “हान तो खुनी श्रीधर. मरा याला!” त्यानें हुकूम केला व म्हणाला—“मी तुला ओळखले नाहीं. पण मध्याच्या सुलीचें रूप ओळखले.”

सुहृत्वपण ठरला होता. तेव्हां ही संधी हातानी गेली असली तर आयुष्यभर दोघांना दुःखी व्हावें लागलें असतें.

दोघे परदेशांत येऊन पोचलीं. सुरवातीला वत्सलेच्या अंगावरचे दागिने विकून त्यांनीं आपला उदरनिर्वाह चालविला. पण श्रीधर म्हणाला “मला एक कला अवगत असतां तुझे दागिने विकून उदरनिर्वाह करणें बरोबर नाहीं. याशिवाय हे दागिने किती विवस पुरणार?” त्यानंतर त्यानें मूर्ती व पुतळे करून विकायला सुरवात केली व दोघे सुखानें राहूं लागली.

“ठीक आहे. तुमच्याबरोबर बायला मी तयार आहे. मी सामान वगैरे बांधून बायकोला घेऊन येतो.” असे सांगून श्रीधर घरांत गेला आणि बायकोचा व मुलाचा कायमचा निरोप घेऊन ती मागल्या दाराने पळून गेली. त्यानंतर तो कोठे गेला हे कळले नाही.

वत्सला आपल्या मुलाला घेऊन आपल्या वडिलांकडे गेली. श्रीधरने बनवलेली ती मानूयात्सल्याची प्रतिमा दिवाणखान्यातच होती. सर्व ती मूर्त पाहून की घडवणाऱ्या मूर्तिकाराची स्तुति करित. मंत्री म्हणे, “ही माझ्या जांब्याच्या हातची कलाकृति आहे.”

घेताळाने येथपर गोष्ट सांगून विचारले—
“पण माझ्या मनांत एक संशय राहून गेला आहे. ती प्रतिमा श्रीधरने तशीच ठेवून

टेवली असती तर काय विघडले असते. त्याने स्वतःच्या हाताने स्वतःवर हे संकट नाही का ओढवून घेतले? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या होक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर ओतू लागतील.”

“मनुष्य फक्त शारीरिक मुलाचाच भुकेला नसतो. स्वतःच्या प्रतिमेचा त्याला अभिमान असतो व तिच्या रक्षणासाठी तो स्वतःच्या सुख सर्वस्वावर पाणी सोडायला तयार असतो. श्रीधरने तेच केले.”
त्रिकर्ण म्हणाला.

अशा प्रकारे त्याचे मौनमग होताच घेताळ शवाबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

[कल्पित]

मित्राधु आनू मलाका

दोघे मित्र होते. एकाच गांवचे राहणारे. त्यांत एक होता अगदी साधू व गरीब तर दुसरा आणि वस्ताद. गरीब माणसाजवळ चार पैसे होते. पण ल्याड माणसाजवळ एक गैदेसील नव्हती.

लयाड म्हणाला—“मित्रा! आपण दोघांनी एकदम पैसे खर्च करून टाकले तर पैसे काही पुरणार नाहीत. माझ्या मते तुं पहिल्याने खर्च कर, मग मी करीन.” तो गरीब भोळा मित्र त्या गोष्टीस कबूल झाला.

भोळ्या दिवसांनी भोळ्या मित्राजवळ वितके पैसे होते ते सर्व खर्च होऊन गेले. तेव्हा लयाड मनुष्य म्हणाला—“चल, आपण दोघे झाडाखाली मी पैसे पुरून ठेवले आहेत ते घेऊन येऊ.” दोघे त्या झाडाजवळ गेले. त्यांची एक दगड बाजूला

केला आणि खणू लागले. पण पैसे तेथे ठेवले असतील तर ना मिळणार! भोळ्या मित्राला खरे वाटावे म्हणून लयाड मित्र पैसे मिळाले नाहीत असे वर्षाविण्यासाठी मोठ-मोठ्याने रडू पण लागला.

भोळा मित्र म्हणाला—“मित्रा! कशाका रडतोस! अरे! आपण पैसे होते तेव्हा परस्परांच्या सुखाचे वाटेकरी होती तसे आता दुःखांत वाटेकरी होऊ!”

सुदैवाने त्यांना लगेच एक काम पण मिळाले. एका चढणीच्या जागी एक गाडी पडली होती. एक श्रीमंत मनुष्य पेटी उचलून कोणी मनुष्य मिळतो का वाट पहात उभा होता. या दोघांना पाहून त्याने विचारले—“उचलता का रे ही पेटी? ही पेटी डोंगरापकीकडच्या गावी पोचती

करायमाची आहे. ही थोडी चढण आहे. पलीकडे सगळी उतरणच! मरत्येकाला एकेक रुपया देईन."

लबाड मित्राने खूण केली, चला उचलू या पेटी। दोघांनी पेटी दोघ्यावर उचलून घेतली. लबाड म्हणाला—"हे पहा चढण आहे ना! म्हणून मी पुढे होतो, उतरण लागली की तू पुढे हो! चढायला थोडे कठीण जाते म्हणून मी पुढे होतो!"

भोळ्या मित्राला त्यांतल्या स्वरा हेतू कळला नाही व तो त्या गोष्टीस कवळू शाला. चढतांना मागच्या माणसावर व

उतरतांना पुढच्या माणसावर अधिक ओझे पडते हे त्याला कळत नव्हते. मित्राच्या ओढायामे फोतुक करीत विचारा चालत होता. दोंगरापलीकडे पांचव्यावर त्या ओमंत माणसाने त्यांना मजुरीचा एकेक रुपया दिला.

दोघे त्या गांवच्या धर्मशाळेत उतरले. धर्मशाळेत सर्व सोयी होत्या. धर्मशाळेच्या मालकाशी त्यांची चांगली ओळख झाली होती. लबाड मित्राने मोडगोड गप्पा सांगून त्याच्याकडून कांही पैसे कर्जाऊ घेतले, धर्मशाळेचा मालक पैसे करण्यासाठी पाटीस लागला तेव्हा नुसत्या दिक्का पहाटे दोघे कोणाला कांही भांगितल्या-शिक्षाय पळून गेले.

दोघे दूर निवून गेले. काम कोठे मिळाले नाही व खायला प्यायला देखील मिळाले नाही. उपासमार झाली दोघांची. एका जागी त्यांना एक बेलदार दगड फोडीत असलेला दिसला. बाजूला पेजेचे एक भांडे व चमचा होता. त्यांच्या तोंडाकडे पाहून त्याने ओळखले की दोघे उपाशी आहेत. म्हणाला—"हा दगड एका फोडून दाकड आणि बांतली पेज दोघे मिळून प्या!

ना जाऊन येता जरा पलीकडेच्या झपाडोत."

असे सांगून तो निवून गेला.

दोघांना फार आनंद झाला. कोणीतरी वेडा पोर दिसतो आहे, असे लबाड मित्राला वाटले. तो आपल्या मित्राला म्हणाला—"मित्रा! आपल्या हातून कांही तो घण आतांच उचलणार नाही. थोडे खाऊन पिऊन घेऊ व वसू दगड फोडीत. चमचा एकच एक आहे. म्हणून आपण चमचे नोजून खाऊ या! तू जितके चमचे पिशील तितकेच मोजून मी पिईन. बरे मग पहिल्याने तू पिनोस की मी पिऊ!"

भोळ्या मित्र म्हणाला "तूच पि आधी!" जणु कांही मित्राच्या आग्रदान्तवच पित आहे, असे भांग करून त्याने एक तृतीयांश पेज पिऊन टाकली व म्हणाला—"आता तुशी पाळी, तू खा!" असे सांगून त्याने आपल्या मित्राला पेजेचे भांडे दिले.

भोळ्या मित्राने इमाने इतबारे चमचे मोजून त्याच्या लबाड मित्राने जितके चमचे पेज प्याली होता तितकेच चमचे प्याली व त्याने चमचा व भांडे आपल्या मित्राला दिले. लबाड मित्राने चमचे मोजूनच पेज प्याली. पण भांड्यांत फारच कमी पेज उरली

होती. भोळ्या मित्राला त्यावरच मनाचे समाधान करून प्यावे लागले.

दगड फोडण्याची पाळी आली. एकच घण आहे तेव्हा पाळीपाळीनेच काम करणे माग आहे." लबाड मित्र म्हणाला.

"बरे तर मी आधी फोडतो." भोळ्या मित्र म्हणाला आणि दगड फोडू लागला. लबाड मित्र नुसता गंमत पहात बसला व भोळ्या वेळाने झोपला देखील. एका तासाभराने त्याची झोप मोडली तोपर्यंत एक तृतीयांश काम झाले होते. जणु कांही आपण केवढा अपराध केला असे सोग

करीत तो धांवत आपल्या मित्राजवळ आला आणि म्हणाला—“मित्रा! तू मला उठवले का नाहीस? यरे तू केले आहेस तेवढे काम केल्याशिवाय मी घण खाली टेवणार नाही बघ!” त्याने घण उचलला व दगड फोडू लागला. आणखी एक तृतीयांश काम संपले. आता फक्त एक तृतीयांश उरले होते. पुन्हा मोठ्या मित्राची पाळी आली. तो दगड फोडू लागला. त्याने उरलेले सर्व काम पुरे केले. लबाड मित्र त्याला म्हणाला—“अरे! तू सगळे काम का पुरे केलेस? मी होतो की?”

दोघे तेथून निघाले. त्यांना वाटेत एक शेत लागले. शेतकरी शेताची करीत होता. दोघांनी त्याला कांही काम देता का म्हणून विचारले. तो म्हणाला—“तुम्ही दिवसभर राखण केलीत तर तुम्हांला मी पोटवर जेवायला घालीन व सोपायला जागा देईन.” दोघांनी काम करायचे कबूल केले.

लबाड मित्र म्हणाला—“मित्रा! मी बाहेरून राखण करतो, तू आंत बसून राखण कर! मी बाहेरूनच पक्षांना हांकलत लायीन. पण समज कांही पोपट चिमण्या आंत शिरल्यान तर तू गोकणीने त्यांना पळव.” मोठ्या मित्राने ते कबूल केले.

लबाड मित्र शेताबाहेर झाडाखाली छान झोपून राहिला आणि मोठ्या मित्र माचणीवर बसून पक्षांना ओरडून किंवा टाळ्या वाजवून उडवू लागला.

रात्री दोघे मित्र जेवायला बसले तेव्हा मोठ्या मित्र म्हणाला—“बघो रे बाबा हे काम! शेतकऱ्याने पेक्षां मेंदरे पाळाचे काम दिले तर बरे होईल. रानांत मेंदरांना सोडून झाडाखाली स्वस्थ पडून राहतां येईल. टाळ्या वाजवायला नकोत व ओरडून कंठशोष करायला नको.”

ही सूचना आपणांला सुद्धा पसंत पडली कुवा!” शेतकऱ्याने त्यांना मेंदरे चरायला घेऊन जायला सांगितले. दोघे मेंदरे घेऊन रानांत गेले. कुत्री होतीच धांवपळ करायला. दोघे छान पाय पसरून सांजलेत झोपले. त्यांची झोप मोडली तेव्हा तेथे एक देखील मेंदर नव्हते व त्यांना पाळणारे एक कुत्रे देखील नव्हते. लबाड मित्र म्हणाला—“तू एका बाजूने हांकत आण आणि मी एका बाजूने हांकत घेऊन येतां.”

दोघे निघाले. लबाड मित्र चार पावले गेला आणि मित्राची पहात परत येऊन झाडाखाली बसून राहला. मोठ्या मित्राला बरेच अंतर चालून गेल्यावर मेंदरे करीच दूर निघून गेलेली दिसली कुठ्याच्या मदतीने त्यांना एकत्र करून आणीपयंत विचान्याला बरीच पायपीट करावी लागली. आल्यावर त्याने आपल्या लबाड मित्राला विचारले—“कायरे! तू येथे स्वस्थ बसून राहिलास आणि माझी मात्र चांगलीच पायपीट झाली.” त्या दिवशी रात्री त्याने आपल्या लबाड मित्राला ते पक्ष आपल्या-कडून होणार नाही असे सांगितले.

लबाड मित्र म्हणाला—“हे बघ! भीक मागण्याचा धंदा सर्वांत सोपा! कोणाचे बांधलेले नाही. आवडले तर मागितली भीक नाही तर सोडून दिशी. मी पाठीमागच्या दाराने मोक मागायला जाईन तू पुढच्या दाराने जा!”

मोठ्या मित्राने ते कबूल केले. तो होता तसा अघक्तच. म्हणून लोक त्याला भीक घालीत. लबाड मित्र भीक मागीत नसे. मागच्या दाराजवळ बंदक किंवा कोबर्ड कोही दिसले तर ते तो पळवून नेई. त्याने तोच धंदा सुरू केला.

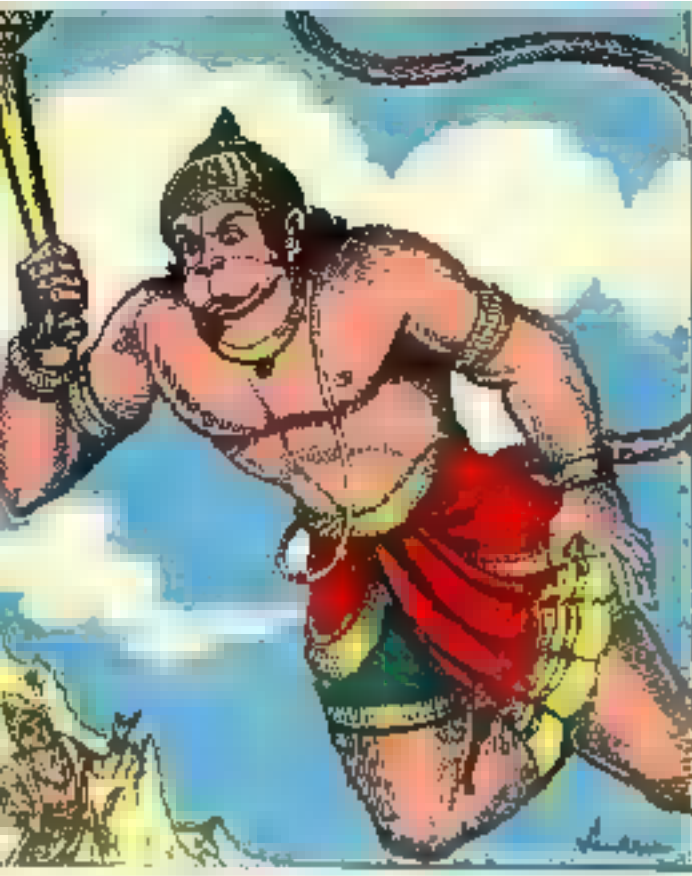

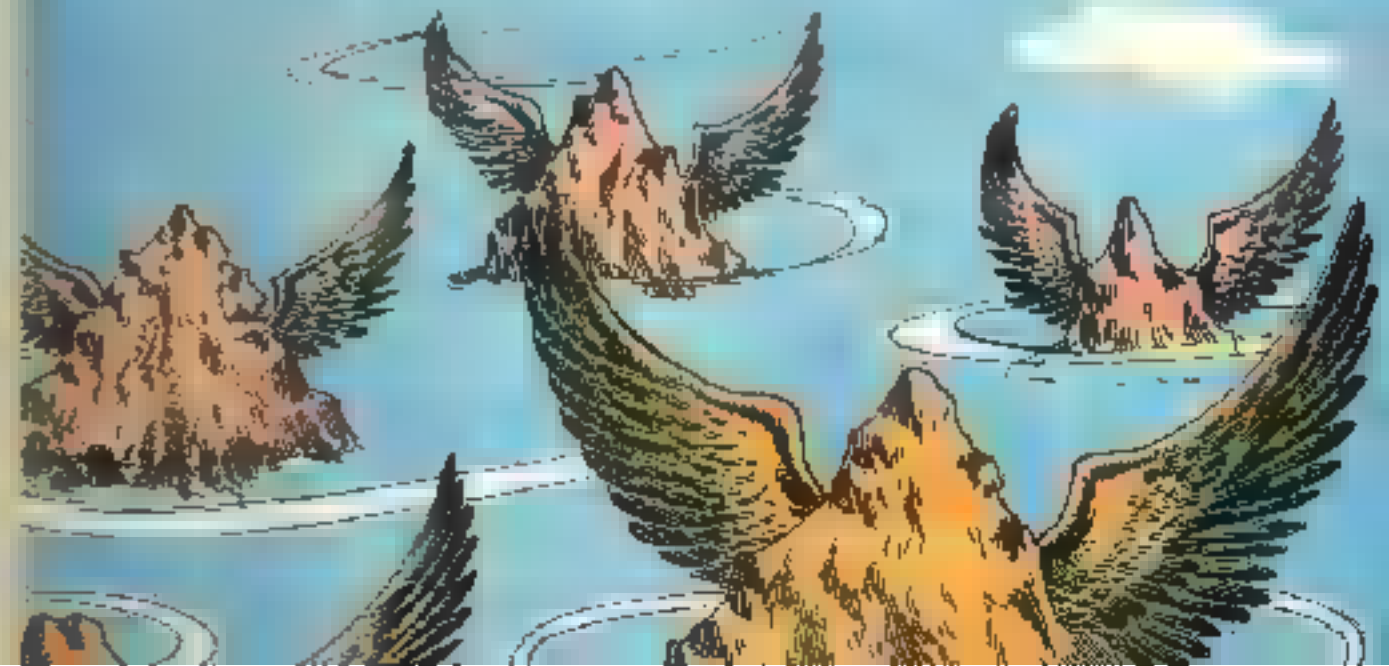

कृपेने माझे पंख वाजवर असेच्या तसेच आहेत. म्हणून तुं माझ्या विनंतीस नकार देऊ नकोस."

मारुती म्हणाला—"तुझे नम्रपणाचे गोड बोलणे ऐकूनच माझा भ्रम परिहार झाला आहे. मी तुझे आतिथ्य स्वीकारले आहे. परंतु रामकार्य जास्त महत्वाचे आहे व ते पुरे केल्याशिवाय विश्राम कोठे! असा विचार पुढे गेले पाहिजे. तरी तूं राम मानू नकोस. मी वचन दिले आहे की मी रामदाणासारखा वेगाने लंकेला आईन." असे सांगून मारुतीने मैनाक पर्वताला हाताने नुसता स्पर्श केल्या आणि त्याचा आशीर्वाद घेऊन पुढे निघाला.

"तुला कायोट म्हा मिळो!" असा मैनाक पर्वताने आशीर्वाद दिला. हनुमान आस्त वेगाने दक्षिणेकडे निघाला.

मैनाक पर्वताचे आतिथ्य मारुतीने स्वीकार केले नाही. हे माहीत असूनहि देवांना मारुतीच्या अच्युतीची परीक्षा घ्यावी असे वाटले. ते सांपांची आई मुरसा हिच्याकडे गेले व हात जोडून म्हणाले—"वायुसुत हनुमान लंकेला निघाला आहे. तूं त्याला

कवसुले व फळे लावून पुढे जा. अनिधि हा देवसुख्य पूज्य असतो व तुझ्यासारखा अतिथि भाग्यानेच लाभतो. तूं स्वतः एक पंडित व ज्ञानी आहेस व वायुसुत आहेस. वायूने माझ्यावर जे उपकार केले आहेत ते मी कधी विसणार नाही. कृत युगांत पर्वतांना देखील पंख होते. ते वाटेक तेव्हां वाटेक तिफडे उडवत व उतरत. देव व ऋषी यांना देखील त्यांची मीति वाटे. तेव्हां देवेंद्राने त्यांचे पंख छांटून टाकले. देवेंद्र माझे पंख कांपायला आला तेव्हां तुझे वहील वायुदेव मला वेगाने दूर घेऊन गेले. त्यांच्याच

राम वरत नसतां रावण सीतेला उचळून घेऊन निघून गेला. मी रामाचा दूत म्हणून लंकेला जात आहे. तू देखील या रामकार्यास मदत घावीस अशी माझी किंति आहे. तू नकार दिलास तर मी रामाची परधानगी घेऊन तुझ्या तोंडांत प्रवेश करण्यास तयार आहे.”

सुरसा त्याच्या घोलण्याकडे दुर्लक्ष करून म्हणाली—“मी तुझ्या रामाचा ओळखीत नाही की त्याच्या बायकोला ओळखीत नाही. माझ्या नजरेला आश्चर्यांतर माझी नजर चुकवून कोणाला जाता येणार नाही. जो माझ्या समोर येईल त्याला उभा गिळण्यास मला बर मिळाला आहे. ■ बर मला इततः प्रसन्नतेने दिला आहे. म्हणून तू निमृष्टपणे माझ्या तोंडांत प्रवेश कर.” असे सांगून ती ‘आ’ करून मारुतीसमोर उभी राहिली.

मारुती म्हणाला—“तर मग तुझ्या तोंडांत उडी मारता येईल एवढा मोठा ‘आ’ कर.” असे सांगून मारुतीने आपले शरीर वहा जोरान मोठे केले. लगेच सुरसेने आपले तोंड बीस जोरान मोठे केले. मारुतीला राम आला. त्याने आपले शरीर वाढवून तीस

जोडून केले. सुरसेने आपले तोंड चाळीस जोडून मोठे केले. मारुतीने आपले शरीर पन्नास जोडून वाढवले. अशा तऱ्हेने चढाओढ करीत मारुतीने आपले शरीर नव्वद् जोडून वाढविले तर सुरसेने आपले तोंड शंभर जोडून.

■ मारुतीला गरिमा शक्तीबरोबर आणिमा शक्तीदेखील प्राप्त होती. त्याने एकदम आपले शरीर माझी एवढे केले व सुरसेच्या तोंडांत उडी मारून बाहेर निघून आला आणि म्हणाला—“माते! प्रसन्नतेने तुला दिलेला बर पूर्ण झाला आहे. मी तुझ्यासमोर आलो व म्हणून तुला मला मिळतां आले. पण मी आतां बाहेर आलो आहे आतां तरी मला सोडलील! मला सीता मातेच्या दर्शनाला जाऊ दे!”

सुरसेने राक्षसिणीचे रूप सोडले ■ आपले सामान्य रूप घेऊन म्हणाली—“तु आरण्या कार्यात यशस्वी होशील. राम व सीता यांची भेट करून दे!”

मारुती पुढे निघाला. समुद्रांत सिद्ध नांवाचा एक रुक्ष रहात होता. त्याला एक अपूर्व शक्ति प्राप्त होती. आकाशांत कोणी पक्षी किंवा जीवचरन्तु उडत असतां

त्यांची सांवळी जरी पाण्यांत पडली तरी ती त्याला धरतां येत असे. त्याला मारुतीची सांवळी दिसली. त्याने मारुतीला खाऊन आपली भूक भागविण्याचे ठरविले.

त्याने सांवळी धरण्याबरोबर मारुतीचा वेग कमी झाला. त्याला वळले की त्याला कोणी तरी धरलेले आहे. त्याचबरोबर त्याला सुमीवाने सांगितलेली गोष्ट आठवली की समुद्रांत सांवळी धरणारा एक जन्तु आहे. तोच हा माणी असावा हे अनुमान लावायला मारुतीला थोडा हुद्दा उशीर लागला नाही.

त्याच्या बाटेवर अडथ. तो तुला जिंकून पुढे जातो की नाही हे आम्हांला एकदा पहावयाचे आहे. थोडक्यांत म्हणजे त्याच्या शक्तीची परीक्षा घ्यावयाची आहे.”

सुरसेने देवाच्या इच्छेला मान देऊन एका मयंकर राक्षसिणीचे रूप घेतले आणि मारुतीच्या बाटेवर ‘आ’ पसरून उभी राहिली. मारुती अवळ येतांच म्हणाली—“मी तुला सोडणार नाही. तुला खाऊन मी आपली भूक भागवणार आहे.”

मारुतीने तिचा नमस्कार केला व म्हणाला—“मी रामकार्यासाठी निघालो आहे।

मारुतीने पुष्कळ दूर त्याला रेटत नेण्याचा करून पाहिला. पण तो कुकट गेला. तेव्हा मारुतीने आपले शरीर वाढविले. सिंहकाने पण आपले तोंड वाढविले. मारुतीने त्याच्या तोंडांत सूक्ष्म दृष्टीने पाहून त्याचे मर्म ओळखून घेतले आणि चटकन प्रवेश केला. त्याने सिंहकाच्या मर्मस्थळावर आघात करून त्याचा वध आणि त्याचे तोंड बंद होण्यापूर्वी बाहेर निघून आला. सिंहक रक्त ओकळा आणि गटांगळ्या स्वाकं लागला. त्याचे मेत पाण्यावर तरंगू लागले. सिंहक राक्षसाचे मेत पाण्यावर तरंगत असलेले पाहून आकाशांत फिरणाऱ्या मुतांना परमानंद झाला. त्यांनी मारुतीचे स्तोत्र गावला सुरवात केली.

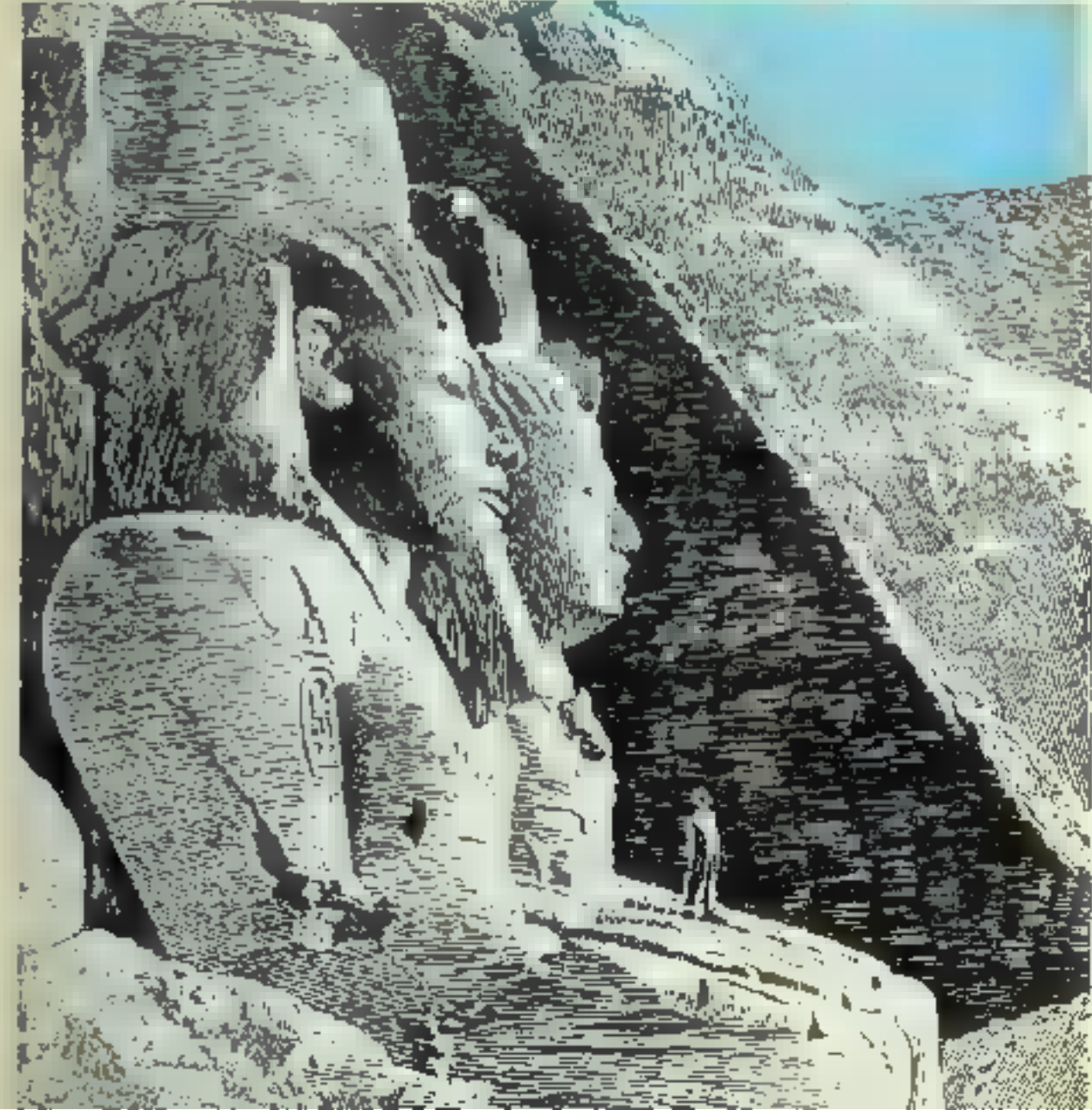
मारुती पुढे निघाला. थोड्या वेळाने त्याला दूर पलीकडचा किनारा दिसू लागला.

सुरवातीला जंगल होती. पुढे लंका द्वीप व तेथील वृक्ष, सता पर्वत प्रदेश स्पष्ट दिसू लागले. समुद्राला येऊन मिळणाऱ्या नद्यांची अनेक मुखेपण त्याला दिसली.

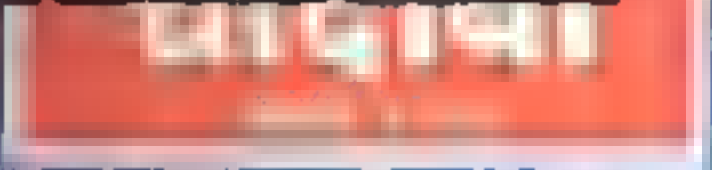
मारुतीला तितक्यांत आठवले की त्याचे शरीर फार मोठे आहे. त्याला पाहून कोणी राक्षस येत आहे असा संशय लंकावासियांना येईल व आत प्रवेश मिळणे कठीण जाईल. जे साध्य वेण्यासाठी अपण आली आहे विघ्नहतां नये. म्हणून त्याने आपले शरीर करून घेतले.

त्याच रूपाने तो अलंकार नांवाच्या पर्वतावर उतरला. पर्वताला अनेक शिखरे होती. आंबे, फणस, फाजू योरेची झाडे त्यावर होती. दूर त्रिकूट पर्वतावर त्याला लंकापुरी दिसली. ती देवेंद्राच्या अमरावतीसारसीच किंबहुना त्याहून जास्त सुंदर होती.

द्विप देशाच्या दक्षिणेकडील टोंडास भवू सिंघेल (दोन) हे एक देऊल आहे. हे त्या देशाच्या प्राचीन सिल्लकलेचे उत्कृष्ट ठळककरण आहे. कॉंगरेट मध्य दारांत कोरलेल्या प्रतिभा रामसिंघ द्वितीय याच्या आहेत. त्यांची उंची ६५ फूट आहे. ३२०० वर्षांपूर्वी रामसिंघ जे ते ही देवळे बांधली रामसिंघ द्वितीय याचा जन्म इ. स. पू. १३१८ मध्ये झाला. इ. स. पू. १२३२ मध्ये वयाच्या ८६ वर्षी त्याचा मृत्यू झाला.

महंमद तुघलकाच्या मूर्तपणामुळे प्रजेला तो खूप शाळा त्यामुळे ती चिडून गेली. जागोजागी बंडे होऊ लागली, राज्य व्यवस्था दासळली. सुलतानाच्या आज्ञेचे राग आला. त्याने अध्याचार सुरू केले. त्याचा पारंपार्य उलटाच झाला. सर्व राज्यच खिळखिळे झाले. पहिली एकदोन बंडे सुलतानाने दाखून टाकली. पहिल्या बंड्याचा पुढारी सामरचा मोठलिक सरदार बदाख्दीन मुरेशास हा होता. तो म्यासुद्दीन याचा भाचा होता. १३२६-२७ मध्ये हे बंडे झाले. सुलतानाने ते बंड मोडले. त्याने अमानुषपणे बदाख्दीन याची चांगडी सोडून काढविली आणि राजद्रोहाला हीच शिक्षा मिळेल अशा घोषणा काढली.

दुसऱ्या वर्षी सिंध प्रांताचा शासक बहार खान याने बंडाचे निशाण उभारले.

सुलतानाने त्याचा पराभव करून शिरच्छेद केला आणि बंडखोरांना कायमची दहशत घसावी म्हणून त्याचे मुंडफे किल्ल्याच्या मुख्य दारावर टांगून ठेवले.

परंतु त्यानंतरदेखील बंडे सगळी नांदीत. त्यांनी संख्या वाढतच गेली. १३३५ नंतर हिंदू व मुसलमान मोठलिक सरदार व राजे स्वतंत्र होऊ लागले. माथारच्या गव्हर्नरने आपल्या नांवाने नाणीं देखील पाडली. सुलतान त्याचा पाडाव करण्यासाठी सैन्य घेऊन निघाला. परंतु वाटेतच कालव्याची साथ पसरली व सुलतानाच्या दिवळीला पळविले. बदाख्दीनने विजयनगरच्या भासन-... इत्यादींनी पराभव होईपर्यंत म्हणजे १३७७-७८ पर्यंत मुसलमानांचे राज्य मंदुरा येथे टिकाव धरून राहू शकले. १३३८ मध्ये बंगालचा गव्हर्नर बकुद्दीन

मुबारक शाह स्वतंत्र झाला. त्याने देखील आपल्या नांवाने नाणीं पाडली. १३४०-४१ मध्ये जयध्या-जाफराबादचा गव्हर्नर बहादुर मुल्क याने बंड केले. १३४२ मध्ये बंड मोडले गेले, परंतु साम्राज्याची प्रचंड क्षीण होत गेल्याने सुलतान हतबल झाला.

सुलतानाच्या राज्यावरचा संकट वाढतच गेला. तेव्हापासून मोलव नायक याने व त्याच्या पाठीपाठ कायम नायक याने मुसलमान राजावर उलटून पाहून हिंदू राज्याची स्थापना केली. दौलतसळ राजा तृतीय यार खान याने त्याला मदत केली. कृष्णा नदीच्या काठी देखील बंडे झाली. दक्षिणेकडे विजयनगर कोर अनेक हिंदू राज्ये स्थापन झाली. १३४७ मध्ये देवगिरी येथे बंड झाले व तेथे बहामनी राज्याची स्थापना झाली. बंडखोरांचा पाडाव करण्यासाठी महंमद तुघलक देशाच्या पूर्वेकडून पश्चिमेकडे व उत्तरेकडून दक्षिणेकडे घाईपळ करीत राहिले व शेवटी २० मार्च १३५१ या रोजी मरण पावला. बदायुनीने लिहिले आहे की कदातून सुलतानाचा प्रजेला वाटत असलेला वचक आणि प्रजेच्या बंड-

खोराणाचा सुलतानाला खूप असलेला नाईसा झाला.

महंमद तुघलक अचानक चारल्यामुळे सैन्यांत बंडखोरवृत्ति पसरून नवे असा विचार करून सरदारांनी फिरोजशाहला सुलतान केले. परंतु दिल्लीच्या अमीर उमरावांना एका मुलाचा सुलतानाचा मुलगा म्हणून नांदीवर बसविले, परंतु त्यानेच स्वतः फिरोजशाहला सुलतान मानून त्याच्याकडे शरण मागितली. फिरोज स्वतः लायक नव्हता व महंमद तुघलकाच्या कारकीर्दीत राज्यभर जी अराजकता पसरत होती तिचा

आळा घालणे त्याच्या शक्तीचाहेतू होते. त्याला युद्धाचा अनुभव नव्हता. तरी त्याने युद्धं केलीं, जस मिळण्याची वेळ आली असतां ऐन घेऊं तो युद्धभूमि सोडून निघून जाई. नगरकोट येथील युद्ध याचे एक प्रसिद्ध उदाहरण म्हणतां येईल.

फिरोजशाह एक फडदर मुसलमान होता. त्याने हिंदूंचेर अत्याचार केले. त्याने स्वतः खलिफाचे नाइजिकख याचमुळे राज्य केले. यापूर्वी दिल्लीच्या कोणत्याही मुसलमानांनी ते नवल केले नव्हते. त्याने मुसलमान धर्म स्वीकार करणाऱ्या व्यापकांना इताने योगी तेऊन रूप केले.

फिरोजशाहकडे त्याने अडान मकबूल साधाचा एक मंत्री होता. तो मूळ तेलंगाणाचा राहणारा एक हिंदू होता. त्याने मुसलमान धर्म स्वीकारला. त्याने सर्वमद

मुघलकाच्या काळांतच त्याच्या पदरी नोकरी स्वीकारली. त्याच्या कर्तव्यगारीमुळेच राज्याचा कारभार चालू राहिला. १३७० मध्ये फिरोज शाह वारल्यावर त्याचा मुलगा गादीवर बसला. फिरोजशाहने २७ वर्षे राज्य केले. त्याच्या कारकीर्दीत पन्ना सुली होता. मंगोल जातीने त्याच्या कैद्या नाहींत. पाट वन त्याची व्यवस्था करून त्याने शेतकऱ्यांना मदत केली. जोगपुर, फतेहाबाद, हिंस्तार, फराजपुर, फिरोजबाद वगैरे शहरे त्यानेच वसविली त्याने दिल्ली येथे ३ नोवेंबर १२०० वा उत्सव मनविले.

जेव्हा शेवटी ३ प्रमिष्टासारखा वागू लागला होता. त्याचे कारण त्याचा मोठा मुलगा सन १३७३ मध्ये वारला. त्याच दुखाने २० सप्टेंबर १३८८ रोजी फिरोज शाह मरण पावला.

महाभारत

पांडव रात्रभर आश्रमांतच राहाले. मुले आपल्याच आश्रमांत झोपलेली पाहून इंतीच्या मनाचे समाधान झाले.

दुसऱ्या दिवशी देखील पांडव पुनः राष्ट्राच्या आश्रमांतच राहाले. निवृत्त्या दिवशी निवृत्त्युत्सव उरकून धृतराष्ट्राच्या परवानगीने युधिष्ठिर आपले भाऊ अंतर्पुरांनी शिष्या व इतर लोकांना घेऊन अवलपासचा वन प्रदेश महावनास निघाले. जागो जागी मुनि हवन करीत बसले होते.

युधिष्ठिर हस्तिनापुराहून सुवर्ण पात्र, तांब्याचे भांडी, रेवती व लोफती कापड वगैरे घेऊन जाला होता. ते त्याने तेथील लोकांना वांटले. नंतर तो धृतराष्ट्र गांधारी बसले होते तेथे येऊन बसला. जवळ पांडव कुंतीसह बसले होते.

इतपयान कुलसेवकाहून शतश्रृंग वगैरे आले. त्याचवेळी शिष्यांसह व्यासमुनि जवळ आले. लहान थोर सर्व त्यांच्या स्वागतासाठी सत्सारे गेले. मृगचर्मावर बसून व्यासमुनींनी भूत राष्ट्राच्या कुशल बाता विचारली. त्यांना विदुराची चवकची केली आणि म्हणाले— “विदुर हा यमाचा अवतार होता. यमाच्या मांदव्यमुनींनी शपथ दिली होती. म्हणून त्याला मानवजन्म द्यावा लागला. परंतु योगदलाने त्याने युधिष्ठिराच्या देहांत प्रवेश केला. आतां युधिष्ठिराचा व विदुराचा आत्मा एक झाला आहे. म्हणून युधिष्ठिरालाच विदुर मानावयास हरकत नाही.”

पुढे ते धृतराष्ट्राला उद्देशून म्हणाले— “तुझे शंकासमाधान करण्याकरितां मी आज आला आहे. तुला जे काही विचारावयाचे

आहे ते खुशाल विचार. तुला कांही पहावयाचे असेल तर सांग. तुला मी दिव्यदृष्टी देईन."

व्यासमुनींना एका सांगितल्यावर गांधारीने पुढे येऊन व्यासमुनींना नमस्कार केला व म्हणाली "मुनिवर ! आमची मुले बारल्याला सोळा वर्षे होत आली तरी त्यांच्या पुनर्जाकाराचे ज्ञान (तुलाच्या) नम दुःखी राहते. त्यांचे दर्शन एकदा घडले तरी मनाचे अल्प तरी समाधान होईल आणि ही द्रीपती. ती निवृत्तिक झाल्यामुळे फार दुःखी झाली आहे. सुभद्रा अभि-

मन्युच्या शोकाचे दुःखी आहे. हीश्वरि-
य्याची भार्या तिचे पति व माना एकाएकी
स्वर्गलोक गेल्यामुळे तिच्या डोळ्यांचे पाणी
धावत आणि या माझ्या शंभर मुला.
त्यांना कोणता अपराध केला होता की
त्यांना त्यांच्या दुर्दैवाने एकाएकी शोक-
सागरांत छोटले !"

गांधारी बोलत असता कुंतीला आपला
मुलगा कर्ण याची झाली आणि
गोण्यांना टिपे आली. व्यासमुनींनी तिच्या
दुःखाचे अनुमान करून विचारले-"तुझ्या
मनांत कोणती इच्छा उरली आहे !"

तेव्हा कुंतीने कर्णाची जन्मकथा व्यास-
मुनींना सांगितली. म्हणाली-"दुर्योधन कधी
एकदा भिक्षेसाठी माझ्या घराकडे आले.
ते फार कंठिष्ठ होते. त्याचा राग होऊ
नये म्हणून मी फार काळजी घेतली.
माझ्यावर प्रसन्न होऊन त्यांनी मला बर
दिला की ज्या देवाचे स्मरण करीन त्या
देवाचे मला नक्कल दर्शन घडेल. तो बर
मिळाल्याचे मला फार आश्चर्य वाटले व
थोडेमे कृतज्ञरूप वाटले. तो बर विस-
रण्याचा मी किती पयल केला. परंतु माराचा
तो बर माझ्या मनांत येई. एकदा मी

आमच्या राजवाड्याच्या मधील सूर्योदयाची
गंमत पहात बसले होते. त्याचवेळी मला
तो बर आढळला. मी सूर्याचे देदीप्यमान
रूप पाहिले आणि त्याचे आवाहन केले.
तो आकाशात होता तसाच दिसत राहिल.
परंतु मनुष्य शरीर धारण करून देखील
समोर प्रगट झाला.

"त्याने विचारले का तू कशासाठी
बोलाविले आहेस ! काय वाटेल त्या
माग ! परंतु मी म्हणून म्हणून
परीक्षा पाहण्यासाठीच त्याला बोलाविले
होते. ते मी सांगितले. तेव्हा सूर्याला राग
आला. म्हणाला-"तू बोलाविलेस
मी बर दिला. पण मागायला तयार
नसलीस तर मी तुला बर देणान्या
दुर्वासासुनींना जाप देईन !" मी नाह
लाजाने. "तुझ्यासारखाच तेजस्वी पुत्र दे"
असा सूर्याबरोबर मी मागितला. सूर्याचे
तेज माझ्या शरीरांत प्रविष्ट झाले आणि
सूर्य अदृश्य झाला. ही गोष्ट मी बापाचा
देखील सांगितली नाही. मी आपल्याच
लोकांत होते. तेथेच कर्णाचा जन्म झाला.
नंतर मी लोकलज्जेतच त्याला नदीत
सोडले. ते मी पाप केले की पुण्य आता

विचार करणे फुकट आहे. पण आता एका
कर्णाला पहावे असे फार वाटत आहे.

"त्यात तुझा दोष नाही. तो देवाचा
निर्णय होता !" असे सांगून व्यासमुनि
पुढे म्हणाले "गांधारी, तुझे पुत्र व माऊ
तुला दिसतील. कुंतीला कर्ण, समदेव
अभिमन्यु, द्रौपदीला तिचे वडील, गाऊ व
पुत्र दिसतील. आतापर्यंत ज्यांचा या युद्धांत
मृत्यू झाला ते देवच होते व देवदुर्विलासा-
मुळे त्यांना मानवजन्म मिळाला होता.
आपले इष्टकार्य संपल्यामुळे ते पुन्हा
स्वर्गलोक गेले आहेत. तुम्ही सर्व भार्या-

स्थीच्या काठां जा. तेथे तुम्हांला रात्री त्या सर्वांचे दर्शन घडेल.

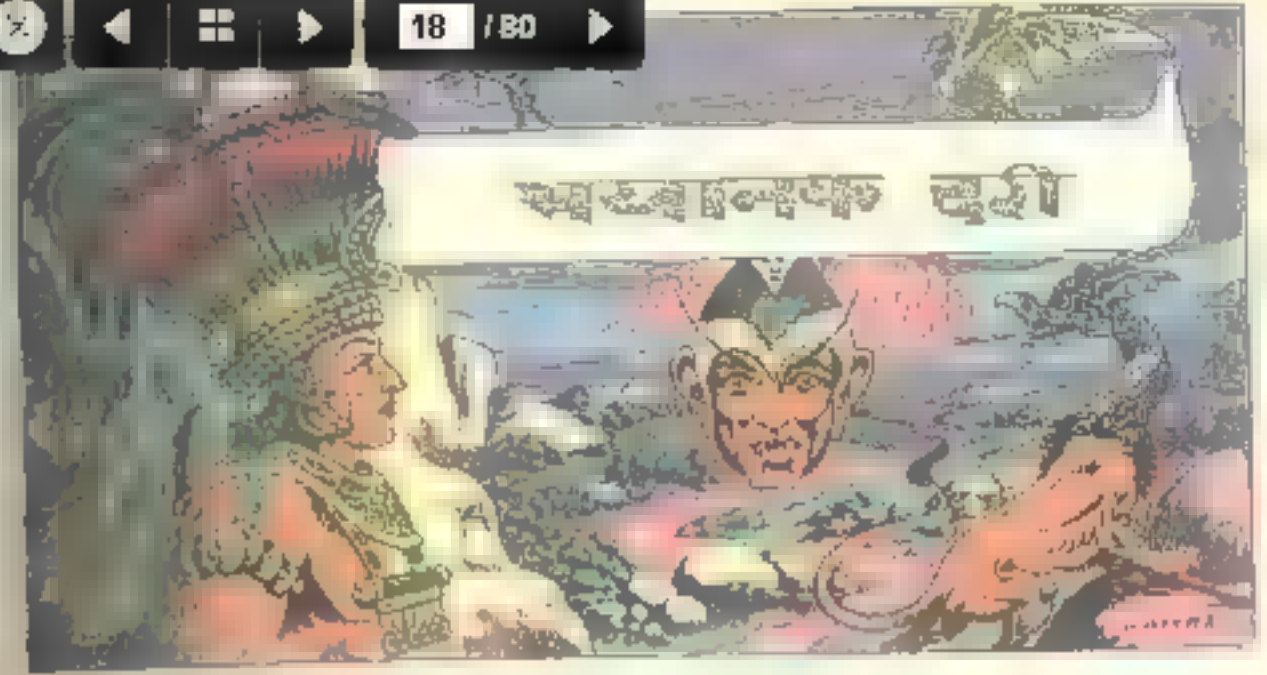
तेथे हजार असलेले सर्व लोक आनंदाने भागीरथी नदीच्याकाठां गेले. तेथे त्यांना एक उत्तम स्थान निवडून थोडी विश्रांति घेतली आणि केव्हां सर्वांचे दर्शन घडते याची वाट पहात गुप्यांस्त डोईपयेंत बसून राहिले.

सूर्यास्त झाल्या. सर्वांनी स्नान करून नंतर सर्वे व्यासमुनि एकाग्रचित्त बसले होते. त्यांच्याभगोर घेऊन सर्वे बसले. नंतर व्यासमुनींनी पुढील मरण पावलेल्या सर्वांचे आवाहन केले आणि आश्चर्ये म्हणजे तशीत हळूहळू त्या उरकू आनल्या आणि एक अद्भुत दृश्य सर्वांना दिसले.

कौरव पांडवांचे सैन्य उभे होते. भीष्म-द्रोणादिक थोडे एक सैन्य घेऊन पाण्यांतून वर येत असलेले दिसले. त्या सैन्यांत

विराट, द्रुपद, उपपांडव, अभिमन्यु, कर्ण, शकुनी, दुर्योधन, दुःशासन वगैरे गांधारीचे पुत्र, मगदच, भुरिष्य, शल्य, धृष्टद्युम्न, शिखंडी, पाहिक, मोमदत्त वगैरे दिसले. त्यांची रथे व वस्त्रे ते सुद्धाच गेले त्या मेलचीच होती. ताच शब्दाळ व चज त्याच्या हातांत होते. त्यांच्या मनांत वैरभाव अल्पमात्र देखील नव्हता.

व्यासमुनींना धृतराष्ट्राला दिव्यदृष्टि दिली. त्याला व गांधारीला त्यांच्या धन पुत्रांचे व नंतर वंधुबांधवांचे दर्शन घडले. व्यासमुनाच्या तपोबलाने नून थोडे आपल्या मातापितारांना व वंधुबांधवांना भेटू शकले. काही काळ परस्परांच्या सैमतीत आनंदाने घालवू शकले. कोंणाच्या मनांत शोक किंवा दुःख यांचा लवलेल नव्हता. ती रात्र आनंदाने केव्हां निवून गेली, कोंणाला कळले नाही.

[२२]

[शकुनराजाच्या अनुयायांनी त्या पर्वतेला केव्हा केले. त्या दिवशी रात्री गांधार : दुर्योधनाच्या रोषा अनुयायांनी देखून त्या हातीं त्या सैन्य तैयारी केला. त्या रात्री वगैरेना त्या केव्हा केले त्या तेथे गेले. तानपती व शक्तिवर्मा राहात्यावर होते. त्याला सशय आला. त्यांना त्यांना आनंदले. पुढे कथा.]

शक्तिवर्मा तलवार घेऊन यावला. त्याच्या वाठोपाठ जितवर्मा देखील तलवार असपुन यावला. परंतु सार्जोर व धान-कर्णाच्या दोघां अनुयायांनी न भितां दोघांना वाजूला उभे राहायला दरडावून सांगितले. म्हणाले—“उगीच आस्त दवळादवळ करण्याचे कारण नाही. मुकाट्याने वाजूला व्हा. मरुदराजाते या तिघांना तावडतांच घेऊन

यायला सांगितले आहे. शेजारच्या राहुटीत नवशंदी बसला आहे. त्याला वळतां कामा नये असे देखील सांगितले आहे.”

त्यांच्या आवाजांत असा काही कडकपणा होता की शक्तिवर्मा व जितवर्मा परस्परांचीं तोंडे पहात उभे राहाले. शक्तिवर्मा तळ-म्यानेच ठेवीत म्हणाला—“सरदारानेच तिघांना घेऊन यायला सांगितले असैल तर

बसिता. तो तलवार घेऊन त्यांच्यावर धावला. इतक्यांत लखूने त्याचा पाय पोकळीत घातला. खाली पाडले. गोमांगने शक्तिवर्माक टांग मारून खाली पाडले.

जयमल दोरी घेऊन आला आणि म्हणाला- "उगाच जामन महबूब केलीन तर तुमचे नरेंद्र आवकून ठाकू. पणून मला गेल्यासारखे." असे सांगून त्याने व सर्गेत बसले. दोघांनी पाय बांधून ठेवले. इतक्यांत पलीकडच्या तेंपून बसलेली गंत्रिकळना आवाज ऐकू आली.

"जसांदीला सर्व कळव्यासारखे दिमन आहे. पाय काढलेला बघ." असे सांगून त्याने व इतरांनी त्याच्या घाला. तलवार घाला. वनुपबाण ते काढी घाले ते घेतले आणि निघाले.

बसलेली तिकडून ओरडून होवा- "ते शिपे शक्तिवर्मा व जितवर्मा दोघांवर मारहाण करून निसटून पळाले. गरुडराज! उड!"

जयमलने दोघा राजरी लोकांस वितरले- "राजारी व आनकणी दोघांने तुम्हाला पाटविले आहे का? तुमच्या वरवर आणखी किती जण आहेत व ते कांटे दहा धरून बसले आहेत?"

"ज्या कांटे नाहीत? आम्हां दोघांने हेर म्हणून त्यांना पाटविले होते व तुमच्यावर काय प्रसंग होऊनला आहे हे येऊन सांगायला सांगितले होते." दोघांपैकी एक जण म्हणाला.

लखू एक गरुडीतून उठेर निघाला व बसलेली गरुडीकडे त्याने एकदा बघून पाहिले. जवळच्या तो कांठी मांगणार एवढ्यात नडाकड आणला चावक फिरवीत ते उभे होते. निकडे येऊ लागला. ते वाहून गोमारा तलवार घेऊन त्याच्याकडे पांथावला तलवार घाला. एण मडाकाय ओरडू लागला

"त्या निघांता दोन पंथवाले सामील झाले आहेत. गरुडराजाच्या अनुवायांत फुड आणि फितुरी! दगा! विश्वासघात! गरुडराज विश्वासघात!"

जयमलने एकदा चारी बाजूला दृष्टि फिरविली. प्रत्येक राहुटीसमोर पंथवाले उभे होते. कांही- "दगा! फितुरी!" म्हणून पळत होते. समोर येणाऱ्याला सांगत होते. संभाळून 'फितुरी!' "लखू आता निसटून पळून जाण्यास एकच एक उपाय आहे. आतापर्यंत आपल्या धनची साथी झाली असेल की आपण पळून गेली आहो. ते

आम्हांला कांही मडगावपाचे नाही. परंतु तुमचा लोकावळा पाहून तुम्ही पंथवाल्या जागीने गाही असा आम्हांला संशय येत आहे!"

शक्तिवर्माची ती शेका ऐकून मांगरिना अनुवावी हसला व म्हणाला "आम्ही जाणून घुजूनच गान्दी लोकांसारखा तोडावळा करून घेतला आहे. ही बाजूला, असल्या शेकाकुशका करून आपला वेळ फुकट घालून नकोस!" असे सांगून तो पुढे निघाला देखील.

सर्व त्याच्या पाठोपाठ निघाले. परंतु जितवर्माच्या मनांतला संशय दूर झाला

आपल्याला पकडण्याची शिकवण करून पाहणार. आपण कोठे काही शोणान्ना वाटेने पळाले, शा मीष्टीचा सांगमूसटि लागतां करण मये. म्हणून त्यांची फलवणूक करण्या- करितां आपण एक युक्ति कर या. नशाळी नेऊन जवळ होईल तितक्या राहुच्यांना आग लावू या. त्यामुळे आपणळ सुरू होईल व त्या गडबडीत पळून जाणे कठीण नाही." जयमलने मुनविले.

जयमल बोलतच होना, लवू गोमांग व दोघे रानटी लोह तर्वांनी एकेक मजाल उचलून घेतली आणि "विश्वासवात!"

स्वामीद्रोह! पळा वांचवा!" असे ओरडून दहावीस राहुच्यांना आग लावली. राहुच्या पेट लागल्या आणि वाटा सुरूवातुळे आग पसरत लागली.

जयमल व महाकाय आग लागलेली पाहून घाबरून गेले. त्यांना काय करावे हेच सुचेल. जयमल आपली जादूची कांडी वर आकाशात उचलून ओरडू लागला--"हे कोळभैरवा! आपल्या या भक्ताला आर्गांत डोवळून जाऊन टाकणार! भक्ताची परीक्षा वेस आहेस का?" तो ओरडून जाता आणि स्वामी वांचवण्यासाठी पळत जाता. असता तो महाकाय, शक्तिवर्मा व जितवर्माला ओरडून मागून होता--"वीर पुरुष हो! आपल्या गौश्रीची परीक्षा याच वेळी आहे! ते दुष्ट कोठे पळाले! शोषा! दुरात्म्या त्यांना! मी गरुडगजाना माऊन उडवेल!" तो गरुडगजाना राहुच्या जवळ गेला.

जयमलला पळत गेलेला पाहून गरुड- गजानन मीठभोल्याने हसून म्हणाला--"काय नांदिका तुझा मंत्रतंत्र कोठे गेला! पर्वदीशी आग लागली म्हणून घाबरून गेलास मिघाडासारखे तुझे नांड आहे हे मी म्हटले ने उगाच नाही."

"आतां मी काय सांगू गरुडगजाना! अरे ते दुष्ट आपल्या डानावर तुरी देऊन पळाले का! त्यांनाच आपल्या तब राहु- च्यांना आग लावली आणि तू नाही थडा उडवीत हंसत जाहेस! तुझे काही अनुयायी फितूर झाले आहेत!" जयमल स्वमान साळ असला तरी राग पिळून म्हणाला.

"दुष्टाना आणि स्वामिद्रोहांना बळून आणण्यासाठी मी केव्हाच आपल्या अनुयायांना पाठविले आहे. तुला वापरण्याने कारण नाही तू स्वयं काम म्हा! अंगरक्षक जितवर्मा व शक्तिवर्मा कोठे आहेत आणि ती गुड्यांनाचा समचार पेढी कोठे गेला आहे! ते देखील सामील झाले की काय?" गरुडगजाने संशयी नजरेने भक्षिक- कडे पडान विचारले.

जयमलला घाबरून पाहू लागला. त्याला महाकाय व दोघे अंगरक्षक अवलरास कोठे दिसले नाहीत. तरी तो म्हणाला--"ते फितूर होणे शक्य नाही ते देखील तुझ्या अबुवाच्याबरोबर त्यांना आपल्यासाठी वावपळ करीत असतील."

इकडेच जयमल पळवले पळत आले. गरुड गजाने विचारले--"काय का त्या

सिपांना! फिती आहेत स्वामिद्रोही!" एकाने लवून मुजरा केला व म्हणाला "भगदार! ते सर्व मिळून पांचजण आहेत! त्यांना आपल्यापैकी दहा पांचगणांना ठार दिले आहे. कायच जयमी झाले आहेत, ते घाबरून मगरीच्या तळावाकडे पळतांना दिसले."

"तर मग आपले काम जास्वच सोंपे झाले. तुम्ही जाऊन या बाजूने त्यांच्या वाटा अडवून दमो रडा आणि त्यांना रेंडीत न्या तळावाकडे! इकडे वळले तर पकडा त्यांचा. तळावांत शिरले तर मगरी आहेतच

त्यांचा फराळ करायला तिकडे." गरुडराज म्हणाला.

"परंतु... गरुडराज ! त्या लखूला मग-
रींनी धरून खाल्ले तर खाटोपला सर्व खा-
टोप ! त्याच्या केसाळा देखील धका लागतो
कामा नये. भयानक दरीतल्या सर्व संपत्तीचा
धारस तोच तर आहे !" ब्रह्मदेवी याच्या
आवाजात म्हणाला.

गरुडराजाने ब्रह्मदेवी जे म्हणाला तिकडे
कोही रुक्षच दिले नाही आणि उठून
आपल्या अनुयायांना म्हणाला—"चला !
पाहू या जाऊन, नगरी त्यांचा फराळ

करून आहेत की ते उंदरासारखे सांपडले
विजयवात." असे सांगून तो तळावाकडे
मिघाला. ब्रह्मदेवी निमृष्टपणे त्याच्या पाठोपाठ
मिघाला.

सर्व तळावाक्या काडी पोचते तेव्हा तेथे
पळापळ आणि ओरडा ओरड चांद होती.
गरुडराजाने दोघां तिघांना जवळ पायला
खुणावले आणि विचारले—"काय भय-
गड आहे ! उंदीर विजयवात निसटून
पळाले का !"

"नाही तरदार ! माव्ही जाले आव-
ळीत आणले आहे. कोठून निसटणार ते !
तळावाकाठच्या झाडीत जिरले आहेत.
मज्ञासारखी दही मारून बसले आहेत
मुडपावाड. त्यांना वाहेर ओढून काढले
पाहिजे."

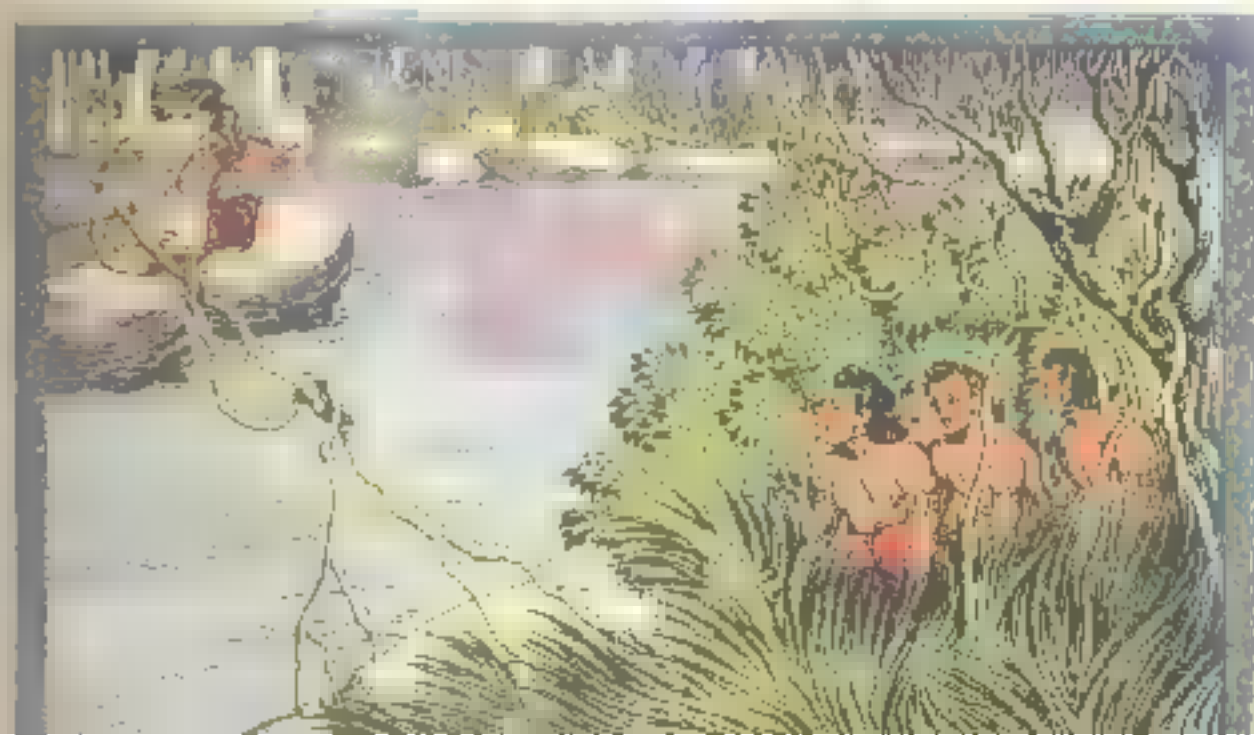
ब्रह्मदेवीला वाटले की सर्व प्रयत्नांत
इतकाचरोवर लखू देखील तळावात उडी
मारील. म्हणून तो ओरडून म्हणाला—"वाळ
लखू ! तुला म्यायचे कारण नाही. तुझ्या
केसाळा देखील कोणी शिंणार नाही. तू
त्या विशालकायकी सायीदारांचा नाद सोडून
इकडे ये कसा ! गरुडराज दयाळू आहे.
तो तुला माफ करील."

ब्रह्मदेवीच्या त्या आवाजाला जणू कोही
उत्तर म्हणून झाडीतून उत्तर आले—"मार्जार
की जय !" "धानकणी की जय !"
या जयघोषाच्या पाठोपाठ लाव माने पंख-
वाल्यांवर येऊन त्यांना घायाळ करू लागले.

गरुडराज खंटावरून खाल उडी मारीत
म्हणाला "या रानटी लोकांनी आमच्या
चारी वाजून माराहा पतळ आहे वाटते !
आता स्वतःच्या रक्षणासाठीच पळाले
पाहिजे ! पळा ! गरुडासारखे उडून पळून
जा !" सर्व पंखवाले मागे फिरले आणि
पळू लागले.

ब्रह्मदेवी देखील मागे फिरल्या आणि
पळू लागली.

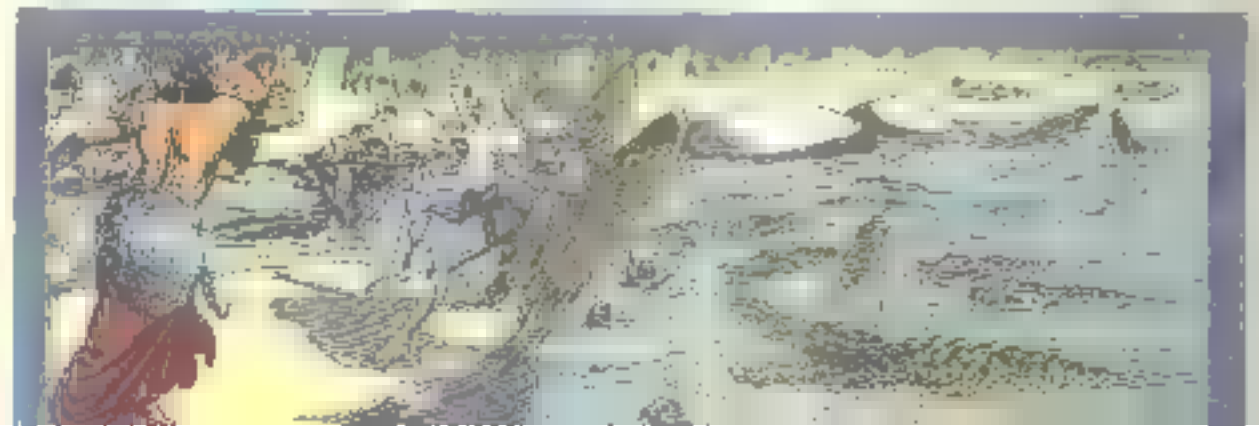
मार्जार व धानकणी त्यांना अनुयायां-
कडून कदां निरोप किंवा खुणेचा आवाज
चेलो धा वाट पहात द्या पळून बसले होते.
परंतु दान्डीपेक्षा एकदां झाले नाहो. सुदैवाने
काळाखान एकदम पंखवाल्यांच्या वस्तीला
आग लागलेली दिसल्याबरोबर मार्जार व
धानकणीने विचक कला की हीच संधी
आहे पंखवाल्यांचो छोट मोठापळा. त्यांना
लगेच छापा मारला. त्यांचे भाले लागून
पंखवाले पटापट जमिनीवर आदळू लागले

व इतर पळू लागले. ते पाहून त्यांना जोर चढला. परंतु लखू वगैरे कोठे आहेत हे त्यांना कळलेना. ते कळायला मार्ग पण नव्हता. म्हणून त्यांना आणखी एक भीति वाटली. आपले भाले चुकून त्यांनाच लागले तर! ज्यांच्यासाठी एवढी जोखिम घेऊन आला त्याचाच जीव घेतल्याचे पातक कपाळी येणार. म्हणून त्यांना भाले फेकून नका असे ओरडून सांगितले आणि ओरडून टाक पाळू लागले "लखू! अय्यल! कोठे आहात?"

मार्जार व श्वानकर्णीचा आवाज तळावा-काठच्या झुडपांत लपून बसलेल्या लखू व त्याच्या अनुयायांना ऐकू आला. एकदा त्यांना वाटले की त्या आवाजाला उत्तर देणे धोक्याचे होईल, परंतु पुन्हा विचार केला की हरकत नाही. ते उत्तर देणार

हतक्यांत पेशवाले त्याच बाजूला पळत आले. त्यांना पळू कायचे असा विचार करून लखू वगैरेना आपापल्या तळवारी उपसल्या व त्यांना धांवविले.

परंतु लखू वगैरेना आपल्या उरवारांचा उपयोग करायला पुरेशी सर्पांचे निळासी नाही. कारण एक बाजूला झुकणे होती व दुसऱ्या बाजूला नकास. तरी थोडीफार शटा-शाळीच. त्या शटापटीत कांही पसलून तळावांत पडते. स्वतः लखू व गोमांग देखील दोनदां तळावांत पडले. पण सुरवेवाने ते वांचले व बाहेर येऊन पेशवाच्यांना तळावांत टाकणे लागले. इतर त्यांना श्वानकर्णी व मार्जारचा आवाज स्पष्ट ऐकू येत होता म्हणून त्यांना धीर आला होता व शस्त्री लढण्याचा चेन चढला होता. [पुढे चालू.]

समुद्रराजाच्या सैनिकांच्या हातातून आपली सुटका करून घेऊन साहित्य घेऊन आला तेव्हा त्याला जे दृश्य पडले ते पाहून तो चकितच झाला. राजवाड्याच्या बाहेर एक हत्ताराचे सैन्य त्याच्या आपापल्या थोड्याथर मजत द्या कारण्याची आज्ञा होण्याची वाट पहात मध्ये पाहिल्या जाण. तेव्हा ते सैन्य माळिहालाच पोचले. समुद्रराजाकडे निघून गेल्यावर त्याच्या आईने समुद्रराजाचा क्रूर स्वभाव पोचवून आपल्या मुलाच्या रक्षणार्थी ते सैन्य पाठविले होते.

[3]

समुद्रराजाच्या सैनिकांच्या हातातून आपली सुटका करून घेऊन साहित्य घेऊन आला तेव्हा त्याला जे दृश्य पडले ते पाहून तो चकितच झाला. राजवाड्याच्या बाहेर एक हत्ताराचे सैन्य त्याच्या आपापल्या थोड्याथर मजत द्या कारण्याची आज्ञा होण्याची वाट पहात मध्ये पाहिल्या जाण. तेव्हा ते सैन्य माळिहालाच पोचले. समुद्रराजाकडे निघून गेल्यावर त्याच्या आईने समुद्रराजाचा क्रूर स्वभाव पोचवून आपल्या मुलाच्या रक्षणार्थी ते सैन्य पाठविले होते.

माळिहाला बाहेर आल्यावर पणन पोळ-सून राजवाड्याला नगडा घालण्यास आज्ञा केली व ती काही निवडक सैनिकांना बरोबर

घेऊन राजवाड्यांत शिरला. सैनिकांना अर्थातच समुद्रराजाच्या सैनिकांशी करावे लागले. मात्रचा पराभव करीत माळिहा राजवाड्यांत प्रत्यक्ष समुद्रराजाच्या दूरवारात पोचला. तेथे समुद्रराजाच्या रक्षणार्थी सैनिक ठेवले होते त्या सैन्याने जखमी करून तो समुद्रराजाच्या सिंहासनाजवळ पोचला.

समुद्रराजाच्या स्वताचा पराभव प्रत्यक्ष डोक्यासमोर दिसत होता. परंतु त्याला त्याची थोडीदेखील फिकीर नव्हती. तो आपल्या उरलेल्या सैनिकांना धीर देऊन तळवार उभारून माळिहाला ठार करण्यास धांवला. तो दसत होता व आपल्या सैनिकांना ओरडून सांगत होता—"भयून आणा त्या वंडखोराला! त्याच्या हातापायांची

होऊन जमिनीवर पडला. जसम तितकीशी मोठी नव्हती. त्याला केंद्र कापण्यास मागून सालिहा अंतःपुराकडे वळला.

राजे हत्येचा राजवाड्यात घालेला धोरा कळला. तिने नाक्याटेने रक्त काढण्याचा विचार केला आणि आपल्या एका चिन्हास दासीला कांवर घेऊन गुप्त मार्गांनी ती राजवाड्यावाहेर गेली, दासी तिला एका द्वीपांत वेळून गेली. ते एक अत्यंत रमणीय असे द्वीप होते. चूकडे हिरवळ व दाट झाडी होती. ते निजेन म्हातम्वतःला राहण्यास उचल आले असा विचार करून राजकुमारी जहानारा शाहावर चढून लपून बसली. तरी तिच्या मनांत सारखी धास्ती होतीच, कोणी येत तर नसेल!

तिकडे बदवगीमला कळले की त्याचा मामा समुद्रराजाकडे गेला आहे. त्याच्या रक्षार्थ एक मोठे सैन्य पण गेले आहे. कांही वेळाने सालिहावरीवर गेलेले गुप्तान फळून आले व त्यांनी समुद्रराजाकडे झालेल्या रक्तपाताचे वर्णन करून सांगितले. बदवगीमने विचार केला की या सर्वांचा कारण तोंच आहे. त्याला फार वाईट वाटले. आपल्या आजीसमोर जाण्यास

जेव्हा त्याला धोर होईल. त्याला वाटले की त्या रक्तपाताबद्दल आपल्याला जबाबदार समजून ती गमावणार. म्हणून तो राजवाड्या कांही सांगितल्याशिवाय भरावाहेर गेला व आपल्या आईकडे जाण्या निघाला. आवोळी येतांना त्याचा मामा त्याला समुद्रमार्गाची वाट दाखवायला बरोबर होता. ते जाताना त्याला बरोबर वाट सांपडली म्हणून तो एका निर्जेन द्वीपांत येऊन पोचला. समुद्रराजाची राजवाडा त्या द्वीपांत लपून बसलेली होती तेच द्वीप होते. हा दिव्यामन आणि हा देखील वैद्योगन व तो ज्या झाडाखालं विखाति घेण्यासाठी बसला होता त्याच राजवाड्या समोर होती. तिच्यासाठीच तर त्याच्या मामाचा स्वतःचा जीव धोक्यांत घालण्यात आला होता. त्याला किंवा नित्या या गोष्टीची कल्पना देखील नव्हती.

प्रत्यक्षात पडल्या पडल्या सहज बर जाईल तेव्हा त्याला शाहावर एक चंद्र दिसला. तो दचकून उठून बसला तेव्हा त्याला कळले की तो चंद्र नसून एका कडकुराचे ने तोंड आहे. त्याला परमानंद झाला. त्यात जन्म अनेक होण्याचे कारण

मरणाने त्याच्या मामाने राजवाड्याचे ने वर्णन केले ते नेमकेच त्या मुंदर तरुणीशी जुळत होते. युद्धाचे भय वाटून तीदेखील तिकडे फळून आली असावी असे त्याला वाटले. तरी मनाची खात्री करून घेण्यासाठी तो धीर करून गोष्ट आवाजात विचारले लागला—
“हे मुंदरी! तू कोण? आणि या निर्जेन स्थानी शाहावर असे बसून राहण्याचे काय कारण?”

“मी समुद्रराजाची कन्या आहे. माझे नांव, जहानारा! जत्रने आमच्या राजवाड्यावर एकाएकी स्वारी केली व नाइजा

हाहे मोडून टाकल्याशिवाय माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. माझ्याशी वैर करणारा जिवंत राहण नाही हे त्याला माहीत नाहीमिे दिसते.”

“समुद्रराजाचा जय!” “सालिहाचा जय!” असा जयघोष दोन्ही सैन्यांतले थोदा करीत होत. सालिहाच्या सैन्याला नेव चढला व त्याने समुद्रराजाच्या सैन्याला कापून काढले. परणाला समोर पडला पाहून समुद्रराज स्वतः सालिहावर लुटून पडला. परंतु सालिहाने आपले चातुर्य दाखवून कारण तोंच आहे. त्याला फार वाईट वाटला माला फेकला. समुद्रराजा वेगुद्ध झाले. आपल्या आजीसमोर जाण्यास

बडिलांना कैद केले. स्वतःचा बचाव करून घेण्यासाठी मी इकडे पळून आले आहे. आतापर्यंत त्या दुष्ट साळिडाने हालहाल करून माझ्या बडिलांना ठार केले असेल. मला हुडकून काढण्यासाठी त्याने सांग राजबाडा याकडे घातला असेल. या सक- रांतून कोण माझे रक्षण करणार असा अज्ञाची काय मर्जी आहे कोणाम हाऊक !” असे म्हणत ती मुळमुळू पडे लागली.

पण बद्रवसीमला फार आनंद झाला. तो म्हणाला : तुला मिण्याचे गुळीन कारण नाही. मीच तो बद्रवसीम राजा

आहे. गुलामाच्या मुलगा ! मी तुझी भेट होईल का. या काळजीने घर सोडून बाहेर पडलो. त्या अज्ञाची मर्जी पळून आपली भेट झाली. आता तुला जमलाच भीति नाही. तू आलों उत्तर, मी तुझ्याशी लग्न करून तुला आपली पत्नी करून घेईन. माझे पृथ्वीचे राज्य तुझ्या बाजूने समुद्रांतले राज्य दोन्ही मिळून एक मोठे साम्राज्य होईल. आपण दोघे त्यावर राज्य करू.”

जहानारा म्हणाली—“आज्ञाची नेह- र्गर्जी का तुझी व माझी भेट झाली. आतां

मला कायभीत भीति नाही. तुझ्याशी माझ वर राहणाऱ्या मनुष्या ! तुला पत्नीरूप मिळो ! तुझी बाच व पाय तांबडे होऊन जातील.”

बद्रवसीमला कळेना की प्रेमाने बोलणारी जहानारा एकदम कशी पालटली. त्याला पक्ष्याचे तब मिळालेले पाहून तर तो चकितच झाला. जाल तबि लाल पाय होते. हून होते, पण त्याला त्यांच्या सहाय्याने उडतां येईना. बद्रकासारखी त्याची स्थिति झाली. याला स्वतःच्या निधनीबद्दल इतके दुःख होते की त्याच्या डोक्यांतून अश्रूधारा येऊ लागल्या.

वर राहणाऱ्या मनुष्या ! तुला पत्नीरूप मिळो ! तुझी बाच व पाय तांबडे होऊन जातील.”

बद्रवसीमला कळेना की प्रेमाने बोलणारी जहानारा एकदम कशी पालटली. त्याला पक्ष्याचे तब मिळालेले पाहून तर तो चकितच झाला. जाल तबि लाल पाय होते. हून होते, पण त्याला त्यांच्या सहाय्याने उडतां येईना. बद्रकासारखी त्याची स्थिति झाली. याला स्वतःच्या निधनीबद्दल इतके दुःख होते की त्याच्या डोक्यांतून अश्रूधारा येऊ लागल्या.

पण राजाबाबा त्याच्या दुखाची पर्वा नव्हती. तिने आपल्या दाम्नीय सांगितले की याभा पक्षी उघड्या वाल्वंटात भोड' वाल्वंत पोळून मेलान म्हणजे माझा मनाचे समाधान होईल."

मालकिणीच्या आज्ञेप्रमाणे दासी पक्षी झालेल्या वदवसीमला घेऊन निघाली. पण तिने विचार केला की काही वेळाने मालकिणीलाच पक्षात्ताप होईल व ती रागावेल की ती रागाच्या मरान त्याला वाल्वंटात सोडून आणावला सांगितले असले तरी सुला थोडा विचार करावला नको होता

का! मग आपलीच दुर्दशा जाणवते. याशिवाय तिला वदवसीमवर दया आली. त्याच्या सारख्या स्वयमनाशी लक्ष कलकलून राजकन्येने नश्वर होऊ नये याचे विचार थोडे आश्चर्यच वाटले. म्हणून तिने वदवसीमला एका बगीच्यात सोडले. त्या बगीच्यात फळझाडे होती.

म्हणजे सालिडाने समुद्रराजाला एका कोठरीत कैद करून ठेवले व त्याच्या राज्याचा राजा घोषित केले. राजकन्येचा जीव बचावला म्हणून पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. पण त्या तिचा मागमूसही लागला नाही. तिच्या होऊन तो आपल्या आईला मेठण्यासारखा निघून गेला. त्याने वदवसीम कोठे आहे म्हणून विचारले. तेव्हा ती म्हणाली - "मुलीचरोवर कोठेतरी दिवायला गेली आहे." परंतु काही वेळाने मुली परत आल्या. त्याच्याचरोवर वदवसीम नव्हता. ती कोठे आहे हे त्यांना माहीत नव्हते.

त्याच्या शोधार्थ नोकर व दासदासी भांडले. पण कोणता पण त्याच्या नाही. सर्व वाचकून नेले की वदवसीम मेलान कोठे! सालिडाने वदवसीम नाही

जावली. तोच मुलाचे आपल्या बहिणीला कळविले.

बातमी कळताच गुलनार घाबळून गेली. तिने आपल्या नाहेरी आला. तिच्या कोठे वदवसीम कोठे आहे हे काहीच माहीत नसल्यामुळे ती देखील गुलनारचरोवर जाऊन पोहोचली. तिने समुद्रराजाकडे निघून गेली जे काही घडले ती सर्व वृत्तान्त तिने सांगितला. वदवसीमचा राजा म्हणून तिच्या पुढे मुल झाले ती देखील राजा होऊन गुलनारला वाढी आला या राजा जिवंत राहून तरी पाय काढायला नव्हते परंतु तिच्या तिची समजूत झाली व म्हणाली "असे निराश विचन करू नका. विवाचे येवघारे करून देणे योग्य नाही. अज्ञाची कृपा असेल तर वदवसीम मुक्त होऊ परत येईल व सर्व गोष्टी जगासारख्या होऊन. मी परत जाऊन द्या जा. वदवसीम नाहीस झाला आहे हे काहीच काही देऊ नकास. त्याला कोणी वाचव नाही म्हणून माहीत नसल्यामुळे, तेव्हा मी लवकर परत जा."

गुलनारला आईचा सल्ला घेऊन पडला व ती नश्वेचा निराश घेऊन आपल्या घरी

परत आली. तिच्या पागण्याप्रमाणे किंवा शेलण्याप्रमाणे वदवसीम नाहीता झाला आहे या गोष्टीची कोणाला शंकादेखील आली नाही.

तिकडे जहानाराच्या दासीने वदवसीमला एका वेटावर आणून सोडले. त्या वेटावर पुष्कळ फळझाडे होती व चहूकडे हिरवळ होती. परंतु त्या तिजून वेटावर पक्षीरूपाने राहाणे नशिबी आल्यामुळे त्याला फार चाईट वाटले. आपल्याला हे पक्षीरूप मिळाले कसे! त्या राजकन्येने आपल्यावर चेटूक केले. म्हणजे तिला ती विद्या येत

अस'वी. त्याने उडण्याचा दख कळून पाहिला पण त्याच्या पैशांत अर्काच नव्हती. उडतां आले तरी काय उपयोग ? आपल्याला कोण ओळखणार आणि कोण सोडवणार ? पूर्ण हताश होऊन जमिनीवर अग टाकून तो पडून होता.

काही वेळाने तो उठला. त्याने विचार केला, अशाची कृपा अशेल तर हे शिवसहि जातील. म्हणून स्वतःच्या मनाला धीर देऊन त्याने काही फळे खाई व कोणाची नजर पडणार नाही अशा जागी पडून राहिला.

एकदा तो त्या वेडावर झिडत होता. त्याला एक शिकान्याने पाहिले. त्याला तो एक विचित्र पक्षी वाटला. त्याच्या तारुता माल तोड व लाल पाय असलेला पक्षी त्याने त्या पूर्वी कधीच पाहिला नव्हता. तो दळून पाठीमागून आला व त्याने जेवण टाकून जाण्या धाडले.

त्या शिकान्याने विचार केला की तो एक विचित्र पक्षी आहे. मी जेवण टाकून वाजागत विकला तर लोक याच्या विचित्र चेऊन भाजून खाऊन टाकतील. मला किमान हेमेलील भगदां वेताचीच मिळेल. पण

जा राजाचे देऊन जाऊन राजाला तो नजर केला तर राजा मोठे बक्षीस देईल. असा विचार करून त्याने आपल्या देशाच्या सुलतानाला तो पक्षी नजर केला. सुलतानाने त्याला दहा दीनार बक्षीस दिले. शिकारी जाऊन तो पक्षी घेऊन गेला.

सुलतानाने तो विचित्र पक्षी एका सोनेरी पत्र्यात टाकला. तो स्वतः त्याला ताना पक्षी देऊ लागला. परंतु तो पक्षी त्याला ताना देत नसे. सुलतानाच्या आश्वर्य वाटले. म्हणून त्याने शिकारीला विजयानुन पक्षी काढला व त्याच्या समोर फळे व

मांसाचे काही तुकडे टाकले. त्यावेळीच तो पक्षी खाऊ लागला. सुलतानाला आनंद झाला. त्याने आपल्या मुलामाला बोलाविले आणि म्हणाला—“आपल्या मालकीणीला जाऊन सांग की एक विचित्र पक्षी मी विकत घेतला आहे. तो पक्ष्यांचे खाणे खात नाही. त्याला पाहण्यासाठी यायला घेऊन आहो.”

सुलतानाचा निरोप ऐकून वेगळी तो विचित्र पक्षी पाहण्यासाठी आली. परंतु पक्ष्याला पाहण्यावेळीच तिने तड्यावर बसून आदून घेतला आणि मागे सरकली.

सुलतानाला आक्षर्य वाटले, तो तिच्याजवळ जाऊन म्हणाला "येथे मी व माझा पुजऱ्या आम्ही दोघेन आहो. मग पडद्याची काय गरज आहे."

तिने सुलतानाला खूण करून अवळ पोलाविले व म्हणाली - "तो पक्षी गखून मनुष्य आहे. हा शरिमान व गुलनार यांचा मुलगा वद्रवसीम आहे. समुद्रराजाची कन्या जहानारा हिने याच्यावर चेटूक करून वाला पक्षी केले आहे. कारण याचा मामा झालिहा वाने तिच्या बापाचा परामव करून त्याला कैदेत टाकले आहे. साहिबाने

याच्याशी तिचे लग्न लावून देण्यासाठी वृद्ध करून तिच्या बापाला कैदेत टाकले. या गोष्टीचा तिला राग होता."

वेगमने मंत्रशास्त्र चांगले अवगत होतं. म्हणूनच वर सांगितल्याप्रमाणे वद्रवसीमचा वृत्तांत ती सुलतानाला सांगू शकली. तसे वृत्त ऐकून वतन्यावर सुलतानाने वद्रवसीमला म्हणजे पक्ष्याला विचारलं "हं सर्व तर आहे का?" त्याने आपले वेल फडफडवून हाकार दाखविला

"म्हणजे या विचान्यावर मर फारच मोठे केले येऊन गेले आहे. तू याचा लवकर मंत्रधळाने या संकटानून सोडव. मला दया येते याची." सुलतान यावरल्या वेगमला म्हणाला.

वेगमने मितीत वसवलेले एक कपाट उचलून वद्रवसीमला त्यांत जायला सांगितले. पक्षी लगेच त्यांत जाऊन बसला. नंतर ती घरात गेली व एका मांड्यांत पाणी नेऊन तिने एक मंत्र म्हटला. मंत्राचा परिणाम बापाव्यवर झाला. कारण त्या पाण्याला उकळी फुटली. तिने त्यानेले थोडे पाणी घेऊन त्या कपाटांत वनलेल्या पक्ष्यावर शिंपडले व म्हणाली "तू हे रूप सोड

आणि स्वतःचे रूप घेऊन बाहेर ये." आक्षर्य म्हणजे त्या पक्ष्याचं सर्व अंग एक क्षणभर धरायलं आणि तो पक्षी अदृश्य होऊन त्याच्या जागी वद्रवसीम प्रगट झाला. सुलतान त्याचे रूप पाहून एक झाला. म्हणाला "तुझ्या या रूपाला साजेस असेच तुझे नाव तुझ्या आईबापांनी ठेवले आहे."

वद्रवसीम सुलतानाजवळ गेला. त्याला लवकर मंत्रातून काढा व मंत्राच्या जागीप्रमाणे सुलतानाच्या हाताने खुंथन करून म्हणाला "मी आयुष्यभर आपले व वतन्यादेवांचे उपकार विसरणार नाही."

सुलतानाने त्याचा आशीर्वाद देऊन त्याच्या कपाटाचे खुंथन केले आणि त्याला त्याचा शीयनवृत्तांत सांगायला सांगितले. वतन्याने सर्व शीयन वृत्त सांगितले. ते ऐकून सुलतानाने त्याला विचारलं "तुला नाइयाकडून आणखी काही काळ होण्यासारखी असेल तर तू सुलतानात जा."

वद्रवसीम म्हणाला-"घर सोडून कित्येक दिवस झाले. मला मधून स्वदेशी गेली आहे. नाइया गैरहजेगते काय काय

कारस्थाने झाली असतील कोणास ठाऊक. मी नाइया झाल्यानंतर माझ्या आईवर कोंणकोणती संकटे ओढवली असतील हे तिचे तिलाच ठाऊक."

सुलतानाने आपल्या स्वतःच्या मलयतांन वद्रवसीमच्या प्रवासाची व्यवस्था करून दिली. तो स्वदेशी पाचला त्यावेळी त्याची आजी, मामा व आजोळची इतर मंडळी हजर होती. वद्रवसीम सुखरूप परत आलेला पाहून त्यांना फार आनंद झाला.

मुलाला पाहून गुलनारच्या डोक्यांतून आनंदाचे वाहू लागले. त्याच्यावर जी जी

सकटे ओढवलीं त्यांचे त्याने यर्षा केले व म्हणाला—“जहानारा माझ्याशीं इतक्या दुष्टपणाने वागली असली तरी तिच्याशीच लग्न करण्याचा माझा निश्चय आहे. त्यांत थोडादेखील बदल झालेला नाही.”

त्याची आजी म्हणाली—“समुद्रराजाचा परामर्श घेऊन त्याला तुझ्या मामाने कैद करून आणले आहे. त्याला हजार करण्यास तिने सांगितले. समुद्रराजाला साखळदेडांना बांधले होते. त्याला बद्रवसीमने मृत्यूचा हातातीं सोडविले आणि म्हणाला “माझ्या-तुझे आपल्याला फार फार झाले. आतां मी मृत्यूच आपणासमोर आपल्या मुलीसाठी मागणी घालीत आहे. हे आपल्याला पसंत नसेल तर माझे काही म्हणणे नाही. तिच्याशी माझे लग्न झाले नाही तर मी राज्य सोडून निघून जाईन. मी आपले

राज्य आपल्याला परत द्यावे अशी आपल्या माभाजवळ मी विनंती करीत आहे.”

समुद्रराजाचे मन पाळले. म्हणाला—“माझ्या मुलीला तुझ्याहून जास्त चांगला वर काढून मिळणार पण ती एका वेदांत लपून बसली आहे. ती माझ्या लक्षातच नाही मी तिला सोलावून आणतो.”

समुद्रराजाने आपल्या ज्वान नौकराला भठवून जहानाराला सोलाविले आणि म्हणाला “मुली! मी त्याला तुझ्याशी लग्न करून देण्याचे वचन दिले आहे. याच्या-सारखा सुंदर, पराक्रमी, उदार व वैभव-मपल बादशाह आणखी कोण असणार!”

जहानाराने मान हलवून लाजत संमति दिली. सर्वाना आनंद झाला. धाटाने लग्नसमारंभ पार पडला. बद्रवसीमच्या राज्यात त्याची प्रजा मुक्ती झाली. [संपूर्ण]

एक जमीनदार हो तो त्याचा वाडा म्हणजे एक छोटेश्वानी किल्लाच होता. जमीन-दारच तो. त्याच्याकडे हजारो एकर जमीन होती. त्याला एकाच गोष्टीची इणीव होती. जमीन बांधको लहान पयतच चारली.

जेव्हाच्या एका शेतकऱ्याची मुलगी लग्न होईल त्याच्या दरीस पडली. त्या पादा-लगावून तिच्याशीच लग्न करण्याचे त्याने ठरविले. ती गरिबापची मुलगी होती. त्याला बायले की गरिबाची मुलगी आहे. त्याला म्हणून मुलून लाईल व तिच्या-इतर काय तयार होईल. त्याने त्या मुलीलाच विचारले.

ती नेटाने ‘हो’ म्हणाली. परंतु तिने जेव्हा विचार केला, या घोरझाची खोड सोडली पाहिजे.

“माझ्याशी / माझ्याशी पण का ?” तिने विचारले.

पटिक्याने होकार देऊन नंतर तिने तो पक्ष विचारलेला ऐकून अभीनदाराला राग आला. तरी मृत्यूला आवकून तो तिची मनघरणी करत लागला. त्या मुलीने तिनक्याच दुष्टपणाने नकार दिला.

त्याने विचार केला. मी तरी खुल्या आहे. तिला विचारण्याची गरजच काय. तिच्या बापालाच विचारून या. त्याने तिच्या बापाकडे निरोप पाठविला. गरीब शेतकरी धांवत त्याच्या नमस्कार करून दूर उभा राहिला. म्हणाला “हे पहा, तुझ्यावर जे वचन आहे त्याची परतफेड करण्याची गरज नाही आणि तू ज्या जमिनीत खंडावर शेती करीत आहेस ती जमीनदेखील मी तुझ्या

नांवावर लिहून देईन. पण एका अटीवर
आमच्या मुलींथे लम माड्याची कलम दे."

शेतकरी म्हणाला—"पाहतां, मुलगी
जडान आहे. पण पाहतां, सांगतां तिला.
ती माझ्या शब्दाबाहेर नाही." शेतकरी
घरी निघून गेला. त्याने आपल्या मुलीला
अनेक प्रकारे समजावून सांगितले पण ती
कवळ शाली नाही. ती म्हणाली—"बाबा !
त्याने स्वतःचे सर्व दोन जमीन, वाडा व
निमोरी जरी तुमच्या नांवां लिहून दिली
नही मी त्या धोरक्याची लम करणार नाही."
शेतकऱ्याने तो पत्र पुन्हा काढला नाही.

चांदोबा

पण जमीनदाराच्या मात्र आश्चर्य वाटले.
कित्येक दिवस सोडले तरी शेतकरी न
जावेल्या पाहून त्याने त्याला बोलावून आप-
ल्यासाठी नोकरीला पाठविले. शेतकरी आला
व दान जोडून उभा राहिला. जमीनदार
म्हणाला—" ~~काय~~ रे. आपल्या मुलीची लम
हसन घायला नुं कवळ शाली आणि आतां
तुमचे दाखवत नाहीस !"

काय उतर तसे हे त्या शेत-
कऱ्याने म्हणाला. काळाना बोलावून येऊन
म्हणाला—" ~~काय~~ ! आमच्याकडून काही
उत्तरी नाही. लमाची तयारी करावी !"

मुलीने कवळ कोर का ?" जमीन-
दाराने सरळ प्रश्न केला.

" तिच्या कवुलीची काय गरज ! मुद्दाम
उरकून मला कळवा. मी तिला कामाला
म्हणून पाठवून देईन. तुम्ही तिच्या मळ्यांत
मंगळसूत्र बांधून टाका म्हणजे झाले." शेतकरी म्हणाला.

जमीनदाराला ती बुक्ति पसंत पडली.
त्याने लमाची सर्व तयारी केली. त्यांना
त्यांना बोलावणे पडले. आवश्यक होते
त्या सधना त्याने बोलावणे पाठविले.
मजनीने घेऊन सर्व आवश्यक वस्तु केली.

नंतर जमीनदाराने नोकरीला बोलावून
त्या शेतकऱ्याच्या घरी जायला सांगितले.
म्हणाला—"तो कोणाला तरी पाठवीन
म्हणाला होता. जाऊन घेऊन ये."

नोकर शेतकऱ्याच्या घरी गेला आणि
मालकाचा निरोप सांगून म्हणाला—"तुम्ही
कोणाला तरी पाठवितां म्हणाला होना.
पाठवतां का माझ्या वरीवर"

"होय. ती त्या पळोकडच्या शेतांत
आहे, पहा !" शेतकरी म्हणाला.

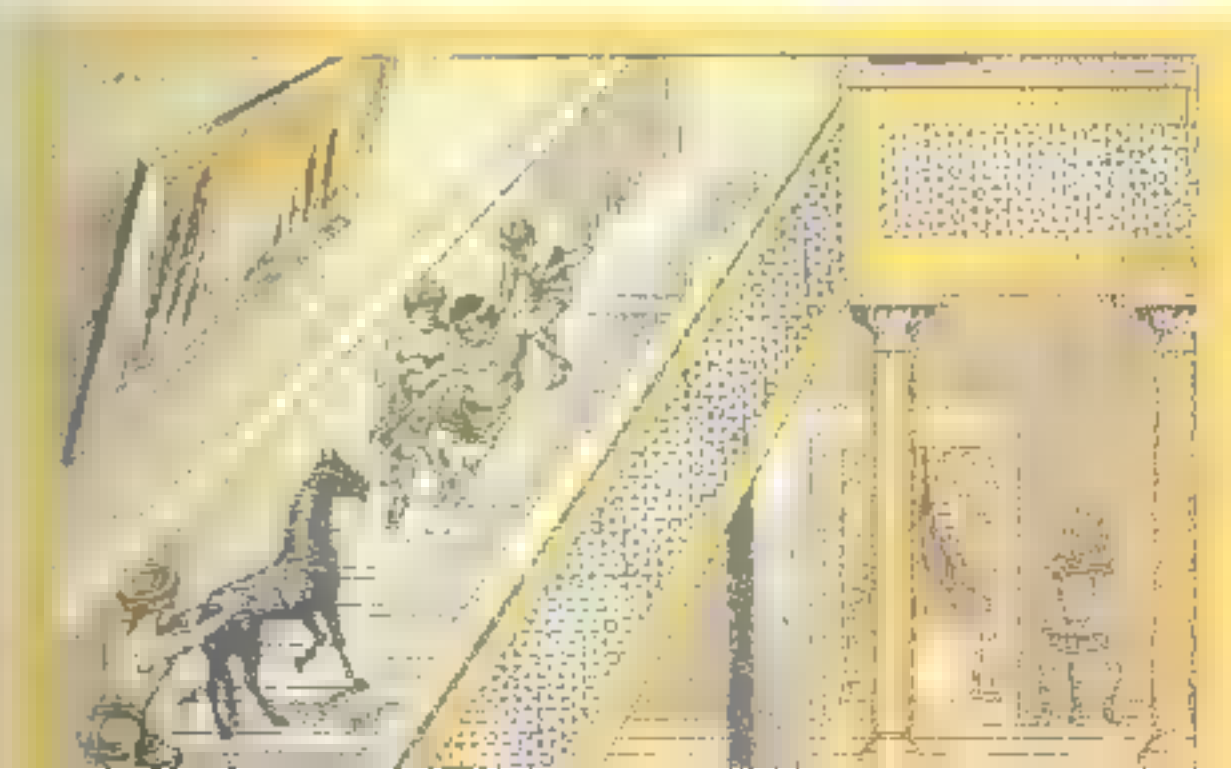
नोकर शेतांत गेला. तेथे शेतकऱ्याचा
मुलगी वरून कापीत होता. तिला तो

म्हणाला—"तुझ्या बापाने जमीनदारकडे
कोणाला तरी पाठवायचे वचन दिले होते.
घेऊन तो म्हणाला शेतांतून !"

मुलाने विचार केला. जम काय ! आणि
म्हणाला "ती काय पळोकड बांधून ठेवली
आहे. ती काळी बांडी !"

नोकर घोडीला सोडून तिच्यावर वसून
जमीनदाराकडे गेला. ~~काय~~ मालकाने
विचारले "काय, घेऊन आलास का !"

"हो ! काटकाजवळ उभी केली आहे
मालक म्हणाला. "वर माडीवर
घेऊन जा तिला"

"वर माडीवर म्हणतो ! वर नेनां येईल का मला !" नोकराने चकित होऊन विचारले.

मालकाचा वाटले की नवऱ्या मुलीला घेऊन एकदा जे जायला त्याला लाज वाटत असेल म्हणून म्हणाला " दोघां तिघांना घे बरोबर म्हणजे झाले ! "

नोकराने दोघां तिघांच्या मदतीने घोडीला बरक्या मजक्यावर जिना बटून पाचवे केले आणि मालकाचा कळविले. मालक म्हणाला " लडून बायकांना मांग की तिला मजकून देवा ! "

नोकराने चकित होऊन विचारले " हे काय मालक ! "

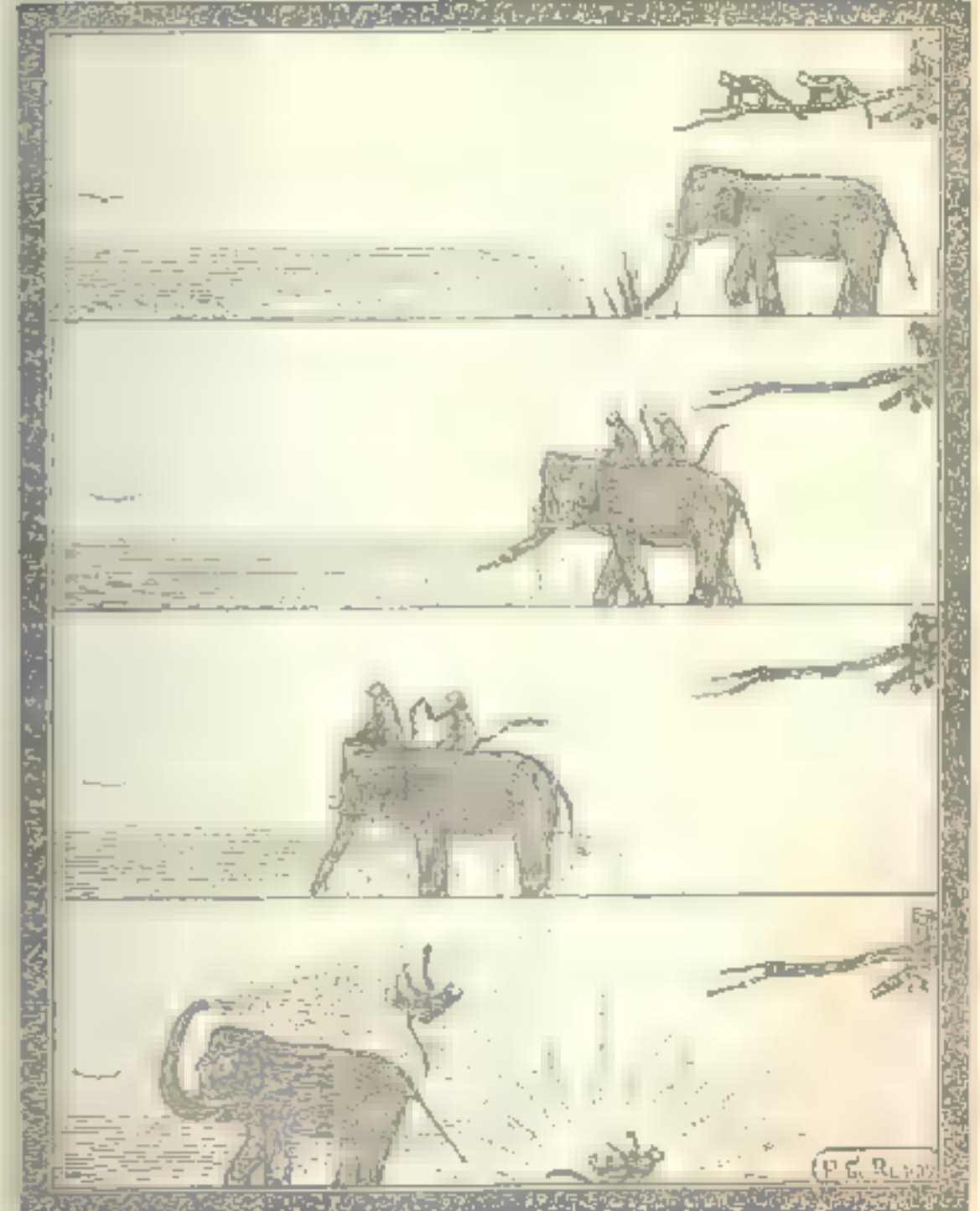
" उगाच मास्त मालक राहू नकोय. साडी सोळी वाग दागिने सर्व नीट घाला म्हणजे, " मालक म्हणाला.

नोकराने मालकाच्या आज्ञा मागितले की मालकाची आज्ञा आहे की वा वर आणि त्या घोडीला नवऱ्या मुलीसारखे छान मजकूर ! मालकाच्या मालकाच्या विविधवणा बंदल आध्यापकरीत त्याच्या आज्ञेचे पालन केले. नोकराने मालकाला मागितले की सर्व तयारी शाली.

" नर मग बळक घे तिला मालक ! " जमीनदाराने आज्ञा केली.

जिन्यावर खराचा आवाज ऐकून व घोडीला नो थुंगार पाहून मांडवात झमा झालेली नंडली हंसू लागली.

जमीनदाराचे दुसरे लग्न अशा तऱ्हेने होण्याचीच संपले. सर्व वन्हाडी नंडली हंसत आपापल्या लग्न मिळून गेली. न्यानंतर जमीनदाराने पुढे लग्नाची गोष्ट कधी जादली नाही.

हरपलेले असरतब

विकसाकरी रड सोडला नाही. तो पुन्हा
जोडला गेला. झाडावरचे पत
काढून ते गांधीवर टांगले व म्हाणाच्या
देशीने चार कागडा तेव्हा पेतांत बसलेला
वेताळ त्याला म्हणाला. "या मध्यरात्रीच्या
वेळी तु कोणत्या पळ्याची आवा ठेवून
काढून काढून करीत आहेस हे मला
माहीत नाही. तुला माहीत असेलच,
मिळालेले सुद्धा चातुकीसाठी मारल्या
मनुष्य मनापुन बसतो. तुला बालप्याचा
असा कल्पना आहे की, काही काळानंतर
ही नालेदारीची वेळ सारंगी. की
सांगून वेताळ गांधी मागे येतला.

गांधी देशावर काळवंटांतल्या एका
मात्याच्या लोकांनी स्वारी केली तेव्हा
गांधी देशातील हिंदूंच्यांनी त्यांनी
अडगळ करून नादाल. गांधी देशाच्या

वेताळाच्या गोष्टी

अजेचा कोणी वाली उरला नाही. तेव्हा
गांधी देशाच्या एका गुरू मनुष्याने
देशात हिंदू देशाच्या मनुष्यांना देश
रक्षणासाठी आह्वान केले. त्याची सधटना
करून एक सैन्य ठेवले. या सैन्याने
उड्डाल देशावर हाकलून लावले व गांधी-
देश स्वतंत्र केला. गांधी देशाच्या
आगांना देखील गांधी देश हेच गांधी देश
देशाच्या मनुष्यांनी गांधी देश पुन्हा
गांधी देशाच्या व गांधी देशाच्या गांधी देशाच्या
दुसऱ्यापै राज्य निकष्याची मनुष्यांच्या
कधीच नव्हती. म्हणून पुढे सधल्यानंतर
सर्वत्र गांधी नाव लागली. आपल्या
शक्तीचा सदुपयोग कावा म्हणून त्यांनी
शिक्षण फारप्याने सुरुवात केली. एकदा
ते पसंत पसंत शिक्षारीसाठी हिंदु कुला
पर्यंतवर गेले, त्यांच्या बरीवर गांधी देशाच्या
मुलगा चारुकेजी हा हाता. इतर लोकां
शिक्षण करीत हिंदूत असता तो एका वेळ
शिक्षणावर बसून एका खोल दर्याने उडून
पडून लागला.

पाहता पाहता दरीच्या पायथ्याशी
असलेल्या एका सरोवरातून हा मनुष्य
काहीतरी कर आले. तो हा मनुष्य हा
माझ्या हात केलेम तर तुला देखील

पसन्दा होला तेव्हाच तो गांधी व एकदा
मुलगा व त्यातून पुढे विमान प्रगट आले.
या विमानात एक देवकन्या बसलेली होती.
तिने गांधी पाहून आश्चर्याने बघिले. गांधी
विमान आश्चर्याने बघून गांधी देशाच्या
कन्या त्याला म्हणाली. "मी जेवढी विमान
चाली सुखी आहे, त्याच्या पराण्याच्या
मध्य विमाना विमानाची मनुष्यांना. विमान
दिवसापासून नाझे मन तुझ्यावर बसले आहे.
मी आपल्या बघिल्याच्या मनुष्यांनीने तुझ्या
विमान कन्याच्या हेतूने आले आहे. तु
काहीतरी कर आले. तो हा मनुष्य हा

अमरत्व का भेल. तुला चार्भक्य येणार ताहीं
■ मरणाची भीतिपण उरणा नाना. रोगांचें
भय नाहीं. आपण दोषं सुखांत वर्णानुवर्णें
आधुप्य घाल्तां."

चारुकेशीला तें सर्व स्वप्नासारलें वाटलें.
त्याला त्या आर्कास्मक प्रसंगी काय करावें
हे सुचेंना. तो संभवत सरळ विमानांत
आऊन वसला. विमान टहू लागलें. गांधारे-
यांनी तें पाहिलें व मोठमोठ्यानें ओरडूं
लागले. परंतु त्यांचा आवाज ■■■■■ ऐकू
शाला नाहीं. विमान पर्वत. नद्या. समुद्र
ओलांडून विद्याधर हाकान पोचलें. वाह-

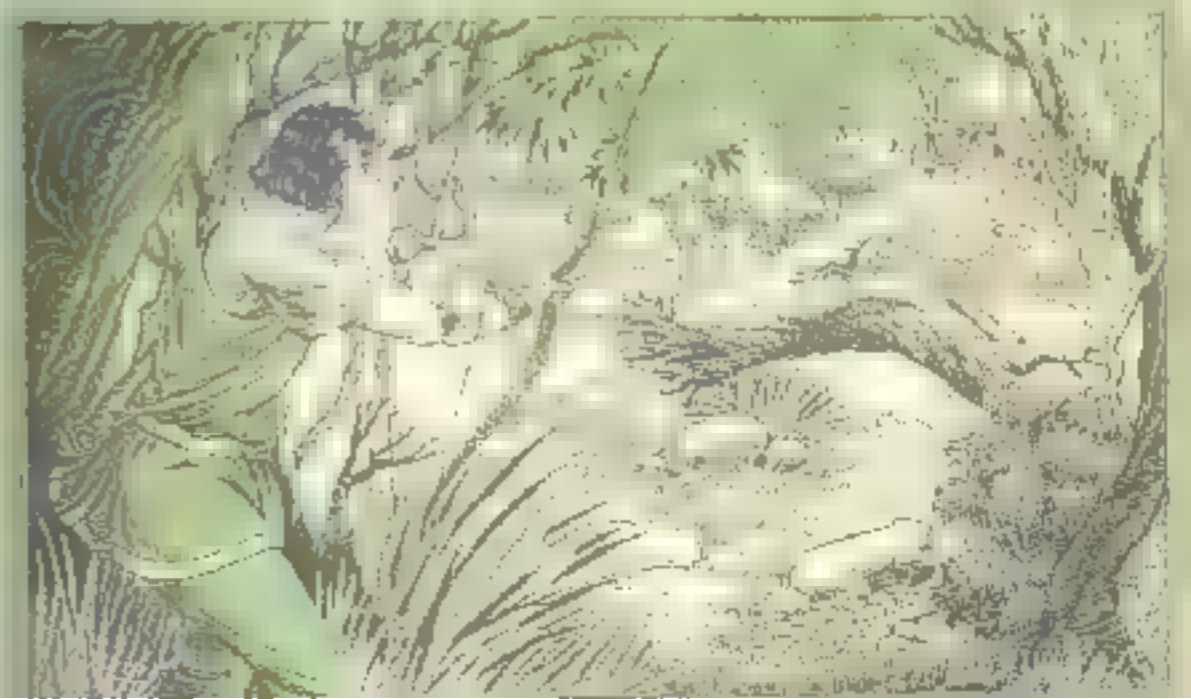
कळीला इतक्या सुंदर देशाची कल्पना
देखील नव्हती. तेथील प्रत्येक घर, वृक्ष,
कला ■■■■■ लहान लहान रोपटी इतकें सुंदर
होतीं की जणु काहीं विभक्त्यनिं स्वतःच्या
आनानें न विसरून पोतीं. तेथे एक देखील
कुरूप मनुष्य नव्हता. चकवतीं विद्याधर
स्वतः चारुकेशीच्या स्वागतासाठीं समोरा
भाळा. त्याच दिवशीं चारुकेशी ■ विद्याधरी
या दोघांचें लग्न झालें. राज्यांतले सर्व
भावाकरी व इश्वरी लाला हाजर होते.

चारुकेशी स्वदेश व गांधारेय प्रजेला
पार विसरून गेला. विद्याधरीच्या सहचारात

त्याला या सर्व गोष्टींची आठवण कोटून
वसणार. चित्त. व काळजी. गांधारी
वस्तु त्याच्या मनाला कधी शिथली देखील
नाहीं. त्यानें शुचिलेखी वस्तु मनांत
शुच्या उत्तम शास्त्रावशंकर समोर हाजर
होत असे.

काही काळानंतर चारुकेशीचें मन पालवें
लागलें. त्याला स्वप्नें पडू लागली. परंतु तीं
स्वप्नें विद्याधर देशाचो नमुन गांधार देशाचीं
होतीं. गांधारेय देशातील लोक शिकारीला
पत्ते जात, पक्ष्यांचें पाल कसे काहीत,
रानटी हुकराळा पाळून ■■■■■ उत्तम नेत

त्याचे मित्र व सदैवगडी सर्व स्वप्नांत शेजें
लागले. एक दिवशीं स्वप्नांतून तो जागा
झाला तेव्हां ■■■■■ गांधार देशापासून
फार दूर आहोत व स्वदेशी पोंचणें
आनां प्रशक्य झाले आहे. यांची त्याला
जाणीव झाली व मन फार फार दुःखीं
झालें. त्या दिवशीं त्याचा उत्तराश्रय चेंहरा
पाहून विद्याधरीनें त्याला विचारलें की काय
झाले तुम्हाला. तेव्हां तो आपाळा-
"■■■■■ मला ■■■■■ मित्र भेटले. त्यांच्या
बरोबर भी दगणांनी शिकार करीत रानांत
मिडत आहे."

काही काळ त्याच्या चारुकेगीला स्वदेशाची स्वर्भूत अधिकारधिका पडे लागली. विवाधरी त्याला म्हणे, "तुझ्या मनात मर्यादेकडे विचारच नेहमी येतात म्हणून तुला तो स्वप्न पडताना. तुला यावे कोणते सुख तेथे मिळेल असे वाटते, ने तरी कट्टे दे, तेथे गेरा, बांधकाम व मरण यांच्या भयानरीवर अनेक कष्ट सहन करावे लागतात. हिवाळ्यात शाई शिडून जाताना व उन्हाळ्यात सडाव सरोवरे अटल्यात." तो म्हणे - "उन्हाळ्यानेतर पावसाळा आला व नगराचे मरली की पुढीचे आहत की काय !

चांदोया

रूप बदलते. महा चतुर्चे एकामागून एक येऊ व जाणे नू प्रत्यक्ष डोक्यांनी पाहिलेस तरच तुला त्याच्या आनंदाची कल्पना येईल. फक्त एकच दिवस गांधार देशांत जाऊन यावे वाटते मला.

त्याने मर्यादेकडे जाण्याचे नांव काढलेले तिला विसृक्त आवडत नसे. परंतु त्याने आग्रह केल्यावर तिने ते मान्य केले. ती म्हणाली - "तुम्ही जा या विमानांत उभून आणि जे जे पहाययांचे आहेत, पाहून या. पण तुम्हून मुढां वमिनीवर पाऊल ठेवू नका. विमानांतून त्याली उतरू नका." तिने त्याला बजावून बजावून संगितले

चारुकेगीला पुन्हा स्वदेशाचे दर्शन होणारा बांधकाम कार आनंद आला तो विमानांत बसून स्वदेशी गेला. गांधारच जेथे जेथे शिकारीला जात, जेथे ते अस्वास्व विद्या शिकत त्या सर्व जागा त्याने विमानांतच वचून पाहिल्या. परंतु त्याला त्याचा एक मित्रदेखील दिसला नाही की त्याचा आवाज ऐकू आला नाही. सर्वत्र शुक्लशुकट, तर नग गांधारच स्वदेश सोडून कोठे निघून गेले आहेत की काय !

एक जागी एक शेतकरी शेतांत काम करीत होता त्याला हांक मारून त्याने विचारले "या प्रदेशांत गांधारच रहात असत ते कोठे दिसत नाहीत "

"गांधारच लोक ! त्यांचा काळ लोटून आज तीन शतके होटले. नू कोण "

चारुकेगीला ते खरेच वाटताना. हा विमानांतून परत निघाला. त्याला आणखी एक दिवस. चार गण डोंगरांत काही तरी खणत होते. एक दगड बाजूला सारण्याचा थक मोठ्या कष्टाने करीत होते.

मनुष्य जात इतकी का अशक्त झाली आहे ! गांधारच असते तर दोधांनी मिळून तो दगड बाजूला सारण्या असता." असे मनाशी म्हणत आपल्या शक्तीचे प्रदर्शन करण्यासाठी तो विमानांतून उतरून चालला. पण दानच पायले तो चालला असेल तो खाली पडला, विमान आकाशात उडून गेले दगड सारणाऱ्यांना त्याचा काळवेडलेला दैद भाव दिसला.

वेतालाचे येथवर गोष्ट सांगितली आणि विचारले - "राजा मला एका गोष्टीची हांक वाटते. सामान्यपणे माणसाला अमरत्व हे

दुर्लभ असतां चारुकेशी माग्या समजूनदार
मनुष्य भव्य सुखांवर पाणी ॥ हुन आपल्या
सुंदर मायकेला सोडून मर्त्य लोकांत यायला
कां आतुर झाला ! ते देखील मरण
आपल्याला निश्चितपणे मिळणार हें माहिती
असून ! या प्रश्नाचे उत्तर माहिती असून
॥ दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला
माहीत आहेच. तुझ्या दोक्याचा अंभ
उकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोंढ
लागतील."

"चारुकेशीला भगवान मिळाले असले
तरी त्याचे मानवत्व गेलेले नव्हते. स्वतः
जवळ जे नसते तेच मिळाले असे माणासाला
घाटते व त्याची उणीव इतकी जास्त मांस
लागते की त्यासाठी मनुष्य वाटेला त्या
करायला तयार होता. म्हणूनच मनुष्य
आजपर्यंत प्रगति करित आलेला आहे.

देवलोकांत चारुकेशीला कोणत्या गोष्टीची
उणीव असणार ! पण मर्त्यलोकांत वदळणारे
तेसारेक सर्वांचे देवलोकांत कोटून मिळणार !
म्हणून याच गोष्टी त्याला स्वप्नांत दिसत.
फक्त स्वतः सुख उभोगल्याने माणसाच्या
मनाचे समाधान होत नाही. दुसऱ्याला
मदत करून सुखी करण्यांत देखील
एक नव्हेचा आनंद वाटतो. त्याच भावं-
दाच्या ओढ्यात ॥ पावला होता. या
शिवाय जन्मभूमि ही स्वर्गाहून ॥ पिय
वाटते मनाला. म्हणून मनुष्य स्वभावाला
भरूनच तो जमिनीवर ॥ होना आणि
त्याचा परिणाम जटायवा नाच आला
राजा म्हणाला.

असा जेने राजाचे भौर मम होतांच
वेताळ शवाबरोबर नटोसा झाला आणि
पुन्हा झाडाचा जाऊन लोंबकळू लागला.

खडतर वत

एक राजा होता ॥ एक राणी होती
त्याचा वारा मुले होती पण एक
देखील मुलगी नव्हती म्हणून राणीला
तिचीच उणीव भाले. नाहींतर मुलगा होत
नाही म्हणून खेफ यत्ने अनुष्ठाने करताने.
या ठळट मुलगी व्हावी म्हणून राणी
देवीच्या देवळांत गेली व पदर धमळत
तिने देवी जवळ मागणे पातले का देवी,
मला एक सुंदर कन्या दे. मग मुले नसली
तरी हरकत नाही.

तोडाने ती म्हणाली खरी, पण तिने
स्वतःच आपली वीम चावळी व म्हणाली
"कित्ती मूर्ख व पापिण आहे मी ! माझ्या
तोडानून असे शब्द निघाले तरी कसे !"
तिला फार पश्चात्ताप वाटला. पण पुढे कांहीं
दिवसांनी ही गोष्ट ती पार विसरून गेली.

आपले मागणे देवी पुरे करील व आपण
जसे मागणे घातले भावे तसेच पुरे करील
हे तिच्या ध्यानी मनी देखील नसतं.

देवी नवभाला पावली आणि राणीला
नव गहिऱ्यांनी खरोखरच एक कन्यारत्न
झाले. तिची वाराचा वारा ॥ वदळे
झाली आणि आकाश मारी उडून गेली
पुढ ती कोणाला पुन्हा कधी दिसली नाहींत

वारा वपे होटला. राजकन्या खरोखरच
फार सुंदर होती. तिला पातले का असे
वाटे की प्रत्यक्ष देवीचान अवतार आहे.
राजकन्येने मैत्रिणीच्या व दासदासीच्या
तोडून एकटे का तिला वारा भाऊ होते व
अन्मल्याचरोबर ते बंदके होऊन उडून गेले.
परंतु असे का झाले हे मात्र तिला कळले
नाहिले. घरात ती एकटीच होती. बरोबर

येत्यायला कोणी नाही म्हणून त्या न्यायने एकदिवसा जालून जाणवया भाऊ का बदल होऊन उठून गेले याविषयी कळविणे गरजेचे होते. त्यामुळे अर्थाने जालून जाऊन यावे त्यासाठी व एक मानसिक आजार होण्यास ते एक कारण झाले. मुलांने नेहमी इमान रहावे व खेळत रहावे असे जेव्हा वाटे. परंतु ती अशी आज्ञा त्या सारखी अंशभणायर म्हणून राहण्याची किंवा एकटी कोठे तरी बसून राहण्याची दे पाहून तिच्या आईला काळजी वाटे त्यासाठी मुलांने नेहमी आईला कारण विचारलेच व

आईने ते उच्छा नदन मागून टाकले. यावर मुलगी म्हणाली—“म्हणजे माझ्या भावांची अशी स्थितिहायला कारण मीच. त्यांना किती कष्ट सहन करावे लागत असतील कोण जाणे! त्यांना पुन्हा मनुष्य रूप मिळेलपर्यंत मी स्वस्थ बसणार नाही.”

ते ऐकून आईला तसेच हा मुलगी तर माया नसताना, या मुलीने देवदेव किंवा ते जी देवदेव करून देऊन या मुलीने पाप करणं तर तिच्या नसताना त्यामुळे त्यामुळे देवदेवसाठी दासदासी नेमल्या. परंतु त्याच दिवशी रात्री राजकन्या राज्याच्यापुढे बाहेर दर शानाने निघून गेली. तिने बरोबर साथीला घेऊन घेतले होते. मुदेवाते तिला रागांत फाटून घ्यायला घेऊनली. दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी ती एका सोपड्यांत जाऊन पोचली. त्या सोपडीच्या चहुं बाजूला फुलवाडी होती. त्या सोपडीत नेवणाची सर्व नयारी होती व वारा अधरुणें पण नयार होतो. इतक्यांत तिला बाहेर कोणी आज्ञाची चाहळ लागली. नंतर एका मागून एक वारा नख्ख आण आडे. तिला पाहून त्या मर्यादा काय वाईट वाटले. एकजण म्हणाला देखील.

“आपले दुर्भाग्य काढून घेऊन आले तुला कोण वाणे! एका मुलीमुळेच तर आम्हांला आपल्या आईचापांवातून पाश्चे जेव्हा लागले आणि दिवसभर बंदक होऊन जगावे लागत आहे. वारा येई झाला तो शाप लावून.”

दुसरा म्हणाला “म्हणूनच तर मुलीने तिसरी कां तिचा जीव घ्यायचे आम्ही ठरविले आहे. परंतु इतकी गरीब व मोठी दिततेस का तुला जीव घ्यायला दान पुढे होत नाही. तरी आपली प्रतिज्ञा तरी कधी मोडता येईल!”

“मी तुमचीच बहीण आहे. तुम्ही म्हणालात ते मा फालतुच ऐकले आहे. तुमच्या मोर्धार्थ पर सोडून बाहेर निघाले.” राजकन्या म्हणाली.

तिच्या भावांना ते ऐकून काय लाज वाटली. आपली बहीण इतकी चांगली आहे आणि आम्ही अशी प्रतिज्ञा कां करे केली होती!

इतक्यांत दुसऱ्याजण एक लो आला आणि त्यांना गवावून म्हणाली—“पुढे झाली तुमची प्रतिज्ञा! तुम्ही या मुलीचा जीव घ्यायचा विचार नसता मनांत आणलांत

तर पाहो, तुम्हांला तल्ल्यांतले शेवाळ कळून टाकीत मी! खबरदार तिच्या अगाला दान लायलांत तर! ती तुम्हांला बायमुक्त करण्यासाठी आली आहे. तें नेवते बाय नाही तिला स्वइच्छाने करावे लागणार आहे. राजांतले मऊ गवत व शेवाळें आणून त्यांची बरे तुमच्यासाठी विणून तिने तयार केली पति जेव. याकडच निदान पांच वर्षे लागतील. या पांच वर्षांत तिने दसनां कामा नये की रडनां कामा नये. कोणाशा जोरुतां कामा नये. या तिन्ही पैसां एक देखील तुकून जरी घडले तरी प्रसंगा होईल. म्हणून

तुम्ही स्वतःच्या हितासाठी तिची काळजी घेतास राहालें पाहिजे.' असें सांगून ती ली अहम्य झाली.

भावांना ते एकुन परमानंद झाला. आपला उद्धार करण्यासाठी धाकट्या बहिणीला हे म्हणून व्रत घ्यावे लागणार याबद्दल त्यांना तिची फार दया आली. चाराच वर्षांची तर मुलगी होती ती. त्यांना तिच्या रक्षणासाठी भक्त जगस्क राहाण्याचें उरविलें.

बहिणीने व्रत सुरू केलें. ती त्यांच्यासाठी गनटी गवताचे सवरे शिबू लागली. तीन

वर्षे सोटलीं. ती कोणाशी बोलली नही. हंसली नाही की खली नाही. तोपर्यंत काळ सवरे तयार झाले तीन.

एकदा ती फुलवाभोजवळ भनटी गवन कापीत बसली असता एका राजकुमारानें वाहंग्या फाटकाजवळ येऊन तिला विचारलें—“येऊं का भात ?” तिनें मान हालवून हाकार दिव्यावर तो आंत गेला. तो म्हणाला—“मी बचापळीकडच्या नगराचा राजा आहे. शिकारीसाठी आलों हांतो वा बाजूला. तुं येतेस का भाकण्या गांढी ? मी तुझ्याला त्या फळन तुला आपली पदरापो करीत.”

तिनें त्याला पाहिलें तेव्हांपसूनच त्यानें जणुंकांहीं तिनें मन चोरलें होतें. दोघांची दष्टाष्ट झाली व मनाची लाल मनाला पडली. परंतु तिला आपल्या बारा भावांचा उद्धार करावयाचा होता. व त्यांनाही तिनें व्रत केले हांतें. ते व्रत अर्धवधिक पुरे झालें होते. म्हणून मनांत फार इच्छा असूनदेखील राजकुमार तिच्याशी बोवू लागला म्हणजे ती तोंड फिरवून घेई.

शेवटी तिला राहिलें नाहीं म्हणून राजकुमाराच्या हात हातांत घेऊन तिनें आपली

मौन संमति दर्शविली. ती त्या राजकुमाराबरोबर गेली तरी तिच्या भावांना ती कांठें गेली आहे हे लक्षात तरी निवण्यापूर्वी तिनें तोपर्यंत तयार झालेले सवरे ८ गवन दोन टोपल्यांत धातलें आणि दोन्ही टोपल्या घेऊन निवली. राजकुमाराच्या नोकरांना त्या टोपल्या नेण्याची जबाबदारी देतली. राजकुमारानें तिला बराच धाकट्यावर बसवून घेतलें आणि राजधानीकडे निघाला. दोघांचा विवाह भाटमाटांनें पार पडला.

तिच्या स्थावररूप व वागण्यावरून राजकुमाराची खात्री झाली होती त्याची

बायको सामान्य ली नसून कोणीतरी राजकुमारी आहे. परंतु त्याच्या सावत्र आईला वाटलें की ती कोणी तरी रानटी जातीची ली आहे व तसें म्हणून दाखवायला देखील तिनें मागे पुढें पाहिलें नाहीं.

परंतु राजकुमार स्वतंत्र विचाराचा होता त्यानें सावत्र आईच्या धोळण्याकडे दुर्लक्ष केले. राज्यकार्यनें यवतांचे मदर विणून त्यावर कसण्यानें काम चालू ठेवतें. एक वर्ष गेलें, तिला एक मुलगा झाला. राजाकड फार आनंद झाला. सावत्र मुलाच्या मुलाचे वारसें बरीं सोहळे पाहून सावत्र आईला

हेवा बाई लायला. तिने आपल्या सावत्र मुलास व सुनेस आपसात विव्हाय बावे म्हणून मथळी लुळ केला. एकदा तिने सुनेला मल घावी म्हणून एक औषध दिले. ती तिच्या मुलाला पळवून नेण्यासाठी उचलले. पण तितक्यांत तिला स्निडकीतून एक लांडगा तोंड घासून उभा असलेला दिसला. तिने त्या मुलाला बाहेर फेंकून दिला. लांडगा मुलाला घेऊन दूर पळून गेला.

नंतर राजमातेने आपले बोट कापून घेतले आणि सुनेच्या तोंडाला रक्त फावून निघून गेली. राजकुमार शिकार करून परत

आला तेव्हा सावत्र आईने त्या रामटी खीळा घरात पडराणी म्हणून आपल्याचा काय परिणाम झाला. तिच्यातून लावून वर्णन करून सांगितले. तिने मानवाचा जबाब नव्हते अमानुषपणे वध झाल्याबद्दल ओवसा-बावडी रडण्याचे दोग देखील केले.

बायकोच्या तोंडाला रक्त व मुलगा नाहीसा झालेला पाहून दुःखामुळे व भयानुळे राजा विकर्तव्य विमद उभा राहिला. तरी त्याने सर्वांना वजावून सांगितले की ही गोष्ट कोणाला काही कामा नये. तिने आपल्या सावत्र आईला सांगितले की कोणी विचारले तर सांग लांडगा उचलून घेऊन गेला. तिने टोकार दिला, परंतु तिने आपल्या सावत्र मुलाला जसे सांगितले होते तसेच खरे सर्वांना सांगितले.

हे सर्व प्रसंगाचे सर्वांत अधिक दुःख कोणाला झाले असेल तर नव्वत राजकुमाराला. तिच्या मुलगा नाहीसा झालेला व तिच्यावरच त्याच्या सुनाचा भार! राजाच्या मनांत देखील तोच संदेह आहे असे कळल्यावर तर तिला फारच वाईट वाटले. तरी तिने मनाला फार वाकवले व आपल्या सावत्रां-साठी सदरे विणण्याचे काम सुरू ठेवले.

तिचे भाऊ पक्षीरूपाने येत. स्निडकीतून ती सुखरूप आहे हे पहात. निवून आन.

जाणखी एक वर्ष झाले. अकरा सदरे विणून तयार झाले. वाराचा देखील अवळ अवळ पुरा होत आला. थोडाच उरला असेल व तिला पुन्हा दिवस गेले व खेपेस तिला एक मुलगी झाली.

पहिल्याने झाले तसे पुन्हा होऊ नये म्हणून राजकुमाराने राणीच्या खोलीत चौवीस दास दासींचा पाहारा पंतु दुष्ट राजमातेने गेपस दासींना लांच देऊन राणीला पुन्हा भूल घावी म्हणून औषध दिले. बेमुदत राणी कुशीत शोषलेल्या मुलीला उचलून घेऊन ती निघाली. तेवढ्यांत तिला स्निडकीतून तोंड घासून उभा असलेल्या तोच दिसला. तिने मागचा पुढचा कांही एक विचार न करता त्या मुलीला खाली टाकले. लांडगा मुलीला घेऊन रानात निघून गेला.

मागच्या प्रमाणेच राणीने आपले बोट कापून घेतले आणि राणीच्या तोंडाला रक्त फावून मोडमोड्याने ओरडू लागली की जाऊन पहा त्या राक्षसिणीने मुलीला देखील खाऊन टाकले आहे.

राणी संकरांत पडली की काय करावे. झालावे तर अत भंग होणार, रक्षा तरी घन-भंग होणार. अत पुरे होण्यास थोडाच काळ हवा होता. तिने मनाचा निग्रह केला व पाण गेला तरी अत न मांडण्याचे मनाशी ठरविले. वाराचा सदरा विणून पुरा करण्यासाठी ती सर्व शक्ति एकवटून काम करू लागली.

राजवाड्यांत अनेक घेन होऊ लागले. राजाने तिला पुन्हा रानात सोडून घावचा विचार केला. परंतु राजमातेला ते कबूल नव्हते. ती म्हणाली—'अद्या राक्षसिणीला

जिवेन जाल्लो पाहिजे ! " इतर दरेकरी न्यायपीस धरिणें तेच मन पडलें. राजकुमार तरी काय करणार ? त्यानें आज केली की त्या जिवणी सारक्याली राणीला जिवेन जाल्लेन दाखव्यात सावें.

देखून वेडा जिपाडे भाव व राणीला मनमानांत येऊन गेले. ती तो नदरालेखीक बरोबर येऊन निघाली व विणण्याचें काम तिनें चालू ठेवले. पुरैवती ती मंदार पुंग शाळा व ती विणोवर जडून उरली राहिली आणि मरणाळी.

" मला याविषयी काहीच एक गुहा मालीन नाही. प्रथम राजाच्या बोलावून आणा ! "

राणी बोवें लागलेली पाहून मनें चकित जाले. आपली आश्चर्याची गोष्ट नदणले, कोटून तरी चारा पळी उडत आले. ती

त्यांना एक एक भडरा भंगत घालू लागली व ते सुंदर नकळत होऊन तेथे उरून राहू लागले. बाग वडी चारा राजकुमार आले. त्यांचा अकल्प्य वाटणारा विचित्रता त्यांनीं उतरवले.

त्याच वेळां तेथे राजा आला. निवडकान कोणी तसें अनेकदा आली. अकल्प्य उडोवर एक मुलगी होती व एक मुलगा तिचे बोट धरून येत होता. तिनें देवा मुलांना राजकुमारीला दिली व सांगितलें : " ही ते राजा सुटेल ! "

ही गोष्ट खून पाहून राजा तर चकित जाऊन गेले. तत्पर असलेले लोक देखील आश्चर्याचकित जाले. सर्वांना आनंद झाला. राजा राणीला व आपल्या मुलांना विजय आनंदांनीं राजवाड्यांत घेत आला. राजा राजकुमार आपल्या राज्यांत घेत गेले.

मास्तीनें संभर योजनें तू उड्डाण केले वगभर देखील थांबला नाही. होतें. तरी दम लागला नाही. लंकेला निघाला.

थोडा देखील वाटला नाही. म्हणून त्यानें विचार केला की शेंकडें योजन उड्डाण करणें त्याला सहज शक्य होईल. हा समुद्र ओलांडून जाणें तर अगदीं सोपें.

तो हिरव्या गार जमिनीवरून अर्धाश्रीच उडत चालला होता. डोंगराळ प्रदेशांतली झाडी होती ती. एकदां उतरून ती वनश्री पहावी असें त्याच्या मनाला वाटले. परंतु त्यानें तो मोड आवरला. रामकव्चास निघालेल्या राम सेवकास समोर अमरावतीची देखील गान खाली वेळ कोटून असणार ! म्हणून तो तेथे होव होती.

शक्तीची की नाही या गोष्टीचा शक्य आल्या मनात महज आल्या वाचून राहिली नाही. नंतर त्याने विचार केला का मीतेला गेहून मग या सर्व गोष्टींचा विचार केलेला व्हा. म्हणून लगेच मारुतीने अणिमा शक्तीचा उपयोग लगेच लगेच घेतले. फार लहान रूप घेतले तर लगेच प्रवेश करून जायला फार वेळ लागेल. फार मोठे रूप घेतले तर राक्षसांची नजर चुकवून प्रवेश करणे शक्य. म्हणून जेथे जसे अनुकूल पडेल तसे रूप घेऊन शक्ती पुढे निघाला.

मीतेची भेट घेण्यास सर्वात उत्तम वेळ म्हणजे रात्रीची वेळ. सूर्यास्तानंतर त्याने मांजरगुपते रूप घेतले आणि लगेच प्रवेश केला. लंका नगरीचे सौंदर्य पाहून मारुतीला आश्चर्य वाटले. सात सात आठ आठ मजली इमारती व त्यांस सोभ्या-चांदीचे आवरण आणि भिती. त्यांवर हिरे व माणके बसवलेली. हे नगर जिथे वानर जातीला शक्य होईल का? मारुतीच्या मनात तेच तेच विचार सारखे घोकत होते.

मारुतीच्या डोक्यासमोर एकाएकी एक भयंकर आकृति उभी राहिली. ती एक राक्षसीण होती. "कोण तू! कशात आला

आहेस तू. कोण कोणता नावांस तर तुला मला दाखव तुला मार करान."

"मी कोण हे मी तुला मागणाराच आहे. एव प्रश्न हे कोण हे सांगतील की नाही. तुला हे आकृति विकल कर म्हणून विचार देईल वाटले. तुला काय वाटले की मी तुला पाहून भिऊन जाईन?" मारुतीने उत्तर देण्याऐवजी तिलाच लगेच केला.

"मी लंकिणी आहे, रावणाची दासी व सेवीका. मला रावणाने लंका नगरीच्या राक्षसांशी नेमले आहे मी राक्षसीण म्हणाली. माझी नजर चुकवून तुला आत जाता येणार नाही. आज माझ्या हातून तुझे परण निश्चित आहे, हें घिसत नकोस!" लंकिणी म्हणाली.

"मी आला आहे तुमचे नें सुंदर नगर, येथील किला. दुरुज व गगनचुंबी इमारती पहायला. नगर पाहून मी लंका इमारती पहायला. नगर पाहून मी लंका वाटेने निघून जाईन. काही चोरी करणार नाही की कोणाच्या काही जास देणार नाही." मारुती म्हणाला.

मारुतीने नेत्रवर्ण विनंति केली, परंतु लंकिणीने त्याला उचकल आवकून मार कर-ण्याचा प्रयत्न केला. त्यावेळी मारुतीने

ठस ठस धरण लंका तिच्या छातीत एक असला मुका मारला की ती रक्त शोक लागली. तेव्हापासून तिला मारुतीच्या शक्तीची कल्पना आली. ती घेमुद होऊन जमिनीवर आवळली.

शुद्धीवर आल्यानंतर तिने मारुतीला हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाली- "वानरकेसरी! मूं आपला पराक्रम माझ्या सारख्या अवला श्रीसमोर का दाखविलास? मी हात जोडते, तूं मला जीवदान दे! ब्रह्मदेवाने मला एकदा सांगितले होते की कोणीतरी वानर येऊन मला जिंकील. त्या

क्षणापासून राक्षसांच्या वैभवाला उतरणी कळाला गेली. ते आतां हाणार यांस मला शंका नाही. रावणाने सीतेला पळवून आणून राक्षस जातीवर विनाकारण स्वतःच्या हाताने हे संकट ओढवले आहे. मग नगरांत प्रवेश करून तुला काय वाटेला ?" कर. सीतेला पण पाहून ये."

अशा तऱ्हेने लक्ष्मणीला जिकून मारुती लंकेचा मुख्य फाट ओलांडून लंकेला शिरला.

तो राज मार्गावर चालत असता त्याला यादेंत वाद्य, गुरू वगैरेचा आवाज ऐकू आला. हसणें लिवले पण ऐकू आले.

रस्त्यावर व घरांसमोर लोरणें वाघण्यांत आली होती. निरनिराळ्या प्रकारची रंगरंगोटी करण्यांत आली होती.

काही काही घरांसमोरून जाताना मारुतीला आंतून येवपाट ऐकू आला. एका मागे त्याला राक्षसांचे सैन्य देखील दिसले.

रावणाच्या त्या महालाजवळ मारुती चिंत्ता तोपयंत वांगळा काळोख पडला होता. सोन्याचा बानेकडका आणि आंत सोन्याच्याच भिंती व खांच. मोती, हिरें, माणिके वगैरे नवरत्ने असलेली.

शिंदहारावर राक्षसांचा पाठारा होता.

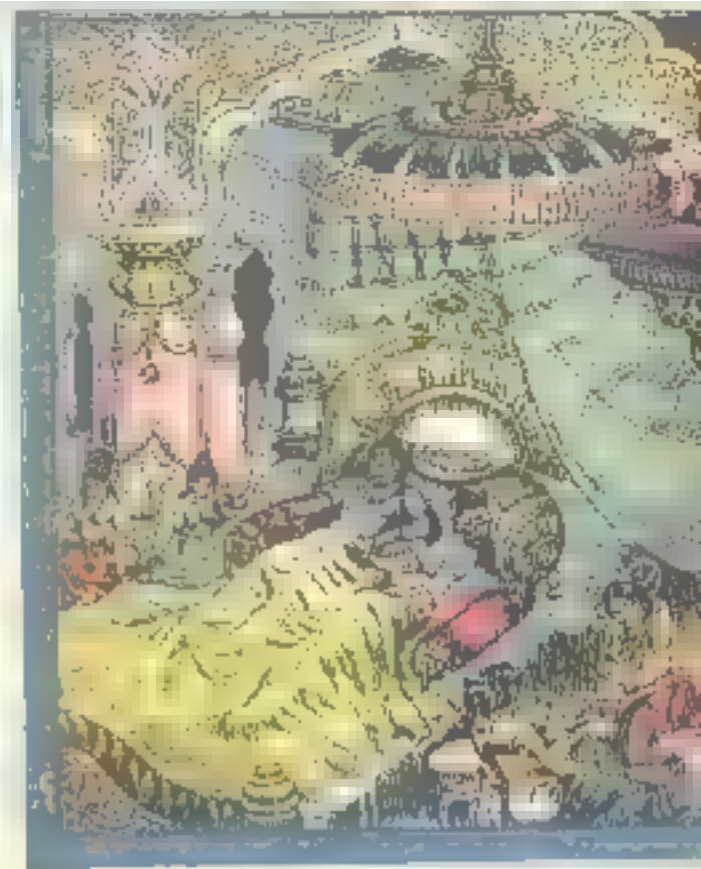
मारुतीने अदृश्यपणें त्या बानेकडकांत प्रवेश केला. हवी, घाडे वांधलेले होते. रथ ठेवायला सुंदर आगा तयार केली होती. राक्षस स्त्री पुरुष मदिरामान करून हिंडत होते.

तो प्रत्येक घर आणि पहात प्रहस्त, महापार्श्व, कृपाकर्ण, विभीषण, महोदर, विरूपाक्ष, विष्णुमाली, वज्रदंष्ट, मुक्त, सारण, इंद्रजित, वंशुमाली, रश्मिकंतु, वज्रकाय, भूमाक्ष, विष्णुरूप, विषन, मुक्तनास, सुखोन्मत्त, खड्गधीर, वज्रकर्ण, इंद्रजिह्वा, वगैरेचीं घरे पहात रावणाच्या महालांत शिरला. त्या महालाच्या अंगणांत अनेक रंगाचे

चोडे, ऐरावतासारखे वृक्षी सुंदर सोन्याचे दागिने पाहत सजून पाहारेकरी उभे होते. त्या महालांत लक्ष्मण, चित्रशाला आणि कीदाम्बळे होते. मण्याचे पडदे झुकत होते. पलंग, फाट, मांडा वगैरे सर्व सामान सोन्याचे होते. जयोज्योती कुळाचा मोळा, सुमारी गेले घाबरेल्या मनसा आणि क्षीण स्तन होते. विधकस्थाने निमलेल्या महाला-पेशा सुंदर जगात आणखी महाल मसणार. त्याला पुष्पक देखील नेघेन दिवले.

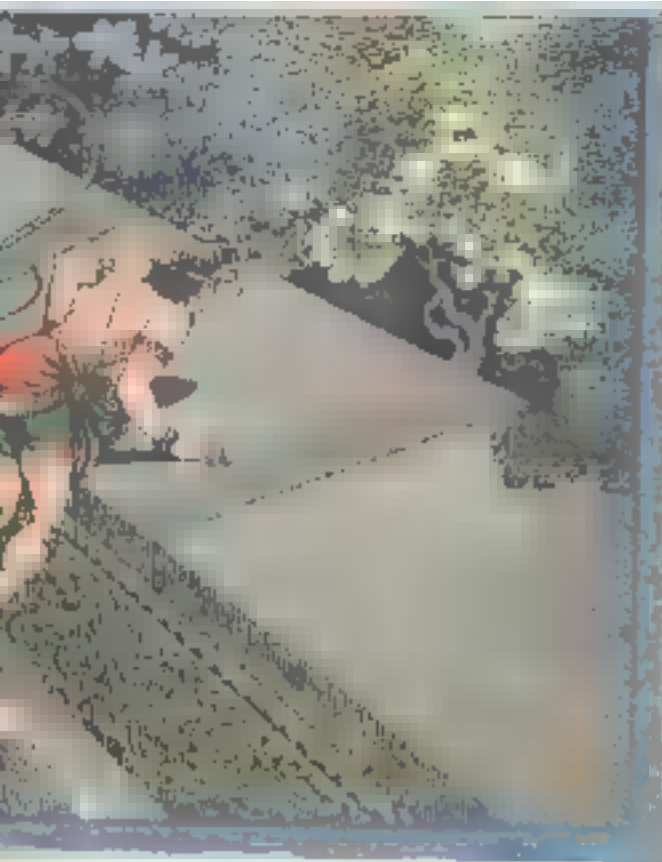
अदृश्यपणें पुष्पक विमान पाहून मारुती रावणाच्या शयनगृहांत गेला. मध्य रात्रीची वेळ होती. सर्व शोपी गेले होते. तेथे मारुतीला सद्गतावधि स्त्रिया दिसल्या. त्यांमधे देव स्त्रिया, मंदर्ब स्त्रिया व राक्षस स्त्रिया होत्या. परंतु त्यांच्यापैकी एकीला देखील रावण बलात्काराने घेतून आला नव्हता. प्रत्येकीचे रावणावर भेम होते.

रावण एका पळंगावर सोपलेला होता. त्याच्या कान्या अंगावर चंदन लावलेले होते. सुंदर जरीकटो रेशमी वस्त्रे त्याच्या अंगावर होती. त्यामुळे त्याचे ते मत्त शरीर मंदराचलासारखे भासे. मारुती रावणा-

जवळ गेला. नंतर भ्याव्यासारखा मागे सरकला. मग ठेवलेल्या शिंद्यांवर चढून तो रावणाला पाहू लागला. ओपलेल्या निशमर्थे सीता तर नसेल ना, असा विचार करून त्याने चारी बाजूला एक नजर फिरविली, तेव्हा रावणाच्या पळंगावर नंदोदरी दिसली. तिला पाहून त्याच्या ननांत शंका आली. ही सीता असेल का ? पण लगेच दुसरा विचार त्याच्या मनांत आला. रामाच्या वियोगाने सीता रडत असणार. ती निश्चितपणें कोठून खाणार किंवा जेवणार ! ती सीता असणें शक्यच

नाही अशी मनाची खात्री. सीता
जिवंत असेल तर ती या मियांमध्ये नसणार.
आगखी कोरेंतरी खमेल. पुढां आणखी
एक शत व्याख्या मनात आली. सीतेने
समान्या विद्वानें आत्मइया तर करून
वेतली नसेल. तर मग सर्व निष्फळाच
इतके दूर येऊन व परिश्रम करून सीतेचे
दर्शन घडल्याशिवायच का मला परत जावे
छागणार. तो विचारांत पडला.

हनुमान पर्येक घरांत गेला व मध्ये
खोली त्यानें दुडू पाहिली. पण सीता
कंठे दिसली नाही. शेवटीं राने, गडद्या,
वावळन ओंढू लागले. माकलीनें जोगनें

माडर, धिंदरी व वावळ्यामुळे त्यानें रागाळून
नवर आणखी दूर जाऊन व्याख्या मनात
आली. सीता जेव्हा नसेल ते कदाचित
सवण गीतेला उचलत असुन पोचतील
जसता ती समुद्रांत पडली. खंयची को
नोउडा शोधण्याशिवाय परत गेला तर रात
परिष्ठा करून पण मोडीय त्याचा नाक
नीय देईल. सुधीय व जमन त्या दुस्तानें
घरताळ. पणून मनात आली. सीतेनें
नाही वापयत ती लक सोडणार नाही.
जेव्हा तिच्या फरगदार करून राहीन.
शेवटीं सीता दिसलीच नाही तर मग
त्यानें लकन पाह देईन. मनातनें मनाची
निश्चय केला.

रात सधन आली होती. किड्याच्या
मितीवर बडन त्यानें मजो करून पाहिले
तेव्हा त्याला अशोकवाटिका दिसली. मजून
त्याच्या मनांत आले. या वाटनेंन सीता
आहे का पहावे. त्याला अशोक वृक्षांखरी
आय. पेरू व उतर फळझाडे दिसली.
माकडी स्वतःला आवले शकडा नाही.
विशुन पोचनें निकडे गेला. त्याच्या वेगाने
झडवगचा कुठे राहून आहे लागली. पण
कंठे दिसली नाही. शेवटीं राने, गडद्या,
वावळन ओंढू लागले. माकलीनें जोगनें

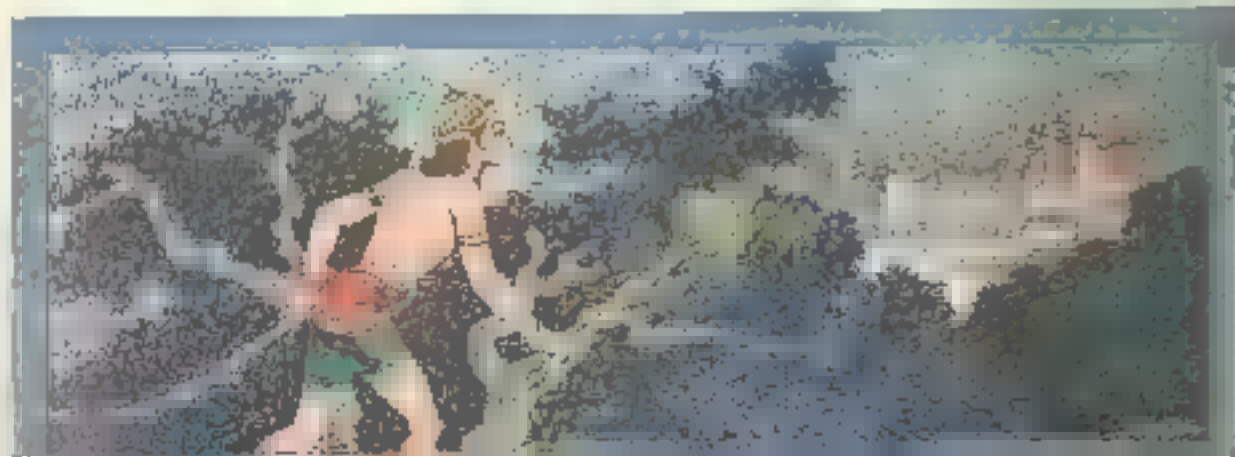
आहें हलकून फलें खाली पाडलां. लता व
वेली ओरधाडून खाली पाडल्या.

अशोक वाटिमेंत अनेक सुंदर इमारती होत्या. कुत्रिम वृक्ष व डोंगर होत. हे पर्वत मुख्यतः विहार करण्यासाठी बनविलेले होते. पर्वताच्या चहुंफेर झाडी होती. त्या झाडीत घरे होती. डोंगरावळी एक तडी वहात खाली मैदानांत येत होती. नदीपासून दूर एका तळावांत निरनिराळ्या गंगाचीं झरणीं कपळी होत. एक झंड पाण्याचे सरोवर एका भाजूला होत. या सरोवराच्या कांठी रत्नखचित घाट होता. कांठावर मोती वाकूसारखे पडलेले होते. सरोवराच्या कांठा-काठाने सुंदर घरे बांधलेली होती.

माहलीला एक नाट पानांचा, सोन्याचा चौथरा असलेला एक शिबुपा दिसला. नंतर सोन्यासारखी चमकणारी काही शाई

दिसली, तबाला बादल की या झाड़ोतच
मोने लागत असोये. सुवर्ण वृक्षांच्या
मध्यमती, तबाला एक अशोक वृक्ष दिसला.
तो अशोक वृक्ष होवें हलला की चांगल्याच
अवतार होई. हनुमानाला आश्चर्य व
कृतकृत्य दाखले.

तो चट्कन शिंजुपा नदला.
 त्यानें विचार केला, हे अशोक किती
 रमणीय आहे ! सीता रोज येथें येत असावी.
 तिला विहार करण्यासारखेंच वन आहे.
 शेजारेंच एक सुंदर सरावर
 आहे. सीतेसाठी अशोकवन व अशोकवना-
 साठी सीता.—दोघांची निमित्ति जणुकांहीं
 परस्परांसाठीच झालेली असावी. सीता जिवंत
 असेल तर याच वनाने असणार किंवा विहार
 करण्यासाठी येत असणार. मी तिचे दर्शन
 देणार ! ”

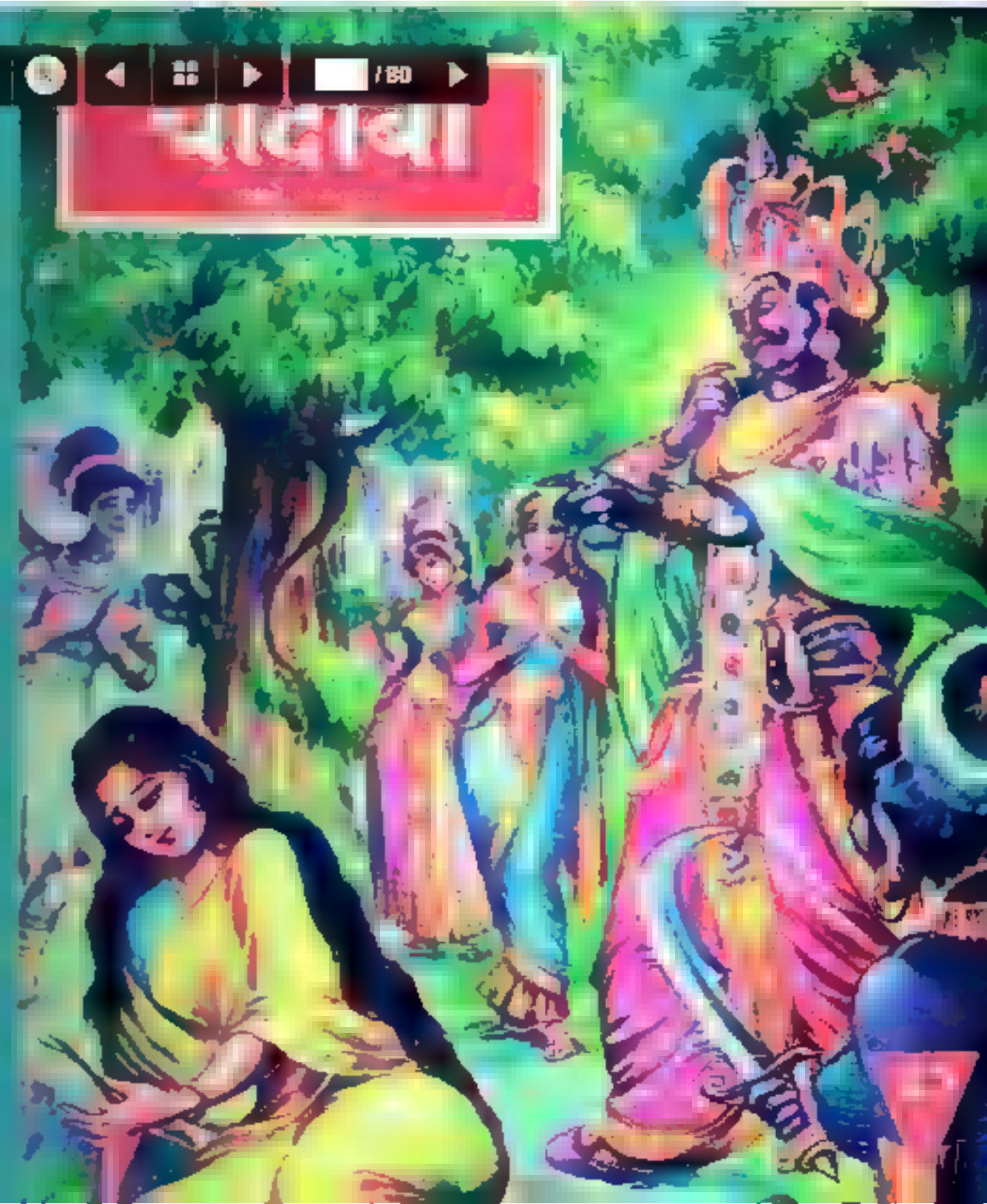

२५. लुग मेन बुद्ध

होनातया त्रुमेन खोचान्त वषयया शेतफात बुद्धची श्रद्धा अथ प्रतिमा डोंगरांत गुहेत दगड कोहन
 शतत्रिंशान् आसी. जफगाणिष्ठानांतुत गेलेल्या मध्यम शिवपकडेला प्रगत एक गुतांतर मध्य
 (दुसरी). या नगारांत बुद्धाच्या अनेक मोठमोठ्यां गुतां आहेत.

भारताच्या इतिहास

फिरोज शाह बारल्यानंतर त्याचा नातू सुघलक शाह म्यासुद्दीन तुघलक द्वितीय या नावाने सुल्तान झाला. परंतु काही वर्षांप्र अंमलदार व अमीर उमरावांनी फट करून ता. १०, फेब्रुवरी १३८०, या रोजा त्याचा बंध करविला. त्यानंतर त्यांनी तघांनी मिळून त्याचा एक तासियाईक अबू बकर याला दिल्लीच्या गादीवर बसविले. मध्यांतरी फिरोज शाहचा मुलगा नासिरुद्दीन महंमद याला त्याच्या अनुयायांनी सायान नजीक सुल्तान केले. अबू बकर आपल्या विरोधी सरदारांचा विमोह करू शकला नाही व त्याने १३९० मध्ये गादीवरचा डक सोडून दिला. नासिरुद्दीन पण आझारी पडला व सन १३९८ मध्ये मरण पावला. त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा हुमायून गादीवर बसला. त्याने काही दिवस राज्य केले व तो देखील

मार्चे महिन्याच्या ८ रोजी मरण पावला. त्याच्यानंतर त्याचा सर्वात लहान मुलगा नासिरुद्दीन महंमद गादीवर बसला. हाच तुघलक वंशांतला शेवटचा सुल्तान. फिरोज शाहच्या मोठ्या मुलाचा मुलगा तुघलक शाह त्याचा एक प्रतिस्पर्धी होता. काही वर्षांप्र अंमलदारांच्या मदतीने गादी वसूळ्यावर त्याच्या प्रयत्नांला ता विरोधी सरदारांच्या हाती मारला गेला.

फिरोज नंतर तुघलक घराण्यांतले सर्व सुल्तान निर्वल होते. म्हणून साम्राज्याचे संरक्षक होऊ शकले नाही व त्याचे तुकडे तुकडे झाले. दिल्लीच्या अंमलदारांमध्ये आपसांत भांडणे होती व ते द्या किंवा त्या सुल्तानाची बाजू घेऊन आपल्या राजकीचा अपव्यय करीत राहिले. यामुळे दिल्लीचे राज्य कमकुवत होत गेले. जौनपुर, गुजरात,

नालवा, जौनपूर, जालंधर, मेवात इत्यादि स्थानांचे अंमलदार व हिंदू मुसलमान प्रतिनिधि स्वतंत्र झाले.

दिल्लीचे साम्राज्य अद्या पकारे व खिलखिले झाले असता अमीर तैमूर याने हिंदुस्थानावर स्वारी केली. त्याचा जन्म १३३६ मध्ये यान्त एशियाती देशाच्या केश नामक स्थानी झाला. तो १३३९ मध्ये समरकंदच्या गादीवर बसला. आपले साम्राज्य पादशिण्यासाठी त्याने इराण, अफगाणिस्थान, पॅसोयोंकंदिया इत्यादीवर स्वाच्या केल्या. भारताच्या वैभवाने वर्णन ऐकून त्याची दृष्टी भारताकडे वळली.

तैमूरचा नातू महंमद याने १३९८ मध्ये सुल्तानवर स्वारी केली व लढा महिन्यांनी त्याने ते शहर जिंकले. १३९८च्या एमिर मध्ये तैमूर स्वतः एक मोठे सैन्य घेऊन समरकंदहून निघाला. सिंधू, सेलम, रावी, चिनाब नदी व त्या ओलांडून त्याने त्याच वर्षी आक्टोबरच्या १३ तारखेला मुल्तान पासून ७० मैलावर वलंब या जागी तळ दिला. त्याने लढा शहर लुटले. तेथील लोकांची कत्तल केली आणि काही लोकांना कैद केले. याने अनेक नगरे लुटीत, कत्तल

करीत डिसेंबरच्या असेरीस तो दिल्लीस येऊन पोचला. त्याने सुमारे एक लाख कैदींची कत्तल केली. सुल्तान महंमद मुळा इकबाल याने डिसेंबरच्या १७ तारखेस १० हजार घोडेस्वार व ४० पैदल सैन्य घेऊन १२० हत्तींसह तैमूरला थोपवून धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा पराभव झाला व त्याला पळून जावे लागले. दुसऱ्या दिवशी तैमूर दिल्ली शहरांत शिरला, कितीक दिवस लूट चालू होती. नागरिकांची अमानुषपणे कत्तल करण्यांत आली. सहस्रावधी लोक तुकांच्या हाती कैद झाले. उत्तमोत्तम

मुहूर्तभारत

नंतर मुनीनां वृत्तांत जाण्यास सांगितले. सर्व आपापल्या वाड्यांत वसून पुन्हा गंगेत उतरले व आपापल्या लोकांत निपून गेले.

ज्याने मुनि स्त्रियांकडे बघून म्हणाले "ज्यांना ज्यांना आपल्या पतीबरोबर जाण्याची इच्छा असेल त्यांना गंगेत उतरावे." धृतराष्ट्राच्या मुला आपल्या सासूसासल्यांच्या समुज्जेने गंगेत उतरल्या. त्यांनी सर्वांनी आपापले मौक्तिक देह गंगेत सोडले व दिव्य देह धारण करून आपल्या पतीबरोबर प्रस्थान केले. सर्व बोहपो आपापल्या विमानांत वसून परलोकी गेली.

त्यानंतर धृतराष्ट्र इतर लोकांबरोबर आपल्या आज्ञांत परत आला. ज्यास

मुनीनां धृतराष्ट्राकडची सर्वांस परत जाऊन राज्यकारभार पाहण्यास सांगितले. धृतराष्ट्र युधिष्ठिराला म्हणाला—"मुलांनो! आतां पुन्हा सर्व परत जा! तुम्ही येथे असेपर्यंत तपश्चर्या करणें शक्य नाहीं. भी दक्षिणापुरांत राहिलों असतां नर जितके मृत्यु मला मिळाले असतें तितकेच येथे जाई.

धृतराष्ट्रादिकांचा निरोप घेत असतां विमोचकचून आईचा निरोप घेत असतां युधिष्ठिराचा पाय अजडला. परंतु कुंतीने स्वतःच पुढे येउन प्रेमाने निरोप दिल्यावर त्याला नकार देवक्या नाहीं. ती अंतःपुरांनील स्त्रिया, इतर लोक व नोकरांचकरांसह दक्षिणापुरास परत आला. धृतराष्ट्र वनवासस जाऊन तीन वर्षे लोटली. एकदां नारद मुने युधिष्ठिराला भेटण्यासाठीं आले.

वस्तूंचा संग्रह समरकंदला नेण्यांत आला व तेथे तैमूरच्या याच्या योजनेप्रमाणें जुम्मा मशीद बांधण्यांत आली.

तैमूरला भारतांत राहण्याची इच्छा नव्हती. तो दिल्लीला फक्त १५ व दिवस राहिला. परत जातेवेळीं त्यानें फिरोजशाह (१३९९ च्या जानेवारीत) व भीरत जिंकन हरेद्वार नजीक फांगडा येथे १६ जानेवारी रोजी दोन हिंदू सैन्यांचा पराभव केला. नंतर त्यानें जम्मू शहराची लूट केली व असंख्य प्रजेची कत्तल केली. तो मुल्तान काहोर, दीमालपुर इत्यादींची राज्यव्यवस्था पाहण्यासाठीं खिजलान सैयद याची नेमणूक करून सिंधू नदीपलीकडे गेला. तैमूरलाच्या स्यारीमुळे भारताचे जेवढे नुकसान झालें तितकें कोणत्याहि परकीयाच्या स्यारीनें शालें नाहीं. तैमूर निवून गेल्यावर दिल्ली येथे

दुष्काल पडला. जे लोक उरले होते ते देखील दुष्काळांत बळी पडले. असें सांगताना की दोन महिने दिल्ली ओसाड पडली होती व तेथे पक्ष्यांचे देवील वास्तव्य नव्हतें. दिल्लीने राज्य तसेच दासलत आले होते. तैमूरच्या स्यारीमुळे नें कोलमडून पडले. १३९९ मध्ये तुमूत शाहनें मुल्तान शोण्याचा यत्न करून पाहिला. परंतु मुला इकबाल यानें त्याला हुसकावून लावले. १४०१ मध्ये मुला दिल्लीला आला. त्यानें महंमद शाहला देवील बाळावून घेतले. १२ नोव्हेंबर १४०१ या रोजी खिजलान याच्या हातीं मुला इकबालचा झाला. महंमद शाह पुन्हा मुल्तान झाला. २० वर्षे पर्यंत तो नांवापुरता मुल्तान होता. १४१३ मध्ये तो मरण पावला त्याच्याबरोबर तुघलक बंध देखील संपुष्टांत आला.

युधिष्ठिराने आदम्पूर्वक त्यांना जमावयाय सांगून कुशल पत्र केले.

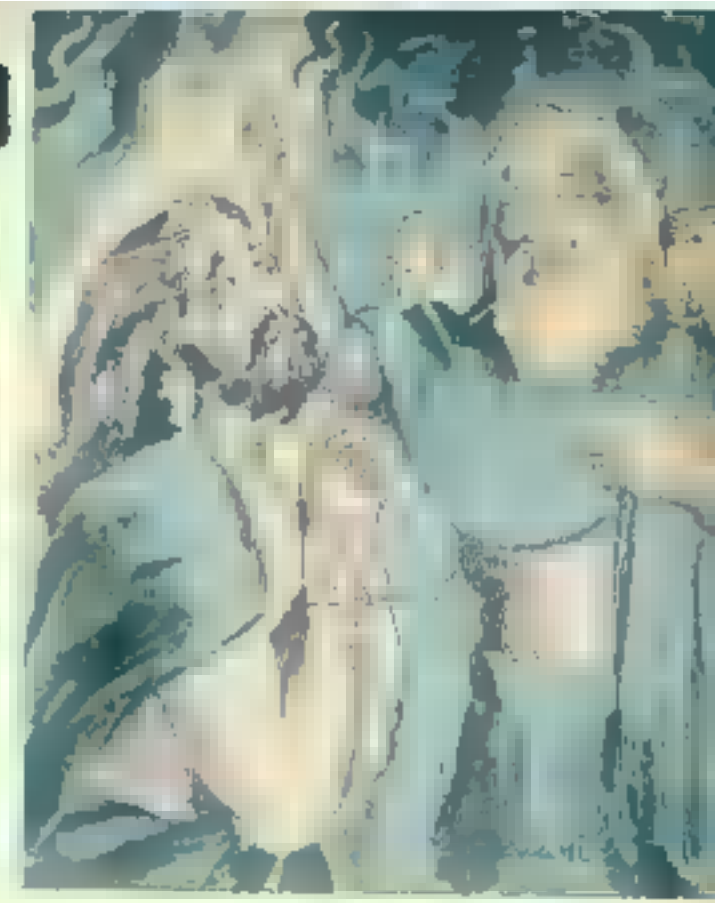
नामः मुनि म्हणाले—“युधिष्ठिरा ! तुला मेढून पुष्कळ वर्षे लोटली. तीर्णदर्शन करीत मी तुला भेटायला आला आहे.”

“गंगाकाठच्या लोकांच्या तोंडी मी ऐकले आहे की आमचे काका धृतराष्ट्र तपश्चर्या करीत आहेत व त्यामुळे त्यांचे शरीर फार कडक झाले आहे. तुम्ही त्यांना मेढून आला असाळ ! त्यांनी गांधारी, कुंती व संजय यांची कुलकुवाती आम्हांला

सांगितल्यात तर मी आपला फार आमारी होईन.” युधिष्ठिर म्हणाला.

“युधिष्ठिरा ! जरे, मी जे काही पाहिले किंवा ऐकले ते सांगतो. ऐक. तू आल्यानंतर धृतराष्ट्र, गांधारी, कुंती व संजय सगळ्या काटाकाटांनी तिच्या मुळाकडे निघाले. त्यांच्यापुढेच ठबन आदि पुरजारे इनर लोक व तपस्वी देखील निघाले. वाटेत वृष्णी जुळ्याने सहा गहिने गीनवत घेतले व मा वायुभक्षण करून राहिला. त्याची तपःअर्था पाहून कप्रीमुनींनी देखील तोंडात बोटे धातली. त्यांचे शरीर म्हणजे फक्त हाडांचा सापळा मात्र उरला. गांधारीने फळाहार केला. कुंती एक मदिना निराहार राहिली. संजय प्रत्येक मठा महर सोडल्यावर आहार घेत असे. नंतर धृतराष्ट्र रानांत थोडा हिंदू हिंदू लागला. गांधारी व कुंतीदेखील त्यांच्यापुढेच जात. संजयाचा हात धरून धृतराष्ट्र व कुंतीचा हात धरून गांधारी चालत असे. एकेदिवसा गंगाम्नात करून सर्व जाथमांत परत येत असतां एक मोठे वादळ आले व वणवा पेटला. धृतराष्ट्राचा देह मुळांतच निराहार तपश्चर्या करीत राहल्यामुळे थकला होता. त्याला धांवणे

किंवा पाळणे शक्यच नव्हते. गांधारी व कुंती तर स्थित व शान राखूनच आपले ल्पास केव्हाही जमनी पडल्या होत्या. दगडा जवळ जवळ येऊं लागला तेव्हा धृतराष्ट्राने म्हणाला हांक सोडून पठार जाण्यास सांगितले. म्हणाला “तुम्हालाचट आहेस. आमच्यापुढेच तू असहाय स्थितान कां नसतोस ?” म्हण मंत्र्याला ते जमि पसल पडल्या. त्यापुढेच एक तराष्ट्र, गांधारी कुंती व संजय होते. सगळ्यांचे देखील त्याला कळेल. धृतराष्ट्राने पुन्हा आग्रह करून पळून जायला सांगितले. म्हणाला “वाढी नसली. या दिवाचे काय सांगितले अशीत देह टेंडण्यास स्वतःच तयार झाला जात. पण तुला तसे करण्याच अधिकार नाही.” तेव्हा जमनी पडल्यात आल्यामुळे संजय जाण्यास तयार झाला. धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंतीका पुर्वेकडे लोट करून वसले. संजयाने त्यांचे प्रदक्षिणा करून नमस्कार केला आणि निघून गेला. गंगाकाठच्या रोकड्या ही जगां देखून ने काटेजी निघून गेला आहे, अशा नव्हते धृतराष्ट्र आदिकांच्या शेवट झाला. त्यांची जगांत उल्लेखी जरीच मी पाहिली आहेत.”

ती दुःखद व शमयात्मक घातां गृहून सर्व पांडव पळवले. सर्व हस्तिनापुरावर आकळला पसरली.

युधिष्ठिर आपला आकावेग आवळून म्हणाला “इतका खडतर तपश्चर्या करून झाली सर्व जियेत असतां आमच्या काकांना काकुंता, व आहेला अशा परिस्थितीत मग ये लागले. पोटचो मुळे पटापट भेल्यामुळे गांधारी माउलीला किती दुःख सदन करावे लागले. आम्ही श्रेष्ठ पुरुष गीगीत आहोत आणि आमची माना असहाय लवस्थेत

आगांत जळून मरावी ! कशाळा हें राज्य ॥
कशाळा हें पंचायत ॥ आम्हांला त्यांच्याचरोबर
त्या वणव्यांत मरण आलें असतें तर
॥ रे शालें असतें ! मर्यादा काळाळा विक-
ण्याची शक्ति जिच्या मुळांत आहे तिला
अशा तऱ्हेनें मृत्यु यावा ! अग्नीला अर्जुनानें
जी मदत केली होती ती सर्व फुकट गेली
म्हणावयाची ! अग्नीचा हा किती कुनसपणा
कों त्यानें आपल्या सहाय्यकर्याच्या
मातेचाच अशा तऱ्हेनें वध करावा."

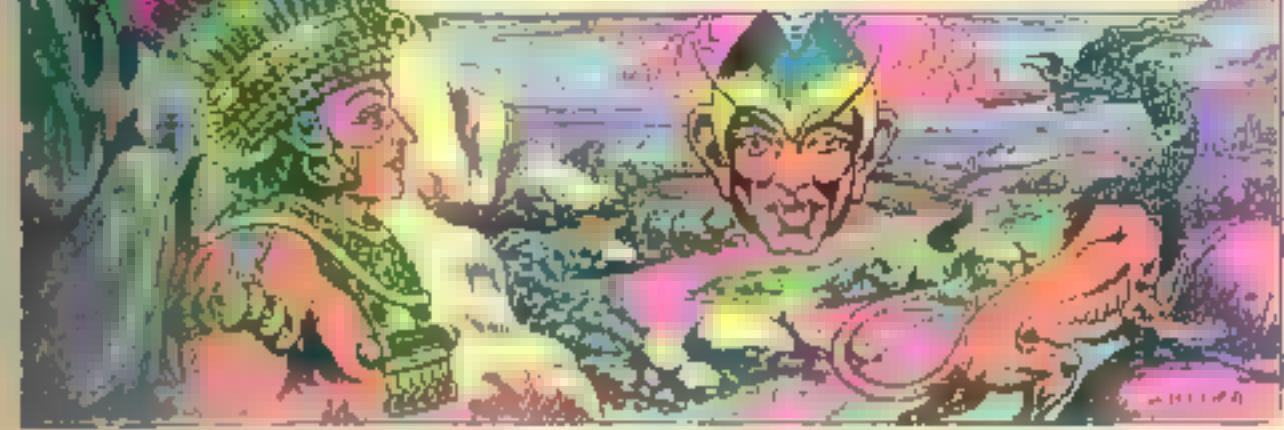
शोकावेगानें दुःखी कष्टी पांडवांना धोडा
धीर देऊन नारदानें आणखी एक बातमी
सांगितली. म्हणाला— "सामान्य वणव्यांत
भूतराष्ट्र जळून गेला नाही. त्यानें वायुभक्षण
करून तपश्चर्या केली होती. हवनादि संपर्क
करून अग्निकुंड तमंच सोडून देण्यांत आलें
होतें. तबत कणाच्या बाबाणांनीं निर्जन
स्थानीं हवनकुंड तमंच सोडून दिल्यामुळे
वणवा पेटला. मला ही गोष्ट कधी व मुनी

कडून कळली. म्हणून एक तऱ्हेनें स्वतः
पेटवलेल्या अग्नीतच भूतराष्ट्राचा देह जळला
व तो सर्वोच्च लोकांचा अधिकारी झाला
आहे. आतां तुं आपल्या भावंडांसह त्यांचें
श्राद्ध व तर्पण कर."

तेवर युधिष्ठिर आपल्या चौघां भावां-
बरोबर गंगा नदीच्या तीरावर गेला. तेथे
त्यानें भूतराष्ट्र, गांधारी व कुंती तिघांची
श्राद्धोक्त विधीप्रमाणें अन्त्येष्टी क्रिया केली.
ते नगराचेहेरव काहीं काळ राहिले.
भूतगण आदिकांनीं जेथे देह ठेवला तेथे
जाऊन श्राद्धोक्त विधीप्रमाणें कर्तव्य ते केले.
दंडा शिवस मुलक, तेराव्या दिवशीं धाद
तर्पणादि केले. सुवर्ण, चांदी यांच्या दाना-
बरोबर गोदान पण केले.

नंतर युधिष्ठिरानें हस्तिनापुरांत प्रवेश केला.
नारद मुनि रोधरपर्यंत युधिष्ठिराजवळ वजर
होते. नंतर युधिष्ठिराचा व पांडवांचा निरोप
घेऊन निघून गेले.

अध्यात्मक कठी

[२३]

[धर्मकर्मी व राजा यांच्या अनुयायांच्या मर्तीनें लक्ष व त्यांचे छापीं फेडूनून सरले.
यांनीं लक्षांनीं पंखवाच्या जमनीच्या गोपव्यांना आग लावली. त्या पदचर्यांत त्यांना पळव
जाण्यास सज्ज जेथी मिळाली. परंतु शत्रूनें त्यांना मगरीच्या तळाबाजवळ पुन्हा पेरले.
तितक्यांत धानकर्मी व राजा आपल्या अनुयायांसह त्यांच्या मर्तीला भांबले. त्यांचा
आवाज त्यांना ऐकू आल्यावर त्यांना नवीन पेश पाडला—पुढें वाचा.]

एक दोन मिनिटे पंखवाच्या लोकांशीं
त्यांचे युद्ध झालें. राजा व धानकर्मींचा
आवाज ऐकून पंखवाच्यांचा धीर लचला
तर लखू व त्यांच्या साथी अनुयायांना
नवाचेव चढला. सर्वांनीं मिळून पंखवाच्या
लोकांचा मगरीच्या तळाबाज रेंदीत न्यायला
सुरवात केली. गोमांगनें खाली पडलेला
भाला उत्तुल्ल घेतला आणि पंखवाच्यांना

मार्गे रेंदें लागला. तो लखूला म्हणाला—
"आतां आपल्याला कमलीच भीति उरली
नाही. आपल्या हातांत शस्त्र असल्यावर
आपल्यावर इतर करण्याची कोणाची छाती
आहे ! तुं देखील अगदीं निर्भयपणें पुढें
होऊन लोळव सगळ्यांना."

गोमांगचा हला परतविण्याची शक्ति
पंखवाच्यांत नव्हती. ते ओरडत मार्गे सरकत

मात्रिक आपली नाटूची कांडी फिरवीत मोठ-
मोठ्याने ओरडू लागला— "गुरुदराज ! आतां ~~महा~~ महा आपल्या विरुद्ध
आहेत. काळभैरव आपल्यावर रामानलेला
दिव्दाना आहे. म्हणून ~~आतां~~ आतां येथून
पाय काढण्यानेच महापणय आहे. बल
आपण रानांत पडून जाऊन तेथे दया
भक्त्ये वसू शकते."

"मात्रिका ! ~~गुरु~~ गुरुदा मोच विचार
आहे. आपला गुरुदराजीच्या लोकाना राजां
कांती दिव्दान नाहीं. सर्वोदय ~~दे~~ दे.
महा दाखवू आम्ही आपला प्रताप." असे
महामुन जी पळाला.

इतक्यांत शक्तिवर्मा व जितवर्मा ~~पळत~~ पळत
तेथे येऊन ~~ले~~ले. त्यांच्या तळवारी
तुटलेल्या होत्या. त्यांचा अंगे रक्तवंताळ
आलेली होती. त्यांसा पाहून जवळंदेहीला
जिवंत जीव आल्यामाखे वाटले. तो
म्हणाला— "त्यांना तुम्हांला कितल कितल
टाकले असले असे वाटले होतें मला ! बरे
होते तुम्ही आलांत."

"आमची कचल ! ~~कचल~~ कचल !"
जितवर्मा मोठमोठ्याने हुंमून म्हणाला. "ह्या
पहा आमच्या तळवारी आणि रक्तानें

माखलेली आमची कंगी किती शत्रूंना
आली ! यममंदराच्या वाटेविले हे आमचे
आपल्याच गादीत तळवारी तुटल्या
म्हणून नाहोतर."

जितवर्माच्या ह्या कथारक्या ऐकून मटा-
काय मोठ्याने हुंमून म्हणाला— "तुम्हा
दोघांपैकी एकाही देखील शत्रूचे तोंड
पाहिले असेल तर शपथ ! कोठे तरी
झाडावर नाडीवर झुडपाभाट खणून बसलां
असाय झाले."

जितवर्मा व शक्तिवर्मा आपल्या मंडळ्या-
तळवारी येऊन महाकायाळ माणधामाटी
त्यांच्या अंगावर धांवले. तेव्हां गुरुदराज
त्यांना दख्खावून म्हणाला— "पुढे कसा तुमचा
हा ~~तुमचा~~ तोंडावर तुमच्याचमुळे पहा कितलें
मोठे मंदक आले आहे तें. तुमचा पादारा
असता ते आपे कसे निघाले हे सांगा.
त्याचे समाधानकारक उत्तर दिले नाहीत तर
आमच्या कुलदेवीच्या भक्तजातिमाटी तुम्हां
दोघांना जेथल्या येथे कळी देतो."

विकडून गुरुदाजी जवळ जवळ येत
असल्याचें ऐकू ग्याले. जवळंदेही मात्रिकानें
गुरुदराजाचा हात धरला व त्याला म्हणाला—
"गुरुदराजा ! थोडा शांत हो ! ते रानटी

गुडापायी जवळ जवळ येत आहेत. आपण
केवळ पळून येता नाही तर सर्वांचाच
बाबी त्या तुज्या मांजरीच्या देवीला
दिला जाईल."

जवळंदेही बोलतच होता. त्याचें बोलणें
पुढे होण्यापूर्वीच गुरुदराज रानांत शिरला.
महाकाय, जवळंदेही, जितवर्मा व शक्तिवर्मा
त्याच्या पाठोपाठ पळाले.

जितवर्मा शक्तिवर्माला म्हणाला— "हें
पहा शक्तिवर्मा ! आपण शत्रूचा नाश करण्या-
साठी आपला जीव धोक्यांत घालला तो
फुकट गेला. त्या पंतवाक्याच्या नादाला

लागून हा मांत्रिक देखील वामच्या शौर्यावर शंका काढू लागला आहे."

"अरे ते दोघेच काय! हा मांसाचा गोळा महाकाय देखील आपला अवमान करीत आहे. चांगल्या तळवारी मिळू नसेल, पहिल्याने या तिघांचा सभाचारच घेऊं! शक्तिधर्मा म्हणाळा.

इतक्यांत "माजारी की जय" असा जयघोष दुरून ऐकू आला आणि त्याच्या पाठांपाठ मारुवांची पती झळकत असलेली दिसली. "पळा! शत्रु भगदी जवळ येऊन टेपला आहे. तोंडि बंद करा वधू तुम्ही

दोघे." असे दोघांना दटावून वनदेदी हरणासारखा दुष्ट दिशी उडी मारून जोराने धांवला.

लखू आपल्या अनुयायांबरोबर आणि माजारी व धानकर्णीच्या अनुयायांसह गरुडराजाच्या झोपडीजवळ पोचला तेव्हा तेथे एक देखील पंखाच्या जातीचा मनुष्य दिसला. आलेल्या संकटाला तोंड देणे नाही. ओळखून सर्व पळाले आहेत हे त्यांना फारसा वेळ लागला नाही. परंतु काळोखांत त्यांचा पाठलाग करून गाळणं देखील शक्य नव्हते, म्हणून लखूनं दुकट्या गुहावासियांनी रानांत जावे व जो पंखावाला जेथे मेढेल त्याला ठार करावे असे सांगितले. त्याप्रमाणे माजारी व धानकर्णी(चि अनुयायी रानांत शिरले. त्यांच्यापैकी कोणाच्यातरी हातो वनदेदी गरुडराज कैद होण्याची शक्यता होती. त्यांचे सर्वांचे बळवत्तर होते. ते विसडून पळून गेले.

ती रात्र लखू, वगैरेही गरुडराजाच्या जवळच्या झोपडी नजीकच काढली. सुखोदय झाला. पंखाच्या जातीचे लोक ज्या पंखांचा उपयोग करीत असत ते पंख

जागोजागी पडलेले होते. ते पाहून इतके दिवस ते किती होते हे धानकर्णी व माजारीला कळले. कारण ते पंख कुत्रेच होते.

"आम्हांला वाटत होते की हे पंख आंगचे व नैसर्गिक असावेत. पंखांसारखे उडतां पण येत असावे. पण सर्व फसवणूक होती हे आतां आम्हांला कळले." माजारी म्हणाला.

"ठीक! त्यांचे उडिरां का होईना आम्हांला कळले. रानटी जमावरांसारखे मरतील आमच्या हातून.

भिनरे आणि भागूबाई आहेत सर्व. त्यांचे शौर्य व साहस आम्हांला आतां कळले आहे." धानकर्णी म्हणाला.

लखू व जयमल दोघांना त्या रानटी गुहावासियांचा उत्साह पाहून आनंद झाला. सुखोदय श्राव्धानंतर माजारी व धानकर्णी दोघांनी लखू, जयमल व गोमांग तिघांच्या गौरवार्थ एक मेजवानी दिली. मेजवानीच्या वेळी गाणे व नृत्यदेखील झाले. तरुण गुहावासियांनी मलयुद्ध निरनिराळ्या प्रकारच्या कसरती दाखवून सर्वांचे मनोरंजन केले.

जयमल हंमन म्हणाला—“एक काम कर. सर्वेच गुहा सोडून बाहेर नका राह. प्रथम तुम्ही तुमच्यापैकी तरुण मैठळींना मैदानांत रहायला परवानगी. काही जण उषःकाळीं येवन राहू लागले. त्यांचा अनुभव कळला की इतरदेखील हळूहळू बाहेर येऊन लागलील. ते काही असो, पंखवाल्यांना पुन्हा प्रोत्पन्ना बापून राहू देऊ नका. येथे पाण्याची सोय भाहे, की इतर हल्लीनें देलीक उपयोगी आहे. म्हणून तुम्ही लगेच सोडू नका. माझे ऐका तुम्ही !”

त्या पंखवाल्यांची आम्हांला मीनि नाही. तुमच्या मदतीनें आम्हांला आमची थोरा-थोराची मदत मिळाली. माजरी व मी दोघांचे वैर संपून आतां आम्ही दोघे मित्र व साथी झालो आहों. तुम्ही आमच्या दोघांच्या जातीवर जे उपकार केले आहेत ते आम्ही कधीहि विसरणार नाही. तुमच्या म्हणण्यावर आम्ही आपला प्राण देखील कायला तयार आहों.” धानकर्णी म्हणाला.

माजरीने धानकर्णीच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. जयमल आतां साथी मित्रांकडे पाहून

माजरी व धानकर्णीला म्हणाला—“आम्ही जी कांही मदत मागूं ती तुम्ही याकडे हें आम्हांला माहीत आहे. जर मग एक मदत करा, आम्हांला भयंकर दरांत जावयाचे आहे. तुमच्यापैकी कोणी त्या दरांत कधी जाऊन आला असेल तर त्यानें सांगात.”

ते ऐकून धानकर्णी व माजरी परस्परोंकडे पाहू लागले. दोघांच्या मुद्रेवर आश्चर्याचें छटा झळकत होत्या.

धानकर्णी म्हणाला—“आम्हांला विदित तरी कोणी त्या दरांत जाऊन जिवेन आयेला कधी मारीत नाही. पण आम्ही त्या दरीविषयी कांही माज पुष्कळ विचार्य परितोपली तरी एक दरी आहे. तेथे पांढरणें फार कठीण व भोक्क्यानें आहे.”

“माजरी ! तुमच्या बोलण्यावरून मला असें वाटतें का तुम्हांला माहीत आहे. तुम्ही रम्या दाखविण्यांत तरी आम्हांला पुरे आहे. दरांत एक जीवभीषनस्पती आहे तो आम्हांला आणावयाचा आहे. स्वप्नाचा राजा आजारी आहे. त्या आजाराचा तेंच एक औषध आहे. म्हणून राजवैद्यांनी आम्हांला ते औषध घेऊन येण्यासाठी पाठविले आहे.

“धानकर्णीनें सांगितल्याप्रमाणें त्या दरांत जाणें होण्याचें आहे आहे. मी म्हणेन की अवश्य पण आहे.” माजरी म्हणाला.

“माजरी ! अरे हें सर्व आम्हांला माहीत नाहीं असें का वाटतें तुला. वाटेक त्या भोक्क्याच्या जागीं जायला तयार होऊनच आलो आहों. आम्हांला तुम्ही वाट दाखवून दिलीत की पुढलें आमचें आम्हीं पाहून घेऊं. आणखी एक मदत तुम्ही करावी असेंहि मी मागूं इच्छितों. गहडाचे तोंड लावून बसणाऱ्या त्या मामळ्याचरोनर तो

गोसावडा मांत्रिक क्रमवंडी पण आहे. तो तुम्हाला कोठे दिसला तर तुम्ही त्याला कैद करा आणि आम्ही परत येईपर्यंत त्याला सोडू नका. त्याने गडबड विडंबड सुरू केली तर त्याला ठार केलेत तरी हरकत नाही!" जयमल म्हणाला.

"तें आम्ही पाहून घेऊं. आम्ही तुम्हाला त्या भयंकर दरीची वाट तर दाखवूच, आणि आम्ही दोघे मी व मार्जार तुमच्याबरोबर त्या दरींत येऊं. काय मार्जार!" श्वानकर्णी म्हणाला.

मार्जार तितक्याच उत्साहानें म्हणाला "मी आपल्या जातीचा सरदार म्हणून आणखी एकाला नेमून तुमच्याबरोबर यायला मोकळा होईन."

त्या गोष्टीस जयमल व लखू दोघांनी आपली नापसंती दर्शविली. नंतर कांहीं

वेळ त्याचें येथेच झाले. न्यायानंतर जयमल, लखू व गोसांग तिघांना डोंगराच्या उंच शिखरावरून मोठमोठ्या लांब सटक रानटी झाडांच्या मुळांच्या सहाय्यानें मार्जार श्वानकर्णीनें एका दरींत उतरविले. ते म्हणाले—"त्या दरींत त्यांना गुहेसारखा नोकडा दिसेल. त्यांत शिरून तुम्ही पलीकडे गेलोंत तर तुम्हाला भयंकर दरी लागेल.

लखू वगैरे श्वानकर्णी व मार्जार यांच्या मदतीनें लांब सटकमुळे दोरसंदासारखी धरून लोल दरींत उतरले. त्यांना हर दोलक्याचा आवाज ऐकू आला. त्यांनीं तिकडे वळून पाहिले तेव्हां त्यांनासमोर कोणीतरी आपले केस पिंजारून उभ्या मारीत असलेला दिसला. त्याच्या हातांत एक भयंकर पक्षी होता.

[पुढील गोष्ट पुढील अंका]

कावळ्याची मदत

एक तरुण मुलगा होता. तो पक्षी धरून बाजारांत विकत असे आणि त्यावरून त्याचा उदरनिर्वाह होत असे. एकादा तो रानांत जालें पसरून कापला पक्षी जाल्यासि सांपडतो. त्याची वाट पहान वसला असतां एक कावळ्याच्यांत येऊन भाषणला. त्याला धरून घेऊन येण्यासाठीं तो झाडावर चढला. पण कावळा मनुष्यासारखा बोलू लागला. म्हणाला "मुला ! मला धरून तुला काय फायदा मिळणार आहे ! तूं मला सोडून दे. त्याचवेळीं तुला एक सुंदर व विचित्र पक्षी पुढल्या त्वेपस मिळेल. तो तूं मुलतानाकडे दिव्यास तर तुला मनसुराद वस्त्रिम मिळेल. तुलांने कावळ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून त्याला सोडले. त्यानें पुन्हां जालें झाडावर लावून ठेवले, आणि

आश्चर्य म्हणजे झाडावरून उतरल्याबरोबर कोठून तरी स्वरांवरून एक सुंदर पक्षी जाल्यांत येऊन पडला. तो पक्षी अत्यंत सुंदर पक्षी निघाला. त्याला रंग विचित्र होता. दोपटी विचित्र होती. त्याच्या अंगाची घडणच अशी कांही विचित्र होती की त्या पक्ष्याला पांदाव्यावर वाटेला ती किंमत देऊन विकत घेण्याचा मीठ मुलतानाला चारव्या-खेरीज राहिला नसता. तो एक किन्नर जातीचा पक्षी होता. तो मुलगा त्या पक्ष्याला एक सुंदर पिंजन्यांत ठेवून मुलतानाकडे गेला.

मुलतान पक्ष्याला पाहून इनचा खूप झाला की त्यानें त्या मुलाला मोठें वस्त्रिम दिलें. नंतर मुलतानानें त्या पक्ष्यासाठीं एक सोन्याचा सुंदर पिंजरा तयार करविला आणि त्यांत त्या पक्ष्याला ठेवले.

परंतु मुलतानाच्या बजिराला ही गोष्ट मुळीच असंत पडली नाही. त्याला विचारल्याशिवाय एका मुलान्या राजाने बक्षिस दिलेले त्याला आवडले नाही.

तो मुलतानाच्या जाऊन म्हणाला—
“अहेनशाह ! या पक्ष्याला मोन्याच्या पित्त्यांत ठेवल्याने त्याचे महत्त्व काय ! त्याला घरासारख्या मोठ्या हस्तीदंती पित्ररा आणून दिला तर ते खोभेल.”

“हो पण इतक्या मोठ्या संख्येने हत्तीचे दांत कोट्टू नमिलणार !” मुलतानाने बजिरालाच विचारले.

“ज्याने पक्षी आणून दिला त्यानेच हस्तीदंती घराला जखर नेवदे हत्तीचे दांत आणून आणत.” बजिराने सुचविले.

बजिराने त्या मुलान्या बोलावून चालीस दिवसाच्या आंत एक घर बांधायला पुरतीळ पक्के हत्तीचे दांत आणून बायला सांगितले.

मुलाने विचारले—“पण हत्तीचे दांत कोट्टून आणणार मी इतके !”

“मुलतानाचा हुकूम आहे. तू वाटेक तेथून घेऊन ये. आणले नाहीस तर तुला हत्तीच्या पायाखाली गुडवून ठार करावा अशी आज्ञा आहे.” दुष्ट बजिर म्हणाला.

तो मुलगा काळजीत पडला की हत्तीचे दांत कोट्टून मिळणार ! विचार करीत तो रातवाक्याबद्दल पडला. तिनक्यांत एक काळवा त्याच्या खांद्यावर घेऊन बसला. त्याने त्याला विचारले—“काय झाले ! फार काळजीत पडलेला दिसतो आहेस !”

“काय सांगू ! तुला शींचिल्यावर मला खरोखरच एक सुंदर पक्षी सांपडला. त्याला घेऊन मी मुलतानाकडे गेलो. मला मोठे बक्षिस मुलतानाने दिले. त्या पक्ष्यासाठी हस्तीदंती पर बांधायला हत्तीचे दांत

पुरविण्यास हुकूम केला आहे. चालीस दिवसांत मी हे काम केले नाही तर पांथ देहाची शिक्षा मला केली जाईल !” तो मुलगा म्हणाला.

“घाबरण्याचे कारण नाही. मी सांगितले कर म्हणजे तुला यश मिळेल. तू मुलतानाच्या जाऊन सांग की हत्तीचे दांत घेऊन येण्यासाठी तुला चालीस पिंपे भरून दारू बावी. पिंपे घेऊन मी सांगतो त्या तळावर जा. त्या तळाबात पाणी पायला हत्तीचे कित्येक ~~काळ~~ येतात. मू ती दारू तळाबात आत. हत्ती पाणी पायला ~~काळ~~ का ते पाणी पिऊन घेऊन होऊन पडतील. तू त्यांचे दांत कापून घे आणि मुलतानाला नेऊन दे.” कवळ्याने मला दिला. मुलाने फायद्याच्या साड्याप्रमाणे हत्तीचे दांत आणून मुलतानाला दिले. हत्तीचे दांत पाहून मुलताने जमिच खूप झाला. त्याने आणखी बक्षिस दिले व त्या पक्ष्यासाठी सुंदर हस्तीदंती घर बनविले.

बजिराचा हाव फेसल्या. त्याला जामनच राग आला. तो मुलतानाकडे गेला आणि म्हणाला—“अहेनशाह ! आपल्याला हा एक अव्यद्वुत पक्षी मिळाला आहे. त्याच्यासाठी

आपण हस्तीदंती घर देखील करविले. पण मला हे कळत नाही की हा पक्षी थोळत बसा नाही व गान कां नाही ?”

“मला तरी तेच आश्चर्य वाटत आहे !” मुलतान म्हणाला.

“नला असे वाटते की हा पक्षी एक पाळलेला पक्षी असोवा. हा मालकाच्या समोर बोलत असणार ! त्याच्या मालकाला बोलावून आणले तर फदाचित हा पक्षी बोलेल.” बजिराने सूचना केली.

“अरे पण तो मालक कोण हे कसे कळणार !” मुलतानाने शंका केली.

“तें त्या पक्षी आणून देणाऱ्याला माहीत असणार !” वजीर म्हणाला.

वजिरानें त्या तरुण मुलाकडे निरोप पाठवून त्याला बोलाविलें, तो त्याला म्हणाला—“या विचित्र पक्ष्याचा जुना मालक कोण हें चाळीस दिवसांच्या आंत कळलें नाहीं तर तुझे होंक उडविण्यांत येईल.”

मुलगा म्हणाला—“त्याचा मालक कोण हें आतां मी काय सांगणार ! त्याला मी धरून आणलें तेव्हां तो पक्षी झाडावर बसला होता. तो रानटी पक्षी आहे की पाळलेला हें मला तरी काय माहीत !”

“तें नेलां कधी कळत नाहीं” मुलानाची आज्ञा आहे. ती बजावून वेण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे. तूं त्या हुकुमाचें पालन केलें नाहींस तर त्याचा जो परिणाम होईल तो मी तुला सांगितलाच आहे.” वजीर म्हणाला.

विचारा दुःखी मनानें परी गेला आणि खाटेवर पडून मुळमुळू रहें लागला. त्याच वेळीं कावळ्या खिडकीतून येऊन एका कटकट्यावर बसला आणि विचारें झगला—“अनें एकाएकी कोणते संकट कोसळलें आहे ?” त्यानें पडलेला ग्रांत सांगितला.

“त्यांत एवढी काळजी करीत बसण्याचें काय कारण जुन ! तूं दरवारांत जा आणि मुल्लानाची जल विहार करण्याची मोटी नौका आहे ती व बरोबर चाळीस दासी मागून घे. त्यांत बसून तूं पश्चिमेकडे निघालाच तर एका वेंद लागेल. तें वेंद म्हणजे समुद्रांतून वर निघालेला एक डोंगरच समज. तें एक जप्तरांचें द्वीप आहे. आप्तरांची राणी त्या पक्ष्याची मालकीण आहे. मुल्लानाची विहारनौका पाहून त्या जप्तरा ती पाहण्यासाठी थांबतील. त्या जप्तराच्या नांवेंत वतं दे. तिच्या सेवेला

बरोबर नेलेल्या दासी आहेतच. तिच्या मनोविनोदासाठी तूं विशेष व्यवस्था करून देव. ती दास पिऊन वेंशुद्ध झाली की नांगर उचलून स्वदेशीं चलायला खळाश्याना सांग.” कावळ्यानें सल्ला दिला.

त्या तरुण मुलानें कावळ्याच्या सल्ल्याप्रमाणें सर्व केलें. अप्तरांची राणी वेंशुद्ध स्थितीत असतां विहार नौका दूर समुद्रांत येऊन पोचली. तिच्या शुद्ध आली तेव्हां ती घाबरून गेली. परंतु त्या तरुण मुलानें तिला नम्रपणानें सर्व परिस्थितीत समजाऊन सांगितली व म्हणाला “तुम्ही विलकुल काळजी

विमस्मन गेली. मुलतानाच्या मनाची वेगळीच स्थिति झाली होती. त्याला हे कळेना की त्याचे मन पक्ष्याच्या भाष्यावर मुग्न झाले आहे का अप्सरांच्या राणीच्या सौंदर्यावर. त्याने राणीला सिंहासनावर स्वन-जवळ बसवून घेतले. राणी मुलतानाशी लग्न करण्यास तयार झाली. दुसऱ्या दिवशीच दोघांचे लग्न देखील झाले. मेजवानी झाली. सर्वत्र आनंदी आनंद झाला.

परंतु वजिराला या सर्व गोष्टींचा आनंद वाटण्या ऐवजी खेद वाटत होता. त्या मुलावर खूब उगवण्यासाठी त्याने जे जे प्रयत्न केले ते सर्व फोड टारले. काय करावे हेच त्याला सुचिना.

पुढे काही दिवसांनी मुलतानाच्या वेगमेची तन्हेत बिघडली. रात्र वेष्टांनी औषधोपचार सुरू केला. परंतु गुण पडला नाही.

बैद्य ॥ हकीम झाले जोडून मुलतानाला म्हणाले—“अहेनशाह ! वेगमसाहेब सामान्य मनुष्य जातीतली स्त्री नसून अप्सरा आहे. म्हणून आपचा हा सर्व प्रयत्न फुकट आहे. अप्सरांच्या देशांतून औषधे आणून औषधोपचार केल्याशिवाय शुण पडणार नाही.”

समस्त वजिराने सुचविले की पक्ष्याला पकडून खाणणीसला माऊकचे औषध घेऊन यायला.

तरुण मुलाला पुन्हा अप्सरांच्या द्वीपांत जावे लागले. हा स्वयंम नायेजवळ कोणी आले नाही. स्वतः त्यालाच येतावर उतरून योग्य चढून जावे लागले. तो राजवाड्याजवळ पोचला तेव्हा राजवाड्याच्या निवाड्यावर दोघ सिद्ध पदारा देत होते तेव्हा एका अनालक्षी माणसाना समोर येत पसलेला पाहून ते प्रथम गुरगुरा लागले व नंतर मोठ मोठ्याने गर्जता करू लागले.

ते पाहून तो मुलगा यावरून जागण्या उभार उभा राहिला. पदे जावे तर सिद्ध काढून त्यासार भागे चढवे तर मुलतान औषध आणले नाही म्हणून रागावणार व मुलावर नटवणार. काय करावे त्याला सुचिना. इतक्यांत त्याचा मित्र कावळा त्याच्या खांद्यावर बसला. मुलाने थोडक्यांत सर्व वृत्त सांगितले.

कावळा म्हणाला—“माझे एक पीम घेऊन सिद्धांच्या अंगावर तुं फिरविलेंस तर ते तुला न्याणार नाहीत.”

त्या मुलाने बायळ्याचे एक पीस काढून घेतले आणि कावळ्याने सांगितल्याप्रमाणे सिद्धांच्या अंगावर घेमानें फिरविलें. सिद्ध बाजूला उभे राहिले. तो मुलगा राजवाड्यांत गेला. त्याला पाहून सर्व अप्सरा त्याच्या बारी बाजूला धोळकत करून उभ्या राहिल्या. त्याच्या राणीच्या आजाराची गोष्ट ऐकून त्यांना फार वाईट वाटले. त्यांनी त्याला एक औषध आणून दिलें. ते घेऊन तो त्याच स्वदेशी परतला.

मुलतान त्याची वाट पहातच बसला होता. तो वेतांच त्याला अंगावर घेऊन

मुल्तान आपल्या वेगमेकडे गेला, अधोन्व कावळापण बरोबर होताच.

औषधाचा एकच थेंब लोंढांत पडल्या-बरोबर वेगम गुढीवर आली व उठून बसली. त्या मुलाच्या खांद्यावर कावेळ्याला पाहून ती म्हणाली-“अग! इथे आहेस का तू, आठशी कुठली...”

ते ऐकून अणू कांही त्याला भीति वाटली असे दाखवून कावळा दबकून बसला.

“या मुलाला दार करण्याचा प्रयत्न चालू होता, पण तू त्याला वाचविलेस हे मला माहीत आहे. तू मला देखील मदत केली आहेस. माझा जीव वाचविला आहेस.” अप्सरांसी राणी कावळ्याला म्हणाली.

राणी उठून उभी राहिली. “या कावळ्याची तुझी ओळख दिसते आहे. पण तुम्ही आपसांत बोल्ड शकता हे कसे काय हे

नाहां कळले मला.” मुल्तानाने विचारले. “ही माझी एक दासी आहे. तिने माझ्या सेवेला असतां टाळाटाळ केली. मला राग आला व मी तिला द्राप दिले. तिला कावळ्याचे रूप मिळाले. पण तिला आतां मी माफ करेन.” अप्सरांची राणी म्हणाली.

राणी बोलत असतां कावळा अद्भुत झाला व त्याच्या जागी एक सुंदर दासी सर्वांना दिसली. ती देखील सुंदर होती. दासी मुल्तान व वेगम दोघांच्या आज्ञेने त्या दासीची त्या तरुण मुलाचे लग्न करून देण्यांत आले.

वजिराने मुलाला कसे हळदले हे मुल्तानाला कळले तेव्हा त्याने वजिराला नोकरी वरून कमी केले आणि दहपारीची शिक्षा दिली. मुल्तानाने त्याच्या जागेवर त्या मुलाला आपला वजीर म्हणून नेमले.

खलीफांची भिळकपण

अकबराच्या दरबारांत तानसेन जसा एक नावाजलेला गवई होता तसाच दसन अल रशीद खलीफांच्या दरबारांत इशाक अल नदीम नांवाचा एक प्रसिद्ध गवई होता. तो मोसल येथील राहणारा होता. खलीफांची त्याच्यावर फार मर्जी होती. एवढेच काय तर ते त्याला आपला जीवश्च कंठश्च मित्र मानीत. त्यांनी आपल्या सुंदर महालांपैकी एक महाल त्याला राहण्यासाठी लिहून दिला होता व त्यालाच राजघाट्यांतल्या दास दासींना गायन-वाद्य आदि शिकविण्यास नेमले होते.

एकदां खलीफांना करमतनाने झाले. त्यांना आपला वजीर जाफर याला बोलावून इशाक, मंसूर व युनुस नांवाच्या कारकुनांस बोलवून जाणावयास सांगितले. ते जाले

तेव्हां खलीफांनी अगदीं साधा पेशास फक्त यायला सांगितले. सर्वे खलीफांच्या हुक्माप्रमाणे साधे कपडे घासून हजार झाले. नेतर ते राजमहालाबाहेर निघाले. एका ल्हानशा नवित बासून ते टाईमिस नदीच्या काठाकाठाने अल्ताफ नामक जागी येऊन पोचले. तेथे सर्वे नावेतून उतरले.

ते हंसत गप्पा मारीत चालले असतां समोरून एक म्हातारा आला. त्याची दाढी पांढरी होती. त्याने इशाकचा हात आपल्या हातांत घेऊन डांब्याला लावला. इशाकने त्याला ओळखले. तो म्हातारा राजमहालांत दासदासी विकायला घेऊन येई. त्याच्याकडून विकत घेतलेल्या दासदासीपैकी कित्येकांनी इशाकच्या तालिमीत संगीतविद्या संशदान केली होती.

त्या म्हाताऱ्याने खलीफांना ओळखले नाही. कारण खलीफा साधा पोशाख करून आले होते. तो इशाकला म्हणाला “हुजूर, आपल्याला भेटायला यायची इच्छा बरेच दिवस झाले माझ्या मनांत होती. पण आज माझे केवढे नशीब ! आपण स्वतःच आलांत. आपणांजवळ एक विनंति आहे. एक मुलगी आहे. याच संगीतांत ती स्वतःच चांगली प्रवीण आहे. तिने आपल्या हाताखाली कांदां दिवस तालीम घेतली तर जगांत तिची बरोबरी कोणी करू शकणार नाही. त्यांत ती फार सुंदर पण आहे. एकदां येऊन आपण

तिचे गाणे ऐकावं. आपणांला तिचे गाणे पसंत पडले तर मी आपल्या महालांत तिला पाठवून देईन.”

इशाकने एकदां खलीफांकडे पाहून इंगित केले व त्या म्हाताऱ्याला म्हणाला “तुम्ही व्हा पुढे ! आम्ही येतो तिला पहायला.”

म्हातारा निघाला. सर्व त्याच्या पाठीमागून तो गेला होता त्याच वाटेने गेले. गुरूमांचा व्यापार ज्या महालांत होत असे त्या महालांत पोचले. त्यांना एका मोठ्या दिवाण खान्यांत बसविण्यांत आले. म्हाताऱ्याने एका सुंदर मुलीला आणून इशाकसमोर

एका उंच जागा बसविले. तिच्या हातांत एक वाद्य होते. ती वाद्य वाजवू लागली आणि गाणे म्हणू लागली. तिचा बारीक व मोठे आवाज ऐकून खलीफा खूप आनंद व “वाहवा ! वाहवा !” असे दर्शनांतिकाने म्हणारे. इशाकसुद्धा आवासकी देण्यामाठी उठणार होता. पण तिनक्यांत ती इशाकसमोर जवळ येऊन बसली व इशाकना हात आपल्या हातांत घेऊन आपल्या डोक्यावर देवीत म्हणाली—“उम्माद ! आपल्या समोर जात चालत नाही. तांडांतून आवाजच येत नाही. मला प्राविण्य मिळवून देण्याचे

सामर्थ्य फक्त आपल्या आशीर्वादांचेच आहे.” असे म्हणत ती डोक्यांतून टिपे मार्कु लागली.

तिची ती मुद्रा पाहून इशाकला थोडे आश्चर्य वाटले व तिची दयापण आली. तो म्हणाला—“तुला इतके बार्देट वाढून घेण्याचे कारण काय ! कोण तू ! सर्व निस्संकोचपणे सांग !” ती इतरांसमोर बोलायला तयार नाही हे पाहून खलीफाची परवानगी घेऊन इशाक तिच्या बरोबर एका बाजूला गेला. तेथे तिने तांडावरचा वुरग्या बाजूला मारला. तिचे सौंदर्य पाहून इशाक जपित

माला, ती हळूच तिला म्हणाला—“गोल ! काय ठरेल तुला !”

“माझ्या आयुष्याची कथाच एक करून कढाणी आहे. आपले शिष्यत्व काभावे म्हणून मी कित्येक दिवसांपासून वाट पहात आलो. इतर दासींची विक्री होऊ लागली की माझी छाती भडबड उद्दे लागे, कोठे नेऊन टाकणार आहेत मला काणास टाऊक ! परंतु मी नशिवाने स्वतःला वाचवीत आले. आपले शिष्यत्व करणे हेच माझ्या आयुष्याचे ध्येय आहे.” इतक्यांत म्हातारा व्यापारी तेथे आला. इशाकने त्याला त्या दासीची

किंमत विचारली व नांगदेवीक विचारले. “हिचे नांव तुफदा अल कुलाब असे आहे व किंमत विचारल तर फक्त दहा हजार दीनार ! इतर व्यापारी या किंमतीवर बोली वाढून गेले आहेत. परंतु मी तिला आतांपर्यंत विकले नाही याचे कारण ही मुलगीच. मोठ्या पटायच्या ऐन वेळी एकदम ही असे काही शेतने की सोदा विषडून जातो. मी दहा हजाराने जास्त दीनार मागून नाही. तसा हिच्यासाठी केलेला खर्च भागणार नाही.”

इशाक डिसून म्हणाला—“ठीक ! मग तू दुपट विण्ट किंमत वाढवून का नाही मागत ! हिची किंमत खार्प्राने तेवढी आहे. वाढवून दे तिला. मी आणि आपले पैसे घेऊन जा.” त्यानंतर इशाक खलीफा होते तेथे गेला आणि त्या दासीच्या खरेदीचे वर्णन केले.

म्हातारा त्या मुलीला घेऊन इशाकच्या महालांत गेला आणि किंमत वसूल करून घेऊन बस परतला. इशाकच्या दासींनी या नव्या दासीला नहाऊ घालले व तिची वेणीसणी करून तिला सुंदर कपडे अंगात घालायला दिले.

इशाक बस घेऊन आला. तिचे ते सौंदर्य व शृंगार पाहून त्याने मनात विचार केला की तिला मी काही देवस शिक्षण दिले तर ती खत्रीने स्वलीफाच्या अंतःपुरांत राणी सारखी झोभेल. ही या दहलोजांनीक मुलगी असेलसे काही वाढत. स्वर्गातील जप्पारा देखील हिचे सौंदर्य पाहून मना खाली घालतील.

त्याने तिला शिकण्यासाठी सर्व आवश्यक ती व्यवस्था करून दिली. तिची सर्व अपारें चढवास्त रचली. काळजी घेतली, तिला कोणत्याही मोर्दीची उणीव भासू दिली नाही.

एके दिवशी तिच्याबरोबरच्या इशाकच्या इतर शिष्या विदार करण्यासाठी निघाल्या. महालांत कोणी नव्हते. संगीत विद्येची साधना त्या खोल्यांत होत असे त्या खोल्यांत तुफदा गेली. वाद्य दातां घेऊन ती वाजवू लागली व गाणे म्हणू लागली. तिच्या हाताच्या नाजूक पोटानुन व कंठांतून गोंड संगीत अमुताच्या प्रवाहान्तरखे वाहू लागले.

इशाक त्याचवेळी खलीफाच्या महालांतून आपल्या घरी परत आला. त्याच्या

कानावर तो गोंड आवाज गेल्या. त्याला संगीताचा एक स्वर्गिक आनंद मिळाला. नकळत त्याच्या तोंडावाटे “वाह वाह !” शब्द निघाले. त्याचा आवाज ओळखून तुफदा उठून उभी राहिली. इशाक भितीकडे वळून उभा होता व तन्मय दोऊन गाणे ऐकत होता. एकएकी गाणे थांबलेले पाहून त्याने डोळे उघडून पाहिले. तुफदा नवल येऊन विचारले लागली—“तुम्ही असे ठसे का ! तब्येत बरी आहे ना !”

“वात बसून तुंच का गाणे म्हणत होतीस !” इशाकने तिला विचारले.

"होय ! नीच ती दुर्दैवी बी !"
ती म्हणाली.

इशाक स्वतःचे डोकें घेऊन स्वतःशीच पुढपुढला--" उघडलें का डोकें तुझे ! इशाक ! तू स्वतःला अद्वितीय संगीतज्ञ समजत होतास. कळलें का तुला कां हिच्यासमोर तुला देखील मान खाली करावी." त्याने तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन डोक्याचा लावण्याचा भज केला. ती म्हणाली--
"हें काय उस्ताद ! आपण माझे गुरू ! मी आपली दासी !" असें सांगून तिने हात मागे घेतला.

"अज नको वाकून पारी ! इशाकने गुरुपण संपलें. तुझ्या आवाजासमोर व तुझ्या तयारी समोर माझे कसब फुकट आहे. कोकिलेच्या आवाजासमोर कावळ्याची कावकाव काय कामाची ! आजच मी तुला खलीफांच्या समोर ठेवण करतो. खलीफा तुला आपल्या संतःपुराची राणी केल्याशिवाय राहणार नाहीत. ■ इशाकला विसरून नकोरा म्हणजे झालें." इशाक म्हणाला.

खलीफांच्या सद्यालांत एका खोल्यात तुफटाला बसवून ती निरा घेऊन खलीफांकडे निघाला. नंतर इशाक थोडा पुढें गेला.

इशाक खलीफांच्या खास महलांत गेला आणि मुजरा करून म्हणाला--" हुजूर ! स्वर्गांतून तुफटा नंदाची एक अप्सरा घेऊन आलों आहे आपल्याला नजर करण्यासाठी. ती माझी आतां शिष्या नवून गुरू तुल्य आहे."

"आपण न्या दिवशीं मुलांमोच्या बाळ्यांत वाहिली तीच ■ ही !" खलीफांनीं विचारलें.

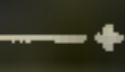
"होय हुजूर ! तीच ती !" इशाक म्हणाला.

खलीफानें तिला आंत घेऊन थापला आणि केली व जाफरला म्हणाले--" इशाक

आजपर्यंत कोणाला आपल्याइतकें यशस्वी मानायला तयार नव्हता. आज तो तुमच्याची एवढी स्तुति करतो आहे."

इशाक आपल्या शिष्येला घेऊन आंत आला. तिने खलीफांना सलाम केला आणि घुरम्बा काढून दाकला. तिने सौंदर्य पाहून खलीफा थकच झाले. जाफर व मंस्तरला देखील स्वतःच्या डोक्यांवर विधास होईना. या पूर्वी कधी ■ पाहिलेलें सौंदर्य प्रत्यक्ष डोक्यासमोर उभें होतें. खलीफा सिंहासनावरून उठून निघ्या ■ आले व ती आपलीच मिळकत आहे हें दर्शविण्यासाठी

तिच्या नांदावर त्यांनी ओढणी टाकली. नंतर त्यांनी तिला बसायला सांगितले आणि म्हणाले—“तुफा! तू आल्याने आमच्या या घरात चहूंकडे उजेड पडला आहे बघ.”

इशाकने एक वाद्य तिच्या हातांत दिले. तिने सिंहासना जवळच बसून वाजवायला सुरवात केली. काही वेळ वाद्य वाजविल्या नंतर ती गाणे म्हणू लागली.

खलीफा सिंहासनावर बसून काही वेळ गाणे ऐकत होता. पण तो गाण्यावर इतका मुग्ध झाला होता की तो सिंहासनावरून उठून ती बसली होती तेथे जमिनीवर बसून गाणे ऐकू लागला. म्हणाला—“तुफा! तू सात्रीने इहलोकाली नाहीस. अजाने स्वतःच्या हाताने तुला घडविले आहे.” नंतर इशाककडे बघून म्हणाला—“इशाक, तू हिची प्रशंसा केलीस ती काही

पुरतः कदाच नव्हती. तूच तुझ्या अर्धवट्या हाताने.”

“हजूर! आपण म्हणतां आहां त्यांत थोडी देखील अतिशयोक्ति नाही. ती एकटी गान बसली होती तेव्हां मी आड उभा राहून ऐकले. तेव्हांच माझी सात्री झाली की माझी कन्या हिच्यासमोर काडीमोलाची नाही.” इशाक म्हणाला.

तुफाने आपली एक गीत म्हणजे खलीफाच्या शिष्यांतून आनंदाश्रु नपविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. ते संस्कार म्हणाले “तू आपल्या या कन्या नालकिणीला अंतःपुरांतील सर्वांत मोठ्या व सुंदर लोळीत घेऊन जा. आणि पहा त्यांना कोणत्याहि प्रकारचा श्राव होता काना नये. त्यांनी इशाकला एक लाव दीनारें बक्षिस दिले आणि पुष्कळ घालीपण दिल्या.

[पुढल्या अंकांत संपूर्ण]

सुनाचा आरोप

विक्रमाकाने आपला हाड सोडला नाही. तो माडाजवळ गेला. झाडावरून घेत लांबावर काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा मैतांत बसलेला वेताळ त्याच्याशी बोले लागला. म्हणाला—“राजा, मला वाटते कोणीतरी मंत्र टाकून तुला मुलविले आहे व तुझ्यापासून वाटेला ते काम करवून घेत आहे. पहा ना, सह-मित्र याने मंत्र-प्रभावाशुद्धे अमानुष अशी कृत्ये केली होती. त्याची गोष्ट आज मी तुला सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सहमित्र हा समुद्र किनाऱ्यावरील एका प्रदेशाचा रहिवासी होता. तरुण वयांत तो विन्ध्य पर्वतांतील मदेनांत हिंडत फिरत येऊन येतिला. एकदां तो करिकुव्ज नांवाच्या गांवाजवळून जात असतां लोकांच्या

सहस्रित्र रानांत शिरला. एकी आनंदानें किलबिड करीत होणे.

एका साडावाळा विशांतीसाठी नो जरा बसला आणि तेवच्यांत त्याचा डोळा लागला. त्याची जाप मोडली तेव्हा त्याला खूप भूक लागली होती. सहज त्याचें लक्ष पांढराकडे गेले. पांढरावर पाहली पिवळी लव पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. पुढेवर दाताळ बोट्याच्या ऐवजी पंजा व मनगटावर लव आणि वाघासारखे पिवळे पट्टे पाहून त्याला आश्चर्यच वाटलें. नऊव्याच्या काठी आजून त्याने पाण्यास आपले प्रतिबिंब पाहिले तेव्हा त्याला आपण वाघ झालो आहेो हे समजलें. त्याला फार आश्चर्य वाटलें. अंगांत एक विचित्र शक्ति आल्यासारखें वाटूं लागले. त्यानें ~~आपला~~ मारल्या. डोंगरावर बहून पाहिले. त्यानें विचार केला, वाईट वाटून घेण्याचें काय कारण ? मनुष्य जन्म आपल्याला मिळाला होता. आपण वाघाला भीत होतो. आतां आपल्याला पाहून सर्व भितील. हा देखील एक अनुभव मिळेल.

परंतु हे काय त्याला तर अनिवार भूक लागली. भूक कशी मागवायची ? आपण स्वायचें काय ? आपल्याला फळ-भाज्या,

सात, पोळी, माकरी वगैरे कोटें लाभणार. आतां शिकार केल्याशिवाय गत्वानर नाही.

रानांत बसत वेळ शिकारीच्या शोधार्थ तो फिरत राहिला. ~~आपला~~ समोर एकदेखील शिकार दिसली नाही. गांवांत आजून त्याला कांहीं मिळतें का पहावें असा विचार करून तो गांवाजवळ गेला. त्याला दुरून एक सुंदर मुलगी दिसली. त्याला वाटलें की आपण तिच्याजवळ कांहीं तरी म्हायला मागितलें तर आयला मिळेल. बोलण्यासाठी म्हणून त्यानें तोंड उघडले मात्र, हे पाहून ती मुलगी मोठ्याने ओरडली व घुस पळू लागली. "अरे वापर वाघ !" तिनें गरीं बळून देखील पाहिलें नाहीं. तेव्हा कोटें करी कुजवळा फळलें की मनुष्यवातींत आता आपल्याला भ्रमेश नाही.

परंतु त्याला भूक इतकी लागली होती की तो रात्री गांवांत शिरला. छान काळोस पडला होता. त्याला दिवसाच्यासारखें सर्व कांहीं दिसत होतें. पण घरे गोटे सर्व आंतून बंद. गांवानजीक वाघ आल्याची वार्ता संध्याकाळी माचमार पसरली होती. वाघ रात्री गांवांत येईल या मीतीने लोकांना गोटे देखील बंद करून ठेवले होते. वासरु,

मकरी, कुत्रे कांहीएक नजरेस पडले नाही. तेव्हा अगदी हताश होऊन तो रानांत परतला आणि एका जागी पडून राहिला. तो जागा झाला तेव्हां छान उजाडलें होतें.

तो एका जागी गवता आड पडून त्याला दुरून कोणीतरी बोलत येत अस. त्याची चाहूल लागली. त्यानें कानांसा घेतला आणि दवा धरून गवताभाड बसून राहिला. तिथे कोणीतरी बोलत त्याच बाजूला येत होते. एकजण लटु होता. त्याच्या अंगांतल्या कपड्यावरून तो मालक गोटे देखील बंद करून ठेवले होते. वासरु,

तोहून त्यानें विचित्र विचित्र गोष्टी ऐकल्या. म्हणें त्या गांवाच्यातल्या रानांत वाघ वगैरे ित आपले राहतात व कांहीं जागा तर श्रापग्रस्तच आहेत. म्हणजे ~~आपला~~ जागी कोणी चुकून गेलाच तर आयुष्यांत कधी न घडलेल्या गोष्टी घडतात. गांवकरी त्या बाजूला फिरकत देखील नसत.

सहस्रित्रानें तें सर्व ऐकलें होतें. पण त्याला गांवकऱ्यांचा तो मोळसरपणा अनेक अने वाटले. त्यानें साहस करून त्या रानांतूनच जाण्याचा विचार केला. नुकताच पावसाळा संपला होता. सर्वत्र हिरकळ होती.

■ त्याने ओळखले. त्याने त्या गलेलहु माण-
साला माकून खाण्याचे ठरविले. माणसाला
माकून खाणे त्याला आवडत नव्हते, पण
काय परणार ! दुसरी शिकार मिळत नाही
व भूकतर अनिवार. त्याने जास्त वेळ
विचार करीत न थांबता त्या माणसावर
उडी मारली आणि त्याला छार केले. त्याचे
दावे नाकर " बाघ ! बाघ ! " म्हणून ओर-
डत पळून गेले. सहमित्राने त्या माणसाला
खाऊन आपली सूक भागविली.

सहमित्राची भूक भागली खरी. पण
त्याला या वाघाचे जिणे आवडले नाही.

माणसाचे रूप जाऊन वाघाचे रूप मिळाले
असले तरी मनुष्याचा स्वभावचर्चा नाहीसा
झाला नव्हता. त्याला वृणा वाटली स्वतःच्या
जिण्यावद्दल प्रथम बाघ झाल्यावद्दल त्याला
आनंद झाला होता. पण एकाच दिवसांत
परत मनुष्य होण्याची नीप्प इच्छा त्याच्या
मनांत उपजली.

तो एका जागी वसून हाच विचार करीत
बसला असता त्याला सहज वाटले, त्या
जागी ~~काही~~ वसण्यामुळे ~~काही~~ हे
व्याघ्ररूप मिळाले ~~काही~~ जागी पुन्हा जाऊन
पहून राहिल्याने कदाचित मनुष्य रूप
मिळेल, तो विचार मनांत येताच तो उठला व
त्या झाडाखाली त्याने जागी पहून राहिला.
आणि आश्चर्य म्हणजे खरोखरच त्याला
मनुष्य रूप मिळाले. त्याला फार फार आनंद
झाला. तो उठला आणि ~~काही~~ गांवांत गेला.

गांवांतल्या ला लोक सांगू लागले की काल
रात्री आमच्या गांवांत ~~काही~~ आला होता.
संध्याकाळी एका मुलीला बाघ दिसला.
बरे तर बरे, ती वांचली व रात्री आम्ही
आपली घरे ■ गोठे बंद करून ठेवले होते.
पण आज सकाळी एका श्रीमंत माणसाला
त्या वाघाने खाऊन टाकलेच.

सहमित्राने ते सर्व ऐकून घेतले आणि
काहीच झोळ्या नाही. तो पुढे हिंडत हिंडत
एका राज्यांत राजाच्या पदरी नोकरी करू
लागला. त्याला चांगली नोकरी मिळाली.
त्याने कधी कोणाजवळ आपल्या व्याघ्र
जीवनाची गोष्ट काढली नाही. तळ तळ
तो स्वतः आपले ते प्रणिता व्याघ्रजीवन
विसरून गेला.

एकदा तो आपल्या काही अधिकारी
मित्रमंडळींबरोबर ~~काही~~ काही पिरायला
गेला असता ~~काही~~ गोष्टी ऐकू लागल्या.
वाघांची भूक कशी अनिवार असते याच
गोष्टीवर गप्पा चालू होत्या. सहमित्राने
तरुणवयांत एकाच दिवस व्याघ्रजीवन करत
पारविले दावे वर्णन करून त्या श्रीमंत
माणसाने कसे छार करून खाऊन टाकले
हे देखील सांगितले.

पण संमत अशी की त्याच्या बरोबरच्या
अधिकार्यांपैकी एका नरुण अधिकार्याने
आपली सळवार ठपसळी आणि त्याच्या
अंगावर घांवला म्हणाला—“ तर मग तुंच
माझ्या वडिलांना छार करणारा खुनी !
त्यांच्या खुनाचा सुड घेतल्याशिवाय मी
राहणार नाही.”

सहमित्र चकित झाला. स्वप्नांत देखील
त्याला त्या गोष्टीची छापना नव्हती की
त्या माणसाचा मुलगाघरीवर असेल. तो
म्हणाला—“ क्षमाकर बाबा ! अज्ञानामुळे
त्या व्याघ्रजीवनांत हे कर्म माझ्या हातून
घडले. मी मनुष्य असतो तर ते प्रणिता कृत्य
केले असते का ! ”

तर लोकानां मध्यस्थी करून ते मांडण
मिडविले. परंतु त्या तरुण मुलाने वेळ संधी
पाहून सुड घेण्याचे ननाशी ठरविले. तो
आपल्या घरी निघून गेला. परंतु समभित्राला
त्या रात्री झोप आली नाही. पुन्हा कधी

त्या तरुण सरदाराची व आपली गांठ पडली तर तो आपल्याला ठार केल्याशिवाय राहणार नाही. असा विचार करून तो गांव सोडून निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—
"राजा ! दोन गोष्टींची शंका माझ्या मनांत येते. सहमित्रावर नरहत्येचे हे पाप लावणे बरोबर होईल का ? त्या तरुण माणसाने आपल्या बापाच्या खुनाबद्दल सूड घेणे रास्त होईल का ? या दोन प्रश्नांचे समाधानकारक माहीत असून तुं दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याची जंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोंढे कागतील.

विक्रमार्क म्हणाला : "मनुष्याला ठार करणे हा बापाचा स्वभावधर्म आहे, मनुष्याचा नाही. सहमित्राने मनुष्य राहून त्या माण-

साना ठार केल असून तर त्याचे हा त्याला लागले असते. बापाने एका माणसाला ठार केले यामुळे नव्हे तर बाप हा मनुष्य जातीचा झाले आहे म्हणून त्याला ठार करण्यांत हरकत नाही. त्याने एका माणसाला खाऊन टाकले हा त्याचा अपराध ठरत नाही. कारण तो त्याचा स्वभावधर्म आहे. परंतु जर का मनुष्य असून एका माणसाला खाण्याचे वृणित कार्य त्याने केले असते तर ते कधी क्षम्य ठरले नसते. म्हणून मते हा अपराध सहमित्रावर लागत नाही व त्या अपराधा बद्दल मुडाच्या भावनेने त्याला ठार करण्याचा चुकीचा ठरतो."

अशातऱ्हेने राजाचे मीन मंग होतांच वेताळ शवाबरोबर नाहीसा झाला व झाडाळ जाऊन लोंबकळू लागला. कल्पित

वल्कलचीर

पोतन नांवाचे एक होते. त्या नगराच्या राजाचे नांव सोमचंद्र व राणीचे नांव चारिणी होते. त्यांना एक मुलगा होता ज्याचे नाव प्रसन्नचंद्र असे होते. एकदा सोमचंद्र भाग काढण्यासाठी आरशासमोर उभा राहिला. त्याला कानाजवळचे केस पादरे झालेले दिसले. त्या वेळा राणी देखील जवळ उभी होती. ती थोडी हंशली. राजाला आपल्या व्हातारपणाची जणूच झाली. ती म्हणाला "नको या राज्याचा मोट मी वानपण्याश्रम घेणार."

सोमचंद्राने आपला एकुलता एक मुलगा प्रसन्नचंद्र याला राज्याभिषेक करून वानपण्याश्रम अहण केला. त्याच्या बरोबर राणी चारिणी पण गनता गेली. चारिणी वनांत जातानाच गरोदर होती. तिला यथावेळी

एक सुंदर मुलगा झाला. गनता मुलाला राजसी थोडाचो वस्त्र फोडून मिळणार. सार्थी वस्त्रांचेन त्याच्या अंगावर असावचा. म्हणून त्याचे नांव वल्कलचीर असे पडले.

मुलगा झाल्यावर एका वर्षाच्या आतच चारिणी वारली. सोमचंद्राच्या मुलाच्या पालनपोषणाचा भार उचलावा लागला. वल्कलचीर मोठा झाला तेव्हा त्याला मुनि, यज्ञ व आश्रम यांच्या व्यतिरिक्त अगोतरी कांही एक माहिती नव्हती.

तिऊडे पोतन नगरी प्रसन्नचंद्र याला कळले की त्याचा धाकटा भाऊ आश्रमांत लहानाचा मोठा झाला आहे. त्याला पोतन नगरीस येऊन यावे असा त्याने विचार केला. त्याला वाटले की आश्रमांत राहणाऱ्या तरुण मुलाला नुसते बोलवल्याने नगरांत

संगितले का आमचा आश्रम पोतन नगरा-
जवळ आहे. आमच्या बायलांत आतास
तर तुला राज अशीच फळे लायला मिळतील
व आमच्याबरोबर हिंडा फिरायला मिळेल.”
वल्कलचीरच्या मनात त्यांच्या आभनांत
बाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. नितक्यांत
सोमचंद्राला येत असलेला पाहून सर्वजणीं
रानांतून फळून गेल्या.

वल्कलचीर त्यांना शोधण्यासाठी त्यांच्या
पाठीपाठ पांयला. परंतु काळ कर निवून
गेल्या कारणाने त्याला निराश
व्हावे लागले. त्याला वाटेत एक गाडी
दिसली. तो गाडीवाल्याला म्हणाला -
“मला पोतन आश्रमांत जायचें आहे.
पेठळ जातोस का ?” तो गाडीवाला त्याला
एक वेडा पोर समजून आपल्या गाडीत
बसवून निघाला. एका चोगाने त्याची वाट
अडविली व गाडीत कांही माल आहे का
पाहू लागला. गाडीवाला वस्ताद
होता. त्याने एका काठीने त्याचे टाळकें
फोडलें व त्याच्या जवळ जो माल होता
तो गाडीत घालून निघून गेला. वल्कल-
चीरला हे सर्व कांही कळलें नाहीं. त्याला
ते सर्व विचित्र वाटले. पण तो कांही चोरला

नाहीं. कारण पोतन आश्रमांत बाण्याचा
बिचारच काय तो त्याच्या मनांत होता.
गाडीवाला मरत पोतन नगरी येऊन
पोंचला.

पोतन नगरी गाडी पांचव्यावर गाडी
वाला म्हणाला “राच तो पोतन आश्रम.”
असे सांगून गाडीवाला आपल्या घरा
निवून गेला.

वल्कलचीर पोतन नगराला पाहून चकित
झाला. हा आश्रम कांही तरी विचित्रच
दिसतो आहे बुवा : वाटेत त्याला कांणी
मेढ्रे त्यांना तो ‘महामुनि !’ म्हणून
भारून नमस्कार करी. फिरत फिरत तो
एका वाड्याजवळ थांबा राहिला. वाड्याच्या
भाडीवर रांगीत ऐकू आले. आवाज भावकी होता.
वाटले की मुनिकन्या रानांत भेटल्या होत्या त्याच
असतील. वाड्यांत शिरला व भाडीवर गेला.
ते राजवर्तकीचे घर होते.

राजवर्तकी आपल्या एका मुनिवेष्टांत
बसलेल्या तरुणाला पाहून जवळ
जाऊ. तेव्हां वल्कलचीर म्हणाला -
“मला राहण्यासाठी एका पर्णकुटीची
व्यवस्था करा.”

राजवर्तकी म्मित करून “बरे !”
म्हणाली आणि वल्कलचीरच्या स्नानादिची
व्यवस्था केली. तिने त्याला सुंदर वस्त्रे
अंगांत घालायला दिली आपल्या मुलीशी
त्याचे लग्न करून देण्याची खटपट करू
लागली. वल्कलचीरला ते कांही समजले
नाहीं. ती जे कांही म्हणाली त्याला तो
होकार देत गेला. परंतु विवाह गीते मूळ
झाल्यावर त्याला त्या बाण्याचा आनंद जरी
वाटला तरी बाण्यांतले कांही शब्द विचित्र
वाटले. मंगलवाचे सुरू झाल्यावर तो थोडा
घाबरला. म्हाला म्हटले तरी चालेल.

तिकडे प्रसन्नचंद्राच्या रातांत घडलेले सर्व वृत्त कळले. सर्व तरुणींनीं स्वरें स्वरें तेंच सांगितलें. आतां वल्कलचीर आश्रमांत बाबांकडे परत गेला कीं आणखी कांठें गेला हें कसें कळायचें ?

राजनर्तकीच्या घरीं लमाच्या तयारीची गोष्ट त्याला कळली. तेथें नवरदेवाचें विचित्र वागणें पण कळलें. त्यावरून तो वल्कलचीरच असावा असें अनुमान करून राजा स्वतः तेथें गेला व आपल्या भावाला राजवाल्यांत घेऊन आला. प्रसन्नचंद्रानें आपल्या भावाला सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या व त्याला राज्याचा अर्धा बांटा देऊन त्याचें एका राजकन्येशीं लग्न करून दिलें.

दोन तीन महिने लोटले असतील, कांहीं सैनिक त्या गाडीवाल्याला धरून घेऊन

आले आणि म्हणाले—“ याच्याकडे चोरीचा माल सांपडला आहे. वल्कलचीरनें गाडीवाल्याला ओळखलें. त्यानें साक्ष दिली कीं गाडीवाला मरा चोर नव्हे. चोराला बडवून त्याच्याकडचा माल गाडीवाल्यानें घेतला होता. राजानें भावाच्या म्हणण्याप्रमाणें गाडीवाल्याला मारून दिलें.

आणखी बारा लोहरी. वल्कलचीरला आपल्या वृद्ध बापाची आठवण झाली. सोमचंद्र तर पुत्रविरहानें मृत्युशय्येवरच होना. दोघे भाऊ वडिलांना भेटायला गेले.

दोघां मुलांना येत असलेले पाहून वृद्ध पित्याला फार आनंद झाला. पितापुत्रांची ती भेट आश्रमांतील कुषा व मुनींना वैसील आनंदाची वाटली. दोनतीन दिवस पित्याच्या सांत्विच्यांत राहून दोघे भाऊ राजधानींत परत आले.

गाडीवाला पायडला

पुढिनी सत्तुद्राच्या कांठां सहसायचि वरी पूर्वी एका गांवीं गांवचा पार्टील रहात असे. त्याला एक मुलगा होना. त्या मुलाचें नांव शक्ति असें होतें. ललित ह्या पुंशार मुलगा होना गांवकरी त्या मुलाचें चातुर्य व हुशारी पाहून पाटलांसा म्हणत—“ पार्टील ! तुमच्या पैकीं नवन. प्रसन्नचंद्राच जन्माच्या आला आहे.”

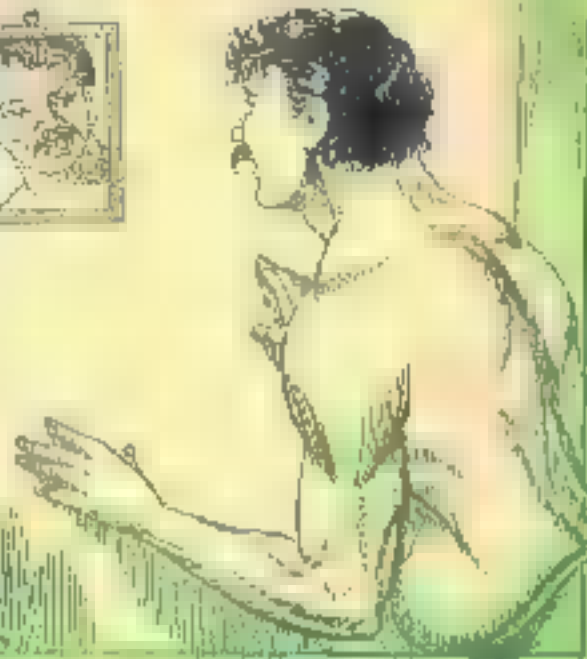
एकदा ललित खेळावला म्हणून गेला आणि घरा परत आला नाही. त्याचा पुष्कळ शोध केला, पत्ता लागेना.

त्या गांवांत वैमार नांवाचा एक लोहार रहात असे. गांवकऱ्यांची त्याच्यावर फार मजी असे. कारण त्याच्या एका गुणामुळे गांवकऱ्यांपैकीं शेघांतिघांची एक खेप तरी त्याच्या घरां होत असे. तो स्वप्नांचा

ठीक ठीक अर्थ सांगे. स्वप्ने विचित्रच असतात पण त्यांचा देखील कांहींतरी अर्थ असता हें वैमारनें त्यांना दाखवून दिलें होतें.

ललित निवून गेलेल्याला तीन वर्षे होऊन गेलीं. पार्टील तर मुलाची आशा सोडून स्वस्थ बसले होते. परंतु एकदां रात्री झोपण्यावर वैमारच्या स्वप्नांत तो मुलगा आला तो एका पांढऱ्या घोड्यावर बसून आला होता. तो वैमारला म्हणाला— “ काका ! मी जंभकामुराच्या गुहेत आहे. त्यानें मला आपला दास करून घेतले आहे. आता मला लवकरच दास्यमुक्ति मिळेल. पण वेळेवर कोणीतरी घेऊन जायला आलें पाहिजे. तुम्ही आज्ञांत तर बरे होईल. मी राक्षस पर्वतावर राहतां.”

“अरे शळ तर सगळें स्वप्नच आहे. यावर मी कसा काय विश्वास करे!” लोहाराने स्वप्नांतच ललित शंका केली.

“तर मग ही खरी गोष्ट की खोटी हें पटायला ही खूण ठेवून जातो!” ललित म्हणाला. तो थोडा वळवून निघणार त्याच वेळी त्याच्या तोंडांत घोक्याने एक लाथ मारली. लाथ बरोबर कपाळाक लागली व त्याच धक्क्याने लोहाराची झोप मोडली. लोहाराचा त्या गोष्टीवर विश्वासच बसेना. पण जिथे लाथ लागली होती ती जागा दुखत होती. म्हणून उठून लोहाराने आर-

शांत झाले तोंड पाहिले तर कपाळावर घोड्याच्या नालेची एक निळी खूण स्पष्ट दिसली. लोहाराने इतर लोकांच्या स्वप्नाचा अर्थ लावून त्याच्या मनाथे समाधान केले होते. स्वतःच्याच स्वप्नाचा अर्थ त्याला लावता येईना.

समुद्रकांडापासून थोड्याच अंतरावर एक डोंगर होता डोंगर माण्यासाठी पायऱ्यापण दिसत होत्या. पण त्या पायऱ्या जागे भाण भाला नव्हते. फार उंच होत्या पायऱ्या. म्हणून त्यांचे नाव राक्षस असे पडले होते. पण राक्षसांनी स्वतःला नटण्यासाठी त्यांच्या बांधण्या होत्या याची कल्पना देखील कोणाला नव्हती. कोणी त्यावर चढून जाण्याच्या राक्षसाला पाहिले नव्हते. किंबदांनी अशी होती की तो राक्षस त्या पायऱ्या चढून जात असे.

वैमारने राक्षसाच्या हातांतून ललितचे रक्षण करण्याचे ठरवून रात्री डोंगरावर जाण्याचे मनायी ठरविले. थोडासा काटलोख पडल्यावर तो निघाला.

राक्षसाच्या डोंगराकडे जायला वाटे समुद्रांतून होती. त्याने एक शेंडके हातांत

घेतले आणि एका ओळखीच्या कोळ्याच्या घरी गेला. त्याला पहिलेले स्वप्न वर्णन करून सांगितले म्हणाला “तुं नव्या त्या डोंगरावरून पोचव.” कोळी म्हणाला “जहा का का! एवढी विनंति करण्याची काय जरूर! येतो नाव घेऊन!”

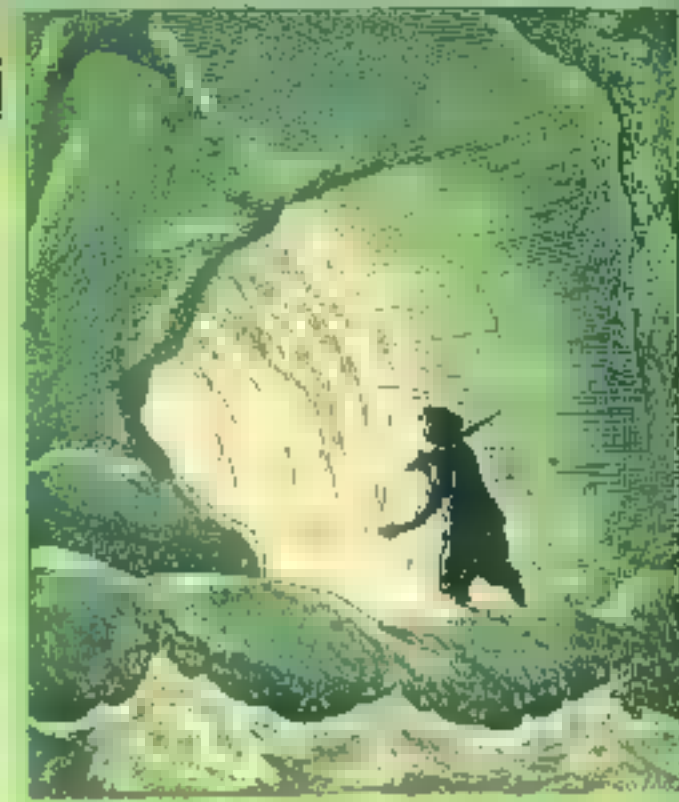
त्यादिवशी लोहाराने कोळ्याच्या घरीच नाकर स्वच्छी नंतर दोघे नाव घेऊन निघाटे. काळोखी रात्र होती. डोंगरावर नाव राक्षस पायऱ्यांच्या जवळ पोचली.

येथवर कसे यायचे हें वैमारला माहीत होते. पुढे कसे जायचे आणि करायचे हें त्याला माहीत नव्हते. एकूण त्याला माहीत होते की गुहेचे मोठे आहे. ने एक माथादारच आहे. फक्त रात्री ते उघडते.

लोहार आपल्या मित्राला म्हणाला— “आपण दोघे स्वप्नांतल्या गोष्टीवर विचार करून येथवर आलो. आपल्याहून वेडा बाणखी कोणी असेल का!”

“काका! तें आतां मला काय माहीत! ते तुन्हीच ओळखत!” कोळी म्हणाला.

ठीक त्याच वेळी पाण्यांत लस उजेड पडला. तो उजेड डोंगरांतून येत होता

आणि त्याचा अंधुक प्रकाश डोंगरावर पडला होता. त्या उजेडांतच लोहाराला गुहेचे दार दिसले. तो काटी खांधावर टाकून डोंगर चढू लागला. तो अगदी गुहेच्या दाराजवळ जाऊन पोचला. गुहेचे दार त्याला अगंकर दिसले. मुंडमाळा जागी जागी टांगलेल्या होत्या.

आंत पाऊल टाकावे की नाही, हा विचार करीत तो थोडा वेळ धवफला. बाहेर उजेड होता, पण गुहेत गडद अंधकार होता. तरी तो आत शिरला. नाचपत कित्येक वळणें पार करावी लागली.

एक दिवा टांगलेला होता. त्याच्या खाली दिव्याच्या उजेडात मका दगडी टेबलाच्या वार्ग वाज्या तीन चार राक्षस बसलेले त्याला दिते. राक्षसच ते. त्यांना पाहताच लोहाराच्या हातांत बडकीच भरली.

त्या राक्षसांत जरा मोठा व त्या सर्वांचा नासक असा एक राक्षस होता. त्याने फक्त आवाजात लोहाराला विचारले—“काय पाहिले तुम्हा !”

तो आवाज ऐकून लोहार जास्तच दाभरला. तरी हिंमत काढून म्हणाला—“ललितला घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे! नोकरीचा संपन आहे न !”

“कोणी पाठविले तुम्हा !” राक्षसाने त्याला विचारले.

“मीच स्वतः आलो !” लोहार निर्भीकपणे म्हणाला.

“तर नय चलो ! माझ्या नोकरीत तू उभा आहे. त्याला ओळखून तू ओळखून घेऊन जा.” पण तू त्याला ओळखले नाहीस तर मात्र जिवंत करून जाता येणार नाही !” राक्षसाने त्याला बजावून सांगितले. राक्षस त्याला एका नोट्या दाळनांत घेऊन गेला. त्या दाळनांत कित्येक दिवे होते व

पंचवीस ते पन्नास मुठे दर्मी होता. सर्वांची तोंडे, डंची वगैरे अगदी एकसारखी आणि आश्चर्य म्हणजे सर्वांची तोंडे ललितसारखी होती. त्यात ललितला कमं ओळखायचे !

“हे लोळखून आपल्या ललितला ! फक्त एक संधी देतो मी तुम्हा !” राक्षस दाटावून म्हणाला.

लोहाराने सर्व मुलांना न्याहाळून पाहिले. सर्व एकसारखे. लोळखणार तो ! तो राक्षसाला म्हणाला—“राक्षस राजा ! तुम्हा रूपाने तुम्हा सर्व नोकर घडा, दवा, पाण्याशिवाय कसे सधन आहेत. माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा की तुम्ही त्यांच्यावर फारच कृपा आहे.”

“ते सर्व डीक आहे रे ! हुस्मार दिसतोस की नू ! वधू तुम्हा हात !” असे म्हणत राक्षसाने हात पुढे केला. तो दाटावून लोहाराला कापरे भरले व त्याची बोवडी बळवली. त्याने हाताऐवजी आपली काठी पुढे केडी. राक्षसाने मृतासारखी ती काठी आपल्या बोटात गुंडाळली.

ते पाहून सर्व मुठे नवसदां दसू लागली. लोहाराने सर्व मुलांकडे पाहिले.

फक्त एकच मुलगा हंसन नव्हता. लोहार त्याच्याजवळ गेला व त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला—“हा पहा आमचा ललित ! यालाच बरोबर घेऊन जाण्यासाठी आलां होतो. राक्षस किती दुष्ट असले तरी ते दिलेलं वचन कधीच मोडीत नाहीत हे मी ऐकलं आहे.”

लोहाराने एवढे म्हटल्याबरोबर एकदम सर्व दिवे विझले. एकदम दाट काळोख पडला. मोठमोठे दगड आदळण्याचा आवाज ऐकू येऊ लागला. भूकंपासारखी स्थिति झाली. त्या भयंकर स्थितीत देखील लोहार भ्याला नाही. त्याने ज्या मुलाच्या खांद्यावर हात ठेवला होता त्याला उचलून घेतला. पण त्याला केव्हा चेरी आली हे कळलं नाही. ती शुद्धीवर आला तेव्हा गुहेबाहेर तो राक्षस पायऱ्यांच्या अगदी वरच्या

पायऱ्यावर तो उभा होता व त्याच्या हातात ललित होता.

म्हणजे आपल्याला घेरी आलीच नव्हती तर, या जागी आपल्याला कोणी पाचते केलं हे त्याला कळेल. पण जे काम पुरे करण्यासाठी तो एवढा धीर करून आला होता ते पुरे झाल्यानंतर त्याच्या मनाचं समाधान झालं.

त्याचवेळी सूर्योदय झाला. तो डोंगर उतरून खाली आला. त्याचा मित्र कोळी त्याची याद पहात वसला होता. नावेत वसून तिचे आपल्या गावी आले. लोहाराने ललितला त्याच्या बापाकडे पाचते केले. पैमार राक्षसाच्या गुहेतून ललितला कसा सोडवून घेऊन आला त्याची गाष्ट मोठ्या अभिमानाने त्या गावाचं गावकरी आजपर्यंत सांगत आहेत.

हनुमानाने शिवाचा शिगरी च्या आडावर नडून जरी बाजून पाहिले. रावणाची ती कुंदर बाग त्याला नंदनवनाप्रमाणे सुंदर भासली. त्या बागेत सुंदर लहने लहलेल्या रत्नांसारख्या गंतीवेरती फुलांनी आणि नाना तऱ्हेच्या फळांनी लादलेली आहेत पारच गोमूत दिसत होती. मधून मधून कमळांनी भरलेल्या पुष्पांनी आणि त्यांच्या भोवती अमलेने रत्नांकुज चित्तकर्षक होते. त्या बागेत अशोकची आहेत जास्त असल्याने त्या बागेचे नांव 'अशोक वाटिका' पडलं होतं. नावाप्रमाणे खरोखरच ती वाटिका शोक हरण करणारी होती.

वाटिकेच्या एक बाजूला मारुतीला एक पांडरा शुभ्र उंच मांड्य दिसली. त्यात सोनेरी चबुतरे असून वर चढण्यासाठी मोत्याने मढविलेल्या पायऱ्या होत्या. त्या मांड्यात त्याला एक छी वसलेली दिसली. ती आपल्या दुःखाने अतिशय क्षीण झाली होती आणि वारंवार दुःखाने उभासे सोडीत होती. तिच्या भोवती राक्षशिणींचा पाहारा असल्याने तिची दशा अगदीच केवीकवाणी दिसत होती. तिने आपल्या केसांची चेणी घातलेली होती. तिच्या अंगावर अलंकार वगैरे काहीच नव्हते. लुगडे, तेंदू मळकेंच होते.

रामाची मेट होण्यापूर्वी संप्यगुरूक पर्वतावर वानर राज सुग्रीव वाचयासद कांडी वानर पसले होते. अर्थातच मारुतीपण त्या वेळी वरोवर होताच. तेव्हा त्यांना आकाशातून एक राक्षस एका वीला मळवून जेल असलेला दिसला. त्या स्त्रीने आपले आपले दागिने खाली टाकले होते. पुढे तीच सीता होती व तो राक्षस रावण होता, हे कळले.

रावण एक खोला पळवून नेत असतांना त्याने पाहिलेली ती स्त्री अगदी अजीब होती. तिचा चेहेरा, केस, नौदय सर्व काही

नमोच दिसले. त्यावरून ही सीता असावी असं अंदाज मारुतीने लावला.

मारुतीने आपली एक मांड राहिली. त्या स्त्रीने काही दागिने काढून तेथील एका वृक्षाच्या फांदीला अडकवून ठेवले होते. माणसादी वळवून जे दागिने राक्षसने मारुती-जवळ दिले होते तेमके तेच दागिने त्यात बसवून बाकी मरे होते. त्याच ती सीताच रावणाने पाहिले घाची माझ वेळ लागला नाही.

नित्य पाहतांच त्याच्या मनात विचार आला की हीन राजा जनकाची लाडकी मुलगी, राजा दशरथाची मोठी मुल आणि श्रीगानपदाची पत्नी सीता असणार. हिच्या रक्षणासाठी रामाने किती राक्षसांना मारले, हिच्यासाठीच वालीला मारले, एवढेच नव्हे तर का निव्ही लोक पालवले त्याच नकार झाला आहे. हिच्यासाठी मी एवढा मोठा समुद्र ओला आहे. हिचा व स्थितीत पाहून मला एवढे दुःख होत आहे तर रामाला किती होत असेल!

रात्र उलटून गेली होती. पहाट झाल्याने निकडे निकडे नेकबांध सुरू होता. त्याच प्रमाणे वेदपाठ ऐकू येत होता. मंगळ्याचांनी

नगरी दुमदुमून गेली होती. आ सर्व मंगल पोषाने रावण त्याला त्याला त्याला सीतेची आठवण झाली. तो सर्व प्रकारे शृंगार करून अशाफवटिकेनडे निघाला. बरोबर शंभर दासी होत्या. काहीच्या हातांत सोन्याच्या दाता होत्या. काहीच्या हातांत चवण्या, मोर्चेक व पंखे होते. काहीच्या आभूषणांचे धाटे वेळून नाखल्या होत्या. एकीने रावणाच्या हातात एक दात होता व एकीच्या हातात एक दात नसपात होते.

अशोकवाटकेच्या आला जवळून पाहतांना त्याने दणून त्याच्या फांदीवर घेऊन त्याला सीता म्यानं भरभरात वापत होती. नित्य पाहून रावण म्हणाला-“अर्थ आपल्याला का शिषवितेस! किरकिरून येत नसते. ते जाहे तोपर्यंत त्याचा मनसोक्त उपयोग घ्यावा. तुझ्या सौंदर्याने मी सुख झाला आहे. प्रेमासाठी मी हा हात पुढे पसरला आहे. त्याचा स्वीकार कर. आनंदाने नाझा हात नाझी पडरणी करीन. पृथ्वीचे राज्य तुझ्या पायावर घालीन.” तुं जन्मभर सुखीन राहशील. ज्या रामासाठी तुं एवढे दुःख करीत आहेस, तर मग तुं ही कत्राभूषणे घाल म्हणजे तुझ्या

त्याला भावाने सिंहासनावरून खाली ओढून जंगलांत टाकवून दिल्या आहे, आणि जो जंगलांत वणवण मटकत आहे तो अजूनपर्यंत जिवंत तरी असेल काय? तुला पुन्हा त्याचे दर्शन घडणे शक्य नाही. हिरण्यकश्यपूच्या भायलीला इंद्राने पळवून नेले असतां हिरण्यकश्यपूने नारादावळून तिला परत ओलावून घेतले. पण त्या रामाने कितीहि चिंतवण्या केव्हा तरी मी त्याच्या स्वाधीन करणार नाही. लक्षांत ठेव. अग, तुं ह्या अशा मलीन वेषांत तुझा किती मुंदर दिसते आहेस! तर मग तुं ही कत्राभूषणे घाल म्हणजे तुझ्या

लसलाभो. नीचा, मूढा, तुझ्या ह्या कामातें तूं, आपलें, आपल्या कुटुंबाचें, आपल्या कुळाचें, आपल्या राज्याचें नुकसान करून घेत आहेस. तुझें सर्वस्व नष्ट होणार आहे. अजून जागा हो. जर तुला स्वतःच्या हिताची इच्छा असेल तर तूं म्या बोळानें पला माझ्या पतीच्या स्वाधीन कर. तो मला पुरुष तुला क्षमा करील.

"तूं आपल्या पराक्रमाना किंवा वैभवाचा गर्व करू नकोस. रामा लक्ष्मणांनी तुला नांगले ओळखले आहे. ते तुझा केव्हावाचून राहणार नाहीत. तुला आपल्या बलाचा पददा अभिमान आहे तर त्यांच्या बळाने कव्हाला कव्हा चोरून पळवून आणलीस / त्यांच्याशी युद्ध कां नाहा केलेस / त्यांच्या समोर तूं पाडयकाडे नुसतें धडकष्टीने दिले असलेस तरी तुशी धडगत नव्हती. रामलक्ष्मण तुझा नाश केल्याशिवाय स्वस्थ राहणार नाहीत. उगाच त्यांच्याला वैर पां... सर्वस्वी बुडू नकोस."

सीतेच्या बोलण्याने चिडित आज्ञा नो तिला म्हणाला "तूं माझा अपमान करून बोर अपराध करीत आहेस. सामुद्रिक ह्या तुझ्या अपराधाबद्दल तुला मृत्युदंडच

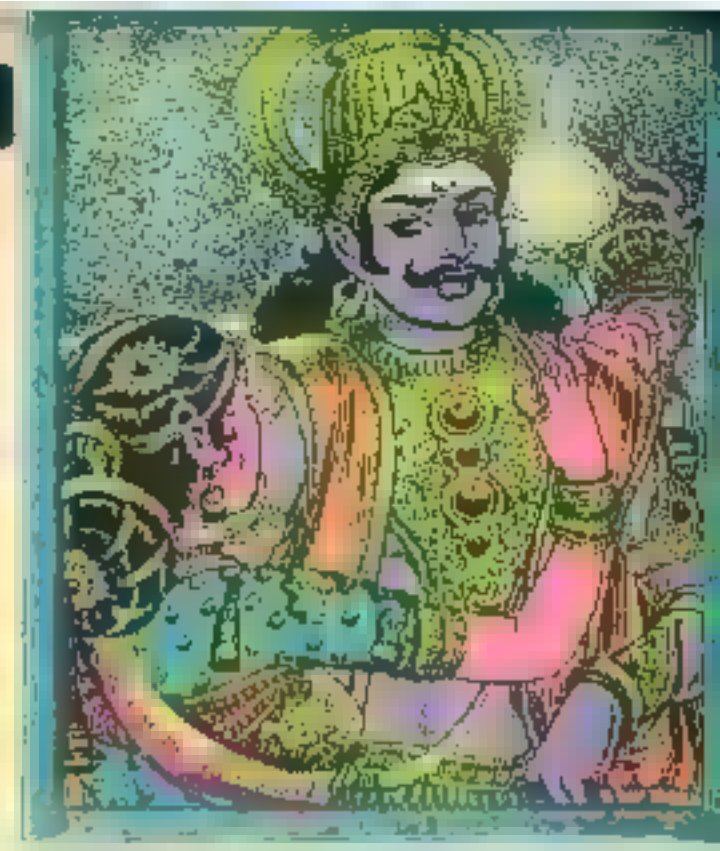
शेव्य आहे. परंतु मी तुझ्यावर दया करून तुला आर्चान ती शिक्षा करीत नाही. अजून दोन महिन्यांचा अवधि आहे. तोपर्यंत विचार कर. नीट विचार करून स्वखुशीने माझा हात छ. माझी राणी हो. नाहींतर मी तुला उभी चिरून फांसी खाऊन टाकीन. मुद्यां ही गोष्ट पक्की लक्षांत ठेव."

त्यानंतर रावणानें पादारा करणाऱ्या राक्षशिर्षांना ठाकीत दिली की सीतेला भय दाखवून किंवा ... प्रकारें सीतेचे मन ... यावर वळविण्याचा प्रयत्न करा नाहींतर सीतेवरचा तुझा दैवीक दार करीन.

... अशिल्या तंपर्द शिवांनी सीतेबद्दल आपली महानुभूति व्यक्त केली.

रावण परत त्रास असता त्याच्या एका जाचकांन त्याला आह्मिमान करून म्हटलें— "कव्हाला उगाच तिच्या मागे लागला / तिचे देवून खोंटे. नाहा तिच्या नशीबा सुख त्याला नी तरी काय करणार ?" असे म्हणून तिनें दंडून रावणाकडे पाहिले. रावण स्मित करून शिवांच्या बोलण्यांत आपल्या प्रामादाकडे निघून गेला.

रावणाच्या आज्ञेनें राक्षशिर्षांनी सीतेचे मन वळवण्याचा खूप प्रयत्न केला. त्यासाठी

त्यांनीं मास, दाम, दंड, मेद आदि सर्व दयाय योजिले. पण सीता जरा ... आपल्या निश्चयावातून दळली नाही. मग नीतिदा भय वादाचे म्हणून त्या आपसांत चोरे लागल्या. एक म्हणाऱी—"जर दिनें रावणाचे ऐकले नाही तर आपण हिचे बारीक बारीक तुकडे करून खाऊन टाकूया." दुसरी "हो, अगदी नद्यांत बुडवून खाऊं का." तिसरी "छे! छे! असें नाही, एकेक अंग तोडून खाऊं म्हणजे बरे."

त्यांच्या ह्या अशा बोलण्याची सीतेला शिक्षारी आली आणि भय देखील वाटलें.

मला दिसला आणि काय सांगू ! विचित्रच एक एक ! काय याचे अक्राल विक्राळ रूप, लाल कपडे घातलेला, लाल फुले घेतलेला, अंगाला रक्तचंदन फांसलेला, दांत विचकून हंसत असलेला रावण एका मुंडन केलेल्या फाळें लुगडें नेसलेल्या बाईला उचलून घेऊन हांसत खिदळत गाढवाच्या रथांत बसून जात असलेला मला दिसला. तो दक्षिणेकडे वाढला होता. वाटेतच तो रथांतून पडला. तसाच उडून फरफटत जातांना वाटेत एका चिसालाच्या हव्यांत पडला आणि बुडून गेला. कुम्भकर्णाची पण हीच स्थिति शालेली दिसली. रावणाचा भुलगा ही तसाच दिसला. नंतर मेघ गर्जनेचा मोठा आवाज झाला. मी डोळे मिटले. झोपेतच मला दिसलें कीं रावण डुकरावर बसलेला आहे. इंद्रजीत मगरीवर बसलेला आहे व

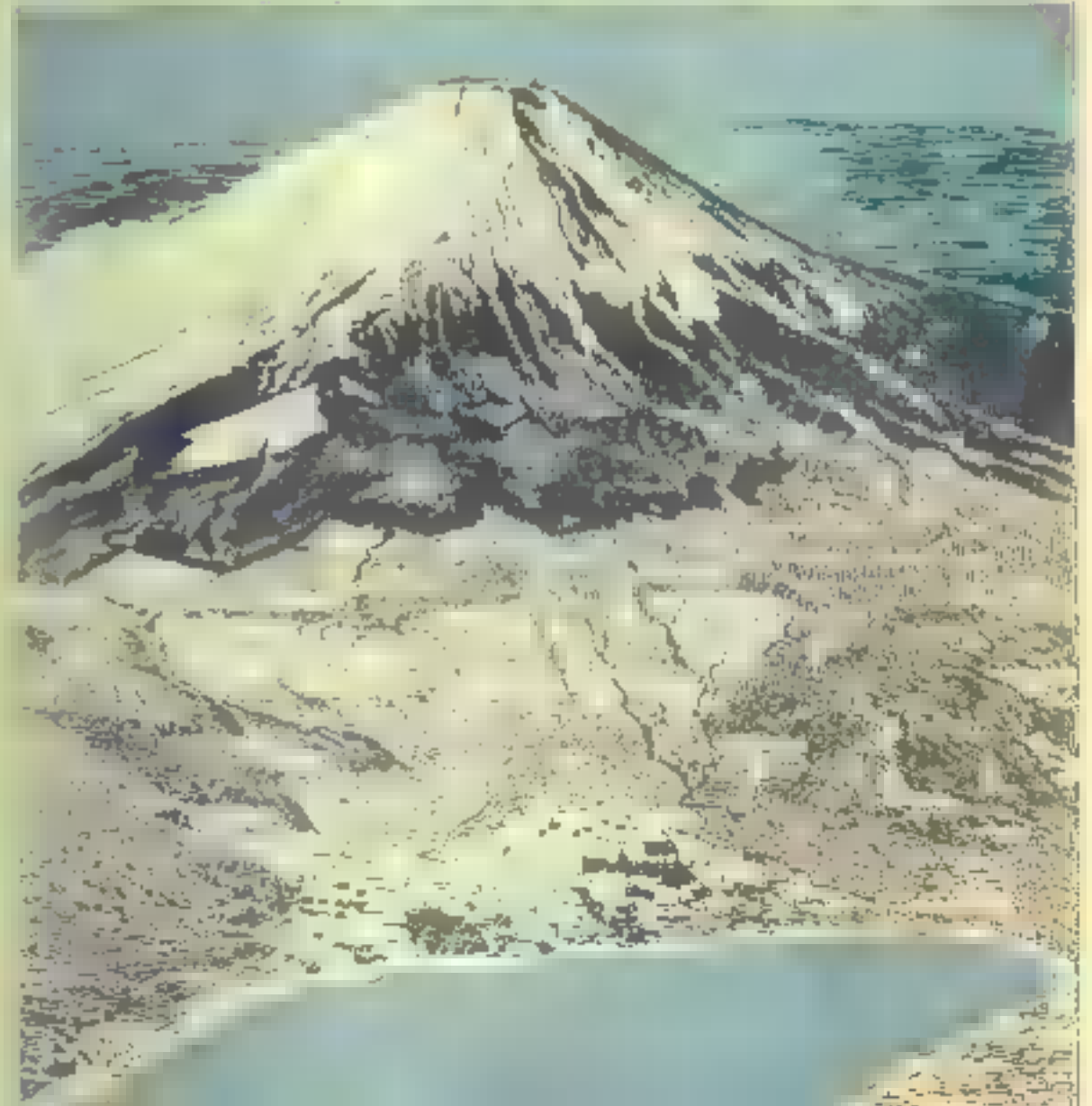
कुम्भकर्ण उंट्यावर बसला आहे आणि हे तिघे भरघांव दक्षिणेकडे चालले आहेत. इतक्यांत प्रलय झाल्यासारखें वाटलें. गोपुरें पडलीं, तोरणें ओघळली आणि विजेच्या कडकडाटांत लंका समुद्रांत बुडून गेली. त्याच्यांतच लंका जळून जात असलेल्या ज्वाळा दिसल्या. त्या पाहतांच मी एकदम जागी झालें. मोठा वेळ माझ्या तोंडून शब्द फुटला. क्षणभरानें मी सावध झालें. तेव्हां मला फळलें कीं मी पाहिलें तें सारें स्वप्न होतें. काहीं असो मात्र भीति वाटली. हे सर्व पाहून मला वाटलें तें मी तुम्हांला सांगतें आहे. तुम्हीं सीतेला कांही त्रास देऊं नका. नाहींतर खरोखरच आपल्यावर संकट येईल."

ते इत ऐकून सर्व राक्षसिणींना दहशतच बसली.

जगातील अद्भुत

२६. फुजीमान्

फुजीमान् जगात एक पर्वत शिखर जपान देशात जगत उभा आहे. १२,३७५ फुटा. हा एक जगातचला आहे. २०० वर्षांचा हा फुजीमान् आणि त्याच्या चारुच काठीच्या थराकाठी सारे जगात मग जगत गेले. त्याचा उंचा १२,३७५ फुट आहे. जपानी लोक त्याची पूजा करतात.

भारताचा इतिहास

सुल्तान मोहम्मदाच्या कारकीर्दीबरोबर तुघलक वंश ल्यास गेला. त्याच्या नंतर दिल्लीच्या उमरावांनी दौलतखान कोठी नावाच्या सरदाराला गादीवर बसविले. परंतु तैमूरलंगचा हिंदुस्थानांतला प्रतिनिधि खिज्रखान सुल्तान येथे रहात असे. त्याने सन् १४१४ मध्ये दिल्लीवर स्वारी करून दिल्ली शहर काबीज केले. दौलतखानाला कैद करून हिस्सार किरोजा येथे पाठविण्यांत आले. काही इतिहासकारांचे मत आहे की खिज्रखान हा मोहम्मद पैगंबराचाच वंशज असल्यामुळे त्याने स्थापन केलेल्या राज-वंशाचे नांव सैयद वंश पडले. खिज्रखान योग्य शासक नव्हता. त्याच्या सात वर्षांच्या कारकीर्दीत दिल्लीच्या साम्राज्याची इह जवळ पासच्या जिल्हापलीकडे गेली नाही. हा छोट्याशा राज्यांत देखील मधूनमधून

बंडे होत. बंडे मोडण्याचा खिज्रखान व त्याचा मंत्री ताजुलमुल्क दोघांनी पुष्कळ यत्न केले. सन् १४२१ मध्ये दोघे एका मागून एक मरण पावले.

खिज्रखान ज्या दिवशी मरण पावला त्याच दिवशी (२० मे १४२१) त्याचा मुलगा भुषारक शाह याला दिल्लीच्या प्रमुख सरदारांनी गादीवर बसविले. तो देखील योग्य शासक नव्हता. त्याने राज्यांतली थोडी फार बंडाळी मोडली. परंतु राज्याला खोवले जातीपासून धोका वाढला. त्याच्या दरबारांत हिंदूंचे वर्चस्व वाढले. तो यमुना नदीच्या काठी सुभारकाबाद नगराचा बांधकामाची पाहाणी करीत असतां हिंदू व मुसलमान सरदारांनी कट करून त्याला ठार केले. १० फेब्रुवारी १४३४ च्या या कटाचा पुढारी वजीर सर्वहलमुल्क नांवाचा सरदार होता.

त्याच्या नंतर त्याचा वारस महंमद सुल्तान झाला. तो देखील अयोग्यच होता. कटवाल्यांचा सरदार सर्वहलमुल्क वारल्या-नंतर त्याने राजसत्ता पूर्णपणे आपल्या हातीं करून घ्यायला हवी होती. परंतु त्याच्यांत ती कर्तवगारी नव्हती. मालवचा अधिकारी महंमद शाह खिज्जी याने दिल्लीवर स्वारी केली. तेव्हां सुल्तानाच्या मदतीला म्हणून आलेल्या बहिलोल खान याने स्वतःच दिल्लीची गादी बळकावण्याचे ठरविले. त्याला त्याच्या प्रयत्नांत यश मिळाले नाही. परंतु सैयद वंशाचा दिवसेंदिवस ह्रासच होत गेला. सन् १४४५ मध्ये महंमदशाह मरण पावला.

त्याचा मुलगा अलाउद्दीन आलम शाह गादीवर आला तेव्हां दिल्लीच्या राज्यांत दिल्ली नगर व जवळ पासची काही खेडी मात्र ठरली होती. तेव्हां या लहानशा राज्याचा अधिपति होण्याऐवजी आपले स्वतःचे गांव बदाऊन येथे जाऊन राहाणेच त्याला वास्तव आवडले. म्हणून सन् १४५१ मध्ये तो आपले राज्य बहिलोलखान खेदी याला देऊन टाकून बदाऊनला निघून गेला. दिल्लीच्या गादीवर येणारा बहिलोल

खान हा अफगाण जातीचा प्रथम सुल्तान होय. त्यानेच लोदी वंशाची स्थापना केली. हा लाहोर सरहद्द येथे राज्यपतिनिधि म्हणून कार्य करीत असे. तेव्हां याने हमीद खान नांवाच्या मंड्याच्या मदतीने सन् १४५१ मध्ये आलमशाह याचे सिंहासन काबीज करून घेतले होते. हा पहिल्या सुल्तानांसारखा चिलासी व अयोग्य नव्हता. तो एक कर्तवगार व महत्वाकांक्षी योद्धा होता. त्याने अफगाण लोकांचे सहाय्य घेऊन हमीदखानाला कैद केले. मेवाड, संभल, मैनपुरी, सुकेत, रेवाडी वगैरे स्वतंत्र

राज्ये आपल्या आमलाखाली आणली. सन् १४८६ मध्ये जोनपुर जिंकून त्याने आपला मुलगा चार्बक शाह याला राज्य प्रतिनिधि म्हणून नेमले. ग्वाल्हेरच्या कितरसिंह नामक मांडलिक राजाचे पारिपत्य करून परत येत असता बॉटेत सन् १४८९ मध्ये तो आजारी पडला व मरण पावला.

मुलतानाचा दुसरा मुलगा निजामखान हा सिकंदर शाह हा किताब घेऊन गादीवर आला तो फार पराक्रमी होता. लोदी वंशातील तिघां मुलतानांत हाच सर्वांत योग्य होता. याने राज्यातील बंडाळी नाहीली केली. बंडखोरांना कडक शिक्षा केल्या. प्रमुख अफगाण सरदारांच्या अगिरीची तपासणी करविली. मांडलिक राज्यांना त्याचा वचक जाणवला. त्याने १५०४ मध्ये, आज जेथे आम्हा शहर आहे, त्याच्याजवळ एका नवीन

नगराची स्थापना केली. त्याला शेवटपर्यंत बंडखोरांना आपल्या अधिकाराखाली ठेवण्यासाठी प्रयत्न करावा लागला. सन् १५१७ मध्ये तो वारला त्याच दिवशी त्याचा मुलगा इब्राहिमखान गादीवर आला. त्याचा माऊ जलालखान याला गादीवर आणण्याचा प्रयत्न कांही सरदारांनी केला. परंतु त्यांना त्यांत यश आले नाही. जलाल कैद झाला आणि मुलतानाच्या आज्ञेने त्याला मृत्युदंड देण्यांत आला. इब्राहिम पराक्रमी होता. पण कर्तव्यगार नव्हता. बादविण्यासाठी त्याने कांही उच्च अधिकाऱ्यांना ब्राम घायला सुरवात केली. म्हणून सर्व अफगाण प्रमुख त्याचे शत्रू झाले. मुलतानाचा मित्र दौलत खान लोदी आणि आलेखान यांनी काबुलचा शासक बाबर याला हिंदुस्थानावर स्वारी करण्यास बोलाविले.

महाभारत

एकदा विश्वामित्र ऋषी कश्यप, नारद इत्यादिकांसह द्वारकेला आले. रोहिणी व ऋषदेव यांचे पुत्र आणि कांही यादव यांना थोडी थडा करादीक्षा वाटली. त्यांनी कृष्ण-मांभुक्तांचा मुलगा सांव बाळा एका गरोदर स्त्रीचे सांग देऊन समोर उभे केले. मुनिवर्गस विचारले-“ मुनिवर्ग ! ही एक गरोदर स्त्री आहे ! आपण त्रिकालज्ञानी मुनि. हिला मुलगा होईल मुलगी ! ”

मुनीना अर्थातच हा पोरकटपणा आवडला नाही. ते रागाने म्हणाले-“ हा सांव आहे ! बाच्या पोटांतून एक मुसळ जन्मास येईल व तो वृष्णी अंधक वंशाचा म्हणजे यादव वंशाचा नाश करील.” असा शाप देऊन व एकदां श्रीकृष्णाकडे वळता नजरेने पहात सर्व मुनि निघून गेले.

मुनीचा शाप तो, सांवाच्या पोटी सरोखरच मुसळ जन्मले. कृष्णाच्या आज्ञेने त्याचे तुकडे तुकडे करून समुद्रांत टाकण्यांत आले. त्यानंतर राज्यभर राजाशा झाली की कोणी मद्यपान करू नये, कोणी मद्यपान केल्यास त्यालाच नव्हेतर त्याच्या बंधुबंधूंस बस देतील मृत्युदंडाची शिक्षा देण्याचे ठरले होते. मुनीचा शाप झाल्यामुळे हा प्रतिबंध लावण्यांत आला आहे जोळखून सर्वांनी मद्यपान करण्याचे सोडले. इतकी सावधगिरी घालगली तरी शाप काय अर्थ जाणार ! अपशकुन होऊ लागलेच. द्वारकेच्या गल्ली गल्लींतून जिकडे पहावे तिकडे उंदीर वन घुसी, जागोजागी फुटकी मडकी दिसू लागली. मर बाजार पुढेत कोल्हेकुई ऐकू येऊ लागली.

हे सर्व पाहून कृष्ण यादवांना म्हणाला "महाभारत सुरू होण्यापूर्वी अज्ञात तऱ्हेने अपशकुन होऊ लागले होते. मानव वंशाचा संहार सुरू होण्यापूर्वीच असे अपशकुन होतात." असे सुशिक्षित म्हणाला होता.

कृष्णाने सर्व यादवांना समुद्रकाठी चला-वयास सांगितले. वृष्णी व अंधक सयक्कीक समुद्रकाठी गेले. मांस, मदिरा व मिष्टाने तयार करण्यांत आली. सर्व द्वारकावासी समुद्र किनाऱ्यावर पोचले. कृष्णाचा बाल-मित्र उद्धव, यादव वीरांना समुद्रकाठी घेऊन

गेला तेव्हा कृष्णाने त्याला प्रतिबंध केला नाही.

यादवांच्या माकडेचष्टांना सीमा उरली नाही. त्यांनी मांस मदिरेवर मनसोक्त हात मारला. आजपर्यंत जो संयम पाळला होता तो संपी मिळताच सुटला आणि नृत्य, गान व मदिरापनाला उक्त आला. कृष्णाशेजारी बलराम व कृतवर्मा बसले होते त्यांना देखील मद्यपान केले. सात्यकी दारूच्या भुर्जात कृतवर्माला म्हणाला "तू यशोवर होतास म्हणून अभयस्थानाने मांपलेल्यांचा अमानुष केला. क्षत्रियांच्या हातून असली कामे होतात. याच वीर असले वृद्धित पापकर्म कधीच करीत नाहीत." प्रद्युम्नाने कृतवर्मावर व्यंग बाण केले

"कळले वरें का भागुवाई! उपास करणाऱ्या मूर्खत्वाचा बंध करणारे क्षत्रिय वीर आम्ही देखील पाहिले आहेत." कृतवर्मा म्हणाला.

कृष्णाने कृतवर्माकडे एकदांन करव्या नजरेने पाहिले.

"नीचाचा याऊ श्वतध्वनी यानेच स्वयंतक मण्यासाठी सत्राजिताचा बंध केला नव्हता का!" सात्यकी कृष्णाला म्हणाला.

ते ऐकून सत्यभामेला राग आला व तिने कृष्णाला हे सर्व ऐकून थंड आणि स्वस्थ कां बसलां आहां, असे विचारले.

"थांका तुम्ही समज्जे, मी बाला पहा पृष्टयुद्ध आणि शिखंडीच्या शोधार्थ पाठवून देतो." असे सांगून सात्यकीने तत्काळ उपमून कृतवर्माचे होके उडविले.

कृतवर्माचा शाळ्यामुळे भोजाना राग आला व त्यांनी मद्यपाने उषाकून सात्यकीवर कंकायला मुरवात केली.

पाहून प्रद्युम्नाने भोजावर केला. भोजांनी सत्यकी प्रद्युम्न शोषांना ठार केले.

कृष्णाला राग आला. त्याने एक मूठभर गवत उभटले. त्याचे मुसळ मारले. त्याच्या सहस्राने कृष्णाने सर्व प्रमुख वीरांचा संहार केला. तेच गवत उपटल्यावर त्यांची मुसळे शब्द. ती घेऊन मोत्र, अन्धक, शेनेय इत्यादिक यादवांनी आपसांत युद्ध करून मृतत्वाचा संहार करून घेतला. पिता-पुत्रांनी देखील परस्परांचा बंध करून घेतला. कृष्ण मुसळ घेऊन निघाला. त्याने देखील कितीक यादवांचा संहार केला. तेव्हा बभ्र व दारुक शोषे कृष्णाला म्हणाले-"तू

सर्वांचा बंध कंकायस. आतां बलरामाचा शोध काढूं या."

तिचे बलरामाच्या शोधार्थ निघाले. त्यांनी त्याला एका साडाजवळ बसलेला पाहिले. तो मिक म्हणाने तेथे बसला होता. कृष्ण दारुकाला म्हणाला-"तू लगेच हस्तिनापुरी जाऊन यादवांच्या या संहाराची बातमी सांग. अर्जुन जरूर मदतीला पावून येईल." दारुक रथ घेऊन निघाला. नंतर कृष्ण बभ्राला म्हणाला-"तू जाऊन शिवांचे रक्षण कर. नाही तर त्यांच्या दारिद्र्या-साठी चोर त्यांना आस देतील. तो थोडे

नंतर चालून गेला असेल, त्याच्या जगावर एक मुसळ येऊन आदळलं आणि त्याचा अंत झाला." तेव्हा कृष्ण बळरामाला म्हणाला—"दादा! मी झियांना राजधानीत पोचता करून येतो. तोपर्यंत तू येथेच रहा."

झियांना राजधानीत पोचविल्यावर कृष्ण वसुदेवाला म्हणाला—"झियांच्या रक्षणाचा भार तुमच्यावर टाकून जात आहे. बळराम अर्जुनाची वाट पहात रानांतच बसलेला आहे. मी तिकडेच जात आहे. ज्या जागी सर्व पादशांघा संहार झाला तेथे राहण्याची आतां माझी इच्छा नाही. मी व दादा दोघे मापुढे तपश्चर्या करणार आहोत." असे सांगून वसुदेवाला कृष्णाने नमस्कार केला आणि निघाला. त्याला जात असलेला पाहून झियांनी आक्रोश केला. पण तो म्हणाला—"अर्जुन येत आहे. तुम्ही धावून नका." असे सांगून तो निघून गेला.

बळराम योगसमाधीत मग्न होता. त्याच्या पोटांतून एक श्वेत सर्प बाहेर आला आणि समुद्रांत निघून गेला. तो आदिशेष होता. ब्रह्मलोकच्या नागमधुसूतांनी त्याची पूजा केली. बळरामाला देह त्याग करीत असलेला पाहून कृष्ण निर्जन वनांत एकटा हिंडत राहिला. नंतर त्याने योगनिद्रा ग्रहण केली.

त्याच वेळी जर नांवाचा एक रानटी शिकारी त्या बाजूला आला. दुसऱ्या कृष्णाचा पाय हरिणासारखा वाटला. त्याने नेम धरून पाय मारला. वेळून पादातो तो कृष्ण. त्याने कृष्णाचे पाय धरून माफी मागितली. कृष्णाने जरला माफ करून आशीर्वाद दिला आणि देह त्याग केला. त्याच्या देहांतून एक दिव्य ज्योति निघून आकाशांत गेली. देव, देवांगना ■ ऋषी व मुनींनी त्याचे स्वागत केले.

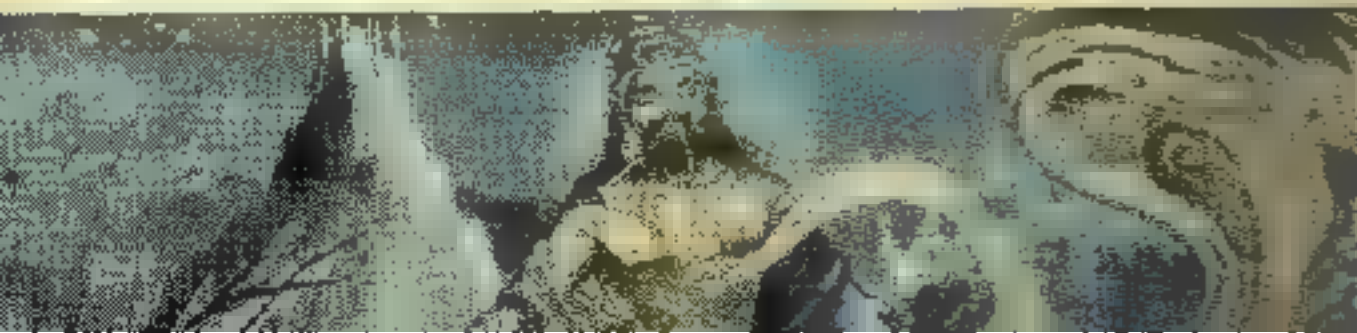
[२४]

मगरीच्या तलावावरून श्वेतधर्मी ■ माझी आणि त्याच्या अनुयायांनी जन्म व त्याच्या साक्षीदारांचे स्थान ■. जन्म ते त्या शुद्धाचिंतनाच्या राक्षसप्रमाणे आणि साक्षात्काराने होमराच्या तिसरावधन एका लोक दरीत उतरले. तेथे त्यांना एक मनुष्य एका मयंकरी वस्त्रात दातांत धरून थोडक्याने काहीतरी पुढेपुढे अवलंबा दिसला. तो मुले उतरवणाऱ्या किंवा असाच कोणी मांत्रिक असावा असे त्यांना वाटले—पुढे जाऊ.

दुसरे उत्तरल्यावर ते आश्चर्यकारक दृश्य

पाहून खूब त्याचे साक्षीदार भयभीत व चकित झाले. जयमल कोणाच्याही नजरेस पडल्याशिवाय आपल्या साक्षीदारांना खूण करून एका झडवर चढला. त्याच्या पाठीपाठ गोमांग ■ लखूपण चढले. त्या मांत्रिकाने किंवा इतर कोणी त्यांना पाहिले नाही.

“हे कोणीतरी नर्मासभक्षक जातीचे लोक दिसतात. तो गंडभैरव म्हणून ओरडत त्या पक्ष्याला धरून उड्या मारीत आहे, या जातीचा सरदार असावा. आपण एका संकटांतून सुरका करून घेऊन दुसऱ्या संकटांत तर सापडलो नसू ?” जयमल शंकेच्या स्वरांत म्हणाला.

रुख कांहीं बोलणार तितक्यांत तो मांत्रिक आपल्या अनुयायांना संबोधन करून म्हणाला—“आपल्या सर्व कष्टांचे मूळ कारण म्हणजे आपला शत्रू. त्याने आपल्या या गंडभैरंड पक्षांना बोकून पकडून नेऊन कितींचे पंख कापून नेले कोण जाणे ! त्या पक्षाच्या माभाचे आपण रक्षण केले पाहिजे. लोच आपले रक्षण करील. गंडभैरंडाच्या रक्षणासाठी आपले सर्वस्व पणाला लावायला तुमची तयारी आहे !”

त्याचे उत्तर म्हणून त्याच्या सर्व अनुयायांनी आप आपले माले वर उचळत

प्रतिज्ञा केली—“गंडभैरंड पक्षांचे पंख कापून कोण वेऊन जात आहे हे आम्हांला चांगले माहीत आहे. आजपासून त्यांच्यापैकी एकाचे देखील आपण राज्यांत टाकले तर तो जिवंत परतू शकणार नाही.”

“तर मग चला ! रात्रंदिवस डोक्यांत तेल घासून त्या पक्षांना राहतो त्या पक्षांचे रक्षण करा.” असे सांगून त्या मांत्रिकाने आपल्या हातांमला तो गंडभैरंड पक्षी सोडला.

“आतां कळले की त्या गरुडराजाचे अनुयायी कोडून पंख निलंबित होते ते ! म्हणजे पंखवाल्यांच्या जातीशी यांचे शत्रुत्व आहे.” जयमळने हकूच रुखच्या कानांत सांगितले.

“पण गोष्ट निसरतो आहेस. कदाचित ते पंख चोरणाऱ्या जातीचे लोक समजून टार करायचे !” कळून सावध राहण्याच्या स्वरांत दिले.

झाडावर चढून तिथे आपसांत बोलत असतां तो मांत्रिक आपल्या अनुयायांसह तेथून निघून गेला. तो दृष्टीआड होईपर्यंत तिथे झाडावरच दवा घेऊन बसून राहाले. जवळपास कोणी नाही. याची खात्री पटल्यावर ते खाली उतरले.

“तुने तरी त्या मांत्रिकाच्या अनुयायांची आपल्याका भीति राहिली नाही. धानकर्णी व माजारेने सांगितलेल्या गुहेची वाट आपल्याका सांपडली तर आपले अर्धे काम होईल. आपण भयानक दरीत सहज पोहोचू शकू.” गोमांग म्हणाला.

ते ऐकून जरा हसला व म्हणाला—“वेळा या डोंगराळ प्रदेशांत आणि साडीत गुहा तुरा सहजी सांपडेल असे वाटले होय ! भाई कारण्यांत तरी कायदा ! पट्टिल्याने स्वताचे रक्षण कसे करावयाचे हा प्रश्न आहे आपल्या समोर. त्या मांत्रिकाच्या अनुयायांच्या नजरेस आपण पडलो तर संपलेच.”

रुखने अगदी हकू चाहक लागल्याशिवाय झाडांच्या आडून दूर जाऊन व कांही तरी पाहून जवळ याऊन दोघांना खूण केली. ते बघत आल्यावर दूर डोंगराकडे चोट दाखवीत म्हणाला—“आपण त्या जागी निर्विघ्न पोचू शकलो तर गुहेची वाट कोठे आहे, खात्रीने कळेल. अगदी निःशब्दपणे चला.”

नंतर ते त्या प्रमाणे त्या डोंगराच्या दिशेने निघाले. तो डोंगर उंच सखल व

खडबडीत होता. अगदी निजम प्रदेश होता तो. तेथे त्या मांत्रिकाचे साक्षीदार कोणी नाहोत याची खात्री रुख बगैरे पर्वत च्या पायथ्याशी पोचले.

त्याच वेळी डोंगरावरून त्यांना एक आरोळी ऐकू आली. तिघांनी वर डोके करून पाहिले. चार पांच जंगली आपले भाले वेऊन भांबत खाली येत असलेले दिसले. ते ओरडत होते—“कोण तुम्ही ! फिरा मागे. एक पाऊल देखील पुढे टाकले तर प्राणाला मुकाल. आतां गंडभैरंडाचे पंख कायायला निळणार नाहीत.”

जयमल मागे फिरला व त्याच्या पाठोपाठ शोधेदेखील पळू लागले. तिचे एका मोठ्या शिळेमाड दडून बसले. कोणी काही बोलला नाही. ते गान्दी लोक म्हणून होतीत. ते तर नसतील अशी शेका त्यांच्या मनांत साहजिकच होती. पण बराच वेळ त्या बाजूला कोणी फिरकला नाही. तेव्हा कांठे त्यांनी निश्चिन्पणाने एक थस सोडला.

“ती भुयागची वाट कोठे आहे कळले गेला !” म्हणून गोमांगने त्यांच्याकडे आश्चर्यनकित मुद्रेने पाहिले.

पण जयमलच्या मनावर त्याचा काहीच परिणाम झाला नाही. तो निवत करून म्हणाला—“त्यांन आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे ! अरे भानकर्णीने आणि गार्जाने या दोघारांलीकडे ती भयानक दरी आहे असे तव्हते का सांगितले ! म्हणजे हे दोघार ह्या भयानक दरीच्या आलीकडे आहेत. त्यांच्यावर चढून गवर एक दरी दिसेल व तसेच पर्वत पलीकडे दिसले तर मघळी दरी भयानक दरी आहे हे समजायला हरकत नाही.”

“दरमग त्यांनी कोणती तरी एक गुहा मिळेल असे म्हटले होते ने काय !” गोमांगने विचारले.

“अरे कोणती तरी ते जवळपास म्हणाले का भानकर्णी ! मार्जार दोघाना नेमकी गुहा कोणती ! ती भुयागांतली चोरवाट कोटली हे माहीन नाही. आणखी ते असे देखील म्हणाले नाही ! की त्या भयंकर दर्यात प्रवेश करून कोणी परत आलेला त्यांनी पाहिलेला नाही. भुयागांतल्या वाटेची मोष्ट काश्मनिकच असावी.” जयमल म्हणाला.

“म्हणजे वाटेल ते त्या मांजिकाची व त्याच्या अनुयायांची नजर चुकवून भानकर्णी वगैरेंनी मांगितलेल्या डोंगरांपर्यंत आपण पोचलो पाहिजे !” लखूने विचारले.

जयमलने हाकाराची मान दलवून पुढे म्हटले—“काळास पदल्यावर जाणे बरे होईल. तोंपयंत आपण येथेच थांबू न. गेला असे वाटते का येथे त्या लोकांची वापल्याली मीति नाही. आता रात्रीवर सायला म्हणून आणले होते ना ते काढा.”

गान्दी गोमांगने पळसाच्या मोटमोठ्या पानांत बांधून आणलेल्या माकन्या काढल्या. सर्वानी मिळून पोटभर खाऊन घेतले आणि संध्याकाळपर्यंत तेथेच बसून राहिले.

सूर्यास्तानंतर चंद्रोदय झाला. लखू त्याचे संधीदार डोंगर चढू लागले. जयमल आपल्या साथीदारांना म्हणाला—“आजचे चांदणे आपल्याला व आपल्या शत्रूंचा दोषां-नाष्टि फाट्याचे आहे. आपण या प्रदेशांत नवसे, म्हणून आपल्याला वाट ओळखायला संपे. कारण किंवा आपली सावली आपल्या शत्रूला दिसेल, म्हणून त्याला पण ते सायबाचे आहे. माझण मते आपल्याला थोडा वास झाला तरी कारण झाडाआडूनच चालूया.”

तिचे झाडांच्या आड काळोखांतून जात असता त्यांना समोर एका झाडाखाली एक

“त्यांत [redacted] । तें कांहीं तेवढें कठीन नाही. मी पलीकडच्या [redacted] कांहींतरी [redacted] करतो. तें काय आहे हे पहायला तो तिकडे बघेल. तुम्ही दोघांनी पाठीमागून त्याला भरा व त्याच्या तोंडांत बोटें कोवा. माहीतर तो ओरडा [redacted] साधी-दारांना गोळा करायचा. नंतर त्याचे [redacted] बांधून त्याला [redacted] एका बाजूला टाकून.” असे सांगून गोमांग [redacted] इकू मांजराच्या पायलांनी एका बाजूला एका झाडाआड जाऊन उभा राहिला.

थोड्यावेळानें तो [redacted] होता [redacted] बाजूने ‘[redacted]’ [redacted] आवाज ऐकू येऊ लागला. लगेच तो पाहारेकरी आपला भाला वर करून त्या झाडाकडे जात ओरडला— “कोण तिकडे ! समोर ये !”

तो तिकडे बघला आणि पाठीमागून लखू [redacted] जयमल दोघांनी पाठीमागून [redacted] भरलें. लखूने पाठीमागून त्याचे हात धरले आणि त्याच्या मंगळ्या आपल्या पायांनी आवळून धरल्या. जयमलने त्याच्या तोंडांत ह्माल कोवून त्याचे डोळे धरले व नाव मागे फिरवली. तरी तेवढ्या अकधीत, तो एकदा ओरडलाच. तिकडे डोंगरावरून

त्याचा जणूकांहीं प्रतिध्वनि त्याच्या साधी-दारांचा ओरडा ऐकू येऊ लागला.

“जातां वेळ घाटवून भागायचें नाही. त्याचे [redacted] बांधून [redacted] तोंड बांधून त्याला फेकून देऊं या कोठें तरी. तो ओरडला आहे व त्याचे [redacted] पण त्याच्या साधीदारांकडून आलें आहे.” जयमल म्हणाला.

त्याप्रमाणे त्याला बांधून टाकल्यावर तिथे पुढे [redacted] [redacted] झाले तेव्हां त्यांना डोंगरावरून [redacted] पाहारेकऱ्याचे [redacted] पांच साधीदार घांवत ओरडत येत असलेले दिसले.

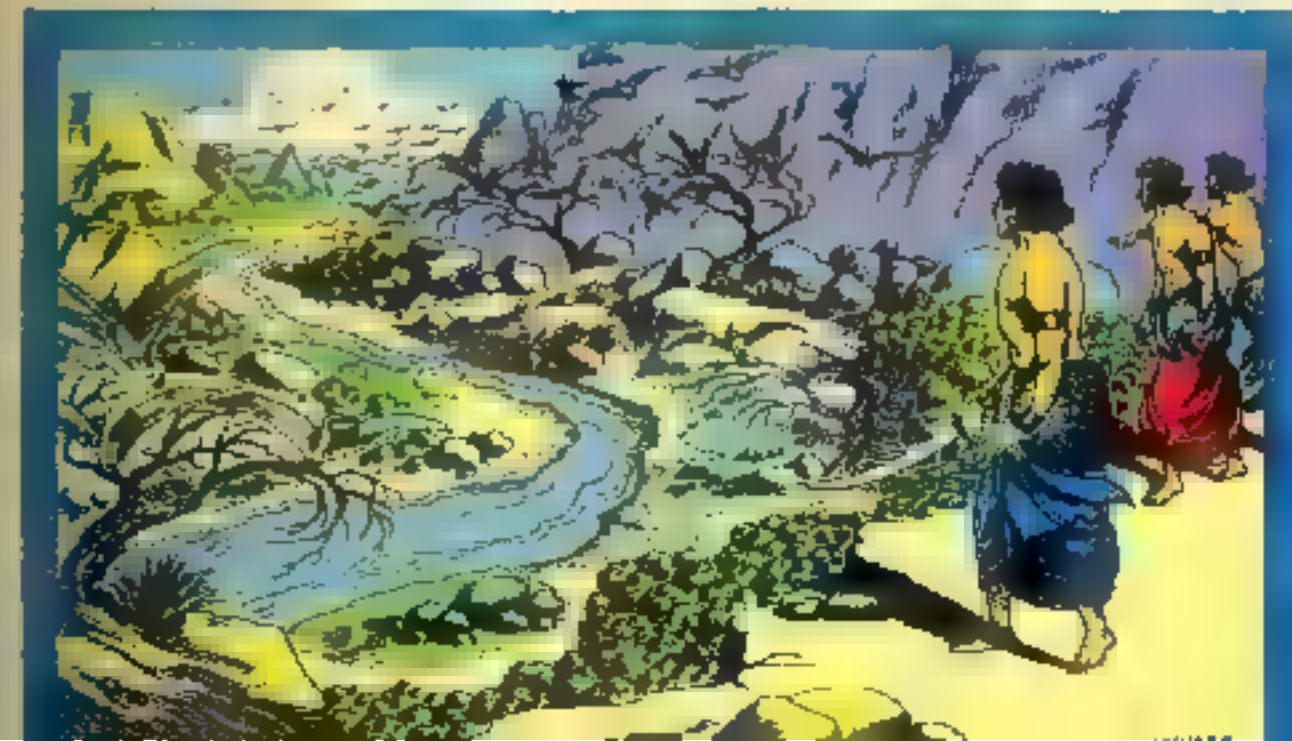
“आपल्या साधीदारांच्या रक्षणासाठी हे लोक इकडे येत आहेत. आपण उजव्या बाजूने निसटून निघून जाऊं तिकडे वाट मोकळी आहे. चला या, पळत या.” असे सांगून लखू उजव्या बाजूने पळत डोंगर चढू लागला.

लखूने अनुमान केल्याप्रमाणें डोंगराच्या टोंकाला शत्रूचा एक देखील मनुष्य नव्हता. त्याने डोंगराच्या टोंकावरून पलीकडे दूरवर पाहिलें तेव्हां त्याला आश्चर्यच बाटलें. त्याला एक मोठी रुंद दरी दिसली. विविध शाई [redacted] त्यांवर बसलेले आतांसारखे गंडमैरंड पक्षी आपले पंख [redacted] बसलेले.

काळी आकृति इकत असलेली दिसली व चालण्याचा आवाज पण ऐकू आला. तिथे झाडाआड लपून त्या बाजूला पाहू लागले.

“डोंगरावर जायची ही एकत्र एक वाट आहे असे दिसते आणि त्या वाटेवरचा त्या मंत्रिकाचा हा पाहारेकरी असावा.” गोमांग म्हणाला.

“मला देखील तीच शंका वाटते. [redacted] तो वाट अडवून उभा असेपर्यंत आपल्याला पुढे तरी कसे जाता येणार ! म्हणून काय वाटेक तें करून निघूटपणें हा कांटा बाजूला सारला पाहिजे.” लखू म्हणाला.

“हीच ती भयनक दरी। मला तरी
छंका नाही.” लखू विजयोत्साहाने म्हणाला.

“मला देखील शंका नाही. पण
होगराच्या या टोंकापसून दरीत जायचे
कसे? या उभ्या खडकावर पायाला आधार
मिळेल अशी एक तरी जागा आहे का!”
जयमल निराश होऊन म्हणाला.

“या पहा वेली दिसत आहेत मला.
चांगल्या जाडजूड आहेत. धरून उतरू या
दरीत!” गोमांग म्हणाला.

स्था वेली बळकट आहेत की नाही हे
पाहण्यासाठी जयमल आणि लखू जरा खाळी
बाकले. पण तितक्यात त्यांना पाठीमागून
ओरडत किडी तरी लोक येत असल्याचा
भास झाला. आवाज जवळ जवळ येऊं
लागला. एक जण ओरडून म्हणाला—
“अरे हे लोक तर येथेच आहेत! यांना

पकून जाऊं देऊं नका. माले भोसकून
ठार करा.”

सर्व त्याच्या पाठीपाठ लखू व त्याचे
साथीदार होते तिकडे जोराने पडत होगरा
चढू लागले. अगदी जवळ येऊन पोचले
तेव्हा जयमलने एक जाडजूड वेगळा पल्ले
आणि दरीत उतरू लागला व म्हणाला—

“आतां या वेल्यांच्या मदतीने आंत उतरल्या-
शिवाय गत्यंतर नाही. लखू व गोमांग
त्याच्या पाठीपाठ सरशप उतरू लागले.

तितक्यांत मात्रिकाने अनुपायी तेथे
येऊन पोचले व स्थाना वेळ धरून उतरतांना
पाहून ओरडले—“कापा ते वेल आणि
आवळू या त्या दुष्टाना खाली खडकावर.
सर्वांना एकदमच मोक्ष मिळेल. दोन दोन
दगड घेऊन सर्व वेल ठेवून तोडण्याचा
प्रयत्न करू लागले. पुढे चालू.”

अर्थपाल

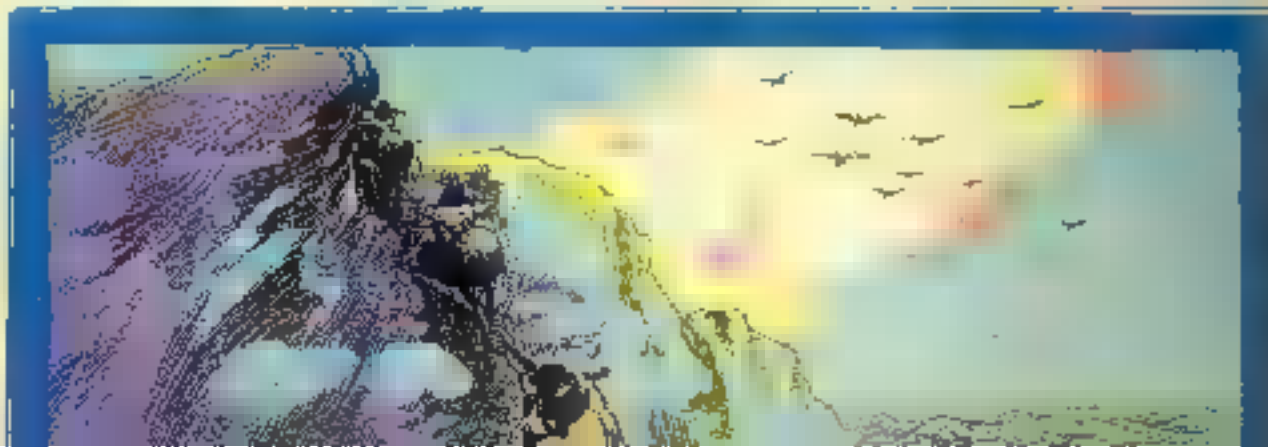
पुष्पपुराचा प्रधान धर्मपाळ याचा कामपाल
नांवाचा मुलगा होता. तो स्वतःच
विचारांचा होता आणि कोणाला सांगि-
तल्याशिवाय तो एकदां बरांतून निघाला
आणि काशीला आला.

काशीचा राजा चंडसिंह याचा कांतिमती
नांवाची एक मुलगी होती. एकदां ती
आपल्या मैत्रिणींबरोबर बागेत खेळत असतां
कामपाल तेथे आला. तिचे सौंदर्य पाहून
व तिच्याशीच लग्न करण्याचे ठरवून तो
तिला एकांतांत मेढला. दोघांची ओळख
झाली व दोघांनी गांधर्वविवाह करून
घेतला. कांतिमतीच्या दिवस गेले व तिला
एक पुत्रव झाले.

कांतिमतीच्या मुस विवाहाची गोष्ट तिच्या
घरी कोणालाच माहीत नव्हती. मुलगा

शास्त्रावर तिने लोकलाजेस्तव आपल्या
मुलाला एका दासीच्या हातीं स्मशानांत
नेऊन ठेवामला सांगितले. ती मुलाला
स्मशानांत ठेवून परत येत असतां तिला
अपरात्री कोठून आलीस असा पक्ष
राजाच्या शिपायांनी कैद केले. तिने
स्वतःचा प्राण वाचविण्यासाठी खरेखरे तें
सांगून टाकले. तिने कामपाल राजाच्यानांत
कोठे शोपतो हे देखील सांगून टाकले.
राजाच्या शिपायांनी त्याला धरून राजा-
समोर हजर केले. राजाने त्याला शिरच्छे-
दाची शिक्षा देऊन पाठवून दिले. चांडाल
त्याला घेऊन वध्यभूमीकडे गेले.

तिकडे कांतिमतीचा मुलगा स्मशानांत
रडत होता. त्याचे रडणें तारायली नांवाच्या
यक्ष कन्येने ऐकले. ती कुबेराची मुलगी

होती ■ मलय पर्वतावरच अलकापुरीला चालूळी होती. तिने मुलाला उचवून घेतले आणि आपले बहील कुबेर यांच्याकडे त्याला घेऊन गेली. कुबेराच्या आज्ञेने तिने ■ मुलाला मगध देशाची राणी वसुमती हिच्याकडे नेऊन ठेवले. वसुमतीने मुलाच्या पालन पोषणाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली. तारावली पुन्हा परत काशीच्या स्मशानांत आली.

चांडाळ कामपालला बध्यभूमीकडे घेऊन गेला व त्याला मारण्यासाठी त्याने तलवार उचलली. परंतु त्यापूर्वीच कामपालने स्वतःची

सुटका करून घेऊन चांडाळाच्याच तलवारीने त्याचा वध केला अन् पळून गेला.

रानांत त्याला एक झोडासाली तारावली उभी असलेली दिसली. दोघांची ओळख झाली. तारावली म्हणाली—“कुबेराने मला सांगितले आहे की आपण दोघे पूर्वजन्मी पतिपत्नी होतो. या जन्मीसुद्धा तुशी पत्नी होऊनच राहण्याची इच्छा आहे. कुबेराच्या आज्ञेनेच मी तुझ्या मुलाचे रक्षण केले आहे. मी त्याला वसुमतीकडे ठेवून आले आहे.”

ते ऐकून ■ फार आनंद ■ निःश्यामी झगळून तो तिच्या बरोबर राहू लागला. दोन तीन दिवस आनंदाने गेले. नंतर कामपाल तारावलीला म्हणाला—“चंडसिहाने एका झुजक अपराधाने मला प्राणदंड दिला. मी त्याचा सूड घेतल्याबऱ्हेच राहणार नाही.”

ते ऐकून तारावली गालांतल्या गालांत हसून म्हणाली—“ठीक ! मध्यरात्रीच्या वेळी जा. म्हणजे तेथे कांतिमती पण भेटेल.”

यक्षिणीच ती, तिच्या मंत्रशक्ताने कामपाल चंडसिहाच्या शयनगृहांत पोचला. राजाला जागा करून आपली तलवार दाखवून म्हणाला—“आपल्या पापाचे प्रायश्चित्त कर :

तुझ्या परवानगाबऱ्हेच मी तुझ्या मुलाचा वध केले. तिच्या इच्छेविरुद्ध नाही. पण तू मला त्याबद्दल माणदंड दिलस ! सांग, आतां तुझे ■ म्हणजे आहे !”

चंडसिह थोडा पावरला. म्हणाला—“तुशी कांहीच चूक नाही. मीच रागाच्या मारांत ती शिसा केली. मला क्षमा कर उघां मी सर्वांसमक्ष तुमचे लग्न करून देतो.”

कामपालने आपल्या सासऱ्याला सोडून दिले. चंडसिहाने ■ दिव्याप्रमाणे आपल्या मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले. त्यानंतर ■ त्याने आपला प्रधान नेमले. कामपाल तारावलीला घेऊन आला व आपल्या दोघां पत्नीसह आनंदाने त्याचा संसार भाटला.

एकदां एक विचित्र गोष्ट घडली व ती कामपालने स्वतःच्या डोक्यासमोर घडतांना पाहिली.

काशी नगरींत एक अडल चोर रहात असे. त्याचे नांव पूर्णमद्र असे होते. तसा तो उच्च कुळांतच जन्माला आला होता. पण वाईट संगतींत पडून चोरी करू लागला. एकदां त्याने एका वाण्याच्या मारांत चोरी केली. चोरी करीत असतां

वाण्याच्या नोकरांनी त्याला धरले. राजाचे शिपाई त्याला घेऊन न्यायाधिकाकडे नेत होते. त्याच वेळी मृत्युविषय नांवाचा एक मर्दाभ हत्ती त्याच्या अंगावर धावून आला. आपल्याला कांशीची शिक्षा मिळणार या गोष्टीची त्याला खात्री होती. म्हणून जिवावर उदार होऊ तो एक काठी घेऊन त्या हत्तीला मारावला नांवला. हत्ती त्याला सोडित धरणार हतक्यांत पूर्णमद्राने हत्तीच्या दांतावर जोराने काठी मारली. तिरिमिरीने हत्ती मागे वळला आणि पळू लागला. पण महावताने हत्तीला अंकुश मारून पुन्हा

पुढें कांही दिवसांनी चंडसिंह वारला. त्याचा मोठा मुलगा चंडवोष क्षय रोगानें पुष्कळ दिवसांपूर्वी वारला होता. गादीला वारस त्याचा पांच वर्षांचा बाकटा माऊ सिंहवोष हा होता. कामपालने त्याला गादीवर बसविले आणि त्याचा मंत्री म्हणून राज्यकारभार पाहू लागला.

कामपाल मंत्री तर होताच, राजाचा मेहुणापण होता. सर्व राज्यकारभार त्याच्या हातांत. त्याची मर्जी संभाळून इतर अधिकाऱ्यांना काम करवें लागे. पण ते त्यांना कसे पसंत पडणार !

सिंहवोष थोडा मोठा त्यांनी मघांनाविरुद्ध त्याचे कान मरायला सुरुवात केली. म्हणत—“महासाहेबांचे आहेत हे कोणाला माहीत नाही ! पण सरकारांना तरी गोष्ट कदाचित माहीत नसेल. हा शुभ विवाह झाला होता. भोरल्या महाराजांनी शिरच्छेद करून टाकण्याची शिक्षा दिली होती. पण हा आहे मोठा वस्तुतः. त्यानेच कट करून महाराजांना ठार करण्याचा घाट घातला. पण महाराजांनी त्याच्या मीतीने त्याचे लय तुमच्या बहिणीशी करून दिले. अहो, त्या लमापूर्वी त्यांना

एक मुलगा झाला होता. आणखी तुमच्या वडील बंधूना झालांच विष घालून त्यांचा कांटा दूर केला. तुम्ही लहान, ते नाही तुमच्या नाटेला जात. पण तुम्ही त्यांचे ऐकत नाही असें जर का कळलें तर मात्र जें होईल तें देवच जाणें.”

गोष्टी सिंहवोषाला सध्या वाटू लागल्या. परंतु यक्षिणी ताराबलीच्या मीतीमुळे मेहुण्याचा विरुद्ध कांही करण्याची त्याला हिंमत होईना.

परंतु कांही कारणावरून ताराबली दोघांचे मांडण झाले. कामपालने

पुष्कळ समजून घालण्याचा यत्न करून पाहिला. पण ती निघून गेली. कामपालाला फार चाईट वाटले. राज्यकारभाराची जबाबदारी तरी देखील तो मोठ्या कष्टाने संभाळीत होता. परंतु सिंहवोषाने कामपालाला कैद करून त्याच्यावर राजद्रोहाचा अपराध लावला व त्याचे डोळे काढून टाकण्याची त्याला शिक्षा केली.

अर्थातच ही गोष्ट कोणाला आवडली नाही. तो अन्यायच होता. पूर्णभद्राला पण राजाच्या या आततायीपणाचा फार राग आला. कामपालला झालेली शिक्षा स्वताचा

डोक्यांनी पाहण्यापेक्षा आत्मदया करून घेणे त्याला बरे वाटले. म्हणून तो राजधानीच्या बाहेर रानात निघून गेला. तेथे त्याला एक तरुण मुलगा दिसला. पूर्णमद्राने खवकशी केली तेव्हा त्याला कळले की तो कामपालाचाच मुलगा आहे. त्याचे नाव अर्धपाल असे होते. मगधची राणी वसुमति हिने त्याला बाळगले होते व लहानाचे मोठे केले होते. मोठा झाल्यावर तो देशभर हिंदूत हिंदूत काशीजवळच्या रानात येऊन पोचला.

पूर्णमद्र याच्याकडून त्याला त्याच्या बापाला मिळालेल्या शिष्येचे वर्णन कळले.

तो म्हणाला—“मी आपल्या बडिलांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेतो. त्यासाठी झुज्यां युद्धाला मी तयार आहे.”

तो हे नोकतच होता तेव्हांत एक सांप विलांतून बाहेर आला. अर्धपालाला मंत्रविद्या अवगत होती. त्याने मंत्र टाकून सांपाला धरले व म्हणाला—“छान! मी या सांपाला घेऊन जातो व ऐन वेळी मंत्र टाकून त्याला सोडतो. तो माझ्या बडिलांना जाऊन चावेल. ते वेष्टुद्ध होऊन पडतील. मी त्यानंतर त्यांना ■■■ वळाने जिवंत करीन. सर्व लोक ते आतां मेले असे समजून त्यांचा अंत्यविधि करण्याची तयारी करतील. तुम्ही जाऊन माझ्या आईला सर्व नीट समजावून सांगा ■ बडिलांच्या बरोबर सनी जाण्याच्या तयारीने रहावला सांगा. पुढे जे करामद्याचे ते मी पाहून घेईन.”

पूर्णमद्राने आनंदाने कांतिमतीला जाऊन त्याप्रमाणे सांगितले. अर्धपाल सांपाला घेऊन बध्यम्मीकडे गेला ■ तेथे एका ■■■ चढून बसला.

राजाचे नोकर कामपालला घेऊन बध्यम्मीत आले. राजाज्ञा सांगण्यांत आली. डोळे काढून नंतर त्याचा वध करावा अशी

जाज्ञा होती. राजद्रोहाला अशीच शिक्षा केली जाईल अशी घोषणा केली होती.

ती घोषणा ऐकून जमा झालेल्या लोकांनी राजाज्ञेविरुद्ध ओरडा सुरू केला. त्याच गडवडीत अर्धपालने मंत्र टाकून सांप सोडला. सांप प्रथम चांडालाला ■ नंतर कामपालाला चावला व गर्दीतून जाऊ लागला. लोकांनी त्याला वाट दिली.

अर्धपाल झाडावरून उतरला व त्याने मंत्रवळाने विष चढू दिले नाही. कामपाल वेष्टुद्ध स्थितीतच पडलेला होता,—अगदी मेल्यासारखा. अर्धपाल पुढे येऊन म्हणाला—“राजद्रोहाला राजाने तर शिक्षा सांगितली होतीच. त्या पूर्वीच देवाने त्याला ही अशी शिक्षा केली आहे.”

■ सर्व गोष्टीची कांतिमतीला थोडी थोडी माहिती होती. म्हणून ती म्याली तरी वास्त दुःखी नव्हती. आपल्या पतीचे डोकं मांडीवर घेऊन ती बसली व भावाकडे सती जाण्यास परवानगीसाठी निरोप सांगून पाठवला. मावाने परवानगी मानंदाने दिली.

चांडालाला जिवंत करण्याचा ■■■ कित्येक मांत्रिकांनी केला, पण कांही उपयोग

झाला नाही. कांतिमती कामपालला आपल्या घरी घेऊन गेली. तिने पतीला एका दर्भा-सनावर निजवले. कारण रधा काळच्या रीतीप्रमाणे सती जाणाऱ्या स्त्रियांने तसे करावयाचे असते. नंतर तिने बरोबर आलेल्या लोकांना निरोप दिला ■ अर्धपालला म्हणाली—“बाळ! आतां तू माझी ■ आपल्या बडिलांची भेट करून दे.”

अर्धपालाने मंत्रवळाने आपल्या बापाला जिवंत केले व सर्व हृषीकत सांगितली आणि म्हणाला—“आतां तुम्ही सांगाला तसे पुढे करू या.”

"आपलें हें घर किल्लासारखें सुरक्षित आहे. यांत सहजा कोणाला शिरकाव मिळणार नाही. आंत काय होत आहे हे कोणाला कळणार देखील नाही. मी कितीक लोकांवर उपकार केले आहेत व ते स्वामीने माझ्या मदतीला धांवतील. माझ्याजवळ शस्त्रास्त्रांची कमतरता नाही. आपण प्रजेत राजाच्या विरुद्ध असतोच पसरविला तर आपल्याला सुड येता येईल." कामपाल म्हणाला.

कामपाल व अर्धपाल दोघांचे कारस्थान तरुण राजाला कळले. त्याने त्यांचे परिपत्य करण्यासाठी जयशत तयारी सुरू केली. पण त्यांत त्याला यश मिळाले नाही.

एकदा अर्धपालने पूर्णभद्राच्या मदतीने राजवाड्यातल्या सर्व गुप्त मार्गांची व जागांची माहिती काढून घेतली. राजा कोठे शोधतो

हे देखील त्याला कळले. त्याने राजाच्या शयनगृहापर्यंत एक भुयार खोदून तयार केले व त्या वाटेने तो शयन गृहांत पोचला. त्याने राजाला कैद करून आपल्या जाई-वडिलांसमोर हजर केले. मिहधाण्याने समोर आपल्या बहिणीला व मेहुण्याला पाहिले. त्याची मान खाली झाली व त्याच्या तोंडा-वाटे एक शब्द देखील निघाला नाही. त्यांनी तरुण राजाला तुरुंगांत टाकले. कामपालने मुलगा अर्धपाल याला गादीवर बसविले.

कांतिमतीचा मोठा भाऊ क्षय गंगाने वारला तेव्हा त्याची बायको गरोदर होती. तिला एक मुलगी झाली होती. ती मुलगी आता चांगली वयांत आली होती. तिचे नांव मणिकर्णिका असे होते. कामपालने तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न करून दिले.

विचित्र वारसरी

एका गरीब माणसाला एकुलता एक मुलगा होता. तो लहानपणापासूनच फार अशक्त होता. त्याला काही काम देखील करता येत नव्हते. त्याचे नांव गोपाल असे होते. बापाने आपल्या अशक्त असहाय मुलाला मोठ्या कष्टाने लहानाचे मोठे केले. परंतु पुढे तर दोन वेळचे पोटसुद्धा मरेनासे झाले. म्हणून गोपालला नोकरीला लावणे भाग झाले.

एक बघा अशक्त पाण्याच्या पितराला नोकर कोण ठेवणार! म्हणून गोपालचा बाप त्याला गांवच्या पाटलांकडे घेऊन गेला. पाटलांनी त्याला नोकर म्हणून ठेवून घेतले. पाटील स्वभावाने अगदी निष्ठुर दुष्ट होता. तो मारहाण करी व काम करून घेऊन नंतर मजुरी देत नसे.

गोपालच्या बापाने पाटलाच्या घरी कामाला लावून दिले. पोटभर खायला तर घालील ना पाटील, खायला आणि भंगात घालायला दिले की पुरे. असा विचार त्याने केला.

गोपालने पाटलाच्या घरी तीन वर्षे नोकरी केली. पाटील त्याला मारी, उपाशी ठेवी. कामावरून मात्र त्याने काढले नाही. परंतु गोपालच अगदी कंटाळून गेला आणि पाटलाचा निरोप घेत म्हणाला—"मालक! तुमच्या घराची थाकरी तीन वर्षे केली. आता दुसरीकडे करावी म्हणतो. पगार देऊन निरोप द्या."

पाटलाने त्याच्या हातावर तीन रुपये ठेवले व म्हणाला—"वर्षाला एक रुपया वा प्रमाणे मी तुला पगार दिला आहे."

“मी जे कपडे वाळत आले होते त्याच कपड्यांवर जात आहे.” गोपाळ नम्रपणे म्हणाला.

“कपडे देईन अशी मी कबुली दिली नव्हती. पगाराची तरी बोली फोटे होती?” पाटील म्हणाला.

गोपाळ ते तीन रुपये घेऊन कपडे विकत घेण्यासाठी शेजारच्या बाजार पेटेत निघाला. ती वाट डोंगराळ प्रदेशांतून जात होती. एका वळणावर त्याला एक भिकारी भेटला. तो भिकारी इतका उंच होता की त्याला पाहून गोपाळ थांबून मोठ्याने जोरडला.

पण तो भिकारी म्हणाला—“थांबून नकोस ! मी तुला सायला आलो आहे ! एक रुपया मला दे !”

“माझ्याजवळ आहेतच मुली एकूण तीन रुपये, तुला एक रुपया दिला तर कपडे विकत घ्यायला माझ्याकडे काय उरणार !” गोपाळने विचारले.

“तीन रुपये आहेत ना ! मग एक रुपया मला दे, दोन रुपये पुरतील तुला !” भिकारी म्हणाला.

गोपाळ एक रुपया त्याला देऊन पुढे निघाला. वाटेत त्याला आणखी एक भिकारी भेटला. तो पहिल्या भिकार्याहूनहि जास्त उंच होता. त्याने देखील गोपाळकडून एक रुपया मागून घेतला. आता गोपाळजवळ एकच एक रुपया उरला.

डोंगराच्या चडणीच्या टोकाला तिसरा भिकारी भेटला तो पहिल्या दोघांपेक्षांहि जास्त उंच होता. गोपाळने त्याला उरलेल्या एक रुपया देऊन टाकला. पण तिसऱ्या भिकार्याने त्याला विचारले—“तू मला रुपया दिलास तसा आणखी दोघांना आधी दिल्या होवास ना ? तर मग प्रत्येक रुपयावद्दल एक एक वर मागून घे !”

गोपाळ थोडा वेळ घुटमळला. पण मग विचार करून म्हणाला—“कृप्य आपला पावा वाजवू लागला म्हणजे सर्व गोष्टिका नाचू लागत असं मी ऐकलं आहे. मला देखील असा एक पावा दे. मी वाजवू लागलो की तो ऐकून ऐकणाऱ्याने नाचू लागेल.”

भिकारी म्हणाला—“अरे या वर मागितलास ! या खेपेस चांगला वर मागून घे वर का !”

“मला गोफण दे की किती दुसऱा दगड मारला तरी अचूक नेम लागेल.” गोपाळ म्हणाला.

“अरे तू हे सर्व काय मागत बसला आहेस ! कामाची कांही वस्तु मागून की.” भिकारी म्हणाला.

“मी कोणाकडे कांही मागितलं तर छोट ते देईल असा वर दे !” गोपाळने तिसरा वर मागितला.

“हा वर चांगला मागितलास. तू मागितल्याप्रमाणे तुला पावा गोफण देतो व तिसरा वर मागितलास तो देखील मान्य !” असं सांगून भिकारी निघून गेला.

गोपाळ तेथेच वगडाला देऊन जरा विभ्रान्ति घेण्यासाठी बसला आणि त्याचा कणभर होळा लागला. उठून पाहता तो शेजारी एक पावर व गोफण ! पाहून त्याला आनंद झाला.

तो पावा आणि गोफण घेऊन बाजार-पेटेत गेला. तो एका कापडाच्या दुकामांत गेला त्याला जे कांही हवे होते त्याने एका दमांत सर्व सांगून टाकले. दुकानदार जगदी चिक्कू मारवाडी होता. पण त्याने गोपाळने जे कांही मागितले ते देऊन टाकले व पै देखील घेतली नाही. नंतर तो एका

अभिमत गृहस्थाकडे गेला आणि त्याने त्याच्या जवळ त्याचा घोडा मागितला. त्याने आनंदाने दिला. गोपाळला तिसऱ्या वराचा मत्स्य आला. तो घोड्यावर बसून सरळ पाटलांच्या घरी गेला. त्याने घोडा थांबवून पाटलांना हाक मारली व म्हणाला—
“नमस्कार पाटील !”

पाटील चकित होऊन विचारून लागला—
“अरे हा घोडा कोणाचा आणकार वाटते ! आणि हे कपडे ! राजाच्या शिष्यांनी पाहिले तर मुसक्या बांधून नेतील. गोपाळ म्हणाला आणि ही वासुरी रे कोठली ! कुण्या सारखा पाडा वाजवल्यास म्हणजे गोपिका धावत येतील असे वाटले होय तुला !” पाटलांनी थहा केली.

“त्यात काय पाटील या बांसरीपेक्षां ही गोफण चांगली आहे. पहा तर जरा !” गोपाळ म्हणाला.

“पुरे झाल्या तुझ्या गप्पा ! मला नाही वेळ त्या ऐकावला !” असे म्हणत पाटील जाणार इतक्यांत गोपाळने एक देगड एका पड्याला मारला. तो पक्षी पाटलांच्या समोरच बाभळीच्या झाडाच्या कांद्यांत पडला.

पाटील चकित होऊन म्हणाले—“मग ती बांसरी वाजवून दाखव की !”

“तुम्ही तेवढा पक्षी काढून आणून दिलात पर बांसरी वाजवीन व गोपिकाएव नाचू लागतील.” गोपाळ म्हणाला.

पाटील संमत पाहण्यासाठी तो पक्षी काढायला कांद्यांत गेले. त्याबरोबर गोपाळने बांसरी वाजवायला सुरवात केली आणि त्या आवाजाने पाटील कांद्यांतच पिंगा पाऊन नाचू लागले. सर्व अंगभर कांटे सोचले आणि कपडे काढून गेले.

गोपाळने जे मागितले ते देऊन पाटलांनी आपली सोडवणूक करून घेतली.

खरी किंमत

एक कोळी होता. एका त्याच्या जाळ्यांत एक मासा सांपडला. त्याने तो मासा आपल्या बायकोला नेऊन दिला. बायकोने मासा कापला. आतून एक चकचकीत सडा घाहेर येऊन पडला. तो एक हिरा होता.

“तो मासा तसाच मीठ घालून चाजूला ठेऊन दे. तो बाजारांत जाऊन विकून चांगली किंमत मिळेल.” कोळी बायकोला म्हणाला आणि बाजारपेठेत निघाला.

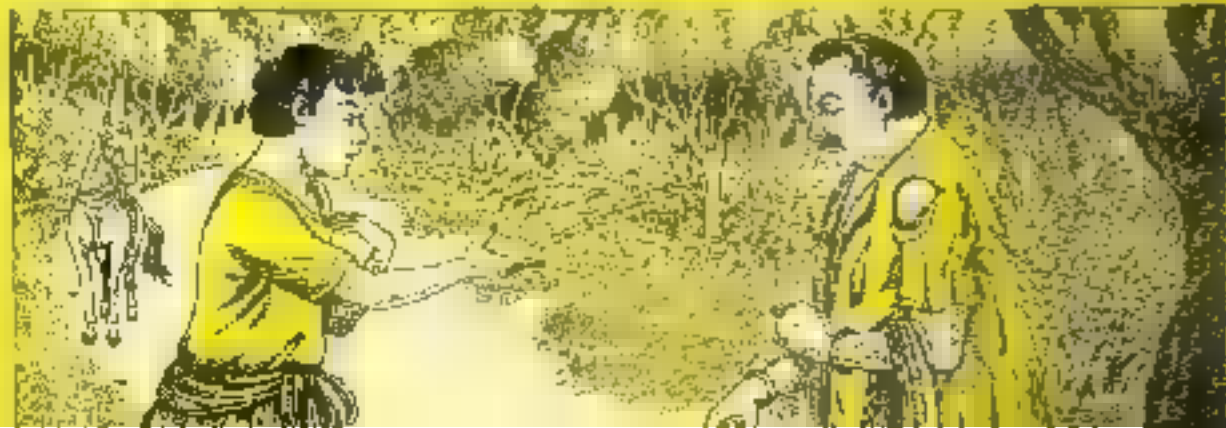
पण वाटेत त्याला एक शंका आली. तो मासा विकायचा कसा ! एक तर कापलेला. कोण विकत घेणार ! हिरा दाखवला तर तो माझ्याच्या पोटांतूनच निघाला या गोष्टीवर कोण विश्वास करणार आणि माझाची खरीखरी किंमत कोण

देणार ! जर आपण बरोबर किंमत मिळावी म्हणून मांडू लागलो तर मी हिरा घोरून आणला म्हणून सरकार दरबारांत वडी करायला कमी करणार नाहीत. म्हणून कोळी राजबाज्याच्या दिवडी दरबाज्या- जाऊन उभा राहिला. पाहारेकऱ्यांनी त्याला अडवले आणि विचारले—“काय काम आहे आंत !”

“काही नाही महाराजांची भेट घ्यायला आलो आहे.” कोळी म्हणाला.

“राजाची भेट घ्यायला !” पाहारेकऱ्यांनी आश्चर्याने त्याला विचारले. “तुं कोण गांवचा राजा, बुवा, आला आहेस राजाच्या भेटीला !”

“नाही हो ! मी गरीब कोळी आहे. मेहरपानी करून आंत सोडा ! मला

द्वारपालक जाणखी एका शिपायाला दारावर उभा करून तो हिरा आत घेऊन गेला. कांहीं वेळाने तो बाहेर कांहीं कपडे घेऊन आला आणि म्हणाला—“महाराजांनी तुला हिरा पाहून आनंदाने तुला इनाम म्हणून हे कपडे दिले आहेत.”

कोळी निराश झाला. त्याने विचारले—“महाराजांनी एवढेच इनाम दिले !”

“अरे लुळ्या, तू एक कांचेचा तुकडा आणून दिलास त्यानडल महाराज तुला आपले राज्य देतील असे वाटले का !” द्वारपालकाने विचारले. कोळी हताश होऊन बरी निघून गेला.

द्वारपालकाने तो हिरा राजाला दिला नव्हता. मधल्या मधे काटला होता. तो दुसऱ्या दिवशी बाजारांत गेला. जव्हेऱ्याला दाखवून त्याची किंमत विचारली.

जव्हेऱ्याने हिरा पारखून पाहिला आणि द्वारपालकाला विचारले—“तुझ्याकडे हा हिरा कोठून रे आला !”

द्वारपालक म्हणाला—“माझा एक नातेवाईक व्यापारी आहे. समुद्र पारच्या दूरदूरच्या देशांशी त्याचा संबंध आहे. मी त्याला कर्ज दिले होते. त्याची

फेड करण्यासाठी त्याने हा हिराच पाळवून दिला.”

जव्हेऱ्याने त्याची किंमत पांच हजार रुपये देऊं केली. द्वारपालक जास्त किंमत मागू लागला. जव्हेऱ्याने दहा हजारपर्यंत किंमत वाढवली आणि म्हणाला—“या उपर तुम्ही मर्जी !” द्वारपालकाने तो हिरा दहा हजार रुपये घेऊन त्या जव्हेऱ्याला विकला.

पण जातां हा हिरा विकत कोण घेणार ! निदान पंचवीस हजार नाही मिळाले तर काय उपयोग ! त्याने राजाला जाऊन तो हिरा दाखविला. राजाने आपल्या रत्नपारखी अधिकार्यांना तो दाखविला. त्यांनी त्याची किंमत तीस हजार ठावली.

राजा हिरा अंतःपुरांत घेऊन गेला. तेथे एक कुळदेवतेची मूर्ती होती. वनांत कांही संशय असला की राजा देवीचा कौल घेई. या सेवेस देखीक राजाने देवीचा कौल घ्यायचे ठरवून तो हिरा देवीच्या हातांत नेऊन ठेवला आणि झोळे भिडून देवीसमोर हात जोडून उभा राहिला. हिरा खाली पडल्याचा आवाज झाला. राजाने पुन्हां दोनदां हिरा देवीच्या

हातांत ठेवला आणि दोन्ही वेळां हिरा देवीच्या हातांतून खाली पडला.

राजाने जव्हेऱ्याला बोलावून विचारले—“तुला हा हिरा कोठून मिळाला ! हा हिरा खरोखरीच चांगला आहे. पण याच्या खरीदींत कांहीं तरी लबाडी आहे.”

जव्हेरी म्हणाला—“महाराज, मी आपल्यासमोर कधी खोटे बोलणार नाही. मी दहा हजार रुपयाला विकत घेतला आहे. याची किंमत माच्याहून खालीने जास्त आहे.”

“पण तू हा कोणाकडून विकत घेतलास हे सांगशील की नाही !” राजाने विचारले.

निरुपयोगी साधन

एक सप्ताह एका दगडा बघळ येऊन म्हणाला—“तू चांगले दांत घडवतोस असं मी ऐकलं आहे. मला दोन दांत घडवून दे!”

“तुझे दांत तर चांगले बळकट आहेत ना?” दगडाने विचारलं.

“माझे दांत चांगले बळकट नाहींत असं माहीत. मला मोठे दांत हवे आहेत, वाघासारखे मोठमोठे!” सप्ताह म्हणाला.

“कशाला?” दगडाने विचारलं.

“कोळ्याला भीति दाखवायला. त्याचा मुळपुळोट फार आहे. मला पाहून तो पळेल असं काही तरी करावंचं वाटतं मला.” सप्ताह म्हणाला.

दगडाने सप्ताहाला हवे होतं तसे दांत बसवून दिले.

सप्ताहाने तलावात आपले तोंड पाहिलं आणि गाळातल्या गाळात हसून म्हणाला—“म्हणतात दांत!” इतक्यांत तेथे एक कोरडा आला. सप्ताह पाहून दगडाला जाऊन म्हणाला—“बाबारे! हे चे आपले दांत व मला याहून मोठे व भयंकर दांत बसवून दे.”

दगड म्हणाला—“हो पहा, मला वाटतं की दांताऐवजी तुझे काळीजच बदलून दिलं पाहिजे.”

जव्हेच्याने खरं तें सांगितलें. म्हणाला—
“द्वारपालकाने विकला!”

राजाने द्वारपालकाला बोलावून विचारलें—
“तू हा हिरा जव्हेच्याला विकलास हें खरें आहे. पण तुला हा मिळाला कोठून व कसा?”

द्वारपालकाची बोपडीच बळकी. म्हणाला—
“महाराज, माफ करावी! एका कोळ्याने तो मला आणून दिला. मी त्याबद्दल त्याला एक घोतर जोडा आणि उपरणें दिलें. तो आनंदाने निघून गेला.”

“कोण तो कोळी? येऊन ये बोलावून त्याला!” राजाने आज्ञा केली.

“महाराज! त्याचे नांव गांव मला माहीत नाही.” द्वारपालक म्हणाला.

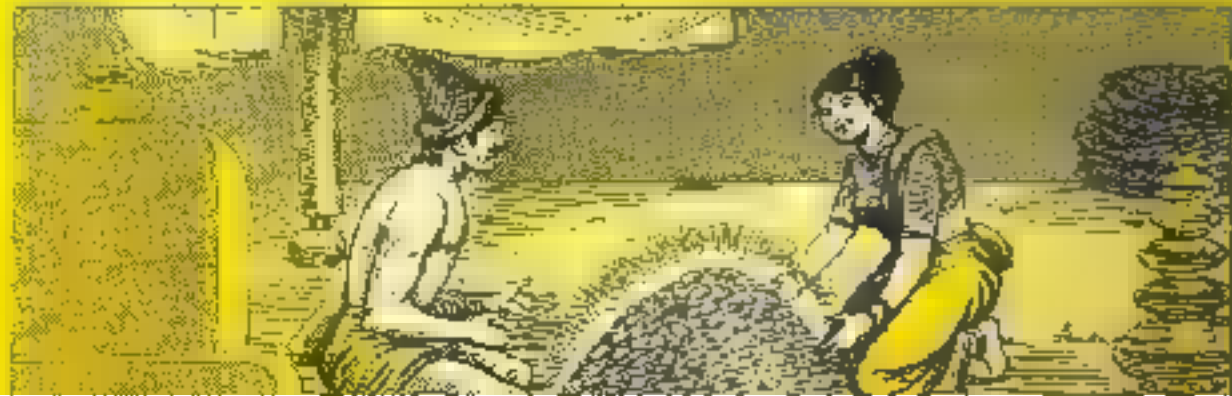
राजाने राज्यभर दवंडी मिटवून सर्व कोळ्यांना दरबारांत हजर करण्यास सांगितलें.

कोळी आले. राजा आपला मंत्री, जव्हेरी आणि द्वारपालक यांना बरोबर घेऊन त्यांतला हिरा विकणारा कोळी कोण, हें पहायला निघाला. द्वारपालक व कोळ्याने परस्परांस ओळखलें.

राजाच्या तर्फे प्रधानाने कोळ्याकडून तो हिरा त्याला कोठें मिळाला हें विचारून घेतलें. घरी जाऊन त्याने माझ्याचे ते दोन तुकडे आणले आणि त्यांत हिरा कोळ्याला जागी होता देखील दाखविलें.

राजाने द्वारपालकाला तुमगांस टाकलें. जव्हेच्याला त्याचे दहा हजार रुपये परत देवविले आणि हिच्याची खरी किंमत तीस हजार रुपये त्या कोळ्याला दिले.

तो ती तीस हजार रुपयांची मोट घेऊन घरी गेला आणि मायकोसभोर ती ओतून म्हणाला—
“हिच्याची खरी किंमत ती ही आहे.”

साध्विज मनीरथ

विष्णूकानें हट्ट सोडल्या नाही. तो पुन्हा माडाऊबळ गेला. फेस काढून घेतले आणि ते खांद्यावर टाकून नेहमीप्रमाणे ध्यानाच्या वाटेने निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याच्याशी बोले. म्हणाला "तू कोणत्या हेतूने हे सर्व करीत आहेस हे मला कळत नाही. पण पाहून मला साध्विष्याची भाटबण येते. तुला नक्का काढून नये म्हणून मी त्याची गोष्ट भागने ऐक." जेव्हा लागून त्याने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

जवळ राजाचा वंशज अमिर्तध्वज नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याला दोन मुलगे होते. एकाचे नाव कृताध्वज व दुसऱ्याचे साध्विष्य. दोघांनी बापाचे राज्य चोडून घेतले व आपआपल्या राज्यांत राज्य करू लागले. कृताध्वजाला केशिध्वज

वेताळाच्या गोष्टी

नांवाचा मुलगा होता. गादीवर बसल्यानंतर त्याने त्याचा चुलता साध्विष्य याचे राज्य देखील बळजबरीने आपल्या राज्याला जोडले. साध्विष्य आपला मंत्री व पुरोहित यांच्या सह राज्यांत जाऊन राहू लागला.

केशिध्वजाला योगविद्या अवगत होती. त्याने यज्ञ केले आणि आपली शक्ति वाढविली. एकदा तो योग समार्पित असता एका बापाचे येऊन त्याची यज्ञपेठु लाऊन टाकली. हे जे पार पडले त्याला प्रायश्चित्त काय हे त्याने यज्ञ करवून घ्यायला घोर कधी मुनीना विचारले. पण कोणी प्रायश्चित्त मुकवू शकला नाही. पण कशेर मुनीस विचारल्यास ते सांगतील असे अनेकांनी सुचविले.

राजा कशेर मुनीच्या आश्रयांत गेला व त्याने त्यांना तोच प्रश्न केला.

मुनि म्हणाले—"राजा, तुझ्या प्रश्न ठीक आहे. परा देखील ठीक ठीक काय प्रायश्चित्त केले जाऊ शकते. तू पाहतून मुक होशील हे माहीत नाही. परंतु जर का तू शुनक मुनीकडे गेलास तर ते तुला सांगीतले काय प्रायश्चित्त करावे हे सांगू शकतील."

केशीध्वज शुनक मुनीकडे गेल्या आणि घडलेली गोष्ट सांगून प्रायश्चित्त करावे

असा प्रश्न केला. तेव्हा शुनक मुनि म्हणाले. "राजा, मला तर याविषयी काहीच माहीत नाही. मग मी तरी काय सांगणार! कशेर मुनि तरी सांगू शकतील की नाही याची मला शंका आहे. फक्त एकाच्याच याविषयी पूर्ण माहिती आहे व तो म्हणजे साध्विष्य!"

केशीध्वजासमोर ते एकदा दुसरा एक प्रश्न उभा राहिला. ज्याला गादीवरून काढून त्याची गादी आपण बळकावली आता त्याच्याकडे कोणत्या तोंडाने जाऊन हा प्रश्न विचारण्याचा! विचारला तरी ते त्याचे

उत्तर देतील का ! थोडा तो विचार करीत उभा राहिला. पण नंतर त्याने मनाशी विचार केला कांही हरकत नाही हा मम विचारयाला. मम विचारल्यावर जुन्या बैरा-मुळे खांडिक्याने माझा वध केला तरी मला यज्ञाचे फळ मिळेल. कारण मी या वेळी यज्ञकार्य नीट चालवें म्हणून शक्य आहे. परंतु जर का त्याने मलाचें सरळ उत्तर दिलें तर तसेंहि फळ मिळेल. कारण यज्ञ चालू राहील व यज्ञ यशस्वी झाला म्हणजे फळ हें मिळणारच. म्हणून त्याच्याकडे जाण्यांत कांही हरकत नाही.

सांघोबा

असा विचार करून केशीध्वज रथांत बसून खांडिक्याकडे गेला. त्याला पाहतांच खांडिक्याला राग आला. म्हणाला—“दुष्टा ! अजून तुझी दुष्ट बुद्धि गेली नाही तर ! माझा वध करण्यासाठीं तूं या एकांत स्थानी आला आहेस. मग हा छत्र वेष करून कशाळा आला आहेस ! तुझ्या अंगावर हरिणाजिन असले तरी भृगुचर्म पांघरलेला वाप आहेस तूं. तूं माझे राज्य नळजरीने हिंसकावून घेतलेस. तेवढ्याने तुझें पोट भरलें नाहीं. आतां माझा जीव ध्यायला आला आहेस. माझे राज्य हिंसकावून घेणाऱ्याचा वध करण्यांत काय आहे ! उभा रहा, मी तुझा वध करतो.”

तें ऐकून केशीध्वज खांडिक्याला नमस्कार करून म्हणाला—“मी तुझा वध करण्याच्या हेतूनें आलों नाहीं. मनांत एक दोन शंका होत्या त्यांचें समाधान करून घेण्यासाठीं आलों आहे. माझ्या शंकांचें समाधान करावयाचें कीं माझा वध हें मी तुझ्यावरच सोडतो. मी दोन्हीला तयार आहे.”

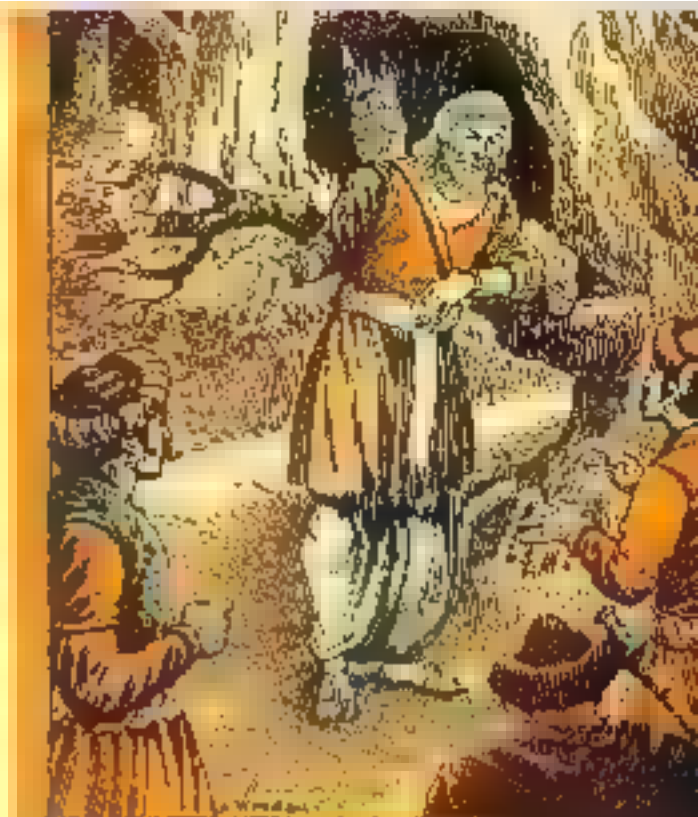
तें ऐकून खांडिक्याने आपला मंत्री व पुरोहित दोघांचा सल्ला घेतला. दोघे म्हणाले—“हा तर आपला हाडवैरी. याचा वध

केव्हास आपणांला कांही दोष लागणार नाहीं. शत्रुभ्रम किंचित देखील ठेवूं नये अशी राजनीति आहे. आपण त्यानंतर निर्वेप्रणें राज्य करावें.”

परंतु खांडिक्याला तो सल्ला पसंत पडला नाहीं. म्हणाला—“यानें यज्ञदीक्षा घेतली आहे. आतां याचा वध केल्या त्याला परलोकी मुक्तप्राप्तीचा अधिकार सहज मिळेल. याला जिवंत सोडलें तर त्याचा फक्त इकलोवच सुखी होईल. म्हणून मी याचा वध करीत नाहीं.”

त्यानें केशीध्वज याच्याजवळ येऊन विचारलें—“असा कोणता धर्मसंदेह तुझ्या मनांत उत्पन्न झाला आहे !” केशीध्वजनें आपले दोन्ही मम विचारले आणि खांडिक्यानें त्यांची समाधानकारक उत्तरे देऊन प्रायश्चित्त सांगितलें आणि त्याला निरोप दिला.

केशीध्वज राजधानींत परत आला. प्रायश्चित्त करून त्यानें यज्ञ पुरा केला. त्यानें पुरोहितांची पूजा करून त्यांना दक्षिणा दिली. परंतु त्याच्या मनाला एक गोष्ट राहून राहून टोचत होती कीं खांडिक्याला आपण गुरुदक्षिणा दिली नाहीं. म्हणून तो

पुन्हां रथांत बसून खांडिक्याकडे गेला. त्याला समोर येत असलेला पाहून खांडिक्य सल्लाच घेऊन युद्धास तयार झाला.

“मी युद्ध करण्यास आलों नाहीं, गुरु-दक्षिणा देण्यास आलों आहे. तुमच्या रूपेमुळे माझा वध पुरा झाला. मागाल ती गुरुदक्षिणा घायला मी तयार आहे.” केशीध्वज म्हणाला.

खांडिक्यानें मंत्री व पुरोहित दोघांचा पुन्हां सल्ला घेतला. “स्वारी छान फसली आहे संकटांत. निस्संकोच राज्य मागून घ्या.” तें ऐकून खांडिक्याला हसूं आलें.

तो केशीध्वजाजवळ जाऊन म्हणाला—“मला कोणत्याही वस्तूची गरज नाही. फक्त तुला घेत असलेली योगविद्या मला शिकव.”

तें ऐकून केशीध्वजाला आश्चर्य वाटले. कारण खांडिक्य आपलें राज्य परत मागून येणार असें त्याला वाटत होतें. तो खांडिक्याला गुरुदक्षिणा म्हणून योगविद्या शिकवून निघून गेला.

येताळानें येथवर गोंष्ट सांगून राजाला विचारलें—“राजा, मला एक शंका नाटते. राजानें त्याचे मंत्री व पुरोहित दोघांनीं सत्ता विला तरी आपलें राज्य परत कां मागून घेतलें नाहीं? त्यांचा सत्ता ऐकून त्याला ईशू कां आलें? त्याला राज्याचा मोह नव्हता म्हणून? कीं केशीध्वजाची वैर चालगणें व्यर्थ आहे असें वाटलें म्हणून? या मन्त्रांची उत्तरे माहीत असून तूं दिल्ली

नाहींस तर त्यांचा परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर लोंकू लागतील.”

तें ऐकून विक्रमार्क म्हणाला—“सांडिक्य एक कुलीन क्षत्रीय वंशी होता. म्हणून राज्य लोभ त्याच्या मनांत पचदा जाम्त नव्हता. परंतु ज्यानें बळजबरीनें आपलें राज्य हिसकावून घेतलें त्याच्याशीं मैत्री तरी कशी ठेवणार! कुलीन क्षत्रिय आपला अधिकार युद्ध करून मिळवतो, भिक्षा मागून, कोणाचे उपकार म्हणून घेत नाहीं. ही गोंष्ट मंत्र्याला किंवा पुरोहिताला कळू नये याबद्दल खांडिक्याला हसूं आलें.”

जशा तऱ्हेनें राजाचें मौन मंग आल्यामुळें येताळ नाहींसा झाला व पुन्हां झाडाळ जाऊन लोंकवळू लागला. [कल्पित]

खलीफांची भिळकण

[२]

त्या दिवसापासून तुफदा खलीफांच्या हृदयाची राणी झाली. एक क्षण भर देखील तिचा विरह त्यांना सहन होत नसे. तिच्या सेवेसाठीं त्यांनीं पन्नास दासी नेमल्या. तिच्या नैनातीसाठीं दरमहा दोन लाख शीनार देण्याची व्यवस्था करून दिली. या शिवाय नेहमीं एक न एक भेट तुफदाकडे ते पाठवीतच.

तिच्या रक्षणाची कतलजी खलीफांना इतकी असे कीं त्यांनीं ती जबाबदारी इतर कोणावर टाकली नाहीं. कोठें जावयाचें झाल्यास तिच्या महालाला स्वतः बाहेरून कुळप लावून घेत. कांहीं कारणानें तिचे दोळे ओले झालेले दिसत तेव्हां खलिफा अगदीं घाबरून जात व अगदीं आपुलकीनें चक्कशी करीत.

एकदां खलीफा शिकारीला गेले होते. तुफदा आपल्या खोलींत एकटीच होती. तेव्हां खलीफांची मोठी बेगम जुबेदा तेथें आली. तिला पाहून तुफदा नम्रपणें म्हणाली—“बेगम साहेबा! मला या खोलीबाहेर जाण्याची परवानगी असती तर आपल्या सेवेला नित्य हजार राहालें असतें, याबद्दल क्षमा करावी. आपणच कधीं मधीं दर्शनाचा लाभ घावा.”

जुबेदा म्हणाली—“यांस तुझा कांहीं अपराध नाहीं. तुझे हृदय निष्ठाप आहे तें मला कळतें. खलीफांची प्रेमपात्र अशी जी कोणी असेल तिच्याकडे मी चुकूनदेखील जात नाहीं. परंतु मी तुझ्याकडे मात्र स्वतः धावून आलों. तूं आल्यापासून माझा

अपमान आणि निरादर होत आहे. माझे जिणे व्यर्थ झाले आहे. फक्त भूषार म्हणून जगत आहे. बंध्या बीसारखी आज माझी स्थिति झाली आहे. खलीफा मला कधी भेटायला तर येतच नाहीत, माझी विचार पूस करणे देखील त्यांनी सोडून दिले आहे." असे सांगून ती रडू लागली. तिच्या बरोबर तुफदा पण रडू लागली.

नंतर जुवेदा तुफदाला म्हणाली—"मी तुझ्याकडे एक विनंति करायला आले आहे. महिन्यांतून फक्त एक दिवस त्यांनी माझ्या

महालांत यावे. नाही तर माझी स्थिति पखाणा दासी सारखी होईल."

तुफदाने तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन झोळ्याला लावला व म्हणाली—"एक दिवसच काय, नेहमीच खलीफांनी आपल्या महालांत रहावे. मला आपली दासी म्हणून पडून राहू या म्हणजे मी त्यांतच संताप मानून राहीन.

खलीफा सिकार मध्येच सोडून परत आल्याचे कळले. खलीफा सरळ तुफदाकडेच येणार चांगले माहीत असल्यामुळे जुवेदा पाईपाईने महालांत निघून गेली.

ती गेल्यानंतर थोड्यावेळाने खलीफा तुफदाच्या खोलीत आले. दोघांचे जेवण झाल्यावर तुफदाने खलीफाला जुवेदाकडे जावयास सांगितले. खलीफा तिच्या इच्छे-विरुद्ध काही करत नसत. म्हणून ते जुवेदाच्या महालांत गेले. जातांना त्यांनी सवधीप्रमाणे तुफदाच्या खोलीला बाहेर कुलूप लावून ठेवून दिले.

खलीफा निघून येण्यावर तुफदा पुस्तक घेऊन काही वेळ वाचत बसली. त्यानंतर एक तंतुवाद्य घेऊन ते वाजवीत गाणे गुण-गुणू लागली. अकस्मान् तिला समोर एक

अद्भुत दृश्य दिसले. दिव्याच्या उजेडांत एक अनोळखी वृद्ध मनुष्य गाण्याच्या मुलावर तालावर नाचत होता. तो वृद्ध त्याच्या कान्यावरून राजघराण्यांतला असावा असे वाटे. तो होळे मिळून अगदी तन्मय होऊन नाचत होता.

परंतु बंद खोलीत त्या अपरिचित माण-साला त्या स्थितीत पाहून तुफदा फार चारखून गेली. बाहेर पाहारा होता, दार बंद, मग हा अंत आला ! अन्नावर भरंबसा ठेवून तिला तो आल्याचे कळलेच नाही अशा तऱ्हेने ती गत राहिली.

काही वेळाने तो वृद्ध जवळ येऊन तिला म्हणाला—"काय पण गोड होते तुझे गाणे ! वाहवा ! वाहवा !"

"अन्नाची संध, तू भुतांचा राजा असावास असे मला वाटते." तुफदा म्हणाली.

"बरोबर ओळखलेस तुफदा ! मी मृत-लोकांतून आलो आहे. एवढेच नव्हे, मी त्या लोकांचा राजा पण आहे. तुला भिषकाचे काही कारण नाही. माझे नांव हकिमस. मीच कित्येक दिवसांपासून नकळत तुझे रक्षण करीत आलो आहे. माझी राणी

कमरिपाचे तुझ्यावर कार देम आहे. आम्ही
 शोध तुला निश्चिन्तपणे होव याची याची
 काळजी वाढता. तू होपलीस की ती
 तुझ्याकडे पहात तासन्तास बसून राहाते.
 तरी तिच्या मनाचे समाधान होत नाही.
 आज तिच्या इच्छेमार्गेच मी आलो आहे.
 तू माझ्याबरोबर आलीस तर मी तुला एका
 उच्च अधिकाराच्या जागेवर नेमून. आज
 चांगला शुभ मुहूर्त आहे. आजच आमच्या
 एकुलत्या एका मुलीचे लग्न आहे. मेज-
 बानीला तूच मुख्य पाहुणी म्हणून होणार
 आहेस. तुला वाटेत तितके दिवस तू

आमच्या भूतलकांत रहा. तू सांगशील
 त्या दिवशी मी तुला परत पोचती करीन.”

वृद्ध म्हणाला.

तुम्हाला म्हालेली होती. पण त्या वृद्ध
 माणसाच्या गोष्टी चोरण्याने तिची भीति
 कधी झाली नाही. ती त्याच्या किंतीला नकार
 देऊ शकली नाही. ती वृद्ध तिला हात धरून
 बाहेर घेऊन गेली. मिती देखील बाहेर
 आल्या नाहीत. बाहेर एक घोडा उभा
 होता. इन्जिनने तुम्हाला त्यावर बस-
 विण्याबरोबर घोडा आकाशात उडू लागला.
 घोड्याला पस होते तो आकाशात जोराने
 उडत होता. त्याच्याबरोबर इन्जिन देखील
 धावत होता. उंच आकाशात असल्या-
 मुळे तिला भोवळ आली. पण ती साठी
 पडली नाही. ती गुढीवर आली तेव्हा
 घोडा जमिनीवर चालत होता. पहिले तिकडे
 कुठेच कुले. उंच आगो रोंगरीच्या पायथ्याला
 एक सुंदर महाल होता. त्याची दारे खुलल्या
 तांब्याच्या होत्या. दिडी दरवाजावर भुतांचे
 सरदार तिच्या स्वागतासाठी हजर होते.
 इन्जिनला दुरूनच ओळखून ते ओरडले—

“तुम्हाला आली! तुम्हाला आली!”

त्यांनी तिला आदरपूर्वक घेऊन

केले. राणीने आपल्या बहिणीची ओळख करून दिली व स्वतः दुसऱ्या एका आसनावर जाऊन बसली.

मेजवानी सुरू झाली. त्या दोघां विचित्र भुतांकडे खुणावून तुफदाने कसगिऱ्याळ त्यांच्या विचित्र रूपाचे कारण विचारले.

“तुळा भीति वाटू नये म्हणून बाकी सर्वांनी मानव रूप धरले आहे, पण त्या दोघांनी आपल्याच घडोड्यांत आपले हे रूप सोडले नाही. हा आहे अलक्षिस्थान व तो भायमून!” तिने दोघांकडे खुणावून नवे सांगितली.

“त्याका पाहून मला भीति वाटते वाई!” तुळ्या म्हणाली. तं ऐकून सर्व भुते सदरसदां हंमू लागली.

मेजवानी संपल्यावर हळिसने तुळ्याला गाजे म्हणायला सांगितले. तिने एक मुंडर व गोड गाजे म्हटले. तिचा गोड आवाज ऐकून भुते डोळू लागली. त्यांनी तिला आपली गाणी म्हणायला आमह केला. तिने निरनिराळ्या चालींवर कित्येक पद्वे म्हटली. कित्येक पद्वे फुलांविषयी व पक्ष्यांविषयी होती. सर्वांनी मुक्तपंजाने तिच्या गाण्याची स्तुति केली. तिला देखील

आनंदच झाला. पण तिने शरत जाण्याची इच्छा दर्शविली.

हळिसला वाईट वाटले. तो म्हणाला—
“तुम्हा गुरु ईश्याक माझ्या चांगला परिचयाचा आहे. मी त्याला कित्येक रागरागिणी शिकविल्या आहेत. गिटार बाघ बाज-विण्याची एक नवीन पद्धत मी तुळा शिकवीन तू हे बाघ शिकून घेनलेस तर सर्वत्र तुझी प्रशंसाच होईल. खकीसांचे तुझ्यावर जास्तच प्रेम वाढेल.” असे सांगून त्याने गिटार बाघ एका विशिष्ट पद्धतीने वाजवायला सुवात केली. तं

बाघ तुळ्या तन्मय होऊन ऐकू लागली. तिने आपल्या आयुष्यांत इतके उत्तम संगीत कधी ऐकले नव्हते. नंतर तिने हळिसच्या हातून गिटार घेतले व तीच गत वाजवून दाखविली. तिचे नैपुण्य पाहून सर्व चकित झाले.

नंतर हळिसच्या आज्ञेप्रमाणे मोकळ बारा पेठ्या घेऊन आले. सर्व पेठ्या पक्कान तऱ्हेच्या होत्या. तुळा आमच्या तऱ्हे ही मेड समज, असे सांगून हळिसने पेठ्या उघडून आंतराल उत्तमोत्तम मसमलीची व रेणमी जरदारी वस्त्रे व आभूषणे तिला

बाखविली. परा पेटीत निरनिराळ्या तऱ्हेचीं उत्तरेच होती.

कमरिया राणी तिला निरोप देत असता म्हणाली- "आम्ही मधूनमधून तुझ्या मदीला अदृश्य रूपाने येत आहो."

परत आतांना इव्लिसने तुफहाला धोक्यावर बसविले नाही. आपल्या खांद्यावर आश्रय असे की क्षणभरांत ही आपल्या खोलीत पोचली होती. बाराच्या बारा पेठ्या मितीला चिकटून टेवलेल्या होत्या. आपण या खोलीबाहेर काढे गेलोच नव्हतो असे तिला वाटले. आपण स्वयंतर पाहिले नाही

अशी एक संका तिच्या मनांत येऊन गेली. सात्री करून घेण्यासाठी ती गिटार बांध घेऊन इव्लिसने शिकवलेली गत बाजवू लागली.

खोलीबाहेर सज्जाव नांवाचा हिजडा उभा होता. तो गाणे ऐकून मुग्ध असे ही तर आपलीच मालकीण दात्रवीत असली पाहिजे. तो जुवेदा बेगमच्या महालांत गेला. खलीफा सयन-गुलांत होते. त्याने पाहारेकच्याचे पाय घेऊन माफी मागितली आणि म्हणाला- "माऊ कर मित्रा ! काय वाटेक करून खलीफांना जागा कर !"

"अरे, वेडकीड तर नाही जमले. माझी माम उठेल त्याची काय बाट ?" पाहारेकरी म्हणाला. परंतु सज्जावने आपला हात सोडला नाही. त्यांच्या बोलण्याच्या आवाजाने शेकटी खलीफांनी शोप मोडली व तेच दार उघडून बाहेर आले आणि विचारले- "हा काय दंगा चालवला आहे ?"

मस्सूर माफी मागून म्हणाला- "सज्जाव आपल्याला जागे करायला सांगत होता."

"काय पाहिजे त्याला ?" खलीफांनी विचारले आणि आंत येऊन काय ते

सांगायला आला स्वतःही सोशी बोलत आहो, ही गोष्ट सज्जाव पार विसरून गेला आणि सलाम देखील केला नाही. पाहारेक नरकू लागला- "अरे चल लवकर ! माझी मालकीण तुफहा गिटार बाजवून त्यावर एक गाणे म्हणत आहे. चल लवकर आणि तेथे बसून एकदा ते गाणे ऐक, माझ्या !"

खलीफा काही एक बोलले नाहीत त्याच्याकडे करक्या नजरेने पाहू लागले. सज्जावने विचारले- "मी म्हटले ते ऐकू नाही आले का ! तुफहा आपल्या खोलीत बसून गाणे म्हणत आहे. ऐक जाऊन सुक्या !"

खलीफा वास्त वेळ विचार करीत थांबले नाहीत. त्यांना जो अंगरखा समोर पळगावर दिसला तो त्यांनी उचकला आणि अंगांत बाकीत म्हणाले- "काय झाले तरी काय तुला मूर्खा ! तुझी मालकीण निघून गेली आहे. जाफर म्हणाला की तिला कोणीतरी मृत उचकल पळवून घेऊन गेले आहे. भुते ज्यांना उचकल नेतात ते पुन्हां परत येत नसतात, ही साधी गोष्ट माहीत नाही वाटते तुला ! तुला स्वप्न तर नाही

पडले ! आला आहे मोठा मला जागा करायला."

"स्वप्न ! मी तर झोपलोच नाही व माझी मालकीण जिवंत आहे. म्हणून तर मी बोलवायला येथवर आलो आहे. काय पण तुझी ही दशा झाली आहे !" म्हातारा सज्जाव म्हणाला.

आतां मात्र खलीफांना हसू आवरेना. ते सज्जावला म्हणाले- "हे बघ, तुझे म्हणजे सरें निघाले तर समज, तुझे माग्य उड्याला आले आहे. तुला मी गुलामांतून मुक्त करून तुला एक हजार दीनार इनाम देईन.

एक जर का खोटे निघाले तर लक्षांत ठेव, फांशी होईल."

"अल्हा !....हे खरे होऊं दे ! हे स्वप्न ठरू देऊं नकोस !" असे पुटपुटत सव्वाच खलीफांना शरीर घेऊन तुफहान्या महालाकडे निघाला. खोलीजवळ येतांच खलीफांना तुफहान्या गोंड संगीत ऐकू आले. खोलीचे दार उघडायला एक क्षणभरच लागला असेल, दार उघडल्याशरीर तुफहाने समोर येऊन खलीफांना मिठी मारली. खलीफा एकदम ओरडले आणि बेगुन होऊन जमिनीवर पडले.

तुफहाने त्यांना पाणी शिंपवून गुद्दीवर आणले. खलीफा गुद्दीवर आले खरे परंतु थोडा वेळ जणु फांशी दुसऱ्याच फोडल्या तरी संदेस मग होऊन तिच्याकडे पहात बसून राहाले. नंतर मोठ्या कष्टाने श्वास

सोडून म्हणाले—"तुफहा ! तू नाहोशी झालीस ते एक आश्चर्यच व पुन्हा परत आली आहेस हे त्याहून मोठे आश्चर्य."

तुफहाने वडलेले वृत्त सविस्तर सांगितले व भूत लोकांतून भेट म्हणून तिने व्यावारा पेठ्या आणल्या होत्या त्या दाखविल्या. पेठ्या उघडून पाहल्यावर आंतल्या हिच्या माणक्यांच्या शकशकाटाने खलीफांचे होठे दिपून गेले. अड्यासंबंधीयांच्या वैभवाचे संपत्तीचे कारण म्हणजे हा खजिनाच.

तुफहा परत आल्याच्या खुशीत खलीफांनी राज्यभर शोषणाई केली व उ सवाचा दिवस म्हणून मजेला मेजवानी दिली. मेजवानीच्या वेळी इशाकने इठिलसच्या पद्धतीवर एक गीत रचून ते गिटारवर म्हणून दाखविले आणि सर्वांचे मनोरंजन केले. [संपूर्ण]

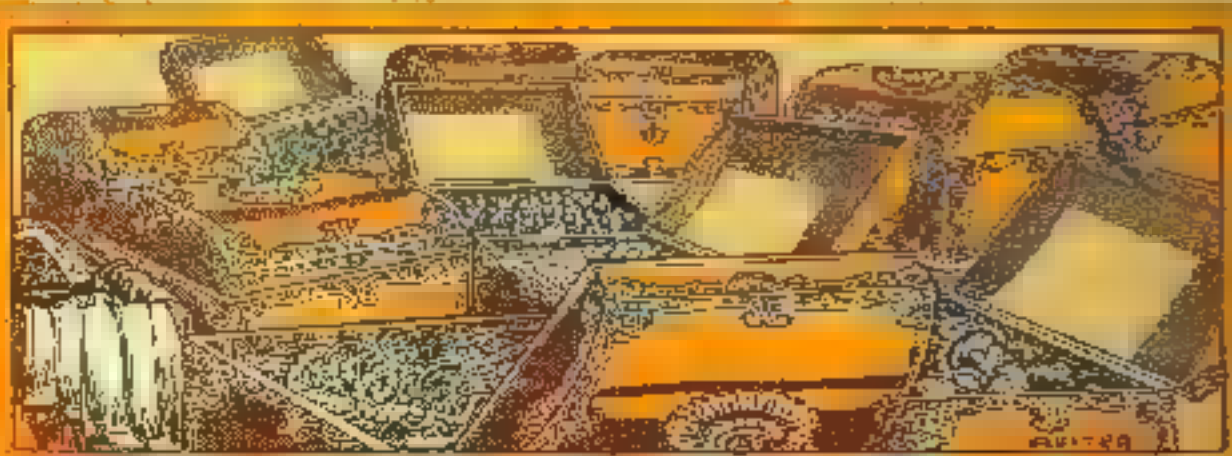

मध्यमरी सीता एकवंधाच्छ विरहदुःखाने आणि रावणाच्या कठोर वचनानीं काय दुःखी झाली. तिचा बाटू लागले की आता रमाचे दर्शन या जन्मांत तरी होणें शक्य नाहीं. तो दूध रावण केन्हां बघ करील कोण जाणें ! रावण निपून गेला. सीता विचार करीत बसली होती. स्वच्छ नांदणे पडले होते. पण तिची मनस्विनि अगदी बदलत येथी होती. तने आत्महत्तेना विचार करून राज्याला फांत लावून घेण्याच्या हेतूने मळबाला आपल्याच वेष्टीचा चिळ्या दिला.

पण इतक्यांत दिला काही शुभ झकुन होऊं लागले. दारा दोंडा खूब लागला व धोव्का करून बसल्या आहेत. मो संस्कृत

मध्यमरी सीता एकवंधाच्छ विरहदुःखाने आणि रावणाच्या कठोर वचनानीं काय दुःखी झाली. तिचा बाटू लागले की आता रमाचे दर्शन या जन्मांत तरी होणें शक्य नाहीं. तो दूध रावण केन्हां बघ करील कोण जाणें ! रावण निपून गेला. सीता विचार करीत बसली होती. स्वच्छ नांदणे पडले होते. पण तिची मनस्विनि अगदी बदलत येथी होती. तने आत्महत्तेना विचार करून राज्याला फांत लावून घेण्याच्या हेतूने मळबाला आपल्याच वेष्टीचा चिळ्या दिला.

पण इतक्यांत दिला काही शुभ झकुन होऊं लागले. दारा दोंडा खूब लागला व धोव्का करून बसल्या आहेत. मो संस्कृत

पण जर का खोटे निघाले तर लक्षांत ठेव, फांशी होईल."

"अल्हा !....हे खरे होऊं दे ! हे स्वप्न ठरू देऊं नकोस !" असे पुटपुटत सव्वाच खलीफांना बरोबर घेऊन तुफह्याच्या महालाकडे निघाला. खोलीजवळ येतांच खलीफांना तुफह्याचे गोड संगीत ऐकू आले. खोलीचे द्वार उघडायला एक क्षणभरच लागला असेल, द्वार उघडल्याबरोबर तुफह्याने समोर येऊन खलीफांना मिठी मारली. खलीफा एकदम ओरडले आणि बेगुन होऊन जमिनीवर पडले.

तुफह्याने त्यांना पाणी शिंपवून गुद्दीवर आणले. खलीफा गुद्दीवर आले खरे परंतु थोडा वेळ जाणुं फांशी दुसऱ्याच फोडल्या तरी संदेत मग होऊन तिच्याकडे पहात बसून राहाले. नंतर मोठ्या कष्टाने श्वास

सोडून म्हणाले—"तुफह्या ! तू नाहोशी झालीस ते एक आश्चर्यच व पुन्हा परत आली आहेस हे त्याहून मोठे आश्चर्य."

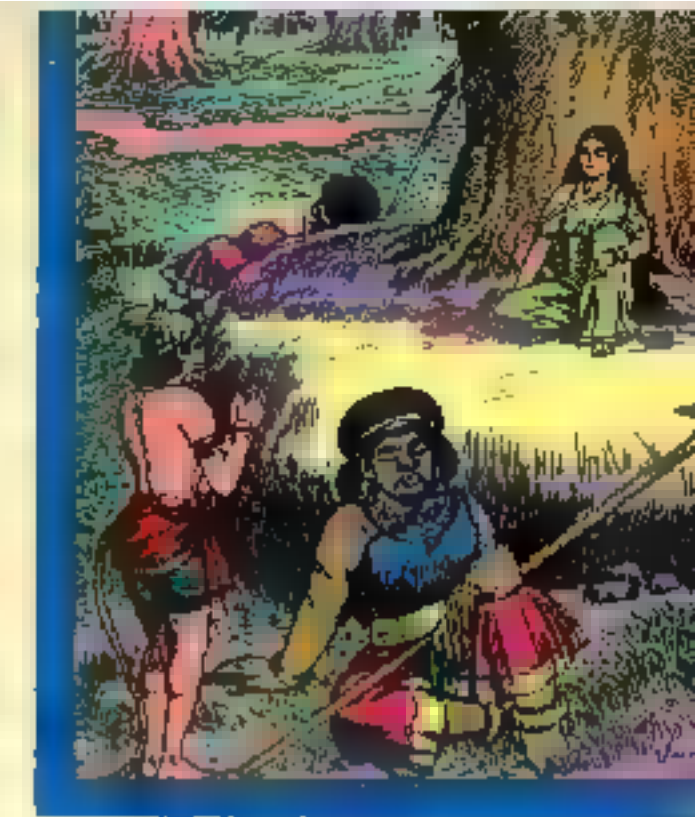
तुफह्याने घडनेले वृत्त सविस्तर सांगितले व भूत लोकांतून भेट म्हणून तिने ज्या बारा पैठ्या आणल्या होत्या त्या दाखविल्या. पैठ्या उघडून पाहल्यावर आंतल्या हिऱ्या भाजक्यांच्या क्षकक्षकाटाने खलीफांचे होठे दिपून गेले. अज्वासंझीयांच्या अपार वैभवाचे ■ संपत्तीचे मूळ कारण म्हणजे हा खजिनाच.

तुफह्या परत आज्ञाच्या खुशांत खलीफांना राज्यभर शोधणाई केली ■ उ ■ दिवस म्हणून प्रजेला मेजवानी दिली. मेजवानीच्या वेळी इशाकने इठिलसच्या पदवीवर एक गीत रचून ■ गिटारवर म्हणून दाखविले आणि सर्वांचे मनोरंजन केले. [संपूर्ण]

वानरच ते सब बोलला ■ गोष्टीची तिची लाजरी झाली. पुन्हा विचार केला, हा भ्रम तर नसेल. रामाच्या विषयीच मनांत सारखे विचार चालू असल्यामुळे रामाच्या विषयी कोणी बोलत आहे असा भ्रम झाला असावा.

इतक्यांत मारुती झाडावरून खाली उतरून आला. सर्व राखसिणी घोरत पडल्या होत्या. मारुतीने दुसऱ्याच सोतेला प्रणाम केला ■ विचारू लागला "हे देवी ! तू कोण ? तुझ्या अंगावरची वस्त्रे अशीं जुनीं व फाटकीं का ? तू कोणत्या जातीची ? तू तर कोणी कुलीन दिसते आहेस. ■ बडिळांचे व पतीचे नांव काय ? तू अनस्थानांतून रावणाने हरवून आणलेली सीताच असलीस ■ सांग !"

सीता म्हणाली—"मी महाराज दशरथ यांची मुल ■ जनकनाराची कन्या आहे. श्रीरामचंद्र भासे पति. माझे नांव सीता. मला तेरावे वर्ष लागले तेव्हा रामचंद्राला राज्याभिषेक करण्याचा दशरथ महाराजांनी निश्चय केला. परंतु त्यांची तृतीय पत्नी कैकेयी हट्ट करून बसली की रामाला राज्याभिषेक करण्यास आत्महत्या करीन. तिने असा देखीक इष्ट केला की ■

चौदा वर्षे ■ पाठवावे. रामाने राज्याचा अधिकार सोडला आणि वनवास प्रवृत्त करण्याचे ठरविले. त्याने मला कैसच्या मातेजवळ रहावयास सांगितले. पण रामाचा वियोग मला असह्य वाटला म्हणून मी त्याच्या बरोबर वनांत आले. माझ्या आर्षी आपल्या वडील भावाबरोबर वनवासास जायला लक्ष्मण वल्कळ वस्त्रे घारण करून तयार झाला होता. आम्ही सर्व दंडकारण्यांत असतां रावण मला उचवून घेऊन लंकेला आला. फक्त दोनच महिने तो मला जिवंत तिने असा देखीक इष्ट केला की ■ राहू देईल. नंतर तो माझा वध करील."

सीतेला दुःखी पाहून मारुती पण फार दुःखी झाला. सीतेने दुःख कमी करण्याच्या हेतूने मारुती म्हणाला—“माते सीते! मी रामाचा दूत आहे. रामाने स्वतःची कुशल-वार्ता तुला फळवून तुझी कुशलवार्ता घेऊन येण्यासाठी मला पाठविले आहे. लक्ष्मणाने साष्टांग नमस्कार सांगायला सांगितले आहे.”

ते ऐकून सीतेला आनंद झाला. तिचा फेड गहिवरून आला. क्षणभर डोळे मिटून ती बसली व नंतर म्हणाली—“रामचंद्राचे दर्शन माझ्या नशीबी असेल तर मला आनंद मिळेल.”

सीतेच्या मनात आपल्यावर विश्वास बसला असावा असे वाटल्यानंतर मारुती पुढे वेळून समोर उभा राहिला. सीतेला वाटले रावणच ते मायावी रूप धारण करून आला आहे. तिने विचार केला की एखाद्या ओळखीच्या माणसाशी बोलावे तरी मी या वानराशी बोलले ही केवढी चूक केली? प्रथम ती अशोक वृक्षाला टेकून उभी होती. पण मग खाली बसली. मारुतीने प्रणाम केला तरी त्याच्याकडे तिला पीर होईना. ती स्माला म्हणाली—“तूच रावण आहेस, मला भुर्लाच शंका नाही. माकडाचे रूप घेऊन तू कस-विण्यास आहेस. दंडकारण्यात तू संन्यास्याचे रूप घेऊन आला होतास. श्रीरामचंद्राच्या दुःखाने दुःखी आहे. उपास करीत आहे. तू या अवलेला असा त्रास का देतास! तू रामाचा दूत आहेस तर त्याच्या गुणांचे वर्णन कर. तान व लक्ष्मण यांच्या स्वभावाचे वर्णन कर तुझी रामचंद्राशी केव्हा कधी भेट झाली नर आणि वानर यांची भेटी कधी?”

मारुतीने श्रीरामाचे गुण वर्णन करून त्याचे सौंदर्य सौंदर्य वर्णन केले. लक्ष्मणाच्या

आनुभक्तीचे पण वर्णन केले आणि नंतर सीता हरण झाल्यानंतर राम ऋष्यमूक पर्वताजवळ सीतेचा शोध काढीत कसा आला व त्यानंतर काय काय घडले शेवटी स्वतः लंकेला कसा आला सांगून म्हणाला—“मी वानरांचा राजा सुग्रीव याचा भेटी आहे.” नंतर त्याने रामाची भंगटी सीतेला देऊन तिची खात्री पटविली.

सीतेचा मारुतीवर आता पूर्ण विश्वास बसला. तिच्या नाडावर आनंद लागला. ती मारुतीला म्हणाली “मारुती! तर मग तू सामान्य माकड नसून पातक्यांचा वानर आहेस. समुद्र पार करून येण्यासारखे एक अशक्य कार्य तू शक्य करून दाखविले आहेस.”

नंतर सीता विचार करू लागली की रामचंद्र आता लवकरच येऊन आपली सुटका करणार. अयोध्येहून मरत एक अक्षौहिणी सैन्य मदतीला पाठवील. राम-लक्ष्मण रावणादिक राक्षसांचा नाश करून मला सोडवून नेतील. पुन्हा दुसरा विचार आला. रामलक्ष्मण येतील की नाही? नाही आले तर त्याग करण्याखेरीज दुसरा उपाय नाही.

मारुती म्हणाला—“रामचंद्र नेहमी तुझ्याच नांवाचा जप करीत आहेत. फक्त फलाहार करून रहात आहेत.” पुढे तो म्हणाला की सीता लंकेत आहे हे कळल्याबरोबर ते इकडे येतील. सीता म्हणाली—“मारुती! रावणाने मला फक्त एक वर्षाचा अवधी दिला होता. त्यापेकी फक्त एकच महिना आता उरला आहे. त्याच्या आत माझी सुटका झाली तर रामाची व माझी जिवंतपणे भेट होईल.” सीतेने मारुतीला आपली एक गोष्ट सांगितली. लंकेत तिच्याबाजूने बोलणारे विभीषण, त्याची बायको, त्याची मोठी मुलगी नला,

अविनश्य नामक बगैरे काढीं झोक आहेत. मारुती म्हणाका—“मार्ते! चक्र, मी तुका आपल्या खांद्यावर बसवून एका क्षणांत समुद्रापलीकडे घेऊन जाईन. तू मनांतलें दुःख, भय सर्व पार विसरून जा।”

मारुती त्या वेळीं वानराका सोमेक एवढेंच कर घेऊन सीते समोर उभा होता. म्हणून सीतेच्या मनांत त्याच्या त्या शक्तीवर पराक्रमावर विश्वास बसला. ती म्हणाकी—“अरे मी तुझ्या पाठीवर बसून समुद्र पार कशी काय जाऊ शकेन? किती हाजारा तरी तू वानर!”

मारुतीला त्यानें तशीचच त्याचा असमान शास्त्रासारखें वाटलें. तो थोडा दूर वाकून उभा राहिला व त्यानें गरिमा शक्तीचा उपयोग करून आपले विराट रूप दर्शविलें आणि म्हणाका—“हे माने! तुकाच काय ही सारी संकाच उचलून घेऊन जाण्याची शक्ति आहे माझ्या भंगात! तू मिके नकोस, आणि माझ्याबरोबर चक.”

कण सीता म्हणाकी—“तू मका घेऊन जाऊं म्हणजे राक्षस सत्तासो घेऊन तुझ्या भंगावर पावतील. मी मिकेच समुद्रात पडेल! आणि मग तुझ्यावर कण सकट येईलच. मी रामचंद्र देखील रागावणार नाहीत का! आणि समज, तूच राक्षसांचा एकट्यानें केळास ल रामचंद्राची अवकीर्ति नाही का होणार! म्हणून माझ्या मते तू रामाला जाऊन बोकावून आण.” मीतेच्या मनांत जाणवली एक विचार मला. मारुती परपुरुष, त्याच्या भंगाचा स्पर्श होवें अशह. ती म्हणाकी—“तुका वाटत असेल की रावणाने नाही का माझ्या भंगाचा स्पर्श केला! तेव्हांनी गोष्ट निराळी होती. ते माझ्या इच्छेविरुद्ध होते व माझे पति त्या वेळीं तेथे नव्हते.”

म्हणूनच की काच तो पुढल्या जन्मां द्रण्याच्या येनीतच जन्माला आला. पूर्व पुण्याईमुळे त्याला पूर्व जन्म आठवत होता. त्याने जन्मल्याबरोबर आपल्या आईला सोडले आणि छालिग्राम क्षेत्रांत येऊन राहू लागला. तेथेच झाडांचा पाला खाऊन त्याने आपले जीवन घालविले.

पुढल्या जन्मी अंगीरस नामक ब्राह्मणाच्या पोटी तो पुन्हा जन्माला आला. जन्मल्यापासून तो मोळसटच होता. बापाने गुरु गृही त्याला पाठविले तरी विद्याभ्यास केला नाही. वैदिक कर्मकांडदेखील त्याने

सोडून दिले. कोणी त्याचे सावत्र भाऊ पद्मोपदी त्याचा अपमान करीत. त्याला घड कपडे देखील अंगांत घालायला मिळत नसत. सर्व लोक जणु कांही त्याच्या सांवलीला देखील भीत व त्याला वेडा समजून दगाड मारीत. परंतु त्याने सर्व अपमान निमूटपणे सहन केले.

पुढे त्याचे वडील दारले. त्याच्या भावांना त्याला नोकरीसारखे राबवले. शेणगोटा, कांणें, गुरे चरायला घेऊन जाणें वगैरे सर्व कामे करावी लागत. तो सर्व कामे करी. दिवस किंवा रात्र येनां त्याला कधी फरक याटला नाही. एकाच दिवशी त्याला जेवणाला मिळे तर एकाच दिवशी तेहि नाही. त्याने कथो कांणाशां तक्रार केली नाही.

त्या देशाचा राजा वृषल याने कालीमातेला नरवळी देण्याचें ठरविले. त्याचे नोकर एका गरीब माणसाला पकडून घेऊन घेऊन आले. तो पळून गेला. त्याच्या शोधार्थ ते हिंडत असतां सैनिकांना भरत दिसला. वृषल राजाने त्यालाच बली घायचे ठरवून कालीसमोर उभें केले. परंतु कालीमातेने राजालाच खाऊन टाकले. देवीच्या

अंगांतून ज्वाळा बाहेर येऊं लागल्या आणि पुजारी पटापट मरून पडले. राजाचे शिपाई पळून गेले. भरत देखील पळून गेला.

त्यानंतर भरत देशांदेशीं हिंडला. सिंधु देशाचा राजा रघुण तत्त्वज्ञानाच्या प्राप्तीसाठी पारल्यंत वसून कपिलमुनींच्या दर्शनास निघाला. वाटेत मेणा उबवून नेणाऱ्या भोयांनी त्याला पाहिले आणि तो रिकाम-टेकडा कोणी तरी असावा असा विचार करून त्याला हांक मारली आणि मेण्याच्या दांड्याला सांदा घायला सांगितले. भरत दांड्याचे बोळला नाही. त्याने मेण्याचा दांडा

इतर मजुरांबरोबर खांद्यावर घेतला आणि चाळू लागला. संवय नसल्यामुळे त्याला इतर भोयांबरोबर सपासप चाळतां येत नव्हतें. त्याचे पाय लटकू लागले. मेणा सरकू लागला. राजाने भोयांना आंतून ओरडून विचारले. भरताकडे बोट दाखवून ते म्हणाले-“याच्यामुळेच मेणा डगमग होऊं लागला आहे.”

राजाने त्याला धोवून विचारले-“कार चाळलास नाही का रे? म्हणून मेणा डगमगू लागला वाटतें? काय पण हल्लींचे तरुण भोवक्यांत पापा टाकू लागतात।”

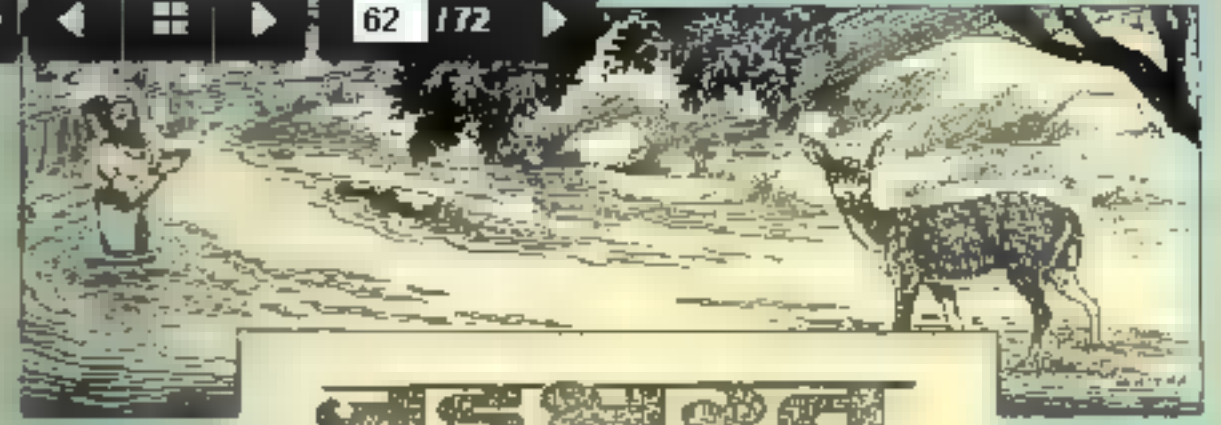

मारुती म्हणाला—“माते! तुझे म्हणणें बरोबर आहे! माझ्या खांद्यावर बसून जाणें इष्ट नव्हे. पण मग मी तुला मेढून आलो या गोष्टीचे प्रमाण तरी काय आहे, माझ्या-जथळ!”

सीता म्हणाली—“घायला माझ्याजवळ खूप तरी काय आहे. पण एक जुनी आठवण आहे. ती मी तुला सांगते. ती रामाला सांगितलीस की रामाच्या मनाची खात्री पटेळ.”

“चित्रकूट पर्वतावरची ती गोष्ट आहे. मंदाकिनीच्या काठी एका आश्रमा शेजारी रामलक्ष्मणासह आम्ही सर्व रहात होतो. एकदां फुलें जाणायला मी गेलें होतें. अगदीं दमून गेलें होतें. रामचंद्र तेथें आले व आम्ही दोघे विश्रांतीसाठीं एका झाडाच्या सांवळींत शोपली. तेव्हां एका

कावळ्यानें माझ्या छातींत चोंच नारली. मला राग आला. मी त्याला डाकटण्याचा केल्ला. पण तो लोचट कावळा पुन्हां पुन्हां येऊं लागला. कावळ्यानें मला आस दिलेला पाहून रामाला राग आला. कावळा रामाला पाहून दूर पळाला. आम्ही दोघे पुन्हां शोपलीं. दोघांना शोव लागल्यावर तो कावळा पुन्हां आला आणि त्यानें टोंच मारून माझी छाती रक्तवंचाळ करून टाकली. त्यामुळे रामाची शोव मोडली. त्याला राग आला. तो म्हणाला—“कोण रे तो दुष्ट कावळा!” रामाला दूर एक कावळा दिसला. त्याची चोंच ■■■ रक्तानें माखलेले होते. रामानें दर्भाचे एक पातें घेऊन ब्रह्माच्या मंत्र म्हटला. प्रलयामीसारखे तें पातें कावळ्याकडे जाऊं लागलें.

जडभरत

फार प्राचीन काळीं ऋषभ नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो इतका शक्तिशाली होता की त्यानें इंद्राचा देखील पराभव केला होता. त्याला जयंती नांवाची राणी होती. जयंतीला अनेक मुले झाली. त्यांत सर्वांत मोठा भरत होता. त्याला, इलावर्त, कुशावर्त, ब्रह्मावर्त, आर्यावर्त, मलयकेतु, मद्रसेन वगैरे नांवाचे लहान भाऊ होते. त्यांनीं जेथें राज्य केले त्या देशांचें नांव त्यांच्या नांवावरूनच पडलें.

भरताला पंचजनी नांवाची नायकी होती. त्यांना सुमति, राष्ट्रभुक्, सुदर्शन, आचरण, घुमकेतु नांवाचे मुल्ये होते. ऋषभ वारल्यावर भरत गादीवर बसला. गादीवर त्यानें अनेक वर्षें राज्य केले. त्यानें आपले राज्य आपल्या मुलांना देऊन टाकलें आणि

स्वतः तपश्चर्या करण्यासाठीं पुलस्त्यपुत्र नामक आश्रमांत गेला. तो सालग्राम नामक पुण्य-श्रेष्ठांत रहात असे.

एकदां भरत चक्र नांवाच्या नदींत स्नान करून सूर्याला अर्घ्य देत भततां तेथें एक हरणी पाणी प्यावला आली. ती गामीण होती. अकस्मात् सिंहगर्जना ऐकून तिनें घाबरून जाऊन दुष्पणदिक्षी उडी मारली. पण ती जमिनीवर आदळली व तेथेंच मरून पडली. तिच्या पांटांतलें पादस खाली पडलें व तें नदीच्या प्रवाहांत वाहूं लागलें.

भरत त्या पादसाला उचलून आपल्या आश्रमांत घेऊन आला. तो त्याच्या सेवेत इतका मग्न झाला की आपली तपश्चर्या देखील विसरून गेला. मरण समयी देखील त्याची दृष्टि त्या पादसावरच होती.

म्हणूनच की काच तो पुढल्या जन्मां द्रण्याच्या येनीतच जन्माला आला. पूर्व पुण्याईमुळे त्याला पूर्व जन्म आठवत होता. त्याने जन्मल्याबरोबर आपल्या आईला सोडले आणि छालिग्राम क्षेत्रांत येऊन राहू लागला. तेथेच झाडांचा पाला खाऊन त्याने आपले जीवन घालविले.

पुढल्या जन्मी अंगीरस नामक ब्राह्मणाच्या पोटी तो पुन्हां जन्माला आला. जन्मल्यापासून तो मोलसटच होता. बापाने गुरु गृही त्याला पाठविले तरी विद्याभ्यास केला नाही. वैदिक कर्मकांडदेखील त्याने

सोडून दिले. कोणी त्याचे सावत्र भाऊ पदोपदी त्याचा अपमान करीत. त्याला घड कपडे देखील अंगांत घालायला मिळत नसत. सर्व लोक जणु कांही त्याच्या सांवलीला देखील भीत व त्याला वेडा समजून दगाड मारीत. परंतु त्याने सर्व अपमान निमूटपणे सहन केले.

पुढे त्याचे वडील वारले. त्याच्या भावांना त्याला नोकरीसारखे राबवले. शेणगोटा, कांणें, गुरे चरायला घेऊन जाणें वगैरे सर्व कामे करावी लागत. तो सर्व कामे करी. दिवस किंवा रात्र येनां त्याला कधी फरक याटला नाही. एकाच दिवशी त्याला जेवायला मिळे तर एकाच दिवशी तेहि नाही. त्याने कथो कांणाशां तक्रार केली नाही.

त्या देशाचा राजा वृषल याने कालीमातेला नरवळी देण्याचे ठरविले. त्याचे नोकर एका गरीब माणसाला पकडून घेऊन घेऊन आले. तो पळून गेला. त्याच्या शोधार्थ ते हिंडत असतां सैनिकांना भरत दिसला. वृषल राजाने त्यालाच बली घायचे ठरवून कालीसमोर उभे केले. परंतु कालीमातेने राजालाच खाऊन टाकले. देवीच्या

अंगांतून ज्वाळा बाहेर येऊं लागल्या आणि पुजारी पटापट मरून पडले. राजाचे शिपाई पळून गेले. भरत देखील पळून गेला.

त्यानंतर भरत देशांदेशीं हिंडला. सिंधु देशाचा राजा रघुण तत्त्वज्ञानाच्या प्राप्तीसाठी पारल्यंत वसून कपिलमुनींच्या दर्शनास निघाला. वाटेत मेणा उबवून नेणाऱ्या भोयांनी त्याला पाहिले आणि तो रिकाम-टेकडा कोणी तरी असावा असा विचार करून त्याला हांक मारली आणि मेण्याच्या दांड्याला सांदा घायला सांगितले. भरत कांहीच बोलला नाही. त्याने मेण्याचा दांडा

इतर मजुरांबरोबर खांद्यावर घेतला आणि चाळू लागला. संवय नसल्यामुळे त्याला इतर भोयांबरोबर सपाशप चाळतां येत नव्हतें. त्याचे पाय लटकू लागले. मेणा सरकू लागला. राजाने भोयांना आंतून ओरडून विचारले. भरताकडे बोट दाखवून ते म्हणाले-“याच्यामुळेच मेणा डगमग होऊं लागला आहे.”

राजाने त्याला धोवून विचारले-“कार चाळलास नाही का रे? म्हणून मेणा डगमगू लागला वाढतें? काय पण हल्लींचे तरुण भोवक्यांत पापा टाकू लागतात।”

“मी दमला नाही. माझ्या अंगांत शक्तीदेखील नाही. तुला मेणा मी कोठे उचलला आहे! दुसराच कोणी उचलून घेऊन चालला आहे.” भरत म्हणाला.

“वेडा पीर दिसतोस! अरे, तुझ्या खांद्यावर मेणा आहे आणि म्हणतोस तू उचलून नेत नाहीस!” राजाने स्मित करून विचारलें.

“राजा! तू जे राहतो आहेस तेच तुला समजलें नाहीतें दिसतें. म्हणून तू असत्य भाषण करीत आहेस. सत्य काय तें मी तुला सांगतो, ऐक! खांद्यावर मेणा आहे. त्याच्या खाली हात, छाती, त्याच्याहि खाली पोट, पाय हे अवयव आहेत आणि सर्वांच्या खाली जमीन आहे. सर्वच अनुक्रमे भार वाहून नेत आहेत. मग तू कसे म्हणतोस की मी तुला मेणा वाहून

नेत आहे? कारणान्तर शाक्यानें जो भेद होतो तो नकळ्यानें जग मूळ सत्य कोण तें तेंच ओळखू शकत नाही. आतां पहा तू मेण्यांत बसला आहेस. मेणा लाकडाचा आहे. झाड लाकूड देतें. म्हणून तू झाडावर बसला आहेस असे म्हटल्यास तें असत्य ठरेल का! पण जग तें मानायला तयार नाही. या अज्ञानामुळेच तुला वाटतें की तू मेण्यांत बसला आहेस आणि तुला कोणी तरी उचलून नेत आहे.”

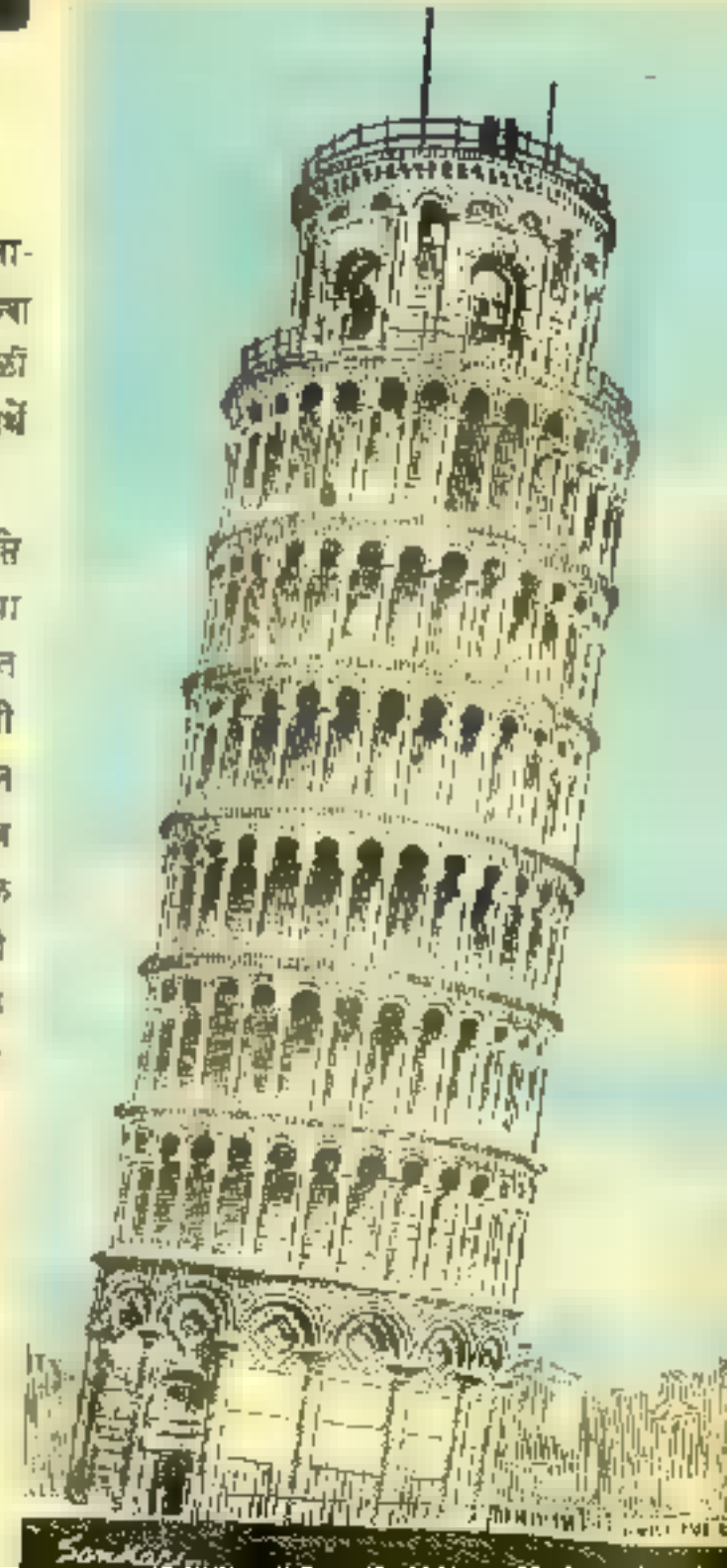
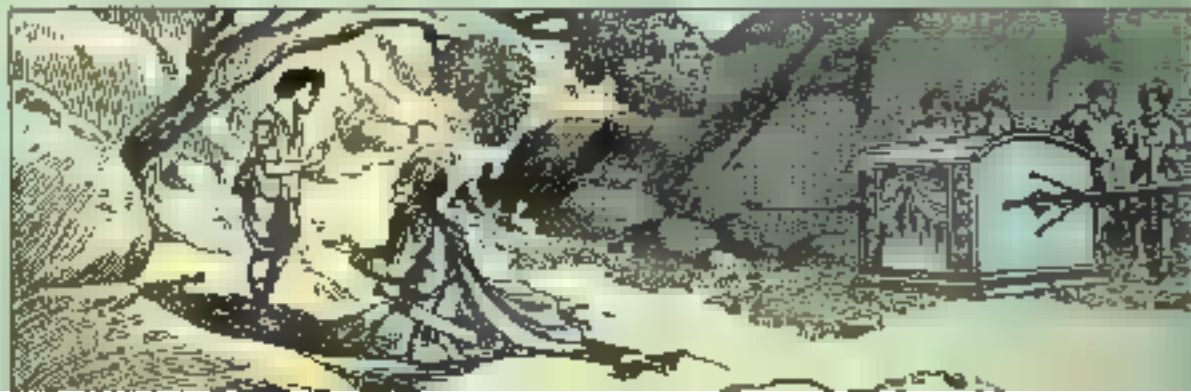
भरताचा तो तर्क ऐकून राजा मेण्यांतून खाली उतरला आणि भरताचे पाय पकडून म्हणाला—“महात्मन! मी तत्त्वज्ञानाचा अभ्यास करण्यासाठीच निघालों आहे. तें ज्ञान आपण येथेच दिलेंत. मी कुतार्थ झालों.” भरतानें त्याला उपदेश करून निरोप दिला.

२७. पीसाचा स्तंभ

इटली देशांत आर्नो नदीची नदीच्या मुखापासून प्रवाहाच्या उल्लेखा दिसेल्या येथेच अंतरावर पीसा नगर आहे. एका काळी दर्यावेडीं छंकांचें एक लोकसत्ताक राज्य तेथें होतें. शिल्पकलेसाठी ते प्रसिद्ध आहे.

एकदां नौका युद्धांत विजय प्राप्त झाल्यामुळे सन १०६७ मध्ये पीसाच्या नागरिकांनी एक कॅथेड्रल बांधायला सुरवात केली. येथे ॥ कृष्णवर्ण संगमरवरी वगडाची नी इमारत सन १११८ मध्ये बांधून नगार झाली. त्या इमारतीच्या शेजारीच जग प्रसिद्ध शुक्लेला स्तंभ आहे. यांतील शिल्पकला फार नाजूक ॥ वास्तुशास्त्रासारखी आहे. थोडा पनगरांचा स्तंभ अशी देखील संज्ञा आहे. कारण दाचा निर्माणकर्ता मियंटो हा एक पनगर होता.

याची उंची १७९ फूट आहे. हा जमिनत एका चाजूला खचण्यामुळे त्याचा वरचा भाग एका चाजूला १४ फूट वळलेला आहे. अलीकडे जी माहिती मिळाली आहे तीवरून हा स्तंभ दासळणार को काय अशी संका देखील वाटूं लागली आहे.

भास्ताचा इतिहास

दिल्लीच्या सुलतानांची पर्वी न करण्यामांत म्हणजे बंगाल. एक अत्यंत सुपीक देश होता. या शिवाय दिल्लीपासून दूर. तेथील अंमलदार दिल्लीच्या सुलतानांशी थोडेसे बेफिकीरपणानेच वागत. सुलतान बघून याच्या कारकीर्दीनंतर बंगाल जवळ जवळ स्वतंत्रच झाला. त्यानंतर ग्यासुद्दीन तुघलक याने पुन्हा बंगाल प्रांत आपल्या अमलाखाली आणून त्याचे तीन भाग केले. या तीन भागांच्या राजधान्या अनुक्रमे लखनौ, सातगांव व सोनारगांव झाल्या. परंतु बंडाळी कमी शाली नाही. सन् १३३६ नंतर फक्रुद्दीन सोनारगांवचा शासक झाला. उत्तर बंगाल प्रांतांत अलाउद्दीन अलीशाह स्वतंत्र झाला व त्याने आपली राजधानी लखनौतीहून हलवून पांडुवा येथे नेली.

सन् १३४५ नव्ये शम्सुद्दीन इलियास शाह याने बंगालचा सर्व प्रदेश आपल्या अमलाखाली आणला. त्याच्या कारकीर्दीत व त्याचा मुलगा सिकंदर शाह याच्या कारकीर्दीत बंगाल प्रांतांत दिल्लीच्या सुलतानांची शिजली नाही. सिकंदर शाह ३६ वर्षे राज्य करून सन् १३७८ मध्ये मरण पावला. त्याचा मुलगा ग्यासुद्दीन अजम याच्याकडे चीन देशाच्या चक्रवर्तीने आपला दूत पाठविला व त्याने पुढच्या वर्षी आपला दूत चीन देशांत पाठविला. १७ वर्षे राज्य करून तो मरण पावला. त्याचा मुलगा हंजा शाह नवाब झाला. राज्यसूत्रे राजा गणेश नामक एका हिंदू ब्राह्मण जनानेदाराच्या हातीं होती. गणेशने आपला मुलगा जदु (जदु) याला गादीवर बसविले. त्याने मुसलमानधर्म स्वीकारला व जलालुद्दीन शाह या

नांवाने राज्य करूं लागला. सन् १४३१ मध्ये तो मरण पावल्यावर त्याचा मुलगा शम्सुद्दीन गादीवर बसला. त्याने १४४२ पर्यंत राज्य केले. तो एक अत्याचारी शासक होता, म्हणून काही उमरावांनी कट करून त्याचा वध केला. पुढे कटवाल्यांची आपसांत दुही झाली व त्यामुळे बंगालची गादी पुन्हा इलियास शाहच्या वंशजांच्या हातीं आली. नासिरुद्दीन अहमद गादीवर बसला.

नासिरुद्दीनाने १७ वर्षे राज्य केले. त्याच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा खतुद्दीन याने १४७४ पर्यंत व त्याच्या नंतर त्याचा मुलगा यमुफ शाह याने १४८१ पर्यंत राज्य केले.

यमुफ शाहचा मुलगा कर्तबगार नसल्यामुळे बंगालची गादी नासिरुद्दीनचा मुलगा पथशाह याने बळकावली. परंतु हबशी लोकांनी कट करून त्याचा खून केला. त्यांचा पुतारी नारिक शाह गादीवर बसला. परंतु पथ शाहचा विश्वसपात्र नोकर इंदिर खान याने त्याला ठार केले. त्याने १४८२ पर्यंत राज्य केले व त्याच्यानंतर पथ शाहचा मुलगा सहमूद द्वितीय गादीवर बसला. त्याने जेमतेम एक वर्षच राज्य केले

मिर्दीकद नामक एका हबशी सम्हाराने त्याचा वध करून बंगालची गादी बळकावली. तो एक अत्याचारी शासक होता. त्याने तीन वर्षे राज्य केले. राज्याच्या मुख्य अधिकाऱ्यांनी त्याला कैद करून त्याचा बजीर अजलाउद्दीन हुसेन याला गादीवर बसविले.

अजलाउद्दीन हुसेन अरब जातीचा होता. त्याच्या वंशजांनी सुमारे पन्नास वर्षे राज्य केले. त्यांपैकी अनेकांनी प्रजेच्या हिताचा कामे केली. हुसेन शाहने शिलालेख काढून जागोजागी राजाज्ञा जाहीर केली. त्याची नाणी आजपावेतो कोठे कोठे आढळतात.

बंगालच्या लोकप्रिय राज्यकर्त्यांपैकी तो एक होय. त्याने बंगाल राज्याची इष्ट ओरिसा प्रांतापर्यंत नेऊन भिडविली. जोनपुरच्या शासकांच्या हातांतून भगवदेश जिंकून आपल्या राज्याला जोडला. आसाम मधील अहोम राज्यावर स्वारी केली व कुचबिहारचे कामतापूर नगर १२७८ मध्ये काबीज केले. सन् १५१८ मध्ये तो मरण पावला.

त्याचा मुलगा नसीब खान हा नुसरत शाह या नावाने गादीवर आला. त्याच्या फारकीर्दीत कला, शिल्प व साहित्य यांना प्रोत्साहन मिळाले. त्याने बरासोना मशीद व कदमरसीक नांवाची एक मोठी मशीद गौरजवळ बनविली. त्याने महाभारताचे बंगाली भाषांतर करविले. त्याच्या महालांतील नोकरांनीच १५३३ मध्ये त्याचा काळ केला.

त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा बहाउद्दीन फिरोज शाह गादीवर बसला. फक्त तीन महिन्यांनी त्याचा मुलगा ग्यासुद्दीन महंमद शाह याने त्याचा वध करून त्याची गादी बळकावली. महंमद शाह हा हुसेन शाह बंगालचा शेवटचा नबाब. त्याला शेरशाह सूर याने गादीवरून हुसकावून लावले.

जोनपुर : नैसूरुलंग याच्या काळातच जोनपुरचे राज्य स्वतंत्र झाले होते. कुतुबुल लोदीच्या फारकीर्दीत ते पुन्हा दिल्लीच्या हुजुरायेखाली आले. या काळातच जे जे शासक आले त्यात शर्की वंश प्रसिद्ध आहे. एकूण ८५ वर्षे या वंशाचे राज्य होते. त्यांत इब्राहिम शाह शर्की हा सर्वांत प्रसिद्ध होता. तो १५०२ मध्ये गादीवर बसला व ३४ वर्षे राज्य केले. तो विद्वान होता व त्याला साहित्याची गोडी होती.

महामहाराज

द्वारकेला ज्यावेळी यादव वंशाचा नाश झाला. त्यावेळी हस्तिनापुरांत युधिष्ठिर गादीवर बसून ३७ वर्षे लोटली होती. द्वारकेला ज्या काही अशुभ गोष्टी घडल्या त्याच हस्तिनापुरांत देखीक पडू लागल्या. आकाशांतून अग्निपृष्ट व हिमपात होऊ लागला. सूर्य व चंद्र तीन रंगाचे दिसू लागले. त्याच वेळी कृष्णाचा निरोप घेऊन नासक हस्तिनापुरी पोचला व त्याने द्वारकेला घडलेल्या दैवी कोणाचे वर्णन पाडवांना सांगितले.

श्रीकृष्णासह सर्व यादवांचा संहार सक्कलात कसा झाला या गोष्टीवर कोणाचा विश्वासच उसेना. युधिष्ठिराने आपल्या प्राक्त्या भावांचा, पुढे काय करावे या विषयी सडा घेतला.

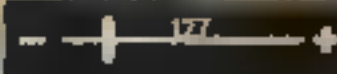
अर्जुन द्वारकेला, आपल्या सासुरवादी जात आहे असे सांगून दासकच्या वरोवर रथांत बसून निघाला.

द्वारकेला वैधन्यकळा आली होती. अर्जुनाला आलेला पाहून अंतःपुरांतील स्त्रियांना शोकावेग आबरला नाही व त्या आक्रोश करून रडू लागल्या. सत्यभामा व लक्ष्मणीने अर्जुनाला बसायला आसन दिले. परंतु त्यांच्या तोंडावाटे एक शब्द देखील निघाला नाही. मृतः अर्जुनाची तीच स्थिति होती. तरी अर्जुनाने दुःख आधरून सर्वांचे सांत्वन केले व कृष्णाच्या शौर्यसाहसाची स्तुति करून वसुदेवाला भेटला.

वसुदेवाने शोक अनावर झाल्यामुळे अंधारूणच धरले होते. अर्जुनाने घेऊन ननम्पार केव्यावर त्याने त्याला आदिगन

केले व म्हणाला "सर्व नाटक संपले. सर्व होळ्यासमोर पडले व मी अजून जिवंत आहे. माथ्यकी व मधुसूत दोघांवर सुश्रे किनी प्रेम होवें. स्वतःला कृष्णाने अनुयायी म्हण-विणाऱ्यांच्या अविचारानेच हे सर्व घडले. यादव वंशाच्या रक्षणासाठी स्वतः कृष्णाने देखील कांही पळ केला नाही. कोणाला दोष देण्यांत तरी काय अर्थ आहे ! मुक्तीचा श्राप होता तो. आतां जगण्याची मला इच्छा उरली नाही. मी अब्रत्याग केला आहे. कृष्ण मला सांगून गेला होता कीं तू येथील व तुझ्यावर सर्व स्त्रियांची जबाबदारी

टाकावी. तूं त्यांना घेऊन जा. त्यानंतर सर्व द्वारकापुरी समुद्रांत बुडून जाईल."

वसुदेवाच्या इच्छेप्रमाणे अर्जुनाने मंत्री व ब्राह्मण यांचा सल्ला घेतला. स्त्रियांनीं हस्तिनापुरी जाण्यास तयार रहावे असे त्यानें अंतःपुरातील सर्व स्त्रियांस कळविलें. "युवराज वज्र याला देखील मी बरोबर घेऊन जाणार आहे. रत्नगणिकेस सर्व नीट संभाळून बरोबर घ्यावी. आज पासून बरोबर एका आठवळ्यानें म्हणजे सातव्या दिवशीं सर्व द्वारकापुरी समुद्रांत ~~डुबून~~ आहे. म्हणून सर्वांनीं सावध रहावे व त्यापूर्वीं जें कांही बरोबर घ्यावयाचे असेल तें घेऊन द्वारका सोडावी !" अशी अर्जुनाने घोषणा करविली.

अर्जुन राजी तेथेच राहिला. दुसऱ्या दिवशीं वसुदेवाने योगसमाधि घेऊन देह सोडला. त्याच्या आवडत्या जागीच त्याचा दहनसंस्कार करण्यांत ~~आला~~. त्याच्याबरोबर देवकी, मद्रा, रोहिणी व मदिरा सती गेल्या. वज्र आदि यादव राजकुमारांनीं तर्पण करून श्राद्धकर्म उरकलें.

नंतर यादवांचा संहार उघा जागी आला होता, तेथे गेला. सर्वांची प्रेते जागोजागी

विखुरलेली होती. त्रिदत्त गवतानें त्यांचा हा संहार केला होता. अर्जुनानें यथाविधि त्यांचा दहन संस्कार करविला. कृष्ण व कलशामांची प्रेते हुडकून कलशविली व त्यांचा दहन संस्कार पण उरकला.

बरोबर सात दिवसांनीं अर्जुन हस्तिनापुरी निघाला. रथ चालू झाले. भध, रथ, हत्ती, उंट, बैल, श्री वाहनें मिळालीं तीं घेऊन द्वारकावासी स्त्रिया व वृद्ध लहान मुलांना घेऊन निघालीं. अर्जुन एकडे सर्षपा घेऊन ग्रास होता आणि तिकडे द्वारकापुरी समुद्रांत बुडून झगली. तें दृश्य सरोवराचे दृश्य-दाचक होते.

दन, र्षक, नदी वगैरे पार करीत अर्जुन पंचमर प्रदेशांत येऊन पोचला. वारंत वार व हाडूनी त्यांच्यावर लापा मारला. अर्जुन एकटाच सोदा असून सर्व अनाथ स्त्रिया व वृद्ध आहेत हे पाहून त्यांना आत्मच जोर चढला. अर्जुनानें त्यांना सावध करून मागे फिरावला सांगितलें. परंतु त्यांनीं त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले. अर्जुनानें गांडीव हातीं घेऊन त्याच्यावर जाण ठेवण्याचा विचार केला. पण त्याला एक देखील बस आठ-वेना. स्वतःच्या या स्थितीवर त्यालाच

आश्चर्य वाटलें व स्वतःचा राग आला. त्यानें कांही चोरांचा बध केला. परंतु अर्जुनादेस्त चार यादव स्त्रियांना धरून घेऊन गेले.

अशा तऱ्हेनें अस्मानित होऊन अर्जुन यादवांना घेऊन हस्तिनापुरास आला. द्वार-केहन झालेल्या लोकांची उतरण्याची व्यवस्था करण्यांत आली. कुतवर्मा, त्याची वायको व मुलगा तिवांना मुक्तिकंठित येथे उतरण्यास जागा दिली. वज्र याचा शत्र्याभिषेक इंद्र-प्रस्थ येथे करण्यांत आला. तेथेच बहुतेक सर्व यादवांनीं राहण्याचे ठरलें. भरस्वतीच्या

मुलाळा राज्य देण्यात आले. कृष्णाच्या पत्नींपैकी जांबुवती, हैमवती वगैरे सती झाल्या. सत्यभामा वगैरे तप करण्यासाठी हिमालय पर्वत ओढावून कळाय नामक गांवी गेल्या.

अर्जुन द्वारकेहून आणलेल्या यादव-स्त्रियांची उतरण्याची व्यवस्था आश्व्याथर व्यासमुनींच्या आश्रमात गेल्या. व्यासमुनींनी कुशल श्रेम विचारून त्याला बसायला सांगितले. अर्जुनाला दुःखी पाहून त्यांनी दुःख करण्याचे कारण विचारले.

अर्जुन म्हणाला—“महात्मन् ! कृष्ण बळराम स्वर्गवासी झाले. यादवांनी आपसांत भांडण करून स्वतःच्या हातांच आपला संहार करून घेतला. कृष्णसखा स्वर्गलोकी गेल्यावर आतां मी जिवंत राहण्यांत काय अर्थ ? तो माझा सारथी म्हणून रथ चालवीत असतांचे दृश्य आज देखील माझ्या डोळ्या-

समोर उभे आहे. एवढेच नव्हे, माझ्या अंगांत होती नव्हती ती शक्ति कृष्णामुळेच होती. तो गेल्यापासून मी एक निष्माण चालते बोलते पेंतमात्र राहालो आहे. माझ्या डोळ्यादेखत चोरांनी यादव स्त्रियांना पळवून नेले व मी कांही करू शकलो नाही. आतां मी जगून तरी काय करू ?”

“अर्जुना ! कृष्णाने ज्या कामासाठी अवतार घेतला होता, ते अवतारकार्य संपताच तो स्वस्थानी निघून गेला. तुझी अनेक देखील त्यांचे काम भारवावर स्वस्थानी निघून गेली आहेत. तुला देखील उत्तम गति मिळेल. ती वेळ जवळ आली आहे. तुला काळजी करण्याचे मुळांच कारण नाही.” व्यासमुनींनी काळ नेहमी कसा बदलत असतो हे सांगून अर्जुनाला निरोप दिला. अर्जुन हस्तिनापुरी परत आला.

भयानक दरी

[२५]

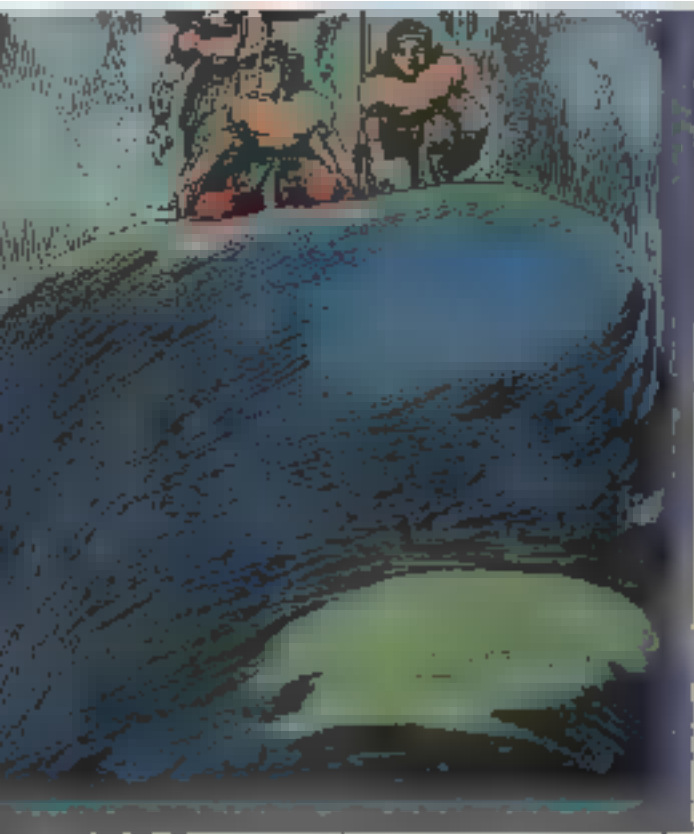
[लव व उग्रसेन साधीदारांना राजाची मांत्रिकाच्या अनुमायींनी धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांच्या डोळ्यांत धुळी केल्याने ते एका कळ्यावर पोचले. त्यांना तेथून भयानक दरी दिसली. एका नेलाच्या साहाय्याचे ते त्या कळ्यावरून खाली उतरत असतां राजाची मांत्रिकाच्या अनुमायींनी त्यांना पाहिले व पेल कापून त्यांना घरीत पावण्याची मदत करू केली. (भाचा.)]

राजारी मांत्रिकाचे अनुमायी घेत कापून ते आपली सुटका कां करणार नाही ?

तोहं लागलेले पाहून लखू व त्याचे लखू सर्वांच्या मनांतलीच गोष्ट अर्जु कांही साधीदार अर्थातच थोडे धावकून गेले. पण या शब्दांत म्हणाला—“ज्या बसवत्तर त्यांनी धीर सोडल्या नाही. कारण प्रत्येकाच्या भाग्याच्या बळावर आपण भयानक दरीच्या वाटेत होतं की जातापर्यंत याहून मोठमोठी सोडापर्यंत निविजिपणें येऊन पोचलो आहो संकटें आलों व त्यां सर्वांतून नशिवातें तें ऐन वेळीं आपल्याशीं दगा करील असें आपले संरक्षण केले. मग या संकटांतून मला तरी वाटत नाही.”

नाहेर निघालेले कांही दगड दिसले. वेळ धरून पसरत ते त्या दगडापर्यंत जाऊन पोचले व तेथे ठेवून राहून काळोखांतच कोठे कांही दिसते का पाहू लागले.

“ब्रह्मपुराहून येऊन बरेच दिवस झाले. या अनर्धांत तेथे फेरबदल झालेला दिसतो आहे. राजकन्या कल्पकवल्ली या दरीत आली कशी ! जगभोजी कोण ! राजकन्येचे संरक्षण करता येईल का आपल्याला ! काय वाटते तुला जगमल !” लखूने विचारले.

जगमल विचारांत राहून गेळा होता. लखू म्हणाला, जणु कांही ते त्याला तेवढेच आले नाही. तो जगभोजी व त्याचा शिष्य यांच्या संभाषणांतल्या गोष्टींचे धागे दोरे जुळवून गुपित आहे हे पहात होता. जगभोजी म्हणाला तो ‘सृग राज’ कसा. एकच विचार सुचव करून त्याच्या डोक्यांत घाळत होता. शेवटी तो लखूला विचारले लागला.

“कायरे लखू ! तुला आठवते का, ब्रह्मपुराणजीकच्या डोंगराळ प्रदेशांत ब्रह्मदंडीनें तुझ्या अंगांत काळभैरवाचे आवाहन केले होते. त्यावेळीं तू कांही तरी

कडबडलास. त्यांत अनेक गुपिते तू सांगितलीस. मंतर मी तुला त्यांतली कांही सांगितली होती.”

लखू जगमलकडे न आठवल्यासारख्या मुद्रेत पहात म्हणाला—“कोणती गोष्ट ! मला नाही बुवा आठवत. या भयंकर दरीत अळोट धनराशी आहे, ही एकच एक गोष्ट मला आठवते.”

तोपर्यंत गोसांग नौनपणे त्यांचे शोळणे ऐकत होता. एकदम कांहीतरी नवल घडले असे दाखवीत लखूकडे वळून म्हणाला—“मला दूर एक दिवा दिसतो आहे. दूर हत्तीचे ओरडणे ऐकू येत आहे !”

“मला नाही बुवा दिवा दिसला व आवाज पण नाही ऐकू येत. मला तुंगी आख्यासारले वाटत आहे. मला या दरीतले सोने नको की चांदी नको. मला मरणाची भीति नाही वाटत. मरण येण्यापूर्वी एकदां बावांची भेट झाली तर किती बरे होईल !” लखू असे म्हणत पाठीमागे टेकून दमा राहिला.

जगमल लखूला हसवून म्हणाला—“जसा धीर सोडलास कसे चालेल लखू ! इतक्या संकटांना तोंड देऊन आपण

येथवर येऊन पोचला. जगभोजी व त्याच्या शिष्याचे संभाषण ऐकून मला असे वाटत आहे की आपण आता फक्त शेंबटनी मजल गाठावयाची आहे. तुझ्या बावांची भेटच काय मला तर ब्रह्मपुराचा राजा राजगुरु सर्वांचीच भेट होणार असे वाटू लागले आहे. या दरीतली धनराशी आपल्याच मालकीतली आहे. कारण ती आपल्याला मिळणेच शक्य आहे. यांत शंकेला जागा राहिली नाही.”

“इतक्या आत्मविश्वासाने तू बोलतो आहेस की जणु कांही सर्व तुला मिळालेच.

पण एवढा विश्वास तुझ्या मनात कशाच्या बळावर उत्पन्न झाला !” लखूने विचारलें.

जयमलने लगेच उत्तर दिलें नाहीं. क्षणभरानें लखूलाच ऐकूं जाईल इतक्या हुकू आवाजांत म्हणाला — “कालभैरव तुझ्या अंगांत आला होता तेव्हां तूं ब्रह्म-दंडीला म्हणाला होतास की “विन्ध्य पर्वताएलीकडे एक भयंकर दरी आहे. त्या दरींत एक डेंच जागी एक पिंपळाचे झाड आहे. त्याच्या खाली एक बाकळ, एक बाळकें झाड, चांदणी रात्र, मृगराजाला टार करून त्याचे नर्म काढून तें...” त्यानंतर

बोलतां बोलतां तूं धांवड्यास. कारण ब्रह्मपुराच्या राजमुखने मंत्रबळानें तुझे कालभैरवाचेच तोंड वंद करून टाकले होते.

“एवढें कबूल की आपण भयंकर दरींत येऊन पोचलों आहां. इतर गोष्टी किमपत खऱ्या ठरतात पहावयाचे आहे.” लखूच्या आवाजांत निरुत्साह व निराशा झळकत होती.

“कालभैरव तुझ्या अंगांत आला असतां तूं जें कांहीं बोललास तें सर्व खरें होणार आहे, म्हणजे वेळापूरी जगभोजी म्हणाला होता तें तूं ऐकलेच आहेस. मृगराज जगा माला आहे. याचा अर्थ काय ? आपण मृगांधयाच्या मुमारास वरीच्या तळाला जाऊन पोहोचूं. त्या मृग-राजाचा कळ करून त्याचे कातडे काढून ने...” जयमल बोलतच होता की ते उमे होतें त्या दगडाखालीच दरींत सिद्ध गरबला. तिघांनी खाली डोकावून पाहिलें. त्यांना निवाऱ्यासारखे लाल लाल गरमरीत डोळे दिसले. “हाच तो सिद्ध, आपल्याला हे डोळे दिसत आहेत म्हणजे तो आपल्याकडेच पहात आहे.” गोमांग म्हणाला.

“त्याने आपल्याला ओळखले आहे व आपण त्याचा ओळखले आहे. करेच झालें.

गरमरीची आतं भेट आहे. हुडकत वस्तूची गरजच नाही. गोमांग ! तुझ्या-जवळ विषांत बुडवलेले बाण आहेत ना !” जयमलने विचारलें.

“आहेत, आतांच त्याची शिकार करावयाची आहे का !” गोमांगने विचारलें.

“शिकारीला ही वेळ चांगली नाही. या फाटोखांत सिंहाला मारलें तर जगभोजी त्याला उचलून घेऊन जाईल. सिंहाला मारलेलें कळतां नये. सिंहाला आपला वास लागला आहे. तो

आपल्याला विसरणें शक्य नाही. त्याचे निवाऱ्यासारखे लाल डोळे आपण पाहिले आहेत. म्हणून आपण त्याला विसरणें शक्य नाही. कोण कोणाला टार करून कोणाचे कातडे काढून घेतों ? उद्यां सकाळींच पाहू” जयमल म्हणाला.

गोमांग व जयमल यांचें बोलणें चाव्हा असतां लखू निशःकडणें बसला होता. दोघांचें बोलणें संपल्यावर तो जयमलला म्हणाला — “ ! पी शोपला आहे की जागा हेंच माहीत नाही. दरींतून कसला तरी आवाज ऐकूं येत आहे मला.” “तुला

हत्ती ओरडत असलेले ऐकू येत आहेत का ! ” जयमळने विचारले.

“ हत्तीचे ओरडणेच काय, घंटा वाजत असलेल्या देखील ऐकू येत आहेत. गोमांग, तुला नाहीं का घंटांचा आवाज ऐकू येत ! ” ळखने विचारले.

“ कांहीं तरी विचित्रच वाटत आहे सगळे. मला घंटांचा आवाजच नव्हे तर वाऱ्याबरोबर कीणाच्यातरी बोलण्याचा आवाज देखील ऐकू येत आहे.” गोमांग म्हणाला.

गोमांगने शोकणे ऐकून जयमळच्या मनांत तण्हेतण्हेचे विचार येऊ लागले. गोमांग म्हणाला मसे खरोखरीच तेथे सर्वच विलक्षण होते. दरीतील मत्स्येक वस्तूवर मंत्राचा कांही तरी प्रभाव असावा असे वाटले. जगमोजी, ऋषपूरची राजकन्या

कलकवलीला कसा घेऊन आला ! दरीतून एक राजकुंदेखील बाहेर टाकल्या-झिवाय त्याला हे सर्व करतां आले !

तिकडे लखू विचार करीत होता माझ्या बाबरीची आज भेट झाली अशी तर ! गोमांग विचार करीत होता की त्याच्या सरदारानीं भेट झाली असती तर राजकन्येला जगमोजीच्या हातांतून सोडवितां आले असते.

भयानक दरीच्या एका बाजूला हे तिचे आपापल्या विचारांत तण्हेने वसले असतां पलीकडे मैदानांत क्रापुराचा राजा व त्याचा गुरू सैन्य समा करून आपल्या राहटींत बसून पुढे करावयाचे हा विचार करीत होते. सर्व सैन्य घेऊन दरीत उतरावे की निवडक वीर सैनिकांना घेऊन उतरावे. [पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

घातकी बहिणी

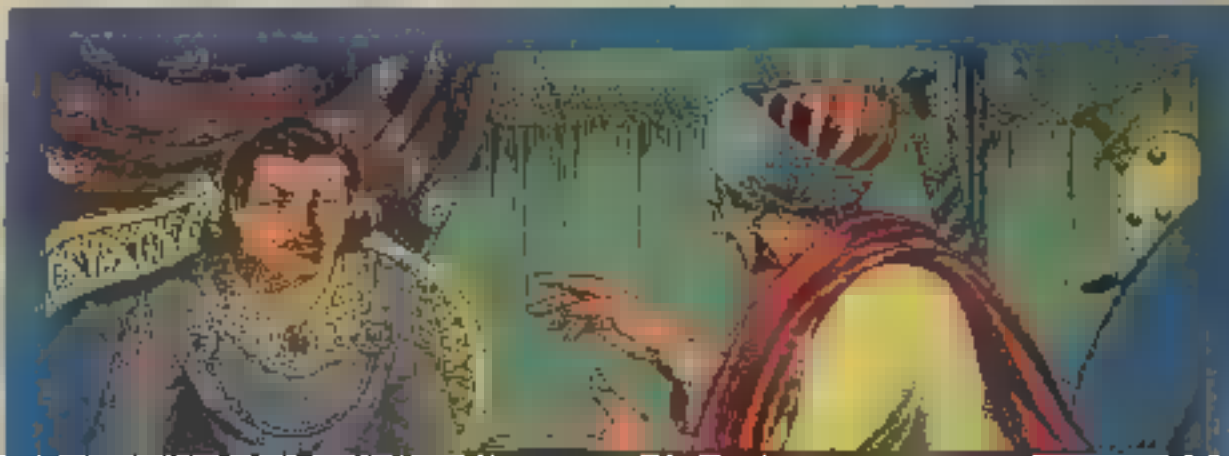
कोशल देशाचा राजा मतेडवर्मा याला प्रमोदक नावाचा मुलगा व मालिनी नांवाची मुलगी होती. मालिनी जन्मल्या-पासूनच आपल्या आजोळीं कुश देशांत राती व तेथेच ती लहानाची मोठी झाली. प्रमोद सर्व विद्याभ्यास संपूर्ण देशाट नास निघाला. वाटेत आपल्या बहिणीला अनुरूप वर मिळाल्यास पाहून परत येतेंवेळीं बहिणीला बरोबर घेऊन यायचे ठरवून तो निघाला होता.

कित्येक देश व्हात तो कुश देशांत येऊन पोचला. त्यानें बहिणीजवळ पाहून आलेल्या राजकुमारांचे वर्णन केले. पण तिला एक देखील पसंत पडला नाहीं. कांही दिवस आजोळीं राहून तो बहिणीबरोबर कोशल देशांत परत जाण्यास निघाला.

तीं दोघं रथांत बसून स्वदेशीं येत असतां एका रानांत चोरांच्या एका टोळीनें त्यांच्यावर केली. प्रमोदकनें आठ दहा चोरांना कापून काढले. त्याचे शीय पाहून चोरांची घाबरगुंडी उडून गेली. चोरांचा सरदार हात जोडून प्रमोदकाच्या-समोर उभा राहिला.

“ तूं हे जंगल सोडून बाहेर निवून गेलास तरच मी तुला माफ करीन.” प्रमोदकनें त्यांना बजावून सांगितले.

“ मी तुमच्या हुकमाबाहेर नाहीं.” चोरांचा सरदार म्हणाला. नंतर हात जोडून पुढे म्हणाला. “ आणखी एक विनंति आहे. दोघांती गरिबांच्या घरची शुणकाभाकर घेऊन खावी.” मालिनीनें नकार दिला नाहीं व आढेवेढे पण घेतले नाहींत म्हणून

पूर्वेकडील लाल टेकडीपलीकडे एक तळे आहे. त्यातल्याच पाणी प्याल्यास डोके दुखी बंद होईल. त्या डोंगरापर्यंत मला कसे जावणार !” असे सांगून ती राहू लागली.

“मी जाऊन पाणी घेऊन येतो. तू अशी भिंतेस का !” असे सांगून प्रमोदक निघाला. तो रानात काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला एक अम्बल वाढने आले. पण प्रमोदकने त्याच्याकडे पाहिले देखील नाही व पुढे निघून गेला. आणखी थोडे चालून गेल्यावर समोर एक वाघ गुरगुरत आला. प्रमोदकने त्याच्याकडे देखील दुर्लक्ष केले व पुढे निघून गेला. ती लाल टेकडी त्याला दिसली. त्या टेकडीपलीकडे जाऊन त्याने थोड्या आणलेली लोटी मळून पाणी घेतले आणि परत फिरला.

तो परत येत असता त्याला तो वाघ आणि अम्बलच नव्हते, तर एक विचळ्या वाघ पण दिसला. वाघ भाणसासारखा बोलू लागला. म्हणाला “जेण रे दावा तू ! बहादूर आहेस मरा ! आमच्या भीतीने आजपर्यंत कोणी या राजूला फिरकला देखील नाही, आणि आजच तर आम्हांला

पाहाल्याबरोबर उडून पावली पडून जाई किंवा आम्हांला ठार करायला घाबत येई. शेवटी प्रत्येकाला आमच्या हातां मरणच लागेल, परंतु तू एक विचित्रच घाडसी दिसतोय. आम्ही तुला शेवटी ही काडी देतो. ती ठेवून घे. कधी तुझ्यावर काही आलेच तर तू ही काडी कुंकणीतारणे कुंक. तुझे रक्षण होईल.” असे सांगून वाघाने त्याच्या पाया जवळ पडलेली काडी दाखविली.

प्रमोदक ती काडी घेऊन चोरांच्या घरो गेला. त्याने आणून दिलेले पाणी प्याल्यावर मालिनीची डोकेदुखी बंद झाली. ती आपल्या भावाला म्हणाली—“दादा ! मला चोरांच्या सरदाराने सांगितले की तू वाटेने जाऊन आल्यास त्या वाटेने कोणी जिवंत परत येत नाही. तुझ्यावर काही नकट आले का !” मालिनीने रिचारले.

“नाही धुवा !” प्रमोदक म्हणाला. नंतर चोरांच्या सरदाराने वाटमारी करून मिळविलेला खजिना प्रमोदकला दाखविला. त्यातला लोखंडी साखळदंड काढून तो म्हणाला—“याला तोडून दाख-

विण्याने साहस आलपर्यंत कोणी केले नाही, तुमची बहीण म्हणाली—तुम्हांला याने बांधून ठेवले तर तुम्ही हा साखळदंड तोडून मुरका करून घ्याल, मी म्हटले अशक्य, शेवटी पैज ठरविली.”

“माझा भाऊ लोखंडी तोडून दाखोवेल.” मालिनी म्हणाली.

“अशक्य ! माझे ऐका, उगाच पैज लावण्याचे साहस करू नका. तुमच्या हातून हा साखळदंड तुटणे शक्य नाही. मीच ही पैज जिंकणार.” चोरांचा सरदार म्हणाला.

“दादा! क्षत्रिय वीर असल्या गर्वि-
ष्टांची मान ग्वाली करूनच माघार घेत
असतो.” मालिनीने भावाला प्रोत्साहन दिले.

प्रमोदकने एक क्षणभर विचार केला व
म्हणाला—“ठीक आहे. मी साखळदंड
तोडून धारवाण्याचा प्रयत्न करून पाहतो.”
असे सांगून त्याने हान पुढे केले. चोराने
ते साखळदंडाने बांधून टाकले. प्रमोदकने
लाख प्रयत्न करून पाहिला, पण सर्वे फुकट.

मालिनीच्या तोडावर भय किंवा दुःख
झळकण्याऐवजी प्रथम स्मित पाहून व
त्यानंतर तिला स्वदख्खां हंसतांना पाहून

प्रमोदक चकितच झाला. ती पुढे म्हणाली—
“मी पैज हारले म्हणून मला कवूळ
केल्याप्रमाणे चोरांच्या सरदाराबरोबर त्या
करावे लागणार.”

“तुला ॥ चोराने फंसविले की तू
मला फंसविलेस?” प्रमोदकने आपल्या
बहिणीस विचारले.

“आतां जास्त लक्षवून ठेवण्याची तरी
काय गरज : तर मग ऐक ! हा चोर माझा
लहानपणापासूनच नित्र आहे. दोघांचे पर-
स्परांवर कित्येक दिवसांपासूनच प्रेम आहे.
मी याला चोरी करण्याचा भंदा सोडून
घायला सांगितले होते. पण तो म्हणाला
होता—“तुझ्या बापाचे राज्य मिळाले तर
सोडीन.” त्याला राज्य मिळण्याच्या मार्गावर
गुस्ता कांटा होता. तो इतर करण्यासाठी
त्याने आपल्यावर हत्ता केला. पण तो डाव
फंसला. तुला ठार करण्याचा दुसरा उपाय
म्हणून लाल रेंकडी पत्तीकडच्या तलाचाच
पाणी आणायला आम्ही पाठविले होते.
पण तो वेत देखील फंसला व नू जिवंत
परत आलास. म्हणून आम्ही हा शेवटचा
उपाय केला. या काळकोठडीत पडून रहा-
भूक आणि तहान बाकी उरलेले कावे

करतील.” आपल्या भावाशी विश्वासघात
करून निर्लज्जपणाने यालिनी हे सर्व
म्हणाली.

नंतर मालिनी ॥ तिचा तो प्रियकर चोर
दोघांनी प्रमोदकाला काळकोठडीत टाकले
आणि बाहेरून दाराकड कुळूप लावून घेतले.

प्रमोदकला वाघाने दिलेल्या काडीची
गोष्ट आठवली. त्याने ती काडी काढून
फुंकल्या बरोबर दारे ॥ तुडून पडली.
वाघ, विवल्या ॥ अस्वळ आंत आले.
असल्याने साखळदंड सोडून प्रमोदकला मुक्त
केले. वाघाने त्या ॥ जे लांक उरले

होते त्या सर्वांना ठार केले. मालिनी व
तिचा प्रियकर चोर पार दूर गेले नव्हते.
कांही गडबड ऐकून परत फिरले. त्यांना
देखील वाघां अस्वलांनी ठार केले. अस्व-
लाच्या जागी एक सुंदर स्त्री प्रमोदकाला
विपली. “कोण तू?” प्रमोदकने चकित
होऊन प्रश्न केला.

“माझे नांव माधवी. इतर सर्वे माझे
वाईषडील सांगतील.” असे सांगून तिने
वाघाकडे ॥ विवल्या वाघाकडे पाहिले.
दोघे जवळ येऊन माधवीला बिलगून उभे
राहले. तिने दोघांचा गळ्यांत घट्ट मिटी

मारून म्हटलें—“या दोघांना आपल्या तलवारीने ठार करा.” तें ऐकून प्रमोदकः माधवी माळिनीहून देखील जास्त भयंकर वाटली. माधवी, त्याच्या मनांतली शंका ओळखून म्हणाली—“माझ्यासारखाच यांना पण शाप आहे, तुम्ही तलवारीने हांना ठार केलेंत तर दोघे शापमुक्त होतील.”

तें ऐकून प्रमोदकने दोघां बाघांना ठार केलें. त्याला एक राजा व राणी उभे असलेले दिसले. राजा म्हणाला—

“बाळ मी शूरसेन देशाचा राजा आहे. मी आपल्या राणीबरोबर आपल्या दोन वर्षे वयाच्या मुलीला घेऊन त्या लाल टेकडीवर गेलो होतो. तेथे एक कधी तपश्चर्याकरीत बसले होते. मी थर्हत म्हटलें हें कोण कुशा जंगली जनावर बसलें आहे? मुलांना राग आला व त्यांना आम्हांला शाप देऊन

रानटी जंगलावर कळत रावले. मी पाहून पडून बाकी मागितली तेव्हा मुनि म्हणाले— “आम्हांला पाहून जो निगार नाहा त्याच्याच हातून आम्हांला शापमुक्ति मिळेल. नेमर जर आमच्या मुलीचे मन कोणावर बसलें तर ती देखील शापमुक्त होईल? तिचे प्रेम तुझ्यावर आहे म्हणून ती मुक्त झाली. तूं आम्हांला पाहून भ्रष्टा नार्हास. म्हणूनच तुझ्या हातून आम्हांला मुक्ति मिळाली.”

शूरसेन देशाचा राजा आपल्या राणीसह राजकन्या व तिचा प्रियकर प्रमोदक याला घेऊन आपल्या राज्यांत परत गेला. राजा परत आलेला पाहून प्रजेला फार आनंद झाला. प्रमोदक व माधवीला विवाह धाटा घाटानें झाला. प्रमोदक कोशल व शूरसेन दोन्ही देशांचा राजा झाला.

सौराष्ट्राच्या कडगीपट्टे गांवीं मुदगुम नामक एक श्रीमंत व्यापारी स्थान असे. त्याचा व्यापार परदेशांशींच असे. म्हणून त्याच्याकडे अनेक मोठमोठी जहाजे होती. त्याला रत्नवती नांवाची एक मुलगी होती. मधुमती नगरीचा एक तरुण व्यापारी बळमद याच्याशी तिचे लग्न झालें. परंतु विवाहारात्रीच्या पहिल्याच दिवशीं तो रत्नवती-वर रागावला आणि तिला मावून निघून गेला.

एका परित्यक्ता पत्नी सारखी दुःखांत रत्नवती आयुष्य फेडूं लागली. आईबापांच्या घरांत देखील तिचा आदर होते नसे. एकदां एक वृद्ध योगिनी तिला भेटली. ती देवळांत पूजेला कले घेऊन चालली होती. तिला पाहून रत्नवती रडूं लागली. त्या स्वातंत्र्याने बळक येऊन प्रेमानें तिच्या पाठी-

वर हात फिरवून विचारलें—“बाळ, काय झालें तुला होकर्यांतून टिपें गालायला?”

रत्नवती आपली करुण कथा सांगून म्हणाली—“पतीनें सोडून दिव्यावर स्त्रीची काय स्थिति होते, हें मी सांगायला उभे का? स्वतःच्या आईनें देखील मला जवळ काण्याचें नाकारलें तर मला जीव देण्या-खेरीज दुसरा उपाय नाही.”

योगिनीचे झोलेदेखील ओले झाले. तिनें रत्नवतीला पोटाशीं धरून म्हटलें— “भिऊं नकोल बाळे! तुला जगानें सोडलें तरी मी तुझ्या पाठीशीं आहे. परंतु जमला वेडेपणा करूं नकोस. तुला जगाचा वीट काळा असेल तर चल, माझ्याबरोबर तपश्चर्या करूं लाग. मी तुझ्या पतीचें मन बळ-विण्याचा यत्न करून पाहतों.”

“याहून जाम्त मला कांहीं नको. पतीने माझा स्वीकार केला तर मी जन्मोजन्मी तुझे उपकार मानीन. आमच्या घरा शेजारीच निधिवत्त नांवाचा एक व्यापारी राहातो. तो कुलीन आहे. राजा त्याचा आदर करतो. त्याची मुलगी कनकवती दिसायला अगदी माझ्याच सारखी आहे. ती माही भैत्रीण आहे. मी तिच्या वरोवर तिच्या घराच्या गच्चीवर फिरत राहीन. तू येऊन तिला तिची आई बोलावते आहे असे सांगून बोलावून घेऊन जा. मी एक-टीच घर गच्चीवर राहीन. तू कोहो तरी

शुक्ति करून माझ्या रत्नीला बाहेर सोडवून घेऊन ये. मी चेंदू खेळतां खेळतां खाली टाकून देईन. मी कनकवती आहे असे त्यांना तो चेंदू आणून द्यायला सांग त्यानंतर मी पाहून घेईन.” रत्नवतीनेच ही शुक्ति मुचविली.

भृष्ट योगिणीने आपली कामगिरी ठीक बजावली. निधिवत्ताच्या गच्चीवरून चेंदू खाली पडला. बलभद्र योगिणीच्या सांगण्यावरून तो कनकवतीचा चेंदू आहे असे समजून तिच्याकडे पोचता करण्यासाठी गच्चीवर गेला. त्याने रत्नवतीला कनकवती

समजून चेदू दिला. रत्नवतीने स्मित करून त्याच्याकडे पाहिले. बलभद्र तिच्या लोंढ्यावर मुग्न झाला. ती त्याचीच बायको आहे हे देखील ओळखू शकला नाही. दोघ परस्परांवरच्या प्रेमाने परस्परांकडे इतकी आकृष्ट झाले की एकदिवशी दोघ परदेशी पळून गेली.

मुहगुप्ताला रत्नवती नाहीशी झाल्याचे कळले. तिच्या शोधार्थ तो नोंकराचाकरांना पाठवणार इतक्यांत योगिणीने त्याला येऊन सांगितले की रत्नवती आपल्या पतीबरोबरच परदेशी गेली आहे. भिण्याचे कारण नाही.

त्याने रत्नवतीला सांगून दिले होते. पुन्हा तिला घरी बोलावून आणले तर लोक हंसतील म्हणून लोककाजेस्तत्र तो तिला घेऊन परदेशी गेला आहे. अनुरूप घेऊन त्यांची भेट होईल, ते ऐकून मुहगुप्ताच्या मनाने समाधान झाले.

रत्नवतीने बाटेत एक दासी कामाला ठेवून घेतली. तिचे खेतक नामक एका गावी येऊन पोचले. तेथे बलभद्राने त्यापार केला. त्याचा धंदा तेथे खूप चाकला आणि एका श्रीमंत व्यापाऱ्यांत त्याची गणना होऊ लागली.

एकदा रत्नवती व तिच्या दासीचे काही कारणवखून भांडण झाले आणि ते विकोपास गेले. शेवटी प्रकरण कोतवालाकडे गेले. दासीने रागाच्या भरात एक गुपित म्हणून रत्नवतीच्या विरुद्ध काही कोतवालाला सांगितले. म्हणाली- "हा बलमद्र व्यापारी वल्लभीनगरच्या निधिवत्त नांवाच्या व्यापाऱ्याची मुलगी कनकवती हिला कुसलावून पळवून घेऊन आला आहे."

कोतवालाने विचार केला, बलमद्राची अबू सबाय्यावर आणण्याची भीति दाखवून त्याच्याकडून पैसे उकलता येतील. गांवा-तल्या चार प्रमुखांना बोलावून दासीने जे काही सांगितले होते ते सांगून तो त्यांना म्हणाला "आता तुम्हीच सांगा, हा आपल्याला प्रतिष्ठित व्यापारी म्हणून बाजार

पेटून आतून दुकान काढून घेऊन येईल. आतां वाला काय म्हणावे ?"

बलमद्राला पण ते कळले व तो पावरून गेला. पण रत्नवती त्याला म्हणाली- "काही भिष्याचे कारण नाही. तुम्ही जाऊन सांगा की मी कनकवती नसून गुहगुसाची मुलगी रत्नवती आहे. आपले लग्न झालेले आहे."

बलमद्राने बायकोने सांगितले होते तसे जाऊन कोतवालाला सांगितले. कोतवालाने वल्लभीनगरीची चवकशी करविली व बलमद्राने जे सांगितले ते खरे ठरले. गुहगुम स्वतः आपल्या मुलीला मेढायला आला. तेव्हा बलमद्राला देखील खरे गुपित कळले. मुलगी व नांवेई सुखाने रहात आहेत हे पाहून गुहगुमाला आनंद झाला. तो त्यांना घेऊन बलमनगरी निघून गेला.

असहकार

कृष्णेच्या काठां एका गांवां व्यंकुशेट नांवाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने पिठाची गिरणी ठेवली होती. गांवकरी यज्ञवल्कासन्ना गांवचे लोक त्याच्याकडे आपला दळण घेऊन येत. व्यंकुशेट एक इमानदार गिरणीवाला म्हणून गांवभर त्याची क्ख्याती होती. तो धान्यातला दशांश दळणावळ पेत असे. परंतु तेवज्जावर काम भागत नाही हे त्याला आढळून आले.

व्यंकुशेटकडे शेजारच्या गांवचा एक श्रीमंत शेतकरी एकदम दोन दोन तीन तीन गोती दळण पाठवीत असे. एकदां दळण आणून टाकल्यावर व्यंकुशेटने विचार केला की दळणावळीच्या दशांशाहून मी थोडे धान्य जमत काढून घेतले, तर मी किती गहू काढून ठेवले आहेत हे त्याला काय

कळणार ! इतर गिरणीवाले पहा छान लोडाला टेंकून कसे वसू लागले आहेत ते. मीच एकदा आपल्या मामाणिकपणाचा टेंभा मिरवण्याची काय गरज आहे !

व्यंकुशेटने त्या दिवशी दशांशाहून थोडे जास्त गहू दळणावळीचे काढून ठेवले. परंतु त्याचे त्याला खार्ज लागले. कारण त्याने भाजपर्यंत कधी खोऱ्याचा व्यापार केला नव्हता. दशांशाहून जास्त घेतलेले गहू दळून त्या शेतकऱ्याच्या पिठांत टाकावेत असे एकदां त्याच्या मनांत आले.

तितक्यांत त्याला आणखी एक गोष्ट सुचली. एका विधवा बाईने अर्थ पोते गहू दळायला आणून टाकले. व्यंकुशेटने मनांत विचार केला, ही एक गरीब बाई आहे. हिच्याकडून मी दळणावळ

दशांशाहून कमी घेईन. गरीबांवर दया केल्यास पुण्य लाभ होईल. जे पाप जास्त दळणावळ घेऊन केले आहे त्याचे द्या तऱ्हेने प्रायश्चित्त होईल. पापा-पुण्याचा जमाखर्च बरोबर होईल व मनाला लावून वेण्यासारखे काही राहणार नाही. त्याप्रमाणे त्याने केले.

परंतु इतके करूनदेखील त्याचा अंतरात्मा त्याला होष देत होता.

काही दिवसांनी त्या श्रीमंत शेतकऱ्याने पुन्हा दळण आणून टाकले. या खेपेस सहा पोती त्याने आणून टाकली. व्यंकुणेशने

दशांशाहून थोडी जास्तच दळणावळ घेतली, असेच कित्येक वेळा त्याने केले. परंतु गरिबांकडून कमी दळणावळ घेण्याची गोष्ट नाच तो विसरून गेला.

अशा तऱ्हेने चोरीची दळणावळ घेऊन त्याने चार पैसे जमविले. परंतु त्याचा अंतरात्मा अंतल्या अंत होता. तो नेहमी देवाच्या दर्शनासाठी देवळात जाई. देवळात त्याला नित्य डोक्यासमोर येणारी नीतिवाक्ये व सूक्त्या दिसल्या. एका सुक्तीवर त्याची दृष्टि राहाली “चोरी कधी करू नये.”

पूर्वी दळण ओगून व गिरणी मुक्त तो आपल्या मित्रमंडळींशीं मोकळेपणाने गप्पा मारीत असे किंवा काहीतरी बाबीत बसत असे. कोणी चोरी केलेली ऐकून त्याला आश्चर्य वाटत असे व तो म्हणे—“वावा! तो परमेश्वर वर नवून सर्व पद्दात असतो.” परंतु आतां निषडकपणे ते वाक्य त्याच्या तोंडातून येत नासे झाले.

तो कधी कधी बाजारपेठेत जाई. वाटेतच एक तुंगा होता. कोणकोणते अपराध करून लोक तुंगांत जातात हे त्याला

माहीन होते. तो मनाशी म्हणत असे, ठवल्या डोक्यांनीं तुंगाची ही टंच भिंत शाहून देखील लोक मुन्हा करायला धजतात तरी कसे.

हाच प्रश्न त्याच्या मनात वारंवार स्वतःच्या मुन्हाबद्दलपण येऊ लागला. शेवटी त्याने आपली चुक त्या शेतकऱ्यासमोर जाऊन स्वतःच कबूल करायलाचे ठरविले. मनाला भीर होईना. चोरी करून जना केलेले पैसे आपल्याला पचणार नाहीत असे वाटू लागले. पण अपराध फुल करायला देतील हिंमत इवी

ना! ती त्याच्याजवळ नव्हती. पण विचार करून त्याने एक तोंड काढली.

त्याने त्या शेतकऱ्याकडून दळणावळ जास्त घ्यायची सोडून दिली. प्रथम त्याने मुळांच दळणावळ न घेण्याचे ठरविले होते. पण पीठ जास्त आलेले लपायचे, नाही व तो येऊन नवी विचारीला, म्हणून त्याने आतांपर्यंत चोरी करून जी दळणावळ वसूल केली होती ती थोडी थोडी करून फेडण्याचे ठरविले व तसे करू लागला. दशांशापेक्षा थोडी कमी दळणावळ तो घेऊ लागला. अशा तऱ्हेने दळू दळू सर्व

सोड आलेली तिच्या नजरेतून चुकली नाही. तिने नवऱ्याला त्याप्रमाणे विचारले देखील. "अग एण तो प्रमाणिक मनुष्य आहे! तुझीच काही तरी चूक असेल." शेतकरी म्हणाला.

"धरें तर मी म्हण तें कां आणखी कांही दिवस मी दळण व पीठ वजना करून पाठवतें व दाखवतें एण." बायको म्हणाली. शेतकऱ्याने होकार दिला.

या वेपेस तिने नवऱ्यासमोर गहू वजन करून पाठवले. पीठ वजून आल्यावर ते देखील वजन करून पाहिले. या वेपेस पीठ मरले. विचारीला आश्चर्य वाटले. नवरा मद्या करून म्हणाला—"आली खत्री! उलट ब्रह्म विचार्या कडचेच पीठ तुझ्याकडे जाऊन जमा झाले असेल!"

बायको निरुत्तर आली. परंतु तिचे मन मानन नव्हते. पुन्हा येईल तेव्हा वजन करून पाहिले असे तिने मनाची ठरविले.

पुढे काही दिवसांनी पीठ बरोबर मंडू लागले. व्यंकुशेट कर्ज फिटले म्हणून खुष होती. एण शेतकरी व त्याची बायको पीठ बरोबर येऊ लागलेले पाहून चकित झाले.

त्यांना हे कोडे उलगडना. कांही दिवस कमी झाले. पुढे बरोबर झाले. नंतर वाढले व आता पुन्हा बरोबर येऊ लागले. आहे तरी काय भानगड!

जेव्हायला बसला असता शेतकऱ्याला एक गोष्ट झुचली. कदाचित त्याच्याकडच्या वजनांत किंवा ताराजुत काही फरक नसेल ना! कदाचिन् त्याला माहीत नसेल आणि त्याचेदेखील नुकसान होत असेल.

"बरोबर! आता झाले ना तुमच्या लक्षांत. त्याची चूक पदरांत बांधून या आणि म्हणावे अरे, असा हलकजीपणा

करून स्वतःचें नांव कां घालवून बसतोस!" बायको म्हणाली.

दुसऱ्यादिवशी उजाडताच शेतकरी गिरणीसबळ गेला. त्याला पाहून व्यंकुशेटच्या चेहरा गोरामोरा झाला. मनस्कार दंडवत देखील करायला बिसरला.

शेतकऱ्याने भरल जळदांत विचारले—"मी कां आला आतें कळले ना तुला?"

व्यंकुशेट कांहीच बोलला नाही.

शेतकरी म्हणाला—"अरे गृहस्था तूं पीठ वजून पाठवतोस तें काय डोळे मिटून पाठवतोस! वजनप्रितन करून पाठवतोस की

नाहीं! हे काय कधी कमी, कधी जास्त, कधी अगदी बरोबर!"

व्यंकुशेड म्हणाला-"दादा! मी वजन करूनच पीठ पाठवतो!"

"मग पीठ वाढलं कसे रे? फुकटाचें दळून वर पसापसाभर आपल्या घरचे गहू दळून देतोस की काय? हा निष्काळजीपणा बरोबर नाही धुवा!"

त्या जेतकऱ्याच्या त्या मोठे दडावण्याने व्यंकुशेडच्या तोंडून एक शब्ददेखील येईना.

जेतकरी पुढे म्हणाला-"हे व्यंकु! तू कडान होनास तेव्हापासून मी तुला ओळखतो. पूर्वी असे कधी झाले नाही. मग अलीकडेच असे का होत आहे! तू सांगून टाक मी रागावणार नाही."

व्यंकुशेड म्हणाला-"दादा! आतां मी तुमच्याजवळ काय लपवू? लवकर श्रीमंत

होण्याची हाव माझ्या डोक्यात शिरली होती. म्हणून मी चोरून गहू काडून देवीत होतो. पण पुढे मला कव्हाचाप झाला व मी चूक सुधारण्यासाठी जास्त पीठ पाठवू लागला. तुमचे पुरे कजे फेडीपर्यंत माझ्या मनाचे समाधान झाले नाही." असे सांगून तो लहान मुलासारखा रडू लागला.

जेतकऱ्याने प्रेमाने त्याच्या पाठीवर हात फिरवला ■ म्हणाला "देशानेच तुला सद्बुद्धि दिली! फक्त माझ्या बायकोला पिढांत कमी जास्त होतं हे कळलं आहे. पण तू निष्काळजीपणाने वजन करून घेत असशील व वजन करून पाठवीत असशील अशी तिची समजूत आहे. तू ही गोष्ट कबूल करून माझ्या मनांत होती नव्हती ती संका दूर केलीस. त्यामुळे तुला आदर कमी होण्याऐवजी वाढला आहे."

विक्रमाकोन

विक्रमाकोन हे हष्ट सोडला नाही व तो परत शाहाजवळ गेला आणि भेत खांधावर पाहून घेऊन नेहमी प्रमाणे लश्कराकडे निघाला. तेव्हा भेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, देवलोकांतले देव देखील आपल्या निश्चयावर फायस झाल नाहीत व तुं तर या गर्वलोकांतला एक सामान्य माणूस आहेस. म्हणून तुला हा अहल निश्चय पाहून कीतुक वाटतं. देवलोकांतल्या देवांचे चित्त देखील कसे चंचल असतं याचें एक उदाहरण म्हणून धनदेवीची गोष्ट सांगतो, ऐक." असे सांगून वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

चिलामणि नामक राजाला शूरसेन नावाचा एक मुलगा होता. त्याचा विद्याभ्यास संपल्यावर त्याच्या आईवडिलांनी त्याचा विवाह करून देण्याचें ठरविले आणि

मुली पाहू लागले. पण शूरसेनाने त्यांना सांगून ठेवले होते की केतकी नगरची राजकन्या सुनंदिनीशी विवाह करण्याचा त्याचा विचार आहे.

त्याच वेळी अशी बातमी कळली की सुनंदिनीच्या स्वयंवराचा मुहूर्त करला आहे. स्वयंवराच्या वेळी हजार राहण्यासाठी शूरसेन केतकी नगराच्या घेरीवर पोचला. तो आपल्या सरदार सैनिकांपासून थोडा पुढे निघून गेला होता. एका वळणावर एक सुंदर श्री त्याची वाट अडवून उभी असलेली त्याला दिसली. ती अप्सरा होती.

“कोण आणखी जरा वाजून का मला पुढे जावयाचे आहे.” शूरसेन म्हणाला. ते ऐकून ती अप्सरा शूरसेनाकडे निःशंकपणे पाहून स्मित करून म्हणाली—“या मर्त्य-लोकांत देवलोकांतील पुरुषाहून सुंदर पुरुष असतील मला माहीत नव्हते. माझ्याशी गार्थर्वविवाह करून घेऊन तू या कनांत राहकास तर तुला देवत्याचा होईल.”

“मला मनुष्य म्हणून राहण्यासच जाम्त अंमत्कार याटते. कारण कोणी दिलेले देवपण किती दिवस दिकून राहणार :” शूरसेन म्हणाला.

त्या वनदेवीने त्याचे मन वळविण्याचा अनेक प्रकारे यत्न करून पाहिला. पण तिला यश आले नाही. तेव्हा मात्र तिला मनस्वी राग आला व तिने शाप दिला की तू ज्या स्त्रीकडे पाहून माझ्या प्रेमाचा तिरस्कार कराय आहेस त्या स्त्रीचा स्पर्श होतांच तू थोडा होशील.” असे सांगून ती अदृश्य झाली.

वनदेवीच्या त्या शापानुळे शूरसेन निराश झाला. स्वयंवराच्या समारंभात घेण्याऐवजी परत विचार देखील त्याच्या मनांत आला. पण तेवच्यांत बरोबरचे लोक तेथे येऊन पोचले. वनदेवीची गोष्ट कित्या त्याविषयी तो काहीच बोलला नाही. त्याच्याबरोबर केतकीनगरास गेला.

परंतु स्वयंवराच्या दिवशी स्वयंवरासाठी आलेल्या राजकुमारांबरोबर तो नाही, इतर पाहुणे मंडळीत जाऊन बसला. तरी सुनंदिनीने त्याला ओळखले व त्यालाच जाऊन बसण्याची माग घातली.

आतां शूरसेनासमोर पुन्हा तोच पक्ष उभा राहिला. सुनंदिनीशी एकाठांत येऊन बोलणे व तिला सर्व परिस्थिती समजावून सांगायी असे त्याने ठरविले. त्याप्रमाणे

तो येतला व त्याने वनदेवीच्या शापाची गोष्ट सांगून त्याला तोड म्हणून एक गोष्ट सुचविली. विवाहापूर्वी दुसऱ्या कीर्णाशी तरी कमतस्कार करून ज्याचा व त्यानंतर त्याच्याशी ठरल्या प्रमाणे विवाह करून घ्यावा.

ती म्हणाली—“मी आपल्याला परत म्हणून केव्हापासून मजाने बरेले आहे व स्वयंवराची माळा. पण आपल्याच गळ्यात पातली आहे. जे नशिबी कसेल ते होईल. सावित्रीने सत्यवानाला सर्व स्थिती ओळखून का बरेले नव्हते? ज्याला मजाने बरेले त्याच्या सहवासांतच पुढील आयुष्य सुखाने

असो ना तुझानें घाल्वावयाचें असतें. नाटकी लय केल्याचा दोष नाही लागणार !”

मुनंदिनीच्या हृत्प्रेमामागे शूरसेनाजीच तिचें शास्त्रोक्त विधीनं लग्न झालें. पाणिग्रहण संस्कार होताच बोटल्यावरच शूरसेन घोडा झाला. लग्नमंडपांत खलवळ उडून गेली. लग्नाका झालेली मंडळी ने अवटित धडलेले पाहून आश्चर्य करीत निघून गेली.

मुनंदिनी अश्रुरूपांत असलेल्या आपल्या पतीला म्हणाली—“वातां आपण फार वेळ येथें थांबणें बरोबर नाही. मी आपल्या-

बरोबर आपल्या गावीं थायला तयार आहे. चलवें.” दोघे निघाली.

ते केतकी वनाजवळून जात असतां ती अप्सरा जाडवी आली. तिनें मुनंदिनीला विचारलें—“कोण याई तूं? आणि हा मंड” कोण तुझ्याबरोबर ?”

मुनंदिनी म्हणाली—“हा घोडा नमून अभरूप मिळालेले माझे पति आहेत. कोणी तरी वनदेवी आहे. तिनें यांच्यावर राग आल्यामुळे त्यांना क्षाप दिला होता. म्हणून त्यांना रूप मिळालें.”

“मीच ती वनदेवी ! मी याच्या रुपावर मुग्ध होऊन याच्याशी लग्न करण्याचें ठरविलें. लग्न झाल्यावर देवपण मिळेल असें देखील समजिलें. पण त्याचें मन तुझ्यावर बसलें होतें, व म्हणून त्यानें माझ्या प्रेमाचा निरस्कार केला आणि जातां त्याचें एक असें भोगीत आहे.” वनदेवी म्हणाली.

मुनंदिनीनें वनदेवीचे पाय धरून चिंतित केली—“माझ्या पतीचे सर्व अपराध विसरून त्यांना पुन्हां मनुष्यरूप दे. मी तुझ्या सुखांत कांहीं अंतर पाहूं देणार नाही. तुझी दासी म्हणून आयुष्यभर तुझी सेवा करीन.”

“ते मला कबूल नाही. तुझ्या मुलेंच तर मी तुझ्या पतीच्या तो क्षाप दिला होता.” वनदेवी म्हणाली.

“तुलें असेल तर मला अभरूप दे व त्यांना मनुष्य रूप दे. त्यांचें प्रेम तुला मिळालें तर त्याच्याबद्दल मी तुझ्यावर रागावणार नाही. उलट तुझे आभारच मानीन.”

वनदेवीनें क्षणभर विचार केल्या. नंतर शूरसेनाला मनुष्य रूप देऊन ती अंतर्धान पावली. शूरसेन आपल्या पत्नीसट आपल्या परीं पुढें त्यांना संसार सुखाचा शाला.

चेताळानें येथवर मोष्ट लागून राजाला विचारलें—“मला हे कळत नाही की त्या अप्सरेनें एकदम आपल्या निश्चय कां बदलला ? मुनंदिनीला थोडी व शूरसेनाला मनुष्य करून

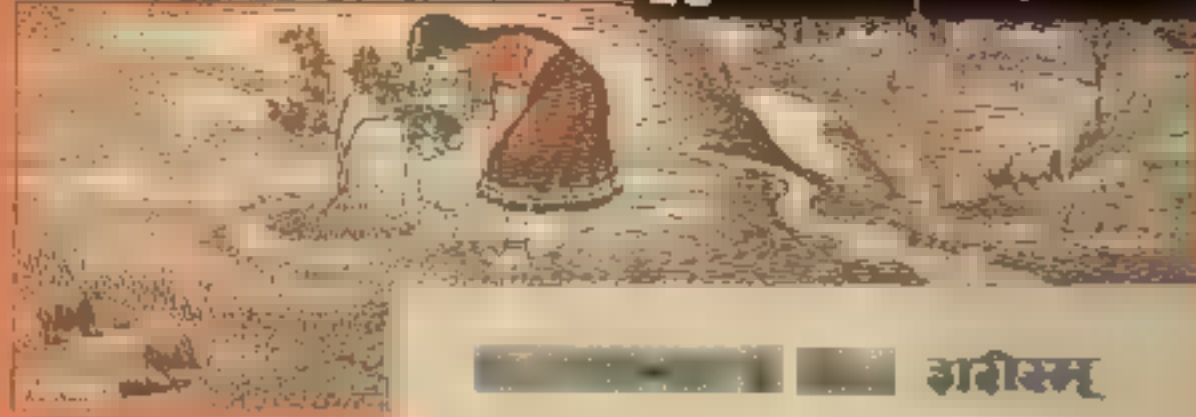
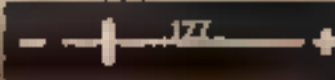
तिनें आपल्या मनासारखें कळत घेतले नाही ? म्हणजे शूरसेनावर तिचें सरें प्रेम नव्हतें म्हणवयाचें कीं मुनंदिनीवर दया वाटली म्हणून ! या प्रश्नांचीं उत्तरे माहीत असून तूं दिली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या बोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील.

विक्रमार्क म्हणाला—“वनदेवीचें शूरसेनावर प्रेम नव्हतें असें नाही. पण मुनंदिनीचें पत्नीघरचें प्रेम पाहून व त्याच्यासाठीं आपलें सर्वस्व पणाला लावण्याची तिची तयारी पाहून तिला माघार द्यावी लागली. त्याग करण्यांत ती देखील मागे नाही तिच्या वशीवाक्ये होतें. पणवेंच !”

अशा प्रकारे राजाचें मीन भंग होताच चेताळ प्रेताचरोवर अदृश्य झाला व माडाळा जाऊन लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

अरीरम्

विन्ध्य प्रदेशांत एक शेतकरी रहान असे. त्याच्या भागीरथी नांवाची एक मुलगी होती. लहानपणापासून बकऱ्या व मेंढरें चरायला वेळून जाण्याचें काम तिला तिच्या मापानें देऊन ठेवलें होतें. सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत ती झांगराळ प्रदेशांतच आपल्या मेंढरांच्या मागे हिंडे व काळोख पशुव्यावर घरी परत येई.

एकदां भागूला एक विचित्र रोंपटें दिसलें. त्या जागां तें समेंच राहालें तर बकऱ्या येऊन तें खोऊन टाकतील त्या भीतीनें तिनें तें एका ऊंच जागीं जाऊन लावले. ती दररोज त्या रोंपट्याला पाणी घाली. हळूहळू त्याचें एक मोठें झाड झालें. त्याच्या सावलीत गुरें, मेंढरें व बकऱ्या येऊन बसूं लागलीं. हळू हळू उन्हाळ्यांत ती एक

निवाऱ्याची जागा म्हणून गांवांत पसिद झाली.

भागूनें ज्या ठिकाणां तें जाड लावले होतें त्या झाडापासून थोड्याच अंतरावर एक मोठा तलाव होता. आजूबाजूचे लोक त्याच तलावाचें पाणी पीत. उन्हाळ्यांत तलावाचें पाणी कमी झालें तरी अगदीं भरून जात नसे. कधीं भरून गेलें तर लोक तलावांत सकळीं स्नान पाणी जमा झालें व आपल्या घागरी सज्जत नेत. तो तलाव म्हणजे दहा पांच खेड्यांना एक जीवनाधार होता.

एके वर्षी पाऊसच पडला नाही व तलावांतलें पाणी पार भरून गेलें. वर्षभर लोक हवालदिल झाले. उन्हाळ्यांत तर दुष्काळच पडला. पाण्याच्या अभावीं लोक गांव सोडून जाऊं लागले.

पण भागू त्यातां मोठी व लेकरवाळी झाली होती. तिच्या गांव सोडून जाणें शक्य नव्हतें. ती नियमितपणें त्या झाडाला तांद्याभर पाणी घालीत असे. शेवटपर्यंत ती तो नियम पाळीत आली. एकदां तीच स्वतः दसून भागून तलावापर्यंत गेली. सकळीं स्नान पाहिला. पण पुढट ! उन्हाळ्यामुळे जगाची लाही टोन होती. वसा कोरडा पडला होता. झाडाखाली बसून क्षणभर दम व्यावा म्हणून ती गेली. तिला मोचळ आली. झाडाखालीच चेरी येऊन पडली. शुद्धीवर आली. तेव्हां तिला झाडाच्या बुंध्यातून कोणीतरी धोळत असल्याचा भास झाला.

“भागू, तूं इतके दिवस निरप नियमितपणें तला पाणी घातलेस आणि आज तुझाच जीव पाण्यावाचून कासावीस झालेस मला कसा पहावेळ ! हें पहा नाहें. भूळ एका दगडाखालीं गेलें आहे. तो दगड बाजूला सारलास तर तुला साली पाणी दिसेल. तूं पोटभर पाणी पिऊन घे आणि पुन्हां दगड सारला करून ठेव. कोणाच्या ही गोष्ट कळतां काना नये. नाहीतर ती मोठ तुझ्या प्राणावर येनेल.

भागूला तें सर्व ऐकून आश्चर्यच वाटलें. तिला तें सर्व खरेंच वाटेना. आपल्याला अम तर झाडा नसेल असें देखील तिला वाटलें. परंतु पाहें वा तर असा विचार करून तिनें झाडाचीं मुळे पाहिलीं आणि खरोखरच एक भूळ एका दगडाखालीं गेलें होतें. तिनें दगड बाजूला सारल्याबरोबर तिला म्फटिकासारखें स्वच्छ पाणी दिसलें. तो जरा होता. तिनें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाही व गटागटा पोटभर पाणी पिऊन घेतलें. अंतराच्या तृप्त झाला. तिनें भक्तिभावनेनें त्या झाडाला

नमस्कार केला आणि घरी जायला म्हणून निघाली. इतक्यांत तेथे एक म्हातारा आला. तहानेने त्याचा जीवदेखील कासाचीस झाला होता. तो देखील मागूसारखा भोवळ येऊन झाडाखाली पडला. भागून त्या दगडा-खालचे पाणी आणून त्याला प्यायला दिले. झाडाने मागूला आठवण करून दिली—“जर तू या पाण्याचे गुपित कोणाला कळू दिलेस तर तुझाच जीव जाईल. पण भागून तिकडे दुर्लक्ष केले. त्या म्हाताऱ्याचा अंतरात्मा नृम झाला. त्याने मागूला ‘दातासुधी भव’ असं आशीर्वाद दिला. तेव्हा मागू म्हणाली—“दादा, मला नाही, या झाडाला आशीर्वाद द्या.” त्यानंतर तिने त्या दगडाखालचे पाणी दाखवून गांवभरच्या लोकांना जीव वाचविला. गांवभरच्या लोकांना ते गुपित सांगून देखील तिच्या जिवाला काही एक अपाय

न झाला पाहून तिला थोडं आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली—“हे उपकारकर्त्या वृक्ष! मी तुझ्या इच्छेविरुद्ध आपल्या गांवच्या लोकांच्या हितासाठी हे केले. स्वतःचा जीव देऊन इतक्या जणांचा जीव वाचविण्याचे माग्य मिळेल एवढाच स्वार्थ मी त्यांत साधला. त्याबद्दल तू देखील ती शिक्षा मागायला मी नयार आहे.”

बुधांतून पुन्हा आवाज आला—“तुम्ही परीक्षा देण्यासाठीच मी ते म्हणालो होतो. हे पाणी, खरे पाहिले, तर, तू घातलेलेच मी सांडवून ठेवले होतं. त्यांत थोडी भर घालीत आहे, एवढेच.”

त्या दिवसापासून मनाचे पाणी बारा महिने वाहू लागले ते आजतागायत वहात आहे. त्या झऱ्यामुळे तले भरले व ते पुढे कधीच अटले नाही.

धाण्याला एकही फुटली

एका खेडेगांवांत कळपा व सरसी नांवाचे एक जोडपे राहान असे. कळपा म्हणजे दगडोचा आणि सरसी म्हणजे सरस्वती. देवाने नांवाप्रमाणेच बुद्धिपण त्यांना दिली होती. तेव्हा घरची थोडीफार शेतीभाती होती. कळपा स्वतः शेतावर जात नसे व त्याला शेताकीच्या कामांत काही गन्यपण नव्हते. म्हणून हळूहळू शेतीचे उत्पन्न कमी झाले. धान्याचा तुटवडा पडू लागला. सरसीने नवऱ्याला काही तरी कामधंदा करायला सांगितला. म्हणाले, मला लिहिता वाचता येत नाही. काही काम-धंदापण मी शिकलो नाही.

पण सरसीने त्या दिवशी नवऱ्याला घराच्या बाहेर काढण्याचे जणुं काही मनाशी ठरवूनच टाकले होते. ती त्याला म्हणाली—

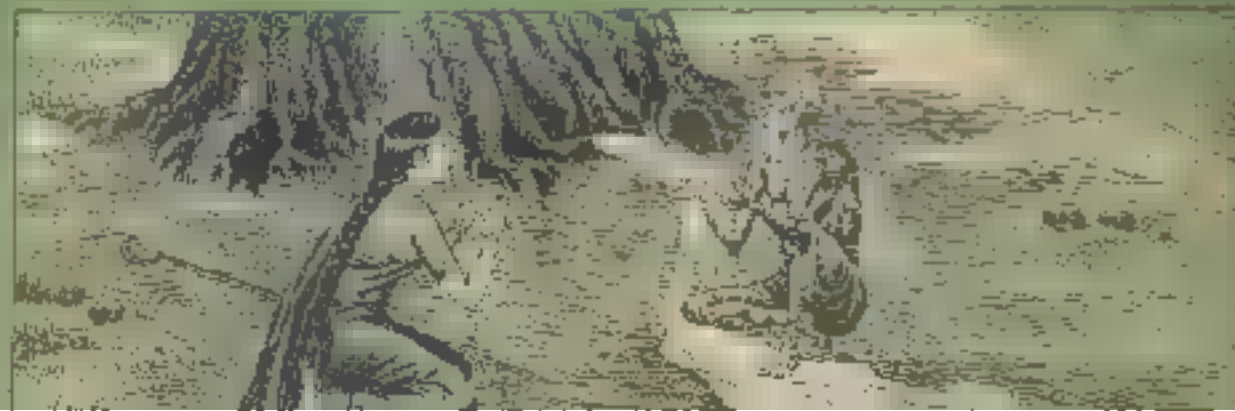
“काम वाटेल ते करा. आज परांत धान्याच्या नांवाने एक दाणा नाही. तुम्ही काही मिळवून आणलेत तरच चूल पेटणार. मिळविण्याची शक्ति नाही तर चोरी तरी करता येते की नाही !”

“चोरी करू म्हणतेस !” कळपाने चकित होऊन विचारले ■ पुढे म्हणाला “पण चोरी तरी करता आली पाहिजे न !”

“हे सर्व नाही चाळणार नाझ्याकडे ! मी सांगते तसे करा, नाहींतर ती पहा करसुणी !” असे सांगून तिने कोपऱ्यांत ठेवलेल्या केरसुणीकडे बोट दाखविले.

दगडूने विचारले—“चोरी कशी करू व हे देखील तूच सांग !”

“सूर्य चांगला डोक्यावर आला की शेतकऱ्यांच्या बायका जातील भाकऱ्या

घेऊन शेतावर. तुम्ही घरांत शिरून घेऊन या धान्य !” सरसीनें सुचविलें.

दगडू त्यापमाणें त्या दिवशीं एका शेतकऱ्याच्या घरां गेला. बराच वेळ परत न आलेला पाहून वायको ओरडली—“पाण्याला उकळी फुटली !” दगडूनें चटकन घरां येऊन तांदूळ आणून दिले.

तो यापमाणें दररोज करूं लागला. दररोज नवीन घर व धान्याशिवाय दुसऱ्या वस्तूला हात लावायला नाही असा नियम त्यानें करून ठेवला होता.

परंतु कांहीं दिवसांनीं धान्याची चोरी होत असल्याची गांवांत कुणकुण सुरू झाली. ही भुताटकी आहे की कोणी चोर आहे हे कळना. म्हणून सर्वांनीं चोराला पकडण्याचा तंग बांधला. सर्व आपापल्या घरांत लपून बसले.

त्या दिवशीं दगडूला नेहम पाटलाच्या घरांतच चोरी करावला गेले आणि चोरी करीत असतां पकडले गेले. पाटलाच्या नांकरांनीं त्यांना एका खांबाला बांधून ठेवले.

नवरा बराच वेळ परत आलेला पाहून सरसी नित्यापमाणें आपल्या घरासमोर रस्त्यावर येऊन उभी राहिली आणि पोठमोठ्यानें ओरडूं लागली “पाण्याला उकळी फुटली !”

“तें ऐकून दगडूला ओरडले—“खांबाला बांधले आहे !”

पाटलाला हे काय गोंड बंगाल आहे कळेना. त्यांनीं दगडूलालाच विचारलें तेव्हां त्यांनीं सर्व खरें तें सांगून टाकलें. तें ऐकून सर्व पोट भरून हंसूं लागले.

पाटलांनीं सरसीला बोलावून तिची कान ध्याडणी केली. दगडूलाला स्वतः शेतावर जाऊन काम करावला सांगितले.

एकाहुन एक चतुर

वज्रनाभ नांवाचा एक प्रजावत्सल राजा होता. त्याचे राज्य मणिपुर येथें होतें. त्याच्या राज्यांत नेहमीं शांतता नांदत असे. त्यामुळे विद्या, कला, व्यापार, शेतकी, उद्योगधंदे चहूबाजूंनीं राज्याची उन्नति झाली. राज्यांत प्रत्येक नागरिक हुशार, ज्ञानी व चतुर होते. आपल्या प्रजेसारखी चतुर व बुद्धिमान प्रजा इतर राज्यांत नाही ही मोष्ट पण राजाला माहीत होती.

एकदां राजाचा एक बालमित्र जयपुरचा राजा शतध्वज मणिपुरां आला. त्यानें मणिपुरच्या प्रजेच्या बुद्धिमत्तेची परीक्षा घेण्याचें ठरविलें. तो आपल्या मित्राला म्हणाला—“मी तुम्ही व तुझ्या प्रजेची कीर्ति फार ऐकली आहे. पण मला तुझ्या प्रजेच्या बुद्धिमत्तेची परीक्षा करावयाची आहे.”

वज्रनाभ म्हणाला—“मला अशी परीक्षा घेणें तेवढें बरोबर दिसत नाही. पण तुला पाहिजे तर पहा घेऊन परीक्षा !”

“हें पहा, वज्रनाभ ! अरे बुद्धिमत्ता ही शिक्षणाजें वाढते ! ती तर उपजतच असते.” शतध्वज म्हणाला.

“तुज्जें म्हणणें अगदीं बरोबर आहे. शिक्षण व संस्कार या दोघांची जोडी मिळाली म्हणजे ज्ञानवृद्धि होते. बुद्धि ही उपजतच असते.” वज्रनाथ म्हणाला.

“बरे तर मी तुझ्या प्रजेच्या ज्ञानाचीच परीक्षा घेतों !” शतध्वज म्हणाला. तो पुढें असें देखील म्हणाला कीं तुझ्या प्रजेला पुरेसे ज्ञान देखील नाही हें मी दाखविणार आहे. त्यांत मला यश आलें नाही तर मी आपलें राज्य तुला देईन. मी म्हणतो

ते त्वरे दरेले. आपले राज्य थायला तयार झाले पाहिजे !”

“अरे पण एवढी पैज कशाका एवढ्याशा गोष्टीसाठी ! तरी या गोष्टीला माझी ना नाही.” वज्रनाथ नम्रपणे म्हणाला.

दोघे आगल्या प्रघाताना बरोबर घेऊन वेश पालून राज्यांत फिरावनास निघाले. राजधानीच्या बाहेर एका लहानशा खेड्यांत ते पोचले. ती एक गरीब लोकांची वस्ती होती. एका शोपडीजवळ एक धनगर उभा होता. त्याला शतध्वजाने बांध गांव विचारून संतर त्याला एक

प्रश्न केला—“सर्वात ज्वास्त प्रकाश देणारी वस्तु कोणती ?”

“सूर्य !” धनगर म्हणाला.

“सर्वात श्रेष्ठ अने पाणी कोणते !”

“गंगचे !”

“सर्वात चांगली सांघ म्हणजे काय !”

“उजाडल्यावर मोंडणारी झेप !”

“अक्षयपात्र म्हणजे काय !”

“सार्धक श्रम.”

“सर्वात उत्तम फूल !”

“लक्ष्मीला जन्म देणारे !”

ती उत्तरे ऐकून शतध्वज चकित होऊन म्हणाला—“उत्तम ! सुंदर !” असे सांगून त्याने धनगराला शंभर टोण बक्षिस दिले. ते पाहून धनगराना पांच वर्षांचा मुलगा हंसत शोपडीच्या बाहेर आला.

“कां रे बाबा, हंसतोस !” शतध्वजाने त्याला विचारले.

“तुम्ही कांही प्रश्न केले आणि माझ्या बाबांना कांही तरी उत्तरे दिली. ते ऐकून तुमचे समाधान झाले व तुम्ही त्यांना मोठे बक्षिस पण दिले !”

“मगबरोबर उत्तरे तुं सांगे वरू !” शतध्वजाने त्याला विचारले.

“मलात ज्ञान प्रकाश म्हणजे ज्ञान म्हणजे ज्ञान. माझ्या आईच्या डोक्यांत आहे. आकाशांतून सरळ जमिनीवर पडते तेच उत्तम पाणी. मेढनती माणसाला लागते तीच उत्तम झेप. आमच्या आईचा हातच मुल्य अक्षयपात्र आहे. देवाला आपण वाहतो तेच उत्तम फूल.” मुलगा म्हणाला.

त्या उद्दान मुलाची उत्तरे ऐकून शतध्वज चकितच झाला. तो त्याला दुप्पट बक्षिस देऊं लागला, ते पाहून धनगराची बायको मोठ्याने हंसत बाहेर आली. ती शतध्वजाला

म्हणाली—“माफ करा, मी हंसते आहे म्हणून, पण या मुलाने जी उत्तरे दिली त्यांना तुमच्या मनाचे समाधान झाले ! म्हणून तुमच्या या आज्ञानाबद्दलच मला आश्चर्य वाटले.”

“म्हणजे मुला या प्रश्नांची बरोबर उत्तरे माहीत आहेत, म्हणावयाची !” शतध्वजाने विचारले.

“अभीतन ! अशा आरशांवर उजेड दिसतो तोच श्रेष्ठ उजेड. डोक्यांतली दिपे हेच सर्वोत्तम पाणी. जराशी चावूळ लागताच किंवा नुसते सुट्ट हातांच मोडते तीच उत्तम

शोप. भूमाताच अक्षयपात्र आहे व नवरा वायकोच्या भेमानें वेणीत खावतां तेंच उत्तम फळ होय." धनगराची वायको म्हणाली.

तिची उत्तरे ऐकून शतध्वज निळा देखील बक्षिस वायका तयार झालेला पाहून धनगराची म्हातारी आई बाहेर ठसत आली व म्हणाली—"मा सर्वांची उत्तरे चुकली."

"तर मग तू बरोबर उत्तर वायका तयार आहेस का!" शतध्वजानें विचारलें.

"होय, एक! काळोखांत जो उबोड पाडतो त्या दिव्याचा प्रकाश सर्वांत मोठा. खूप तडान लागली असतां जें पाणी गिळतें तेंच सर्वांत श्रेष्ठ पाणी. शरीर स्वास्थ्य उत्तम अत्तल्यावर जी शोप येतें तीच सर्व श्रेष्ठ शोप. मनुष्याची बुद्धी तेंच अक्षयपात्र व एकदां फुलल्यावर बाळून गेले तरी वर्षानुवर्षे

उपयोगी पडणारें कापसाचें फूलच सर्वांत उत्तम फळ." धनगराची आई म्हणाली.

तिचें तें उत्तर ऐकून व खूप होऊन शतध्वजानें आपल्या गळ्यातला मोत्याचा हार काढून तिला बक्षिस दिला.

दोघे मित्र राजवाड्यांत परत आल्यावर शतध्वज वज्रनाभाक म्हणाला—"मित्रा, मी ठारलां तुं जिवलास! शोपहीत राहणाऱ्या धनगराच्या घरात लहानधोर वायका पुराय सर्वच हतके शहाणे व ज्ञानी जिवले तर मग इतर सुशिक्षित उच्च कुलीन लोकांविषयी चवकशी करण्याची उत्तरेच राहली नाही."

"अरे पण! त्या सर्वांच्या उत्तरांत सारखेपणा कोठें होता! याचा बर्थ त्यांच्या शहाणपणांत कमीजास्तपणा उघडपणें दिसत होता. म्हणून तूच पैज जिवलास." वज्रनाभ म्हणाला.

जीवले

एकदां शनि व लक्ष्मी दोघांची भेट झाली व दोघांत कोण मोठा या गोष्टीवर वाद झाला. दोघे श्रीवत्स राजाकडे गेले आणि आपली तक्रार सांगून निर्णय घायला सांगितले. श्रीवत्स म्हणाला—"माझ्या देव्हान्यांत मी दोघांना वसण्यासाठी पाट करून ठेवले आहेत. ते पाहिलेत म्हणजे माझे उत्तर तुम्हांला कळेल. दोघांनी देव्हारा जाऊन पाहिला. लक्ष्मीकरितां सोन्याचा व शनीकरितां चांदीचा पाट ठेवलेला होता.

शनीका राग आला. त्यानें श्रीवत्साचा राजवाडा गप्प करून टाकला. त्याच्याच प्रेरणेनें श्रीवत्स राजाचा शत्रू बाहुदेव यानें त्याच्या राज्यावर स्वारी करून त्याला सिंहासनावरून हुसकावून लावले. श्रीवत्साला चिंतादेवी नांवाच्या राणीबरोबर राज्य सोडून

निघून जावें लागले. रात्री दोघे ज्या जागी झोपली होती तेथली जमीन सोन्याची झाली. त्या सोन्याच्या विटा करून दोघे त्या विकायला घेऊन निघाली.

समुद्रफाटीं एका व्यापाऱ्याचे जहाज नांगर टाकून उभें होतें. त्यांना त्या व्यापाऱ्याला विटा दाखविल्या. व्यापाऱ्यानें सोन्याच्या विटा व चिंतादेवी जहाजावर पोचतांच जहाज सोडले. व्यापाऱ्याच्या नांकरांनी श्रीवत्साला समुद्रांत फेकून दिलें. चिंतादेवीला एका खोलीत काढून ठेवले.

तिकडे श्रीवत्साला शनीनें समुद्र किनाऱ्यावर आणून टाकून दिलें. तो तेथून उठून नमरावाहेरच्या देवीच्या देवळासमोर येऊन बसला. त्याचेवळीं बाहुदेव राजाची मुलगी भद्रा हिच्या स्वयंवराचा मुहूर्त सुरू होता.

ती आपल्या सखींमरींवर देवीच्या दर्शनाला गेली होती. देवीची पूजा करून ती बाहेर आली तेव्हा तिच्या श्रीवत्स दिसला. त्यालाच वरमाला घालण्याचे ठरवून तिने तसे आपल्या सखींना व राजाला सांगितले.

श्रीवत्स आपल्या पत्नीच्या गोवार्ध पुन्हा समुद्रकाठी गेला. त्यानेही व्यापारी एका लहानशा होडक्यांत बसून समुद्रकाठावर आला होता. तो किनाऱ्यावरच्या लोकांच्या चिंतवण्या करीत होता की माझ्या गहाजाला आगळे हलवायला हात लावून पुण्य मिळवा.

श्रीवत्स त्याला ओळखून म्हणाला—
“तू पापी आहेस. तू माझ्या पत्नीला समुद्रांत टाकून आमचे सोने अपहरण केले आहेस. तुझे गहाज जागचे हलके अशक्य.”

व्यापार्याने श्रीवत्साची क्षमा मागितली व म्हणाला—“मी तुझ्या पत्नीला गहाजा-

वरच एका खोलीत बंद केले आहे. खोलीचे दार पण उघडून नाही व गहाज पण जागचे हलके नाही.”

श्रीवत्स होडक्यांत बसून गहाजावर गेला. त्याने हात लावल्यावर तो खोलीचे दार उघडले व गहाज बाहेर आला. त्यानंतर श्रीवत्स पत्नीसह समुद्रकाठी परत आला.

तिकडे बाहुदेव या मुलीच्या इच्छेप्रमाणे देवळासमोर बसलेल्या तरुणाचा शोध काढीन समुद्रकाठी आला. त्याने राज्य आपण घेऊन घेतले होते तोच आपल्या मुलीने नरुम आहे. त्याने श्रीवत्साला त्याने राज्य कळवून मुलीचे लग्न त्याच्याशी करून दिले. त्यानंतर श्रीवत्साने सनीसाठी देखील सोन्याची चेदिका तयार करवून लक्ष्मी व अनि दोघांना समान आदर केला.

तो दुसरा कोणी नसून इंद्राचा मुलगाच होता. तो पर्वतांत राहत असे व वायुवेगाने असे. ब्रह्माच्या पाठीशी लागताच तो स्वसंरक्षणासाठी त्रिलोकांत फिरला. देव, कपरी किंवा स्वतः इंद्रदेखील त्याचे करू शकत नाही. शेवटी निरुपाय होऊन त्याने श्रीरामचंद्र चरणांचा मागितली. श्रीरामचंद्र शरणागत वत्सल म्हणून प्रसिद्ध होते. अर्थातच त्यांनी त्याला क्षमा केली. परंतु ब्रह्माच सोडले होते ते मागे घेणे अशक्य होते. ते त्या कावळ्याच्या हाव्या होळ्याला लावले.

तीनेही ही मोष्ट मासलीला सांगून रामाजवळ असा निरोप सांगायला सांगितला की अशा पराकमी व देवतुल्य पत्नीच्या हातून माझे रक्षण होऊ शकले नाही तर त्याला कारण मझे पूर्वजन्मीचे कर्मच ठरेल.

ते ऐकून माकरी म्हणाला—“हे माते! मी रामाला हा निरोप पोचता करीन. लक्ष्मण व वानरांचा राजा सुग्रीव यांना काही निरोप सांगशील की नाही !”

“लक्ष्मणाच्या माझा आशीर्वाद सांग! मातेसमान मला मानून तो नित्य माझ्या सेवेला हजर असे. तो त्यावेळी हजर असता

तर रावणाची छाती नव्हती. गायत्री. पण ती माझीच चुक, राजा सुग्रीव हा राम-चंद्राचा सखा मित्र आहे. त्याला निराळा निराप मी काय सांगू! रामचंद्राच्या मदत करायला सांग!"

नंतर पदशत बांधलेल्या बुडामणी काढून तो मारुतीला देत सीता म्हणाली—“विवाह प्रसंगी माझ्या आईने हा मळा दिला होता. तेव्हा महाराज दशरथ देखील तेथे होते. खूण म्हणून हा श्री रामचंद्राच्या दे. हा पाहतांच त्यांना त्यांचे बडील माझी आई दोघांची आठवण होईल.”

मारुतीने ती चूडामणी नमस्कार करून ठेवून घेतली. नंतर सीतेला म्हणाला—“एकदा रावणाला समोर येतून जावं म्हणतो.” लंकेला येऊन कत सीतेला पाहून परत जाण्यांत विशेष आहे! राक्षसांना थोडा पराक्रम दाखवून व त्यांचा पराक्रम पाहून जाऊं या. मुद्दा शालेंच तर अंदाज राहील. सुग्रीवाला त्याप्रमाणे तयारी करता येईल. बानरांचा दाखवून राक्षसांना त्यांची दहशत वसेल असे काही तरी केले पाहिजे. अशोक वन हे राक्षसाने वार हीषीने तयार करविले होते. तेच दह केले

तर रावण निवून जाईल व माझे पारिवर्त्य करण्यासाठी राक्षस वीरांना पाठवील. तेव्हा दाखविता येईल आपला पराक्रम, असा विचार करून मारुतीने अशोक वनांतील एक वेळी उघडून तोंडून टाकायला तुरुवात केली. माडावर बसलेले पक्षी घाबरून ओरडू लागले. बागेचे राखणदार रावणाकडे धांवले.

मारुतीने चालविलेला अशोकवनसंहार राक्षस शिष्यांनी पाहिला. मारुतीने आपले शरीर जाम्बून वाटवले. त्यांनी सीतेला विचारले—“हा कोण? कोठून आला व तुला म्हणाला.”

सीता म्हणाली—“आतां हे सर्व मला काय माहीत! हो कोण हे बुद्धीच मला सांगा.”

ते ऐकून राक्षसिणी जाम्बून घाबरून गेल्या. त्यांच्यापैकी काही सीतेच्या संरक्षणासाठी तेथेच थांबल्या. काही रावणाला ते वृच सांगण्यासाठी धांवल्या. त्या रावणाला म्हणाल्या—“एक भयंकर महा बलशाली व महाकाय बानर सीतेबरोबर काही तरी घेऊन गेला. तो अशोकवनात शिरला व वनाचा संहार केला आहे. सीतेला आम्ही विचारले की तो कोण! पण सीतेने आम्हांला समाधान उत्तर दिले नाही. तो कोण, कोठून आला, त्याला कोणी पाठविले, काहीच नाही. सीता ज्या अशोक वृक्षाखाली बसते तो एक सोडून बसलेले सगळे अशोकवन त्याने उध्वस्त करून टाकले आहे. सीता एका शिशुला वृक्षाखाली जाऊन बसली आहे. ती सीतेशी काही तरी बोलली आहे. अशोकवन त्याने उध्वस्त केले आहे. दोन्ही अपराधांबद्दल त्याला शिक्षा शाली पाहिजे.”

ते ऐकून रावणाला क्रोध आला. त्याने राक्षसवीरांना मारुतीचे पारिवर्त्यकरून त्याला

घरून आणण्यासाठी पाठविले. ते आल्यावर मारुती आपली शेंपटी जमिनीवर आदळून त्यांना मेवझाई लागला व म्हणाला “श्री रामचंद्राचा जय! बानरराज सुग्रीवाचा जय! मी रामाचा दास आहे. माझे मांव हनुमान, अत्रचा नाश हे माझे ब्रीद आहे. सहस्र रावण युद्धांत माझ्यासमोर उभे राहणें शक्य नाही. तुम्हा राक्षसां देखत या लंकेचा ध्वंस करून सीतेला नमस्कार करून प्रभु रामचंद्राकडे परत जाईन.”

गेरूच्या पर्वतासारखा हनुमानाचा तो व्यंकर देह पाहून व मारुतीचा तो घनगंभीर

अर्घ्या अधिक राक्षसवीरांना ठार केले आहे. कित्येक जखमी होऊन जमिनीवर लोळत आहेत."

रावणाला अर्थातच राग आला. त्याने प्रचलित राक्षसांचे पुत्र अजेय व जंबुमाळी दोघांना मारुतीशी करण्यास पाठविले.

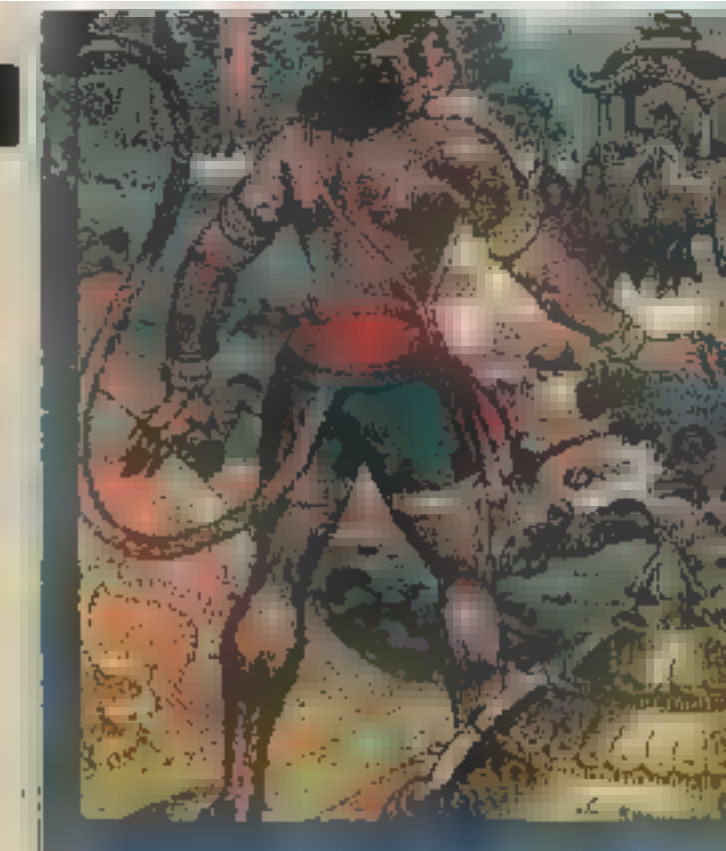
राक्षसांना ठार करून मारुती फाटका-जवळ उभा नमता त्याला अशोकवनातील चैत्यासारख्या एका भवनाची आठवण साठी. त्याने ते उचलून केले मळते. ते उचलून करण्याचे टाकून चैत्यभवनाने त्याने उडी मारली. त्याभरावर चैत्यभवन कोसळले. त्याच्या राक्षसासाठी रावणाने नेमलेले शंभरावर राक्षस मारुतीवर शस्त्रे घेऊन घांवले. त्यांनी शस्त्रप्रहार करण्यावर मारुतीला राग आला. त्याने आपले शरीर आणखी जास्त वाढवले. त्याने कोसळलेल्या भवनाचा एक स्तंभ उचलून इतक्या जोराने गरगर फिरवला की त्याच्या धर्षणानेच अग्नि झाला व चैत्य भवन वळून बेचिरास झाले. मारुतीने ठोच मारून वेऊन राक्षसांना ठार केले.

नंतर हनुमान गरजला—"ऐका, नीट कान देऊन ऐका! मीच एकटा नसून

माझ्यासारख्या शतशत वानरांना आमचा राजा सुग्रीव याने सीतेच्या शोचार्थ पाठविले आहे. रक्षावधि यानांचे सैन्य घेऊन स्वतः राजा सुग्रीव पण येत आहे. तुम्ही श्री रामचंद्राशी वेर करून आत्मघाताची तयारी केली आहे. आतां तुमची लंकापुरी नष्ट झाली असे समजा. तुम्हां सर्वांचा संशार रावणाला देखील गान यम-सदनाला पाठवील!"

लाळ फुलांची लाकडावाला पण लाळ फुले खोचून जंबुमाळी घनुष्यबाण घेऊन गाढवांच्या वस्तू आला तेव्हा मारुती अशोकवनाच्या फाटकांतच बसला होता. जंबु माळीने मारुतीवर एका मागून एक अनेक बाण सोडले व त्याला जखमी पण केले. मारुतीने दगड साडे त्याच्या अंगावर फेकली. जंबुमाळीने मध्येच बाण सोडून ती नष्ट करून टाकली. तेव्हा मारुतीने तो खोच उचलून जंबुमाळीवर टाकला. त्याच्या खाली जंबुमाळी, त्याचा रथ व घोडे सर्वांचा चक्षाचूर होऊन गेला.

रावणाला जेव्हा जंबुमाळीच्या वधाची बातमी कळली तेव्हा मात्र त्याला मारुतीच्या झळीची शोडी करण्या आली. त्याला राग

पण आला. त्याने आपल्या सात शूर अस्त्रविद्येत निपुण राक्षसवीरांना पाठविले. सर्व शत्रूंचा नाश करून रावणाकडून शाबासकी मिळविण्याच्या आशेने ऐदीत अशोकवनापर्यंत येऊन दाखल झाले. सर्वांनी एकदम मारुतीवर बाण सोडायला सुरवात केली. हनुमान स्वतःचा बचाव करीत आकाशातच राहिला आणि त्याच्यावर बाण सोडणाऱ्या राक्षसांना मधून मधून लाथाबुक्के मारून लागला. मारुतीचे प्रहार असह्य होऊन राक्षस रक्त ओतू लागले व पदापट जमिनीवर आडळू लागले. त्यांच्या

घडघडाटासारखा आवाज ऐकून राक्षसांच्या हृदयांत घडघडीच बसली. परंतु रावणाची आज्ञा होती. परत जावे तर गरणच व पुढे जावे नरी मरणच, असा विचार त्यांनी हनुमानावर शस्त्रप्रहार करायला सुरवात केली. मारुतीने अशोकवनाच्या फाटकाचे दोन लोखंडी स्तंभ उचलून त्यांचा दांडक्यासारखा प्रयोग केला आणि राक्षसांना जमिनीवर कोळविले. राक्षसांना मारून पिटाकून लावले तरी मारुती फाटकाजवळच उभा राहिला.

राक्षस घाबरून रावणाकडे पळाले आणि म्हणाले—"त्या माकडाने आमच्यापैकी

किंकाळ्यांनी लकेवरचे आकाश देखील हावूरले. रावणाने एक दोघे मंत्री व पुत्र देखील ठार झालेले ऐकून रावणाला भीति वाटली. परंतु त्याने ते ध्याल्याचे सोय करून विरुपाक्ष, काशक्ष दुर्धर, बुधस, मासकर्ण वगैरे मुख्य मुख्य सेनापतींना घेऊन आज्ञा केली - "तुम्ही चतुरंग सैन्य घेऊन जा व त्या वानरांची खोद मोडून या. तो मला वानर असावासा वाटत नाही. इंद्राने आपल्या तपश्चर्येच्या जोरावर भूत उत्पन्न आपल्याला त्रास द्यायला पाठविले असावे. मी एकाहून

एक बलवान वानरांना-वाळी, सुग्रीव, नील वादिकांना पाहिले आहे. परंतु हा तर त्यांच्याहून भयंकर दिसतो आहे. वानर-रूपांत हे भूतच असले पाहिजे. वाटेला ते करून त्याला कैद करून घेऊन या. युद्ध सावधपणे करा."

पांच राक्षसवीर अशोकवनाच्या फाटका पांचले. मारुतीला त्यांनी पाहिले व त्याच्या चारी बाजूला उभे राहून त्याच्या अंगावर एकदम केंडा केला. दुर्धरने मारुतीच्या दोक्याला नेम मारून पांच बाण सोडले. मारुतीने सिंहराजना करून आकाशात उड्डाण केले व दुर्धरच्या रथावरून उडी मारली. दुर्धरवरून त्या मराचा चकाचूर झाला.

दुर्धरला मेलेला पाहून विरुपाक्ष, काशक्ष दोघांनी आकाशात उड्डाण केले. त्यांनी मारुतीच्या छातीवर मदाप्रहार सुरू केला. मारुतीने हाड उपटून त्यांना सोडपून काढले. दोघे क्षणार्धान मरून पडले. आता फक्त दोघे वीर उरले. ते आपापल्या तळवारी उपसून मारुतीवर चावले व त्यांनी मारुतीला जखमी करून सोडले. मारुतीने एक पर्वतच मुळापासून उपटून त्यांच्या अंगावर फेकला.

ते दोघे त्याच्याखातीं चेंगळून मरून गेले. अशा तऱ्हेने पांचहि राक्षस बीरांना ठार करून हनुमानाने त्यांच्याबरोबर आलेल्या राक्षस सैन्याची धुळदाण उडवून दिली. रस्त्यावर गर्व्यांतून जिकडे पहावे तिकडे राक्षसवीर मरून पडले होते.

हे सर्व कळल्यावर रावणाने आपला शूर मुलगा अक्षयकुमार याला पाठविले. तो आपल्या सुवर्ण रथात बसून मारुतीशी युद्ध करण्यास निघाला. त्याच्याबरोबर रावणाने एक मोठे सैन्य देखील पाठविले.

मारुती अशोकवनांत जणु कांहीं अक्षयकुमाराची वाट पहात बसला होता. त्याच्या चेडन्यावरच त्याचे शौर्य व साहस झळकत होते. अक्षयने मारुतीला पाहिले व तो महाबली आहे हे ओळखायला याला वेळ लागला नाही. दोघांचे वनधोर युद्ध

झाले. अक्षय वयाने पोरच लहान होता. पण त्या तरुण वयात त्याने दाखविलेले शौर्य व पराक्रम पाहून मारुतीला कौतुक वाटले. अक्षयकुमाराच्या बाणशुद्धीपासून स्वतःचा वचाव करीत हनुमान आकाशांत उडत विचार करीत होता की पराक्यातच इतका पराक्रमी आहे तर पुढे तो महा प्रतापी निवेल. तरीदेखील माचा शेवट केलाच पाहिजे.

अक्षयकुमाराचा रथ आकाशांत देखील उडत होता. मारुतीने त्याचे बोडे वरच्या वर मारून टाकले आणि रथाचे तुकडे करून जमिनीवर फेंकून दिले. परंतु अक्षय अजून वळाने आकाशांत उडाला. तो वर जात असता मारुतीने खालून त्याचे पाख धरले व गर गर फिरवून जमिनीवर आपटून ठार केले.

परोपकारी गोपाळ

एका गांवां गोपाळ नांवाचा एक तरुण मुलगा रहात असे. लहान थोर सर्वांना तो निस्वार्थ बुद्धीने मदत करी. एकदां तो कांही कामासाठी बाहेर गेला असतां एका गल्लींत एका घराच्या दारांत एक लहान मुलगी उभी असलेली त्याला दिसली. ती म्हणाली—“अहो काका ! माझी आई आजारी आहे. जरा आंत बेतां का !”

“बेतां हं ! असें म्हणत गोपाळ मुली बरोबर घरांत गेला आणि विचारले—“किंवांपासून ताप आहे ! कोणाचें औषध चालू आहे !”

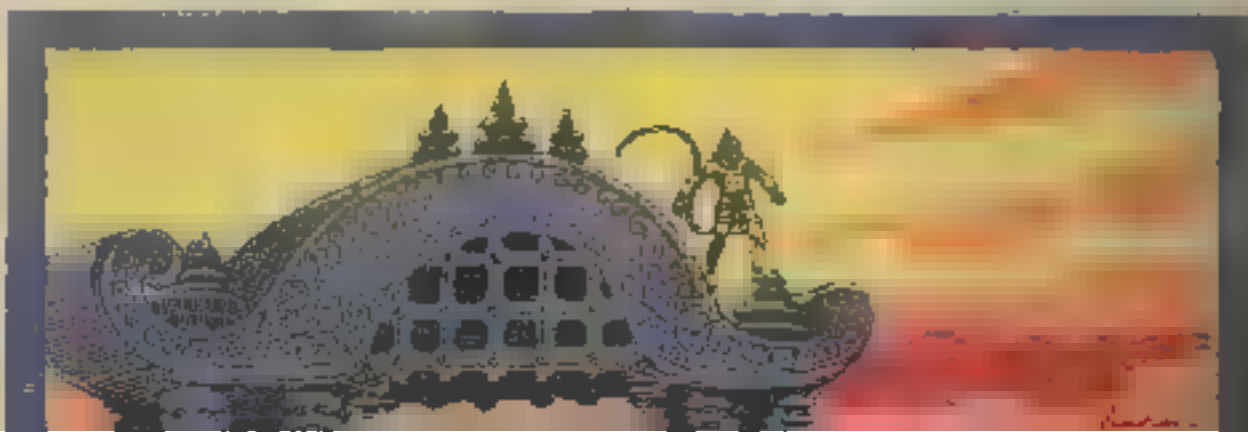
ती आई म्हणाली—“आम्हां गरिवाला कोण औषध देणार बाबा ! आम्हांला तर “औषधं जाह्नवी तीर्थ !” आणि “वैद्यो नारायणो हरिः !”

“बरं, मी लवकर औषध घेऊन येतो.” असें सांगून गोपाळ वैद्यबुवांकडे गेला. त्या गांवांत तो एकच एक वैद्य होता. गोपाळने हाक मारल्यावर एका पोन्वाने दार उघडले.

“वैद्यबुवा आहेत का !” गोपाळने विचारतांच त्या मुलाने उत्तर देण्याऐवजी हात पुढें केला. गोपाळला त्याचा अर्थ कळला नाही. म्हणून त्याने विचारले—“काय पाहिजे तुला ?”

“माहीत नाही का तुम्हांला ! वैद्यबुवांना मेढायचे असेल तर माझ्या हातावर प्रथम एक पावली ठेवा ! त्यांचा सगळा हवा असेल तर जघेली बायी लागेल व औषध पाहिजे असेल तर एक वंधा रुपया बावा लागेल.”

गोपाळने त्याच्या हातावर एक पावली ठेवली व जात गेला. वैद्यबुवांनी त्याला पाहतांच हात पुढें केला. गोपाळने वैद्य-

गुरांच्या हातावर ~~का~~ अघेली टेवली. गोपाळने ते फांदी सांगायचे ते सांगितल्या वर वैद्यबुवा म्हणाले—“रोम्याला पाह्या-शिवाय औषध कसे देणार !”

गोपाळ म्हणाला—“रोम्याला येव्वर जाणगे शक्य नाही. तुम्ही येऊन जरा पाहून गेल्यांत तर फार उपकार होतील.”

“रोम्याला घरी येऊन पहायचें झालें तर दोन रुपये अमाऊ द्यावे लागतील !” वैद्यबुवा म्हणाले. गोपाळने कवूळ केले. वैद्यबुवांनी त्याच्याभोवतरी जाऊन त्या मुलीच्या आईला तपासून ‘घरी येऊन असें काय वसळांत !’

औषध घेऊन जा’ म्हणून सांगितले. वैद्यबुवांनी औषध दिले व एक बंधा रुपया हातांत पडल्यावर गोपाळला विचारले—
“तुमच्या कोण त्या आई !”

“माझे त्यांचे कांही एक नाते नाही ! गरीबीने गांजलेली आजारी आई आहे ती व मी एक निघ्याहून इथ्या स्थितीतला मनुष्य. या पलीकडे आमचे कांही एक नाते नाही.” गोपाळ म्हणाला.

गोपाळ मुलीला औषध केव्हां गायचे लागें पणें काय हें सर्व सांगून परीं गेला. परीं ~~गेल्या~~ त्याने आपल्या वायकोला बोलावून आणले आणि त्या आईच्या मदतीला तेथे बसवून घरी निघून गेला.

वैद्यबुवा दोन तीनदां येऊन गेले व नवरावायको त्या आईची सेवा गृभूपा करीत आहेत हें पाहून “मूर्ख आहेत झाले !” असा विचार करून निघून गेले.

चार पांच दिवसांनी त्या आईची तळवेत छान सुधारली. गोपाळ शायकोवरींवर घरी जात असतां वैद्य बुवा भोसरीत बसलेले विसले. कालांती होते विचारे. गोपाळने ते ओळखले व विचारले—“काय वैद्यबुवा !

“गांवांत राहणें फुकट. कोणी शेजारी हांक मारली तर जवळ दायला देखील तयार नाही, पैशाचे लोभी आहेत सर्व !” वैद्य बुवा म्हणाले.

“बोळा काय पाहिजे तुम्हांला ! मी आहे कां !” गोपाळ म्हणाला.

“जरे, एवढ्यानें काय काम होणार ! आमची गाय उटवणीला आली आहे. तिला उभी करून न्यायचें आहे. गुरांच्या दवा-सान्यांत !” वैद्य बुवा म्हणाले.

“त्यांत काय ! आम्ही दोघं आडो कां ! कोटें आहे गाय !” गोपाळनें विचारलें.

वैद्यबुवा गोपाळला बरोबर घेऊन मोठ्यांत गेले. गोपाळनें खांद्याचें उमरणें कमरेला बांधले व पाठीमागून शेपटी धरून गाईला उभी करूं लागला. पण एकट्यानें गाय कशी उभी राहणार ! त्यानें वैद्यबुवांना पण हात दायला बोलाविले. ते आले. तिघांनीं प्रयत्न केला तरी गाय उभी राहिलीना.

वैद्यबुवांच्या बरासभार गंमत पहायला पुष्कळ लोक जमा झाले होते. पैशावांचून त्यानें कधीं बोणाला औषध दिलें नाहीं, हें लोक कसे विसरणार ! गाईला गुरांच्या दवासान्यांत न्यायला त्यांनीं मजुरांना बोला-

विलें तेव्हां मजुरांनीं प्रत्येकी एकेक रुपया मागितला. ओ दुसऱ्याला मदत करतो, त्याच्या मदतीला लोक धांवतात. या बैद्याला कुकटात कोण मदत करणार ? परंतु लोकांनीं पाहिले की गोपाळ व त्याची बायको गाईला उभी करण्याचा प्रयत्न करीत आहेत तेव्हां ते पुढे आले व हातभार देऊन गाईला उभी केले. ते गोपाळाला म्हणाले- " या वैद्यबुवांच्या मदतीला नाही, आम्ही तुमच्या मदतीला आले आहो. ज्यो, कोणी मरत असला तरी हा पैसाशियाय त्याला येऊन पहात नाही. पुढा यमराज आहे." लोकांनीं खडसून वैद्यबुवांनीं हजेरी घेतली.

गोपाळ गाईला घेऊन दोजारच्या गावीं गुरांचा दवाखाना होता तेथे गेला व गाईचे औषध पाणी पुरें करून संध्याकाळीं घरी परत आला.

वैद्यबुवा काळजी करीत घरी वसून होते. गाय आलेली दिसल्याबरोबर धांवत पुढे आले व गोपाळचे आभार मानून त्याला विचारले लागले, " काव देऊ आसण्याला ! "

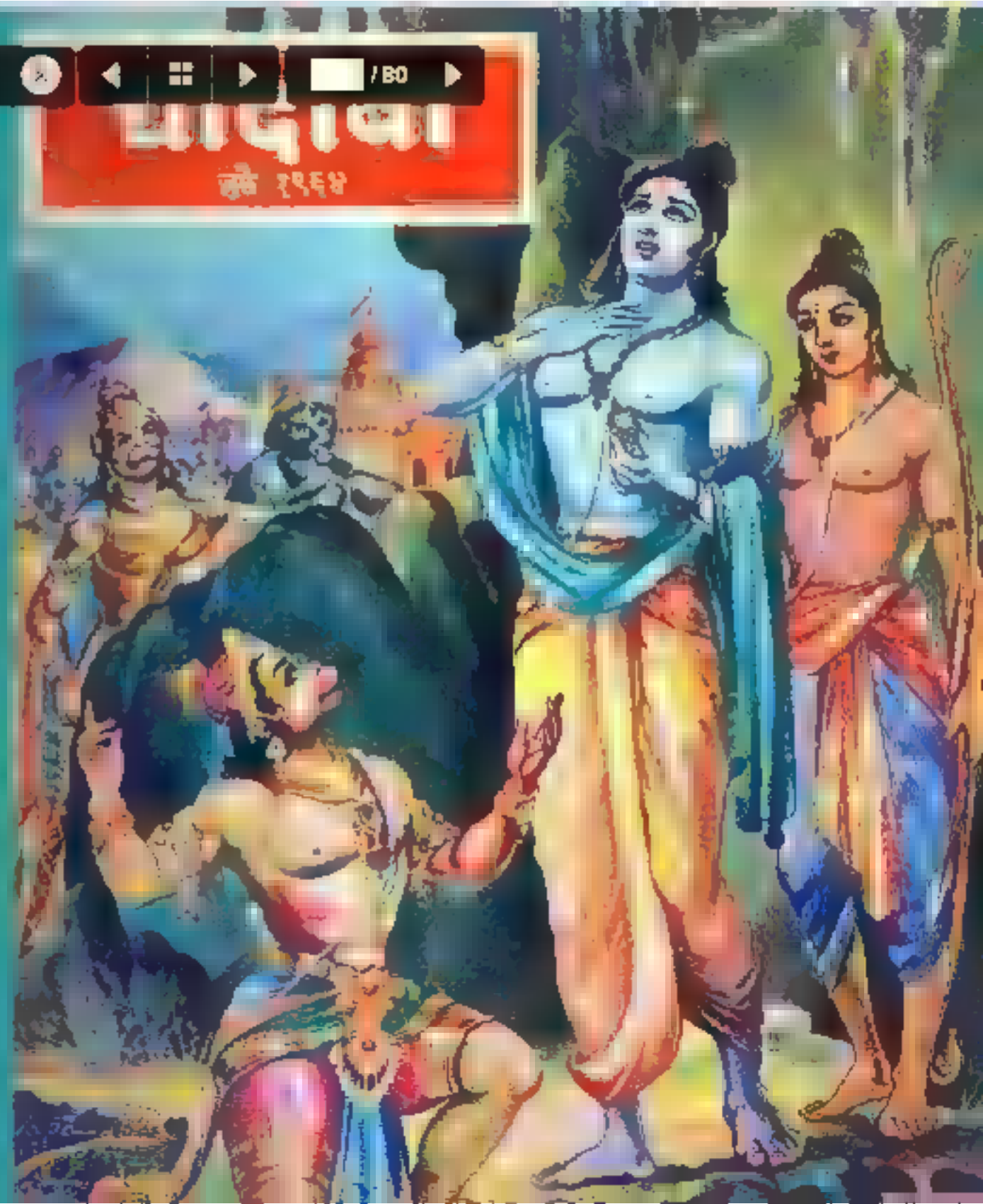
गोपाळ स्मित करून म्हणाला- " गाईची थोडी सेवा घडली ! त्यांचे जे पुण्य मिळाले तेच पुरे मला ! मुक्या प्राण्याच्या मदतीला आपण प्राणसन्तो नाहीं धांवले तर कोण धावणार ! गरीबाले देखील तसेच आहे ! नीं देखील परमेश्वराचीच लेकरे त्यांची सेवा केली कीं नारायणाची सेवा आपो- आप होते. "

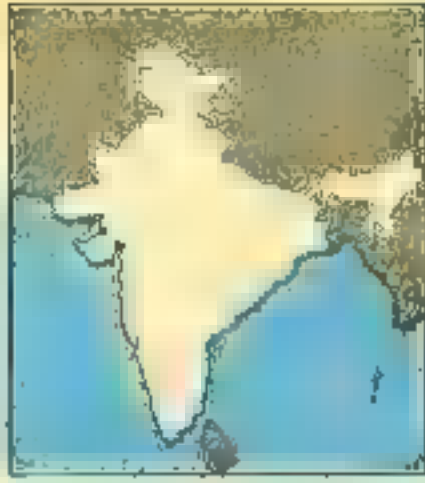
वैद्यबुवांनीं त्या दिवसापासून कोणाकडे औषधाकरितां नसे मागितले नाहीत. कोणी स्वतः होऊन जे दिले त्यांतच मनाचे समाधान करून घेण्याचे ठरविले.

हे एक नवेंचें निबंद आहे. पण बालकंठाने :- कूट उंच वाढलेला निबंद आहे म्हणून जगातील एक आश्चर्य म्हणवला तो कारण आज्ञा. मेक्सिकोच्या एका बालकंठात हा वादला, मेक्सिकोचे रहिवासी याचा घराच्या तुटवटाने बालकंठ उपयोग करताना, पली यावर आपले घराचे सुद्धा बांधतात

भारताच्या इतिहास

महंमद बिन तुघलकाच्या साम्राज्यांत सान- देश नांवाचें एक छोटेखानी राज्य होतें. अधिकारी मलिक राजा फारुकी यानें फिरोजखान याच्या कार- कीर्दीनंतर राज्यांत जी थोडी अराजकता नाजली त्याचा फायदा घेऊन खानदेश स्वतंत्र झाल्याची घोषणा केली होती. २७ एप्रिल १३७० या रोजी तो मरण पावल्यावर त्याचा मुलगा मलिक नासिर गादीवर बसला. बहमनीच्या सुलतानांनी त्याच्या हातांतून गुजरात घेतलें. सन १४३७-३८च्या सुमारास तो वारल्यावर १६०१ पर्यंत खानदेशावर त्याची मुलें व नातवंडें राज्य करीत होती. शेवटी गुजरातच्या पाठोपाठ खानदेश देखील अकबर बादशाह- च्या साम्राज्यांत आला.

बहमनी राज्य :

दिल्लीच्या सुलतानांच्या सत्तेला जुमानणारें असे दक्षिणेकडील मुस्लिम राज्य म्हणजे बहमनी राज्य. तुघलक वंशाची सत्ता दिल्लीच्या गादीवर होती त्या- वेळीं हें राज्य स्वतंत्र झालें होतें. दक्षिणेच्या प्रमुखांनी दौलतानाद कारीब करून एका अफगाण सरदाराला नासिरुद्दीन अहमद या नांवानें गादीवर बसविलें. त्याने स्वतःच जफरखान नांवाच्या सरदाराला गादीवर बसविलें. ३ ऑगस्ट १३४७ या रोजी जफरखानानें अबुल मुत्तफिक अझाजुद्दीन बहमन शाह या नांवानें राज्याभिषेक करवून घेतला. तोच बहमनी वंशाचा संस्थापक. मुलवर्गा येथें त्याची राजधानी होती. त्याने अनेक हिंदू राज्ये बहमनी राज्याला

जोडली. ११ फेब्रुवारी १३५८ रोजी तो मरण पावला, तेव्हां राज्याची सीमा उत्तरेला वेण मंथेपामून दक्षिणेकडे कृष्णेपर्यंत व पश्चिमेकडे दौलतानाद पासून पूर्वेकडे मुवनागरी (तेलंगाणा)पर्यंत पसरली होती. त्यानें मरतेवेली त्याचा मुलगा नद्वंभव शाह याला बारस नेमलें.

१३७७ मध्ये मुहंमद शाहच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा मुजाद्विद शाह गादीवर बसला. त्यानें विजयनगरावर स्वारी केली. परंतु त्याला यश मिळालें नाहीं. म्हणून विजयनगराच्या राजाशीं संधी तो परत फिरला. त्याच्यानंतर मुहंमद शाह द्वितीय गादीवर बसला.

त्यानंतर १३९७च्या नोव्हेंबर महिन्यांत ताजुद्दीन फिरोज शाह यानें विजयनगरचा राजा व दक्षिणेकडील इतर हिंदू राज्य- वंश्यांशी युद्ध आरंभ केलें. विजयनगरच्या राजकन्येचें अपहरण करून तिच्या आपल्या अंतःपुरांत आणून ठेवलें. परंतु सन १४२० मध्ये पाचगळ विजयनगराच्या राजाशी युद्ध करीत असतां त्याचा पराभव झाला. या पराभवानें पायबिंदू करण्यासाठी म्हणून त्याचा भाऊ अहमदशाह यानें गादीवर

येतांच विजयनगराच्या राजाशी युद्ध त्याचा पराभव झाला. सन १४२४ मध्ये त्याच्या सेनापतीने वरंगलवर स्वारी करून वरंगलचा किल्ला जिंकला. शेधील राजा युद्ध करीत असतांच मरण पावला, अहमद- शाह १४३५ मध्ये मरण पावला.

त्यानंतर बहमनी साम्राज्यांत भाऊवंदकी सुरू झाली. तरी देखील १५२० पर्यंत बहमनी राजवंशाचें राज्य चालू राहिलें.

दक्षिणेकडील सुलतान :

त्यानंतर बहमनी साम्राज्याचे पांच तुकडे झाले—१. बरारची हमामशाही, २. अहमद

नगरची निजामशाही, ३. विजापूरची आदिल शाही, ४. गोवळकोंडाची कुतुबशाही ■ ५. बीदरची बीदर शाही अशी पांच बराणी कायम झाली. सन् १४८४ मध्ये बरारचे राज्य स्वतंत्र झाले. १५७४ मध्ये ते अहमद नगरच्या राज्यांत जोडले गेले. १४८७-७० मध्ये यूसुफ आदिलखान याने विजापूर स्वतंत्र झाल्याची घोषणा केली. त्याच्या भागून आदिलशाही वंशांत प्रसिद्ध सुलतान इब्राहीम आदिलशाह झाला. १६८६ मध्ये औरंगजेबाने विजापूरचे राज्य खाळसा करून मोगल साम्राज्यांत सामील केले.

अहमदनगरचे राज्य अहमदशाहने १४७० मध्ये स्थापन केले. १४८७ मध्ये त्याने धौलताबाद जिंकून आपले राज्य वाढविले. अहमदशाह गादीवर असता निजामशाहने विजापूरचे राज्य जिंकण्यासाठी

विजयनगरच्या राजाशी सल्लय केले. त्याच्या- नंतर अहमदनगरचा सुलतान विजयनगर राज्याविरुद्ध झालेल्या कटांत सामील झाला. १४७६ मध्ये अकबरचा मुलगा मुराद याने अहमद नगरच्या विख्याता वेडा दिवा तेव्हा चांदबीबीने शौर्य दाखवून त्याच्याशी युद्ध केले. १६३३ मध्ये शाहजहानांनी बादशाहने हे राज्य खाळसा केले.

बहमनी सुलतानांनी जिंकलेल्या वंगल राज्याच्या पहिल्या भितीवरच जणुकांही गोवळकोंडा राज्याचा पडला. महंमद- कुली कुतुब शाह हा या राज्याचा संस्थापक. १५६५ मध्ये विजयनगरच्या राज्याच्या विरुद्ध जो फट झाला त्यांत त्याचा मुलगा इब्राहीम सामील झाला. त्याने हिंदूंना मोठ- मोठ्या हुषांवर नेवले. १६८७ मध्ये औरंग- जेबने गोवळकोंड्याचे राज्य खाळसा केले.

प्रह्लाद चरित्र

ब्रह्मदेवाचे मानसपुत्र सनत सनंदादिक त्रिलोकाची यात्रा करीत एके दिवशी वैकुण्ठलोकां श्रीविष्णूच्या दर्शनासाठी गेले. पांच वर्षाच्या मुलासारख्या त्या महामुनींना न ओळखून विष्णूचे द्वारपाक ■ विजय यांनी त्यांना आंत घेऊन कळविले. त्यांना नाही. यावर मुनींनी रागांत येऊन शाप दिल्या की तुम्हांला राक्षस योनींत जन्म मिळेल.

जयविजयांना त्यांची चूक लक्षांत आली व त्यांनी मुनींचे ■ वरून चुकीची माफी मागितली व शाप मुक्त करण्यास विनंति केली. पण मुनि म्हणाले—“आम्ही शाप दिल्या तो परत वेगे छन्न्य नाही. तीन जन्म मर्त्यलोकांत राक्षस योनींत जन्म घेतल्यानंतर तुम्ही शापमुक्त व्हाऊ व

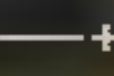
तुम्हांला पुन्हां विष्णूच्या सेवेचा लाभ मिळेल. मुनींचा शाप लागल्याने जय व विजय कस्यप ■ अदितीच्या पोटी हिरण्यकश्यपु ■ हिरण्याक्ष नांवाचे जन्माला आले.

हिरण्याक्ष जन्मल्यापासूनच जाल्य ■ अत्याचारी निघाला. त्याने वरुणादिकांना युद्धास आवाहन केले. पण कोणी युद्धास आला नाही. त्याने रागाच्या भरांत सर्व पृथ्वी उचलून समुद्राच्या खाली पाताळ लोकांत नेऊन ठेवून दिली. तेव्हा हिरण्याक्ष व बराह रूप विष्णु दोघांचे युद्ध झाले व त्या युद्धांत हिरण्याक्षाचा वध झाला.

भावाचा वध विष्णूने केल्याचे ऐकून हिरण्यकश्यपूला फार राग आला. त्याने घेतल्यानंतर तुम्ही शापमुक्त व्हाऊ व दानव वीरांना चोकावून वंश रक्षणासाठी

तयार होण्यास सांगितले. म्हणाला—“गुप्त रूपाने येऊन ज्या विष्णूने माझ्या भाकड्या भावाचा वध केला आहे. मी त्या विष्णूचा वध करून त्याच्या रक्ताने आपल्या भावाचे सर्पण करणार आहे. तुम्ही जगात कोठे नक्षी-मुनी, तप, धन, दान आदि काय करताना दिसले तर त्यांना ठार करा. त्यांचे आश्रम व गावे जाळून टाका व तपश्चर्या पूजा पगौरे धर्म कायें बंद करा.”

भाकड्याच्या हातांत कोलीत दिव्यावर मग काय उशीर. राक्षसांनी धर्मभीरू व देव भक्त प्रजेवर आत्माचार सुरू केले.

नगर, गांव, टहान, तपवन, आश्रम सर्व जाळून टाकले.

हिरण्यकश्यपूने आपल्या मृत भावाचा श्मशान संस्कार केला. अदिति माता व हिरण्यास्त्राची नायका व मुले सर्वांकडे जाऊन आपली सहानुभूति व्यक्त करून त्यांच्या मनाचे सांत्वन केले.

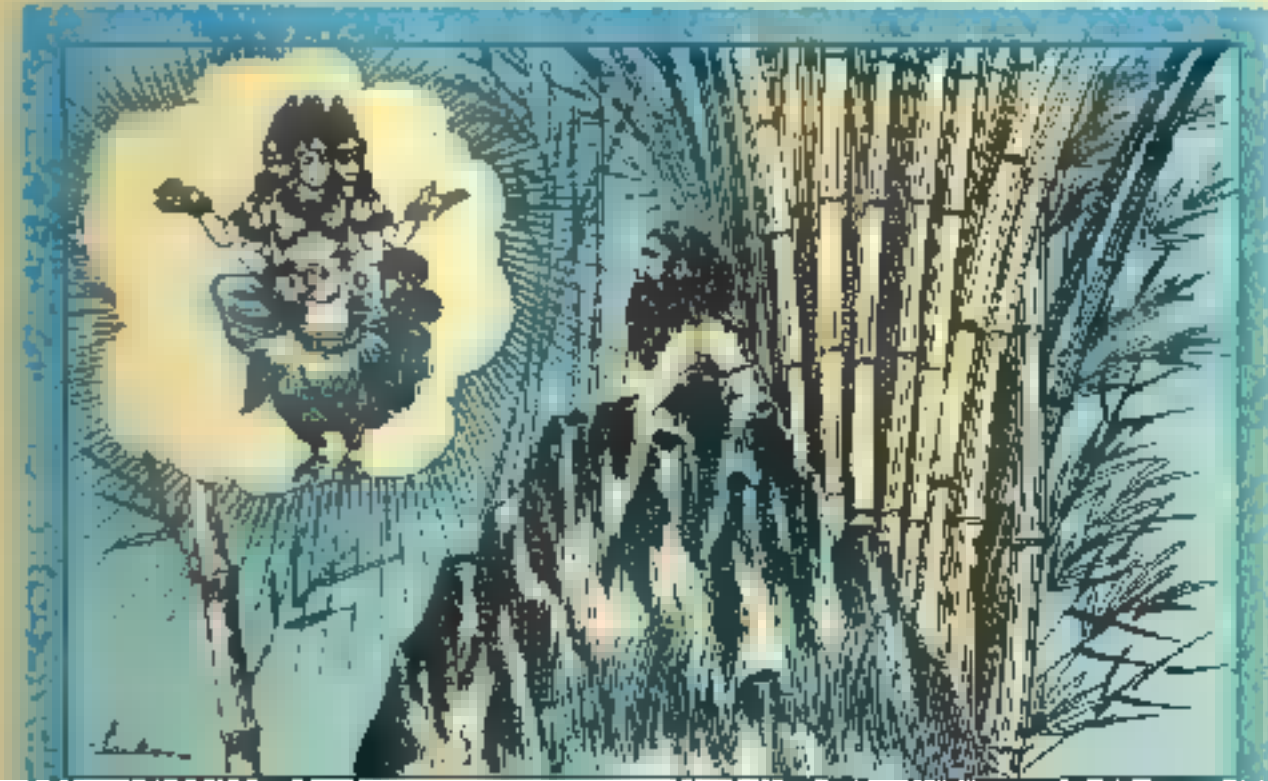
नंतर मंदार पर्वताच्या एका दरीत एका पायाच्या फक्त आंगट्यावर उभे राहून त्याने स्वहतर तपश्चर्या सुरू केली. त्याच्या शरिराची उष्णता इतकी वाढली की समुद्राला देखील उकळी फुटली व पृथ्वी धरधर कापू लागली.

देव लोक त्या तापाने घाबरून ब्रह्मदेवाला शरण गेले व प्रार्थना केली की ब्रह्मदेवा, या संकटातून आम्हांला मुक्त करण्याची शक्ति फक्त तुलाच आहे, तरी हिरण्यकश्यपूचा तपोभंग होईल असे कांही तरी कर. ब्रह्मदेवाला त्यांची दया आली व त्याने विनंती स्वीकारून त्यांच्या मनाचे समाधान करून त्यांना निरोप दिला.

ब्रह्मदेव हिरण्यकश्यपूच्या प्रार्थने आला. पण तो कोठे दिसला नाही. कारण त्याच्या जंगावर वाहळ वादले होते. झाडा मुहपांबरोबर नेहूंचे एक बेट पण तेथे वादले

होते. हिरण्यकश्यपूचे अर्धे अधिक शरीर मुंभ्यांनी व वालवीने खाऊन टाकले होते.

ब्रह्मदेवाने हिरण्यकश्यपूजवळ जाऊन त्याला आशीर्वाद दिला व म्हणाला—“हिरण्यकश्यपू! तुम्ही तपश्चर्या पूर्ण झाली आहे. तुला जो हवा असेल तो बर मागून घे. असे सांगून ब्रह्मदेवाने कमंडलूतले पाणी घेऊन हिरण्यकश्यपूवर शिंपडले. त्याबरोबर हिरण्यकश्यपू बाहेर आला. त्याने ब्रह्मदेवाला नमस्कार केला. त्याचे सर्व जंग त्यावेळी सोम्यासारखे स्वच्छ व चकचकीत होते. ब्रह्मदेवाचे स्तोत्र

करून तो म्हणाला—“देवा, तू मला वर देणार असशील तर असा वर दे की त्या योगी पंचभूतांपैकी एकाच्याहि हातून माझा मृत्यू होऊ नये. जडचेतन अशा या जगताची जी सृष्टि तू केली आहेस त्यापैकी एका वस्तूमुळे देखील मला मरण येऊ नये, बुद्धीत माझा पराभव होऊ नये, माझ्या राज्यात माझ्याविरुद्ध कोणी उलटू नये आणि जे ऐश्वर्य स्वर्गात देवांना प्राप्त आहे ते मला मिळावे.”

ब्रह्मदेव ‘तथास्तु’ म्हणून ब्रह्मलोकीं निघून गेला.

ब्रह्मदेवाकडून वर मिळाल्यावर हिरण्य-कश्यपूला गर्व पडला व तो विष्णूची निंदा करीत त्रिलोकाचा दिग्विजय करण्यास निघाला. देव, गंधर्व, सिद्ध, यक्ष, मृतप्रेत, राजा, ऋषी, मुनी इत्यादिकांस त्याने आपले दास करून घेतले. स्वर्गलोक

काबीज करून तो तेथेच राहू लागला. लोकपालांनी व ऋषिदिक्पालांनी येऊन त्याची चरणवंदना केली. गंधर्व, नारद व तंत्रज्ञ त्याचे स्तोत्र गाऊ लागले व त्याच्या मनोरंजनासाठी अप्सरा नृत्य करू लागल्या. स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ, सप्त नदी व सप्त समुद्र त्याच्या आज्ञेप्रमाणे वागू लागले.

देव व दिग्पाल बाबळून जाऊन वैकुंठ लोकीं विष्णूला शरण जाऊन म्हणाले—“देवाधि देवा! या राक्षसाच्या अत्याचारापासून आपचे रक्षण कर!” तेव्हा आकाशवाणी झाली—“पाकळ नका. वीर-वरा. मी त्या राक्षसाला ओळखतां. मी संधी पाहून त्याचा गर्वरिहार करीन. त्याचा मुलगा प्रह्लाद याच्यावर तो अत्याचार करू लागला की मी ब्रह्मदेवाने दिलेल्या वर न मोडता त्या राक्षसाचा वध करीन.”

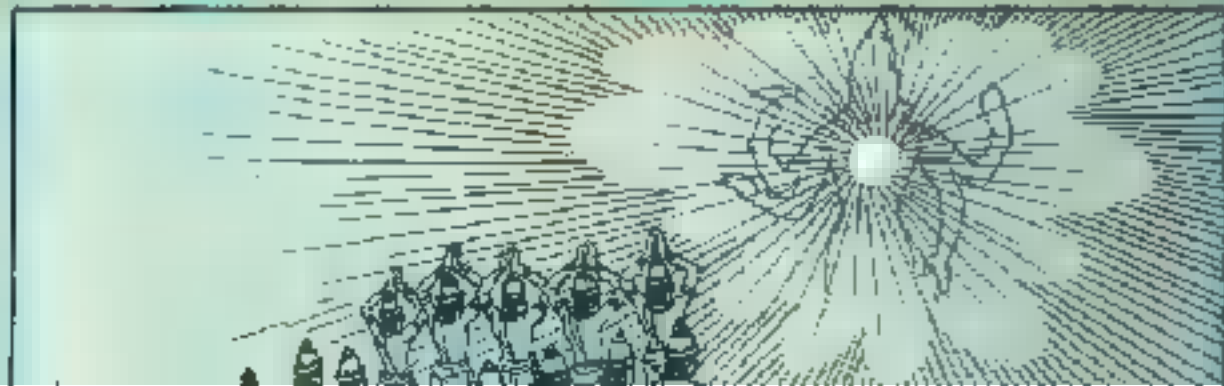

भयानक दंडी

[२७]

[अर्थ ■ प्रह्लाद] अजुनयानी भयानक रीतें शिकून घुमराजाला ठार केले, प्रह्लाद वेढीं अज्ञात रीतें येऊन पोचला, अज्ञातोजीला बरोबर येऊन तो दरोच्या मध्यमागीं आला. अज्ञातोजीच्या आज्ञेने त्याचा सेवेक बळग्नभयानीच्या मुहेसकीं पाहारा देत होता. मणून प्रह्लाद गळ्यात फांस दाकून त्याच्या गळ्या आवळला. जयमल मुहेसवळ आला, पुढे वाचा.)

जयमल मुहेसमार जाऊन मोठ्याने ओरडून आणण्याची आज्ञा फाडली होती. पण म्हणाला—“राजकन्या! नमस्कार! आमची राजमक्ति अजून कायम आहे. आम्ही तिचे आपलीच पजा आहो. आमच्या आम्ही त्या दुष्ट ब्रह्मदंडीचे व जगमोजीचे नावकाचे नांव लखू, माझे नांव जयमल पारिपत्य करून स्थाना यमसदनीं पाठ-
■ आमच्या या मित्राचे नांव गोमांग विष्णूचे नत घेतले आहे. आतां आपली वसे आहे. दुष्टांच्या सल्ल्याने महा-
आज्ञा होईल तसे करावयास आम्ही हजर राजांनीं आम्हांला देशद्रोही समजून करून आहो.”

दिला आणि म्हणाऱ्या—“तुमच्या सहाय्यानेच मला या नरकयात्रेनेतून सुटका मिळाली. त्र्यंबकीच्या खवाडीमुळे माझ्या वडिलांनी तुम्हांला देशद्रोही समजून कैद करण्याचे त्यांना ठरविले. पण ती चूक होती हे मला माहीत होते. राज्यांतील इतर दरकीचांचे तेंच होणे. तुम्हां माझे भक्षण केले आहे, म्हणून तुम्हांला मी आज्ञा केली आहे ! मला काही तरी शक था. मी तुमच्या-बरोबर त्या दुष्टांना संशार करण्यास येते.”

लखूने आपली तलवार कसपकवलीला दिली व म्हणाऱ्या—“ही तलवार स्वर्क्षणासाठी आणि बाळगामी. ‘रानटी जनावरांची शिकार करण्यास माझ्याकडे अनुपयुक्त आहेत.”

जयमळने लखूच्या हातांतून गळफांस केलेल्या वेळचे टोक घेतले आणि जगभोजीच्या सेवकाला विचारले—“बोक, तुला स्वतःचा जीव रांचविण्याची जास्त फिकीर आहे की आपल्या मालकाचा जीव ?”

सेवक चांपा टाकीत म्हणाऱ्या—“बाबारे ! मी तुझ्या पायां पडतो. जीव वेऊ नकोस. स्वतःच्या जिवाहून जास्त महत्वाचे दुसरे काय वयांत काय आहे ?”

“तर मग तें पिंपळाचे झाड कोठे आहे, मुकाआने दाखव तुं दगा केलास तर तुझी मानगुटी माझ्या हातांत आहे हे विमळ नकोस” जयमळने हातांतला वेळ दाव्यासारखा जरा टासवून विचारले.

“ओय ! ओय !” करून सेवक ओरडला व म्हणाऱ्या—“आजो वाट दाखवू कां दुरची !” “जवळची असं दे किंवा दुरची, मारुफाला त्याच्या बरोबर जाणाऱ्या पिंपळाच्या कळू नये आम्ही ते जात आहो.” म्हणाऱ्या.

“ओक ! अगदी तुझ्या मुकमापमाणे काम नज्वातों. पण भागल्यावर माझा आवडून मला टार मात्र करू नकोस.” सेवक मशबसा करीत म्हणाऱ्या आणि त्यांना दरीच्या मध्यभागी वेळून गेला. तो एका शाखाजवळ थांबला व दूर उंचावर दिसणारे पिंपळाचे दाखवीत म्हणाऱ्या—“तेंच झाड तें. त्याच्या बुंधाशी अकोट बनाचा दीग पडला आहे. पण त्याच्या रक्षणासाठी एक नाग बसला आहे. मला माझ्या जुन्या गुरूला ही गोष्ट माहीत आहे. परंतु स्वाजागी जाण्याचा अधिकार जन्मल्यापासून व्याप्त आहे त्याची वाट पहात होतो.”

गोमांगने तलवार दिश्यावर कळू त्या पिंपळाच्या झाडाकडे निघाला. जयमळ इतर लोक त्याच्या पाठीपाठ थोड्या अंतरावर चाकत होते. सेवकाच्या गळ्यांतल्या फांसाचा वेळ गोमांगने आपल्या हातांत धरून होता.

लखू पिंपळाच्या शाखाजवळ पोचला. त्याच्या बुंधाशी एक मोठे वाळूळ होते. शाखावर गंडमैण्ड पक्षी पंख फडफडवून मोठ्याने धोरटत होते. लखू वाळूळजवळ गेला व त्याने तळवारीने त्यावर दोन वार केले. त्या बरोबर नागसांप फूटकार करीत

बाहेर आल्या फडा काढून उभा राहिला. सांघ चावायला पुढे येण्यापूर्वीच तलवार उगारून लखूने एक पाऊल पुढे टाकले. सांघाने फूत्कार करण्याचे सोडले व स्वतःचे अंग चोरून तो दुसऱ्या वाटेने वारुळाबाहेर निघून गेला. पिंपळावरचे पक्षी ओरडत त्याच्या पाठोपाठ वर आकाशात उडत जाऊ लागले.

लखू कांहीं वेळ ते दृष्ट आश्चर्य चकित होऊन पहात उभा राहिला. त्यानंतर त्याने याकळ खणून काढण्यासाठी तलवारीने टोचून ते फोडले. दोन तीन मिनिटे निस्तब्धता

होती. पण शेजारीच शाडीच्या आड कोणी तरी चावकाने मारीत असावा असा आवाज ऐकू आला. लखूने तिकडे पाहिले.

ब्रह्मदंडी, जगभोजी व त्यांच्या पाठीमागून गरुडराज, महाकाय, जितवर्मा ■ शक्तिवर्मा सर्वांनी ■ खिदळत प्रवेश केला. महाकाय आपल्या चावकाने तुसता आवाज काढीत होता. लखू व ब्रह्मदंडीची दहादहा हातांच ब्रह्मदंडी स्मित ■ म्हणाला—“लखू, तुला कोठ्याशीच कुचेर करण्यासाठी मी स्वतःचा जीव घोक्यांत घातला. कांहीं असो त्या झाडाच्या बुंधाशी असलेल्या अलोट

संपत्तिचा वारस एकदा तुंच आहेस. काळ-भैरवाने त्या दिवशी सांगितलेले मविष्य आज सरे झाले. तो नागसांघ पहा, तुम्हा पाहतांच कसा फडासाली करून निमृटपणे बाजूला सरकला. आतां तुं हो बाजूला पुढले काम आम्ही पाहून घेऊं.” असे म्हणत तो लखू उभा होता तिकडे वेऊं लागला.

जितवर्मा व शक्तिवर्माने तलवारी उप-तल्या. ■ बाजूक वेऊन पुढे सरसावला.

पण लखू ■ घेऊन आडवा उभा राहिला. ब्रह्मदंडी ■ बरोबरच्या ■ मळा. त्या जागी

लोकांकडे पाहून म्हणाला—“तुम्ही बागच्या जागीं उमे रहा. एक पाऊल देखील पुढे टाकलेत तर जागच्या जागीं जमिनीवर तुमचीं प्रेतें लोळूं लागतील.”

ते ऐकून जगभोजी आणि ब्रह्मदंडी जोर जोराने हसू लागले. “याका आमच्या गरुड वंशीकांचा मत्वाप अद्याप फळलेका दिसत नाही !” गरुडराज म्हणाला.

“तो माझा जुना गुलाम आहे. तो इतक्या वैधाने ते बोलत आहे त्याचा कांहीं ना कांहीं तरी अर्थ असला पाहिजे. त्या

आले. त्यांना पाहून स्वतःच्या वचावासातों, ब्रह्मदेवी एका बाजूला पळत ओरडला—
"काळमेरेवा! हा काय रे अनर्थ!"

त्याच बाजूने जमल व गोमांग सेवकाचा भरून आले. आता ब्रह्मदेवी पळवाट मिळते अशक्य झाले.

कल्पकवलीला तत्वार घेऊन पुढे येत असलेली पाहून जगमोजी ओरडला—"रगा! रगा! माझी भावी पत्नी गुहेच्या बाहेर कशी आली! कांटे आहे तो स्वामिंद्राही सेवक!" "मालक! मी इकडे आहे! यत्नांत पडला आहे." लोक मल धरून आहेत. स्वतःचा जीव कोणाळा नको आहे!" सेवक म्हणाला. इतक्यांत सर्व धड होऊन पहात असता कल्पकवली सिंहाणी-सारखी शब्द मारून जगमोजी होता तिकडे गेली, तळवारीचा चार करून जगमोजीचे मुंडके उडविले.

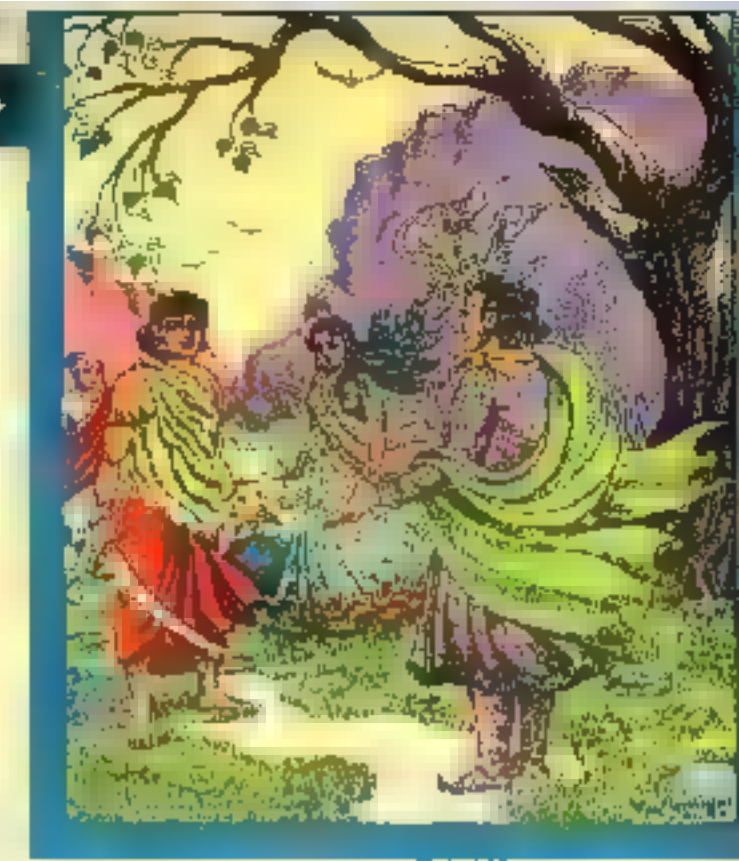
जगमोजी मरून पडलेला पाहून ब्रह्मदेवी हात जोडून गथावधा करून म्हणाला—
"लखू! मी तुझ्या पायां पडलों. मला जीवदान दे! बयमळ तू कित्येक वर्षे माझे शिष्यस्व करून मंत्रविद्या शिकून घेतली आहेस. तें सर्व आठव."

लखू आपल्या म्हाताऱ्या बापाकडे धावत गेला म्हणाला मिठी मरून म्हणाला—
"बाबा! जन्मी पुन्हा तुमची भेट होईल असे नव्हते नाटले."

म्हाताऱ्याचा कंठ गंढिवरून आला. तोंडा बाटे एक देखील शब्द आवाज नाही. डोळ्यांतून आनंदाश्रु वहात होते. त्या पिता पुत्राची भेट पाहून तेथे हजर असलेल्या सर्वांचे डोळे आनंदाशिरेकाने ओले झाले.

माजार व भानकर्णी खजूबळ घेऊन येऊन म्हणाले—
"लखू तू व तुझ्या स श्यांनी गरुड जातीच्या पंक्षवाच्या नरसाक्षरांच्या हाथून जातीचे रक्षण करण्यास जे सहाय्य केले ते आणि आमचे आपसांतील मांडण मिटवून माजार व भानकर्णी जातीचे सस्य पडवून आणलेस ते आम्ही जन्मोजन्मी विसरणार नाही."

ब्रह्मदेवी मांत्रिक, गरुडराज, गुलामांचा मालक महाकाय वगैरेना कैद करण्यांत आले. जगमोजीच्या सेवकांनीे आपले वचन पाळले म्हणून त्याला मुक्त करण्यांत आले. तेथे जमा असलेल्या सर्वांचा परिचय राजकन्येकडे करून देण्यांत आला. नंतर माजार व भानकर्णी दोघांच्या अनुयायांनी ब्रह्मपुराचा

राजा व राजगुरु यांना कल्पकवलीच्या सुटकेची बातमी देऊन बोळावून आणले.

लखूने विपळाच्या वृंदाशी असलेल्या शारुळाकडे मोठ दाखवून त्याच्या खाकी अलोट धनराशी आहे हे सांगितले. म्हणाला—
"हे शारुळ लघून काढण्यास त्याचे मालक महाराज होतील! मला त्या घनाना मोद नाही. मी यानिमित्त आपल्या राजाची थोडी सेवा करू शकलो याचद्वल चन्यता वाटते."

राजाने एकदा लखूकडे एकदा राजकन्येकडे सार्थक दृष्टीने पाहिले. दोघे स्मित

करीव असलेले पाहून त्याच्या मनाला आनंद झाला. तो स्मित करून लख्ख्या म्हणाला—
“लखू! माझ्यावर रागावलास तर नाहीस ना! मी तुला, तुझ्या बापाला व तुझ्या मित्रांना देशद्रोही समजून रानोभाळ हिंवायला लावले. बाबूदक तुला राग येजे साहजिक आहे. चूक माझी आहे. त्या चुकीची दुरुस्ती म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. राजकन्येचे अपहरण झाल्यानंतर मी योग्यता केली होती की जो कोणी राजकन्येला सोडवून आणेल त्याच्याशी तिचे लग्न आपले अर्धे राज्य पण देईन.”

राजगुरू लखू व जयमल दोघोऱ्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला—“तुम्हांला जे काही सहन करावे लागले त्याबद्दल महाराजांघोऱ्यां मीच जास्त जबाबदार आहे. ब्रह्मदेवीच्या बोरुपणावर विश्वास मी

तुम्हांला देसद्रोही मानले. पण तू आपल्या कलेच्या जागलास व स्वतःच्या प्राणाची पर्वा न करता महाराजांची सेवा केलीस.”

नंतर बाळूड स्वपण्यांत आले. तेथे एक मोठे सुंदर मिळाले आणि रसत मणि, माणिक्ये व अनेक प्रकारची रत्ने सांगे, चांदी वाहून सर्वे चकित झाले. ते सर्व घन हत्तो, घोडे व डंटाच्या पाठीवर ठेवून सर्व राज-चाणीला परतले. राजकन्या कल्पकवलीशी लखूचा विवाह झाला. ■■■ “■■■ लख्खण-राव बहादूर” म्हणून नामावरचे अर्धे राज्य मिळाले.

म्हातारपणी लखूच्या बापाचे मन हरि-मंत्रनांत रमले. मरणसमयी राजाने लखूलाच आपला वारस नेमले. जयमल त्याचा मंत्री झाला. गोमांग ■ गडेजंग यांना सेनापति नेमण्यांत आले. [संपूर्ण]

चोरांचा पाठीराखा

विक्रमाकानि आपला हा सोडला नाही
शाहाजबळ जाऊन त्याने ते मेत
उतरविले ■ खांद्यावर टाकून स्मरानाकडे
जाऊ लागला. चार पावले जातांच धेतांतीज
वेताळ बोले. लागला. म्हणाला—“राजा
मौन वृत्ताचे महत्त्व फार मोठे आहे. पण
एक मौन वृत्ताचे काय भागत नाही. त्यांत
तुझा बरीच संकट उद्भवतात. समिक
कधीच्या गळ्यांत त्याच्या मौनपणामुळेच
परीक्षित राजाने सांप अटकविला आणि
त्याचा जो परिणाम झाला तो तुला माहीतच
आहे. समिकुमार शूंगीने त्याला सर्व वस्त्रांचा
छाप दिला. ■ समिक कधीमपणजेच
आपली एक मौन वृत्ती होता. त्याला
देशीक आपल्या मौनपणामुळेच अनेक
विघ्नांना तोंड द्यावे लागले. मी तीच गोष्ट
तुला आज सांगणार आहे. तू लक्ष देऊन

वेताळाच्या गोष्टी

त्याने जशी जागा हुडकून काढली की ठिकाणी मनुष्य येथे असक्य होते. ज्या गुहेत तो राहू लागला तेथून बघून एक सरा वादात होता. चारी बाजूने विविध मनुष्य होते. किरी शाहीमुळे दिवसांमुळे तेथे काळोस असे. अशा जागी नसून तो निर्भास्तपणे तपश्चर्या करू लागला.

वास्तविक ती जागा चोरांची मुठ उघा होती. चोर तेथील एका गुहेत आपला खोलीना ठेवीत असत आणि गुप्त मसकती करण्यासाठी तेथे जमत असत.

एक दिवस तो असाच तप करीत असतां चोरांची टोळी आली. समाधिस्थ मुनीला पाहून चोरांना आश्चर्य वाटले.

“अरे, हा कोणी सरी येथे होण करून बसला आहे !” एक जण म्हणाला.

“हा आपली माहिती शिपायांना सांगील. येथून हाकडून काढला पाहिजे.” दुसरा म्हणाला. “मुनि म्हणून हाच्यावर विश्वास ठेविण्यांत अर्थ नाही. झाला मोकळ दाखविऊ पाहिजे.” आणखी एकजण म्हणाला.

सरदार सर्वांचे बोलणे ऐकत होता. त्याने आपल्या साथीदारांना कांहीच उत्तर

दिले नाही व शांतपणे त्या मुनीला म्हणाला—
“मुनिवर ! आपण तपश्चर्या करण्यास येथे आला आहांत. परंतु ही जागा आमची आहे. आम्ही येथे रहात असतो. हे जरूर आमचे आहे. आम्ही येथील राजे आहोत. आपल्या दोघांची घेथे वेगवेगळी असल्याने एकत्र राहाणे आपल्याला जमणार नाही. म्हणून मी आपणांस नम्र विनंति करतो की येथून दुसरीकडे जाऊन करावे.”

मुनीचे तप भंग झाले. त्याने बोलले उपडून पाहिले. परंतु तो कांही बोलला नाही. मौनमत्त होतें. मुनि बहिरा आहे असे समजून चोरांच्या सरदाराने तेच पुन्हां ओरडून सांगितले. तरी सुद्धा मुनि गप्प.

“नम्रत काय बसलां आहेस ? तो जर कांही बोलत नाही तर काढ तलवार आणि उडव डोकें.” दुसऱ्या चोरांनी सरदाराला सल्ला दिला.

“सरदाराने तलवार उपसली आणि मुनीचे डोकें उडवण्यासाठी हात वर उगारला. त्याबरोबर मुनीने हात वर त्याचा हात धरला व त्याला थांबविले. मुनीचा हात काळ काळ झालेला होता आणि तो जगदी

तापलेल्या कोखडाप्रमाणे त्याला लागला. हाताला चटका बसतांच सरदाराने आपला हात झटकन मागे घेतला.

एवढे झाल्यावर मुनीने आपले मौन सोडले व त्याला म्हणाला—“बापा रे ! पोर नरक यातनेतून सोडविण्यासाठीच मी तुला हत्या करू दिली नाही. मरणाचे मला भय वा दुःख नाही. परंतु तुला जे ब्रह्म-हत्येचे शप लागले असते त्यांतून तुला जन्म जन्मांतरी सुद्धा मुक्ति मिळाली नसवी. माझा कोणावरहि राग नाही. जा आतां तुम्ही आपल्या वाटेनें.”

सरदारानें मुनीका साष्टांग नमस्कार करून म्हटलें—“आम्हांका आनचें गुपित फुटण्याची शंका वाटते. म्हणून आपण आम्हांका बचन देत असाक तर खुशाल निश्चितपणें येथें राहून तपश्चर्या करा. आम्हांका हरकत नाही. तुम्हांला त्रास होणार नाही ■ आम्हीं निर्भय होऊन राहूं.”

“मी कशाका कोणाचें नुकसान करीन ! त्याला त्याला आपापल्या पापपुण्याचें फळ मिळत असतेंच. तुम्ही जर पाप केलें नाही तर तुम्हांका कसली काळजी !”

या नंतर चोर त्या मुनीच्या वाटस गेले नाहीत. त्यांचे चोरीचे काम चालू होतेंच.

असे कांहीं दिवस गेले. एक दिवस एक कोतवाल आफल्या कांहीं शिपायांना बरोबर घेऊन चोरांच्या सरदाराचा पाठलाग करीत करीत तेथें आला. सरदार आपल्या गुप्त जागीं घेऊन गुहेत लपून बसला होता.

कोतवालानें ■ मुनीका विचारलें कीं येथें तुम्हीं कोणाला पाहिलेंत का ! एक चोर जोर जोरानें ■ बाजूला आलेला आम्ही पाहिला.

त्याच वेळीं मुनि आपली समाधि उतरल्यावर उठत होता. कोतवालानें बोळणें त्याला ऐकूं आलें. परंतु त्यानें कांहीं उत्तर दिलें नाही. कोतवालानें विचारलें कीं येथें कोणी आला आहे का ! तरी देखील मुनि मीनच. शेवटीं कोतवालानें दरडावून विचारलें. तो म्हणाला—“ए गोसावळ्या ! तूच ■ चोरांना गुरू आहेस असें विसर्तें. हें बघ आम्ही ■ चोरांचा पाठलाग करीत आहोंत तो एका चोरांच्या टोळीचा सरदार आहे. तो कोठें लपून बसला आहे, नक्की माहीत ■ त्याला पकडण्यास

तू जर आम्हांला मदत केली नाहीस तर आम्हीं तुजेंच टोंकें उडवूं.” असें म्हणत त्यानें आपली तळवार बाहेर काढली.

तरी देखील मुनीने कांहीं उत्तर दिलें नाही. तो मीनच राहिला. एवढेंच बघे तर त्यानें आपली मान कोतवालापुर्वे धाकविली.

कोतवाल त्या मुनीका मारणार एवढ्यांत हाडांच्या आड लपलेला चोरांचा सरदार पुढें येऊन म्हणाला—“हा विचाण्याला ■ मारतां । ■ एक पुण्यवान महात्मा आहे. तुम्हांका पाहिजे असलेला चोर मी

आहे. मला पकडा. त्या थोर पुरुषाच्या वाटेस जाऊ नका.”

कोतवालाने लगेच त्या चोराच्या हातांत हतकळ्या घेऊन अडकविल्या आणि त्याला घेऊन गेला.

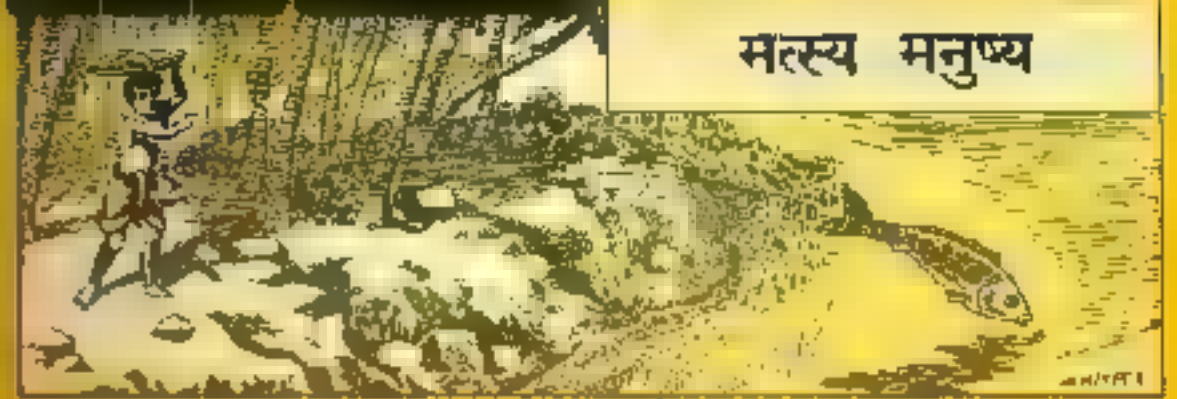
एवढी गोष्ट सांगून वेताळ बांबळा व त्याने राजाला विचारले—“त्या मुनीने असे का केले? चोराच्या सरदाराने त्याला मारण्यासाठी तलवार उगारल्यावर त्याने सरदाराच्या हात धरून त्याच्या हातून ब्रह्महत्येचे पाप घेऊन नये म्हणून त्याला बांधविले. मग तेथे पाप कोतवालाला दि कां कां विली? मुनीला चोरांची कां एवढी दया आली? चोरांना बांधवण्यांत त्याला कां अभिमान वाटला? या प्रभांची उत्तरे माहीत असल्यास तू दिल्ली व पाहिले.

नाहीतर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या दोन्याची शंभर हकले होऊन तुझ्याच पायांवर ओळू लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“वार्ता मुनीने पक्षपात मुळीच केला नव्हता. जर चोराने त्याला मारले असते तर त्याला हत्येचे पाप लागले असते. पण कोतवालाने त्याला ठार केले असते ते न्याय्य ठरले असते. कारण कोतवालाच्या दृष्टीने तो चोर होता आणि पुन्हा चोराचा पत्ता माहीत असून त्याने कोतवालाला तो सांगितला नव्हता. म्हणजे त्या मुनीला पाप लागले असते. म्हणून त्याने मुकाट्याने आपली मान सार्की बांधविली.”

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ अदृश्य झाला व वेतासकट पुन्हा शाहाला जाऊन बोंबकळू लागला. (कल्पित)

मत्स्य मनुष्य

फार प्राचीन काळां हिंदुस्थानाच्या पश्चिमेकडे समुद्रकाठापासून सुमारे पन्नास-सठ्ठस मैलांवर लकडी व बेडानजीक एक बेट होते. ते बेट कारणाने त्यावरची बरीचशी जमीन शेतीला किंवा इतर दृष्टीने देखील उपयोगी नव्हती. म्हणून बेटावरचे रहिवासी मासे मारीचा धंदा करित. उत्तम नावाडी म्हणून देखील ते प्रसिद्ध होते. कित्येक शुद्ध मारून समुद्रतळाच्या रंगारंगाच्या शिपा व मोती काढून आणून व ते व्यापाऱ्यांना विकून आपला उदर निर्वाह करित.

एक म्हातान्या रहिवासी पुष्कळ मुले होती. कांही मुले मासे धरण्याचे काम करित व कांही मोती काढण्याचा धंदा करित. एका दोघाला मोठ्या व्यापाऱ्यांच्या

पदरी माच कामासाठी नोकरी पण मिळाळी होती. सर्वांत भाकटा मुळगा छद्मानपणा-पासूनच विचित्र स्वभावाचा निघाला. त्याला मासे तडफडून मरत ते पाह्यत नसे. बाप व मोठे टोपले धरून मासे धरून पाटीत ठेवीत. तेव्हा तडफडत असलेला मासा दिसला की तो त्याला उचलून समुद्रात टाकून देई. किनाऱ्याला होडी लग्नेपर्यंत पाटी अधीच राहून जाई. त्याच्या या स्वभावामुळे अर्थातच तो मासे धरण्याचे काम शिकला नाही. परंतु त्याचे माशांवर व समुद्रावर फार प्रेम होते. बाप व भाऊ त्याला “बावळट व मूर्ख” म्हणून रागावत तेव्हा तो समुद्रकाठी तासन तास बसून राही. समुद्राच्या तळाला जाऊन तेथील गमतीच्या वस्तु पाहून त्या उचलून

आणण्यांत माझ त्याका मजा वाटे. म्हणून त्याने समुद्राच्या तळाशी जाऊन जास्तच कास्त घेऊ राहण्याची संकल्प लावून घेतली. तेथे त्याला विचित्र वनस्पती व मासे मध्यायका मिळत व गंमत वाटे.

तो बघात आला तेव्हा पाण्यांत बुडी मारून जास्तच जास्त वेळ राहण्यांत त्याचा हात चरू शकेल असा एक देखील तरुण त्या बेटावर नव्हता. म्हणून लोक त्याला 'मत्स्य मनुष्य' म्हणू लागले. तो उजाड-तांच घरांतून बाहेर पडे समुद्रांतच सारा विषस घालवून संध्याकाळी काळोख

पहल्यावर घरी परत येई. दिवसभर त्याने समुद्राच्या तळाशी जाऊन जास्तच विचित्र वस्तू पाहिल्या त्यांचे वर्णन करून आपल्या मावांना सांगे. समुद्राच्या कित्येक नावा, होठकी व बहाजे त्याला आढळली. त्यांत समुद्रांतले वनस्पती वाढलेले दिसत. एकदा पादल्या शुभ्र जातीच्या हिन्हाला तांबळ्या व पांढऱ्या फांद्या लागलेल्या पाहून व नक्षत्रासारखे सुंदर मासे पाहून तर फारच आश्चर्य वाटले.

त्याने आपल्या मावांना या विचित्र पत्ताच्या रोष्ट्यांचे व तक्षत्र मत्स्यांचे वर्णन करून सांगितले. तेव्हा मावांना वाटले कायें कोकें तर फिरले नाही. त्याला येड लागू नये म्हणून त्याच्या आईने त्याच्या गळ्यांत मंत्रवलेला तारित व हातांत गंडा बांधला. परंतु त्याच्या स्वभावांत काही एक फरक नाही. उलट त्याची क्रीडित बेटावर सर्वत्र पसरली व शेवटी त्या मत्स्य मनुष्याची रुपाती राजाच्या कानावर जाऊन पोचली. म्हणून राजाने त्याला राजवाड्यांत मध्यायका बोलाविले.

तो राजवाड्यांत गेला तेव्हा राजाच्या बरोबर चाकटी राजकन्या पण बसली होती.

राजाने त्याला विचारले— 'तू समुद्राच्या तळाशी जाऊन बराच वेळ तेथे राहतोस म्हणे. आणि दुसरा कोणी तुझ्या इतका तरबेज कापांत नाही असे देखील ऐकले आहे.'

"गला इतरांच्या विषयी काही माहीत नाही, महाराज!" मत्स्य मनुष्य म्हणाळा.

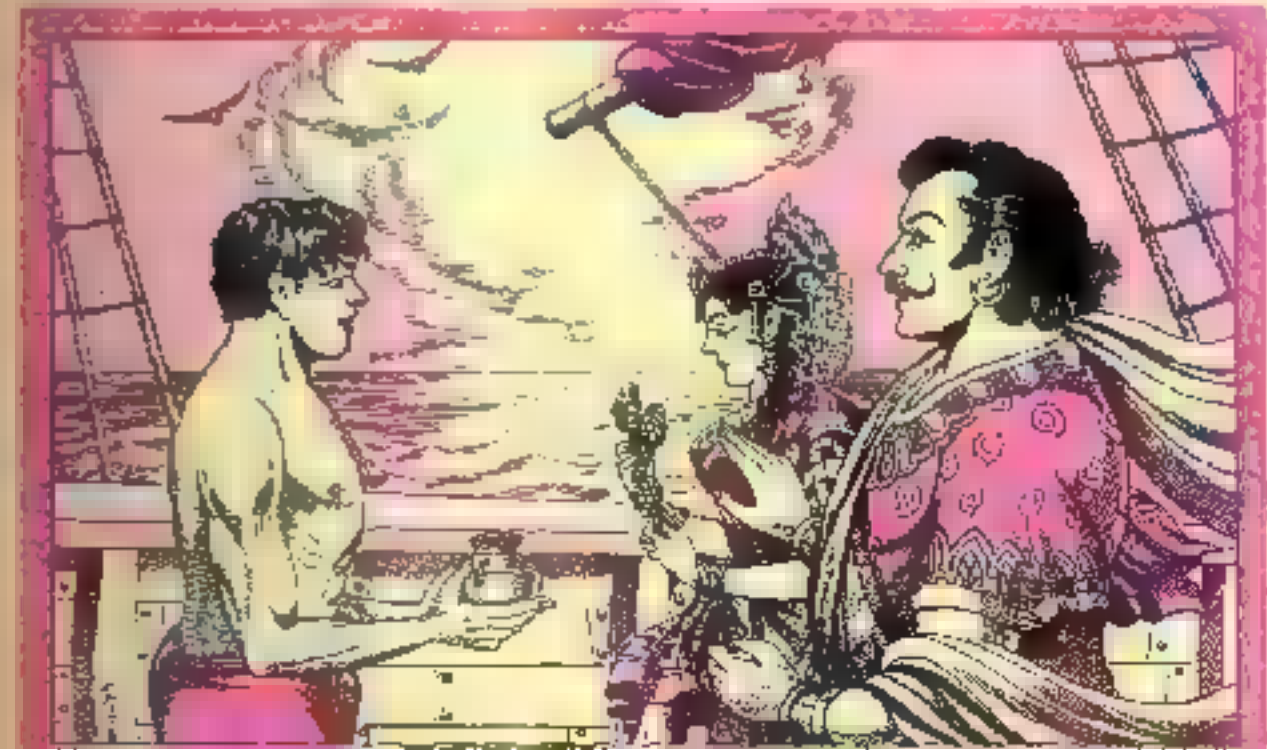
"मी तुझी परीक्षा घेणार आहे!" असे म्हणत राजा आपल्या बिहार नौकेत मुलीला घेऊन त्या मत्स्य मनुष्याबरोबर निघाला. समुद्रांत खोक पाण्यांत बिहार नौका पोचल्यावर राजाने एक सोन्याचे

भांडें समुद्रांत टाकले व ते घेऊन यायला मत्स्य मनुष्याला सांगितले.

त्याने समुद्रांत बुडी मारली. तो सोन्याच्या भांड्याबरोबर पला वनस्पतीची एक फांदी देखील तोडून घेऊन आला. सोन्याचे भांडें राजाळा पण वनस्पतीची फांदी राजकन्येला तो देऊ लागला.

"ते तू आपल्याजवळच स्वतःसाठी ठेवून घे. बाहून मोठी परीक्षा घेणार आहे मी!" राजा म्हणाळा.

"आज्ञा करावी, महाराज!" तो नौका पोचल्यावर राजाने एक सोन्याचे

“तू बेटाच्या काठा-काठाने समुद्राच्या तळाशी महत्वाचे असे काम आहे हे सांग !” राजा म्हणाला.

“आपल्याला विनाकारण फार वेळ थांबावे लागेल.” मत्स्य मनुष्य म्हणत असता मध्येच राजा म्हणाला—“हरकत नाही. किती दिवस लागले तरी हरकत नाही. तू पाहिजे तर मधून मधून विश्रांती घे. पण बेटाच्या काठाकाठाने समुद्रात काय काय आहे हे कळले पाहिजे.”

“वरें तर येथेच थांबावे महाराज !” असे सांगून ■ राजकन्येकडे एकदां पाहून राजा म्हणाला.

त्या मत्स्य मनुष्याने समुद्रात बुडी मारली. त्याला परत वायला तीन महिने लागले. त्याने बाहेर येऊन महाराजांना नमस्कार करून निवेदन केले—“महाराज ! समुद्राच्या तळास तीन मोठे पर्वत आहेत. त्या पर्वतांवरचे दगड डोंगरावर आडळणाऱ्या दगडाहून अगदी वेगळ्या तऱ्हेचे व रंगाचे आहेत. त्यांतला एक कितकून जाळ लागला आहे.”

“कितकून जाळ लागला आहे ! कां !” राजाने विचारले.

“त्याच्या बुडीला अग्नि जाहे व त्यामुळे दगड कितकून डोंगर उडान होत आहे. अवळपास ■ देखील वनरपति नाही की मासा फिरकत नाही.” मत्स्य मनुष्य म्हणाला.

“पाण्यांत विस्तय ?” राजाने विचारले.

“होय महाराज ! तो सामान्य अग्नि नसून वडवामि आहे. पाण्याने तो विस्तय नाही.” तो म्हणाला.

“वडवामीचे वर्जन मी ऐकले आहे. पण प्रत्यक्ष डोक्याने कमी तो पाहिल्या नाही. तू थोडा वडवामि घेऊन ये.”

राजा म्हणाला.

“एथ अग्नि आणावचा कसा महाराज !”

त्या तसूय मत्स्य मनुष्याने विचारले. “ते आतां मी काय सांगू ! ते तुलाच माहीत असले पाहिजे.” राजा म्हणाला.

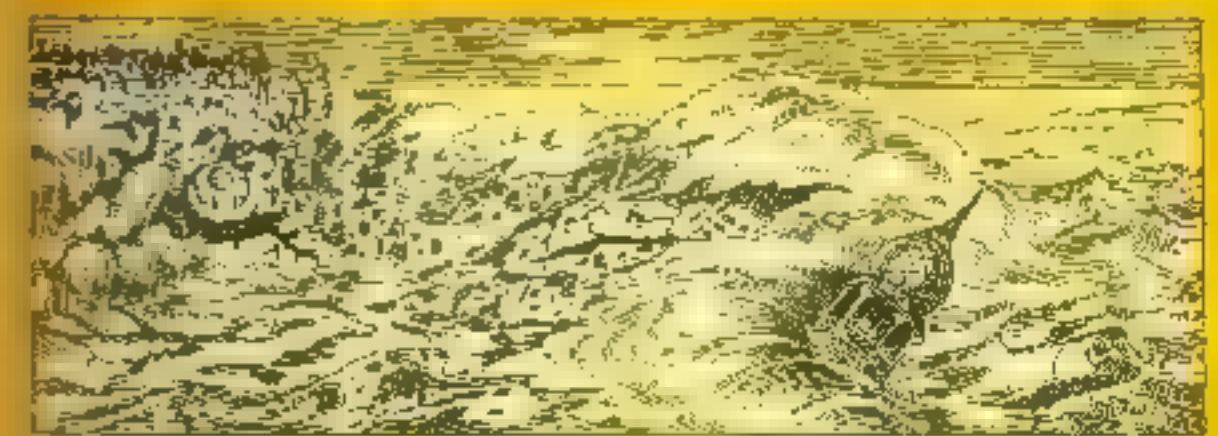
त्याने पुन्हां बुडी मारली. वडवामीजवळ जाण्याचा त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. हात पाय भाजले. तो तसाच विहार नौकेजवळ येऊन म्हणाला—“महाराज ! अग्नि आणजे कांही मला शक्य ■ नाही. पण अग्नि असल्याचे प्रमाण मान बरोबर घेऊन आलों आहे.” असे सांगून त्याने भाजलेले हात पाय राजाला दाखविले.

“आतां तुझ्या बोलण्यावर माझा विश्वास बसला. ‘मत्स्य मनुष्य’ म्हणून तुला तुझे जातमाई हाक मारतात ते उगीच नाही हे मला आतां कळले.

“महाराज ! या खेपेस मी वडवामि जवळून पाहिला.” अग्नीने डोंगराच्या बऱ्याचशा भागाचे भक्षण केले आहे. आपल्या बेटावर लवकरच मोठे संकट येणार आहे जसे मला वाटू लागले आहे.” तो म्हणाला.

राजाला त्याचे म्हणणे खरे वाटले ■ राजाने त्याच दिवशी बेट सोडून दुसऱ्या बेटावर जाण्यास बेटावरील रहिवाशांना सांगितले व स्वतः देखील त्यांच्याबरोबर दुसऱ्या बेटावर निघून गेला. आणि दैव योग असा की इकडे राजाने प्रजेसह बेट सोडले आणि एक मोठा भूकंप होऊन ते बेट समुद्रात ■ गेले.

राजाने मत्स्य मनुष्यावर राजकन्येचे प्रेम आहे ■ ओळखून त्याच्याशी तिचा विवाह करून दिला व त्यालाच आपला मारस पण नेमले.

हुशार मुलगी

वज्रदत्त नांवाचा एक प्रजावत्सल राजा मजेला सुली करण्यासाठी नित्य झटत असे. तो वेश पाळून राजधानीत व खेडोपाडी हिंडे व मजेला असेक ते निवारण करीत असे. राजाच्या मंत्र्यांचे नांव सूक्ष्मबुद्धि असे होते.

एकदा राजा आपल्या मंत्र्याला बरोबर घेऊन एका परदेशी व्यापाऱ्याचा वेश करून एका गांभी गेला. एका झोपडीतून कोणीतरी कण्हत असल्याचा आवाज ऐकून दोघे बाहेर उभे राहून ऐकू लागले. एक पुरुष आपल्या मुलीला म्हणाला—“काम करावे हे मला देखील सुचत नाही. त्या परमेश्वराने तुझ्या आईला वांचविले तरच ती वांचणार !”

ते ऐकून राजा झोपडीच्या दरवाज्यासमोर जाऊन उभा राहिला. आंत एक

म्हातारी कण्हत असलेली व शेतकरी डोकें पळून बसलेला दिसला. सांगाला टेकून त्याची मुस्मी मान लाळी करून रडत उभी होती. एका परदेशी व्यापाऱ्याच्या दारासमोर उभा पाहून शेतकरी पुढे आला.

“का रे बुवा तू एवढा दुःखी ! आम्ही तुला मदत करण्यासारखे काही असले तर सांग ” राजा म्हणाला.

“मी गरीब शेतकरी आहे. माझी बायको आबारी आहे. औषध पाण्याला कमीत कमी वीस रुपये तरी पाहिजेत. मला गरिबाला कोण कर्ज देणार ! कोणी दिले तर ते मी एका महिन्यांत फेडीन एवढे वचन देतो. कित्येकांच्या पायवरण्या केल्या पण कोणी मदत करायला तयार नाही.

गहाण देवायला देखील माझ्याकडे काही नाही.” शेतकरी म्हणाला.

“हे वे वीस रुपये ! पण कर्जाची फेड एका महिन्यांत कशी काय करणार तू ?” राजाने विचारले.

“मोठमजुरी करून, स्वतःला गहाण ठेवून मी एका महिन्याच्या आंत कर्जाची फेड करीन.” शेतकरी म्हणाला.

राजाने मंत्र्याला सांगून शेतकऱ्याला वीस रुपये दिले. शेतकरी चकित होऊन म्हणाला—“कोण, कोठे राहता, मला माहीत नाही. केवढी कृपा केळी या गरिबावर ! व्याज घायचे हे नाही सांगितलेत.”

“व्याजवीज देण्याची जरूर नाही. वीस रुपये मात्र न विसरता महिनाअखेर परत कर. पुढल्या शुक्ल चतुर्थीला राजधानीतल्या गणपतीच्या देवळांत गणपतीच्या पूजेच्या वेळी आम्ही हजर राहू. तेथे आणून दे.” असे सांगून राजा मंत्र्याबरोबर पुढे निघून गेला.

स्वतः देवानेच गरिबावर भाकून हात दिला आहे असे समजून त्याने देवाला नमस्कार केला आणि बायकोची चिकित्सा

एका चांगल्या वैद्याकडून करविली. त्याच्या बायकोला लवकरच आराम पडला. त्याने देवाने आभार मानले. परंतु वचन दिल्याप्रमाणे तो गणेश चतुर्थीला कर्जफेड करण्यासाठी गणपतीच्या देवळांत गेला नाही. काही पैसे कमी पडले म्हणून त्याला कर्ज देणाराला तोंड दाखविणे अवघड वाटले. पैसे पुरे नसावाचर कर्ज देणाराची माफी मागावी व कर्जफेड करावी असा त्याने विचार केला.

गणेश चतुर्थीला शेतकरी न आलेला पाहून राजा मंत्र्यासह दुसऱ्या दिवशी

त्याच्या घरी गेल्या ■ हाक मारून 'आंत कोण आहे' म्हणून त्याने विचारले.

"मी आहे!" त्यांना दरवाज्यांत उभे पाहून शेतकऱ्याची मुलगी म्हणाली. ती पुढे म्हणाली—"जे दिसत नाही ते ठीक आहे. सर्वत्र प्रकाश आहे. काळोख कोठे देखील नाही."

परंतु राजाला ते काही फळले नाही. त्याने मंत्र्याच्या तोंडाकडे पाहिले. त्याला सर्व फळले असल्यासारखे दिसत होते.

"तुझे बापा कोठे आहेत?" मंत्र्याने विचारले.

"वर चढून मूखाचे दोळे बंद करायला गेले आहेत." ती मुलगी म्हणाली.

"तुझी आई कोठे आहे?" मंत्र्याने विचारले.

"विहिरीच्या खांब्याच्या पाण्यातून पैसे बेचायला गेली आहे." मुलगी म्हणाली.

"अन् तू काय करते आहेस?" मंत्र्याने विचारले.

"सोन्यातून चांदी काढून विस्तवांत टाकली आहे." मुलगी म्हणाली.

"आम्ही येऊ हे तुझ्या बावांना माहीत नव्हते का? ■ आम्ही वाट पाहिली!" मंत्री म्हणाला.

"माहीत होते. दहा जोड्यांत एक जोडी कमी असल्याने तोंड उघडायला लाज वाटली. त्याने तुम्हांला दहा वेळ दोळे झांकून लघडल्यावर मेटण्याचे ठरविले आहे." मुलगी म्हणाली.

"आम्ही कोण हे माहीत आहे का तुला?" मंत्र्याने विचारता ती म्हणाली—"तीन कक!" आणि तिने दोघांना नमस्कार केला.

"बरे तर जा, ■ आपले काम!" असे सांगून मंत्र्याने राजाला परत बळण्यास म्हणू केला.

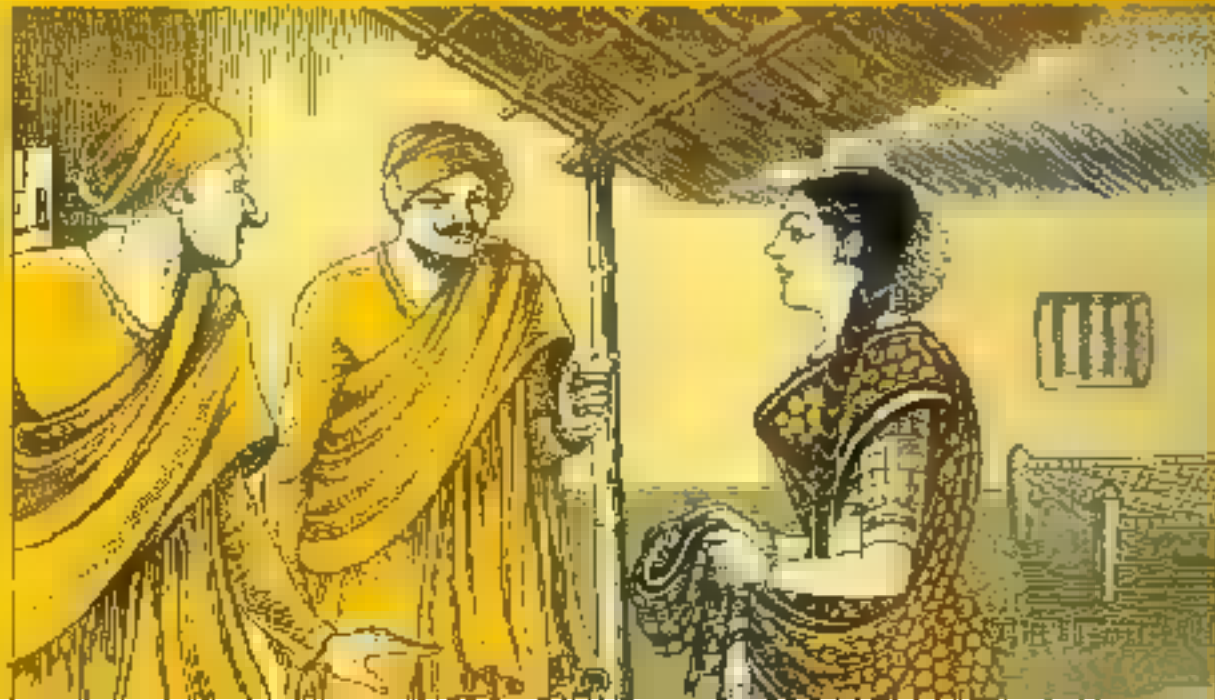
राजाने चकित होऊन मंत्र्याला विचारले—

"ती उत्तरे तुम्हांला फळली का? मला काहीदेखील अर्थबोध झालेला नाही."

"मुलगी गरिबाच्या घरी जन्माला आली असली तरी आहे हुशार!" मंत्री म्हणाला.

"एव ती म्हणाली त्याचा अर्थ काय!" राजाने पुन्हा विचारले.

"तिच्या बोलण्याचा अर्थ असा की आईची प्रकृति चांगली सुधारली आहे. सर्व सुखी आहो. कष्टाचे दिवस संपले. दिसत नाही ते म्हणजे माण अर्थात प्रकृति, प्रकाशाचा अर्थ सुख ■ काळोख म्हणजे

दुःख कष्ट! सूर्याचे डोळे बंद करायला तिच्या बाप गेला आहे, याचा अर्थ छपराळा भोंकें आहेत तीं वर चढून बंद करायला गेला आहे. छपराच्या भोंकांतून सूर्य पाहातो ना! तें काम शेतकरी त्या वेळीं करीत होता. लिची आई बिहिरी शेजारच्या ताढानरची ताडी काढून विकायला बसली आहे. स्वांय म्हणजे ताड, त्यावरचें पाणी म्हणजे ताडी. स्यांतून पैसे बेचणें म्हणजे ती विकणें. नंतर ती मुलगी स्वतः काय करीत होती ■ बिचारता म्हणाऱ्ही—“सोऱ्यांतून चांदी काढून” म्हणजे चान्य कुढून त्यांतले तांदूळ काढून ते खुलीवर ठेवले आहेत. नंतर काळ बाप कां नाही आला तेव्हा म्हणाऱ्ही—वीस रुपयांत दोन कमी पडले म्हणून त्यांना काळ वाटली. दोन रुपये मिळवून नंतर मेढावे. दहा दिवसांनीं तो येऊन मेढणार आहे. तिनें दहा वेळां डोळे मिटून उषण्याची

गोष्ट सांगून म्हणजे दहा रात्री गेल्यावर पैसे परत करूं हें सुचविलें.”

कांहीं वेळ विचार करून राजानें विचारलें—“हें सर्व ठीक! पण ‘तीन क्षक’ म्हणून आम्हांला ओळखलें त्याचा काय अर्थ!”

“अगदीं बरोबर नाहीं क्यं तिनें ओळखलें आपल्याका! आपण दोघे रक्षक आहों तर मक्षक देखील आहों आणि सिलक देखील आहों! तीन क्षकचा अर्थ असा आहे.” मंत्री म्हणाऱ्हा.

त्या मुलीचें तें चातुर्य पाहून राजा इतका खुष झाला की त्यानें त्या शेतकऱ्याला आदरपूर्वक दरबारी बोलावून त्याला वीस रुपये परत करण्याची मरज नाही असे सांगितलें व इतक्या हुद्यार मुलीचा बाप म्हणून त्यानें त्याचें अभिनंदन केलें व मुलीला बळें व दागिने पाठविले.

चप्पल चोर

एक गांवांत सखाराम नांवाचा एक शेतकरी राहात असे. त्याच्याजवळ थोडीशी जमीन होती. तीत तो भाजीपाला लावून दिवसांनीं एकदां बाजारांत जाऊन विकत असे. अर्थातच येतांना तो गरजेचे सामान विकत घेऊन येत असे. जेव्हां जेव्हां तो बाजारांत जाई येतांना भियमितपणें देवदर्शन करून येई.

सखारामाची वहाण फार जुनी झाली होती. तो बाजारांतून नवीन वहाण आपणार होता. म्हणून तो जनवाणीच गेला. माजीपाला विकून आलेल्या पैशांत त्यानें वहाणा विकत घेतल्या व देवळांत गेला.

वहाणा बाहेर काढून तो आंत गेला. त्याच वेळीं शेट ननवारीळाल दरीन घेऊन बाहेर पडला. समोर नवी वहाण पाहतांच

चटदिशी पायांत पावून, कोणी पाविले तर नाहीं ना! अशी मनाची खात्री करून घेऊन निघाला! त्याला कांणी दिसले नाहीं. कारण सखारामाशिवाय देवळांत दुसरे कोणीच नव्हतें. त्याला कोणी विचारलें नाहीं. तो मुकाट्यानें आपल्या दुकानाकडे वळला. त्याचें दुकान देवळाच्या जवळच होतें. तो घुट्टां नित्य नेमानें एकदां देव दर्शन करून येत असे.

ननवारीळाल निघून गेल्यावर ओळ्या वेळानें सखाराम दर्शन घेऊन बाहेर पडला व वहाणा पाहूं लागला. पण काय नव्या विकत घेतलेल्या वहाणा नाहींशा झालेल्या! त्याला फार वाईट वाटलें. कष्टानें मिळविलेल्या कमाईच्या वहाणा देवाच्या देवळांत हरवलेल्या पाहून त्याच्या मनाला

सखारामाने वहाण' निस्सृत पाहेल्या. त्याची खात्री करी वहाणा आपल्याच आहेत. तो त्या दुकानदाराला विचारणार म्हणाला—“असा यथोक्त काय? तुला काय साहित्ये? मनी विच, मन्वा भिरच्या आल्या आहेत. किती देऊ?”

“मला द्याय! सध्यां गर्दी नको. मी माझ्या वहाणा घेण्णसाठीं आलो आहे.” सखाराम म्हणाला

ममन सखारामाकडे पाहून तो कसब्या वहाणाच्या पाळकाने आपल्याला नेवळे गांठले म्हणून तो जमनसुद्धा, एका खा स्नेहवळ माणसासमोर आपण चोर ठरणार आणि शुद्ध वहाणासाठी. दे त्याला सहन होईना. म्हणून एकदम त्याच्याच अंगावर वमरून ओरडला—“काय? काय म्हणालास? बर बर हो.”

चार चौपांत आता आपला अपवार करणार म्हणून तो त्याच्या तेथून उठून स्वकर हाकळून देण्याचा कळ नामला त्याच्या घमकाकमाने सखाराम मुळीच वावरला नाही. तो आंतफो म्हाला—

कमून टेवल्या होत्या. आपण बाहेर येतांना चुकून त्या पाळून आलांत. माझ्या आहेत. म्हणून मी त्या घेऊन जातो.” असे म्हणत वहाणा घालून तो जाऊ लागला.

सरे पहिले तर बनवारीळाळ येथेच आंवायला पाहिले होते. पण आपली ऐट दासविण्यासाठी तो म्हणाला—“मी रे तुझी वहाण कळारु पाळीन! चोरी करायला मी काय चोर आहे तुझ्यासारखा भिकारी आहे! मी चोरली होय तुझी वहाण!”

“मी तुम्हाला चोर कळासाठी म्हणून! अहो, वहाणा माझ्या आहेत. मी घेऊन जातोय. होते कधी कधी माणसान्या हातून चूक. त्यासाठी एवढा कांमना कळाला करतां. उगाच चार चौपांत मान खावी होईल.” सखारामाचे हे म्हणजे तर त्याला मुर्तीच आवडले नाही.

एकट होईपर्यंत चार चौचे भोवताली गोळा झाले होते. आतां तर बनवारीळाळ द्वार मानावला मुळीच तयार नव्हता. त्याला वाटले की हा स्नेहवळ माणूस वहाणा खरोखरच त्याच्याच आहेत हे कसे काय दाखवू शकेल! सर्व माझ्यावरच विश्वास करतील. ऐंटीत तो म्हणाला—“आजय

भोळा वहाणा नेणारा. चक हो कुठला.” असे म्हणून तो सखारामाला धके देऊन बाहेर ढकळू लागला.

आरडा ओरडा ऐकून तेथे आणखी बरीच गर्दी जमली. “माझ्या आहेत मन्वा वहाणा. आजच मी विकत घेतल्या आणि याथांत घालून देवळांत गेलो.” सखाराम ओरडू लागला.

“कोठून विकत घेतल्यास रे!” एकाने विचारले. “टोथलीतल्या आहेत. एक चांगार रस्त्यावरून विकत आणला होता त्याच्याकडून.” सखाराम म्हणाला.

“आ बहाणा तुझ्याच म्हणून तू कसे रे पळवून देणार पुरावा काय? आणि हे एवढे मोठे दोष त्या त्यांच्या म्हणून सांगताहेत ते काय खाटे असेल?” दुसरा एकजण म्हणाला.

“हो! माझी गरीब झाली म्हणून माझी सोटे काय? निदळाच्या वामाच खातोय उगाच नाही.” सखाराम करड्या स्वरांत म्हणाला. “बापेसां कचेरीत जा कसे, त्याशिवाय नाही काम होणार. मग जे होईल ते होईल.” तिसराच एक आवाज आला, सर्वांनी ‘तेंच’ म्हटले.

सर्वांच्या सांगण्यावरून सखाराम सरो-सरच न्यायाधिशाकडे गेला आणि त्याने किर्याद केली की अमूक दुकानदाराने माझ्या नव्या बहाणा चोरल्या आहेत. न्याया-धिशाने बनवारीलाकड त्या बहाणासह येण्यास सांगितले. न्यायाधिशाने बहाणा पाहिल्या. दोघांच्याहि पायांत शरीर बसत होत्या. “बहाणा विकत घेतांना सधस कोण ठेवणार!” अशी सफाई देत बनवारीलाल मोठ्याने ऐटीत म्हणाला—“असल्या बाबतींत माझी पुरावा म्हणजे झालेच.”

न्यायाधिश म्हणाला—“ठीक आहे. तुम्ही दोघे आपापल्या जुन्या बहाणा घेऊन या. पाहतो कोणाच्या आहेत त्या.”

“जुन्या बहाणा कोण वाळवून ठेवणार, त्या केव्हांच दाख्या सारख्या कंगालात देऊन टाकल्या.” बनवारीलाल म्हणाला.

“मी आणतो. माझ्या जुन्या बहाणा गरीब असली तरी सोटा नाही. न्याय मिळाला पाहिजे.” सखाराम म्हणाला.

“चालेल, तुझ्या जुन्या बहाणा मुळा पुरे होतील.” न्यायाधिश म्हणाला.

बनवारीलालच्या बहाणा चांगल्या होत्या. त्याच त्याने न्यायाधिशाला दाखवल्या

असल्या तर तो म्हणाला असतां की आ अजून चांगल्या आहेत मग नव्या कशाळा घेतल्यास! म्हणून तो आपल्या बहाणा दाखवण्यास तयार नव्हता.

बनवारी आणि सखाराम दोघांना पाठ-चून दिल्यावर न्यायाधिशाने कोतवालाकडे सांगितले की बनवारीलालवर जरा नजर ठेव. आज रात्री तो अमूक भावांत जाऊन चोरी करण्याची आहे.

बनवारीलाल विचार करू लागला की दगोच मी बहाणेच्या आदि अग्नि-मोहात्म्य पदकी. सखारामाची बहाण तेजान देऊन टाकली असती तर एवढ्यापर्यंत प्रकरण गेलेच नसते. न्याया-धिशाने जर सखारामाच्या बाजूने न्याय दिला तर मी तोंड ठेवून. मग मला गावांत लोंढ दाखवता येणार नाही. माझ्याकडे सर्वलोक तुच्छतेने बोट दाखवतील. किती लाजिरवाणी गोष्ट डे! आतून मुठण्याचा एकच मार्ग दिसतोय. हो म्हणजे सखारामाची जुनी बहाण नाहीशी करजे. म्हणजे पुराव्याच्या अमाकं न्याय माझ्यासारखा होईल. ‘हो ठरलं, आज रात्री जाऊन सखारामची बहाण चोरायची.’ बनवारीलालने निश्चय केला.

सखारामच्या दाटोपाठ बनवारीलाक त्याच्या घरापर्यंत गेला. सोपवत चांगला अंधार पडला होता. सखाराम घरांत गेला आणि आपल्या बायकोला झालेली सर्व हकीगत सांगून म्हणाला—“माझ्या जुन्या बहाणा कुठे आहेत टशां मला त्या न्यायाधिशाला दाखवण्यासाठी न्यायच्या आहेत. काही नव्या बहाणा मिळणार नाहीत. आचा निकाळ लागे पर्यंत.”

“घरसांत कड्यावरच आहेत.” त्याच्या बायकोने सांगितले.

बनवारीलाळनें हांचें संभाषण बाहेरून ऐकलें, आणि हळूच मागील बाजूस जाऊन त्यानें सखारामाची जुनी वहाण घेतली आणि सरळ घरीं परतला. वाटेंत एके ठिकाणीं झुडपांत त्यानें त्या फेंकून दिस्या.

न्यायाधिकाऱ्याच्या हुकुमावरून कोतवाळानें त्याच्यामागें माणसें सोडलीच होती. त्यांनीं त्याला बघिल्लें, त्याच्या हाताच्या बोटांतील चारी अंगठ्या काडून घेतल्या.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे रिकाम्या हातानेंच न्यायाधिकाऱ्यासमोर हजर झाले. न्यायाधिकाऱ्यानें विचारल्यावर सखाराम म्हणाला—“काळ संध्याकाळपर्यंत त्या परसांत होत्या. पण सकाळीं कांहीं मोठें सांपडल्या नाहींत.”

नंतर न्यायाधिकाऱ्यानें आपल्या नोकराकडे इशारा केला. त्यानें जुन्या वहाणांचा एक जोड समोर आणून ठेविला. त्याबरोबर

सखाराम आपल्यानें म्हणाला—“हाच कीं माझ्या वहाणा इथें कशा आल्या !”

न्यायाधिकाऱ्यानें सांगितलें कीं ह्या वहाणा चोरून नेऊन आहांत फेकणाऱ्याला वाटेंत चोरानें लुबाडल्यानेंही कळतें. “तुमची कांहीं वस्तु चोरीस तर नाहीं गेली का ?” न्यायाधिकाऱ्यानें बनवारीलाळला विचारलें. त्यानें नकारात्मक “नाहीं बोवा” म्हटलें.

त्याबरोबर न्यायाधिकाऱ्यानें चोरांनीं लुटून आणलेल्या अंगठ्या त्याला दाखविल्या. म्हणाला—“ह्या अंगठ्या तुमच्याच आहेत. हाच मिळाल्या त्या वहाणा चोरणाराकडे.”

बनवारीलाळपुराच्यासकट पकडला गेल्या-मुळें त्या चोरी बऱ्याच दंड भरावा लागलाच. पण त्याचें नांव कायमचें चप्पळ चोर पडले.

सखाराम आपल्या वहाणा घेऊन आनंदानें घरीं गेला.

महाण ठेवलेलें टेंगूळ

जपान देशांत डोंगराळ प्रदेशांतील एका रानांत एक खेडेगांव होतें. लाकडें तोडून विकणें हा त्या गांवकऱ्यांचा मुख्य पंडा होता. दोघां कानशिलावर एकेक टेंगूळ होतें. एकाच्या हाच्या कानशिलावर होतें तर दुसऱ्याच्या हाच्या कानशिलावर. म्हणून खेक त्यांना अनुक्रमें ‘उजवी कानशील’ ■ ‘उजवी कानशील’ या नांवानें हांक मारीत.

‘उजवी कानशील’ स्वभावानें मुशील होता. इतरांशी त्याची वागणूक प्रेमळ होती. कोणाशीं वैरदांकडें होऊं नये याची तो काळजी घालगी. त्याच्या उजव्या कानशिलावरचें टेंगूळ घालवायला मौषब नाहीं म्हणून त्याला वाईट वाटे. तरी मनाचें समाधान करून घेऊन त्यानें करून घेतलें.

परंतु ‘डावी कानशील’चा स्वभाव अगदीं निरळा होता. ‘उजवी कानशील’ सोडून प्रत्येक गांवकऱ्याशीं त्यानें वांकडें होतें. कारण लोक त्याला ‘डावी कानशील’ म्हणून चिडवीत हें त्याला आवडत नसे. त्याला वाटे यांना देखील टेंगूळ असतें. तर बरें झालें असतें. वांकडें असून देखील तो निर्दोषपणानें इतरांकडून उधार कर्ज घेवें मागायला मागें पुढें पहात नसे. स्वभावानें एकल कोंडा असल्यामुळें त्याला उजवी कानशीलकडे लोक येतात जातात हें पाहून त्याच्या मनांत ‘उजवी कानशील’ दिवशीं अदी पडली होती. परंतु इतरांच्या मनानें ‘उजवी कानशील’चा तो कमी द्वेष करी. त्याच्या एखाद्या वस्तूची गरज असली तर तो प्रथम ‘उजवी कानशील’कडें प्रथम जाई.

केरसुणी किंवा चाळणी किंवा अशीच एखादी वस्तु मागून घेऊन येनांना तो उजवी कानशीलला म्हणे—“तू केरसुणी दिलीस खरी. पण केरतर मलाच काढावा लागणार. तुझ्या सारखी घर काम करायला घरांत बायको नाही माझ्याकडे !”

एकदा 'उजवी कानशील' आपली कुन्दाड घेऊन रानांत लाकडे तोडायला गेला. लाकडे तोडून व फोडून झाल्यावर त्याने त्यांची एक मोठी केली व डोंगर उतरू लागला. परंतु थोड्या वेळाने पाऊस पडू लागला व हळूहळू भुसळधार वृष्टी होऊ

लागली. त्यावेळीच जोराचा वारा देखील सुरू झाला. चिमांचा कडकडाट ऐकून 'उजवी कानशील' घाबरून गेला. घरी पोचल्यावर किती का पाऊस पडेल, हरकत नाही असा मनाशी विचार करीत तो चालत होता. पण पाऊस थांबायचे नांव येईच. पावसांत घरी पोचणे अशक्य आहे, जसे मनाशी ठरवून तो निश्याची जागा कोठे दिसते का पाहू. सुरेवाने त्याला एक देव-डाराचे मोठे झाड दिसले. त्याच्या गुंफांत मोठी पाचळी होती. त्याने मागचा पुढचा कांही एक विचार केला नाही व त्या पोचलीत फिरला. थोड्यावरची मोळीवाली ठेवून तो एका बाजूला बसला थोड्या वेळाने होप आली. म्हणून तो थोडा आदवा झाला.

संध्याकालच्या सुमारास पाऊस व वारा जोसरला. तेव्हा मोठी थोड्यावर घेऊन तो घरी निघाला. काळोख पडण्यापूर्वी रानांतून बाहेर निघून जाण्याचा विचार होता. म्हणून जवळ जवळ घावतच तो चालत होता. परंतु काळोख पडल्याच व त्याला सावकाश चालणे लागले. वाट कोठवर दिसते आहे हे पाहण्यासाठी त्याने दूर वर दृष्टि फेकली तेव्हा त्याला दूर काळोखांत एक मशाल दिसली. कोण

असावा बरे तो मशाल घेऊन येणारा, असा तो विचार करीत अणभर उभा राहिला. त्याला बाजली एक मशाल दिसली व त्यानंतर एकीमागून एक अनेक मशाली दिसल्या.

त्याला वाटले की आपल्याच गांवचे लोक कुदाचित् आपल्या शोधार्थ येत मसलीत. विचार करून तो थोड्याने ओरडून म्हणाला “धांचा! मी इकडे आहे !” परंतु मशाली थांबल्या नाहीत ■ उत्तर-दासल कोणी थोडले देखील नाही. पुन्हा ओरडून त्याने सांगितले, पण त्याचे देखील मिळाले नाही.

‘उजवी कानशील’ला हे पाहून आश्चर्य वाटले की त्या मशाली तो उभा होता त्याच बाजूला घेऊं लागल्या. मशाली घरणारा कोणी दिसत नव्हता. सात्रीने ती भुते असणार असा विचार करून तो ज्या वाटेने आला होता त्या वाटेने मागे परत फिरला. मोठी थोड्यावर ठेवून घावत चढणे शक्य नाही असा विचार करून त्याने मोळी एका बाजूला टाकून दिली आणि पळत जाऊन देवदार वृक्षाच्या पोचलीत बसला.

मशाली त्याच झाडाजवळ बाहेर येऊन उभ्या राहिल्या. पोचलीतून मशाली

धरणाशी आकृति त्याला पुसट दिवू लागली. एकाका वेडकासारखे पाय होते ■ एकाका पक्ष्याचे तोंड होते. एकाका अस्वकासारखेच डोळे होते. मनुष्य, पशु व पक्षी यांच्या एक वर्णसंकर विलक्षण जातीचे ते माणी असावेत असे त्याला वाटले.

“आग पेटवा!” एक आवाज ऐकू आला. “बरे झाले, कोणी तरी लाकडाची मोठी वेथे टाकलेली दिसते आहे.” आणखी एक आवाज ऐकू आला.

आग पेटली व मोठा जाळ झाला. त्या विचित्र आकृती त्या जाळा समोक्ती मशाळी

वेऊन नाचू लागल्या. त्यांना नाचतांना पाहून ‘उजवी कानशील’च्या मनांतली भीति थोडी कमी झाली व घीर करून तो त्या पोकळीतून बाहेर आला. त्याला पाहून त्या आकृति जोरजोराने ‘मनुष्य’ ‘मनुष्य’ असे जोरझंज लागल्या.

“कोण तू? काय काम करतोस?” एक आकृतीने त्याला विचारले.

“मी लाकूडतोऱ्या आहे. थोड लाकूडे तोडून ती मोठी केली होती व ती पेटवून तुम्ही शेकोटी तयार केलीत. माझे नाव ‘उजवी कानशील.’ माझ्या कान-शिवावर रेंगूळ दिसते का तुम्हांका!” उजवी कानशीलने विचारले.

“हे रेंगूळ किती सुंदर आहे!” एका आकृतीने विचारले.

“कोण तुम्ही?” उजवी कानशीलने विचारले. त्याचे रेंगूळ त्यांना मानवले हे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले.

“आम्ही गूत, पिशाच वगैरे जातीचे नाही. आम्ही या मर्त्य लोकांतले एक नाही.” एक आकृतीने उत्तर दिले.

“तुमचे नृत्य फार आवडले मला. इतके सुंदर नृत्य मी पूर्वी कधी पाहिले नाही.

परंतु आता तुमचे नृत्य अगदी निराळे असते.” उजवी कानशील म्हणाला.

“लाकूडतोऱ्यांचे नृत्य? ते आम्हांला पाहिलेच पाहिजे.” एक आकृति म्हणाली.

‘उजवी कानशील’ एका हातात कुन्हाड ■ एका हातात करकत घेऊन शाळाचा नुष व कांथा तोडण्याचा अभिनय तालावर करू लागला. फारच सुंदर होते त्याचे नृत्य. त्या आकृतींनी टाळ्या बाजवून ‘उजवी कानशील’ची नाहवा केली व “आम्हांला शिकवितोस ■ नृत्य!” असे त्याला विचारले.

“आता नाही. उजाडण्याची वेळ झाली आम्हांला बरी परतले पाहिजे.” मनुष्याचे तोंड असलेली आकृति म्हणाली.

“मग उद्यां! याच जागी वेशील ना?” त्या आकृतींनी ‘उजवी कानशील’ला विचारले.

“येईन व तुम्हांला आपणें नृत्य शिकवीन.” उजवी कानशील म्हणाला.

“पण तुम्हा विश्वास कसा करायचा?” एका आकृतीने विचारले.

“त्याची कुन्हाड ■ करत ठेवून वेळ या!” आणखी एका आकृतीने सुचविले.

जणुं काहीं कोणी मंत्रानें त्याचें टेंगुल काढून घेतले जमैं लाल्य वाटलें.

तो धरी परतला. त्याचें टेंगुल गेलेले पाहून त्याच्या नायकीला आनंद झाला. त्याचनेली 'हावी कानशील' त्याच्याकडे आला व उजवी कानशीलचें टेंगुल गेलेले पाहून त्याला हेवा वाटला. 'उजवी कानशील' च्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून तो म्हणाला "तरमग राजां बुड्या ऐकवीं मी जातो रानांत." 'उजवी कानशील'ने नकार दिला नाही.

त्या रात्री हावी कानशील पोकळीत जाऊन बसला. काळोस पडल्यावर स्थानें स्वतःच मोठा वेळा पोकळीत जाऊन वाट पहाऊ बसला. अर्धो रात्र उकटून गेल्यावर त्या आकृति आल्या. एक जण म्हणाला "आपल्यासाठी त्या लकड-तोळ्याने स्वतःच आग पेटवून शेकोटी तयार करून ठेवलेली दिसते आहे. परंतु आलेला मनुष्य उजवी कानशील दिसत नाही.

त्या आकृती नाचू लागल्या 'हावी कानशील'ला गंमत वाटली. परंतु बाहेर येण्याची छाती होईना. तरी धीर करून मूर्ख संपल्यावर तो पोकळीतून बाहेर आला. तेव्हां त्या आकृतीना तो दिसला.

"कोण तू ? उजवी कानशील क बाई आता ? स्थानें येण्याचे नमन दिले होते." मनुष्याचें तोंड भसलेल्या आकृतीने विचारले.

"त्या येईल असे सांगितले आहे स्थानें" हावी कानशील नीत नीत उत्तरला "लकडनोळ्यांचे मृत्यु शिक्कीन म्हणून स्थानें बचव दिले होते आपल्या."

"ते मृत्यु मला देखील माहीत आहे. मी शिक्कीने बुडविला." हावी कानशील म्हणाला.

"हरे राहातां तुझे मृत्यु !" आकृती म्हणाल्या.

'हावी कानशील'ने लकडनोळ्यांचे मृत्यु प्रसन्न केले व म्हणाला—"कुन्हाड अशी धरून एक पाऊल पुढे टाकून मी लकडनोळ्या अभिन्न क्रावयाचा."

"ते सव नागाहून शिके. पहिल्याने आकृते मृत्यु झालेच आपल्या." मनुष्याचे मुंडके असलेली भाकृति म्हणाली.

हावी कानशील मृत्यु करूं लागला. पण कोणी दाली बाजविली नाही की वाकवा केसी नाही. 'उजवी कानशील' सारलें मृत्यु नाही येत तुला. स्थानें बचव देऊन ते सोडले. स्थानें गहाण ठेवलेले टेंगुल त्याचे नेऊन दे." असे म्हणत स्थानें 'हावी कानशील'कड उजव्या कानशीलला हावले. आतां उजव्या कानशीलला परे ईश्वील एक टेंगुल झाले.

"हे टेंगुल नको मला. उद्यां उजवी कानशील मेईल तेव्हां त्या त्याला." हावी कानशील गयावया करून म्हणाला.

पण "नको, उजवाडपथाची वेळ झाली !" असे म्हणत सर्व अदृश्य झाले.

विजय हुंदुभी

विभादक नांवाचा एक राजा होता. तो फार पराक्रमी ■ वीर होता. युद्धाचे नांव ऐकूनच त्याला स्फुरण चढत असे. युद्ध करण्याची त्याला खुशी खुशी पण फार होती. कदात सद्धान गोष्टी बघू नये तो शेजार पाजाराच्या राजांशी भांडणें ठफरून काढी व युद्ध करून त्यांचा पराभव करी. दर महिन्यांत एक स्वारी तरी केव्हाशिवाय त्याच्या मनाचे समाधान होत असे. आपली विजय हुंदुभी सारणी वाजत रहावी असे त्याला वाटे.

कधी युद्धाचा प्रसंग उद्भवला नाहीतर तो शिकारीस जाई व विजय हुंदुभी वाजवीत गर्वांत धरी परत येई. विजय हुंदुभी वाजवून विजयोत्सव सत्तत करित राहण्यांतच त्याला एक तन्हेचा आनंद वाटे.

त्याची विजय हुंदुभी पण ठहान सहान नव्हती. प्रचंड मोठी होती व वाजू लागली की राजधानीच काय आकाश देखील हुंदुभू लागे. विजय प्राचीची घोषणा राजधानीभर करण्यासाठी त्याने मोठमोठे डफ व ढोल नगैरे पण तयार करून ठेवले होते. हे सर्व एकदम वाजू लागले की त्यांचा आवाज इतका मोठा होई की पृथ्वी हादरू लागे ■ गरिबांच्यार झोपळा हादरून पडत. मिती हुमंगून जात. कानठच्या वसून लोकांना वेढ लागते की काय असे वाई लागे. मग झोप कशी लागणार ?

सर्वांत जास्त नुकसान होई ते कुमारांचे. कारण विजयहुंदुभी वाजू लागली ■ महक्यांचा दोगड कोसळून पडे व सर्व महकी फुटून जात. दर महिन्यांत होणारे

हे नुकसान त्यांना असले वाई लागले. म्हणून कुमारांनी मंत्र्याकडे आपले मागणें नेले की दर महिन्यांत होणारा हा हुंदुभी नाद थांबवावा. मंत्र्याने गोठ शब्दांत आपली सहानुमति दाखवून व राजाशी वाविषयी बोळतो असे सांगून त्यांना निरोप दिला. त्याने ■ प्रमाणे राजाच्यार कानावर ही गोष्ट पोचली केली.

परंतु राजाला मंत्र्याकडून ते सर्व कळले त्यावेळी ■ फार राग ■ तो म्हणाला "या कुमारांसाठी मी काय विजय हुंदुभी वाजवायची बंद करू नयेतां !

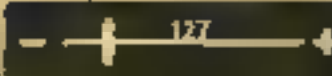
त्यांना या धंद्यांत थांबले नुकसान होत आहे असे वाटत असेल तर त्यांनी दुसरा धंदा कां करू नये ? नाही तर देश सोडून जा म्हणावे. मला त्यांची गरज नाही."

मंत्र्याने कुमारांच्या नायकाला बोलावून सांगितले की राजा आपला इद्द सोडणार नाही. तुम्ही जास्त तक्रार केलीत तर तो तुम्हाला उभा कापून काढील."

कुमारांनी वेद्य सोडून जाण्याचे ठरवले व परदेशी जाऊन आपला धंदा करू लागले. परंतु त्यामुळे जाणली एक प्रभ उभा राहिला. महक्यांत सौपाक करणाऱ्या

गोर गरिबांना मडकीं मिळतनाशी झाली. पाण्याळा मातीच्या घागरी व माठ कोठे मिळणार। म्हणून गोरगरीब इष्टी राजाची भांडण करण्याऐवजी देश सोडून गेले.

कुमार निघून गेल्यामुळे वैद्यांना पण औषधे तयार करण्यासाठी व सांठवून ठेवण्या आगीं मातीचीं भांडीं मिळतनाशी झाली. त्यांच्याकडे मातीचेच दिवे पण असते ने देखील मिळतनासे झाले. कुमार नसल्यामुळे वैद्यांचा घंटा पण पडला.

परंतु राजाळा हे कांही माहीत नव्हते व त्याला त्याची फिकीर देखील नव्हती की कुंभार देश सोडून निघून गेल्यामुळे राज्याचे किती नुकसान होत आहे. कडरी स्वभावाच्या राजाळा या सर्व गोष्टींची काय पर्वा असणार! त्याला पुन्हा पकटां युद्धाची खुमखुमी आली व त्याने एका देशावर

स्वारी केली. युद्धांत त्याला जय देखील मिळाला, परंतु जखमी होऊन तो परत आला. चिकित्सा करण्यासाठी वैद्यांकडे राजदूत गेले. ■ त्यांच्याकडे आवश्यक औषधेच नव्हती. होती ती संपून गेली होती ■ मडक्यांच्या अभावी नवीन तयार करणे शक्य नव्हते. म्हणून त्यांनी महा-राजासमोर हात जोडून निवेदन केले की कुंभारांच्या बरोबर आम्हांचे नवीन देखील निघून गेले आहे. चिकित्सा वेळेवर होऊ शकली नाही म्हणून राजाने अंधारून वरले. दिवस दिवस प्रकृति जास्तच बिघडत गेली. तेव्हा त्याचे दोळे ढवडले ■ त्याने पुन्हा कुंभारांना बोलावून सांगितले की विजयकुंदुमी या पुढे वाजणार नाही.

त्यानंतर पुन्हा सुरू व शांति नांदू लागली व प्रजा सुखी झाली.

सुंदरकुंभार

साथ्या कंकेळा आग कावून मारुती अशोक वनात आला ■ हात जोडून सीतेला म्हणाला—“ओ रामचंद्र कौकरप वानर सैन्य वेळून कंकेडर स्वारी करतील.”

सीतेचा निरोप वेळून अरिष्ट पर्वतावर उडी मारून मारुती उमा राहिला. त्याने आपले शरीर वाढविले ■ समुद्र पार ओलांडून गेला. त्या पक्ष्याने अरिष्ट पर्वताची मरीच छकले उडवली आणि त्याच्यावर राक्षणारे प्राची सैरावैरां पळू लागले.

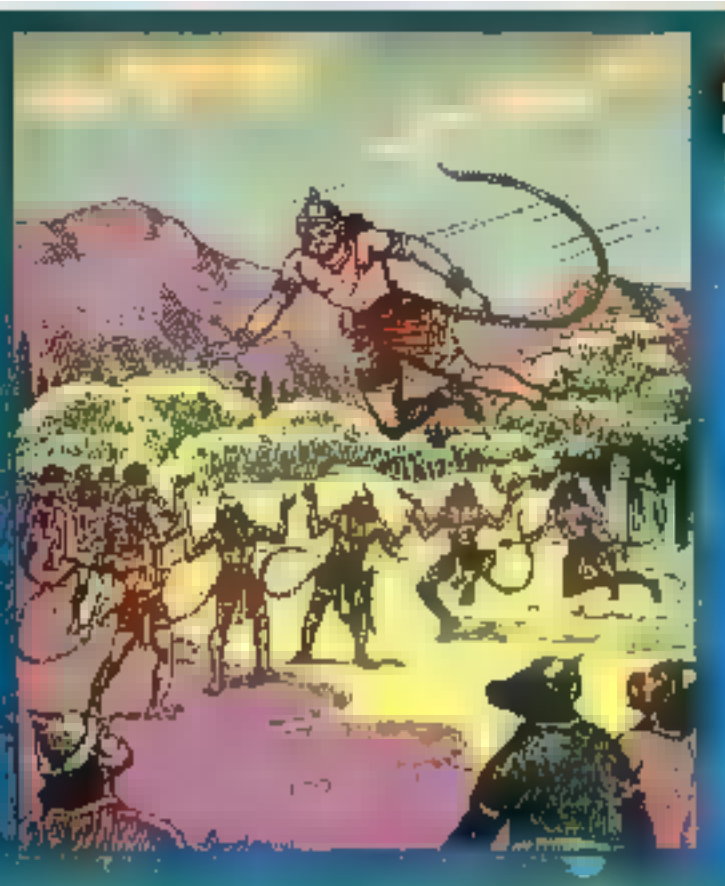
समुद्रावरून ■ असतां तो मध्येच मेघांत अदृश्य होई मध्येच थोडे उंच जाऊन किनाऱ्याचा होरा घेई. वेते वेळी त्याला

वाटेची कल्पना झाली होती. सहेंद्र पर्वत दिसतांच त्याने हुंकार गर्जना केली.

अंगदादि वानर त्याची वाट पाहात बसले होतेच. हुंकार ऐकतांच त्यांना मारुतीची ओळस पटली व त्यांना आनंद झाला. मारुती आपले काम पूर्ण करूनच परत येणार होता. म्हणून त्याला येत असतांना पाहून सर्वांना आनंद वाटजे साहजिक होते. त्या सर्वांस जांबवंत मोठा. तो सर्व वानरांना एकत्र ■ म्हणाला—“आपळा मारुती काम पुरे केल्याशिवाय कधी परतणे शक्यच नाही.”

सर्व वानरसेना आनंदाने उड्या मारू लागली. कांही वानरे झाडावर चढून फळे

तोडू लागली. काही झाडांची पाने ओर-
वाहून आकाशात उडवू लागली. कांदी
झाडाच्या फांश्या ध्वजसारख्या आकाशात
उंच उभारून रवाचे स्वागत करू लागली.
भारती महेंद्र पर्वतावर उतरतांच सर्व वानरांनी
त्याला चारी बाजूंनी घेरले. कांदींनी त्याला
फळंमुळे खाण्यास दिली. तो काम सांगतो
हे ऐकण्यासाठी सर्व मोठ्या उत्सुकतेने
त्याच्याकडे पाहू लागली.

हनुमानाने सुवाम अंगद व जांबवंत
यांना नमस्कार केला आणि म्हणाला—“मी
सीतामाईला पाहून आलो.” त्याच्या तोंडून

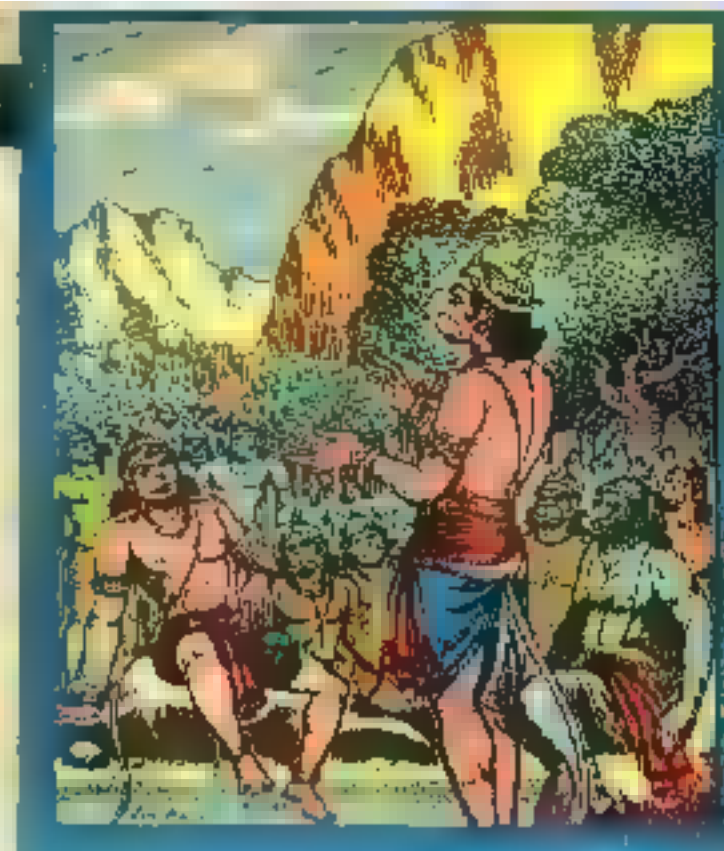
एवढे शब्द ऐकतांच सर्व वानरें उंच उंच
मारून आनंदाने सिंह गर्जना करू
लागली.

अंगदाने मारुतीला आलिंगन देऊन
त्याची पाठ धोपटली. म्हणाला—“वल्भीमा
तुं क्षमर योजन पसरलेला समुद्र पार करून
गेलास काय आपल्या जणु काय
साक्षात्कारच तुला व आम्हां सर्वांना झाला.
कन्य आहेस तू.”

जांबवंत म्हणाला—“तू सीतेला पाहून
आकास म्हणालास, ती कोठे आहे!
कधी आहे! काय करते आहे! रावण
तिच्याशी कसा वागला! ते कांहीच
सांगितले नाहीस. तू कय काय पाहिलेस
ते सर्व सविस्तर सांग. म्हजजे त्या प्रमाणे
रामाला वन्हा-वाहंटाची निवड करून वळ-
वायला वरें.”

सर्व वानरें मारुती काय सांगतो ते ऐक-
ण्यास उतावीळ झाली होती. सर्व शांतपणे
त्याच्या तोंडाकडे पहात उत्सुकतेने बसली.
मारुतीने लंकागमन व सीतेच्या दर्शनाचा
वृत्तांत आरंभ केला—“मी नेहून उडी मारून
जातांना तुम्ही सर्वांनी मला पाहिलेच होते.
थोडे पुढे गेल्यावर एक उंच आणि सोनेरी

पर्वत दिसून मला दिसले. मोठ्या प्रमाणे
तो पर्वत मला म्हणाला—‘माझे नांव मैनाक.
तुझ्या पित्ताने मला एकदा इंद्राच्या
तडाम्यातून वाचवले होते. तुला पाहून
मला फार आनंद झाला. त्या उपकाराची
फंड म्हणून नव्हे, तर ते उपकार मी
विसरलो नाही हे स्वतःच्या मनाला पटवून
देण्यासाठी आणि तुला थोडा आराम व्हावा
म्हणून वर दोळे काढले आहे. तू थोडी
विश्रांति घेऊन पुढे या.’ तेथून पुढे मला
तर मुरसा नाकाची सर्पमत्तासमोर तोंड
वासून बसली होती. ती मला गिळून टाक-
णार होती. म्हणून मी भगदी लहान रूप
घेतले आणि तिच्या तोंडात शिरले आणि
तिला न कळत चटकन बाहेर पडून
पुढे निघून गेलो. संध्याकाळ झाल्यावर
चांगला काळोस पडल्यानंतर मी लंकेत
प्रवेश केला.” लंकाजीची भेट झाल्यावर जे
जे त्याने पाहिले ते एकले ते सांगून मारुती
पुढे म्हणाला—“सारी लंका दिडून सीतेचा
शोध केल्या. शेवटी अशोक वनात शिशुपाच्या
झाडाखाली बसलेली सीता मला दिसली.
अगदी उदास बसून ती रामाचे ध्यान
करीत होती. कांदी म्हणजे, सीता महा-

पतिव्रता आहे यात शंका नाही. इतके
कष्ट सोसून तुला केवळ रामासाठीच
जीव धरून आहे!”

नंतर मारुती अशोकवन कसे उध्वस्त
झाले, रावणाच्या शस्त्रीर अनुवाचांचा त्याने
कसा सहार केला आणि रावणाच्या आज्ञेने
राक्षसांनी शोपटीला आग लावल्यावर त्याने
लंका फशी झालेली पाचें वर्णन करून
म्हणाला—“जांबवंता, अरे मी एकद्वारेच
जर त्या रावणाला पुरे पुरे करून सोडले
जाहे तर आपल्यासारखे मोठमोठे पराक्रमी
वीर मिळून रावणाच्या सैन्यासह त्याचा

लोकीं पाटविले आणि स्वतः
'त्राहि त्राहि' करून मोडले म्हणजे अर्थ
अधिक काम तर त्याने करूनच टाकले
आहे. मग आपण सीतेला सोडवून आणून
रामाकडे कां पोडाचवू नये मला देखील
हेंच ठीक वाटते."

पण जांबुवंत त्या सर्वांत मोठा व अधिक
भयभय असलेला होता. गंभीरपणे विचार
करून तो अंगदाला म्हणाला "युवराज,
तुमचे विचार ठीक आहेत. परंतु जांबुवंती
रामाने काय विचार आहेत. ते नको
पडापळा."

अंगदाने इतर सर्वांनी जांबुवंताच्या
सुबनेला आपली संनति दिली.

सीतेचा शोध म्हणजे यश आल्याने
सर्वांना आनंद झाला होता. रामाला सांगा-
यला त्याच्याकडे शुभ समाचार होता. त्रिधाव
पुण्यां युद्ध मारामारीचा योग देखील होता.
म्हणून ते सर्व मोठ्या उत्साहाने रामाच्या
भेटीला निघाले आणि सुग्रीवाच्या मधु-
कनांत येऊन पोहोचले. तेच अंगदाच्या
परवानगीने सर्व मधुकनांत झिऱले. पोच्यां-
तील मध मनसांकु प्यायले आणि झाडांची
नासपूस करू लागले. मधुकनाचा राजगणदार

दक्षिमुख होता. तो सुग्रीवाचा मामाच होता.
त्याने साहिले की ही माकडे सर्व नासपूस
करीत आहेत. तेव्हा त्याने त्या सर्वांना
वन सोडून चालते होण्यास सांगितले. पण
त्याचे कोणीच ऐकले नाही. दक्षिमुखाने
परांपरीने त्यांना समजावून सांगण्याचा प्रयत्न
केला तरी कांही उपयोग झाला नाही. शेवटी
त्याने दंडुकाचा प्रयोग केला. पण वानरे
त्यालाच उलट मारू लागली आणि पळून
जाऊ लागली. अंगदाने आणि मावतीने
त्यांना आपोआप प्रोत्साहन दिले. मग
विनारापळाने नको, त्यांना जास्तच धुमाकूट
सुरू केला. तेव्हा नाडलावाने दक्षिमुखाने
शेवटी सार्थीदारांना एकत्र करून
धुसू सुरू केले.

अंगद देखील देहभान विसरून लढू
लागला. आपण कोणाशी लढत आहेत
त्याचे त्याला मान न राहून त्याने दक्षिमुखाला
एक जोराचा मका देऊन त्याला पाडले.

विचारा म्हातारा वेगुड होऊन पडला.
थोड्या वेळाने सुद्धीवर आल्यावर त्याने
हाताला सांघडले त्याने मारहाण करण्यास
सुरवान केली. असेरीस तो आपल्या लोकांना
म्हणाला—"राहू दे त्यांना इथे असेच. मी

सुग्रीवाला जाऊन सांगतो तोच बेईक सांचा
समाचार. स्वतः सुवराजानेच प्रोत्साहन
दिल्यावर कोण कांढवर अटवणार?"

अचानक रामाला आलेला पाहून सुग्री-
वाने कारण विचारले. त्यावर तो म्हणाला—
"आ सर्व मधुकनाचा ह्यांनी स्वयं करून
टाकला आहे. कोणी अडविले तर ते त्यालाच
मारतात नाहीतर मधून ठेवतात. नाना तऱ्हेने
त्रास देत आहेत. आणि हे सर्व स्वतः
सुवराजाच्या सल्ल्याने चालू आहे. तुमच्या
सीतेने मी कांही बोललो नाही. आतां
तुम्हीच जाऊन संभाळा आपले मधुकन."

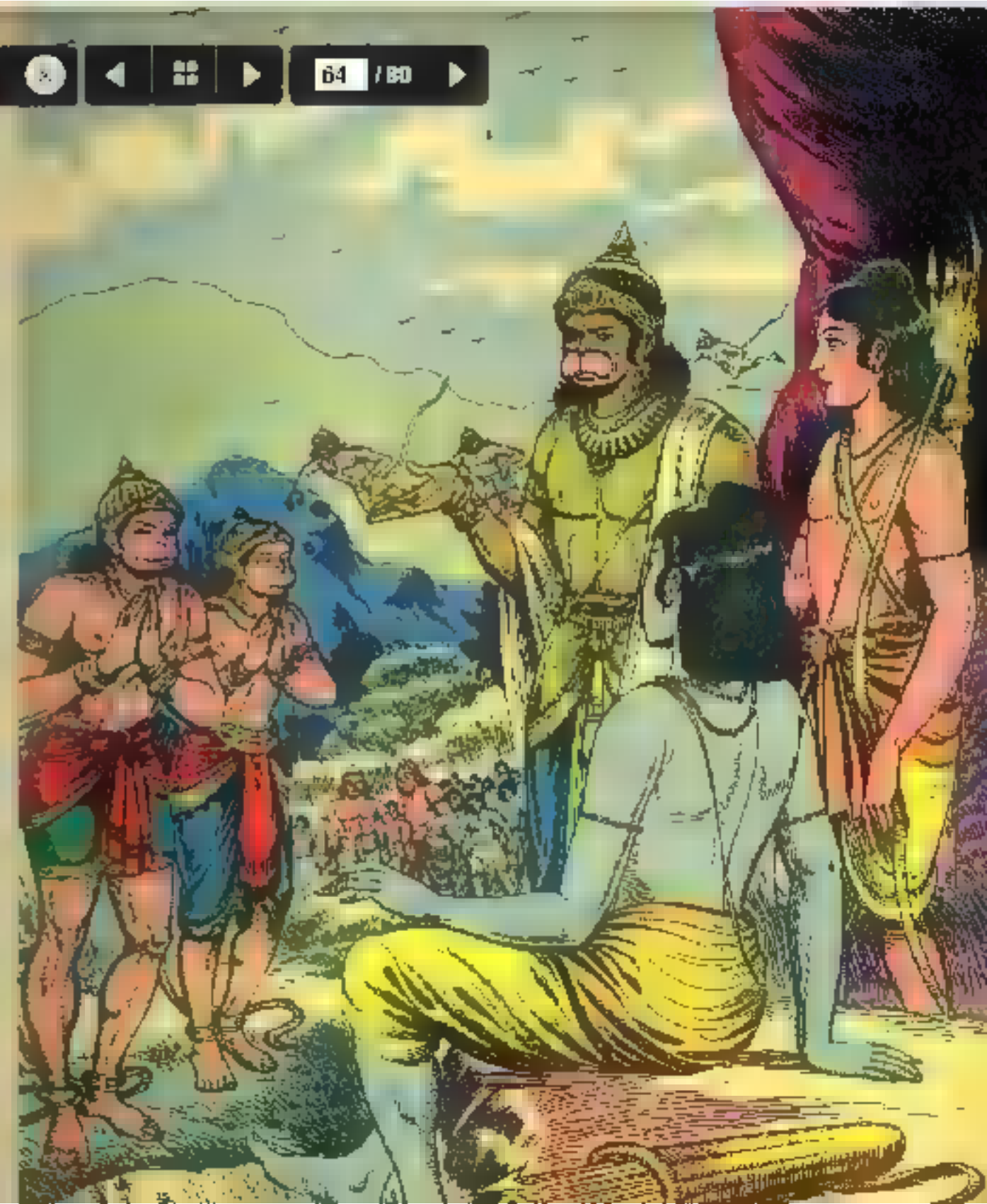

निरोप पाठविला कां पोहमर गच पिऊन
झाला व फळे खाऊन झाली म्हणजे या
मेटायला. रामलक्ष्मण तुमच्या निरोपाची
बाट पट्टान आहेत. तरी स्विकर जाऊन
त्यांची मेट घ्या."

म्हणतारा दधिमुस सुग्रीवाचे ॥ बोकलें
ऐकून बकच झाला. ॥ म्हणता होता.
सुग्रीवाकडून त्यांना चोप देवकून त्यांच्या
माकडचेष्टा बंद करायला माहि आतां उडत
त्यालाच सुग्रीवाचा निरोप घेऊन माकडांकडे
जावें लागले.

दधिमुसानें अंगदाला सुग्रीवाचा निरोप
सांगितला म्हणाला—"माझ्याकडून आप-
ल्याला थोडा त्रास ॥ त्याची माफी
असावी. सर्वांना रामानें बोलवले आहे."

दधिमुसाचा निरोप ऐकून अंगदानें
आपल्या सैन्याला ह्मणारा दिला. म्हणाला
"जाणजे आपल्याची बातमी रामाला ॥ तो-
दरच समजलेली आहे. खाऊन पिऊन
विलांति घेऊन जुम्ही सर्व ताजेतवाने झाल्यांत.
आतां आपल्याला रानाकडे गेले पाहिजे.
चला निघा." सैन्याला निघायला सांगून
अंगद व मास्तीने हुंकार करीत आग्र्यांत
उड्याण केले ॥ ते दोघे आकाश नागनि

दधिमुसानें केलेली तक्रार सुग्रीवानें
ऐकून घेतली आणि शांतपणें म्हणाला—
"अहो मामा! सखा वाटनें कीं सीतेच्या
छोथार्थ गेलेलीं सेना परत आलेली आहे.
कार्यक्षिद्र झाक्याशिवाय ते असलीं कामें
करणार नाहींत. सीतेचा शोध लागलेला
विसतो आहे. त्याचा हा आनंद आहे.
मास्ती सुद्धां असेक त्या थोडक्यांत? तोच
हें काम करणारा आहे." सुग्रीव म्हणाला.

सुग्रीवाचे बोलणें रामलक्ष्मणाला आवडलें.
त्यांचे चेहरे एकदम खूप दिसूं लागले.
नंतर सुग्रीवानें दधिमुसावरून उलट

जाऊं लागले. सर्व सेना पण मागोमाग निघाली. ह्यांची गर्जना किष्किधेमध्ये सुधीवाला ऐकू गेली. तो शेपटी हालवीत त्यांना साभोरा गेला. अंगद माहती वगैरे सर्वांनी रामलक्ष्मण व सुग्रीव यांना नमस्कार केला व हात जोडून पुढे उभे राहिले.

“सीता कोठे आहे? काय करते आहे?” रामाने विचारले.

सर्व वानरांनी माहतीला पुढे केले. माहतीने रामाला सविस्तर माहिती सांगून सीतेने स्वूण म्हणून दिलेले अमृतफळ रामाच्या हातांत दिले आणि म्हणाला—
“सीतेने निष्कृतांतिक काही जुन्या आठवणीपण सांगितल्या. शेवटी तुलांने तिने सांगितले की आतां फक्त एक महिनाच बाकी आहे. त्याच्या आंत मला सोडवून घेऊन जा.”

सीतेच्या वेणीतील अमृतफळ पाहतांच रामाचे दुःख अनावर झाले व तो रडू लागला—“सीता एक महिनाभरच जिवंत राहाणार! हाय रे देवा! लक्ष्मणा, चल, आतांच्या आतां आपल्याला निघाले पाहिजे तिचा शोध लागल्यानंतर सुद्धा तिची सुटका झाली नही तर तिला काय वाटेऊ! त्या राक्षशिणीच्या मध्ये ती....! लक्ष्मणा लक्ष्मणा !!”

लक्ष्मण सुग्रीव आदिकांनी रामाला सावरले. माहती पुढे होऊन म्हणाला—
“महाराज, दुःख करित बसण्यास आतां वेळ नाही. सर्व सेना तयार आहे. आपण आज्ञा करावी. सुग्रीवपुमार्ये पराक्रमी अनेक वीर आपल्याकडे आहेत. मग उशीर कशाळा? रावणाचा वध करून सीतेला सोडून आणू या.” [मुंशकांड संपूर्ण]

पगोपकारी गोपाल

गोपाल आपल्या एका मित्राच्या मदतीला म्हणून शेजारच्या गांवी गेला होता. संव्याकाळी परत येत असतां वाटेत एका घराच्या आग लागलेली दिसली. त्या घराजवळ खूप गर्दी जमली होती. बरेच लोक घरातील सानान बाहेर काढण्यांत आणि आग विजवण्यांत गुंतले होते. घराच्या मागील बाजूस एक बाई मोठमोठ्याने ओरडत रडत सांगत होती “माशा तान्हा आंतच स्वयंपाक घरांत राहिला आहे. त्याला बाहेर आणा ना कोणी तरी!” पण तिच्याकडे कोणाचेच लक्ष नव्हते.

आग लागलेली पाहून आणि ओरडा ओरडा ऐकून गोपाल त्या बाजूला वळला. त्या घराजवळ बातांच त्याला लहान मुलाच्या रडण्याचा आवाज आला. लगेच

तो ज्वाळांमधून वाट काढीत आत शिरला. त्या मुलाला उचकले व बाहेर पडला. बाहेर पडतांच त्याच्या हातांतून मुलाला कोणीतरी घेतले. कोणी घेतले ते मात्र त्याला कळले नाही.

त्या गांवाच्या पाटलाच्या घराच्या आग लागली होती व तो मुलगा त्या पाटलाचाच होता. गोपालने मुलाला बाहेर काढल्याबरोबर पाटलाच्या नांकराने त्या मुलाला घेतले व आपल्या मालकाकडे जाऊन म्हणाला—“मालक, धाकटे मालक आंतच राहून गेले होते. मी आंत जाऊन बाहेर आणले म्हणून बरे झाले.”

आतुरतेने मुलाला पोटाशी धरून पाटील म्हणाला—“तू माझ्या मुलाला जिवदान दिलेस, मला पुत्र मिळाच दिलीस. तुझे हे

उपकार जन्मजन्मांतरी फिटणार नाहीत. परमेश्वर तुम्हें भलें करो." पाटकांनं हतवता व्यक्त केली.

गोपाळ घरी पोचेपर्यंत चांगला काळोख पडला होता. आगीमुळे त्याचे कपडे जळले होते. अंगाळा जागोजागी पोळले होते. अंगाची आग होत होती. घरी पोहीचताच त्याच्या आईने विचारलें—“कुठे जाऊन भाजून येऊन आलास। तुझ्यावांचून काय काम खोळंबलें होतें कोणाचें?”

त्यानें घडलेला वृत्तांत आईला सांगितला आणि “परोपकारार्थ सदा झिजवें”

म्हणतं कपडे बदलण्यास गेला. सदरा मदल्यांना झटकन खाली काव पडले म्हणून राहिले तो सोन्याची सांखळी सांपडला. त्यानें तो आपल्या आईजवळ दिला आणि म्हणाला—“त्या मुलाच्या कमरेतला करगोटा गळून पडला आहेसं वाटलें त्या गडबडीत. नीट ठेव. ज्यां परत करेया.”

गोपाळला मोठे चटके बसले होते. दुसऱ्या दिवशी त्याला ताप देखील आला. पुढे तीन चार दिवस तो अंगरुमावरच होता. चार दिवसानंतर तो ती कमरेतली सोन्याची सांखळी देण्यास निघाला. अंगातोडावर अजून जळत्या-पोळत्याचे दाग तसेच होते.

तो जळमेत्या पराजवळ आला तो तिथे त्याला पाटकाचा तोच नोकर दिसला. गोपाळनें विचारलें परांतीक माणसें कोठे राहातात.

नोकर म्हणाला—“पाटीक सध्या त्या समोरच्या घरी राहतात. दोन दिवसांत हे घर पुन्हां नीट बांधून होईल. मग येतील पुन्हां आपल्या घरी राहावयाला.” नोकर तेव्हा जमा राहून गवळ्यांची देखरेख करीत

होता. “आहे पाटकांकडे?” नोकराने विचारलें.

“काही नाही, दिवशीं हे घर जळत होतें तेव्हां एका मुलाच्या मी घरांतून बाहेर काढले. तेव्हा केव्हांतरी त्याच्या कमरेतील सोन्याची सांखळी गळून पडली. ती माझ्याजवळच राहिली. मुलाला त्यांनी नेले. त्यावेळीं मुद्दां ती दिसली नाही. घरी गेल्यावर मला दिसली. त्यांचे घाफले बघ मुद्दां गेले नसेल. तेव्हाच परत करायला हवी होती. पण मंग भाजण्यामुळे गळा चार दिवस बरे नव्हतें.”

हे ऐकतांच नोकर मोठा चपापला. त्याला वाटलें जर त्या माणसाने स्वतः जाऊन ती सांखळी दिली तर ती त्याच्याजवळ कशी आली म्हणून पाटीक विचारणार. बघलेला सारा वृत्तांत हा सांगणार. त्याच्या अंगाराने तोडावरचे दाग आदितच साक्ष बायला आणि तसे झाले की सोय ठरणार व माझी नोकरी जाणार. माझ्या क्रमगिरीबद्दल त्यांनी मला ज्ञानसक्ती दिली व वर बक्षीसहि दिले. आतां साक्षी शिक्षा भोगावी लागणार. त्यानें क्षम्य विचार केला आणि म्हणाला—“मी त्यांचाच नोकर

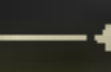

आहे. या ती माझ्याजवळ मी देतो ती माळकाळा.”

“बेचपर्यंत तर आलों आहे. चार पाबले आपली जाऊन मी स्वतःच नेऊन देतो त्यांच्या हातांत. सोन्याची वस्तू हातोहात नको आयला.”

नोकर विचारांत पडला. त्यानें गोपाळला जरा एकीकले बोलावून नेले आणि त्याला म्हणाला की माळकांनी मुलाला बांचवल्या-बद्दल मला चांगले बक्षीस दिले आहे. त्यांना सांगितले की मी धाकट्या माळकांना आगीतून उचकल आणले. आतां जर त्यांना

खरी गोष्ट फळली तर माझी धडगत नाहीं. म्हणून कृपा करून तुम्ही माझे रक्षण करा.

परोपकारी गोपाळला दया आली आणि त्यानें ती सांखळी नोकराच्या हाताळी केली व घरी निघून गेला.

ही सांखळीं अशींच्या अशीच जर दिखी तर पुन्हा पंचाईत. म्हणून नोकर सोनाराकडे गेला आणि ती गाळून देण्यास सांगितले.

सोनाराने ती सांखळी ओळखली. कारण त्यानेच ती घडविली होती. नोकराच्या हातून घेऊन त्यानें विचारपूस करण्यासाठी पाटलाकडे निरोप पाठविला. तेव्हा त्यांना सांखळीची गोष्ट आठवली.

आगीतून बांचवताना आपल्या नोकरांचे सांखळीं चोरल्याचे पाहून पाटील रागावला. त्यानें खरी माहिती गोळा केली. नोकराने मुलाला बांचवले नसून गोपाळनें बांचवले

होते. हे ऐकून तर पाटलाच्या तळत्याची आग मस्तकाच्या भिडली. त्याच क्षणीं त्यानें त्या नोकराला पचास फटक्यांची शिक्षा सुनावली. त्याला कर्ज फेडीची दिलेली सूट मार्गे घेतली. शंभर रुपये दंड केला आणि नोकरीवरून पाहून टाकले.

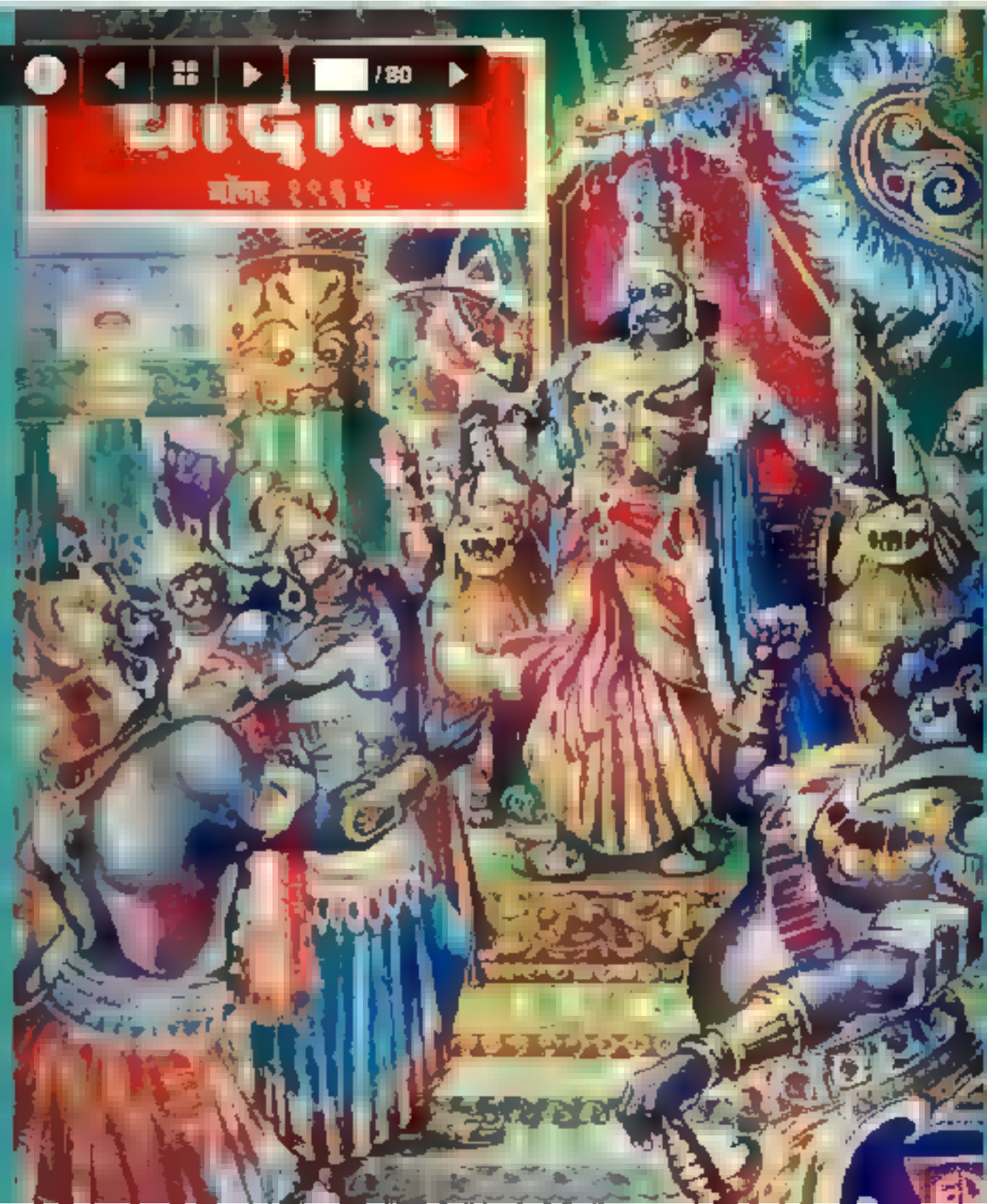
गोपाळला हे सर्व माहीत नव्हते. एक दिवस तो आपल्या घराच्या ओसरीवर बसला असता पाटील त्याच्याकडे आला व भेट पुढे केली.

“सुमना मुस्तरूप आहे ना ! त्याला कुठे द्या नाहीं ना झाली ! बस, तेवढी भेट मला पुरे.” गोपाळ म्हणाला.

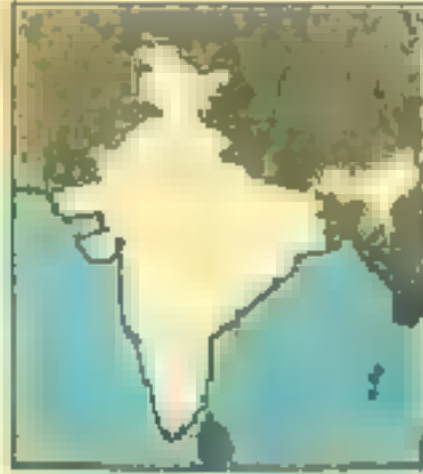
गोपाळच्या निरपेक्षी स्वभावाचे पाटलाला कौमुक वाटले. त्यानें गोपाळ नाहीं म्हणत असतां सुद्धा बरेच इनाम देऊन त्याचा सत्कार केला.

जगातील प्रसिद्ध घड्याळीतील एक घड्याळ लंडनच्या पार्लमेंट हाऊस मध्ये आहे. त्यालाच ‘विगबेन’ म्हणतात. फक्त्यादि प्रकारच्या बुद्धीशिवाम ने शंभर वर्षेपर होऊन गेली तरी न बांधणी सतत चालते आहे. त्याचा लंबक २३ फूट आहे. मिनीट फाटा १४ फूट आहे व तास कटा ९ फूट आहे.

भारताच्या इतिहास

विजयनगर साम्राज्याची स्थापना केली
ह्याची याचिका अनेक किंवदंती ■
गोष्टी रूढ आहेत.

असे सांगतात की संगम नांवाच्या एका
गृहस्थाला पांच मुले होती. त्यात हरिहर
राय व बुक्कराय पुढे प्रसिद्ध झाले. पांच
भावंडांनी मिळून तुंगभद्रा नदीच्या दक्षिण
तीरावर, उत्तरी तीरावरच्या अनेकोग्घी
कोटासमोर विजयनगर शहर निर्मिले व
विजयनगर राज्य स्थापन केले.

■ भावंडांना या नगराची ■ साम्राज्य
स्थापन करण्याची प्रेरणा नांदी विचारण्या व
त्यांचा भाऊ सामन नांवाच्या कडून मिळाली.
दोघे ■ होते व विद्वान पंडित होते.
वेदांचे ■ भाष्य याच साधने लिहिले.

काही लोकांच्या मते हे पांच भाऊ
तेळगु भागी मांठावले निवासी होते.

काकतीयाना राज्यातून येऊन तुंगभद्रेच्या
काठी येऊन राहू लागले होते.

एवढे सरे की हरिहरराय, बुक्कराय ■
त्यांच्या सिपा ■ उत्तरेकडून नुसत्या-
नांच्या ज्या ज्याच्या ■ त्यांना आपले
जोडे व साहस दाखवून लोह दिले ■ त्यांना
या कारी परेच ■ पण मिळाले.

या भावांनी परकीय सत्ता, धर्म, सभ्यता
व संस्कृति यांचा प्रभाव कमी करण्याच्या
कामी आपली सर्व शक्ति संपूर्ण पातली व
सुमारे तीन शतके भारतीय संस्कृतीचे रक्षण
केले. त्याचप्रमाणे बहमनी राज्य दक्षिणेकडे
किंवा उत्तरेकडे वाढू दिले नाही. ज्या
वेळच्या देशाच्या राजनैतिक स्थितीची
गुरुकिल्ली जणु काही विजयनगरच्या
हाती होती, असे ऐतिहासिकांचे मत
आहे. भारताच्या इतिहासांत विजयनगर

साम्राज्याला महत्त्व मिळण्याचे मुख्य कारण
हेच होय.

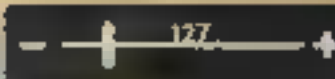
विजयनगरच्या गादीवर संगम घराण्याचे
राजपुरुष राज्य करीत होते. पहिल्या
बुक्कराय व पहिल्या हरिहरराय यांच्या
कारकीर्दीत होयसळीच्या राज्याचा बराच
भाग विजयनगर साम्राज्यात सामील ■
१३७४ मध्ये बुक्करायने चीन देशात ■
राज्यतून पाठविला. सन् १४७८-७९ मध्ये
त्याच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा द्वितीय
हरिहरराय हा गादीवर बसला. त्याने
■ नांवाबरोबर 'महाराजाधिराज राज-
प्रभु' ही उपाधि धारण केली. त्याच्या
राज्यात सर्वत्र ■ नांदत होती. शिळा-
लाच्या जागारे मने कळते की त्याच्या
कारकीर्दीत विजयनगर ■ मुसलमान यांची
परस्पर पुढे झळी होती.

बहमनी राज्याच्याशीच विजयनगराचे
राज्य व इतर राज्ये यांची आपसांत पुढे
होत होती. सन् १३७८ मध्ये द्वितीय
हरिहरराय याचा मुलगा द्वितीय बुक्कराय
जाने आपल्या भावाच्या सत्ताबद्दीने कृष्णा
व तुंगभद्रा ■ नद्यांच्या मधील रायचूर ■
प्रदेश ■ राज्याला जोडण्यासाठी

बहमनी साम्राज्यावर उत्तरेकडे सारी केली.
या प्रवेशासाठी विजयनगर ■ बहमनी राज्ये
यांचा पुढे किंवा बर्पापासून वाढ होती.
परंतु या युद्धांत द्वितीय बुक्कराय याचा
फिरोज शाह बहमनी याच्या हाती पराभव
झाला. सन् १३७७ मध्ये द्वितीय बुक्कराय
याला या युद्धातून लुकसान भरपाई देऊन
संपी करावी लागली.

सरी द्वितीय हरिहरराय याच्या कार-
कीर्दीत विजयनगरचे साम्राज्य दक्षिण
हिंदुस्थानांत पसरले. म्हैसूर, कर्नाटक मात,
चंगलपेट, चिक्तावली, काजीरम बगैरे

राज्ये विजयनगर साम्राज्याला जोडली गेली. द्वितीय हरिहर हा शेव होता. तो विरूपाक्ष स्वामीचा भक्त होता. परंतु इतर पंथ भक्त यांचा तो आदर करी. सन १४०६ च्या आंगस्ट महिन्यात तो मरण पावला. त्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्यामुळात गादीसाठी भांडणे सुरू झाली. शेवटी ५ नोव्हेंबर १४०६ मध्ये पंचम देवराय गादीवर बसला. बहमनी मुळतानांबरोबर युद्ध करीत असता अनेक वेळा त्याचा पराभव झाला. सन १४२२ मध्ये तो मरण पावला.

त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा विजय मुकुताय (पंचवा वीर विजय) याने काही महिनेच राज्य केले. त्याच्या नंतर त्याचा मुलगा द्वितीय देवराय हा गादीवर बसला. बहमनी मुळतानांच्या हाती याचा पराभवदेखील अनेक वेळा झाला. परंतु

याने राज्य व्यवस्थेत पुष्कळ सुधारणा केल्या. बहमनी मुळतानांशी करण्यासाठी त्याने आपल्या सैन्यात मुसलमानांना देखील भरती केले. व्यापार वाढविण्यासाठी त्याने नांवाच्या एका रस्त्याला 'दक्षिण समुद्राधिपति नेमले. राज्याभ्यांत तो त्याचा उच्च वाहत होता. त्याने समुद्र वार व्यापाराची देखरेख करण्याच्या कामावर नेमले होते. सन १४२० मध्ये इटलीचा प्रवासी व त्यानंतर १४४३ मध्ये इंग्लंड देशाचा राज्यदूत विजयनगरच्या दरबारी आले. त्या दोघांनी विजयनगर राजधानी व विजयनगर साम्राज्य यांची फार प्रशंसा केली. तोपर्यंत विजयनगर साम्राज्य सर्व दक्षिण हिंदुस्थानात अकेपर्यंत पसरले होते. विजयनगरसाम्राज्याची कीर्ति त्यावेळी कळसाळा पोचली होती.

प्रह्लाद चरित्र

[२]

हिरण्यकश्यपु तपश्चर्येसाठी निवासा त्या वेळी त्याची बायको लोलाबती यरोदर होती. त्याच वेळी इंद्राने राक्षसांच्या राज्यावर घ्मारी त्याने राक्षसांचा पराभव केला व लीलाबतीचे हरण करून तिला बरोबर इंद्रलोकाचे घेऊन गेला.

तेव्हा नारदाने इंद्राच्या दरबारी त्याला मागितले की तू हिरण्यकश्यपूच्या बायकोला हरण करून घेऊन आला आहेस. पण त्यांत ठेव ती एक पतिव्रता साध्वी आहे. तिला सोडून दे."

परंतु इंद्राने नारदाचे ऐकले नाही व म्हणाला—"तिला मुळगा झाला म्हणजे त्याचा वध करून मी तिला सोडून देईन."

तेव्हा नारदाने त्याला मागितले की तिच्या पांटात एक हरिभक्त आहे. ते कळक्यानंतर त्याने तिला सोडून दिले. नारद लीलाबतीला आपल्या आश्रयांत घेऊन गेला आणि त्याने तिला ज्ञानोपदेश केला. तो उपदेश लीलाबतीच्या पांटात असलेल्या अर्भकाला सहजी मिळाला.

हाच पुढे भक्त प्रह्लाद या नावाने प्रसिद्ध हिरण्यकश्यपूला एकंदर भार मुले. अनुग्रह, संदेश व अश्वी इतर तिघांची नावे होती. प्रह्लादच सर्वात प्रसिद्ध झाला. तो एक सुशील मुलगा होता. जन्मल्यापासूनच तो हरिभक्त निघाला. खेळते वेळी, शोषते वेळी, खावांपिठांना त्याचे चिह्न सदा हरिचरणीच बसत असे.

हरिमळीच्या आनंदात तो कीर्तन करी व गाणे. कोणाला तरी उत्तर देई, कोणाशी बोलू. विसरत नसे. कधी त्याच्या होक्यांतून आसबें येत, तर कधी तो मीनमत घेऊन हरीचे ध्यान करी. रात्र दिवस तो हरिमळीत लीन राही.

राक्षसांचा गुरू मुक्ताचार्य याला बंद व जपक असं दोन मुल्ले होते. ते हिरण्यकश्यपूच्या घरीच व इतर मुक्ताचरोवर महादाला राजनीति शिकवीत.

विषाध्ययन करीत असतां प्रहाद सर्व ऐकून वेई. परंतु त्याचा त्या विषेवर कधीच विषास नसला नाही.

एकदा हिरण्यकश्यपूने प्रहादाला मांडी-
पेऊन विचारलें—“बाळ, तूं इतके दिवस विषाध्ययन करीत आहेस. तुला सर्वांत विषा कोणती वाटते !”

प्रहाद म्हणाला—“बाबा ! काम, कोण, मर, भासर ॥ वहरिपुंनीं पारी बाजूनीं घेरलें आहे. रात्रांत एकांत स्थानी हरीचे भजन करावें असे फार वाटते.”

हिरण्यकश्यपूला ते ऐकून मनस्वी राग ॥ सीतावडीला म्हणाला—
“मुळांचीं धनें कोवळीं असतात त्रिकडे बळखाची तिकडे बळतात. पहा मुक्ता विपदतो आहे. वेळीच काळजी घे.”

बंद व जपक यांना ही बातमी कळली. ते महादाला बोलावून एकांत स्थानी बसले आणि त्याच्या प्रेमानें कुरवाळून म्हणाले—
“बाळा ! तूं बुद्धिमान आहेस. नेहमी स्वरे बोलतोस. हरिमळीचे लूळ तुला कोणी कावले ! इतर मुळांच्या होक्यांत हे लूळ कसे नाही शिरले !”

“देवाची भावाप्य असो कांही नाही की तीसुलें ननुच्याच्या इतकांत आप-पर उत्पन्न होतो. हा प्रमाणा फेर मगदेवाला देखील प्राप्त देतो. मग तुमच्या आमच्या साम्यवा शर्यळाकांतील लोकांची गोहच नको सांगायला. मोहबुंधकासारखा हरि माझे मन ॥ हृदय आकृष्ट करतो. म्हणून तुम्ही जे कांही बोलता व मला स्वतःस जे कांही घुनतें त्यातक्य भेद मला कळतो.” प्रहाद म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून दोघा मुळांना महादाला जास्तच राग आला. म्हणाले—“बंदन

वनासारख्या या दैत्य वंशाचा नाश करण्या-
साठी त्या विष्णूने स्वतः कुन्दाड होऊन तुला तिचा दांडा केलेला दिसतो आहे.” प्रहाद गुरू जे सांगत ते निमृष्टाये ऐकून वेई. कांही काळकोटस दोघा मुळांची साखी घाली की प्रहादच्या होक्यांतलें लूळ गेले असावें. ते त्याला हिरण्यकश्यपू-
कडे घेऊन गेले.

हिरण्यकश्यपूने प्रहादाला मांडीवर पेऊन प्रेमानें विचारलें—“बाळ ! तूं इतके दिवस विषाध्ययन ॥ स. तुला कोणती विषा सर्वांत जास्त आवडती !”

पहाड म्हणजे—

“अर्चने कीर्तने विष्णोः स्मरणं पादपरेष्वम् ।

अर्चने नमने शरणं तत्त्वमात्मनिषेधतम् ॥

ही नवविधा भक्ति सर्वांत उत्तम विद्या आहे पितृवर !”

हिरण्यकश्यपूच्या दोघां गुह्याचा राग आला. तो त्यांना म्हणाला—“ तुम्हाला पदारेचे स्वादून गुह्या माझ्या अर्चने स्तवन करायला शिकवलेत माझ्या मुलांका !

दोघे गुह्य म्हणाले—“महाराज ! ही विद्या त्यांना शिकून मिळालेली नाही. अशी विद्या शिकून मिळत पण नाही. म्हणजे ही विद्या अवगत होते.”

ते ऐकून हिरण्यकश्यपूने आपला राग प्रह्लादावर काढला. म्हणजे माडीवरून जमिनीवर आपटीत विचारले आगला— “मुष्टा ! कोठून रे शिकून आलास ही विद्या !

“इंद्रियांचे शून्य झाल्यावर संसार सागरांत बुडणाऱ्या हरिभक्ताच्या इद्र्यांत ती आपोभाप उचळते.”

ते ऐकून हिरण्यकश्यपूने सैनिकांना बोळवून प्रह्लादाला इच्छासमोरून घेऊन जायला सांगितले. म्हणाला—“बाबा बघ करा. याच्या मुळथाचा आनें बघ केव्हा खात्री आराधना करणारा माझ्या दोघी झुज्या आलेला नाही. का माझ्या अर्चुचा तो माझा अर्चु. पांच वर्षांच्या ब्या- वासून आनें बाबांशी बघ करायला ठरविले तो पुढे काय करणार नाही हे सांगनें असक्य आहे. म्हणजे माझा असला म्हणून झाले. हाताला रोग झाला तर हात कापून टाकतोच की नाही ! म्हणजे पुढून टाका, आर्चांत बाळा, काय बाटेक ठे करा. बाबा बघत झाला पाहिजे.”

दुर्गेशनंदिनी

पावसाळा नुकसाण झुकू लागला होता.

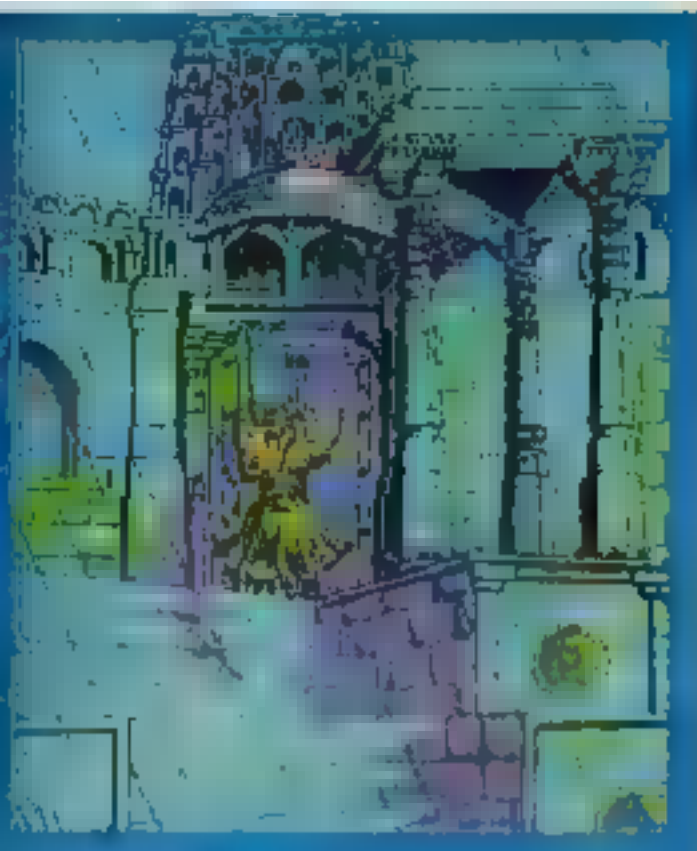
संध्याकाळची वेळ होती. विष्णुपुराहून मंथारनका जाण्याच्या वाटेवर एक तरुण पोवेस्वर एकदाच जात होता. तो त्यावेळीं ज्ञा जागी होता ते एक विस्तीर्ण सपाट मैदान होते. कळोस पठार या भीतीने त्याने आपला पोटा मरणावर सोडला होता. मैदान वार कळून जाईपर्यंत सूर्यास्त झाला व त्याने मेघाच्यादित झाड्यामुळे हात कळोस पठार की पुढे वाट दिसनाली होती. वीज चमकली म्हणजे पुढील वाट दिसते. तेव्हाच नाटां वेईक तितका तो पुढे जात होता.

आणखी काही वेळाने तोसाच्याचा झुक झाला. पोटा मेईक तिकडे जायचे असे त्याने मनाशी ठरविले असावे. कारण हातांतली कगाम सैक झाली होती.

काही अंतर पाहून येस्वावर घोड्याचा पाय दगडाळा लागल्याचा झाला. त्याचवेळीं वीज चमकली आणि त्या तरुणाच्या समोर इमारत दिसली. त्याने त्याची उत्तरेन पाहिले तेव्हा पायरीला घोड्याचा पाय लागला होता हे कळले. त्याने घोड्याला तेथेच एक झाला बांधून ठेवले आणि निघण्याची जागा मिलेक या आशीने तो पावण्या चहुं कगळा. पुन्हा वीज

बरोबर नाही असा विचार करून त्याने हातानेच जोरजोराने दार राजवाड्या सुवात केेली. आंतली कडी तुटली व बाग्याच्या तळाच्यामुळे दार एकदम उघडले गेले. तरुण जात-गेला. त्याला आत शरीक पुसट आवाज ऐकू आला. कोणीतरी बोलत होते. बाग्याच्या भोंवतणी दिवा बिशका. म्हणून कोण बोलत आहे हे कळायला काही मार्ग नव्हता.

त्याने देवाला नमस्कार केला व विचारले-
"कोण आहे जांत ?" त्याचे उत्तर त्याला मिळाले नाही. पण बागच्यापा आवाज मात्र आला.

त्याने दार बंद केले व ऐकू जाईल अशा स्पष्ट व करकसा आवाजांत म्हणाला-
"आंत जो कोणी असेल त्याला मी सांगत आहे. मी या दाराजवळ बसून बिभ्रति बसत आहे. माझ्या हातांत तळवार आहे. आंतून कोणी येऊन उघड्यादबळ केेली तर त्याला शिक्षा बाकल ही तरुवार समर्थ आहे. जांत कोणी नीच असेल तर तिने निश्चितपणे बिभ्रति ध्यावी. तिच्या केसालाडि बळक लागू देणार नाही."

भोवता घेऊन एक बायली आवाज स्पष्ट ऐकू आला-
"कोण आपण ?"

ती प्रश्न ऐकून व एका झोचा ती आवाज आहे हे ओळखून ती तरुण बकिड साळा. त्याने प्रभावे उत्तर देण्याऐवजी उत्तर प्रश्नच केला-
"मी कोण आहे, कळव्याने तुम्हाला काय कायदा ?"

"वाही, आम्ही म्हाको होतो. म्हणून बिभरते." त्याच आवाजांत उत्तर मिळाले.

"मी एक तरुण आहे. तुम्ही कोण हे कळव्यांत मी आपल्याबिषयी काहीच सांगू इच्छित नाही. तुम्हाला कोणत्याच प्रकारे फस किंवा फट होणार नाही, एवढेच मी सांगू प्रकन." हो तरुण म्हणाला.

"आपल्या त्या दडाने आम्हाला धोर आला व जीव भोव्यांत पडला. इतका वेळ पण आतावर होत होतो व मनांत धाकपूक वाटत होती. आम्ही संघराळाळा सैलेच-गव्या दर्शनासाठी देवळांत आलां होतो. आंत पाऊळ टाकल्यापासून सोसाळ्याचा वारा सुरू झाला व त्या पाटोपाठ पाऊस पडू लागला. आपल्या बरोबर आलेले लोक पुत्रा संस्कारावर धावे असे समजून आम्हांला पोचवून निघून गेले. बाह्ये पण परत गेलीं. अशा तऱ्हेने आम्ही येथे अडकून पडलो आहो." ती म्हणाली.

"काही काळजी नाही. रात्रभर येथेच बिभ्रत करा. उवाटल्यावर तुम्हाला सुमण्या परी मी पोचता करीन." तरुण म्हणाला.

"सैलेभर आपले कसबाण करो !" ती मी म्हणाली.

संघरात्रीच्या सुमारास वारा व पाऊस ओसरला. तरुण म्हणाला-
"मी जवळच्या लेवे गावांतून दिवा घेऊन येतो. तोपर्यंत तुम्ही येथेच निश्चितपणे बसून रहा."

आंतून ती मी म्हणाली-
"दिवासाठी फार दूर जावची गरज नाही. पुत्रा-बाचे घर जवळच आहे. तो रानांत राहतो म्हणून

त्याच्याकडे सतत विस्तार पण लावीने असणार."

तरुण देवळातून बाहेर आला. त्याने दार ओढून घेतले. बाहेर दुधासारखे वादळे होत. चांदण्यांत देवळाच्या चौकीदाराचे घर दिसले. त्याने जाऊन चौकीदाराला जागे केले. परंतु चौकीदार दार उघडून बाहेर येईना. त्याला भीति वाटत होती. अवेळी मध्यरात्री चालू असता येणार! दाराच्या फटीतून त्याने तरुणाला पाहिले. तरुणाने फुकटात दिवा मागाकड आणो

नाही. बसित येईन असे सांगितल्यावर चौकीदाराने दिवा लावून दिला. तरुण दिवा घेऊन देवळांत आला. देवळांत संगमरमरी दाराचे शिबडिंग होते. त्याच्या एकीकडे त्याला दोन कुडीत झिपा असलेल्या दिसल्या. एक राने तरुण होती. तिने दिवा आत आल्याबरोबर पदर घेतला. राना कडून उभी राहिली. तिच्या व आमुपजावळून ती कुडीत व घराण्यांतली बी आहे हे सडक फळण्यासारखे होते.

दुसऱ्या मुमारे पसतिसाच्या घरांत असावे. ती तरुणीची दासी असावी असे तरुणाला वाटले. ती दासी नाही. दासविण्याचा प्रसन्न तिने केला. तिच्या बोकल्या-ते भोळ्यापणात विशेष कटिण नव्हते. गोंड सडांत आल्याशिवाय राहाली नाही, त्या बंगाली झिपा नव्हत्या, पश्चिमकडील घांतांतल्या होत्या.

सर्व नाजूक चांगला डबेड पडेल असा तपेने दिवा ठेवून तो तरुण दोघीच्या सभोर उभा राहिला. दोघींना तो चांगला

दिसला. त्याचे वय पंचविसाबाहेर नसावे. फंद हानी, आजानुबाहु, देहाची काठी, एक मुंकर राजपुरुषाची सर्व लक्षणे होती. रंग गोरा, हलक्या घोपटी रंगाची बळे कमरेला बांधत असलेली तरुवार. उजव्या हातात भाळा डोक्याला बांधला शुभ फेटा पाहून एक राजपूत वीर आहे असाय नव्हती.

त्याला व त्या झिबांना परक्यांची ओळख व्हावी असे फार वाटले. त्यानेच ओसुनच दर्शविले. म्हणाला—"उच कुडीत घराण्यांतल्या दिसतां माहा. म्हणून तुमची ओळख विचारतांना मनाला थोडा संकोच वाटत आहे. काही कारणामुळे मला सांगणे शक्य नाही, मज तुमच्यासभोर नाही. म्हणून तुमचा परिचय असे मात्र फार वाटते."

दासीसारखी असलेली बी म्हणाली—"बायकांनी स्वतःची ओळख कधी काय सांगायची! त्यांनी मागे किंवा वानूला दृष्टिआड राहण्यांतून त्यांचा गौरव आणि ओमा आहे. त्यांना हुदा नसतो की काही घंदा नसतो. कोणार्थ नांव घेऊन त्यांनी

ओळख सांगायची! एलीचे नांव तोंडाने उच्चारणे त्यांना शोभत नाही."

तरुण त्यावर काहीच बोलला नाही. त्याचे मन त्या तरुणीकडे आकृष्ट होत होते. आपल्या दासीच्या आड उभी राहून नफून मधून पयराबाहेर तोंड काढून त्या तरुणाकडेच होती. तिच्यावर एकदा दृष्टि पडल्यापासून त्याची नजर तेथे अटवून राहिली. सौंदर्य त्याने आशुष्यभरांत पूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

परक्यांच्या नजरा मिळल्या दोघांच्या मनाचे समभाषण झाल्यासारखे भासले.

तरुणाकडून काही उतर न आलेले पाहून ■ दोघांच्या नजरा भिडलेल्या पाहून ती की तरुणीच्या कानाजवळ तीच नेऊन हळूच म्हणाली—“साक्षान् हीलेभराच्या समोरच म्हयंभराचा विचार आहे वाटते.”

होठे महारुखासारखे करून पण गाकम-
माळांत हसत ती तरुणी म्हणाली—
“पुढे कर ग !”

मेमपाक्षांत गुरफटल्यानंतर आपल्या
कसलीका कष्ट सहन करावे लागतील व
म्हणून वेळीच तिला बाहेर काढण्याच्या
विचाराने ती तरुणाला म्हणाली—“य

बादळांत सांगडून आम्ही बराच वेळ येथे
वडवून राहालो. आतां पाऊन थांबला
आहे व बारा ■ बांबला आहे. म्हणून
आम्ही हळूहळू परी जाऊं.”

“मलाहेलीक पुढे जायचे आहे व
ठरल्या जागी पोचायचे आहे. आपल्या
या मपराची अरक्षितपणे जाणे मला
रास्त वाटत नाही. म्हणून मीच तुम्हाला
तुमच्या घरी पोचवून देईन.” तरुण
म्हणाला.

“तुमची एकरी कुत्रा आहे मामच्यावर.
पण एक विनंति आहे आपची. आपण
आपल्या कामावर जावे. आम्ही कुलदुपचा
वासविण्याऐवजी ■ बोलल्याचा राग
मानू नये. की जात आमची. पक्षोपही
फुंकून वाऊन टाकावे लागते आम्हांला.
समजा, तुम्ही आळांत आम्हांला पोचवायला
बरापर्यंत आणि आमच्या मालकांनी, म्हणजे
आंच्या वडिलांनी विचारलेच की ■ राजाच्या-
वेळी तुमच्याबरोबर येवारा तो नरक कोण,
तर आम्ही ■ उतर पायवे !”

■ क्षणभर थांबून ■ विचार ■
म्हणाला—“सांगा की मानसिंह महाराजांचा
मुलगा जगतसिंह साच्याबरोबर आळांत !”

ते ऐकून दोघी जगापल्या, जणुकांही
देवळावर वीजच कडाडली. दोघी जरा एका
बाजूला सरकून उभ्या राहाल्या. बासी पदर
साबळून संकोचाच्या स्वरांत बांडी बंदून ■
मान त्याची ■ म्हणाली—“युवराज !
नकळत वृक ■ आमच्याकडून कामा
करावी.”

जगतसिंह स्मित ■ म्हणाला—“तुम्ही
केलेल्या अपराधाबद्दल क्षमा केली. पण
तुम्ही आतां आपली ओढस सांगितली
साहीत तर ■ दंड करीन.”

तरुणी स्मित करून म्हणाली—“तो दंड
आम्हांला मान्य आहे. कांही हरकत नाही.
आज्ञा करावी !”

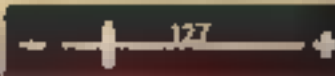
“तुझ्याबरोबर मी तुला परी पोचली
करीन, हाच तो दंड.” युवराज म्हणाला.

इतक्यांत बाहेर घोड्यांच्या टापांचा
ऐकू आला. तरुण लगेच दंबळा-
बाहेर गेला. संभरावर रजपूत घोडेस्वार
येत होते. ते त्याचेच अनुयायी होते. तो
मोहिमेवरच विष्णुपुंगव गेला होता. तिकडून
परत येत तो आपल्या अनुयाया-
पासून एकटाच दूर निवून गेला होता. ते
त्याच्या पाटांपाठच येत होते.

“दिलीभराचा जय असो !” जसा जय-
जयकार सैनिकांनी केव्हाच एक घोडेस्वार
पुढे येऊन म्हणाला. “पुष्कळ घोष केला
आपला. शेवटीं शांडाळ बांधलेला आपला
घोडा दिसला.”

“जबलच्या खेडेगांवांत दोन
पाळण्या किंवा दोन्या आणावला दोघां
सैनिकांना पाठव आणि दोघांना येथेच
रहायला सांग. बाकी सर्व पुढे चला.”
जगतसिंह त्या घोडेस्वाराला म्हणाला. युव-
राजाने दोन पाळण्या आणावल्या सांगितल्या
आहेत हे ऐकून रजपूतांना आश्चर्य वाटले.

या अवधीत तरुणीने [redacted] दासीला विचारले—“ [redacted] ! माझी ओळख [redacted] ग करून विडी नाहीस राजकुमाराची !”

“का [redacted] दिडी नाही हे मी त्याला तुझ्या बाबांसमोरच सांगेन.” विमला म्हणाऱ्या, पालखी आणायला म्हणून जे सैनिक गेले होते त्याच्या बरोबर त्या जिवांसाठी [redacted] स्वतःची बाहेर [redacted] नेत असलेली बिसली. [redacted] पाहून जगतसिंह देखान येऊन म्हणाऱ्या—“तुमच्या [redacted] सैनिकांनी आम्ही मागावलेल्या पालख्या पाहलेल्या दिसतात. जरा बाहेर येऊन [redacted] तुमचेच [redacted] आहेत मा पाहून घ्या.”

विमला बाहेर येऊन म्हणाऱ्या—“होय, आपचेच लोक.”

“सर मग त्यांनी मला [redacted] पाहणे बरोबर नाही. आजली [redacted] आठवडा तरी मी येथे

तुम्हांला दिसले किंवा भेटले हे कोणाला कळता [redacted] नवे. तुम्हा सतीने माझे पण बोरले आहे. पण तुमच्या दोघांच्या विषयी मला मात काहीच कळले नाही.”

“मुवराज, मी आपल्या सलीखीची काही सांगितले नाही तर त्याचेदेखील एक कारण आहे, एवढे कळल्यावर देखील कळून येण्याची इच्छा मनांत असेल तर पंधरा दिवसांनी आपण सांगाल तेव्हा मी आपणांका भेटून सर्व सांगायला तयार आहे.”

काही वेळ विचार करून तो म्हणाऱ्या—“त्या दिवशी येथेच भेटावे म्हणतो. तेव्हा भेटणे शक्य झाले नाही तर आपची आपली भेट पुन्हा [redacted] होणार नाही.” असे सांगून त्याने त्या तरुणीकडे वळून एकदा पाहिले व घोळावर वसून निवून गेला.

[पुढील गोष्ट पुढील संख्या]

भाग्यहीन

विक्रमाकाने आपला दड सोडला नाही.

[redacted] पुन्हा त्या [redacted] गेला. झाडावरील पेल काढून ते लांबावर टाकले आणि मुकाळ्याने झुजानाकडे जाऊ लागला. तेव्हात घेतातील घेताळ बोळ लागला. तो म्हणाऱ्या—“राजा, मला कळत नाही की कोणत्या अपराचाचे प्रायश्चित्त म्हणून तू एवढ्या अपराचीं जसे [redacted] करीत आहेत. जगात जसे किती तरी लोक आहेत जे अपराचाशिवाय भयंकर शिक्षा भोगील आहेत. त्या साकेठाचेच [redacted] ना, तुला कदाचित त्याची गोष्ट माहीत नसेल. सांगतो, ऐक.” असे सांगून त्याने गोष्ट सुरू केली.

उपरीनर देशांत साकेत नांवाचा एक खाटीक राहात असे. एकदा पाळण्याची कला त्याला अवगत होती, म्हणून त्याच्याकडे बकरीचे [redacted] उत्तम मिळत असे. दर

पेताळाच्या गोष्टी

दूर भंढाराकड जोक येत ■ मांस विकत घेऊन जात. धागुळे ■ चांगली मिळकत होव असे.

एकदां एक म्हातारा त्याच्या मुकामांत आला. त्यानें मांस विकत घेतलें व त्याबद्दल ■ एक चांदीचें नाणें दिलें. साकेतानें पुर्वी कधीं तसलें नाणें पाहिलें नसल्यानें त्याला मोठे ■ वाटलें. तें पाहून त्याला खूप आनंद झाला. त्यानें तें एका निराक्या विझवीत ठेवून दिलें. ■ दिवसापासून तो म्हातारा रोज साकेताकडे मांस विकत घेव्यासाठीं येई व एक चांदीचें नाणें देऊन जाई.

साकेत शेळ्यांमज्जांना चांगलें खावळा प्यावळा पाकून बघपुष्ट करीत असे. आस-पासच्या गांवांचे पाटील शेतकरी कोरे सर्वे शुभ लागण्यासाठी त्याच्या जवळून शेळ्या मेल्या घेऊन जात असत. पुढे पुढे तो अशा विक्रीसाठीच आसरासच्या गांवांतून चांगल्या जातीच्या मेल्या निवडून आणू लागला. धागुळेहि त्याला बराच पैसा मिळत असे.

हा वर्षी त्याच्याजवळ बरीच चांदीची नाणीं जमली होती. तीच देऊन शेळ्या-मेळ्या ■ घेव्याचा त्यानें निश्चय केला. त्यानें पिशवीत हात पाकून नाणीं बाहेर काढली. ती पाहून तो तर ■ बेघुद्वर झाला. कारण ■ नाणीं ठिकठिकां होऊन गेल्या होत्या. निराशा, दुःख, कोप, सर्व एकत्र होऊन त्याच्या अंगाळा ■ सुटला—“बांगलेंच फसविले त्या म्हाताऱ्यानें, वेडें दे त्याला. चामडीच खेळवितो त्याची.” संतापानें साकेत आपल्याशीच पुष्टपुष्टला.

“काय झालें ! कोणी फसविले” एक गिन्हाईक विचारीत होता, तेव्हांच तो म्हाताराहि तेथें आला. त्याला पाहतांच साकेत उडी ■ बाहेर आला व त्या

म्हाताऱ्याची मानमुदी पकून ओरडला—
“चार, लुका ! ■ फंसवतोस काय !”

साकेताला दूर लोटीत म्हातारा गरजला—
“काय ! पुन्हां बोल, मसे कांहीं बोलकास तर म्हा. पिजून काडीन तुला ! ■ खेळकले नाहीस वाटतें अजून.”

“माझें रे काय करणार ! खऱ्याकड कधीं मरण नसतें. पोच्य देऊन पुन्हां चोराच्या ■ आहेत.” साकेत म्हाताऱ्या व म्हाताऱ्याला धाक लागला.

“तुंच आकर आपलें तोड भावि हात. किं झेगाळा पाडीत नाही नोंस्पेतच” असें म्हणत म्हातारा ठोकांच्याकडे पाहून म्हणाला—“तुम्ही आजपवेत जें मांस खावेंत तें बकरीचें नसून नरगांस होतें. पहा जाऊन पाहिजे ■ त्याच्या परांत घेत पडललें माझे कीं नाही.”

“सोटे सपजोळसोटे.” लाटीक ओरडला. तो म्हातारा मांचिक होता. तो ताक्यानें म्हणाला—“पुराव्यासह सिद्ध करून दाखवितो. चहा, माझ्या बरोबर त्याच्या घरांत.” असें म्हणत म्हातारा कांहीं लोकांना घेऊन साकेताच्या घरांत गेला. साकेत पाटोपाट वेत होताच. म्हातारा सर्वांना घेऊन त्याच्या

घराच्या मागीर लोकींत गेला. तेथें स्वतःवर एक घेत पडलेले सर्वांनी पाहिलें. तें पाहून साकेत सुद्धा थक झाला. ■ स्वतःलाच त्याचे आश्चर्य वाटलें. ज्यांनी तें पाहिलें त्यांनीं विडून साकेताला खूप खूप रोष दिला. इतका की त्याच्या खावा दोव्या फुटला.

त्याला शुद्ध जाती तेव्हां जवळपास कोणी नव्हतें. त्याचे परदार सर्वे लोकांनीं लुटून नेले होते. आतां येथें राहण्यांत अर्थ नाही. म्हणून लोकां दे गांव सोडून दूर येथीं जाऊन राहू लागला. पिढीजात चांगार

असह्याने त्याने आतां बाह्याचा बंधा
मुक्त केला. हातांत कसत असह्याने
त्याचि घेतांत यश आले.

दुर्दैव एकाद्याच्या पाठीस लागले कीं
हात धुवून मार्गे लागले.

एक दिवस साकेत मायच्या दुष्कांनांत
बसून शिवत होता. तेवज्यांत रस्त्या-
वरून शिंप कुंकूयाचा आका
मणून त्यानें वर मान करून पाहिले. राजा
मायच्या कांही नोकरीच्या बरोबर बोव्यावर
बसून शिकारीला चालला होता. साकेतका
पाहतांच राजाने नोकरीस आला

दिली—“त्या काण्याचा संभर फटके मारून
देखानाहेर हाकलून पा.” तो
असह्यून वाटला. मार्गे परतून निघून गेला.

राजाच्या आज्ञेवरून साकेताला संभर
फटके मारून त्याला राज्याबाहेर हाकलून
देण्यांत आले—“अरे मी असा काय
अस्ताव केला !” साकेतनें विचारले.

“मायच्या काण्याचे दर्शन अग-
राकुनी आहे. त्यांतून हावा आंधळा
असला तर तो कारक वाईट म्हणून हा
देस सोडून गेलेच पाहिजे.” सैनिकांनी
सांगितले—“बाही तर घट्ट दंड मिळेल.”

विचारा साकेत तो देस सोडून जावली
दुसऱ्या देसांत गेला. तेथे दूर एका बाजूला
एका कोपऱ्यांत त्यानें वेतले
तेथे राहू लागला.

दोन टिकाणीं दोन ठन्हेचे अनुभव
भाल्याने तो फार सावधगिरीने राहू
लागला. तो सहसा बराच्या बाहेर
नसे. कोणाकडे पाहता नसे. कोणाशी
बोलत नसे.

असे किती दिवस कोणी राहू सकेल !
त्यास परांतत्या घरांत बसून गुदमरल्या-
सारसे होऊ लागले. बाहेर जावे,

कोकांली कोकावे, गव्या माराव्या, हंसावे,
मनभोकळे कराने, असे वारंवार वाटू लागले.

एक दिवस रात्री तो मीतवीतच झोपला
मुंडासे बांधून बराच्या बाहेर पडला. बांदा
गेला असेल नसेल तोच पाठीमागून
च्या टापा पेकू आल्या. कोणी राजा बरीरे
मेठा आहे काय म्हणून तो भूम पळत
मुटका आणि एका घरांत शिरला. घराचे
दार नुसते ओटलेलेच होसे म्हणून
तो आंत गेला व थोड्यावेळाने निघून जावे
असा विचार करू लागला. पण एवढा
विचार करण्याचा त्याका वेळच मिळाला

नाही दीवा अडवाई माणसांनी त्याला दोन्ही कडून घालें आणि म्हणाले—“अरे दुष्टा मिळी दिवस दडून राहाशील! आकास का नरही आपणव.”

साकेतानें भीतभीतप विचारलें—“कशा कशासाठी पकडलेंत? मी काय केलें आहे? काय चुक आहे माझी?”

“बाइका! [ ] ! बराच साव झाला आहेस. सैं आज तीन दिवसांपासून आमच्या भातकाळा मारण्यासाठी तळवार घेऊन हिंजतो आहेस, तें काय आम्हांला माहीत नाही? आम्ही पळविल्या आलो की

पळून बात होतास. असा सल्लुपुरासारखा तोंडाकडे [ ] पाहालोस.” ते म्हणाले.

“कोण तुमचा मातक? तुम्ही कोण, [ ] कांहीच माहीत नाही. [ ] गांवांत मी नवा आहे.” साकेत म्हणाला.

“आम्हांला कंसवतोस काय? आम्ही कांही पकड घालें नाही की तूं म्हणशील त्यावर विश्वास ठेवून सोडून देऊं. जर [ ] मातकाळा मारण्याचा तुला बेट नव्हता तर मला मपरानी येथे वेऊन लपण्याचे कारण काय? कमरेला तळवार आहे [ ] नाही” असे म्हणत त्या दोघांनी उम्याठम्याच त्याची सडती घेतली. दुर्दैव विचारल्याचें, त्याच्या कमवटीला खरोखरच झालेली चामडें कापण्याचा चाकू होता. त्या दोघांनी त्याला सरळ न्यायाधिनाकडे नेलें. तेथें [ ] चौकशी करतां न्यायाधि-
शाला समजलें [ ] त्याला एकदां फटक्यांची शिक्षा मिळालेली आहे. तेव्हां हा जुनाच गुन्हेगार आहे. असे वाटून त्यानें—“पुन्हां एकदां त्याला शंभर फटके मारून देशांतून [ ] लावा” म्हणून सांगितलें.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा, [ ] विचार्या साकेतवर [ ]

देवी कोप कां? कशासाठी [ ] काय चंदा सोडावा लागला [ ]? कशासाठी त्याला असें रानोमाळ हिंडावें लागलें? कशा-
साठी त्याला [ ] शिक्षा भोगण्या लागल्या? तो तर अगदी निरपराध होता. या माझ्या संकाचें निरसन तुला माहीत असून सुद्धां जर तूं केलें नाहीस तर तुझ्या शेक्याची शंभर छकडे होऊन तुझ्याच पायाशी पडतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“साकेताला उगीच नाही कष्ट भोगावें लागले. चांदीच्या तुकड्याला सापरे वनवजारा कोणीतरी चेटक-
करणारा असला पाहिजे हें जाणून सुद्धां त्या चेटक्याशी त्यानें [ ] केलें! बरे, आपल्या घरांत नसताना सुद्धां [ ] माणसानें पेट असल्याचें मासवतें पळव-
वतून तरी त्यानें [ ] समजायला

पाहिजे होतें. त्यानें आपल्यापैसां बळवा-
नाचा विरोध करायला नको होला. त्यांत गांव सोडून निघून गेला. तेथें परदेशांत [ ] कोणाचें सहाय्य? म्हणून [ ] लहान सहान गोष्टीचें सुद्धां मग वाटूं लागलें. आणि एकदां माणूस बसरला की त्याला सावरणें पडलीच होतें. तो आपल्याला सावरें रुचला नाही म्हणून त्याला जसा शिक्षा भोगण्या लागल्या. जर त्यानें प्रथमच थोडा विचार केला जसला तर त्याच्यावर अशा शिक्षा भोगण्याची पाळी आनी नसती. तो [ ] गांवांत राहिला असतां [ ] त्याला त्या गांवच्या लोकांचें थोडें तरी पाठबळ मिळालें असतें.”

[ ] प्रकारें राजाचें मीन भंग होताच वेताळ घेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां त्या झाडावर लोंबकळूं लागला.

इंद्राणी

त्वष्ट्रप्रजापतीने विभक्त्याची श्रुति केली.

तेव्हा सर्व देवांनी त्याका आपला गुरू मानले. देवांप्रमाणे दानवांनीहि त्वष्ट्र गुरू मानून त्याची पूजा केली. विभक्त्याला मज्जातीक एक भाग अवश्य मिळत असे. तो आपल्या भागातीक घोकता बडबाग दानवांनाहि देत असे. ही गोष्ट इंद्राकानुर्द्धीच आपकत नसे. का शगावर त्याने विभक्त्यालाच मानून टाकले. त्वष्ट्रप्रजापतीला त्वष्ट्र कारक राग आला. म्हणून इंद्राकाला ठार करण्यासाठी त्याने बडकुळातून त्वष्ट्राकाला उत्पन्न केले.

वृत्रासुरांना तप करून ऋग्वेदाकाला वड करून घेतले. त्याच्यापठून अनेक अमृत्य अन्न मागून घेतली. नंतर त्याने इंद्राशी युद्ध त्याला युद्धांत हारवले.

पराक्रम झाल्याने इंद्र विव्स्वकडे गेला. तेव्हा विष्णूने त्वष्ट्रासंगितले की वृत्रासुराकाला कवटानेच मारले पाहिजे. कव्हा तरी तू त्याच्याशी पैर पाडू नकोस. तेव्हा विष्णूच्या आज्ञेनुसार वृत्रासुराची मक्कशीने दोघांनी घेर सोडून मैत्रीने रहावयाचे ठरविले.

पुढे वृत्रासुर बसहीन झाला. तीन वेळा साधून इंद्राने वृत्रासुराकाला ठार केले.

वृत्रासुराकाला वड केल्यावर इंद्राकाला गर्व बढला की त्रिलोकांत त्याच्या इनका पराक्रमी कोणी नाही. एकेच काळ, प्रत्यक्ष ऋग्वेदापेक्षाहि तो आपल्याला बळाकाल समजू लागला. का नंतर इंद्राने सर्व देवांची एक सभा बोलविली व म्हणाला—“आतां का पुढे मीच तुम्हा सर्वांत अग्रे म्हणून तुमचे सर्वांचे वड भाग असोदर माझ्यापाशीच आले

पाहिजेत. मी आपल्या बांड घेतल्या नंतरच बाकीच्यांना मिळविले आणि माझ्यासून माझे वास्तव्य त्रिलोकांत राहिले.”

इंद्राची ही घोषणा ऐकून सर्व देव परस्पराकडे पाहू लागले. तेव्हा वृत्रासुराच्या त्रिलोकाकाल सर्वांनी त्याच्या पुढे मान बांधिली. हे पाहून इंद्र लुप्त झाला व चोड्या गर्वाने त्रिलोकांत गेला.

ऋग्वेदापुढे जाऊन त्याने गर्वाकडे म्हणाला—“तू वृत्रासुराकाला निरनिराळे वड देऊन एके बळाकाल करून ठेवले होतंस की तो कोणाची देखीक पर्वा करीत नसे. त्याला वड करून त्रिलोक आहे. तुला मी का परावळून पड्युल करून तुझे सर्व अधिकार स्वतःकडे घेतले आहेत. उतर त्याची पाहता हो येथून !”

“तू पराक्रमी आहेस खरे ! मी आपली जगा सोडून कसा काळ सकेन ! मला तसे वाटां नेणार नाही.” ऋग्वेदाने उत्तर दिले.

“तू स्वतःकाल समबल आहेस तरी कस ! तू पाहून मीच त्रिलोक्याति झाले आहे. मी देवेन्द्र आहे.” असे म्हणून तो त्रिलोकांतील उधावांत गेला.

ऋग्वेदाची मुळगी त्या वाटिकेत एका लावालाकी उभी राहून विचार करीत उभी होती. इंद्र तिच्याजवळ गेला. ती ऋग्वेदाची मुळगी आहे असे समजल्यावर मोठ्या अधिकारवाणीने तो तिच्या म्हणाला—“मी कोण आहे, पाहीत आहे का तुला ! मला, विष्णु मदेछ कुदां ज कार्य करू शकले नाहीत ते करणारा, महासक्तिशाली, सर्वाधिकारी आहे मी. सर्व सृष्टीकाल “त्राहि” “त्राहि” करून सोडणाऱ्या वृत्रासुराकाला ठार करून मी त्रिलोक्याला भयमुक्त केले आहे. मी देवेन्द्र आहे. तुम्हा सामाने

“पल ■■■ एकजवारी कृति कशी होईल? जर तू वृत्रासुराच्या तरी घडवू शकशील का?”

“त्याच्या सारख्या दुष्टावर पुन्हा कायत ■■■ गोष्टी कशाका!”

“जर तर तू त्याका पुन्हा ठार करून हासवशील का?” तिने विचारले.

“बेधा बाळविडी आहेस की काय तू माझी? ओळखले नाहीस वाटते मला!” इत्र जरा रागानेच म्हणाऊ.

“बेधा नाही, खरेच विचारते. तो येथेच आहे. थांब! वृत्रासुरा! इच्छे ये जरा.” तिची हांक ऐकतांच पर्वतासारखा विष्णूच ■■■ पुढे येऊन उभा राहिला.

त्याका पाहतांच इद्राने ■■■ उगारून ■■■ सोडले. परंतु वृत्रासुराच्या त्याने काही सुद्धा झाले नाही. उलट तो मिस्त्रिकलपणे हसला. इत्र मनांतल्या मनांत बरमळा. त्याचा चेहेरा ■■■ उतरला.

त्याचा उतरलेला चेहेरा पाहून ती म्हणाली—“ही तुझ्या हातून होणारी गोष्ट नाही. तुझ्या आयुष्याने पारला जाऊन मुक्त होऊन हा येथे माला आहे.” वृत्राच्या जाक्यास संमून ती पुन्हा म्हणाली—“सांग,

मातां तू काय्या सारखी मतिवृत्ति धरवू शकशील का?”

“तू माझा ■■■ करण्याचे ठरविले आहेस काय!” इत्र रागाने म्हणाऊ.

“हे, हे, तसे मुळीच नाही. तू मला काय करण्यासाठी विचारलेस ना? म्हणून विचारले. ■■■ ते ■■■ आणि बाच काय लिहिले आहे ते.” इद्राने पानाबरीत अकरे बाचकी—“भाड्या पिवाहून ■■■ धस-पाराखी मी ■■■ करणार नाही.”

“वाचलेस! ■■■ तुम्ही परीक्षा करून पाहिली. एक संकल्पाने भाड्या वडिलांनी

मला पकविले आहे व वृत्रासुराच्या शक्तिहि पण त्यांनीच दिलेली आहे. अशा किरवेकांनी सृष्टि ते करू शकतात. तू म्हणालास, मी तुझ्या बाराहून शक्तिशास्त्री आहे. म्हणून मला अशी परीक्षा करावी लागली आणि तू त्याच्याहून जास्त शक्तिशाली नाहीस ■■■ सिद्ध झाले. मातां तुझ्याशी काय करण्यास मी तयार आहे.”

ती इद्राचा नेऊन भाड्या पिवाकडे म्हणजे बसवेवाकडे गेली. दोघांनी त्याका नमस्कार ■■■ ■ मंतर इद्राशी काय करण्याची आपली इच्छा तिने

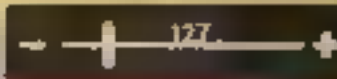
हा श्लोकमुद्रां मला देऊन टाकला आहे. म्हणून तू माझ्याशी काय करविलेस.”

तिने एका पानावर काही तरी लिहून ते त्याका दिले आणि म्हणाली—“मी काही प्रश्न विचारते त्याची उत्तरे दे ■■■ नंतर मी लिहिजेले बाच.” “तू प्रश्न विचारणार? विचार.” इत्र थोड्या लाडिकपणे म्हणाऊ.

“तू भाड्या सारख्या खोली सृष्टि करू शकशील का?” तिने विचारले.

“त्यात काय आहे; तू माझ्याशी काय केव्हावर एका तुझ्यासारखी मुलगी होणार नाही का!” इद्राने उत्तर दिले.

प्रगट केली. दोघांना अश्वदेवाने
आशीर्वाद दिला.

अश्वदेवाचा निरोप घेऊन इंद्र इंद्राची
स्वर्गलोकी परत आला. तेथे त्याने
सर्व देवांनी महासभा भरवली व यज्ञ-
भागाचे महापात्र मागून घेतले. त्याने
अधिकार सांगितल्या वेळेपासून कोणीहि
स्वांतीक यज्ञभाग घेतलेला नव्हता. देवांनी ते
महापात्र मागून स्वाच्या पुढे ठेविले. तेव्हा
ब्रह्मपति म्हणाला—“आपली आज्ञा नव्हती
म्हणून यज्ञांतीक आपला भागहि आम्ही
घेऊ शकलो नाही. देव्याची कामध्यावर
कृपा करावी. त्याचाचून आम्ही निर्वंक
झालो आहोत.”

“होय, मग्न माझ्या र्तःपुरांत
आरुं दे.” इंद्राची आज्ञा होवोच सेविकांनी
ते पात्र तिकडे पोहोचवें केले.

परीतह इंद्र तेथे गेला व तिला म्हणाला—
“वृद्धा, माझे वैभव! तुला पाहिले तेव्हा
माग घेऊन बाकी माझ्यासाठी ठेव.”

“जात सर्व देवांचा भाग आहे.
आपल्या सर्व घेऊन टाकून तर देव
आपापकी कामे करते करतील. की जर त्या
कार्यवाहकांचा सर्व भाग सेवन केला तर
ती सर्व कामे करावी शकतील.”
इंद्राची म्हणाली.

“सर्व काही नाही घावा सर्व अधिकार
तुला दिला आहे.” इंद्र म्हणाला.

इंद्राकडून यज्ञभागाचा सर्व अधिकार
मिळताच इंद्राच्या दाबळीने सर्व देवांना
कोसावून रवाना आपापला यज्ञभाग घेण्यास
सांगितला. इंद्र तिला बळवू नाही.

जसा तन्हेने इंद्राने बंद केलेला यज्ञभाग
पुन्हा सर्व देवांना मिळू लागला.

कीर्त्या निरूपण

त्रिच्यवर्षांतल्या एका शुद्धेष्ट एक मुनि
करीब वसला होता. आस-
पासच्या लोकांना जेव्हा कळले तेव्हा
ते त्याच्या दर्शनासाठी येऊ लागले. भावुक
जेक आपली दुःखे सांगत. तो
आपल्या प्रेमळ शरीरे त्यांचे समाधान
करीत असे आणि त्यांना कधी काही
उपाय सुचवीत असे. त्यामुळे लोकांना
बरे वाटत असे. त्यांचे मन थोडे हळू
होत असे.

भक्तांची माना तन्हेची दुःखे ऐकून
साधूच्या मनाचा गोचर होऊ लागला. तो
हजे की नी राबलेल्या शाळांत ज्या काही
गोष्टी आहेत त्याच्या अगदी
अनुभवास येतो आहे. पर्यंत होत चाकला
आहे. मगपाचे प्राचर्य वाटत आहे.

परमेश्वर हेच एक थोडा आहे. स्वर्ग
नरक हे देखील मोठे थोडा आहे. एक
एकदा प्रत्यक्ष अनुभव घेऊन पाहिले
वाहिले. शिवाय माझ्या मनाचे समाधान
होणार नाही.

मनांत घेण्याचाच अवकाश, तेव्हाच
निघाला आपला बंद व कमंडळू घेऊन
गुहेच्या बाहेर.

थोडा दूर गेला असेल असेल थोडा
एक तेव्हाची शकमुक्ति दिसली.
सुमारे बारा वर्षांचा असेल तो. साधूने
त्याला विचारले—“कौतें निघालास?”
तेव्हा तो म्हणाला—“जेथे तुला आवयाचे
आहे तेथेच देखील आवयाचे
आहे.” म्हणून ते दोघे मिळून वाट
चाळू लागले.

कार्टेस मुझास करीत मजक हर मजक करीत दोबे चाल्ले होते. कार्टेस एका गांवाच्या वेडीजमळ त्यांना बरीच गर्दी झालेली दिसली. ते जवळ गेले तेव्हा त्यांना समजले की त्यांच्या स्वागतासाठीच त्यांचे मजकण गोळा झालेले आहेत. त्यांनी हा दोषाचे स्वागत केले व त्यांना घेऊन एका मोठ्या बाग्यांत आले. त्यांच्या सत्कारार्थ एक मोठी मेजवानी दिली.

सर्व कार्यक्रम आटोपल्यावर ■ दोबे निघाले. यजमानाचा निरोप घेतल्या तेव्हा यजमानाका सामानांतील सोन्याची

वाटी चोरीस गेलेली जाणवली. सर्वांना या मुळाचाच संशय पेट होता. त्या साधूनेहि ते पाहिले होते. पण कोणी तसे पकड कोसळू शकले नाही.

साधूला सारले वाटत होते की आपण ■ मुळाका विचारार्थे परी त्याने असे ■ केले! ज्याने एकटे स्वागत केले त्याच्याचकडे चोरी करतांना त्याला काहीच धम्ये वाटले नाही. पण तो काही बोलला नाही.

साधू व तो मुळा पुढे म्हासाला निघाले. कार्टेस रूप पाऊस पडला. दोपेदि मिजून भोले चिड झाले. आसऱ्यासाठी ते दोबे इकडे तिकडे जागा सोपू लागले. त्यांना समोर दूर दिव्याचा ■ दिसला. त्या मनुराचाने ते तेथे गेले.

दार बाजवून त्यांनी पाहिले की अंत कोणी आहे का! “कोण आहे आंत! आम्ही पावसाने मिजून कुडकुडत आहोत. आम्हांला थोडासा आसरा द्या. तुम्हांला फार पुण्य लागेल.” ते म्हणाले.

बोव्या घेऊन एक नोकर आला. त्याने दार उघडले आणि हा दोषांना घेऊन बाक्या माळकासमोर उभे केले.

“अर्ज्या राजी तुम्हां भीक मागणाराका तू दार उघडून आंत घेऊन आलास! तुला काही ■ आहे ■ नाही!” त्या सोयी माळकाने बाक्या नोकराका दरदावले. “आतां घेतलेच आदिस त्यांना आंत तर त्या स्वरकळा भांग्यांत पहा नुदाशी काही जसेच ते दे दरबडून आणि पाऊस भांगरांच लांना बाहेर काढ.” माळकाने नोकराका बजावले.

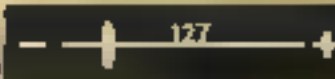
त्या मुळाने स्वरकटी भांडी स्वरबडून जे काही मिळाले ते सर्व साधूला दिले ■ भतः उपाशीच राहिला.

पाऊस बंद होताच नोकर त्यांना सांगा- ब्यास घेत होता; इतक्यांत हेच दोबे उठले व नोकराका सांगून निघाले. जाताना त्या मुळाने ती सोन्याची वाटी नोकराच्या हातांत दिली आणि म्हणाला—“अहो धरणी मुद्दां ■ देऊन ■ अज देऊन तुम्ही आमच्यावर करेच ठस्कार केले आहेत. ते आम्ही कधी विसरू शकणार नाही. त्याची पूर्ण फेड तर कधीच होणार नाही. आरुमासारले बोर महारमे कोठे कोठे आहोत, म्हणूनच हे जग चालले आहे. दार फर उघडार झाले आमच्यावर. संकट

समयी ही जस्त दे कर ■ कृपाची पाकळी. आरुमा माळकास द्या.” असे म्हणत त्याने ती सोन्याची वाटी नोकराच्या हातांत दिली. मुळाचे ■ बागवेली साधूला आवडले नाही. त्याला वाटले ■ मुळाका रूप रागबावे. तरी ■ त्याने आपले तांड उघडले नाही.

साधूचा राग पाहून मुळा म्हणाला— “साधूबाबा, हे माझे करणें तुम्हांला किंचित वाटत नाही. अहो, हे एक नाटक आहे. आणि आपण दोबे घातील दोन पात्रे आहोत.”

“मला वाटले होते, गोड गुटगुटीत चांगला आहे. बरा आहे सापेदार. माझ्या चांकांचे निरसन व्हायला बोडी मदत होईल. पण तू तर निविजून विसवोस.” साधू म्हणाला.

“सुमन्या सैका दूर करण्यासाठीच तर आहे.” मुकाने सैका परिहार करण्यास सुरवात केली. “ज्याने आपले स्वागत केले तो फक्त नांव लौकिकासाठीच हे सर्व करीत आहे. पायी तो कर्तव्याजारी शाका आहे. तरीहि त्याचे बोळे अजून उपडले नाहीत. पण जेव्हा रयाची आवडली सोन्याची झकनी वाटी चोरीस गेल्याचे कळेल तेव्हा तो सुषारेक. रयाचा सुषारण्यासाठीच वाटी चोरली.”

“असं जर आहे तर ती सोन्याची वाटी आपाणी का दान केलीत! त्या चिक्क

हण्याला तर ठळक बरेच वाटेक ती वाटी पाहून.” साधूने विचारले.

“होय आनंदच होईल. पण निरोप ऐकून त्याचे मन बदलेल. त्याला वाटेक नुसते सरकटे दिव्याचे एवढे फळ ठर पोट भर दिव्याचे किती! अधिकार्थे अधिक म्हणून तो दान धर्म करू लागेल. त्याचे मन सत्कारणी लागेल.” मुक्या म्हणाला.

“धन्य! धन्य!! माझ्या सैका दूर झाल्या. पण हे सारे तुला कसे कळले!” असे म्हणत साधूने मुक्याच्या तोंडाकडे दाहिले साधूला त्याच्या तोंडावर तेज दिसले. इतक्यांत काही तरी जागर ऐकू आली आणि त्या आवाजात तो मुक्या अरुन्य झाला.

साधू संतुष्ट होऊन आपल्या मुदेंत जाऊन पुन्हा उपधर्मा करू लागला.

कर्तव्यासाठीचा हिरा

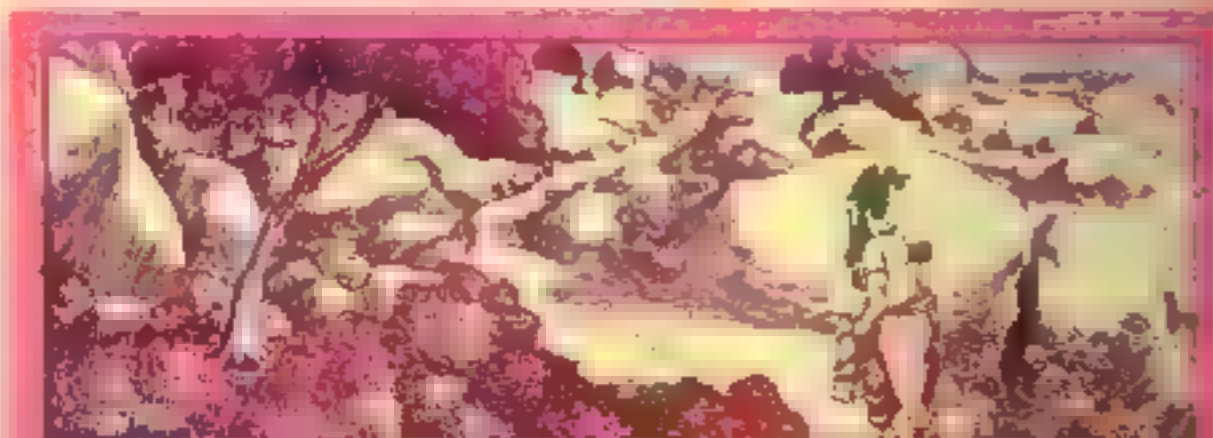
एक गांवी एक उमीनदार रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. दोघे कदाच सधन गोष्टींवर परस्परालाई भांडत. म्हणून उमीनदाराने विचार केला की जिवंतपणीच इंग्रटीच्या संटण्या करून घाल्या. त्याने दोघां मुलांना बोळावून त्यांना सर्व इंग्रटीचे शास्त्रे दांटे करून दिले. दोघांना आनंद झाला. फक्त एक हिरा उरला होता.

तो हिरा पिढ्यात होता आणि तो फक्त मोठ्या मुलाकडे मिळत असे. तो विद्याभ्यास किंवा दान करायला देखील कोणाला अधिकार नव्हता. मधात होता त्यापुढे उमीनदाराने तो हिरा आपल्या मोठ्या मुलाकडे पायचे ठरविले. पण पाकळ्यात ते मान्य नव्हते. त्याने आपाकडे तो वास्तव्य व पुढच्या पिढीच्या कर्त्या

मुलाला मी देईन असे त्याने दिले. मोठा मुक्या ते कसे मान्य करणार! दोघांचे भांडण मिटविण्यासाठी पापाने अट रातली. म्हणाला—“तुम्ही दोघे माझ्या कोमत्या तरी विद्येत प्राविण्य संपादन करून वा, जो जास्त प्राविण्य मिळवून येईल त्याला मी हा हिरा देईन.”

दोघे माळ निरनिराळ्या देखांत जाऊन विद्याध्ययन करू लागले. मोठा मुक्या ज्योतिषशास्त्र शिकून आला. धाकटा युद्ध विद्येत प्राविण्य संपादन करून आला. पांच वर्षे कोटल्यावर दोघे परत आले होते.

परंतु ते परत आले तोंपर्यंत परांत पुष्कळच बदल झालेला होता. चोरांनी परांत सिकून घरांतल्या सर्व मूल्यवान वस्तू बरोबर तो हिरा देखील फळवून नेला होता.

अमीनगाराने त्या दुःखांमुळे अंदखण बरले होते. दोघां मुळांत कोणी जास्त मायिप्य मिळविले याचा निर्णय करण्याची शक्तीदेखीक त्याच्या भंगांत उरली नव्हती.

मोठा मुलगा उद्योतिगझाळांत प्रवीण होता. त्याने चोर केव्हा आले होने ती वेळ बहिल्लाना विचारून घेतली आणि तम्हा आडव्या रेषा काढून कांडी तरी गणित केले आणि म्हणाला—“चोर ईशान्य दिशेने एका रानांतून आले. तेथे भुतें राहतात. त्या चोरांनी भुतांच वश करून घेतले आहे. या सर्व गोष्टीचा विचार करतां

आपल्या बरून चोरांनी चोरून नेलेला माऊ परत मिळण्याची खाशा मळा नाही.”

परंतु ती गोष्ट कळल्यावर मुदविघेंत प्रवीण असलेला भाकरा मुलगा स्वस्थ बसायला नव्हता. भावाच्या म्हणण्यावर त्याचा विश्वास बसला. तो ईशान्य दिशेकडे निघाला. वाटेत त्याला एक रान लागले. गांवकऱ्यांनी रानांत जंगराखत राहतात असे सांगितले. तर मग तेथेच चोर व चोरीचा असणार. त्याच्या मनाची खात्री झाली.

त्याला गांवकऱ्यांकडून असे देखीक कळले होते त्या रानांत जो कोणी गेला, परतला नाही. तरी त्याने त्याची पर्वा केली नाही. त्याने विचार केला मुताबेच मग आहे तर चोर कोसे राहतात रानांत ! जे काम चोरांना करतां येते ते मला कां करतां येणार नाही ! चोरांचेच मग असेल तर माझ्याकडे ही तळवार आहेच.

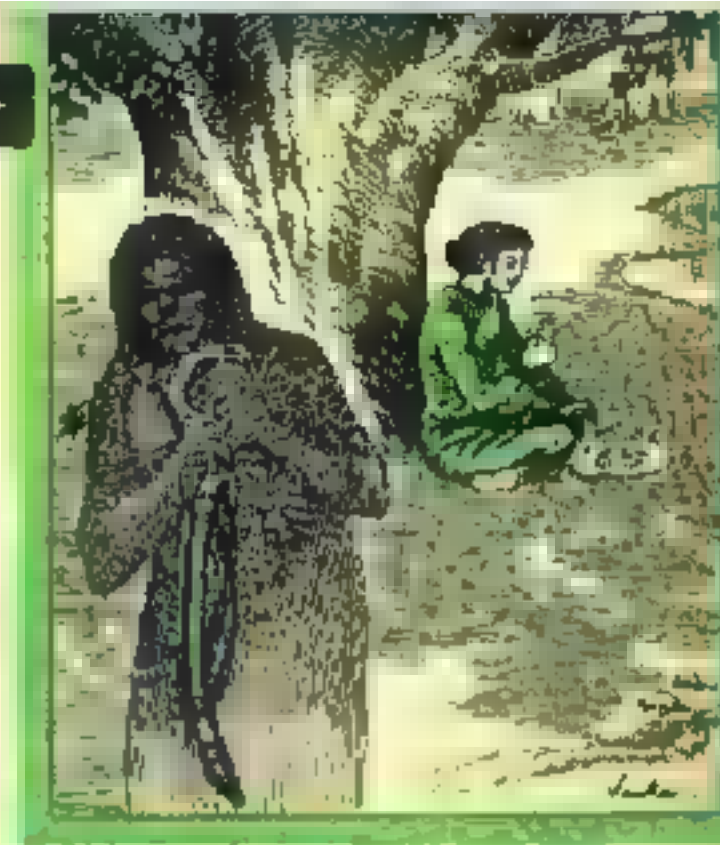
रानांत शिरल्यावर त्याला कांडीच दिसले नाही. नंतर त्याला विविध आवाज ऐकू येऊ लागले. पण त्याच्याकडे दुर्लक्ष करून तो पुढे निघाला. कांडी वेळाने विविध जागृती दितुं लागल्या. ती भुते

होती. तळवारीने त्यांना ठार करण्याचा त्याने जेव्हा जेव्हा केला ती अदृश्य होऊं लागली. तो मुतांना संशोधन करून म्हणाला—“मुतांना ! तुमची हाळ माझ्याजवळ मिळणार नाही. हे मांगा, रानांत चोर कोठे गेलेना ! नाही तर तुम्हांलाच एक-काला काटेला खावीत.” भुते अदृश्य झाले ती त्याला पुन्हा दिसली नाहीत.

त्याला भूक लागली होती. आतां भुते आपल्या काटेला येणार नाहीत असा विचार करून तो एका झाडाखाली बसून निधिनपणे आपली एक भाजूला ठेवून व बरोबर भाणलेली शिंदोरी घेऊन बसला त्याच्या तेव्हा पण त्याच्या पाठीमागून हलूच आले व त्याची उचलून घेऊन गेले. त्याने ती सरदाराला नेऊन दिली.

“आतां पाहतां याचा पराक्रम ! हातांत तळवार असे पर्वत यात आमच्यावर अधि-कार गाजवण्याचा केसा.” मुतांचा सदाय म्हणाला.

त्याने संशयावर जेव्हा जाकड्याने तळ-वार नाहीत्री आल्याचे पाहिले तेव्हा कांय मुतांचेच असले पाहिजे. या गोष्टीची

त्याला शेका उरली नाही. त्यांना फस-विण्याच्या हेतूने तो रानाबाहेर निघाला. भुतांनी त्याला रानाबाहेर जातांना पाहिले. सध्याकाळ माळी. भुते निरनिराळीं संगे घेऊन नाचूं लागली.

मुतांना कधीच या गोष्टीची कल्पना नव्हती की दिवसां त्यांच्या मीतीने निघून गेलेला मनुष्य रात्रीच्या काळोखांत पुन्हा त्या राजूला येईल. परंतु चाकटा भाऊ एक काळे पांघरून त्या बाजूला आला. भुते ती घेऊन आपल्याच घुंरीत नाचत होती. ती तळवार परस्परांना देत

होती. चाकटा भाऊ देखील त्यांच्या बरोबर नाचू लागला. मुतांनी त्याला ओळखले नाही. नाचत असता त्यांनी त्याच्या हातात नकळत त्याची तलवार दिली. तलवार हाती येतांच तो मुतांच्या सरदाराच्या भंगावर लुटून पडला. त्याची दाढी घेऊन त्याने ओढली व एक वार केला. दाढी कापली जाऊन त्याच्या हातात आली.

मुतांचा सरदार भोरडला—“अरे माझी दाढी!” असे धावतून गेली. आपल्या सरदाराची ती दुर्गत पाहून ती तेथून धावून गेली. सरदार गंवावला कळत हात जोडून

चाकट्या भावाला म्हणाला—“माझी दाढी दे वावा! चोरांच्या सरदाराच्या हाती चाकट्या दाढीना एकत्र एक केस आला. तेव्हावर त्याने आम्हां सर्वांना आस्ता गुलाम करून घेतले आहे. तू तर माझी सर्व दाढीच्या दाढीन घेतली आहेस. आता आमचा जीवच तुझ्या हातात आहे.”

“तुम्हांला गुलाम करून मला काय करायचे आहे! फक्त चोर आहेत हे मला सांग! तू मला एकदा दाखविलेस तर तुझी व तुझ्या अनुयायांची सुटका करून देईन. तू एवढी मदत केलीस तर तुझ्यावर भविष्यकाल गाजवणारा कोणी टरणार नाही.” भावाने त्याला धीर दिला.

मुतांचा सरदार म्हणाला—“चोर चोरी करायला गेले आहेत. त्यांच्या टोळीत त्यांचा नायक घेऊन एकूण दहाजण आहेत.” असे सांगून मुतांचा सरदार चाकट्या चोरांच्या गुहेनजीक घेऊन गेला. चाकटा एका झाडाभाड राहून चोर नेण्याची वाट राहू लागला.

उमादण्याच्या सुमारास चोर चोरी करून परत आले. गुहेचे दार त्यांनी उघडले. मात जिना होता. ते जिना उरून मात

गेले. चोरीचा माळ घरांत ठेवून ते बाहेर येऊ लागले तेव्हा चाकट्या भावाने एकेक करून सर्वांची दोन्ही उडविली.

दाढी चोर नेण्यावर तो स्वतः भुवारांत गेला. मात अखंड घन होते. तो हिरा होता व त्याच्या बापाच्या करून बाळगून आणलेली प्रत्येक वस्तु होती. तो राजाकडे गेला व त्याने चोरांना चोरी करून एकत्र करून ठेवलेल्या मालाची कदा राजाच्या हिही. ती गुप्त गुप्त दाखवायला मी तयार आहे असे देखील त्याने सांगितले. गुहेत त्याच्या बापाकडून चोरी करून नेलेला माळ मी उचलून नेईन व बाकी माल आपण गजाने ज्याचा त्याच्याकडे पांचता करावा अशी त्याने राजाजवळ विनंती केली.

राजाचे जिवई त्याच्याबरोबर गेले. सुमारांतला सर्व माल घेऊन त्यांनी राज-

दाख्यांत पांचता केला. राजाच्या परवानगीने तो आपल्या घराचा चोरीचा व हिरा उचलून घेऊन गेला.

चोरीला गेलेला माळ परत मिळालेला पाहून चोर आनंद झाला. त्याची तलवेत सुधारकी त्याने अंधळण तोडले. दोघां मुळांना बोळावून तो म्हणाला—“आता हा हिरा कोणाला द्यायचा, हा मला तर अजून सुटकाच नाही.”

“त्यांत मांडण करण्याचे कारण काय! हा पोल्या भावालाच मिळाला पाहिजे. पूर्वीपासून जो आहे तो मोडण्याची गरज काय!” चाकटा म्हणाला. विद्या संपादन केल्यापासून त्याला कर्तव्यगारीचा हिरा सामला होता. म्हणून त्याच्या विचारांतला कोतेपणा नाहीसा झाला होता.

नवांफणारा वर

भीमसेन नांवाचा एक श्रीमंत गृहस्थ होता.

सम्यक्ती नांवाची एकुलती एक मुलगी होती. वारस म्हणून कोणी मुलगा नसल्यामुळे त्याने आपल्या मुलीचे कोणत्या तरी होतकळ तरुणासो कळत येऊन त्याला घरजांबडे कळत येण्याचे उरविले. खरोखरी ही गोष्ट तेवढी कठीण नव्हती. परंतु ती गोष्टच अशक्य ठरली.

त्याचे एक कारण होते. भीमसेनची बायको रामेश्वरी एक मादखोर कर्दशा होती. भीमसेन घराबाहेर किती गरजका आपल्या दासिनीचा आणि घनाचा गर्भ इतरांसमोर त्याने किती दाखविला तरी घरांत माघ बायकोसमोर तो घानाखालचे मांजर असे. ती कोणाचे कधी ऐकत नसे. नवरा स्वतःच्या अकलेपमाणे कधी कांही करी

तर ते तिला वसत नसे, जांबवाळा-देखीक सामुच्या कक्षांत राहावची तयारी असेत तर त्याने मागे, मली होती घरांतली परिस्थिति.

भीमसेनने दोषार्चापाकडे सांगून ठेवले होते की मुलीला एखादे चांगले धंद मिळाले तर पहा. मुलाकडे पनशीकत असलीच पाहिजे असे कांही नाही. मुलीच्या जांगला मुढ्या असला की पुरे. जाव-याने जामच्याकडे रहावे पणदी वर माव राहील. मुलाने आम्ही मांगू वसे रहावे व करावे असे देखील आम्हीला वाटते.

एक जणाने विचार केला, खर ठरवून दिले तर चांगली दासिणा मिळेल. म्हणून गांबोगांव वरशोधनार्थ हिंदू लागला. पण त्याला योग्यवर मिळाळा नाही. तो

एक गांबाहून दुसऱ्या गांबी वसतां एका साडाखाली एक तरुण बसलेला त्याला दिसला. त्याचे वय सुमारे बीस असेल. तो गिझा होता. तरी त्याच्याजवळ जाऊन त्याने विचारले "बाळ, कोण रे तू? अम्हा एकटा येथे कां वसला आहेस? तोंड उतरलेले दिसते आहे."

तो तरुण म्हणाला—"माझे पद-मरु आहे. या गांबी राहातो. माझ्या बहिलाचे नाव रोझनखान असे आहे. माझे बहील माझ्यावर नेहमी रागावलेले आणि संतापलेले असतात. म्हणतात. 'कुलट याचे जिणे. या गिझाकला आपली कुलीप कोणी देणार नाही. मग हुंदा घोटून मिळणार!' विटून गेला आहे मी निवाला. म्हणून घर सोडून निघालो आहे. मजुरी करून पोट भरले तरी नानेल."

"अरे रोझनखानचा मुलगा चमनखान तुंच का! पाहू दे हात!" वर-शोधनार्थ निघालेला तो मनुष्य चमनखानचा हात जामल्या हातांत घेऊन हस्त सामुद्रिक बणु कांही त्याला माहीत आहे असे दाखवीत पाहू लागला. योव्या वेळाने म्हणाला—"तुझ्या वेडवीड तर नाही

सागले! एका श्रीमंताचा जांबई होणार आहेस तू. चांगला पनयोग आहे. सर्व तुझ्यासमोर हात जोडून उभे राहतील. बरोबर."

तेव्हा चमनखानला हा कोणी तरी देवदूतन असावा असे वाटले. दोघे निघाले. घाटेल तो गृहस्थ चमनखानला म्हणाला—"जोपर्यंत कोणी तुझ्या उंची इतका पांऊन तुझ्याशी बोलणार नाही तोपर्यंत तू कांही उत्तर देऊ नकोस."

त्या मुलाला आपल्या घरी वसायला सांगून तो भीमसेनच्या घरी द त्याच्या

बापकोला म्हणाला—“वहिनी! पहा तुमच्या मुलीबरोलता भक्ता सुंदर वर पाहून आजला आहे की तुम्ही पाहून म्हण. होय, पण थोडा ठेंगणा आहे.”

“ठेंगणा असला म्हणून काय झाले! बरेच झाले. सांगितलेले ऐकेल तरी.” राजेश्वरी म्हणाळी.

“अगदी कसे! माझ्या लोकांतकेच सगळे काढून घेतले आणखी पहा वहिनी, त्याच्याजवळ बांकून बांकल्याशिवाय नाही उतर देत तो. ठेंगणा आहे ना जरा, म्हणून!” तो गृहस्थ म्हणाला.

“त्यात काही हरकत नाही. जरा बांकून बोलले की झाले.” राजेश्वरी म्हणाळी.

मुलांना पाहिले व राजेश्वरीला मुलगा पसंत पडला. स्वामंदपांतच जांबबाबर आपला अधिकार गाजवू लागली ती. परंतु

त्याने तिची पर्वा केही नाही. बांकून ती त्याच्याशी बोलली नाही तोंड्यात त्याने उतर पण दिले नाही. झाले वर-वकूला देवाच्या दर्शनाला घेऊन गेले.

घाटेत तिने मुलगा ठरवून देणाऱ्या बांकून विचारले—“काय हो माऊजी! नेहमी का असे बांकून बांकल्या लागणार! त्रास आहे नुसा.”

सर्व देवळाच्या दारांत बोलले. दार लहान बोरें ठेंगणेंच होते. सर्व बांकून जांठ गाढ्याच्यांत गेले. चमनलाळ बांकल्याशिवायच जांठ गेला.

“वाहिन्यां तो देवासमोर देखील आपली मान बांकवीत नाही. मग आपल्यासमोर बांकवीत का!” मुलगा ठरवून जांबबाबा म्हणाला. ते ऐकून राजेश्वरीच्या तोंडाला कुडक पडले.

चिन्मयशा ग्रामदेवीच्या देवळांत सत्त्वशिव नांवाचा एक पुजारी होता. गांवांत बांजाचे भांडण झाले लोक त्याच्याकडे निवाडा सांगायला पांवल. तो कधी बांजा-कडून वाचवून मोबदला घेत नसे.

त्याची प्रसिद्धी राजाच्या कानावर देखील गेली. राजाने त्याची परीक्षा घेण्यासाठी मंत्र्याचा सहाय्य घेतला व जेल पाठवून देवळांत गेला. पूजा करून देवासमोर जे काही देवाचेने बाटले ते ठेवून राजा व मंत्री पुजाऱ्याचा तोंड पेटून पसले.

त्या गांवचे गांवकरी तबळ्याचा रानांतून बाकडे तोडून आणीत. एकदां एक जण बाकडे तोडून आणीत असता त्याला एका झाडाखाली एक ज्योतिषी दिसला. त्याने त्याला हात दाखवून माकले मविष्य विचारले.

ज्योतिषी म्हणाला—“हे पहा, मी आपल्या मंत्र्याच्याने एक बांकल्या. नेतर मी विचारल्या वभावे तुं डीक डीक उतर दिलेस तर मी तुझे मविष्य सांगू नकोन.” तो मनुष्य त्या गोष्टीस कबूल झाला.

पाहता पाहता त्याला झोक्यासमोर एक सुंदर दिसला. इतक्यांत आकाश गडगडू लागले व विजा घमटू लागल्या आणि पाठांघाठ मुसळबार इष्टी होऊन तो राजबाबा एकाएकी कोसळला.

“बाबा अर्थ काय!” ज्योतिष्याने त्याला विचारले.

“मला नाही माहीत, तुम्हीच सांगा!” मनुष्य म्हणाला.

“तर मग तेंच तुझे मविष्य समज!” असे सांगून ज्योतिष्याने त्याला एक दगडाची

मूर्त करून टाकले. शोण्या वेळाने त्याच वाटेने जाणाऱ्या आणखी एका माणसाने ज्योतिष्याला त्याचे मविष्य विचारले. ज्योतिष्याने पहिल्या माणसाला सांगितल्याप्रमाणे मंत्रबळाने एक दृश्य दाखविले. तेथेच एक हजेरा फूट उंच एक वृक्ष दिसला. त्या साहावर मोठा ससाणा आला आणि साडावर बसलेल्या लहान लहान पक्ष्यांना खाकं लागला.

ज्योतिष्याने त्याच्या अर्थ विचारला. तो म्हणाला—“नका नाही माहीत, तुम्हीच सांगा !”

तो देखील एक दगडी पुतळा आणखी शोण्या वेळाने तिसरा मनुष्य त्याच वाटेने आला. त्याने त्या ज्योतिष्याला आपला काय दाखविला. तेव्हा ज्योतिष्याने पूर्वी मागेल्या दोघांच्या पुतळ्याकडे बोट दाखवून एक दृश्य त्याला दाखविले. त्याला एक न्हातारा दिसला. त्याच्या मोठे ओझे होते त्याला उचलून नव्हते. तरी तो काढण्या गोळा करण्यासाठी राकट होता पुन्हा उभा राहून त्या मांडीत लुप्त होतो. शेवटी तो न्हातारा पकडतो.

त्या दृश्याचा अर्थ देखील तो मनुष्य पहिल्या दोघांप्रमाणेच सांगू शकला नाही. म्हणून देखील दगड माला.

ते दृश्य एका जवळच्या लाकूड शोण्याने दुरून पाहिले व तो तेथून पावकून पळून येतो. गांधार हातही पसरली की रानात एक मांत्रिक झाडाखाली बसलेला आहे. मविष्य सांगण्यासाठी जो कोणी त्याच्याकडे जातो त्याला तो दगडाची मूर्त करून टाकतो. गांधार्याकडे काही विषय छालीने बोक सरळ तो ज्योतिषी बसला.

होता तेथे गेले आणि त्यांनी विचारले—“नोक, कोण तू? येथे तुझे काय काम ?”

तो म्हणाला—“मी ज्योतिषी आहे. मविष्य विचारणाराका मी एक दृश्य दाखवितो व मी अर्थ विचारतो. टीक अर्थ सांगणाराका मी त्याचे मविष्य सांगतो. जो कोणी अर्थ सांगू नाही ते मासारचे दगड होऊन जातात.”

तेकून सर्व पावकून गेले व मागे परतले. तेव्हा म्हणाले—“माता तूच काही मागी काढ !”

“पाटाती मी, नका !” सत्यप्रिय त्याला म्हणाला त्याने त्याच्या मनाचे समाधान करून देऊन त्यांना परत पाठविले. दुसऱ्या दिवशी त्या ज्योतिष्याकडे गेला. तो म्हणाला—“ज्योतिषीमुवा ! सर्व गांधकरी गेले आहेत. या दगडांच्या मूर्तींना पुन्हा मनुष्य रूप देऊन त्या विचार्याचे करा.” सत्यप्रियने विनंति केली.

ते एकून मांत्रिक म्हणाला—“तुंच या गांधचा मुख्य नावक आहेस का ! मीत असतां तुंच एकटा येऊन माझा पुतळा

आदर करीत आहेस याचे कारण काय ! हा लोटा विनय मला नाही आवडत व असल्या हाट येथे शिबत नाही.”

“लोटा विनय नाही ज्योतिषीमुवा. देखील मोठे ज्योतिषास पळते. तेव्हा येतात. तुम्हाला पारक्यावर तुमच्या विषयी मनात राग होता नाही. कारण तुमच्या मनात मला दुष्टपणा दिसत नाही. दुष्टपणा असला तर तुम्ही करून टाकून टाकण्यापेक्षा करून टाकले असते. दुष्टपणा वाटण्यासारखे तुमच्याकडे आहे तरी काय असे ! म्हणून

तुमच्या [redacted] मनांत भार उरणे
हाला आहे व म्हणूनच मी तुमच्याजवळ
विनंति केली." सत्यप्रिय म्हणाऱ्या.

"ठीक! सारंग तुला आपले भविष्य
पहावयाचे आहे का?" ज्योतिष्याने विचारले.

"नाही युवा!" सत्यप्रिय म्हणाऱ्या.

"सर्व जग ज्या साठी तळमळते ते
भविष्य जाणव्याची तुझ्या मनांत इच्छा
नाही! जगाचा वीर आला आहे का
तुला?" ज्योतिष्याने विचारले.

सत्यप्रिय म्हणाऱ्या—"बैराग्य वाटण्याचे
कारणच काय! देवाने या जगात जन्माचा

भाणून आमचे भविष्य बघत ठेवले ते
काही कारण यशेल म्हणूनच. मग अशा
भविष्यवाण्यांनी औत्सुक्य दाखविणे चुकीचे
आहे, असें थळा वाटते."

"ठीक! या तीन भिकामूलीना पुन्हा
मनुष्यरूप मिळाले पण तेच तुला पाहिजे
नाही का! तसें यशेल तर या निघांनी
जे जे दृश्य पाहिले त्यांचा अर्थ तुन सांग.
तुला देखील त्यांचा अर्थ सांगता आला
नाही तर त्यांच्या रांगेला तुलादेखील
उभे रहावे लागेल." ज्योतिषी म्हणाऱ्या.

"मला कळू! बोला, काय थळा आहे
तुमचा!" सत्यप्रियने विचारले.

तेव्हा मांत्रिकाने संवयळाने ते व्हिले
राजवाल्याचे दृश्य दाखविले [redacted] त्याचा अर्थ
विचारला.

सत्यप्रिय म्हणाऱ्या—"या राजवाल्यांत
सर्व सुखसोयी आहेत. परंतु त्याचा पाया
इळमळीत आहे. म्हणून पाऊस पडल्या-
नंतर तो राजवाळा कोसळला. यशेल
तुम्हें मनुष्याचे आयुष्य समोसाच्या बळकर
पायावर आधारलेले नसेल तर दुष्ट लोक
[redacted] जीविताचे मातेरे केव्हाशिवार
राहणार नाहीत." उत्तर संस्कृतपरोक्ष

पहिली भूति हळकी व सो पहिला काकू-
लोका जिवंत झाला.

मांत्रिकाने दुसरे दृश्य दाखवून सत्य-
प्रियला त्याचा अर्थ विचारला.

"शाळावर बसलेले सर्व [redacted] लहान
पत्नी मोठ्या [redacted] कोकासारखे आहेत
व त्यांची शिकार [redacted] ससाणा
भुजबे दुष्ट अत्याचारी. जगात हेच [redacted]
आहे. एक मनुष्य हजारां मनुष्यांचे
कोषण वा जगात करीत आहे." त्याने
ते उघड दिव्याबरोबर दुसरा मनुष्य
जिवंत झाला.

तिसरे दृश्य पाहून सत्यप्रिय म्हणाऱ्या-

"हा मनुष्यस्वभाव आहे. मनुष्यास वा
जगात स्वतःचे आयुष्य भारीत झाले असून
देखील त्याचा मोह व आशा सुटत नाही.
जे देखील जगाच्या मोहपाळातून स्वतःला

मुक्त करून घेतो, तोच ज्ञानी!" सत्य-
प्रियने पबटे म्हटल्याबरोबर तो तिसरा
मनुष्य देखील जिवंत झाला.

मांत्रिक हात गमित करून म्हणाऱ्या-
"सत्यप्रिय! तू स्वतःचे भविष्य विचारले
नसलेस तरी मी तुझे भविष्य वर्तवून ठेवतो.
एक, [redacted] तुला राजा दरबारांत बोलावील
[redacted] दरबारास सत्कार करील. तुझ्या
योग्यतेची परीक्षा करण्यासाठीच राजाने
मला नेमले होते. मी ज्योतिषी नसून
एक मांत्रिक आहे. ज्या तुला राजाने
बोलावजे पाठविले की तू राजाच्या दरबारास
अवश्य जा."

राजाने दुसऱ्या दिवशी सत्यप्रिय याचा
दरबारांत बोलावून [redacted] सत्कार केला.
तेव्हा पासून सत्यप्रियची कीर्ति राज्यभर
पसरली.

दोन राहरे

एका वडाजाच्या व्यापाऱ्याकडे रामान्ग नांवाचा एक मुलाम होता. त्याने मारुकाची प्रामाणिकपणाने किस्के वपे सेवा केली. त्यामुळे व्यापाऱ्याला त्याच्या बंधांत पुढकट कायदा असा त्यामिअक मुलामाला मुलामीनून मुक करण्याचे ठरवून तो त्याला "रामान्ग! मी तुला एक वडाज सकिअ देतो. आज पासून तू स्वतंत्र आहेस. पुढील आयुष्य तुलाचें पाडव."

रामान्गाने आरव्या मारुकाचे आमार मानून व्यापार करायला सुरवात केली. त्याला बडिस्मार खेदेस मिळाले नाही. समुद्रांत वादळ जाले व त्याचे वडाज बुडले. लळाशी देखील पाण्यांत गेले. ईश्वराची कृपा

म्हणून रामान्ग एकटा शोरस. पोहून किन्न्याला आला.

ते वेद होतें. रामान्ग पादप्यासाठी निघाला. त्याला एक नगर दिसले. बाजार पेठेत लोकांची गर्दी होती. रामान्गला असे वाटले की लोक जणुकाही त्यालाच भेटण्यासाठी एकत्र झाले आहेत. तो बकळ आश्चर्यावर "महाराज की वडा!" असा जयघोष लोकांनी केला. रामान्ग चकित होऊन म्बनःशील म्हणाला—"हे लोक मला पाहून कोणी दुसऱ्याच समजून अवयवकार करीत आहेत."

लोक त्याच्या चारी बाजूला घोलका करून उभे राहले. एक सज्जनलेका इती तेव्हात तेथे आला. लोकांनी रामान्गला आदरपूर्वक इतीवर बसविले आणि त्याला

गजवाळंत घेऊन गेले. राजवाळंत त्याने आंशळ केन्नावर राजकी देण्यांत मारी."

त्याने लोकांना विचारले—"मला राजा करून देण्याचे कारण काय? तुम्हाला ओळखून नाही व तुम्ही मला ओळखत नाही. एकाएकी माझे वडाज समुद्रांत बुडले व ईश्वराने मी सुमण्या वेदाच्या किन्न्याला येऊन लागलो."

तेव्हा लोकांनी आपल्या देशाचे वर्णन केले. याचीस वपे देशांत कोणाचेच नियमित राज्य नव्हतें.

वेदावर कोणी तरी परदेशी एक राजा असेल तर माझी होऊं असे त्याने सांगितले. राजा निरंकुष्ट होऊं नये असे वाटत असेल. जर बर्षा राजा बदलावा आणि तो राजा तुमच्याऐकी कोणी नसून परकीय असेल तर त्याचा राज्य कारभार निष्पक्ष राहील असे त्याने सांगितले होते. तेव्हापासून आम्ही आमच्या देशांत असा कोणी अनोळखी परदेशी आला म्हणजे त्याला लागलो. एक वर्ष झाल्यावर त्याला माझी गादी वरून काढून ब्रवळप्या

राजांत पाठवून देतो व नव्या राजाचा शोध करून आणतो.

अशा तऱ्हेने पाचवीस राजांनी त्या वेदावर राज्य केले, वामाना तेवीसवां राजा होता.

वामानाच्या भातां राज्यसुख काय मिळणार! वेदा शेजारच्या आणखी एका वेदावर ते राव होते. वेदावर एका महाजांत किंवा होवण्यांत वसून आले लागे.

वामानाने सर्व राज नीट शहून घेतले. त्या राजांत विरक्त राहणे मनुष्याला असक्य होतं. परंतु त्या राजांत लाकूड काढा पुष्कळ मिळते व शेतकीची कामे करायला पुष्कळ सोयी होत्या. साडे सोडून नवीन वसाहत स्थापन करणे देखील शक्य होते.

वामानाने त्याला त्या राजांत पुढे मागे कधी तरी जावेच लागणार हे ओळखून त्या

वेदावर त्याने मनांत योजनाप्रमाणे स्थावर करण्यास व फळ साडे लावण्यास पुरवठा केली. एक वर्ष आले तोपर्यंत त्या राजांत एका नवीन वस्ती निर्माण ते नगर इतके सुंदर होते की ते नगर निर्माण करण्याच्या कायी ज्या जोकानी मरत केली होती त्या सर्वांनी नगरांत राहण्याचे ठरविले.

एक वर्षे संपले. वामाना त्या नव्या नगरीत रहायला गेला. त्याच्या बरोबर जुन्या नगराकडे अनेक नागरिक निघाले. जुन्या नगरातील लोकांना आवडी जुनी वस्ती सोडवना. म्हणून त्यांनी मोठी सवा भरवून दोन्ही शहरांचा वामाना हाच कायमचा राजा राहील असा बडदा वास केला. तेव्हा पासून वामाना दोन्ही नगरांचा राजा झाला.

युद्धकांड

माहलीच्या लोहून सारा दुर्गात येऊन रामाच्या आनंद झाला. तो म्हणाला—“माहलीने सरोवरच मोठी कामगिरी केली आहे. हे काम शक्यच, वायुदेव व माहली कडूनच होण्यासारखे आहे. बाकी कोणीही ते करू नही आणि त्याप्रमाणे माहलीने ते केले. त्याने लंकेत घेतलेला शोधून काढले. त्यानंतर मर्याद राक्षसांना ठार आणि सान्ना लंकेतून आण लावून तो जिवंत परत आला. माहली! तू सीतेचे केलंस. तिला माझी जेण्याची वार्ता सांगून धीर दिलास. सारास! तू माझ्यावर फार मोठे

ठपकार केलेस. धन्य, धन्य वीरा!” असे म्हणून रामाने माहलीला मिठी मारली.

नंतर तो सुमीबाकडे वळून म्हणाला—“सुमीबा, सीतेचा शोध तेथे जाऊन सीतेला मुक्त करणे आता सोपे झाले आहे. पण एक मोठी अडचण मला धाटते. माहली माहून समुद्र पार गेला. पण ते सर्वांना कसे शक्य होईल !”

सुमीबा म्हणाला—“समुद्र पार करणे कोणाला नाही आणि समुद्र पार केल्याशिवाय लंकेत जाणे शक्य नाही. मग एकच उपाय आहे. तो म्हणजे समुद्रावर पूल बांधणे. तो कसा काय बांधतां येईल !”

मोठे बाहे. चोहो बाजूने तर असून चार दिशांना चार वजवूत दरवाजे आहेत. दारावर माट्टी सतत लव्हा असतो. नटरंगी पासून छहर वस्तीपर्यंत मोठा भाकार आहे. त्यानंतर चोहो बाजूने खोळ संवक आहे. संवकावरून टाकली पूल आहेत. ■ यंत्राच्या साहाय्याने ठरलेले चतुरंग सैन्य नेहमी सज्ज असते.

एवढे असले तरी मी संवकावरील पूल मोडून टाकले आहेत. बरेच शास्त्रज्ञ उचलून येऊन आहेत पन्थाच पराक्रमी ■ प्रक्षिप्ताची राक्षसांना टाकले आहे. त्यामुळे कंठेवर स्वारी करणे बगदी सांपे झाले आहे. मला वाटते कंठा त्रिकण्यास आता फार मोठ्या सैन्याची जरूरीहि नाही. आपल्याकडील निवडक वीर ■ काम सहजा करू शकतील. मुहूर्त पाहून आपण बंगद नख्खीसादिकांना आज्ञा द्यावी.

“ठीक आहे. आतां उरक तेवढ्या लवकरच स्वारी करून कंठा ताब्यांत घेतली पाहिजे.” नंतर सुमीवाफळे वळून राम म्हणाला—“आतांच हून करून गेले पाहिजे, सैन्यास होण्याची आज्ञा दे. आतांचा

मुहूर्त उत्तम आहे. ■ मुहूर्तावर कार्यसिद्धीचा योग आहे. कारण जन्म पुनर्बसु नक्षत्रावर झाला आहे. आणि आज आहे तसला फाल्गुनो. म्हणजे हे मला मर्त्य नक्षत्र नाही. ■ सैन्यासह हून कर्जे फायद्याचे वाटते.”

नंतर रामाने सैन्यापती नील सांगितले की सैन्याला बोम्ब भादोस देऊन कोबी कोबी काम कामे करावयाची नीट समजावून सांग. सैन्याचे संवाक्य तयरेने पाहिजे.

राधाची आज्ञा शिरोधार्य मानून सुमीवाने सैन्यापती नीलला सैन्य सज्ज करून हून करणाची आज्ञा दिली. सर्व वानरे वन डोंगरावरून मारीत मारीत येऊन इतर सारी आणि नाचकाच्या इशान्यावर मनाचे इक्षिकेकडे पाहू लागली.

फार दूरचा असल्याने मास्तीने वंगदाने लांबावर घेतले. त्यांच्या मार्गे पुढे सारी वानरसेना रावण वचनाची गर्जना करीत पाहू लागली. पराक्रमी वानर अक्षय, नील, कुमुद वगैरे आकाशीकर राहून मार्ग करीत होते.

जाल असतां वारित लक्ष्मण रामाला म्हणाला—“राक्षसांच्या मूळ नक्षत्रावर भूय-कैतूची काया आहे. तेव्हा राक्षसांचा होण्याची चिन्हे २३ दिसत आहेत. रावणाचा वध म्हणजे सीतेचो होईल आणि तुम्ही दोघे आनंदाने अयोध्येस परत आली.”

वागवत, फांवा लोढीत, फळे खात, मध पीत, पर्वत, नद्या, वंगले, पारकरीत वानर सेना महेन्द्र पर्वताच्या बाब-ध्याशी समुद्र तटापर्यंत येऊन ठेवली. तेथे राम, लक्ष्मण व सुमीव पर्वतावर चढून

टेहळणी आले. नंतर किनाऱ्यावरून निरीक्षण केले. त्यांना समोर अबांग पसरलेला समुद्रच समुद्र दिसत होता. त्याका पाहून सुमीव म्हणाका-“आता समुद्र पार करण्याचा काही तरी मार्ग शोधून काढला पाहिजे.” नंतर सुमीवाने सर्व सैन्याला आज्ञा दिली की पुढील आशा होईपर्यंत सर्वांनी येथेच बसावे, आणि प्रत्येकाने आपल्या वृक्षहीच्या राखावे. भिण्याचे काही कारण नाही. कारण संत्र्यासून रक्षण करण्यासाठी शिपाई नियुक्त केले आहेत.

दिवाय करण्याची होताच सर्व इकडे तिकडे हिंडून ओरडा करून त्यांच्या ओरव्यापुढे समुद्र गर्जनामुढी फिरा पडली. त्या सर्व वानरांची स्मरणा पाहण्याने नीलने स्वतःकडे देखिले रक्षणाचे काम मेन्द्र आणि द्विविद यांच्याकडे सोपविले.

राम लक्ष्मण दोघेहि त्या अबांग सागरापाहान उभे होते. सागराचा विस्तार पाहून तो तळून जागे त्यांना दुरापास्त ते दोघेही दोऊन समुद्राकडे वहात होते. स्थितीत सीतेच्या विमोह वुःसाने राम विहल लक्ष्मणाने त्याका बराच धीर देऊन सवयाविले सूर्यास्त होत असलेला दाखवून त्याका सारं सध्या करण्याची आठवण करून दिली.

जवळून पाहली मिळून गेल्यानेवर रावणाका दिवार पडला हा माळवी रामाला घेऊन काय हाईक. त्याने आरक्या जेष्ठ राक्षसांना बोलाविले व म्हणाका-“कंका उंच त्रिकूट पर्वतावर आहे. अबांग पसरलेला सागर सर्व बाजूने तिचे रक्षण करीत आहे. संरक्षक दनमुडां सर्वक पाहारा देत आहे. पणवे असून मुदां

एक समुद्रावरून उडीमाखून येऊन आले. आपल्यासाठी काहीही वीर राक्षसांशी युद्ध करून त्याने त्यांना माऊन टाकले. नगराची व नगरादिकांची नासधूस केली आणि शेवटी सर्व लंकेला आग लावून बळोक्कणात सीतेची भेट घेऊन ते निघून गेले. जातां राम मुंदीवाच्या सेनेसह आपल्यावर चालून येईल. रामाच्याबरोबर त्याचा भाऊहि असेल. शिवाय आपलीहि बळाव्य बानरे सैन्यासह त्याच्या मदतीला येतील. राम! अनाट आहे त्याच्या अंगात. तो आपल्या बळाजें समुद्राला

अडवून टाकील माणि त्याने सैन्य पाहिले करीत लंकेत शिरेल. सर्व संकटांतून लंकेने करणे भगवो ब्रह्मरी आहे. विचार करून सांगा, कांकर आतां उपाय करावा तो."

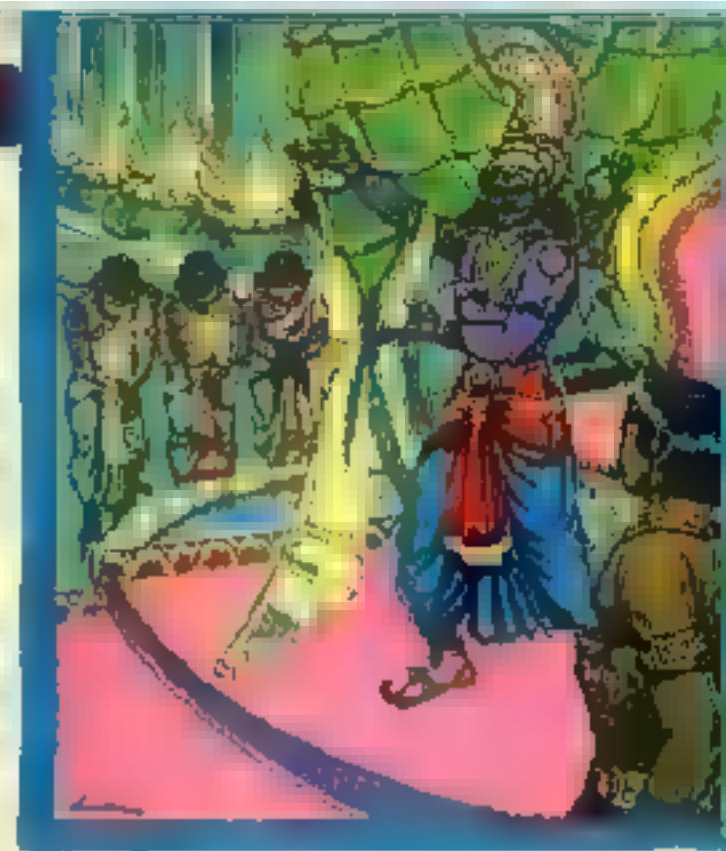
पर्यंत अनुभवी राक्षस रावणाचा पीर देत म्हणाले—"राक्षसाधिपते, भले निराश होण्याचे कारण नाही. आपल्या ब्रह्म मनुज सैन्यवळ आहे. अनेक शूर वीर आपल्या सैन्यात आहेत. आपण स्वतः सिन्ही लोकांत पराक्रम गावून आला आहात. यक्ष, कुबेरांच्याकडून पुष्कळविमान घेऊन आ आहात. बामुकी, लक्ष्मण वगैरे नागराज आपल्या माधीन आणेत. अपार शक्तिवान काळकेयाला मुद्रां मापण हारविले आहेत. वरून, सर्व देवांच्यावर आपले अधिराज आहे. मग आपण पुढें चिंतित का! शिवाय महेश्वर भक्त करून वर माहेला आपला पुत्र इंद्रजित, प्रसन्न देवेंद्राला बांधून लंकेला आजवारा तो. तो एकटाच बाम्भनिक त्या रामाचा व त्याच्या सैन्याचा पराभव करण्यास पुरे आहे. आपण ती चिंता सोडावी. विलंबन वा लो पाकडाला.

त्याला कल्पना आपल्या पराक्रमाची आणि शूर सैन्यवळाची."

एकाचे बोलणे सधताच म्हणत नांवाचा दुसरा राक्षस उठला म्हणाला—"साधू देव मानवांना, गंधर्व विशाखांना जिथे मीत नाही तिथे बानरांचे काय मी त्यावेळी बळिकोर होतो म्हणून. नाहीतर काय त्या इतुनाजाची होती लंकेत टाकण्याची. आरण आज्ञा करा. मी सर्व बानरांना यमलोकी पाठवितो.

दुर्मल म्हणाला—"त्या टाहण्ट मास्तीने राजाचा भारी भयमान केला आहे. त्याला अना करणे प्रसन्न नाही. मनाची महाराज! सर्व बानरांचा नाश करून देतो मी."

बमबंष्ट नांत ओठ पावून गदा हलेंत फिरवून, आवेष्टाने पुढे घेऊन म्हणाला—"हं! मास्तीला घेऊन बसकान. तो तर रात्रीच्या वेळी चोरासारखा होता. होती का त्याची हिंमत दिवसा राबरोस पादची! आज्ञा असेल तर मी निघाला. राम, लक्ष्मण, मुंदीव सर्वांचा निकाल लावून देतो." थोडा विचार केन्ना-

धारलें करून तो पुन्हा म्हणाला—"नाही तर आजली एक उपाय मला सुचतो आहे. कामरूपाला मनुष्यरूप देऊन रामाकडे पाठवून देऊ या व त्याला सांगू या मी भरताचा विशेष घेऊन आलो आहे. तो भले वाटे चतुरंग सैन्य घेऊन आपल्या मदतीस येत आहे. त्याची बार पहा. राम भरताच्या मदतीची पाहू लागला की त्याच्यावर हला करून त्याने सर्व सैन्य करून टाक. पुढें काय रामलक्ष्मण जिवंत राहतील. ते देहत्याग करतील."

सागून कुंभकर्णाचा मुलगा निकुम्भ उठला आणि म्हणाला—“ विनाकारण दुःखी होऊ नका. आम्ही सर्व कसासाठी माहोत ! आपल्याकडील एक एक वीर सैनिक रामाच्या सर्व मेनेच्या पशोदरीचा आहे. कोणाकाहि पाठवा आणि त्याच्या सैन्याचा धुव्या उडवून येण्यास सांगा. हा पुतण्याहि ते काम शितावर येण्यास तयार आहे. फक्त आज्ञा करावी.”

वज्रदन्त निकुम्भाला टेकू देत म्हणाला— “बरोबर आहे निकुम्भाचे म्हणजे. मी एकेका माकडाका एकेका पासांत लावून टाकीन. किली वेळ त्यांना संपवायला.”

स्थानेतर आपली एक राक्षस उठला. त्याने हातात मोठा पांश वेऊन जाऊनजात उडवीत म्हटले—“ शिळा-शुटिच्या लढाऊनांत पाहू वरें कोण वानर

जिबंत राहातो ते. हां हां म्हणतां विरडून टाकतो सर्व वानरसेनेला.”

गक्षम उपरजे सादरीत आल्या-सारखे वास्तवून म्हणाला—“ सर्व बांधवांचा पराक्रम आपकांला माहीत आहे. तरी ते म्हणतात तसेंच पण मला वाटते त्या रामाची बोडी गंमत तरी कळत पाहू. वज्रदंष्ट्राने सांगितल्याप्रमाणे मी मनुष्य रूपधारण जातो आणि रामाला भरताचा विरोध सांगतो. म्हणजे त्याचे सैन्य बेसावध होईल. जगा वेळीं आपण सर्वांनी मिळून त्याच्यावर हल्ला केला तर सुवार्धोत आपले होईल आणि कोणा एकत्राळा कष्ट होणार नाहीत.”

प्रमाणे सर्वांच्या वक्तव्या राक्षसाने ऐकून घेतल्या आणि “नीट विचार करा.” असे सांगून आपल्या अंतःपुरांत निपुन गेला.

परोपकारी गोपाल

गोपालाची बायको इंदिरा बाळंछण्यासाठी माहेरी गेली होती. तिच्या एक मुलगा आला. गोपाल गाडीत बसून सासुरवाडी निघाला. तेथे मुकामे वारंमं मोक्या भाटाने झाले. चांगलासा दिवस राहून तो बायकोला व घेऊन दोन महिन्यांनी गाडी परत निघाला. मध्याकाळच्या सुमारास ते एका गांवच्या पेटेल पांचले. एका धर्मशास्त्रेण एक सोकी पेऊन उतरले.

गोपाल धर्मशास्त्रेच्या विहिरीवर पाणी काढून हान पाय धुतु भक्ता कोणीतरी अनाळसी मनुष्य तेथे पांढर पांढर आला आणि सोबळ घेऊन पडला. त्याच्या सांघावरचे माठोड खाकी पडले. गोपालने त्याला हात देऊन उभे केले व त्याचे माठाडे स्वतः उचलून घेऊन त्याला

धर्मशास्त्रेन घेऊन भाळा. त्या माणसाची दोपरे हाताची कोपरे खरचमून रक्त-बंवाळ झाली होती.

“कोण रे माया तु ! एवढे तुला कसे काय लागले ! असा पापरुवासारखा पळत होतास !” गोपालने विचारले.

म्हणाला—“ लांबूळ विकत घेऊन नेत होते तेव्हा शिपाई ‘चोर चोर’ म्हणून जोरडत माझ्या पाठीस लागले. म्हणून होवा. दोनदा पडलो आणि दोपरे फोडून घेतली. माझे घर फार दूर नाही. पण मी धरी गेल्या तर चोर घरांत शिकत माझ्या बायकोला व मुलांना बिना-वास देतील असा विचार कळत मी या बाजूला पळून गेलो. सकाळपासून थोटमर पाण्याशिवाय मुलांच्या तोंडांत

आपल्या नावाने एक दाणा गेला असेक
तुम्हाला मी वेण्याची पहात
असतील पोरे. कदाचें समजत
नाही."

गोपाळ म्हणाला--"घाबरण्याचे कारण
नाही. तू वेधेच काही वेळ विव्हाति ये.
तू आपल्या घराचा पत्ता काढून घे.
थरी हे ओके पोचते करून घेता."

तो मनुष्य म्हणाला--"कार उपकार
होतील तुमचे माझ्यावर. देव तुम्हांला सर्व
काळ सुखी ठेवील." असे सांगून त्याने
आपल्या घराचा पत्ता सांगितला.

गोपाळने इंदिरास बरा वाजून बोलावून
नेऊन सांगितले की या दिवाल्याला कर
आणत आहे. बोटे । हळद काप
त्याच्या बसवोना. कोणी त्याच्या सोबार्थ
आला तर सांग तो आपल्याच घरचा
मनुष्य आहे. नंतर तो तांदुळाची मोट
वेऊन त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्याच्या घरी
पोचविण्यासाठी निघाला.

तो निघून गेल्यावर काही शिपाई
माणसाचा शोध काढीत तिकडे गेले. इंदिरा
उभी होती. तिला त्यांनी
विचारले--"इकडे कोणी एक ठांबी मोट
ठकमून वेऊन पळत आलेला पाहालस का?"

"नाही पुढा!" इंदिरा म्हणाली.
शिपायांनी परांत होकावून पाहिले रवाना
परांत कात मोट दिसली नाही. पण उपरचे
वांघरून झोपलेला एक मनुष्य दिसला.
त्यांनी विचारले--"कोण तो?"

"तो आमच्याच घरचा मनुष्य आहे.
तज्जेत घरी नाही म्हणून पळून आहे."
इंदिरा म्हणाली.

ते शिपाई निघून गेले. त्याचवेळी
वाटेत दुसऱ्या शिपायांनी गोपाळला भेटवले
व ती हाक मोट ओळखून व त्याच्याच चोर

समजून त्यांनी कैद केले आणि
उपाची मोट चोरीला गेली होती त्याला ती
मोट नेऊन दाखवून विचारले--"ही तुमचीच
मोट का?" त्या माणसाने आपली मोट
ओळखली. मोट दपवून नेणारा मनुष्य
कोण हे त्याला माहीत नव्हते. काळोखात
त्याने त्याला मोट पाहिले देखील नव्हते.
म्हणून देखील हा मनुष्य तो चोर नव्हे
असे देखावत तो सांगू शकला नाही.

"का चोरी केली?" शिपायांनी
गोपाळला विचारले.

"मी माही चोरी केली!" गोपाळ
म्हणाला.

"चोरीच्या माळसकट सापडला आहेस
आणि वर चोरी केली नाही, म्हणतोस?"
शिपाई त्याला बडवीत पोलीस ठाण्यावर
वेऊन गेले. वाटेत शेकांची गर्दी जमली.
त्यापैकी एक म्हणाला--"आज संध्याकाळी
काळोस घराबाहेर उतरलेला
हाच तर मनुष्य दिसतो."

शिपायांनी त्याला विचारले--"तुं घरे-
बाहेर उतरला आहेस का?"

"नाही पुढा....!" म्हणत गोपाळने
नकाराची हसविली. शिपायांनी त्याच्या-

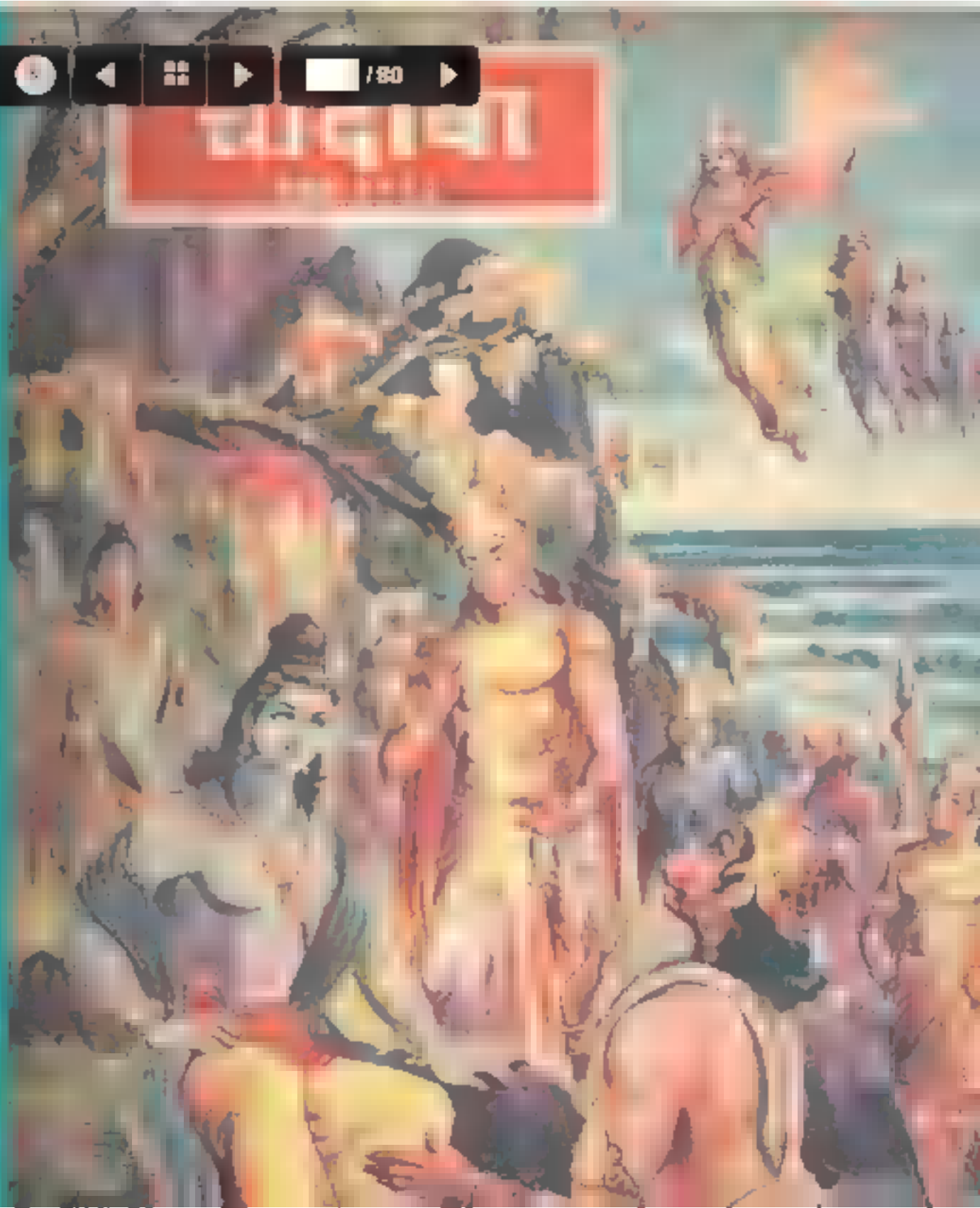
वर चोरीचा आळ आणला या बद्दल
गोपाळला तितकेसे धाडेत धाटले नाही.
पण सकाळ पासून त्या माणसाच्या उपाशी
बायकापरांची काय गत झाली असेक हा
एकच विचार त्याच्या मनात येत होता.

पोलीस ठाण्याच्या वाटेवरच धर्मशाळा
होती. शिपायांनी धर्मशाळेच्या बऱ्याच्यात
इंदिराला उभी पाहून तिला त्यांनी विचारले--
"ही कोण, आहे ओळखीच तुमच्या?"

त्यावर गोपाळ म्हणाला--"चोर समजून
मुम्ही घरून वेऊन चाललो आहां, मग
प्रत्येकाला मी कोण हे विचारण्याची गरज?"

भारताचा इतिहास

देवराय द्वितीय सन् १४५६ मध्ये मरण पावला. त्याचा मोठा मुलगा मल्लिकार्जुन गादीवर बसला. त्याने बहमनी मुलतान व ओरिसाचे हिंदू राजे दोघांनी मिळून केलेल्या स्वारीला मोठ्या पैयाने तोंड दिले. १४६५ पर्यंत त्याने निर्विघ्न राज्य केले. त्या अयधीन विजयनगरच्या राज्यावर संकट आले नाही. चंद्रगिरीचा राजा साल्व नरसिंह हा देवरायाचा समकालीन होता. त्याने पुष्कळ न्याति मिळविली होती. त्याचे पूर्वेक विजयनगरच्या चक्रवर्तीचे भांडलिक होते.

मल्लिकार्जुन याच्यानंतरचा राजा विरुपाक्ष हा अयोग्य होता. म्हणून राज्यांत बंडाळी माजली. म्हणून बहमनीच्या मुलतानांनी कृष्णा व तुंगभद्रा नद्यांच्या दुदावांनील प्रदेशावर स्वारी केली. ओरिसाचा राजा

पुरुषोत्तम गजपति हा तिरुवण्णामलैपर्यंत आला. जागोजागी बंडे झाली. ती परिस्थिति ओळखून विजयनगरच्या राज्याचे रक्षण करण्यासाठी साल्व नरसिंह हा. १४७६ मध्ये राजाला पदच्युत करून स्वतः गादीवर बसला. अशा तऱ्हेने संगम वंशाचा शेवट झाला आणि विजयनगर येथे साल्व वंशाची कारकीर्द सुरू झाली. साल्व नरसिंह याला प्रजेचा पाटिया पण मिलाळ. त्याने सदा यथे राज्य केले आणि बंड-खोरांचा विमोड केला. परंतु रायचूर प्रांत बहमनी मुलतानांकडे व उदयगिरीचा प्रांत उत्कलच्या राजाकडेच राहून गेला.

तुळु देशांतील राजांचा एक वंशज नरसनायक हा साल्व नरसिंह हा एक विश्वासपात्र सेनापति होता. साल्व नरसिंह याने आपल्या मागून त्यालाच राज्यकारभार

दिला. नरसनायक याने साल्व नरसिंह याचा मुलगा नरसिंह द्वितीय याला गादीवर बसवून आपल्या स्वामिसत्तीचा परिचय दिला. १५०५ मध्ये नरसनायकाच्या मृत्युनंतर त्याचा मुलगा वीरनरसिंह हा गादीवर बसला. अशा तऱ्हेने विजयनगरचे राज्य नेहमीच तुळु वंशाच्या हाती आले.

वीर नरसिंह याच्यानंतर त्याचा नाऊ कृष्णदेवराय गादीवर बसला. त्याचा कीर्ति अखिल भारतात एक योग्य व पराक्रमी शासनकर्ता म्हणून पसरली व आजतागावत इतिहासांत एक योग्य हिंदू शासक म्हणून तो प्रसिद्ध. तो शूर होता व युद्धविषय निपुण होता. प्रथम त्याने बंडभागांना ताळ्यावर आणले. नंतर त्याने राज्याच्या उत्तरेकडील शत्रूंचा समाचार घेतला. १५११-१२ मध्ये त्याने दक्षिणेकडील उभयतःचे बंड शांत केले. १५१२ मध्ये त्याने विजापुर राज्याच्या सीमेवरचे रस्त्यूर जिंकले. नंतर मुसलमान राज्यांवर स्वारी करण्याचा विचार त्याने केला. परंतु त्याने आपल्या मंत्री व सेनापति साल्व तैम्भण याच्या सल्लाने तो विचार सोडून दिला.

सन् १५१३ मध्ये कृष्णदेवराय याने ओरिसाचा राजा गजपति प्रतापरुद्र याच्या राज्यावर स्वारी केली. संगम वंश राज्य करीत असतां प्रतापरुद्र याच्या पूर्वजांनी विजयनगराच्या राज्याच्या कोही भागावर स्वारी करून तो प्रदेश बळकावला होता. तो प्रदेश पुन्हा आपल्या राज्यांत मिळवून घेण्याच्या हेतूने कृष्णदेवराय याने ही स्वारी केली होती. सन् १५१४ मध्ये कृष्णदेवराय याने उदयगिरीचा किल्ला सर केला. ओरिसाच्या राजाला गोवळकोंडा व वीर-राज्या मुलतानांनी मदत केली होती. परंतु

तरी कांही उपयोग झाला नाही. त्यानंतर एका वर्षाच्या आत कोडवीहूचा किल्ला ॥ जासपामचा प्रदेश कृष्णदेवरायाच्या हाती आला. ओरिसाचा मुबराज वीरभद्र ॥ ओरिसामे अनेक वीर कृष्णदेवरायाच्या हाती बंदी झाले. परंतु कृष्णदेवराय याने वीरभद्र थालान्न जिकलेल्या प्रदेशाचा अभिपति म्हणून नेहून आपल्या चाणक्यनीतीची साक्ष पेटवून दिली.

ओरिसावर तिसरी स्वारी करीत असता कृष्णदेवराय याने ब्रह्मयाज्ञा येथे सैन्याचा पडाव टाकला व कोडपलीच्या किल्ल्याला वेढा दिला. या युद्धांत ओरिसाच्या राजाची राणी व मुलगा वीरभद्र दोघे कैद झाले. तेथून कृष्णदेवराय निघाचलापर्यंत चाकून गेला. तेथे ओरिसाच्या राजाला संधि करून घेणे भाग पडले.

कृष्णदेवराय याने निळविनेर शेट्टरचा जय म्हणजे रायचूरच्या आसपासच्या युद्धांत. रायचूर परत आल्या राज्यांत मिळवून घेण्यासाठी विजापूरच्या इम्माइल आदिल शाहने ॥२२॥ करून पाहिला. सन १५२० मध्ये कृष्णदेवरायने त्याचा पराभव केला. असे मांगलात की स्वराज्याची सर्व विजापूरच्या राज्यावरून त्या स्वारीचा परिणाम झाला आणि मुलक्यांचा किंवादेखील उमीनदोस्त झाला होता.

कृष्णदेवराय याचे साम्राज्य पश्चिमेकडे कोकण प्रांतापासून पूर्वेकडे विजाप्रापट्टणम् पर्यंत आणि दक्षिणेकडे समुद्रतीरापर्यंत पसरले होते. हिंदुसह्यामागसांतली कांही वेढे व प्रदेशदेखील त्याच्या राज्यात मोडत असे. कृष्णदेवरायाच्या पुढील काळातील राज्यांत सर्वत्र शांतता नांदत होती.

प्रह्लाद चरित्र

[३]

हिंदू धर्माच्या अंगाने त्याच्या सार अनुयायांनी समानुपपन्नाने प्रह्लादाच्या मागे लोकांन, स्वदेश करवून, कडेलाट करून, प्यायला विष देऊन. त्याला जमिनीत पुरून व नानाप्रकारच्या यातना देऊन त्याचे मन ईश्वराविरुद्ध वृद्धविण्याचा यत्न करून पाहिला. परंतु प्रह्लादाने खरीरपणाने सर्व काष्ट सहन केले. इतके काष्ट देऊन ईश्वरीय प्रह्लादाच्या मनावर कांही एक रक्षिणाम न झालेल्या पाहून द्विग्व्यकटवपुला नात्र दहजन बसली. लहान मुलगा होता पण त्याच्या अंगांत ईश्वरीशक्ति असली पाहिले भर्षा शेका त्याला वाटू लागली. त्याला आपण वास्त कष्ट दिला तर त्याचा परिणाम आपल्याच शेट्टर होण्यास कारण

होईल या कालजीत तो चिंतामय ॥२२॥ वेड व अपर्क त्याच्याजवळ आले. ते म्हणाले. "त्रिलोक त्रिकणान्या तुमच्या मारण्या वीराला कालजी करली ' शिवाय गुरु शुक्राचार्य आले की ते आपल्या मंत्रवळाने त्याची बुद्धि बदलत टाकतील."

"परे तर, तुम्ही त्याला राजाची कर्तव्ये मार्तस्यधर्म इत्यादि विषयांचे शिक्षण देत रहा!" द्विग्व्यकटवपु त्यांना म्हणाला. त्या प्रमाणे दोघे पुन्हा प्रह्लादाला शिक्षण देऊ लागले. परंतु त्याच्या मनावर त्या शिक्षणाचा काय परिणाम होणार? मुले त्याला वेळण्यासाठी बोलवायला आली की तो त्यांना तत्त्ववाच करू लागे. फक्त ब्रह्मच सत्य आहे इतर जग सर्व मिथ्या आहे.

प्रह्लादाच्या ध्यानमग्न वसलेल्या पाहून इतर मुले देखील हरीचे स्मरण करून ध्यान मग्न होऊन बसत. पण चेंडू व अपर्क घाबरले. त्यांनी प्रह्लादाच्या विरुद्ध हिरण्यकश्यपूकडे तक्रार केली. तेव्हा त्याने स्वतःच्या हाताने धुवध धरण्याचा निश्चय केला. त्याने प्रह्लादाच्या बोलविले. ती हात जोडून पित्या-समोर उभा राहिला. हिरण्यकश्यपू त्याला म्हणाला "कुळघातका! माझ्या आज्ञेविरुद्ध धरण्यास तुला कोणी शिकविले, बोल!"

प्रह्लाद नम्रपणे म्हणाला- "महाराज, तुम्ही काय, किंवा मी काय सर्वांना तो परमेश्वरच

शक्ति व शब्द देतो. तुम्ही ही राक्षसवृत्ति पाहून देऊन मानिकवृत्ति स्वीकार करू. कोम, कोप, काम, मोह, मद, मत्सर हे षड्विध अस्त-शत्रु आहेत. त्यांना बघ केल्चाशिवाय ..."

"मुख! टीचर मुलगा तू! मला अकाल शिकवितोस. मी शिलेकमति नाही, तर तो दाखव मला कोण आहे तो!" हिरण्यकश्यपू म्हणाला.

प्रह्लाद शांतपणे म्हणाला- "तो इति सर्वव्यापी आहे!"

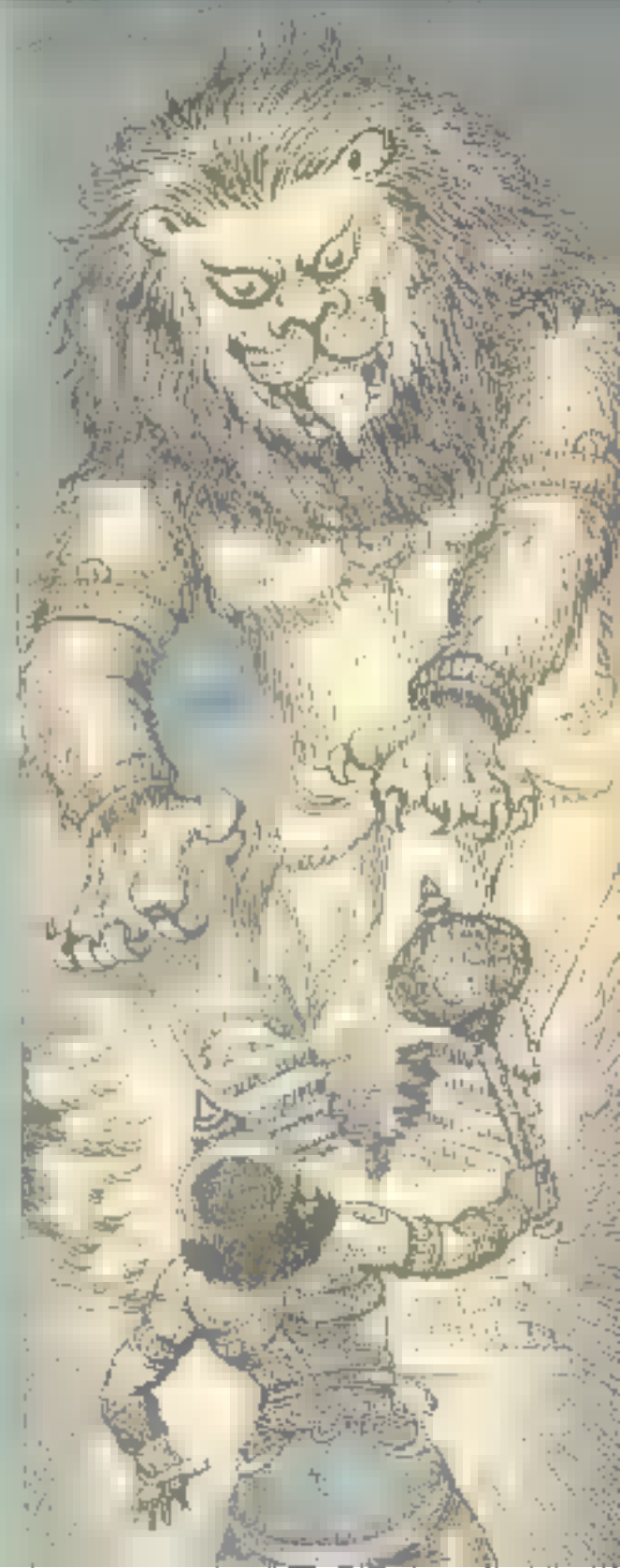
ते ऐकून हिरण्यकश्यपू खवताळून म्हणाला- "तू या खांब्यात कां

नाही दिसत!" हिरण्यकश्यपू असे म्हणत तळवार घेऊन प्रह्लादावर घांवला व त्याने खांब्याला लाथ मारली.

परंतु अचानक सूर्य उभा तसा भयंकर आवाज शाला. पृथ्वी व आकाश दुभंगल्या-नागवे भासले. तो आवाज ब्रह्मादिकांना ऐकू आला व ते ह्या त्यांना दिसले. नाही ऐकू आला तो फक्त हिरण्यकश्यपूलाच. मुखावर कसा ठार झाला या विचारांत तो गगारगाने गेरझाच्या घाई लागला.

इतक्यांत तो खांबे दुभंगला व त्यातून सूर्य भयंकर रूप त्याला दिसले. मनुष्य म्हणजे तर मनुष्य नव्हता, पशु म्हणजे तर पशु पण नव्हता. भयंकर दांत, पाजळ-वलेल्या तळवारीसारखी जीभ, लाळबुंद व्रजालासारखे होठे, मानेवर आयाळ अंगारक केस, बाबासारखी नखे पाहून हिरण्यकश्यपूच्या अंगाला घाम मुटली. विष्णूने प्रह्लादाच्या हकिकरांनी घाबून नृसिंह अवतार घेतला.

हिरण्यकश्यपू मनांत भ्याला होता, पण शौर्य व नाहमचा भाव आणून म्हणाला- "हा माकावी मला ठार करण्यासाठी हे रूप घेऊन आला आहे होय. असे म्हणत गदा

हातीं येऊन हिरण्यकश्यपु नरसिंहावर धांवला.
 गरुड सांपाला धरतो तसा नरसिंहाने
 हिरण्यकश्यपूला सहज उचकटून घेतला. परंतु
 मांघ गरुडाच्या चांचांतून निमटून गेला होता
 तसाच हिरण्यकश्यपुपण नरसिंहाच्या हातांतून
 निमटून वाजूला झाला. नरसिंहाचे वळ
 ओळखून त्याने या स्वर्गस त्याच्याशी मदा
 पृद्ध करण्याचा विचार सोडला व दाल
 तळवार घेऊन त्याला मारायला धांवला.
 परंतु नरसिंहाच्या तेजासमोर त्याचे डोळे
 मिटून गेले. त्याला नरसिंह त्रिसेनासा झाला.
 नरा तो त्याला वस्त्रा मारणार. म्हणून डोळे
 मिटून निमटून पळून जाण्याचा त्याने प्रयत्न
 केला पण डोळे मिटले असल्याने त्याला
 पळतां आले नाही.

नर्मिहानं हि रण्यकद्वयपूषा संख्याकाव्यन्या
सुमाराग्य दोन्दी हातांनीं उचलून आपल्या

मोडीवर उनाणा निजइला ॥ आपल्या वीर्या
नखांनी त्याचे पोटा फाडून न्याचा अंत केला.
कांहां राक्षस नव्वार घेऊन नरसिंहाला
मारण्यास धांवले. पण त्यांना देखील त्यांच्या
धन्या पाटापाटा त्याने पाटवून दिले आणि
नरसिंह म्हणून सिंहासनावर बसला.

नर्मिह, अवतार भयंकर अवतार होता,
त्याच्या दर्शनामाठी ब्रह्मादिक देव आले,
हिरण्यकदम्बपुत्राचा नाश त्रिलोकाला असण
शाला होता, म्हणून त्यांना नर्मिहन्ती मृत्ति
केली, परंतु ~~मर्मिह~~ गांठ आला नाही,
तेव्हा ब्रह्मदेवाने ~~मर्मिह~~ विनंति केली,
महाराजाने नर्मिहाचे स्तब्ध गाऊन त्याला
गांठ केले.

प्रह्लादानं जपन्त्या राधाची शक्त्योष्टी
क्रिया केली व त्यान्यानंतर गादीवर बसला.
पुढील गोष्ट पुढील अंकी.

[३]

[illegible]

जगतभिर वंगदेशांत कदाचित् आला होना; अर्थात एकदाच का फिरत होता हे कळण्यास वंगदेशाची त्या काळची स्थिति समजून घेणे आवश्यक आहे. वंगदेशांत काळ्यास खिलजी यांनी सुमल्यात थर्माचा तेंडा फडकवला, त्यानंतर सुमल्यानांचे राज्य वंगदेशांत कित्येक वर्षे टाळी कळत होते. परंतु काळ्यास यांनी स्वतःच्या मूर्खपणाने अकस्मात वादलाद्वारां वेर करून जणू कांही झोपलेल्या सिंदूलाच दिवतून जागा केले.

अकबर बादशहाचा मेवापति मुज-दरमान याने दाऊदखानाचा पराभव करून वेगवेगळी मोगल सत्ता स्थापन केली. दाऊदखान आपले नांड व्यवस्थापकांना ओरिसा प्रांतात सक्षुद्ध पकडून गेला. अशा नव्हेने जवळ प्रांतांत पठाण वंशाचे पाडल पडले. त्यांना नेथून हुसकावून लावणे मोगलांना देखील काठिण झाले. तरी शेवटी जवळ प्रांताच्या मोगलांची सत्ता मान्य करावी लागलीच.

परंतु या अवधीत वंगदेशांत वंडाळी सुरू जाली. अकबर बादशहाने कर वसूल

करण्यातली जी व्यवस्था केली होती त्या मुळे तेथील जमीनदार व जहागीरदार विद्धव गेले होते. त्यांनी वंडाचे निराण उभे करण्याचे ठराविले. जवळच्या पठाणांना चांगली संधी मिळाली. फतखखान नामक एक पठाण भरदार वंडखोरांचा पुढारी झाला. त्याने मिर्जापूर हस्तगत केले.

अकबर बादशह जसा पराकामी होता, असाच तो हुशार व चतुर पण होता. त्याने राजपूतांनाच मुख्य मुख्य अधिकाराच्या पदावर नेमले होते. राजा मानसिंह त्यांत प्रमुख होता. मानसिंहालाच अकबर बादशहाने वंगदेश व बिहार प्रांताची राज्य-व्यवस्था पाहण्यासाठी आपला अधिकारी नेमले.

मानसिंह पाहण्या येथे आला. तेथे राज्य व्यवस्था करून तो जवळ प्रांतापडे बसला. त्याने सैन्य खानाच्या आपल्या माने गाव्याची व्यवस्था पाहण्यासाठी आपल्या प्रतिनिधि म्हणून नेमले होते. वर्धमान नामाच्या वाटेने जात असता त्याने, सैन्य खान याच्याकडे सैन्य वर्धमान येथे येऊन भेटण्यास निरोप पळविला. परंतु त्याने मानसिंहाकडे सैन्य निरोप पाठविले. सैन्याची

उमरा उमरा करून येण्यास वरच काल हांगेळ व ■ अवधीत पावसाळा सुरू होईल म्हणून पावसाळा संपताच सैन्य येऊन येईल. मानसिंहाने निरुपाय होऊन वायकळ येथे राहणाऱ्या मेवापति मजबूत ठराविले.

सैन्यखान न येईल पाहून फतखखानाने जवळ जवळ नामाच्या सैन्याने येईल. त्याच्या प्रतिनिधि त्याने येईल केला जाईल. त्याच्या वर येईल.

या सैन्याने जवळ मानसिंह याच्या पडला. त्याने जवळ जवळ पाहण्या लावून घेण्याचे ठराविले. नामाच्या वरावर होताच. मानसिंहाने खाला शंकर यादवकर देऊन या कामावर पाठविले. शत्रूच्या शक्तीची सर्व माहिती करून जवळ परत येत असत मानसिंहच्या देवतांत पोचला ■ जवळच्या त्या निवासा त्याची भेट झाली.

जगतसिंह सैन्याच्या देवतांतून आपल्या अनुयायांस मानसिंहाच्या छावणीत पोचला. त्याने आपल्या बांडळांना पठाणांच्या शक्तीची वरपना पुरी करून दिली व म्हणाला—

“वसुधैव कुटुम्बकम्” या वाक्याची पठाणांची छावणी आहे. त्यांच्याजवळ सुमारे पन्नास हजाराने सैन्य आहे व अचळपासच्या पदशांत ने वटपाट करीत फिरत आहेत. त्याने जागा जागा काढी किडे कापून केले आहेत व नवीन किडे बांधून कामाचे ठाणे देण्याच्या प्रयत्नांत आहेत.”

मानसिंहाने पठाणांचे पारिपत्य करण्याचे ठरावून आपल्या सैन्याच्या आंधकाऱ्यांना वाढावून त्यांचा नका घेतला. मानसिंह त्यांना म्हणाला—“सांजामागून रावि व परगणा-नागून परगणे दिल्लीच्या बादशहाच्या

वसलाखावत गिस्तं आगले आलेन. आपण हातावर एक धरून वसण्यान अर्ध नाही. आपली सर्व शक्ति पणाळा लागून पठाणांचे आपविलेन पाहिजे. सैयदन्वान येईपर्यंत तुझ्या भारस करणे तेलीक शहाणपणाचे होणार नाही. तरी आपण झोपला नाही हे दानविण्यासाठी तरी एका मुलाक व कनेवतार सेनापतीला साठविणे आवश्यक आहे.”

ती जवाबदारी जगनसिंहने आपल्या विश्वासू घेतली. त्याने प्रतिज्ञा केली की इतर इतरांचे सैन्य घेऊन आज्ञा नी पठाणांना सुपरिगिरीच्या पलीकडे पिढावून ठेवीन.

जगनसिंह विष्णुसुहृन् लहानाच वेळे गेला. त्या वाटेवर दक्षिणेकडे मंथारण पडत होते. त्या स्थळांशी तेलीगच्या देवाळ्यांत त्याची भेट झाली होती त्या त्याच गांवच्या होत्या.

दामोदर नर मंथारण जगरानजीकच होता. तो नद एका जली घळत होता. त्या घळणावर एका त्रिकोणाकृति पदेजाल एक विंगड होता. किड्याला लागून दोन भवला नद एक होता. तो किड्या जपधरसिंह एक हिंदू सरदाराला त्याच्या शीर्षावरून जगावीर म्हणून मिळाला होता. प्रसूत गोष्टीच्या काळांत जपधरसिंहान वीरेंद्रसिंह नावाचा मुलगा किड्याचा अधिकारी होता.

वीरेंद्रसिंह नरक वयांत असता त्याचे त्याच्या कामाशी कधीच पडले नाही. वानने वीरेंद्रसिंहासाठी एक कन्या पाहिली ती केवळ एका जमीनदाराचीच मुलगी होती. नांगला संपवनी होती व आपल्या माहेरघड्यांत गुरुकुली एकच मुलगी होती. पण वीरेंद्रसिंहने जागचे ऐकले नाही व एका गरीब कन्या बाई एक कावत घेतले.

व्हान्त्याला या गोष्टीचा मतस्वी राग आला व त्याने आपल्या मुलाला वरावाहेर पाठवून नरक वीरेंद्रसिंह आपल्या शीर्षावरून काढून घ्यायला मुलाकडे पाठविले. त्याच्या वरून वीरेंद्रसिंहने आपल्या शीर्षावरून काढून घ्यायला मुलाकडे पाठविले. त्याच्या वरून वीरेंद्रसिंहने आपल्या शीर्षावरून काढून घ्यायला मुलाकडे पाठविले. त्याच्या वरून वीरेंद्रसिंहने आपल्या शीर्षावरून काढून घ्यायला मुलाकडे पाठविले.

मुलाला वरावाहेर काढल्यापासून त्याने त्याने विंगड कोणत्या कामाकडे लागला. त्याने विंगड कोणत्या कामाकडे लागला. त्याने विंगड कोणत्या कामाकडे लागला. त्याने विंगड कोणत्या कामाकडे लागला.

वीरेंद्रसिंह शहाणपणाच्या परवानगीने तज्ञपून सैन्यांत भरती आला. त्याने मोठी शक्ति घेऊन आपण वीरेंद्रसिंहने संपवनी घेऊन इतर शिवाच्या इतरांच्या स्वदेशी परत आला. पण घेताना म्हातऱ्यावर तो विसला नांवाची एक दासी व भिराडम्याची नांवाचा एक मन्थानी उभेला घेऊन आला.

विमला घेऊन काम पाहो. मुख्य जगन वीरेंद्रसिंहाच्या मुलीची जवाबदारी मिळ्यावर दाखण्यांत आली होती. घरांतली लहान मोठा सर्व कामे ती करी. पण दासी म्हणून तिच्या कोणी वागविले नाही. ती वधाने मोठी होती. नरक वयांत ती फारच सुंदर राहाली असावी काणाला शंकाच नव्हता. तिचे बोलणे राहाणी व वागणे पाहून ती कुलान वराण्यांतलीच असावी असे वाटे.

वीरेंद्रसिंहाबरोबर जो सैन्यामी जाऊ होता तो नेहमीच किड्यांत रहात नसे. दोन तीन महिनेच मंथारणच्या विंगड्यांत

तो त्याला बसले. रात्री हाळ चढवून फिरवून घेतो. वीरेंद्रसिंहाचा तो गुरू आहे असे सर्व मानत. दोघे परस्परगंजा भादर करत. वीरेंद्रसिंह अभिरामस्वामीच्या सल्ल्याने सर्वे हावे करी. विमला ॥ अभिरामस्वामी यांच्या व्यतिरिक्त भस्माची नांवाची आणखी एक दासी वीरेंद्रसिंहाबरोबर दिवांडन जाली होती.

त्या दिवशी विमला तिलोत्तमाला घेऊन शैलेश्वराच्या देवळातून संथारणला परत आली त्याच्या नेतर दोन तीन दिवसांनी वीरेंद्र दूरवासीन बसला असता अभिराम-

स्वामी भाला वीरेंद्रसिंहाने अभिवादन केले. दोघे आपापल्या जागा बसल्यावर अभिराम-स्वामी म्हणाला- "पटाण व मोगल यांच्या मध्ये सर्वकाय युद्ध चालू राहणार आहे. या युद्धात काय करणं आहे तुम्हाला?"

"मी आपल्या बाहुबळाने कडूचा पराभव करीन." वीरेंद्र म्हणाला.

"हो, सध्याच्यावेळीन चालूकारा. तुम्हाला किती फक्त एक हजारचे सैन्य आहे. एका बळाने तुम्हाला व दुसऱ्या बाजूने मोगल आहेत. तुम्हाला पैकी एक जेपर्यंत तुम्हाला भवत करायला तयार होत नाही तेपर्यंत तुम्हाला बघा. तुम्हाला काय नाही. दोघांशी वैर करायलापेक्षा एकाच्या मैत्री करून घेण्यांत आटाणपण आहे."

"आपल्या मतं मी कोणाचा पक्ष स्वीकारणं आहे?" वीरेंद्राने विचारले.

"जेनं पराभवला त्याचं ज्या बाजूला धर्म आहे त्या बाजूला तू जाई. राजद्रोह करणं महापाप आहे. म्हणून तू राज्याचा पक्ष घ्यावा." अभिरामस्वामी म्हणाला.

"कण राजा कोण? तामल की पटाण? दोघे राज्यामाठा सांडत आहेत!" वीरेंद्राने विचारले.

"कतुर्विदान ॥ धर्म पालण अक्कर बादशाहच राजा आहे." अभिरामस्वामी म्हणाला.

परंतु ॥ विरुध्द वीरेंद्रसिंहाचा चेहेरा समगने फगफगला. दोघे लाल झाले. तो म्हणाला- "महाराज, आपला बाजीबाद गिळ्याला तर मोगलमहाला रस्ताने आपले चरण धोण्याचे काम चालूचं आहे."

"मी बादशाहचा पक्ष घेण्याचं तुम्हाला सांगितलं आहे. मानसिंहाचा नाही. मात पणाने थोडा विचार करा. मोगलचा भरान काही कळत स्वतःचे धर्मित तुम्हाला वेडं नकोस. मानसिंहावर तुम्हाला काय असलं तर मी त्याला नकार देणार नाही. परंतु अक्कलाने बाजूने युद्ध चरणवाविशीं मी केलेल्या सूचनेवरून तुम्ही काय मत आहे?"

त्यावर वीरेंद्रसिंहाने आपली बाजू स्पष्ट केली. तो पराभवाच्या बाजूने युद्ध करणं नाही असा निर्णय घेतल्या हाता खाली युद्ध करावे समजल्यास मी त्या गोष्टीस कबूल होणार नाही. त्या वेळी पटाणांच्या बाजूने मी युद्ध करीन.

ते उत्तर ऐकून अभिरामस्वामीचा चेहेरा येतच आला. त्याच्या हाड्यांत दोन दिव

येताळ आली. ते पाहून वीरेंद्रसिंहाचे मन विचलित झाले व तो आपल्या गामनायकाने उठून अभिरामस्वामी बसल्या हाता त्याच्या उजव्या गेल्या व क्षमा करण्यास विनंति केली. तो म्हणाला- "महाराज, आपल्या आज्ञे-बाहेर मी नाही."

अभिरामस्वामी डोळे कुसून म्हणाला- "मला तुझ्यापेक्षा तुझ्या मुलीचा जास्त अभिमान वाटतो. मी वांटेही दिवसांपेवी तिची नमस्कुडली पाडिली होती. मोगलांच्या गेनापनीच्या मुलेंच तिच्यावर संकट येण्याची शक्यता आहे. मोगलांशी मैत्री करायला हे

संकट दिसते. म्हणून मी तुला त्याची बाजू
व्याख्या करविले आहे. तुझ्या मुलीच्या
जन्मकुंडलीची गोष्ट सांगून तुझ्या माहिती-
मानसात थोडा पॅनसिण्याचा विचार माझ्या
मनात लुप्त न होता आला नाही. परंतु
मुलीवर संकट येऊ नये म्हणूनच कदाचित
तू पठाणांची बाजू व्यापने ठरवित
असशील."

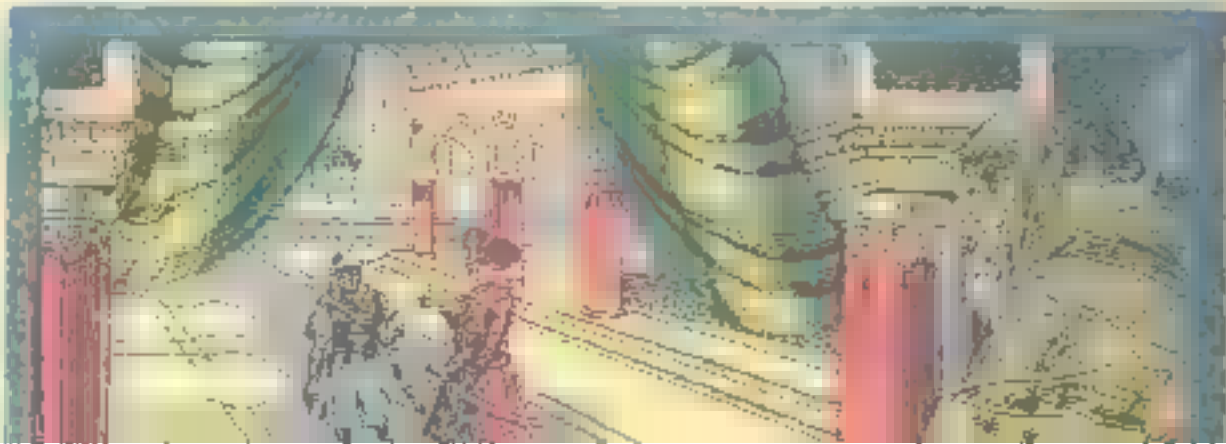
ते सांगून तो उठला आणि ज्ञानाना
म्हणाला "दारांत कनकदलानाचा दल वाट
पडान उभा आहे. मी केत त्याच्या त्याचा
पाहिण्या व भातून निरोप घेईपर्यंत त्याला
तेथेच असवून घेण्यास पाहारेकऱ्यांस सांगून
मी आत आलों. मला जे काही सांगायला
होते ते मी सांगितलेच आहे. म्हणून दुसऱ्या
आत ओळवून त्याला जे उत्तर देई तुला
माझ बाहेर ते देऊन निघाव दे."

"नदाराज ! मी त्याच्या चकरात उतरून
आहे. मी मार्तण्डाचार्य वामनाच्या केल्या
कारण कायच नव्हेत आहे. त्या दुसऱ्या
आत पाहवून देण्यास सांगायचे."

येता येताने कनकदलानाचा दल आत
आत व त्याने कनकदलानाचे दिलेला लखोटा
दिला. पत्रात लिहिलेला मजकूर येथेधनाने
होता "वीरभिर, एक हजार चोडेस्वार
आणि पांच मोहरा पठाणांच्या
छावणास दे. नाहीतर माझे वीस
हजारांचे सैन्य मथारणाच्या फिराद्याला वेढा
देण्यास येईल असे आहे."-कनकदलान."

पत्र वाचून वीरभिर म्हणाला "तुं भायल्या
नातकाला जाऊन मला का सैन्य पाठवून
देता." दल देवून गेला.

समवेत आलेले सभाषण भाड उभी राहून
चिमला पकन होती. पुढे चाले.

नाथपारा अस्थिपंजर

विक्रमाकर्ण आपला हा सोडला नाही.

तो पुन्हा त्या जाडाकडे येता, पंत
काढून खांद्यावर घातले आणि स्मशानाकडे
निघाला. चार पायले टाकली नाहीत तोच
प्रेतांनील वेताळ ओढे लागला. म्हणाला
"राजा. अद्विगत शक्ति सामर्थ्याभाटीच जर
तुं इतके कष्ट करित असशील तर ते सर्व
फुकट. समज, कारण अमल्या शक्तीच एत
वेळी उभान. आता हेच पहाता." असे
सांगून त्याने गोष्ट सांगण्यास आरंभ केला.

कान्तकुब्ज देशाने दोघे मित्र रहात
असत. एकाचे नांव कुतवर्मा व दुसऱ्याचे
श्रुतवर्मा. दोघे मित्र होते खरे, पण त्या
दोघाच्या स्वभावाने फार फाट होता. एक
कष्टाळ तर दुसरा आळशी. एक सदाचारी
तर दुसरा दुराचारी. कुतवर्मा शन जाडपारा
तर श्रुतवर्मा धन उडविणारा. कुतवर्मा सतत

परिश्रम करून धन मिळवीत असे. परंतु स्वतःची पुरसा पैसा मिळाल्यामुळे तो परदेशी जाण्यास निघाला. त्याच्या पाठीमाग त्याच्या मित्र श्रुतवर्मा पण निघाला.

परदेशांत कृतवर्मा रात्रंदिवस मेहनत करून पैसा मिळवू लागला आणि श्रुतवर्मा दारूत आणि जुगारीत पैसा घालवू लागला. कृतवर्मा मित्र म्हणून जवळी तेवढा पैसा श्रुतवर्माला देत असे. त्याला नीट वागण्यासाठी परोपरीने सांगत असे. परंतु त्याचा कांही उपयोग झाला नाही. तीन वर्षे गेली. कृतवर्माने खूप पैसे मिळविले आणि स्वदेशी

जाण्यास निघाला. श्रुतवर्मा त्याला म्हणाला—
"मलाहि परदेशांत जातं राहण्याची इच्छा नाही. मलाहि तुझ्याकरीबर घरी परत जावेच वाटत आहे. अशावेळी माझ्या जवळ प्रचामाला पुरसा पैसा अडक्याहि पण नाही."

येताना दोघे बरोबर आले होते. म्हणून परत जाताना कृतवर्माने श्रुतवर्माला बरोबर घेऊन जाण्याचा विचार केला. दोघे बरोबरच घरी जाण्यास निघाले.

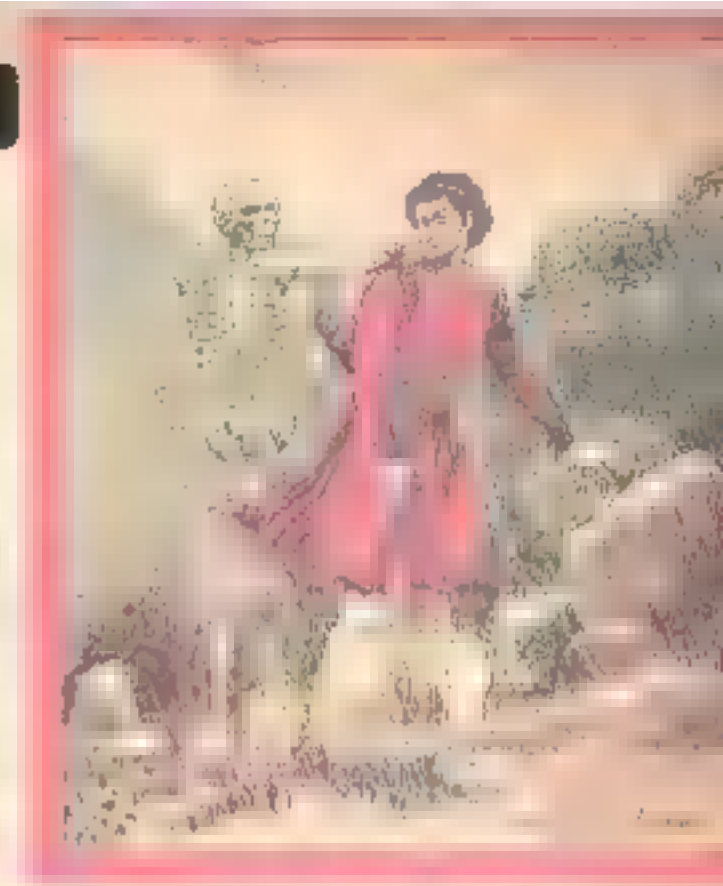
कृतवर्माने जेवढे पैसे मिळविले होते ते सर्व त्याने बरोबर घेतले. ते दोघे मित्र जेव्हा आपल्या गावाच्याजवळ पोहोचले तेव्हा श्रुतवर्माने कृतवर्माने कृतवर्माला असावधा पाहून ठार केले. त्याचे जेत रक्क्याच्याकडेला झुडपात फेकून दिले. त्याच्या जवळची सर्व संपत्ति घेऊन आपल्या गावी गेला. त्याने बरीच संपत्ति कमावलेली पाहून घरातील लोकांना फार आनंद झाला.

श्रुतवर्माला पकटाच आलेला पाहून गांवकऱ्यांनी कृतवर्माचीही चौकशी केली. तेव्हा तो म्हणाला—
"काय मागू तुम्हांला? परदेशांत गेल्याकरीबर तो अगदी बदलून गेला. वाईट संगतीत राहू लागला. अर्थातच

कमावलेल्या सर्व पैसा घालवून वसला आणि शेवटी पोट भरण्याची मुद्दा आत पडली."

कृतवर्माच्या पैशावर श्रुतवर्माचे कांही दिवस मजत गेले. दारू व जुगार त्याच्या तडाक्यात ते पैसे किती दिवस पुरणार शोच्यान दिवसांत उतरती लागली व तो पुन्हा पैशाला झाला त्याला गावत राहणे अशक्य झाले. म्हणून पुन्हा परदेशी निघाला.

देशाच्या बाहेर पडताच त्याने ज्या शिक्षणी कृतवर्माने ठार केले होते त्याला वेळून पोहोचला. तो पुढे जाऊन पुरसा पैसा त्याला कोणी तरी चोखावीत असे असा शाळा. त्याने मागे वळून पाहिले. पण त्याला कोणी दिसले नाही. सर्वत्रच भास झाला जेणे समजून तो पुढे जाऊ लागला. पण पुन्हा श्रुतवर्मा त्याला वेळून पोहोचला. त्याच्या कारती पडला. शेवटी त्याच्या लक्षात आले की आवाज त्याच्याच घरातून असलेल्या झुडपातून येत आहे. तो झुडपाजवळ गेला. त्याला तेथे एक हाडांचा सांगाडा दिसला. आश्चर्याने त्याच्याच हा पाहू लागला. त्याला कृतवर्माची आठवण झाली. इतक्यांत सांगाडा बोळू लागला. म्हणाला—
"अरे श्रुत, इतक्यांतच

पसा विसरलास. माझ्या पैशावरच नाही का इतके दिवस तू चैन केलीस. तुला माझी एकदा तरी आठवण झाली का? मी मात्र तुला भेटण्याच्या इच्छेनेच आज पर्यंत येथे बसून राहिलो आहे. आज तुझ्या भेटीने मला फार आनंद होत आहे. काय मला ओळखले नाहीस. अरे मी कृतवर्मा! आपण ह्याच वाटेने गेली होती आणि परत ह्याच वाटेने आली होती."

सांगण्यांतून निघालेले ते बोळ ऐकून कृतवर्माचे नाव ऐकून श्रुतवर्मा धाचकून गेला. तेथून पळून जाण्याच्या विचाराने तो

पाहत घेऊन चल. मी नाच करून तुला पैसे मिळवून देतो. असा वचतोस काय ? तुला विधाम गाडी बनत ? हे वच मी नाच करतो." असे म्हणत त्या सांगाड्याने मुंदरले नृत्य केले. "तू वाटेला ते गाणे म्हण, मी तालावर नाचतो, माझा नाच दाखवून तू पैसा मिळव."

पैसे मिळविण्याचे हे उत्तम साधन आहे असे समजून त्याने तो सांगाडा घेतला व पुढे निघाला.

अस्थिपंजराला नाचवित तो गावोगांव हिंडून पैसे मिळवू लागला. त्याच्या त्या सांगाड्याची क्वालि राजाच्या कानावर गेली. राजाने त्याला बोलावले व अस्थिपंजराचा नाच करविण्याची आज्ञा दिली. श्रुतवर्माच्या फार आनंद झाला. त्याला वाटले, राजा त्या सांगाड्याच्या नाचावर खूब होऊन मला पुष्कट पैसे देईल. म्हणून तो मोठ्या भावनेने मागे माऊं लागला. पण तो सांगाडा जागचा झालेलामुद्धा नाही श्रुतवर्मा नर्तकतेचे मूर् काढून त्याला नाचवून नृत्य करीत होता. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. शेवटी राजाला राग होऊन झाला जाऊन लांबकळू लागला. तो म्हणाला—"हा अनाच मोठ्या

विचाऱ्या गांवकऱ्यांना फंसवीत असला पाहिजे. याचे हात-पाय कापून त्याला लंगडा-लुका करून कोल्हा झाड्यांसमोर टाकायला."

राजाची आज्ञा ती. राजाचे सैनिक त्याला पकडून घेऊन गेले आणि त्याचे हात पाय कापून त्याला रानांत सोडून आले.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ भावल्या व म्हणाला—"राजा, नेल्यानंतर मुद्धा ज्या प्रकारे श्रुतवर्माची पकडी मद्धन केली तो राजासमोर का नाही नाचला ? राजाच्या पाहतांच तो सांगाडा घाबरेल नसा ? अशी प्रकाण्डी त्यांतील ती शक्ति दाखवीत होण्याचे कारण काय असतें ? तू नाचतो असकळी उत्तर दिले नाहीस तर मुद्धा होण्याने संभर झाले होऊन तुझ्याच यथाधीन रावीन."

विक्रमार्क म्हणाला—"सांगाडा जो नाचला ते काही उपकार बुद्धीने नव्हे. धन मिळवून देऊन मित्राला सुख द्यावे, हा मुळीच न्याचा हेतू नव्हता. केवळ सूड घेण्याच्या बुद्धीनेच तो नाचत होता. त्याला आपल्या खुनाचा सूड उगवावयाचा होता. आणि त्या साठीच तो राजाच्यासमोर नाचला नाही. आपण नाचला नाही म्हणजे राजाला राग येईल, तो श्रुतवर्माला खोटा व पत्मव्या ठरवील आणि शेवटी त्याला मृत्यू देईल. ही गोष्ट त्याला पक्की माहीत होती आणि त्याच्या फत्तनेभमाणे खरो-खरान त्याचा हेतू साध्य झाला."

अशा प्रकारे राजाचे मीन मंग झाले आणि वेताळ त्याच्या सांघावरून नाहीसा होऊन झाला जाऊन लांबकळू लागला.

[कथित]

चोरी

एका गांवात भीमराव नांवाचा एक बाणी राहतात असे. तो व्यापार करून आपला उदरनिर्वाह करीत असे. त्याला एक मुलगी होती. त्याने तिच्यासाठी एक घांगर खरेदी केले. त्या ठरले. मुलगी ठरली. लक्षाच्या तयारीला सुरवात होणार होती. त्यापूर्वी भीमरावाने आपल्याजवळ असलेल्या पैशा अडक्याचा हिशेब लाविला. तेव्हा त्याला समजले की लक्षासाठी पुरेसा पैसा त्याच्याजवळ नाही. तो काळजीत पडला. आता आपल्या वेळी पैसा सोडून आणणार! तेव्हात त्याला आठवण झाली की त्याच्या घरात एक जुना हिरा आहे. तो विकण्याचे त्याने ठरविले.

तो हिरा घेऊन रावाघाडे गेला व आपला हिरा दाखवून त्याची जी किंमत

असेल ती देण्यात विनंति केली. राजाने लक्षा पारल्यांना बोलावून त्याची किंमत ठरविली. तो हिरा खरा आणि उत्तम असल्याने त्याची किंमत एक लाख आणि धर कांदा ठरार साठी.

जखन किंमतीत राजा तो हिरा विकत घेण्यास तयार झाला. पण भीमरावांनी तेव्हाच्या तेव्हा त्याची सर्व किंमत घेऊन नाही. गरजेपुरेसा पैसा घेऊन बाकी देण्याने ठरविले.

राजाकडून पैसे घेऊन परत येत असता त्याला वाटले की कन्यादानाबरोबर जांच-याला आणून एक मांस पण दान करावी. म्हणून एक मांस विकत घेऊन त्याने तेच नावे आपल्या घोड्याच्या शेपटीला बांधले व आपण घोड्यावर बसून इकडे इकडे जाऊ

झागला. गाईच्या गळ्यातील घंटा वाजत असल्याने तो निश्चित होता.

वाटेत एका टेकडीवरून ज्ञान असतां घंटेचा आवाज बदलल्यासारखे त्याला वाटले. म्हणून त्याने मागे वळून पाहिले. तर घोड्याच्या शेपटीला बांधलेली लक्षा वाजत भासलेली त्याला दिसली. त्याने चारीबाजूस नजर टाकून पाहिले. पण त्याला माथ कांही दिसली नाही. शेवटी स्वतःच्या भाग्याला शोध देत देत तो लक्षा चालू लागला.

चंड ताचाच्या एका अड्ड्यात चोराने भीमरावांना मांस घेऊन नेली होती. चडसे भाग्याच्या मांस विकत घेतांना पाहिले तेव्हा त्याच घंटी त्याच्याजवळ असलेले तेव्हा त्याने पाहिले होते. त्याच्या मनातून तेव्हाच गाईबरोबर घोडा आणि पैसे मुळां सोडल्याने होते. परंतु एवढ्याने ते भाग्याच्याने स्वतःच्याने त्याने प्रत्येक मांस घेऊन नेली. मांस बाकीचे काय आपल्या मुलांना सोपविले.

हेतूत मुलांना प्रचंड नवी काटी एका दगडावरून वसत होता. भीमरावाचा घोडा चढत घेतांच तो घाईघाईने उठला व त्याकडे असताना नदीत पडल्याप्रमाणे इडी मारून

वांगरने कित्याळला. भीमरावाला वाटले की काणी वाटवरून पाण्यात गडला आहे. म्हणून तो घोड्यावरून उतरला. आपले कपडे व सर्व सामान एका पेक्षांत बांधून घोड्या शेजारी ठेविले आणि त्या बुडणाऱ्या माण-साला काढण्यासाठी पाण्यात उडी मारली.

पाण्यात त्याचा पाय एका दोरीत अडकला. त्यातून मुटण्यासाठी तो थडपडू लागला. तेव्हात प्रचंड पोहोत पोहोत किनाऱ्यावर आला आणि त्या दोरीचे टोक बांधून ठेवलेला घोडा त्याने पाण्यात हकलून दिला. त्या दगडाबरोबर भीमराव आत

ओढला जाऊ लागला. पण सुदैवाने कमरेत एक चाकु होता. तो काढून तो दोरी तोडून वस्त्रा तरी किनाऱ्याला लागला. एवढ्या वेळात प्रचंडमें धोडा व सर्व सामान लांबविले. ते पाहून भीमराम वेशद्व हाऊन पडला.

कपडे गेले, पैमे गेले, धोडा गेला सर्व काही गेले. आतां घरी कसे जावे अगमर वक्षति नसल्याने इतके दूर चालून पग जाणे त्याला शक्य नव्हते. विचारा अधार पडेपर्यंत तेथेच बसून राहिला.

फाळोव पडू लागला. लाकडांलाडे सगळ्यां नून लाकडां घेऊन परतू लागले होते. त्यांनी

भीमरावाला पाहिले, त्याची सर्व माहिती काढून बसली व त्याला कपडे देऊन आपल्या घरी घेऊन गेले.

रात्रभर भीमराव त्यांच्या घरी राहिल्या सकाळी उठून राजाकडे गेला. आपली रडकथा समजून त्याने राजाजवळ धोंडेसे पैसे मागितले.

“पैसे मिळतील हो, परंतु चोराचा शोध तरी लागायला पाहिजे ना तोपर्यंत रहा येथे दोन चार दिवस.” राजाच्या मंत्र्याने भीमरावाला सांगितले व त्याची राहाण्याची व्यवस्था केली.

रात्रभर दुसरे दिवस राज्यांत उबंदी पिटली की राजा कापिला माईचे दान करणार आहे. योग्य किंमत दिली जाईल.

बंडच्या वायकोला आपल्या नवऱ्याचा व मुल्याचा चोरीचा धंदा आवडत नव्हता. म्हणून ते तिला चोरी करून आणलेली प्रत्येक वस्तू विकत घेतल्याचे मागत असत. बंडने त्या माईची किंमत पन्नास रुपये सांगितली होती. राजाकडे खात्रीने जाऊन किंमत मिळेल. म्हणून ती राजाकडे गेली.

तेथे पुष्कळ माई आल्या होत्या. त्यांत भीमरावने आपली ओळखली व

मंत्र्याला सांगितले. मंत्र्याने त्या माईला विचारले की ती गाय तिच्याकडे कव्हां पाहून आहे? किती वेत माया? वगैरे वगैरे.

“आम्ही ही काळच विकत घेतली. काळ गुरांच्या राजरात पन्नास रुपयाला माझ्या मंत्र्याने विकत घेतली. माईमाईने आणून अगणांत बांधली. मी विचारलेच म्हणून किंमत तेवढी सांगितली आणि गडबडीने कांटे तरी निघून गेले.”

“होय आहे, मूं घरी जा आणि तुझे यत्नमान आहे म्हणजे त्यांना त्या शिपायांच्या

बरोबर पाठवून दे. त्याच्या जवळच पैसे देतो." असे सांगून मॅग्याने चार शिपायांना तिच्याबरोबर पाठवून दिले.

चंड गाईला बांधून बाहेर गेला तो मचंडाची मदत करण्यासाठी. पण प्रचंड जेथे नदीकाठी बसला होता तेथे तो चंडला भेटला नाही. त्याने त्याला जवळपास बरेच शोधले. परंतु तो कोठे भेटला नाही. शेवटी येईल तो स्वतःच असा विचार करून चंड घरी परतला. त्याच येछी त्याची बायको शिपायांच्याबरोबर आली होती. शिपायांना बंडला पकडून राजाकडे नेले.

प्रचंड वास्तविक चंडला भेटायचा. पण त्याला धोळ्याने धोका दिला. घोडा पुढे जनावर असले तरी प्रामाणिक. आपल्या मालकाचे भामान घेऊन दुसराच कोणी म्यार हाऊन बसलेला पाहून तो प्रचंडला पाठीवर

घेऊन निघाला तो सरळ भीमरावाच्या बरोबर येऊन बावला. घोड्याला बापा हाऊन आलेला पाहून आणि त्या म्यारहावर भीमरावाची घेली, सामान आणि कपडे पाहून घराब्यांना म्याराचा संशय आला. त्यांना त्याला पकडून राजाकडे नेले.

इकडून चंडला आतकडून प्रचंडला शिराई घेऊन आले. दोघेही मुद्देमान्यासह राजाकडे गेले असल्याने म्यार तिजोड्यातला गरज नव्हतीच.

अशा नव्हेने मॅग्याच्या चानूपांमुळे आणि घाब्याच्या प्रामाणिकपणामुळे चंडला चोर विनापुत्र एकाच येछी पकडले गेले.

अर्थातच भीमरावाचे सर्व भामान व पैसे त्याला पन्न मिळाले. तो मॅग्याचे लपवण मागून आनंदाने बरी गेला. चांगला मात्र चांगली शिक्षा झाली.

राज्यात गावांत एक भेतकरी महात असे.

परमेश्वराच्या रूपाने एक मुलगा जन्मला. परंतु त्याची आई त्याला जेवण मरण पावली. भेतकऱ्याला फार दुःख होते. मुलाचे संगोपन करण्यास त्याला कोणी नव्हते. म्हणून त्याने दुसरे एक मुलगा घेतला. सावत्र आई. सत्यभामा स्वभावाचे सार सांगली आई होती. तिने आपल्या म्यार मुलाचे संगोपन मोठ्या प्रेमाने केले. जेव्हा तो मुलगा मुद्दा आईची प्रेमाने आगे. तरी पण शेजारी पाजारी हांतेच तो पकडला. करावयाला. ते नेहमी त्या म्यारम्यार म्हणत—“कोणी कितीही जरी म्यार हाऊन तरी आईची म्यार येणार नाही. मुद्देमान्या श्री विचार करी किती चांगली आई आहे नाही आई. मग हे लोक असे का

म्हणतात. पण पुढे असले बालक आग्यार म्यार त्याच्या मनांतही किस्मिप येऊ लागले. भामाला आपले स्वतःचे अपत्य नव्हते. तिची सर्व माया श्रीच्या टिकाणीच होती. तरी तो जेव्हा तिच्या बोलण्याचा गैर अर्थ करी तेव्हा तिला फार वाईट वाटे.

काही वर्षे लोटली. पुढे भेतकरी आजारी पडला व मरण गेला. आता तर शेजाऱ्यांना चांगलेच फावले. ते म्हणत—“जन्मापासूनच सावत्र आईचा छळ. बाप होता काही तरी कोडकौतुक करीत, आता हाल आहेत मुलाचे.”

रोज रोज शेजाऱ्यांची असली बोलणी ऐकली आणि आई एकाद्या चुकीबद्दल रागे भरली म्हणजे श्रीला वाटे, लोक म्हणतात ते काही लोटे नाही. पण तेव्हा ती प्रेमाने

कुरवाळी, पाटीवर जल फिरवा, कौतुक करी
नेकां वाटे सर्व जण उगाच आपल्या
आईला नाचि ठेवात आहेत.

"वाटते आहे तुला नवें, नमजमा
मंठा दाखील तमनसें कळेल. आन्ही
आपले सांपयपे ते मागितले आहे. कावारे,
समावून रहा." शेजाऱ्यांची नेहमी अशाच
तऱ्हेचीं बोळणो ऐकू येत. ह्यामुळे त्यालाहि
वाटू लागले की स्वर्गवरीच आपली आई
दुष्ट आहे. आपल्याला छळते आहे.

शेजाऱ्यांची बोळणी ऐकून श्री विचित्र
बाबू लागलेला पाहून भामरा फार वाईट

वाटे. की विचारी त्याच्या कल्याणासाठी
परमेश्वराची रोज प्रार्थना करी.

रोज संध्याकाळी मांजवात अवक्यावर
भामा देवापुढे हात जोडून उभी राही
आणि तोंडातून कांही तरी गुणगुणे. एक
दिवसा ती काय म्हणते आहे तें ऐकण्या-
साठी श्री [redacted] तिच्याजवळच बसून राहिला.
निष्ठाप्रमाणे भामाने मांजवात लावली आणि
हात जोडून [redacted] मिटून देवासमोर उभी
राहिला. नेत्र म्हणाली "परमेश्वरा, माझ्या
श्रीला मुर्गीप्रमाणे कर. वाईभारसें कर.
त्याला नियमित भूक लागू दे, दोरी व
मदक्याचे गुण त्याच्यात येऊ देत." नेत्र
जिने तें ऐकून देवाला नमस्कार केला.

भामाची प्रार्थना ऐकून श्रीला राग आला.
आई माझ्याविषयी असें काय म्हणत आहे?
ह्यान कांठीतरी तिचा वाईट हेतूच असणार.
हा, मुर्गीप्रमाणे म्हणजे चुटकी सरशी सुरडण्या
पर्यंत. वायफाप्रमाणे म्हणजे जवल्या, पराच-
ल्ली. भकने पीडित म्हणजे मिकारी, दोरी-
प्रमाणे पणजे मुगांना वांधण्यापलीकडे तिचा
काय उपयोग आहे? आणि मदकें म्हणजे
जरा धका लागला की फुटणारें. म्हणजे
माझ्या मावज आईचे माझ्यावर ही असलीच

कुस मागण्यापेढे प्रेम आहे. असा विचार
मनांत येतांच तो उठला आणि मुक्ताळाने
पराच्या बाहेर निघून गेला.

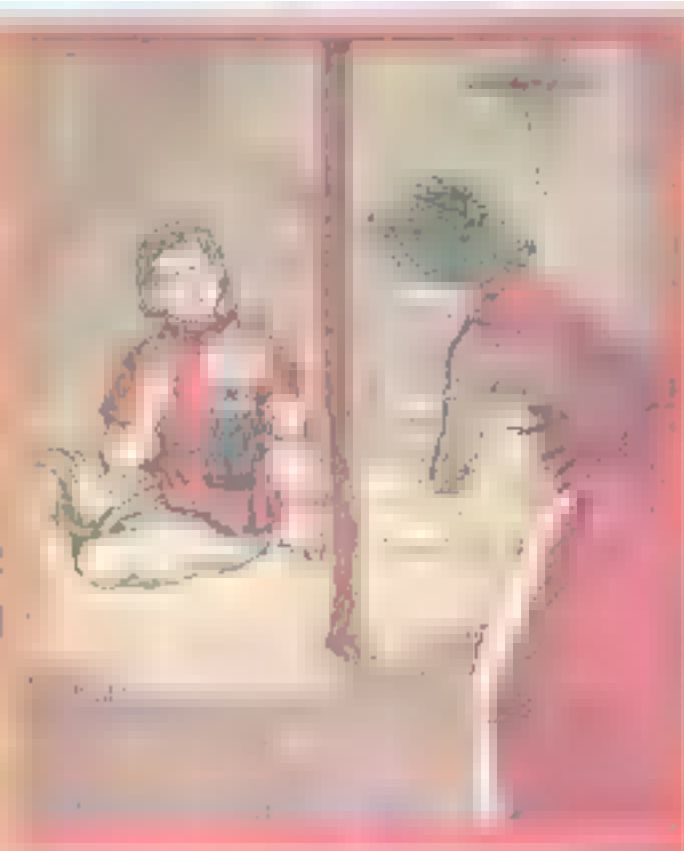
तो कांठे चालला हाता त्याने त्यालाच
मान नव्हते. भूक लागली म्हणजे कोणाच्या
रागला भीक मागायची आणि शोष आली
का कांठे तरी पारावर झाडाग्यालीं दगाडावर
शेंसवने. एवढां सूर्यास्ताच्या वेळी तो
एका जंगलांत [redacted] पोहोचला. तेथे एका
आठग्याला एक वृत्ती भरून पडलेला दिसला.
त्याला वन्याच मुंथा लागलेल्या दिसल्या.
त्या मुंथांची ती गंमत [redacted] तो तेथेच

झाडाजवळ एका दगाडावर बसला. थोड्या
वेळाने शोष आली म्हणून तेथेच तो
आडवा झाला.

त्याने सकाळी उठून पाहिले तो त्याला
हत्तीची सोड थोडी सकळ्यासारखी दिसली.
त्याने लक्षपूर्वक पाहिले, मुंथा आपली सर्व
शक्ति एकवटून चिकाटीने सतत कष्ट वाखून
त्याला ओढून मेण्याचा प्रयत्न करीत होत्या.
त्याला मुंथांचे कौतुक वाटले.

दिवसभर [redacted] राहून संध्याकाळी श्री
एका शोपडीजवळ आला. तो बाहेरच्या
त्या मुंथांची ती गंमत [redacted] तो तेथेच

बाप आपल्या दोन मुलांना मुलांची गमतीत घालीत असलेल्या त्याने पाहिला.

थोड्या वेळाने मुलांची आई आली. तिने मुलांना कुरवाळले व म्हणाली—“किती लवकर आवे म्हणजे तरी कायच संपत नाहीत. एक एक वादलच आले मजुरी घेऊन पीठ पीठ घेऊन येईपर्यंत ही वेळ आली.” असे म्हणत ती स्वयंपाकाला लागली.

मुले गोडवळ करीत होती तरी त्यांना गोडगोड थोडज “झाली हे भाकरी. बघ कशी फुगली” असे म्हणत काम करीत होती. नंतर तिने मुलांना जेऊ घातले.

नवऱ्याला वाढले. त्याला अंधारच पांढरपण फक्त दिले व आपण जेवायला बसली. “अग हो, वाहेर एक कोणी मुलगा बसला आहे त्याची बोवडी काढून का.”

“कायच?” म्हणून तिने वेळून तो वाहेर आला. म्हणाली—“कोण रे तू? काढून आलास. काही मालेस का नाही? बरणी भाकरी देते ती त्या. घोटगर पाणी पी आणि गम नोंद.”

“तुम्ही जेवा आई. मला नको.” ती म्हणाली.

“उगडी शोषणास तर शोष घेणार नाही. काय नकोस. दोन चाम म्हा आणि नीज” आई म्हणाली.

श्रीने मुलांच्याने भाकरी दाखली व पाणी प्यायला. घाट भरल्यावर त्याला बघ वाटले. दुसऱ्या दिवशी ती आई म्हणाली—“मी जेव्हा काम करते तेथे लज आहे. चार दिवस गोडगोड मिळेल. रहा तोपर्यंत येवंच, मग जा काटे आयचे तेथे.” त्या आईचा थमळ स्वभाव व औदार्य पाहून त्याला आपल्या आईची आठवण झाली.

चार दिवस लव्हा त्याच्याने खीज घेतले. अपचन झाले, तो त्या आईला म्हणाला

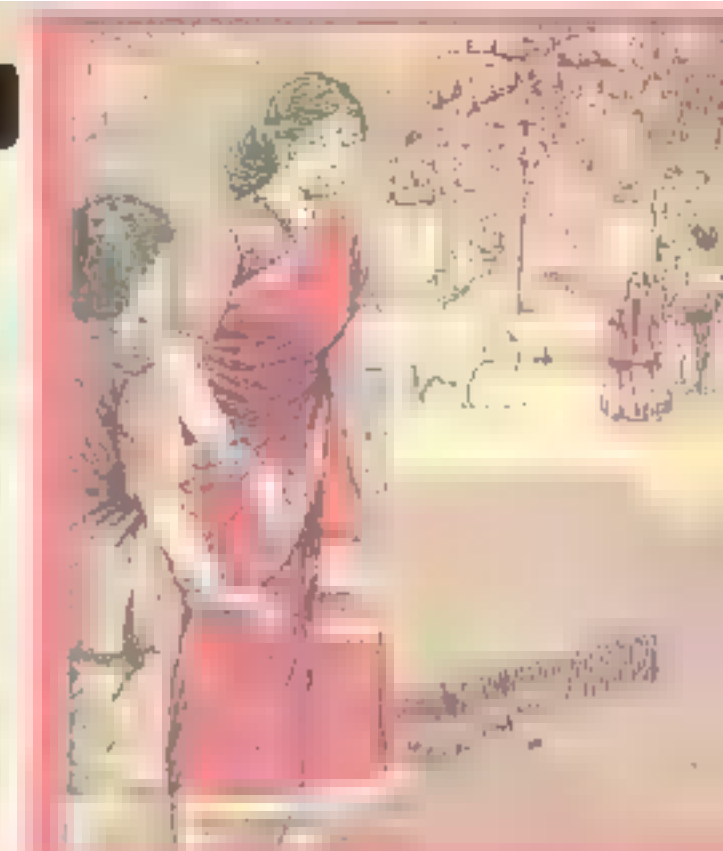
“मला जेवायचं नाही. आज प्रकृति बघ नाही. पोटात जड झाले आहे.”

“करि! प्रकृतीला संभाळ बघ. तुम्हाला मुलांना चांगली कडकडून तुक लागली आहे. चांगली भूक लागणें चांगल्या प्रकृतीचे लक्षण आहे.” ती आई म्हणाली.

त्याला आपल्या आईची आठवण झाली. तीने दोन चाम वाहेर देवाजवळ पार्थना करून ती ती दोन वेळा चांगली भूक आली. त्याने प्रकृति नेहमा इतम असू दे काम अर्थ.

आईच्या प्रत्येक व्यवहारांत त्याला प्रत्येक आईचे साम्य भासत ठावे. त्याने विचार के राई सांगितले. म्हणाला “आई, मला हे हे मला सांगितलेन त्यासाठी भाजी आईने देवाजवळ पार्थना करीत असे. मला पारंगती माझ्यासाठी दुष्टाचा करते आहे. म्हणून मी तिला सांगितल्या काय का वाढत आली.”

“जेवा आईस झाले. इतकी मायेची तुम्ही आई. तिला सोडून तुं पळून आलास! जा आपल्याकडे घरी जाऊन तिची कामे करा. तुझ्या काळजीने ती रात्रीचे दुखन करीत असली वाहेजे. बाबा, तुला

इतकी वर्षे आईजवळ राहून तिचे हृदय कोसे समजले नाही.” निघून गेल्यामुळे तिच्या हृदयांत किती वेदना होत असतील, जा, तू अगोदर घरी जा.”

श्री उठला आणि तडक घरी आला. तो घरी पोहोचला त्या वेळी मध्यरात्र होती. कोणी चोर बराच गित फोडून आंत फिरत होता. तेव्हा त्याच भोंकालून आंत गेला व त्याने चोराला पकडले, आणि ओरडला—“आई! मी श्रीकांत आलों आई! अगोदर दिवा लाव. बघ मी चोराला पकडले आहे.”

भामानें दिया लावला व एक दोरीचा तुकडा त्याला दिला. त्याने चोरचें हात बांधले व शेताच्या मंदीने पोलिसांच्या स्वाधीन केले.

भीमानें मंदगद होऊन आपल्या मुलाला विचारलें—“अमे मांगितल्याशिवाय कुठे मेला होतास !”

थीकांतनें सर्व हकीगत सविस्तर सांगितली आणि म्हणाला “आई, तु देवाजयळ माझ्याविषयीं प्रार्थना करतस कीं मुंगीं होऊं दे, आई होऊं दे, कांरी होऊं दे, मडकें होऊं दे, त्यांतील मुंग्यांच्या शक्तीने, आईच्या मनाचें आणि दोरीचें मदत्य मला कळलें. त्याच्यात असलेले सामर्थ्य माझ्या लक्षांत आलें. असें असून अजून मदक्याचें वैशिष्ट्य मात्र मला कळलें नाहीं.”

“बाला, मातीचें बडें ओवड घांरड असले तरी ते वनेतचेंच्या कामाला उपयोगी पडतें. सोन्या चांदीच्या, तांब्या-पितळेच्या भांड्यांपेक्षा त्याचा उपयोग जास्त होतो. त्यांत ठेविलेली वस्तु नाशत नाहीं, आंचत नाहीं, कडकृत नाहीं. त्याची किमत कमी असल्यानें गोरगरिवांना ते सहज विकत घेतां येते. त्या लोकांचा सर्व संसारच त्या भांड्यावर चालतो. दिसाभला नी वस्तु क्षुद्रक वाटली तरी ती फार चांगली आणि उपयोगी भाहे.”

प्रीच्या मनावर आईच्या ह्या नांगण्याचा चांगला परिणाम झाला. आई बदलचा त्याचा आदरच राहला. आपली आई फार चांगली आहे याची त्याला खात्री वाटली. त्यानें आईचे पाय धरून क्षमा मागितली व अविचार न करण्याचा निश्चय केला.

भय कशाशीं खातात ?

गुरू गारो एक परंदाज गृहस्थ गरात असत. त्याचा एक मुलगा होता. त्याचें नांव गुडवंत होतें. अगदी लहानपणापासूनच तो मोठ्या होता. म्हणून त्याला लोक गुणवंत व नावाजला. गुडवंत म्हणू लागले त्याच नावाचें सर्व त्याला ओळखू लागले.

सुखाच्या तो कुठ्या-भांजरांवर खेळत असे व जे गाई-गुरें व घोडे यांच्या अंगवर खेळू लागत. त्याला कशाची भीति म्हणून नव्हती. म्हणून त्याला वळण लावणें त्याच्या आईवाड्यांना कठिण वाहू लागले. जेव्हां त्याला एका गुरूकडे नेऊन ठेवायचें ठरविरे व गुरूला जाऊन म्हणाला—“याचे लक्ष विद्याभ्यासाकडे लागेल व कामभंदा शिकून हा नांगला लागेल असें कांहीं तरी करा. ताराल ती गुरूदक्षिणा नी देईन.”

गुरूनें शिष्याचें लक्ष विद्याभ्यासाकडे लागवें म्हणून पुष्कळ काळ करून पाहिला. त्याला त्यांत काळ आलें नाहीं. चिडून जाऊन गुरू शिष्याला म्हणाला—“तुज्या भय ही वस्तु माहीतच नाहीं असें दिसतें !”

“भय कशाशीं खातात, गुरुवर्य !” शिष्यानें विचारलें. गुरूनें त्याचे कांहींच उत्तर दिले नाहीं व रात्री काळोखांत घोंगडीच्यालीं तोंड झांकून ओरडत शिष्य झोपला होता तेंच आला. गुडवंत जागा झाला व ओरडणाऱ्या त्या काळ्या वस्तूकडे पाहून म्हणाला—“कोण तूं ?”

“मृत आहे, मृत ! तुला खायला आलों आहे !” गुरू म्हणाला.

“सर्व मृत म्हणतात ते कसें असतें हें आज दिसलें, मला. पण काय ? तुला तोंड

देखील नाही. मग तू मला कया काय खाणार !" गुंडवंताने विचारले.

गुरु चकितच झाला व पुढे कांही बोलला नाही. पण गुंडवंत म्हणाला—“भाई, मी आपल्या मुख्य्यांना जागा करतो. ते तुला खावळ घालतील आणि मग आपण दोघे खूप खेळू.” असे सांगून गुंडवंत जवळ येऊ लागला. भुताचे सोंग करून आलेले गुरुवर्य धावू लागले. काळोखात एका जागी टेच लागून पडले. गुंडवंताने जवळ जाऊन गुरूला ओळखले व म्हणाला—“तुम्हीच का ! तर मग हा गमतीचा खेळ आहे. उद्यांपासून

राज असा कांही तरी नवा खेळ खेळू या गुरूवर !”

दुसऱ्या दिवशी गुरूने गुंडवंताला त्याच्या घरा पोंचता केले व त्याच्या बापाला जाऊन म्हणाला—“तुमच्या चिरंजीवांना भीति भय म्हणून कोणाचे नाही. याला विद्याम्यास फसा काय येणार !”

बापाने गुरूला वाटखर्चापुरते पैसे दिले आणि म्हणाला—“आतां तूं स्वतःच कोठे तरी जाऊन कामधंदा शिकून पोटापुरते पैसे मिळव.”

गुंडवंत कामधंदा शिकण्यासाठी परगांची निघाला. थोडेच एक रात्र होते. रात्रांत शिकारी जात होते. एक बाप भयताजाड लपून बसलेला त्यांनी पाहिला. पण पुढे जाऊन त्याला भरण्याची किंवा न्याम सोळी मारण्याची कोणाची छाती होईना. ते परम्परांशी बोलत होते. प्रत्येक जण म्हणत होता—“आपण नाही कुवा, पुढे जात. आपल्याला भय वाटते.” गुंडवंत ते ऐकून पुढे गेला. विचारू लागला—“भय कोठे आहे ! मला तरी दाखवा !”

एका शिकार्याने त्याला सूझीत काढून एका गुहेकडे बोट दाखविले व म्हणाला—

“त्या गुहेत आहे !” गुंडवंत गुहेत शिरला. त्याला तेथे बाघाची पिले दिसली. तो मनाची म्हणाला—“केवढी मोठी माजरे ! हेच का भय !” तो पिल्यांना घेऊन गुहेबाहेर आला.

त्याचे ते साहस पाहून सर्व शिकार्यांनी तोंडांत घोटेंच घातली. पुढे त्याने हे विचार—“हेच का भय !” शिकारी थकून झाले. म्हणाले—“होय बाबा ! क्षमाच आम्ही भय म्हणतो. पण बांचा बाप वर्ग सभोर येऊन उभा राहिला तरी तुम्हा मात्र त्याचे भय वाटणार नाही ! राजाकडे ! तो तुला या साहसाबद्दल खात्रीने कांही बाक्षस देईल.”

राजाने बाघाची पिले ठेवून घेतली व गुंडवंताला बाक्षस देऊन त्याचा मत्कार केला. सत्कार समयी राजाने एक भेजवानी दिली तेव्हा हजार असलेल्या सरदार मानकऱ्यांना गुंडवंत म्हणाला—“मी भय कसे असने व फसाशी स्वातात हे पटान फिरत आहे. अजून ते बला आडळले नाही.

राजाच्या एका पहलवानाने त्याला बरोबर बोलविले आणि म्हणाला—“बल, दाखवितो, ते कसे असते ते !” तो पहलवान गुंडवंताला आणखी एका पहलवानाच्या घरा घेऊन गेला. तो पहलवान दिग्विजय मिळवून

नुकताच परत स्वदेशी आला होता. दोघे त्याच्या घरी पोचले. तेव्हा तो पहलवान आपल्या मुलीबरोबर बागेत बोलत बसला होता. त्याच्याकडे बोट दाखवून दरबारी पहलवान गुंडवंताला म्हणाला—“त्या पहलवानाच्या छातीत दोन तीन बुके मार ! तो दाखवील तुला भय कसे असते ते !”

गुंडवंत सरळ पुढे गेला आणि त्या दिग्विजयी पहलवानाच्या म्हणाला—“जरा उभे तर रहा !” आणि तो उभा राहल्याबरोबर गुंडवंताने तीन बुके जोराने त्याच्या छातीत मारले. तो पहलवान बेशुद्ध होऊन जमिनीवर

पडला. बुद्धीवर आल्यावर त्याने गुंडवंताची मानगुदी धरली. तो पिळवटणार. इतक्यांत त्याची मुलगी त्याला म्हणाली "बाबा! त्याने तुम्हाला घेणुद्ध केले होते. आता त्याच्यावर राग का दाखवितां!"

"त्याने कुस्तीत मला जिंकले असते तर मी ते कवूल केले असते. त्याने नियमा-विरुद्ध भाड्या छतांत बुद्धी भाळून मला घेणुद्ध केले होते." पद्देलवान म्हणाला.

"मी तुला जिकण्याच्या हेतूने नव्हतीं आलों. भय काय असते हे पाहण्यासाठी आलों होतो." गुंडवंत म्हणाला.

"ठीक! तर भग भार आतां! छाती असेल तर!" असे पद्देलवान म्हणाला आणि छाती पुढे कळून उभा राहिला.

गुंडवंताने दोन तीन बुके मारले त्याच्या छातींत. तो थोडादेखील भ्याला नव्हता.

पद्देलवानाची मुलगी मध्ये उभी राहून आपल्या बापाला म्हणाली-"बाबा! तुमचे थळ याच्या अंगांत नसेल पण निर्भयपणा अर्धा देखील तुमच्या अंगांत असेल फौ नाही, शंका आहे. थळा विचारा तर अरा की हा तुमचा जांबई व्हायला तयार आहे का?"

पद्देलवान हसत म्हणाला-"असे होय!" नंतर तो गुंडवंताला म्हणाला-"माझी मुलगी दाखवील मला भय कसे असते ते. तिच्याशी लात करायला आहोस का तू?" तो लगेला कवूल झाला प शोचाचे कम झाले. नंतर त्याने आपोला विचारले-"तू मला भय कसे असते दाखवणार होतीस ना?"

ती म्हणाली "होय!" आणि एका डबक्यातला एक पेडफ आपून गुंडवंतावर टाकला. गुंडवंत ओरडला-"अरे बाप रे!" त्याची बायको म्हणाली-"हेंच तें भय!"

यक्षिणी राजकन्या

फार पूर्वी गांधार राज्यात धनवंत नावाचा राजा राज्य करीत होता. एकादा तो शिकारीला गेला असता त्याला एका फुल-झाडाजवळ एक सुंदर तरुणी उभी असलेली दिसली. तिच्या लग्नवर तो इनफा माळला की त्याने हातांतले धनुष्यबाण टाकले आणि आपल्या वरोवरच्या साथीदारांना परत जायला सांगून तो ती उभी होती तेथे गेला. त्याने तिला विचारले की तू कोण व कशी एकटी उभी कां!

ती म्हणाली-"मी अप्सरा आहे. आकाशमार्गे जाताना ही वनश्री पाहून म्हालीं उतरले किती नंदन आहे ही आणि फुलांचा वन पण मला नववळला आहे चहकडे!"

"तुला हा डेग आवडला आहे तर! मला तू थोडे का नव्हा म्हणत! तू माझ्या

अन्तःपुरांत आलीस तर माझे आयुष्य सुखी होईल." राजा म्हणाला.

अपसरेने मान हलवून ते कवूल केले. पण ती म्हणाली-"तुझ्या डोक्यावर शोपड पडले आहे तसे तुझ्या बुद्धीवर पण पडले आहे. गादी तर माझे रूप पाहूनच तू ओळखायला पाहिजे होतीस की मी मर्त्य-लोकांतील स्त्री नसून गंधर्व लोकांतील एक अप्सरा आहे. तर भग तू खरोखरचाच ओपट्टा होऊन रहा!" असा शाप देऊन ती आकाश मार्गे उडून गेली.

आंधळ्या धनवंताला त्याच्या लोकांनी परत घरी नेले. त्याचे अंधत्व जाऊन त्याला छान दिसू लागले म्हणून पुष्कळ औषध पाणी केले. पण गुण पडला नाही. आपा-मुळे अंधत्व आले होते ते आपमुक्ति शाली

तरेच जाणार ! कोणी तरी त्या गंधर्व
आपले जाऊन शापमुक्ति मिळवून आणण्यास
ते शक्य होते.

धनवंताला निरंजन नांवाचा एकुलता एक
मुलगा होता. तो म्हणाला—“मी गंधर्व
लोकांन जाऊन त्या अप्सरेला हुडकुन काढून
■ शापमुक्ति मिळवून बापांचे अंधत्व दूर
करून.” असे सांगून तो प्रसन्न निघाला.

गंधर्वलोक ईशान्येला आहे हे त्याने
ऐकले होते. म्हणून तो त्या दिशेने निघाला
व थोडे दिवस चालत राहिला. कित्येक
दिवसांनी तो अशा एका जागी पोचला की

पुढे जायला वाटच नव्हती. तेथे तनुष्य-
वर्ती नव्हती. त्याला प्यायला देवाील
काही निल्ले नाही. तो उपाशीच एका
झाडाखाली सोपला. त्याची झोप मोडली
तेव्हा त्याला कोणीतरी काळी कुरूप स्त्री
होती गायला येऊन आलेली दिसली.

“मी यक्षिणी आहे. मी या झाडावर
राहतो. कोणी या दिशेला फिरकत देतील
नाही. तू या झाडाखाली येऊन झोप्यास.
तू माझा अतिथि आहेस. तुला स्तकार
करण्यासाठी मी आले आहे. तू इकडे कसा
काय वाक्यास.” यक्षिणीने विचारले.

निरंजनने तिला, तो ज्या हेतूने आला
तोना ते सर्व सांगितले ■ म्हणाला—“मुकने
सामादीस होऊन झाडाखाली पहला होतो.
मला फळे त्यावला देऊन माझ्यावर उपकार
केले आहेत ते मी जन्मोजन्मी विसरणार
नाही. तू मला गंधर्वलोकाची वाट दाखव.”

“येथून गंधर्वलोकात जायला कसा
जाऊन येतोय आहे आणि तेथे काय तुला
असाय आहे.” यक्षिणी म्हणाली.

“अशक्य आहे ते शक्य. मी प्रसन्न
फिरणार नाही. तू नाही का मला मदत
करणार !” निरंजन म्हणाला.

“मी तुला गंधर्वलोकाच्या दारापर्यंत
घेऊन जायला तयार आहे. जात नाही
जातो गायचे मला.” ती म्हणाली.

“तू इतके उपकार केलेस तरी पुरे !
मी स्वतःला तुला आजन्म ऋणी मानून या
उपकाराची फेड करण्यासाठी आपले सर्वस्व
खर्ची घालीन.” निरंजन म्हणाला.

“फक्त एकच इच्छा आहे ! ती पुरी
केलीस की या उपकाराची फेड होईल.”
यक्षिणी म्हणाली.

“मी तूला की इच्छा यथाशक्ति पूर्ण
करण्यास तयार करीन.” निरंजन म्हणाला.

“तुला करसा येणार नाही असे मी
सामेनच फसे !” असे सांगून तिने निरंजनला
1. दोळे मिटून प्यायला सांगितले. त्याने दोळे
लिटल्याबरोबर तो गंधर्वलोकाच्या दारा-
समोर जाऊन पोचला. यक्षिणी एका दशावर
बसून राहिली. ती त्याला म्हणाली—“तू
येईपर्यंत मी येथे तुझी वाट पाहतो. मी
तुला स्वदेशी पोचला करीन.”

निरंजनने गंधर्वलोकांत प्रवेश केल्या-
बरोबर गंधर्वजातीच्या स्त्रिया घोळका करून
त्याच्या चारी बाजूला उभ्या राहिल्या.
“किती सुंदर आहे हा तरुण ! कोणी थरे
पाहू लागल्या. वण कांदी तरी आटवल्या-

बोलाविले असेच ! नांगण असेल ती भाग्यवान
स्त्री !” प्रत्येकीच्या मनांत हेच विचार येत
होते. त्या विचाराक लागल्या—“कोणा
पाहिजे ! काय पाहिजे तुला.”

“मला एका गंधर्वलोकांतोळ अप्सरेला
भेटायला आहे. तिचे नांव माझीन नाही
मला. ती मूलोकी आली होती व माझ्या
बडिलांना आप देऊन निवून आली. ■
झपाते माझ्या बडिलांना अंधत्व आले.”
तो म्हणाला.

ते ऐकून त्या चकित होऊन परस्परांकडे
पाहू लागल्या. वण कांदी तरी आटवल्या-

सारखे त्यांच्या शेवट्यावरून भासले. गंधर्व-राजाची जेष्ठ कन्या पुष्पोत्तमेकडे त्या त्याला घेऊन गेल्या.

“तू त्या राजाच्या मुलगी आहेस होय ! मीच दिल्या होता त्याला तो शाप ! त्याने स्वतःच्या भ्रंतःपुराची सोमा वाढवण्यासाठी मला वीणावून माझा अपमान केला. म्हणून मी शाप दिला.” पुष्पोत्तमा म्हणाली.

“माझ्या वडिलांनीं अपमान करणाऱ्या हेतुनें तें म्हटलें नव्हतें. स्वरोखरी तुझा आदर करण्यासाठीच ते तसें म्हणाले होते. कृपा करून तूं आपला शाप परत घे व

त्यांना शापमुक्त कर.” निरंजनने हात जोडून विनंति केली.

पुष्पोत्तमा त्याला एक फूट देत म्हणाली—
“शाप परत घेतां येत नाही. पण तूं फूट कोणी त्याच्या डोळ्यावर फिरविले तर पुन्हा हाष्ट येईल. परंतु ज्यानें क्वच देऊन ते मांडीनें नसेल अशा माणसानेंच हे काम करूं पाहिजे. नाहीं तर आलेले शेळे पुन्हा मातील.”

निरंजन ते फूट घेऊन पुष्पोत्तमेकडे आभार मानून गंधर्वलोकावाहेर आला. यक्षिणी त्याला पाहत उभी होतीच. तिनें त्याला क्षणाधीत स्वदेशीं पोचतां केले व म्हणाली “राजकुमार, माझ्याकडून काढून घेती ती सेवा मी केली. आतां तूं वचन दिलें होतेंस त्याप्रमाणें माझी एकच एक इच्छा पूरी कर. माझ्याशीं तूं विवाह कर.”

निरंजन म्हणाला—“मी स्वयंकर परत येईन. तोपर्यंत तूं येथेंच वाट पहा !” असें सांगून त्यानें राजधानींत प्रवेश केला व यक्षिणी वाट पहात उभी राहली.

निरंजनने गंधर्वलोकांतून आणलेले फूट आपल्या वडिलांच्या डोळ्यावर फिरविले. त्याबरोबर वचवनाला दृष्टि आली. यक्षिणीला

दिलेल्या वचनाची गोष्ट सांगून निरंजन म्हणाला—“मी तिच्याशी लग्न करणार.”

“वाट, तें शक्य नाही. वचन दिले म्हणून काय झालें. जसजस वचनें पाळण्याची गरज काय !” राजानें मजकूर दिला.

“पण, ती दिलेले वचन काढून तर तुम्हांला पुन्हां अंधत्व येईल.” निरंजन म्हणाला.

“तुझे एका यक्षिणीशी लग्न करून देण्या ऐवजीं मी आपला स्वयंकर म्हणून काय पिपडले !” राजा म्हणाला.

निरंजनने त्यावर कांहींच उत्तर दिलें नाही. पण गुप्तपणें तो यक्षिणी उभी होती तेथें आला आपले म्हणाला—“मी तुझ्याशी लग्न करण्यासाठीं आलो आहे. पण एक विनंति आहे. तूं अदृश्यरूपें राजवाड्यांत प्रवेश कर ! तुला पाहून सर्व मिळून जातील.”

“पाणिग्रहण झाल्यावर तूं मांगशील तशी रडायला मी तयार आहे.” यक्षिणी म्हणाली. निरंजनने तिच्याशीं विधिवत लग्न केलें. पाणिग्रहण केल्याबरोबर यक्षिणीच्या डोक्यावर एक सुंदर राजकन्या पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. ती म्हणाली “मी बल्ल-देवाची राजकन्या आहे. माझे नांव सुमंधा. एकदां एक म्हानारा यांणी आमच्या घरी आला. माझ्या वडिलांनीं त्याच्या सेवेसाठीं मला नेमलें. त्यानें माझ्याशीं लग्न करण्याची इच्छा दर्शविली. मला आवडले नाही. त्यावर त्या भोग्यानें मला एक यक्षिणी करून टाकलें. मला माझ्या वडिलांच्या विनंतीला मान देऊन मला शापमुक्त होण्यास उपाय सांगितला. माझे हें भयंकर रूप पाहूनहेलील कोणी माझे पाणिग्रहण करील तर मला पूर्वरूप मिळेल. ती सुदिन आज उजाडला.”

झाहीराचें चातुर्य

एका गांवी बालकृष्ण भट नांवाचा एक झाहीर रहात असे. तो फार चतुर व हुशार होता. गावांत कोठे मंगलकार्य असले की तो त्या घरी जाई व त्या घरच्या थोरा भोंट्यांचे वीसिं-स्तवन करून ते करतील कायचा उदरनिर्वाह नारी.

गावांतले सर्व लोक त्याला वसिल व इनाम देत. देत नव्हता काय तो गांवचा पाटील. पाटलाच्या घरी मंगलकार्य असले की तो बिनचूक त्याच्या घरी जाई व पाटलाच्या घराण्याचे स्तवन करून पोवाडे म्हणे. प्रत्येक वेळी पाटील म्हणे "काय हो तुमचा खडा आवाज आणि काय पण तुमच्या गाण्याचा रागरंग ! तुम्हांला भले मोठे इनाम मिळाले पाहिजे. पुढल्या मंगलकार्याला आले पाहिजे वरं का !" अनेक

मंगलकार्ये झाली, पण पाटलाच्या भटाला कोरचे परतये लागले.

पुढे एकदा पाटलाच्या मुलीचे लग्न झाले. बालकृष्ण भटाला कळले. पाटल ने शाळे तरी खरेच मले मोठे इनाम मिळाल्याशिवाय घरी परनापडेच नाही. खरेच पाटलाकडून एक चांगली दुभत्री माय मागून व्याथचे बालकृष्ण भटाले मनाची ठरविले.

तो ठरल्या दिवशी पाटलाच्या घरी लग्नाच्या मांडवासभोर जाऊन उभा राहिला. त्याने पाटलाची फार मुत्तिका करून काही गीने म्हटली व वरचभूत्या आशीर्वाद देऊन काही पद म्हटली. तेव्हा हात जोडून उभा राहून पाटलाला म्हणाला—"वज्रमान ! वा भोपस नेहे इनाम मिळाले पाहिजे !"

पाटील ज्याच्याच्यासभोर "नाही" कसे म्हणणार ! म्हणाला—"भाग, तुला जे हवे ते !"

"मी गरीब आहे. माझे फार मोठे कुटुंब आहे. मुले वाढे पुष्कळ आहेत. एक दुभत्री माय मिळाली तर आपले काडून मुले दूध पितील." झाहीर म्हणाला.

पाटलाने एका नोकराला बोलावून काही तरी त्याच्या कानांत मांडिले.

नोकर मोठ्यांत गेला, पण न्हातारी माय आणून सभोर उभी केली. ती पाहून झाहीर काय म्हणतो, सर्व दलपुक्तेमें पाहं लागले.

ती माय पाहून झाहीर बोलावला सगळे पुढे कसे लागला. त्या गाईच्या बंडून जाणे फुकट होते. कारण ती निरुपयोगी होती न त्याचे तर पाटलाचा अपमान केल्यासारखे होणार. म्हणून खूप विचार करून त्याने एक युक्ति केली.

ती गाईजवळ गेला आणि तिच्या काना जवळ जाऊन काही तरी पुढपुढला. तत्वर स्वतःचा फगत गाईच्या तोंडाजवळ नेऊन दोघे हलवून असे भासवू लागला की माय काही तरी त्याच्या सांगत आहे व ती ऐकत आहे. ते पाहून सर्व चकित झाले. काही

लोक हंसू लागले. काही खाणाखुणा करून काही नरी बोई लागले. की गाहीर हे काय करीत आहे.

पाटलांनीं थडेंनें हंसत त्याला विचारले—
“काय रे गाईशीं कमळ्या काम गांष्टी चालव्या जाहेत !”

गाहीर म्हणाला “काही नाही यत्नमान ! मी गाईला विचारीत होतो. तिला पाडा होईल की पाडी !”

“म्हणाली की !” पाटलांनीं थडेंच्या घुसांत विचारले.

“मी म्हणाली “मी सत्ययुगांत महिषासुराफळे होते. महिषासुराचा वध जगन्माना दुर्गेने केला. सत्ययुग संपले. त्रेतायुग आला. रावण जन्मला. रामाने त्याचा काट केला. हे सर्व मी स्वतःच्या डोक्या देवत घडत असलेले पाहिले. द्वापरयुगांत त्या चाल-

कण्यानें गोकुळांतल्या इतर सर्व गाईंबरोबर मला देखील वृंदावनांत चराचल नेले होते. आता कलियुग चालू आहे व संपतहि आला आहे. माझे मन विटले आहे या समार मुन्हाला ! आणि तू विचारतोस तुला पाडा हाणार की पाडी. लाज नाही वाटत तुला ! मला वास्तव जाले तर लोक संस्कार नाहीत का !” ते उतर ऐकून मनें उपस्थित लोक खदखदां होऊ लागले. पाटलांनीं मल्ल साकी शाली.

पाडील नांकरावर लवळून गोत्र्याने ओरडले—“तुला चांगली दुभती माय आणायला सांगितले आणि ही कसली माय आणलीस तू ! जा, फुल चांगली माय घेऊन ये !”

चांगली माय मिळाल्यावर गाहीर आनंदाने धरी परतला.

परोपकारी गोपाळ

गोपाळच्या मुलाला सातवां महिना लागला.

एकदां लक्ष्मीने आपल्या मुलाला नहाऊ घातून ओल्यावर ठेवले व त्याचे कपडे धुऊन बाळत घाल्याचे म्हणून घरांत गेली. नेमका त्याच वेळीं मुलाला एक माप चावला. मुलगा ओरडला तेव्हां लक्ष्मी धावत आली, मुलगा निश्चेष्ट पडला होता.

विंचू, सांप वगैरे त्या मंदिरात पाव होते. अर्थातच विंचवा सांपाचे विष उतर विणारे पण जवळ पास पुण्यळ लेख होते. एक भौतिक गांवाबाहेर एका आश्रमांत रहात असे. त्याच्या आज्ञेनें नांव नागाश्रम असे होते. गोपाळ लक्ष्मीला व मुलाला एका गाडीत घेऊन त्या आश्रमाकडे निघाला.

वाटेत एक चाई एका मुलाला घेऊन चालत असलेली त्यांना दिसली. तिच्या

मुलाला पण सांप चावला होता व तीदेखील नागाश्रमाकडे चालली होती. गोपाळला ते सर्व कळले. त्याने तिला गाडीत घेतले व पुढे गेवाला.

नागाश्रमांत लोकांची पुण्यळ गर्दी होती. कोणी विंचू चावला म्हणून व कोणी सर्पदेश म्हणून व कोणी भूतघावा आहे म्हणून आला व प्रत्येकाबरोबर एक दोघे मदतीला म्हणून आले होते. आश्रमांतला नोकर एका मारून एक एकेंकाला आंत पाठवीत होता. उशीर होऊ नये म्हणून गोपाळ नांकराला म्हणाला—“माझ्या मुलाला जरा बरचा संवर मिळेल का !” नोकर गोपाळला ओळखत होता. लक्ष्मी मुलाला गाडीतच ठेवून गोपाळ नोकराशी जे बोलत होता ते ऐकावला गेली. त्या अपरिचित चाईने विचार केला गोपाळला

करचा नेकर मिळाला म्हणजे त्याचा मुलगा लवकर जिवंत होईल व आपली पाळी येई. पर्यंत कराच वेळ जाईल व आपला मुलगा मरून जाईल. म्हणून म्याभुर्जीने तिने मुलाची बदलागदल केली. स्वतःच्या मुलाच्या लक्ष्मीच्या मुलाच्या जाती त्याच्या हातात गुंडाळून ठेवले व लक्ष्मीच्या मुलाला उचलून स्वतःचाच घेऊन बसली.

तिच्या मनासारखेच सर्व चढले. भांगून लोक वाहिर आल्यावरच नोकरांनी गापाळ्या मुलाला घेऊन बायला सांगितले. लक्ष्मी भांगल भांगल गाडीवरच गेली व नीर

पाहिल्याशिवाय दुपट्यांत गुंडाळून ठेवलेल्या त्या बाईच्या मुलाला आपला मुलगा समजून उचलून घेऊन आली.

सांत्रिकाने मुलाच्या काय झाले आहे म्हणून विचारले. गोपाळ म्हणाला—“गकाळी भांपोळ झाल्यावर मुलाला सर्पदंश झाला. सांत्रिकाने मुलाचे जन्म नक्षत्र, नांव, मुलाच्या बापाचे वगैरे विचारून घेऊन गंत्र म्हटला व म्हणाला—“जा आतां तुम्ही!”

दोष वाढेर आल्यावरच ती बाई ओगटत आली व म्हणाली “बहो बाई बाईघईत तुम्ही गाझ्या मुलाला उचलून

नेलान. चुक झाली पहा. पाहू तर मंत्राने गुण पडला की नाही? माझा मुलगा जिवंत आला का?”

ते ऐकून लक्ष्मी चावून गेली. भांपोळने विचार केला आणि म्हणाला—“होते असे बाईघईत. होय सांत्रिकाने म्हटल्या होता. तुझ्या मुलाला आता कसलीच भीति नाही. असे सांगून त्याने तिचा मुलगा तिच्या हातांत दिल्या.

त्या बाईच्या कपड्यांत आपल्या मुलाला व आपल्या कपड्यांत तिच्या मुलाला पाहून लक्ष्मीला संशय आला तिने तसे तिला

विचारले देखील—“काय ग? तुझा मुलगा आमच्या कपड्यांत कसा काय आला व आमचा मुलगा तुझ्याकडून कसा गेला?”

तिचे उत्तर देण्याऐवजी ती बाई म्हणाली—“लवकर आपल्या मुलाला आत घेऊन जाऊन मंत्र करवून घ्या!” अगुंकाही तिला त्याच्या मुलाची जास्त काळजी होती.

“भाण ते दूहे....!” असे म्हणत लक्ष्मीने त्या बाईच्या मुलाच्या ओंगावरचे दुपटे काढून घेतले व आपल्या मुलाला उचलून घेतले. पण तिचा मुलगा दोळे उपटून तिच्याकडे दक लवून पाहू व

हात पाय हलवू लागला होता. हे पाहून तिला आश्चर्य वाटले.

पण त्या बाईचा मुलगा मात्र तसाच निश्चेष्ट पडला होता. ती बाई धावतून गेली व तिने मुलाला गोपाळच्या पायावर ठेवले आणि म्हणाला, "या अर्भकाला वांचवा! कान धरते चूक झाली गाडी! मीच स्वार्थ बुद्धीने मुलांची अदलाबदल केली होती. मंजाने माझा मुलगा जिवंत झाला नाही. तुमचा मुलगा मंजाने जिवंत झाला, मी आपल्या पापकर्मांमुळेच आपल्या मुलाचा जीव गेडला. आता तुम्ही वांचविलात तर तो वांचेल."

गोपाळ तिला म्हणाला—"यावरून नका बाई!" आणि नोकराला घेऊनून विचारले "हे असे कसे काय झाले?"

नोकर म्हणाला—"ज्या मुलाचे नांव वेऊन मंत्रिक मंत्र मंत्र्योच्चार करीत असतो

तोच मुलगा जिवंत होतो. मग तो मुलगा मंत्रिकासमोर असो किंवा नसो." त्या बाईला ती गोष्ट माहीत नव्हती म्हणून तिने मुलाची अदलाबदल केली.

गोपाळच्या सांगण्यावरून नोकराने त्या बाईला तिच्या मुलापरोवर आत मंत्रिकाकडे नेले. त्याने मंत्र म्हटल्याबरोबर मुलगा जिवंत झाला. तिने बाहेर येऊन गोपाळचे आभार मानले. म्हणाली—"मी चूक केली मी पोटात धाकून तुम्ही नाईय मुलाला जीवदान दिले. तुम्ही नसतां तर मला प्रवेश देखील मिळाला असता का नाही शंकाच!"

गोपाळ घरी निघाला तेव्हा त्या बाईला देखील त्याने माहीत वसवून तिच्या गावापर्यंत पोचते केले. मंतर तो लक्ष्मी व मुलासह स्वतःच्या घरी आला.

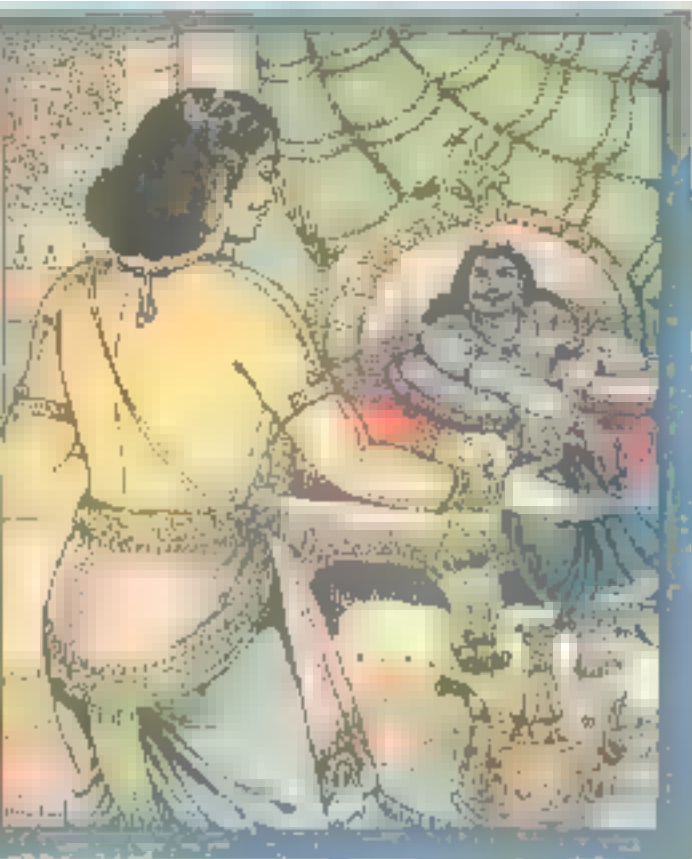
युद्ध कांड

रावणाच्या समेत राक्षसांनी आपल्या शौर्याच्या साहसाच्या फुलाराच्या मारुत्या को प्रभो, आज्ञा करावा. आम्ही जाऊन रामलक्ष्मणाना जिवंत घेऊन आणून आपल्यासमोर हजर करावा. ते वृक विभीषण रावणाच्या समेत उभा राहिला व हात जोडून रावणाच्या म्हणाला—"बुद्धिसाग लोकांचे असे मत आहे की सान, दान तथा मेघ या तीन उपत्थांचा प्रयोग करून त्यांत यश मिळाले नाही तरच चवथा उपाय आहे याचा प्रयोग करावा. असावध, निर्वल, तामी व रुद्धी लोका विरुद्ध दंड प्रयोग केल्यास त्यात यश मिळते. राम नावधान आहे, बलवान आहे.

मारुतीने जेव्हा तो युवाकाल केल्या तो पाहून देव देखील त्याच्या वातुला आले असे वारते. रामाने राक्षसांचा वध केला म्हणून लुडाच्या भावनेने व सीतेला पळवून घेऊन आलाय असे एक थैल धरून चालू या. पण रामाने स्वच्छेने शस्त्रधणादिकांचा वध केला नव्हता. त्यांनी ध्वारी केली तेव्हा रामाने आत्मरक्षणासाठी युद्ध करून त्यांचा वध केला. या परिस्थितीच सीतेला पळवून आणण्यात आपलीच चूक होती. तिला रामाकडे आदरपूर्वक पोचनी करावी."

ते वृक रावण काही उत्तर दिव्या-जिवाय समेतून उठून निघून गेला. तेव्हा विभीषण स्वतः तुमचा दिवशी रावणाला

भेटण्यासाठी त्याच्या राक्षस गेल्या. त्यावेळी रावणाचा कोणी मेघी त्याच्याजवळ नव्हता. विभीषण त्याला म्हणाला "राजा! सीता जाली आहे तेव्हापासून एक न एक पयशकन होत आहेत. सर्वेति रावणाच्या प्रत्येक स्त्री-पुरुषाला ही गोष्ट माहीत आहे. मंत्र्यांना देखील माहीत आहे. परंतु नोड उघडण तुझ्यासमोर बोलण्याची कोणाची छाती होत नाही. म्हणून सर्व गोष्टीचा नीट विचार करून तू काय हो कर."

ते ऐकून रावण म्हणाला—"मला कोणाची भीति नाही. रामाच्या हाती

सीता कागसे शक्य नाही. देवदेव जरी रामाच्या बाजूने युद्धाला उभा राहिल तरी मी त्याचे शरिपत्य करीन." असे मागून त्याने विभीषणाला परत आदेश सोपविले.

नंतर रावणाने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यांचा सलाह घेण्याचा विचार केला. रावणाची म्हणाला, सर्व मंत्र्य माले, रावण प्रहसित म्हणाला—"आपल्या राक्षस सैन्यास ताकीद कर पूर्वपिकां जालत कोळमणाने लोकांच्या म्हणामाटी त्यांनी प्रत्येक तेल पावले काय करीत."

परंतु काही जाणून घेई सैन्य सार नकार त्यावेळी राजान पुन्हा कोण काय म्हणाला "सर्व सैन्य नव्हत आहे."

रावण आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला—"कुंभकर्ण मंडचाप्रमाणे मी जी जी कामे जाणवत केले तो सर्व यशस्वी शक्य आहेत. आपल्या मंडोसमोर जाता आ प्रस उभा राहिल आहे माझे त्या विपक्षीचे विचार व्यक्त केलेच आहेत. फक्त कुंभकर्णाचा सलाह घेऊ नकाय नकाय. कारण तो महा महिन्या-पावून जेवण होमा. आतां तो देखील हजर आहे. जनकजाची कन्या सीता

हिला मी दंडकारण्यातून हरण करून आणली आहे. मी जेवक यत्नारे तिची समजून घ्याय पाहिजे. वण तिचे मन माझ्याकडे वळत नाही. तिलासायरी करवती ती विलोकांत नही. रात येऊन तिचा झुझ करील अशा आशेने तिने माझ्याकडून एक वर्षाचा अवधी मागून घेतला होता. मी कबूल केले. वानरांचे सैन्य येऊन येता पार करून येणे गमाला नाही. वण समजा, मी जालाच तर पुढे काय करावयाचे! म्हणून एक नंतर म्हण करून आला होता व राक्षसांना त्याची दहशत पसलेली आहे. विचारतो. नीट विचार करून घ्या. राम ममुद्रा-पलीकडे सैन्य घेऊन आहे. नंतराच्या परत करणे शक्य नाही. राम-लक्ष्मणांचा कश्यायन उपाय मांगा."

रावणाचे म्हणणे आंतपणे ऐकून घेऊन कुंभकर्ण म्हणाला—"हा सलाह तू सीतेला घेऊन येण्यापूर्वी विचारायला पाहिजे होनाम. कोणतेही काम करण्यापूर्वी विचार करा-दयाचा असतो. पाठीमागून पश्चात्ताप केलाने देखील कांही फायदा होत नाही. तू स्वविचाराने सीतेचे अपहरण केलेच. रामाने

आतापर्यंत तुला वध केला नाही हे आपले मान्य समज. या परिस्थितीतहि तुझ्या सर्व शक्तीचा खेस करून तुझे कार्य पूर्ण करण्यास समर्थ मी एकदाच आहे व ते कार्य मी करीन. तू बेफिकीर रहा."

कुंभकर्णाचे ते कटु वचन रावणाला आवडले नाही. त्याला राम जाला. ते पाहून महापार्थ नावाचा एक नायक राक्षस म्हणाला—"महाप्रमो! मधाच्या शोधार्थ भयंकर अरण्यांत प्रवेश करून मध मिळाल्या-नंतर जो कोणी तो चावण्याचा प्रयत्न करीत नाही त्याला लोक महाभुखांत काढतात.

आपण बलीच नव्हतेतर महावली आहां. शीतेचा उपभोग करावा. शिने स्वतः होऊन मान्य केले नाही तर बलात्कार करावा. त्या तंतर जे साहजिक होईल त्याचा सोपे वायला आपण समथे आहां. इंद्रजित वीर राक्षसवीर आपल्या बाजूने असता आपणांला कोणाचे मद्य असण्याने काय कारण सामद्रामाच्या गोष्टी मूर्ख करतात. आपण दंडाचाच प्रयोग करावा.”

रावणाला ते बोलणे आवडले. तो महा-पार्श्वाला म्हणाला-“ मला एक शय्य आहे.

एकदा पुंजिन्मथर, वक्रदेवकडे जात असतां मी तिच्यावर बलात्कार केला. शय्यदेवाला मी गोष्ट कळली. तेव्हां त्याने मला दंड दिला का मी पुढे कोणा वीर बलात्कार करण्याचा विचार मनांत आणला तर माझ्या होण्याची शंभर ठवलें होऊन जावीच. म्हणून मी आजवर सीतेच्या अभावात हात शक्याला धडलें नाही. रामाला कदाचित् दंड देतील नसेल माझ्या शक्तीची. विद्युत गतीने मला घिल्ल्याकांत उडतां येतं. मी स्वतःच विजय विलंबून मोक्षा वध करण्याचा विचार करित आहे. माझ्या चाटेला मेल्याचा परिणाम काय होईल हे मला कळले नसावे.”

विभीषण इतका वेळ काहीच बोलला नाही. अगदी गडबडले नाही म्हणून म्हणाला-“ सीतेला तू वेळून आणस म्हणजे पांच फडाच्या नागाला स्वतः होऊन घरांत आणून देवव्यागारथे आहे. इंद्रजितच काय. कुंभकर्ण काय आणि तू काय. रामावर जय मिळविणे यशस्व. सीतेला वाचवी करणेच आपल्या सर्वांचा हिताचे आहे.”

ते ऐकून इंद्रजित म्हणाला “काका! पुरुषस्य वंशांत जन्माला येऊन तुम्ही असे

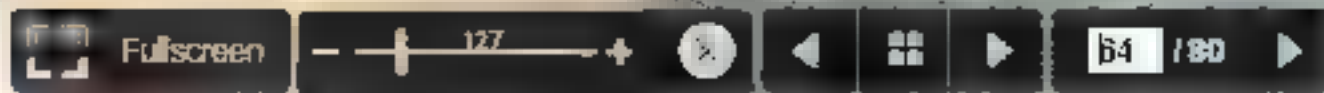
बोलतां! तुम्ही भितरे व कापुरुष आहां! स्वतः बरोबर दुस्स्थाना भितरे करण्याचा तुम्हाला पद्धत आतां गोष्टी. राम व रावण या दोघांचा काय करण्याचा आमन्त्रण किंवा मद्य. राक्षस गिरे पातले. मी इंद्राच्या शय्येवर बसले ते का सांगीत आहे. मी येत आहे याची यातां लागलाच सर्व देव आपल्या बायकांविरोधात दडी मारून वसतात हे तुम्हांला माहीत नसेल. इंद्राच्या ऐश्वर्याने काय काढले जातं मी! या दोघां राजकुमारांना जिकरी मला शक्य नाही करणता.”

“वाच! तू तूच तूच यत्नाने पातले. तुम्हाला कोणी कळत नाहीच. आपल्या बायकांच्या दुष्टकृत्यांचे समर्थन करून तू पातले पातले करीत आहेस. आपण सीतेला आणण्याचे नंतराण्यान्वये रामाकडे पांचवी केली तरच आपले सर्वांचे भवत आहे. माहीत तर जे होईल ते देऊन जाणे.”

ते ऐकून रावणाची तळघायाची आग मन्मथाला गेली. म्हणाला-“ कुठघातक्या! तू माझा मक्का भाऊ आहेस म्हणून मला केले, माहीततर तुला दया चिरून फेंकून दिला अनन्ता कोन्हा तुज्यामतेर.”

रावणाने बरे उतर दिल्यावर विभीषण चार राक्षस अनुचरासह भायबाशांत उडाला आणि म्हणाला-“तू गोष्टी भाऊ आहेस म्हणून चार दिनांच्या गोष्टी सांगून पाहिल्या. तू माझी लक्षे निडा केलीस. मी मला अशक्य आल्याने मला एक क्षणभर वेळीच तुझ्या दरवाजांत राहण्याची इच्छा नाही. जाणांना मी एवढेच सांगून जात आहे, गोंडगोंड मोकल स्वतःचा स्वार्थ साधणारे तुला पुष्कळ लोक नेटनील, परंतु हिताची मद्य गोष्ट सांगणारा वधु व मद्य तुला कचित्तच लासेल. रामाच्या हाती तुला मरण आलेलें

17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 85

संधी साधून व तुला असानध पाहून तुला
बघ करण्यस देखील मागेपुढे पाहणार नाही.
रावणाने स्वताच खाला पाठविला तसेल कशा
वरून ! याला ॥ त्याच्या अनुयायांना सावड-
तोव यममदनास पाठवून मोकळे व्हावे असे
आमचे मत आहे.” वानर वीर मुग्धीव
म्हणाला.

मुग्धीवाचे ते बोलणे ऐकून राम हनुमान
आदि वानरांनी वळून म्हणाला “ मुग्धीवाचे
बराच विचार करून जे काही सांगितले ते
सुद्धी सत्तांनी ऐकलेच नाही. शुभचा राडा
देखील ऐकून मग फाव करायला ते मी
उपायणार आहे.”

जायबान म्हणाला-“ प्रथम या गोष्टीची
भाविती काढली पाहिजे की विभीषण आहे
कसा ! त्यानंतर त्याला कसा वागवावा ॥
विचार करून घ्यावे.”

शरभ म्हणाला-“ एक गुप्तचर पाठवून
त्याच्या खरेपणाची खातरी करून घ्यावी !”

आणखी एक वानर नायक म्हणाला-
“ पण विभीषण येथे अकस्मात आला यांतच
मला ॥ मोठी भीति वाटत आहे.”

मारुतीने सर्वांचे मन सोडून काढले.
ता म्हणाला-“ विभीषण चांगला आहे की
वाईट हे तुम्हाला कसे कळणार ! जो
इतका बळवान आहे त्याच्याकडे गुप्तचर
पाठवून तरी काय उपयोग होणार ! यावेळी
विभीषण आला ॥ यांत मला काही तरी
विशेष दिसतो. रावण दुष्ट आहे हे
आला साहीत आहे. रामाने खालीचा बघ
करून नाच्य मुग्धीवाला दिले हे देखील
त्याला माहीत असले पाहिजे. राजकीयमातृत्व
तो रामाकडे आला असावा. पुढे मुग्धी
विचार करा !” हनुमान रामाला म्हणाला.

नेहरु चरित्र

अडीचशे वर्षांपूर्वी मोगल वंशाच्या
अमदासीला उत्तरी कडा जागली
होती. काश्मीर मध्ये राजकौल नांवाचे
गुप्तस्थ रहात असत. काश्मीरवर संस्कृत ॥
फारसी भाषांचे विद्वान म्हणून त्यांची
ख्याति होती.

औरंगजेब बादशाहच्या मृत्यूनंतर फरार
सियर दिल्लीच्या गादीवर बसला. तो
काश्मीरला गेला असता राजकौलच्या
पांडित्याची कीर्ति त्याच्या कानावर गेली.
कदाचित ॥ कडून मिलातेच्या
मोस्सादनामुळेच सन १७१६ मध्ये राज-
कौल आपली मातृभूमि काश्मीर सोडून
दिल्ली येथे राहू लागले.

दिल्ली ॥ त्यांना एक जहागीर मिळाली
व एका कोल्ल्याच्या काठी (हिन्दी व
उर्दूत फारसियाला 'नेहरु' म्हणतात) घर
बांधून ते राहू लागले. या 'नेहरु' शब्दा-
वरून त्यांच्या नांवाचेवर 'नेहरु' जोडले
गेलं. आडनांव कौल असून कौल-नेहरु
नांव झाले. शेवटी फक्त 'नेहरु' आड-
नांवच राहून गेले.

ते दिवस फार कष्टांचे गेले नेहरु
कुटुंबाला. त्यांची जहागीर संपली. दिल्लीच्या
बादशाहच्या दरबारात खालाबत बाललेल्या
आर्थिक स्थितीत लक्ष्मीनारायण नेहरु यांनी
'सरकार कंपनी' (ईस्ट इंडिया कंपनी)
यांच्या नोक वकिलीचे काम केले. तेच
पंडित जवाहरलाल नेहरु यांचे पणजावा.
जवाहरलाल नेहरुंचे आजोबा गंगाधर नेहरु
१८५७ च्या वंडाच्या आधी काही दिवस
दिल्लीचे कोतवाल होते. १८६१ मध्ये
वयाच्या ३१ व्या वर्षीच ते वारले.

Fullscreen

177

180

पादप

ऑक्टोबर १९५३

भारताच्या इतिहास

कृष्णदेवरायने पोर्तुगीजांना कांही सवलती दिल्या व त्यांच्याकडून स्वतःच्या राज्याचा कायदापण करून घेतला. पोर्तुगीजांनी मुसलमानांच्या हातून गोवा जिंकल्यावर पोर्तुगीज गव्हर्नराने सन् १५१० मध्ये भटकट जवळ एक किल्ला बांधण्याची परवानगी मिळविली.

एका पोर्तुगीज पदाक्षाने कृष्णदेवराय याची फार प्रशंसा केली आहे. कृष्णदेवरायहून दुसरा मोठा राजा नाही. त्याने जेवदा पराक्रम दाखविला आणि राज्याने वैभव वाढविले तेवढे इतर कोणत्याही राजाच्या नशिवाी नव्हते. कृष्णदेवरायाच्या कारकीर्दीत विजयनगर साम्राज्याची मरमराट कळसाला पोचली होती. व्यापारानेचर कळा ■ साहित्य बांचीपण उज्जति झाली.

तो स्वतः वैष्णव मताचा होता. पण हिंदूधर्मातील सर्व मतांचा त्याने समाहार केला. पराभूत शत्रू राजांना तो औदार्याने बागवी ■ जिकलेल्या प्रदेशांत राहणाऱ्या प्रजेशी स्वतःच्या प्रजेसारखा व्यवहार करी. तो स्वतः एक कवि होता. साहित्याची त्याला आवड होती ■ त्याच्या दरबारी खोर कवि होते. देवस्थानांना त्याने जमिनी दान करून ग्राहणांना वर्षासने बांधून दिली.

इतके सर्व असून विजयनगर साम्राज्य संकटातून मुक्त नव्हते. उत्तरेकडील सीमेवर शत्रूची कुट्टि सतत त्याच्यावर असे. दोघां राजप्रतिनिधींनी बंडे देखील केली. दक्षिणेकडील मदुरेच्या शासकाने कृष्णदेवराय जिबंत असतानाच (१५२८-१५२९) च्या

धर्म्यान बंडाचे निशाण उभारले. परंतु कृष्णदेवराय त्याच्या पारिपत्वाला पोचण्यापूर्वीच त्याला दंड मिळाला.

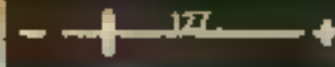
१५२९-३० मध्ये कृष्णदेवराय बारक्यावर त्याचा साधव भाऊ अच्युतराय गादीवर आला. मदुरेचा शासक व त्याच्या आग्रयाला असलेला ग्राहणकोरचा राजा दोघांचे त्याने पारिपत्य केले. अच्युतरायने बंड शांत केले खरे, परंतु राज्यध्वस्त्येकडे दुर्लक्ष केले. त्याच्या दोघा मेहुण्यांचा बरचथा नेहमी राज्यांत असे. त्यांनी सर्व राज्यव्यवस्था आपल्या हाती घेतली.

भारतिका राजांना ■ गोड आवडकी नाही. रामराज, तिरुमळराज, वेंकटराय इत्यादिकांच्या नेतृत्वाखाली राजप्रतिनिधि स्वतंत्र होऊं लागले. तेव्हापासून विजयनगर साम्राज्यांतडी शांतता नष्ट झाली.

१५४१ (किंवा ४२) मध्ये अच्युतराय त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा वेंकटराज उर्फ वेंकटराय गादीवर बसला. त्याने फक्त ६ महिनेच राज्य केले. त्याच्यानंतर अच्युतरायाचा घाकटा भाऊ सदाशिवराय गादीवर बसला. तो आपला मंत्री रामराय याच्या हत्तांतले एक बाहुले होऊन राहिला.

रामराय एक योग्य शासक होता. त्याने कृष्णदेवरायाच्या कारकीर्दीनंतर साम्राज्यांत जो विस्कळितपणा आ होता तो दूर करून शांतता ■ सुवचा स्थापन करण्याचा यत्न केला. रामराय राजनीतिकुशल होता. त्याने चाणक्यनीतीने वृक्षनच्या सुलतानांपैकी कधी एकाचा ■ घेऊन तर कधी दुसऱ्याची बाजू घेऊन त्यांचे आपसांतले वैर वाढविले. परंतु त्याची ही नीति फक्त कांही काळच उपयोगी पडली. विजापूरच्या राज्यावर स्वारी करतांना रामरायाने १५४३ मध्ये अहमदनगर व गोवळकुंड्याच्या सुलतानांशी सल्लय केले.

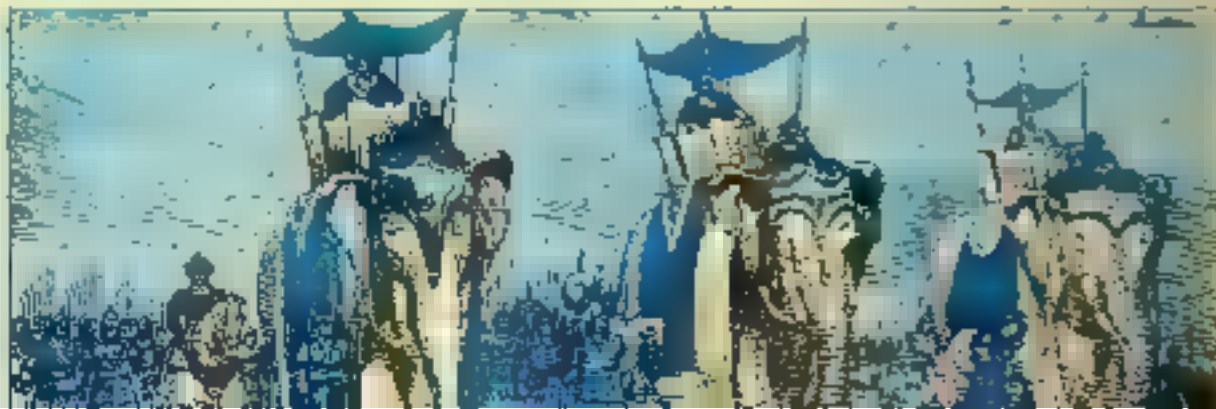
बिजापूरचा नवाब असदखान हुशार होता. त्याने गोवळकुंड्याच्या सुळतानाची एक निराळी संधी केली व विजयनगरची आणखी एक संधी चेतली. अशा तऱ्हेने त्याने गोवळकुंडा व विजयनगर यांची आपसांतील गद्दी तोडण्यांत यश मिळविले.

दक्षिणच्या सुळतानाच्या डोक्यांत विजयनगरचे राज्य बरेच दिवसापासून होते. बरारच्या सुळतानाला सोडून दक्षिणच्या इतर सुळतानांनी एकत्र होऊन २३ जानेवारी १५६५ या रोजी राक्षससंगडी या ठिकाणी विजयनगरच्या सैन्याची युद्ध करून विजयनगरचा पराभव केला. गोवळकुंड्याच्या मध्यास हुसेन निजामशाह याने रामराय याचा यथ स्वतःच्या हाताने केला.

या युद्धांत इतके धन मुसळमान सैन्याला मिळाले की प्रत्येक सामान्य सैनिक देखील

अमिंत झाला. तिसऱ्या दिवशी शत्रूने राजधानीत शिरून नगर उध्वस्त केले. इतक्या मोठ्या वैभवाची नगराचा ध्वंस ही इतिहासांत ही एक अपूर्व घटना आहे.

हे युद्ध तालीकोटचे युद्ध म्हणून इतिहासांत प्रसिद्ध आहे. या युद्धानंतर हिंदूच्या साम्राज्याला उतरतीकळा लागली. व तुर्की सत्ता वाढत गेली. १७ व्या शतकापर्यंत हे राज्य कसेवसे जिवंत राहाले. दक्षिणच्या नकाशांच्या आपसांतील भाऊवंदकीमुळे रामरायचा धाकटा तिळमल्लराय याला मोठा फायदा झाला. १६१४ मध्ये वैकटराय द्वितीय याच्या मृत्यूनंतर विजयनगर साम्राज्याचा हास होत गेला. १६१२ मध्ये वैकटराय याच्या परवानगीने राजा ओडर याने मैसूर येथे आपले राज्य स्थापन केले.

प्रह्लाद चरित्र

[४]

प्रह्लाद मोठा शाण्यावर त्याचे कम झाले. त्याच्या नाथकोचे नांव देवी असे होते. त्याला आयुष्मंत, शिवि, विरोचन, कुंभ व जिकुंभ अशीं चार मुले झाली. पुराणांत शिवि एक प्रसिद्ध पुरुष होऊन गेला. परंतु तो शिवि प्रह्लादाचा मुलगा नव्हता. तो उभीनर याचा मुलगा होता. त्याच्या आईचे नांव देवी नमून माधवी होते.

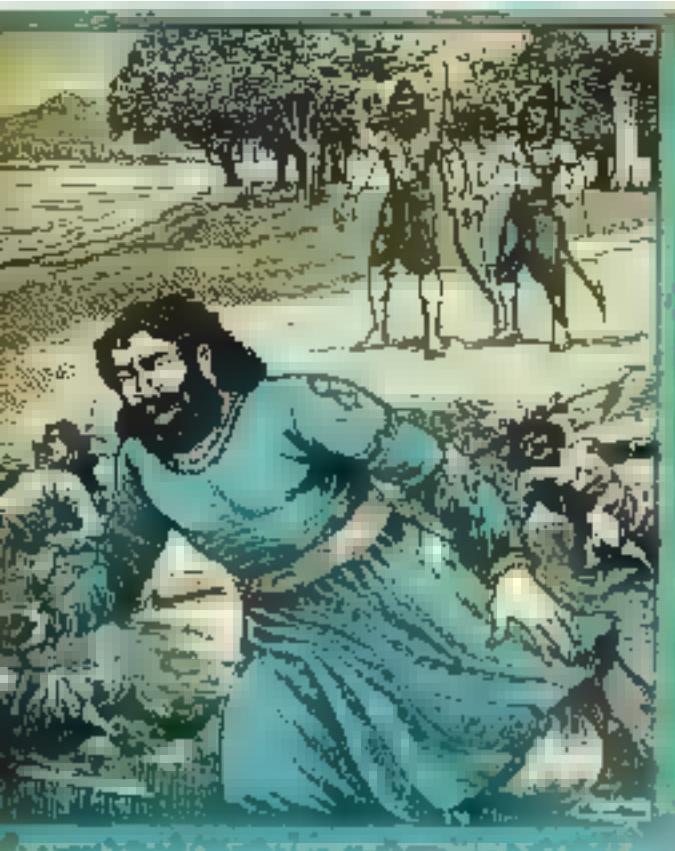
मुसिहाने हिरण्यकश्यपूला ठार केल्या-नंतरच्या प्रह्लादाच्या चरित्रांतल्या अनेक गोष्टी पुराणांत आहेत.

प्रह्लाद राज्य करीत असतां स्वर्गावर स्वारी करून ते त्रिकुण्याची इच्छा त्याच्या मनांत उदभवली. त्याने देवांशी युद्ध केले. पण त्या युद्धांत त्याचाच पराभव झाला.

एकदा त्याच्या मनांतील हरिभक्ति लक्ष झाली तो स्वतः विष्णूशी युद्धाला सिद्ध झाला. प्रह्लादाने एकदा एका मुनीचा अपमान केला आणि त्यांनी त्याला शाप दिला. म्हणून विष्णूशी त्याचे युद्ध झाले व त्या युद्धांत त्याचा पराभव झाला. नंतर त्याला ज्ञान प्राप्ति झाली व तो पुन्हा विष्णुभक्त झाला.

जखन ऋषि एकदां नदीत स्नान करीत असतां पाताळ लोकांत गेले. तेव्हां प्रह्लादाने त्यांचा सत्कार केला आणि त्यांच्याकडून तीर्थयात्रेचा महिमा ऐकून घेतला. त्यानंतर तो स्वतः जखन मुनींबरोबर तीर्थयात्रेला निघाला. एका तीर्थस्थानी त्याला नरनारायण तपश्चर्या करीत असलेले दिसले. त्यांना पाहून प्रह्लाद म्हणाला—“हे कोणी दोगी

साधू दिसतात. हे मुनि आहेत तर यांना शास्त्रांशी काय गरज !”

ते ऐकून नरनारायणांला राग आला व त्यांनी प्रहाराशी युद्ध करून त्याचा पराभव केला. दुःस्त्री प्रहारात विष्णूचे स्मरण केल्यावर विष्णू दर्शन देऊन म्हणाला—“हे नरनारायण माझाच जेश होत.”

एकदा प्रहाराचा मुलगा विरोचन अंगरिस याचा मुलगा सुषन्वा दोघांच्या मनांत एकाच मुलीशी लग्न करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. परस्परांच्या गुणावगुणांचे वर्णन करून दोघे परस्परांशी लूप मांडले.

दोघे विवाहा मागण्यासाठी प्रहाराकडे गेले. त्याने त्यांना कडक मुनीकडे जाण्याचा सल्ला दिला.

पण सुषन्वा म्हणाला—“तुं रामा आहेस आम्ही तुझ्याकडे मागण्यासाठी आलो. जो न्याय असेल तो दे. राजाच आपल्या कर्तव्याला जागला नाही. इतर कोणीच कर्तव्य पाळत नसत नाही.”

त्यावर प्रहाराने विरोचन स्वतःचा मुलगा असूनहि सुषन्वाच अधिक गुणवान आहे असा न्याय दिला.

विरोचनच्या मुलाचे नाव मल्लि. स्वर्गावरच्या स्वारीत प्रहाराचा पराभव तो तपश्चर्या करण्यासाठी निघून गेला. त्याने आपल्या मागे त्याचा नातू वही यासह गादीवर बसविले. एका नलीने आपल्या आजोबांना विचारले—“एका काळी राक्षस महा पराक्रमी होते. त्यांचा तो पराक्रम का लुप्त झाला ?”

“त्याला कारण विष्णू !” प्रहारा म्हणाला.

“विष्णू इतका पराक्रमी आहे का ! त्याला विजयाची शक्ति आपल्यापैकी कोणांत नाही का !” नलीने प्रश्न केला.

“तुं हा प्रश्न केलास, हे देखील त्याला कळले आहे व तो तुला त्याबद्दल शिक्षा दिव्याशिवाय राहणार नाही.” प्रहारा रागात म्हणाला व तेच घडले.

नली एक मोठा धर्मवीर चक्रवर्ती होता. तो जे वचन देई ते कधी मोडत नसे. त्याच्या राणीचे नांव अशना. त्याला रत्नाला नांवाची एक मुलगी होती व बाण, भूतराष्ट्र, निरुल्ल व विभीषण नांवाची चार मुले होती.

देवांनी नलीला शांतिपूर्वक राज्य करू दिले नाही. त्याने इंद्रलोकावर

स्वारी केली. इंद्र शबरला. त्याने बृहस्पतीचा सल्ला घेतला. बृहस्पती म्हणाला—“बलीला जिंकणे तुला शक्य नाही. तुं या कामी विष्णूची मदत माग.”

नलीने त्रिलोक जिंकले. देव ब्रह्मादेवाकडे धांवले. ब्रह्मादेव त्यांना घेऊन वैकुण्ठलोकीं विष्णूकडे गेला. विष्णूने नलीचे पारिपत्य करण्याचे वचन देऊन देवांना निरोप दिला. त्याने नामन रूप घेऊन कडक अदितीच्या पोटी जन्म घेतला. संस्काराच्या वेळी मित्रावळीसाठी फिरत फिरत तो नलीकडे आला.

बलीने त्याला विचारले-“बोला काय देऊ मिशा !” वामन म्हणाला-“तीन पावलें भूमि !” बलीने तें कबूल केले, परंतु शुक्राचार्याला त्यांत इतर आहें हें कळलें. त्याने बलीला सावध केले. म्हणाला-“तीन पावलें भूमि देण्याचें नवन मागें ये !” परंतु बलीने तें साफ नाकारलें.

पली झारी येऊन वामनाच्या हातावर उदका सोडणार होता. नेमके त्यावेळीं गुरू शुक्राचार्य किंवाचें ह्या येऊन आलीच्या हांटीत जाऊन बसले. आरीतून पाणी बाहेर गेल नाहीं हे पाहून वामनानें एक काजी, लाटी करण्यमाठी आंत धातली. त्यामुळे शुक्राचार्यांचा एक झोळा फुटला. शुक्राचार्य काजुला सरकण्यावर पाणी बाहेर जातें व बलीने सक्कल रोवला. वामनानें

तीन पावलें भूमि देण्याचा सक्कल रोवल्या- बरोबर वामनानें काजुला धारण केलें. एक पाऊल ठेवून सर्व भूमि जापली व दुसरे पाऊल ठेवून दिगदिगंत व्यापले. “तिसरें पाऊल कोठें ठेवूं !” जसा तशें वामनानें म्हणतान बलीने आपले हाकें पुढें केलें व म्हणाला-“वेढे !”

प्रह्लादानें पुढें दोऊन विष्णूकड अर्चना केली तीं हा वेढेले ह्याच ह्दयाचा आर्या गळा आहे. याचा भसा दंड हेंचें बांधार नाहीं. म्हणून बलनानें बलीचा बंध केला नाहीं. त्याच्या पांजर लोकांत पाठविलें. तेथले राज्य त्याला दिलें. त्याने धर्मी आज्ञा काढली. शत्रुः इलीच्या आज्ञेचें पालन करणार नाहीं त्याच्या दंड मिळेल. नंतर विष्णू अंतः बलीचा डार- पालक झाला.

दुर्गे शानं दिनी

[३]

[बंगाल प्रांतातील पठाणांचे परिपत्य करण्यासाठी अकबर बादशाहानें मानसिंहाना मोठें सैन्य वेळून पाठविले. इर्ष्यानेन सगराजजीक त्यानें लढें दिला. त्याचा मुलगा जगतसिंह सधूच्या राजाची माहिती कळून आणण्यासाठी मंधारगच्या भागपासच्या प्रवेशांत येऊन पोचला. तेथे शैलेश्वर देवळांत मंधारगचा किल्लेदार बोरेंदसिंह याचा मुलगा तिलोत्तमा व तिची राखी विनका होती येतल्या. त्या दोघींचा परिवार त्याला झाला नाहीं, पण तो कोण हें मात्र त्याला होतें. तो व तिलोत्तमा वचिं परस्परान्तर प्रेम जडले.

पठाण व मोगल ह्यां बुद्ध शास्त्रास बोरेंदसिंहाना मनीतून पठाणांची बाजू घ्याची अशी होती. पठाण मानसिंहाने त्याचा राग होता, परंतु अजिरामस्वामीने मोगलांशीं स्नेह देण्यांत हित आढे असा वपदेन केला. परंतु बोरेंदसिंहाना तो सत्ता तिलकासा आणकळा नाहीं.]

किड्याच्या कोटरा लागूनच दामोदर पलीकडे एक तीन मजली हवेली व मोठमोठे नद वहात होता. त्या बाजूच्या वृक्ष दिसत होते. खिडकींत बसून तिलोत्तमा नदीची गंमत किड्याच्या आंत वाळ्यासमोर पटांगणांत पहात होती. सूर्यास्ताची वेळ होती. नदी- मोर पोषट कोकिळा आदि पक्षी निश्चितपणे

खेळत धाडत उडत होते. उन्हाळ्याचे दिवस असल्यामुळे फडकून उडत पडले होते. परंतु नदीवरून गार वारा येत होता. म्हणून ऊष्ण जाणवत नव्हता.

तिलोत्तमा अन्यमनस्कपणे खिडकीसमोर उभी राहून कोठे पहात होती हे तिथे तिलाच ठाऊक होते की नाही नव्हते. संध्याकाळ झाल्यावर दासी दिवा ठेवून गेली. तिलोत्तमा आपले मन आवरण्यासाठीच जणुकांही एक पुस्तक घेऊन तिच्याच्या उजेडात वाचायला बसली. तिने बाणमहाची कादंबरी वाचायला घेतली होती. अभिराम-

स्वामीजवळ ती संस्कृत शिकली होती. थोड्या वेळाने कादंबरी वाचून ठेवून तिने स्वप्नवासवदाता वाचायला सुरदास केली. नंतर ते पुस्तक ठेवून दिले व गीत-गोविंद वाचायला घेतले. शेवटी ते देसील ठेवून दिले व अंधरुणावर पडून विचारांत मग्न झाली.

तिच्या मनांत कोणते विचार चालू होते हे सांगण्याची आवश्यकता नाही. जगतसिंह तिच्या दृष्टीसमोर उभा होता.

विमला अभिरामस्वामीकडे गेली. तिलोत्तमेचे जगतसिंहावर प्रेम असल्याचे त्याला सांगितले. दिवस होऊन गेले होते. पंधराव्या दिवशी शैलेश्वराच्या देवा-ल्यांत पुन्हा भेटण्याचे ठरले होते.

“मग तू काय करण्याचे ठरविले आहेस ?” अभिरामस्वामीने तिला विचारले.

“तुमचा सखा वाकिण्या मिळेल या अपेक्षेने मी आले होते.” विमला म्हणाली.

“माझ्या मते हे सर्व विसरून जाणेच हिताचे होईल.” अभिरामस्वामी म्हणाला.

विमलाच्या डोळ्यांत दोन टिपे आली. ती म्हणाली—“तिलोत्तमेच्या हृदयाचा कांही विचार नका का करावला ?”

“विमला ! पहिल्याच भेटीत ओठ्ठव-देख नसतां एवढे प्रेम जडले का !” अभिरामस्वामीने विचारले.

क्षणभर विचार करून ती म्हणाली—“आतां तुमच्याजवळ लयविण्याची काय शक्ती ! गेलं चवदा दिवस त्या मुलीचे चित्र कोणत्याहि कामांत नसतं. स्वाण्या-पिढीर नाही व अंधरुणावर कुर्तापकून कुर्तावर असे राजभर चालू बसतं. देसील तिचा लग्न लागला असेच नव्हे. हतपा बदल झाला आहे की तिला भोळपणे देसील बदलण वाटतं.”

अभिरामस्वामी स्मित करून म्हणाला—“तुम्हां वायफाचि हेच तर चुकतं. कोणाला मन दिले की अगांत दुसरे कांही चुकत नाही. तिलोत्तमा अजून पोरबध आहे. दुसरीकडे लक्ष गेले की विसरून जाईल हे सर्व !”

विमलाला ते पटले नाही. गेल्या पंधरा-दिवसांत झालेला फरक तिने स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिला होता. अभिरामस्वामी पुढे म्हणाला—“तिलोत्तमेचे मन राखायचे हे खरे आहे. पण वीरेन्द्रसिंहाचे मन काय आहे हे देखील पाहिले पाहिजे.

“त्याच्या भीतीनेच मी त्याच्याजवळ हा प्रश्न पडला नाही. मानसिंह व त्याचे नमले तरी त्याच्याशी मैत्रीने वागण्याचे ठरविले आहे ना त्यांनी ? मग मानसिंहाच्या मुलाला जावई करून घेण्यास काय हरकत आहे ?” तिलोत्तमेने विचारले.

“मानसिंह या संबंधास कबूल होईल, कशावरून ?” अभिरामस्वामीने विचारले.

“कां नाही कबूल होणार ? मदन युवराज तयार आहेत.” विमला म्हणाली.

“पण जगतसिंह वीरेन्द्रसिंहाच्या मुलीशी लग्नला तयार होईल हे तुला

कशावरून वाटले !” अभिरामस्वामीने विचारले.

“कुळ, गोत्र, गौरव सर्व दृष्टींनी दोन्ही वंश एका दर्जाचे आहेत. अपधर्मिहाचे वंशज यदुवंशांतलेच नाहीत का !” विमलाने विचारले.

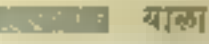
“यदुवंशकुलोद्भवा तिलोत्तमा मोगलांच्या नातेवाईकांच्या घरां मून म्हणून जाणार वाटते !” अभिरामस्वामीने स्पष्टच विचारले.

विमलाने पण तिनक्याच विचारले—“कां होणार नाही ! यदुवंशाहून स्त्रावल्या दर्जाचा वंश आहे का कोठे !”

ते ऐकून अभिरामस्वामीचा चेहरा लाल झाला. म्हणाला—“तू अजून आपल्या फुटक्या अट्ट्याची गोष्ट विसरली नाहीस वाटते ! दूर हो, माझ्या दृष्टीकोणार उभिराहं नकोस !”

* * *

जगतसिंह आपल्या बंडिलांचा निरोप घेऊन सैन्य निघाला. त्याचा पराक्रम पाहून पठाणांचे बेल दासकळ कागले.

जगतसिंहाने प्रतिज्ञा केली होती फक्त पांच हजारान्या सैन्यानिशी पन्नास हजारांचा पुढारी याला

सुवर्णरेगेच्या पलीकडे पिटाकून लावीन. ती पत्तिज्ञा पुरी होण्याची वेळ अजून आली नसली तरी रांन आठवण्यांत त्याने जे हांवे आणि साहस दाखविले त्याचे वर्णन ऐकून जगतसिंह म्हणाला “माझा सुलगा रजपूत जातीचा कीर्ति ठेवील यांत शंका झाली नाही.”

पन्नास हजार तोड देऊन गुरुणरेगेच्या पलीकडे पिटाकून लावणे पांच हजार रजपुतांना शक्य नाही हे जगतसिंहाला कळत होते. समोरासमोर युद्ध करून स्वतःच्या मृत्यूला शक्य होते तेथे त्यांना नेमले. त्याने हेर

विण्याचा मूर्खपणा करावयास तो सिद्ध नव्हता. म्हणून त्याने गनिमी काव्याने युद्ध वनण्याचे ठरविले. घशूला असायध पाहून छापे मारायचे व शत्रूची धुळदाण उडवायची या पद्धतीने त्याने युद्ध चालू ठेवले. त्याचे सैन्य किमी आहे हे त्याने शत्रूला कळू दिले नाही. त्याचे सैन्य कोठून केव्हा व कसा करील हे शत्रूला कळत नव्हते. त्याने आपल्या सैन्याच्या लहान लहान तुकड्या करून त्या जागोजागी दाट दाडीत, गुहेत, खड्ड्यांत जेथे जेथे दबा धरून धमणें शक्य होते तेथे त्यांना नेमले. त्याने हेर

शत्रूच्या गोटांत विरून शत्रूच्या दाल-
बालीच्या घातक्या पोचण्या करीत. शत्रूला
असावध पाहून एका बाजूने एक तुकडी
छापा मारी व शत्रू लज होऊन उभा राहण्या-
पूर्वीच दुसऱ्या बाजूने दुसरी तुकडी हल्ला
करी. अशा तऱ्हेने शत्रूचा धीर खचून जाई
व तो पळून जाई.

जगतसिंहाच्या या युद्धाला पठाण तयार
नव्हते. असंख्य सैन्य असूनहि त्यांची
धुळवाण उडाली सदसावधी सैनिक ठार
झाले. पठाण सेनापतीने जगतसिंहाला
समोरासमोरच्या युद्धाला खेळण्यासाठी

शिवस्तीचा प्रयत्न केले. ते सर्व फोल
ठरले. हत्तके सैन्य कत्तल झाले, इनके
सैनिक उखळी झाले, शत्रूने रणद नुडून
नेली सकाळ संध्याकाळ याच वातक्या
कलशवानाच्या कानावर येत होत्या. पठाण
जेरीस आले. किल्ल्याबाहेर पाऊन टाकणे
देखील त्यांना धाक्याचे वाटे लागले. रणद
येण्याचा मार्ग बंद झाल्यामुळे उग्रमहार
होण्याची येऊन ठेवली.

पठाणांना ताळपावर आणण्याच्या कामी
मुलाने दालविलेला पराक्रम पाहून मान-
मिदाने त्याचे अभिनंदन एक एक
लिहिले व आणखी दह इजाराचे सैन्य कुमक
मधून पाठवीत आहे असे देखील कळविले.
जगतसिंहाने उत्तर पाठविले की जाम्त
सैन्य आल्यास वरेंच होईल. परंतु धरोकर
आणलेल्या पांच हजार सैन्याच्या मदतीने
मी आपली कामगिरी पुरी करू शकेन असे
मला वाटत आहे.

अभिरामस्वामीशी बोलणे ज्या दिवशी
झाले त्याच्या दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी
चिमला आपल्या खोलीत वेणी फेणी करीत
बसली होती. तीस वर्षांच्या बाईला एवढा
नडाफडा कशाला असा प्रश्न माहजिकच

मनांत उडूनवतो. परंतु ज्यांच्या मनांत
नारुण्य आहे त्यांना वयोमर्यादेची पर्वा
करण्याची काय गरज? कांही लोक बीस वर्षे
वय असतांनाच म्हाताऱ्यासारखा पोक्तपणा
दाखवतात. चिमला वयाने मोठी असली
तरी मनाने तरुणच होती. गुणगुणत होवी
आणि वेणीफेणीत भुंग होती. वेणीफेणी
आटोपल्यावर तिने जगतसिंहाने दिलेला
मोल्याचा हार घातला आणि तिलोत्तमेच्या
सोलीस गेली.

तिलोत्तमेने बकित होऊन विचारले—
“कोटली तयारी! काय आहे तरी ?
कऱ्हे देखील नाही !”

“दूर आपचे आहे !” चिमला म्हणाली.
“बऱ्या सोडून सांग ना कोठे निघालीस
ते !” तिलोत्तमेने लडिवाळपणे विचारले.
चिमला तिचा हात धरून तिला खिडकी-
जवळ घेऊन गेली व तिच्या कानांत
म्हणाली—“श्रीलेश्वराच्या देवळांत ! तेथे
एका रजपूत तरुणाला भेटायचे आहे.”

ते ऐकून तिलोत्तमेच्या चेहरा लज्जावनत
झाला. स्मित करून मान खाली करून
ती उभी राहिली. तिची बोटे पदरांत
गुरफटलेली दिसली.

“मी अभिरामस्वामींना सर्व सांगितले.
जगतसिंहाशी निवाह अशक्य असे
त्यांचे मत आहे. तुझ्या बडिलांना ही गोष्ट
मुळीच खपणार नाही, म्हणे. तू असावधपणे
त्यांच्याजवळ याविषयी कांही बोललीस तर
सर्व फिसकटेल, एवढे लक्षांत ठेव !”
चिमलाने तिला सावध केले.

तिलोत्तमा पुढे आवाजात विचारले
लगाली—“पण कां ? त्यांना कां खपणार
नाही !”

“म्हणे कां ? आतां काय सांगू ? हे
पहा, मी वचन दिल्याप्रमाणे देवळांत

जगतसिंहाला भेटणार आहे, व तू कोण
हे पण सांगणार आहे. पण एवढ्याने
भागेलसें वाटत नाही. मला जे काही
सांगावयाचें आहे ते मी सांगेनच. पुढे
त्याची मर्जी. तुझ्यावर त्याचें खरें प्रेम
असेल तर...."

विमलाच्या सोंडावर मधेच हात टेकीत
तिलोत्तमा म्हणाली—"पुर्त झाले ! मला
बाई लाज वाटते हे सर्व बोलायला. तुला
जायचें असेल तर जा. माझी ना नाही.
परंतु माझ्याविषयी बोलण्याची गरजच काय
मी म्हणते."

"अस्स !! मग या पोरय्यांत प्रेमागारांत
धुव्या मारण्याची काय गरज होती म ?"
विमलाने खवचटपणें विचारलें.

"जा म ! मला नाही बोलायचें
तुझ्याशी !" तिलोत्तमा म्हणाली.

"वरें तर मी नाही जात !" विमला
स्मित करून म्हणाली व तिलोत्तमेच्या
सोंडावर काय करक पडतो हे पाहूं लागली.

तिलोत्तमा अगदी पराभव झाल्यासारखी
म्हणाली—"वरें बाई जा !"

विमला स्मित करून म्हणाली—"तर
मम जाऊं म्हणतेस. पहा. मी येईपर्यंत
झोपतां कामा नये !"

तिलोत्तमा जोरानें हसली, जणुकांही
म्हणत होती झोप येईल तर ना झोपणार.
विमलानें मानुंमनेहानें तिला थोड्या
ओढून घेतले. दोन दिवें तिच्या
डोक्यांत आली.

विमला तिलोत्तमेच्या खोलींतून बाहेर
पाऊल टाकणार तेवढ्यांत अम्बानीने येऊन
निरोप सांगितला—"महाराजांनी बोलाविलें
आहे." [पुढील गोष्ट पुढील अंका]

अभिषेक मत्स्यरुप्या

विमलाकडे ६६ सोंडका नाही. शास्त्र-
गोळा. प्रेत टाकले व
नेहमींमयाणें मीनपणें म्हालापाकडे मिघाला.
सोंडां पेंतात व्हालेला वेताळ बांधे जायला—
"राजा ! तुला इतके फट रुहम करात
व्हालेला पाहून वाटते की कोणीतरी तुला
हानन दिल्या करता. परंतु तू मगाच
अभिषेक माणवानाच्या विसत नाहीस.
मत्स्यराजाची फाया सुतामयीपणां तें स्वतः
होऊन मन्दिपन झालेला दिसत आहेस. तुला
कंटाळा येऊं नये म्हणून मी तुला मत्स्य
राजाच्या बान्येची गोष्ट सांगणार आहे
ऐक." असें सांगून वेताळानें गोष्ट सांगायला
सुरवात केली.

मत्स्यराजाच्या राजबान्येचे नांव सुला-
वरी होते. ती अप्रतिम रूपवती होती.
तिच्या रूपवर भाकून राजाकड फणीसुख

वेताळाच्या गोष्टी

मात्रक पका ममाबाकीच्या तरुणाने निरुबाओ
मम करण्याचे ठरविले. परंतु तो मनात
मात्र कुळपन होता. म्हणून मुक्तामयी त्याला
भेडामुळा देसीक तयार लावली नाही.

"आमची मुलगी तुझ्याशी लग्न तयार
नाही. म्हणून तू तिची आशा सोडून दे."
मुक्तामयीच्या आईवडिलांनी फणीमुखाला
कळविले.

परंतु फणीमुखाच्या मनाचे ममाभान त्या
उत्तराने कसे ठोणार? त्याने मुक्तामयीचा
विचार मनांतून काढून टाकण्याऐवजी
तिच्याजोड लग्न करण्याचा तडून मनांत

वरला. त्याने मुक्तामयीचे अखरप करण्याचे
शायत्या मनांत ठरविले. परंतु त्या
प्रयत्नांत त्याला बरा गिळाले नाही.
याशिवाय सर्व जणवर म्हटल्या राह-
राख्यांना त्याचा तो दुष्ट हेतू कळला. त्या
निवरापासून फणीमुखाला मलबलोकात
निश्चितपणे राहणें दुरापास्त झाले. तो बरा
सरोवरांतून भूमीवर आला व भोवराजक
एक विवर खणून त्या विलांत राहू लागला.

फणीमुख मन्वत्तरेड सोडून निरुल
गेण्यावर मुक्तामयी निर्धमपणे विहू फिर
लागली. कारण तेला धावती वाटे कां
केवळ व कोडून फणीमुख गेला, कोण जणे
परंतु नेकापासून मी कोकलेपणाने विहू
किंवा लागली.

एकरा नी बरा भोवराजक माराने
भुलोकांत आली व चंरा मनांत नेहून गेली.
त्यापुढी तिने कधी मुलाक पाहिल्याच
नव्हता. म्हणून चंरा वनांनीत हस्य तिला
कार मनोरम वाटले.

मुक्तामयी ही रह्ये वहात निश्चितपणे
हिंदव जमनां फणीमुख जवानक विजुतून
बाहेर [ ] व निज्यासमोर येऊन ज्या राहून
तिला म्हणाला—"माझ्याच सोपार्य वाली

वाहेस वाटते? ये, माझ्याशी लग्न कर
आणि मुलांने येथेच राहा."

फणीमुखाला पाहतांच मुक्तामयी मोठ्याने
किंचालली व ती चंरा सरोवरांत उडी
मारणार. ■ इतक्यांत फणीमुखाने तिला
सरोवराकडे जाऊ दिले नाही. मुक्तामयी
[ ] गेली होती. तिचे सर्व अंग धरधर
कांपत होते ■ ती माझी पळत होती.

तिची ती किंकाळी ऐकून त्या देशाचा
युवराज जगंधर तिकडे धांवत आला. त्याने
धांवत असलेल्या रूपवती मुक्तामयीला ■
विचा [ ] करित असलेल्या फणीमुखाला
पाहिले. तो आला होता शिकारीसाठी.
परंतु जनावरांच्या शिकारी ऐवजी त्यावर हे
हस्य पहावयास मिळाले.

मुक्तामयी धांवत धांवत तो उभा होता
तेथे आली व म्हणाली—"हा दुष्ट माझा
पाउलाय करित आला आहे. बाला ठार
करून माझे रक्षण कर."

जगंधर शूर व माझी होता. त्याने
फणीमुखाच्या डोक्यावर वार केला. दोघांचे
दंड चान्द जमनां इकडे मुक्तामयीने सरो-
वरांत उडी मारली ■ पाण्यावर डोकें काढून
दंड पाहू लागली.

जगंधरचा वार ममी बसला होता.
माणत्याग करण्यापूर्वी फणीमुख चंराला—
"मी इतक्या निनवण्या केव्हा तरी तू
माझ्याशी लग्न करण्यास तयार झाली
नाहीस. उकट माझ्या आत्माभिमाणास
डिवचण्यासाठी स्वतः होऊन मी तोंड लपवून
बसलो होतो तेव्हाच माझीस. याहि पुढे
तू या युवराजाकरवी मला ठार करविलेस.
या युवराजासाठी म्हणून जर बदाकदाचित
तू या भूमीवर पाऊळ टाकलेस ■ तू
एक दगड होऊन जाशील." असा शाप
देऊन फणीमुखाने प्राण सोडला.

ते ऐकून मुक्तामयीने सरोवरांत बुडी मारली. सरळ मत्स्यदेष्टांत निघून गेली. जगंभरला हे सर्व कळले नाही. कारण फणीमुखाला ठार केले त्यावेळी त्याचे अनुयायी त्याचा शोध काहीत आले. त्याची तळवार रक्ताने माखलेली पाहून त्यांना वाटले की युवराजाला लागले असवे.

"मला नाही लागले कोठे. पण तो नागदेव कोठे निसटून गेला हे जाऊन पाहिले पाहिजे. तो जिवंत असेल असे नाही वाटत मला." तो म्हणाला.

तोपर्यंत फणीमुख येऊ होता. नंतर जगंभर ज्या तरुणीचे त्याने रक्षण केले होते ती कोठे आहे हे पाहू लागला. परंतु ती त्याला कोठे दिसली नाही. त्याने सरोवरानजळ पाहिले तेव्हा त्याला मुक्तामयी फक्त एकदाच बीज चमकवी तरी दिसली व नंतर अदृश्य झाली.

युवराजाच्या अनुयायांना तो कोणाच्या शोधार्थ फिरत आहे हे कळले नाही. त्यापैकी एकाने देखील मुक्तामयीला पाहिले नव्हते. जगंभरला तिच्याविषयी कोणाजवळ काही बोलावेने वाटले

नाही. इतक होऊन तो त्यांच्या वरोवर घरी परतला.

जगंभर घरी आला तेरा, परंतु त्याचे बिर चंरा सरोवराच्या काठीच होते. मुक्तामयीचे रूप त्याच्या हृदयांत कसत होते. ते दोन तीन दिवस तीन युगांसारखे वाटले त्याला. तिच्या बिरह दुःखाने त्याला आपल्या जीवितानाच बीट आला.

एकदा तो कोणालाही कांही कळविल्या- शिवाय चेपावनांत गेला आणि चंरा सरोवराच्या काठीच या आशेने हिंडत राहिला की कदाचित मुक्तामयीशी भेट होईल.

तेव्हा त्याला सरोवराच्या काठी एक मणि दिसला. तो मणि फणीमुखाच्या डोक्यांतला होता. तो उचलून घेतल्याबरोबर त्याच्या मनांतून पाण्याचे नाहीसे झाले. त्याने चंरा सरोवरांत उडी टाकली. जणु कांही पाणी स्वतःच त्याला वाट दाखवीत होते. तो निर्विघ्नपणे मत्स्यलोकांत जाऊन पोचला.

तिफळे जगंभराच्या मनासारखीच मुक्तामयीच्या मनाची स्थिति झाली होती. जगंभरने तिचे रक्षण केले त्या वेळेपासून तिचे मन त्याच्यावर बसले होते. फणीमुखाने शाप दिला नसता तर कदाचित ती पाण्या-

नंतर मुक्तामयीने आपल्या आईवडिलांना आपल्या मनांतली इच्छा कळविली. त्यांनी मुक्तामयीच्या इच्छेप्रमाणे जगंधराशी तिचे लग्न करून दिले व मूलोकांत आपल्या मुलीला पाठवण्याची तयारी करू लागले. परंतु आश्चर्य म्हणजे स्वतः मुक्तामयीच त्या गोष्टीस तयार झाली नाही.

ते ऐकून जगंधर तिला म्हणाला—“मला मूलोकांत तुझ्याहून जास्त प्रिय आहे आहे ! ■ मूलोक सांगून येथेच तुझ्या संगतीत रहाव्यास तयार आहे.”

जगंधर पांच वर्षे मत्स्यलोकांत मुलांना राहाला. ■ एक मुलगा व एक मुली झाली. पांच वर्षे आनंदांत केव्हां निघून गेली, कळले देखील नाही. एकदां स्वदेशां जाऊन आईवडिलांना भेटून यावे असे साहजिकच जगंधरला वाटले व मुक्तामयीच्या अनुमतीने तो त्या मत्स्यच्या सहाय्याने स्वदेशी आला.

परंतु तिकडे स्वदेशीं जगंधर निघून गेल्यापासून त्याचे आईवडील काळजीत पडले. तो कोठे गेला हे कोणालाच कांही माहीत नव्हते. पुष्कळ शोध केला पण त्यांचा आंगपत्ता लागला नाही. पुत्रविरहाने

बापांनी जंजळून भरले. अनेक वेळ आले व त्यांनी नानाप्रकारचे औषध पाणी करून पाहिले. ■ गुण पडला नाही. म्हणून त्यांचा अंतश्छाया जकट येऊन ठेवला. गादीला कोणी बारस नाही.

सुदैवाने त्या परिस्थितीत जगंधर परत आलेला पाहून सर्वांस परमानंद झाला. मुलीला पाहून बापाला पुनर्जन्मच मिळाला. मुलकडून पडलेला सर्व दुखांत ऐकून म्हातारा म्हणाला—“आतां जे झाले ते झाले. सर्व विसरून जा. तूं मूलोकांत राहून राज्य स्वरूप तेव्हां मानवजातीतच लग्न करून घेऊन राज्य करावे. पुढे प्रजेचा भार तुझ्या क्षिरावरच घेऊन पडणार. माझ्या मनःशांती-करिता तरी तूं हे करावे.”

परंतु जगंधर बापाला म्हणाला—“या आशुष्यांत मी ■ पत्नीकृत घेऊनच राहणार. मुक्तामयीच माझी पत्नी ! मी इतर कोणत्याहि स्त्रीशी विवाहास तयार नाही.”

“तर ■ तिलाच घेऊन ये आणि राज्यभार सांभाळ.” इह राजा म्हणाला.

जगंधरने विचार केला की मुक्तामयी त्याची मनःस्थिति ओळखून मूलोकांत घेऊन राहावला तयार होईल. तो मत्स्यलोकांत

गेला व सर्व ■ सांगून मूलोकांत ■ त्याने मुक्तामयीजवळ विनंति केली. मुक्तामयी सर्व ऐकून म्हणाली—“तर मग वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे एका मानव स्त्रीशी विवाह करून राज्य करण्यास काय हरकत आहे !”

“ती गोष्ट अशक्य ! तुझ्याशिवाय आतां माझे प्रेम कोणावर बसणार ! दुसरे ■ करण्याचा विचारच माझ्या मनांत येत नाही. पण मूलोकांत यायला तुला काय हरकत आहे !” जगंधरने तिला विचारले. मुक्तामयीच्या आईवडिलांनी देखील जगंधरचेच अनुमोदन केले.

“वरें तर चकरा !” असे म्हणत मुक्ता-
मयी आपल्या मिथकराबरोबर मूळोर्फी जायला
निघाली. चंपा सरोवराच्या काठावर पाय
ठेवतांच कणीमुखाने दिलेल्या शापामुळे ती
प्रस्तर-मूर्ति होऊन गेली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा ! मला हे कळत नाही की
माहीत असून मुक्तामयी शापाला का
बळी पडली ! शापाची गोष्ट तिने
जगंधराला सांगितली असती तर त्याने
तेथवर स्थिति आणून दिली नसती !
याचे उत्तर माहीत असून दिले नाहीस
तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या
बोकाची शंभर छकले हाऊन तुझ्याच पायावर
लोटू लागतील.”

“दोन कारणे आहेत बाला. जगंधरचे
प्रेम तिला सर्वोपरि वाटत होते. कारण तो

तुझ्या ल्हास तयार झाला नाही. तिने
आपल्या शापाची गोष्ट सांगितली असती
तर जगंधर आपले राज्य सोडून प्रत्य-
कोकांतच कायमचा राहू लागला असता.
नायकोच्या प्रेमासाठी ■■■ कर्तव्यच्युत
व्हावे ही गोष्ट कोणत्या पतिप्रेमाचा आवडेल !
म्हणून या संकटातून तोड म्हणून शापाला
बळी आणें हाच एक ■■■ तिला दिसला.
दुसरे कारण असे की तिला पतिप्रेम मिळाले
होते व दोन झुले पण ■■■ होती. त्या
नंतर हजार वर्षे जरी ती पतीबरोबर राहाली
असती ■■■ निराळे सुख काय कामले
असते !”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच
वेताळ मेताबरोबर अदृश्य झाला ■ पुन्हा
साडाच्या फांदीला जाऊन लोबकळू लागला.
(कल्पित)

पापमुक्ति

सत्ययुगांत पृथ्वीवर सर्वत्र अरण्ये होती.
त्यांत अरुंधती ■ मुनी रहात. दम्प्य
राक्षस ■ रहात. एक विदस्यु नांवाचा
एक दम्प्य रानांत रहान असे. येणाऱ्या
जाणाऱ्यांना लुटून स्वतःचा उदरनिर्वाह करणे
हा एकच धंदो तो करित असे. अरुंधती
मुनीकडे कवच असणार ! म्हणून त्यांना
त्याचा कधी त्रास झाला नाही.

सुमनाक नांवाचे एक मुनि होते. त्यांनी
इंद्राचे स्तवन करून अनेक ऋचा मिळवल्या.
इंद्राचे स्तोत्र फक्त सुमनाकच आपल्या
कपांत करित असे. म्हणून इंद्राची त्याच्या-
वर फार कृपा असे. इंद्र वर्षातून एकदां
सुमनाक मुनींच्या दर्शनास येत असे.

इंद्राने एकदां सुमनाक मुनींना वर
वाचवे ठरवून म्हटले—“मुनिवर ! कवच

वाटेक तो वर मागून घ्यावा !” पण
सुमनाकने स्वतःसाठी काही एक न मागतां
हा वर मागितला की घेया, मूं माझ्या
हितासाठीच वर मागायला सांगत आहेस
तर एक वर दे. सर्व जग सुखी व्हावे.

सुमनाकने मागितलेल्या वरामुळे त्याच्या-
दिवशी इंद्राच्या मनांत आवरभाव जास्तच
वाढला. आतां तो दरवर्षी दोनदां सुमना-
काच्या बेटीला येऊं लागला व सुमनाक
नवीन ऋचा रचून त्याचे स्तवन करू
लागला.

सुमनाक एका जागी आश्रम बांधून रहात
नसे. तो इंद्राचे स्तवन करित ऋचा म्हणत
गांवोगांवी हिंडत असे.

एकदां इंद्र सुमनाकला मेढायला आला
तेव्हा त्याचा आदर करण्याच्या हेतूने

नरोत्तर एक किरीट व रत्नहार घेऊन आला. इंद्राच्या आमहाने सुमनाकने तो किरीट रत्नहार घातले. परंतु त्यामुळे त्याच्यावर एक प्राणांतिक संकट ओढवले.

एकदा सुमनाक विदस्यु ज्या रानांत रहात असे त्या रानांत आला. त्याच्याजवळ किरीट व रत्नहार पाहून विदस्युला त्यांचा मोह आबरला नाही व त्याने सुमनाककडून ते हिसकावून घेण्याचा यत्न केला. इंद्राने दिलेले पारितोषिक ते, सुमनाक गप्प कसा बसणार? त्याने मतिकार केला. म्हणून विदस्युने त्याला ठार करून बळजबरीने

दोन्ही कसू त्याच्याकडून घेतल्या. परंतु मरतेवेळी सुमनाक विदस्युला म्हणाला—
“माझा वध केल्याने तुला लागले आहे. तू खरे बोललास तर तुझे हे पाप धुवून निघेल व तुला पाप्मुक्ती लाभेल.”

देव्यांगेवजीं ज्ञानीने पाप्मुक्तीचा तो आशीर्वाद दिलेला ऐकून विदस्युला आश्चर्य झाले. त्याने विचार केला, हा मुनि काशीतरी विद्वान्च दिग्गज आहे. एक तर ज्ञानी किरीट किंवा रत्नहार पालीत नाहीत. दोन्ही पाळतो. मी याचा केला तर त्याचइत

राग करण्या ऐवजी त्याने मलाच सत्व-रचन करण्याचा उपदेश केला व त्यामुळे पाप्मुक्ती लाभेल असे देखील सांगून गेला.”

सुमनाककडून मिळविलेल्या किरीट रत्नहार घातून विदस्यु रानांत हिंडू लागला.

पुढे काही दिवसांनी सुमनाकचा आवाज ऐकू न आल्यामुळे इंद्र त्याच्या शोधार्थ निघाला. त्याला विदस्यु भेटला. त्याच्याजवळ तो किरीट व रत्नहार इंद्राकडे दिसले. त्याने विदस्युला विचारले—“तुला किरीट रत्नहार कोडून मिळाले?”

विदस्यु म्हणाला—“तू मला म्यात्मा-शिवाय असा विचारीत आहेस यावरून तू इहलोकांतला दिसत नाहीस.”

इंद्राने स्वतःचा परिचय दिला व म्हणाला—“मी आपला भक्त सुमनाक मुनि यांच्या शोधार्थ हिंडत आहे. त्यांना मी हे किरीट व रत्नहार दिले होते.”

“माझे नांव विदस्यु आहे. मी तुझ्या त्या भक्ताला ठार करून त्याच्याकडून हे बळजबरीने घेतले आहेत.” विदस्यु म्हणाला. इंद्राला राग येण्याऐवजी आश्चर्य वाढले. इंद्र विदस्युला म्हणाला—“मी कांण हे व

मुनि माझे भक्त होते हे माहीत असून देखील तू साहस करून खरे बोलण्यास या बद्दल मला आश्चर्य वाटत आहे."

"त्याचे कारण मुनाक मुनीच! पाण सोबसांना त्यांनी उपदेश दिला होता की नेहमी खरे बोलत जा. खरे बोलण्याची मला संकय माही उलट खोटे बोलण्याचा धंद्याची फरीत आली. मी कित्येक खून केले दरबखोरी केळी. परंतु तुझ्या भक्ताने मला उपदेश केला तेव्हापासून मी सरयक्षन पाळून करीत आहे. आता खोटे बोलण्यात मितरेपणा आहे असे मला वाटते."

ते ऐकून इंद्र खूब लागला. ते पाहून विदस्यूने चकित होऊन विचारले—"ईश! तुला रजायला काय झाले!"

"माझा भक्त व मित्र मुनाक याचा वध तू केला नसून तो माझ्याच हातून

घडला. तू एक निमित्त मात्र झालस. मी फिरीट व रत्नहार देऊन ते बालग्याचा आग्रह केला नसता तर मुनींचा वध करण्याची दुर्बुद्धि कुला शाली नसती. तुझे सत्यवचन ऐकून मला आनंद झाला. काय वाटेक तो घर माग!" इंद्र म्हणाला.

"त्या मुनीने खरे बोलण्यास सांगितले म्हणून मी खरे बोलत आलो. पापमुक्ति मिळावी अशी इच्छा माझ्या मनांत केव्हाहि उद्भवली नाही. आता तू देणारच असतील तर माझ्या वंशाला कसानी जन्मास असा घर दे!" विदस्यूने घर मागितला.

इंद्र "तथास्तु!" म्हणाला.

विदस्यूच्या वंशांत पठ नांवाचा एक कसानी जन्मास आला व त्याने आपल्या वंशाचे नांव उजागर केले.

मित्राखरोखर पैज

एका गावी गुणाकर व घनाकर नांवाचे दोन मित्र रहात असत. गुणाकर स्वभावाने अगदी भोळा होता घनाकर वस्ताद. गुणाकरला बहिलेपार्जित जमीन-जमुळा, रहराते घर व काही संपत्ति मिळाली होती. त्यावर त्याचा संसार मुलांने चाले.

घनाकर व्यवहारकुशल होता. गोड बोलून स्वतःचे काम करून घेणे त्याला छान साधत असे. कोणाकडून पैसे काढून ध्यायचे तर ते देखील देणाऱ्याच्या मनाला दुस्वस्था-शिवाय कसे ध्यावे हे खाळा चांगले माहीत होते.

घनाकर आपल्या मित्रमंडळींसह गुणाकरच्या घरी येऊन बसे. गप्पागप्पांत ते पैज लावीत व कोणी जिंकला की हारणारा पैज लावलेली नसत देई. कधी कोणी

सोडवणे. कधी व्यवहारांतले प्रश्न करणे अशाच गोष्टींसाठी ते पैज लावीत.

गुणाकर स्वभावाने जितका भोळा होता तितकीच त्याची बायको व्यवहारांत हुशार होती. तिने पुष्कळदा मजग्याला सांगून पाहिले की या मित्राच्या नादी लागू नका. केव्हा गोत्यांत सांपडतील सांगता येत नाही. पण गुणाकरचा दरवाजा घनाकर व त्याच्या मित्रमंडळीस नेहमी उघडाच असे.

एकदा घनाकरने गुणाकरला फसविण्याचा धाट घातला. चार मित्र हजार असता तो गुणाकरला म्हणाला—"मित्रा! आपण लहान मुलांसारखा रोज पैज मारतो. पण आज आपण समजूतदार मोठ्या माणसासारखी एक पैज लावू या. पैज लावलेली नसत देई. कधी कोणी मी तुला एक प्रश्न करतो. तू त्याचे बरोबर

दिलेस मी आपले घरदार व सर्व संपत्ति तुझ्या नांवी लिहून देतो. तू उत्तर दिले नाहीस तर तुला आपले सर्वस्व लिहून घावे लागेल.”

एव मित्र म्हणाले—“हे पण घनाकर! प्रत्येक वेळी तूच प्रश्न करणारा कोण रे! गुणाकर देखील एक प्रश्न करील तुला!”

घनाकर म्हणाला—“कबूल! मी प्रश्न करेयानंतर त्याने उत्तर द्यावे. कोण जिंकला हे ठरेल व त्यानंतर त्याने पाहिजे तो प्रश्न करावा. मी त्याला कबूल आहे. मी हारलो

तर आपले घरदार त्याच्या नांवी लिहून घायसून तयार आहे.”

ती गोष्ट त्याला सरळ व सोपी वाटली व तो ती पैज लावयला तयार झाला.

घनाकरने ठरल्याप्रमाणे प्रश्न केला—“माताच्या शेतीला नांगर खोक चालवला पाहिजे वरकर!”

गुणाकरला व्यवहारज्ञान मुळांच नव्हते. त्याने अंदाजाने उत्तर दिले—“नांगर खोक चालवला पाहिजे.”

“बूक! उमाच्या लागवडीसाठी खोक रकणावे लागते. शेतीला खोक नांगरण्याची गरज नसते!” घनाकर म्हणाला.

त्याचे मित्र देखील म्हणाले की गुणाकरने उत्तर बूक आहे. ते म्हणाले—“तू आपले घरदार घनाकरला वचन दिल्याप्रमाणे दिले पाहिजेस. तुला सुद्धा करण्याचा अधिकार आहे. तू प्रश्न विचार!”

गुणाकरने विचारले—“खायची पाने झाडांना लागतात की वेळाला?”

घनाकरने बरोबर उत्तर माहीत असून चेष्टेने उत्तर दिले—“झाडांना!”

“बूक! झाडांना नाही वेळाला लागतात!” गुणाकर ओरडला.

“घनाकर हारला!” सर्व मित्र म्हणाले. नंतर ते घनाकरला म्हणाले—“पहिली पैज तू जिंकलास म्हणून गुणाकराचे घरदार व संपत्ति तुला मिळेल. पण गुणाकर दुसरी पैज जिंकला म्हणून तुझे घरदार व संपत्ति त्याची झाली. दोघे आपापल्या घरादारांची बदलाबदल करा.”

गुणाकरने गोष्ट घरांत जाऊन बायकोस सांगितली. ती म्हणाली—“ही काय पैज शांती! तुम्ही त्यांना सांगा, मला हे सर्व कबूल नाही. हा अन्याय आहे.”

गुणाकरने बाहेर येऊन बायको संपत्तीची बदलाबदल करण्यास कबूल नसल्याचे सांगितले.

घनाकर व त्याचे मित्र म्हणाले—“हे पहा गुणाकर! तू वचन दिल्याप्रमाणे निमूटपणे आपले घरदार घनाकरच्या स्वाधीन केले नाहीस तर घनाकरला न्यायालयांत जाऊनच निवाडा द्यावा लागेल.”

शेवटी मांडण बिकोपास गेले व घनाकरने न्यायाक्षिप्याकडे निर्बाद दाखल केली. दोघे न्यायालयांत हजर झाले. साक्षीपुरावा ऐकून

न्यायाभिज्ञाने घनाकरला विचारले—“तू आपली निर्बाद परत घेतोस की तुला निवाडा ऐकवयाचा आहे!”

“मला निवाडा ऐकवयाचा आहे.” घनाकर ऐटीत म्हणाला. न्यायाभिज्ञाने गुणाकरची जबाबी घेतली. त्याने खरे खरे ते सर्व सांगितले व ते सर्व बरोबर असल्याचे घनाकर व त्याच्या साक्षीदारांनी कबूल केले.

तेव्हा न्यायाधीश म्हणाला—“तू आपली पैज पहिल्या खेपेस हारलास म्हणून तुला आपले सर्व घरदार घनाकरच्या नांवी लिहून

दिले पाहिजेस.” असे सांगून न्यायाविशानें त्याच्यासमोर कोर्टाचा कागद ठेवला. गुणाकरनें निरुपय होऊन सर्व घरदार घनाकरच्या नांवीं लिहून दिलें. न्यायाधीश तो कागद घनाकरच्या हातीं देत म्हणाला - “पहा बरोबर आहे ना !” त्यानें होकार दिल्यावर न्यायाधीश म्हणाला - “तू दुसरी पैज हारछाभर म्हणून आतां तू आपला सर्व मालमत्ता गुणाकरच्या नांवीं लिहून दे !”

“मी तो कागद लिहून ठेवला आहे. कोर्टानें पहावा !” घनाकरनें असे सांगून सिद्धांतून एक कागद काढून कोर्टासमोर ठेवला.

न्यायाधीश तो वाचून म्हणाला - “हे पहा, तू यांत फक्त आपलें घरदार व संपत्ति लिहून दिली आहेस !”

“होय ! माझ्याकडे जें कांहीं होतें तें सर्व मी लिहून दिलें आहे !” घनाकर म्हणाला.

न्यायाधीश म्हणाला - “गुणाकरांनीं कावलेल्या दुसऱ्या पैजेच्या वेळीं तू गुणाकराच्या संपत्तीचा देखील मालक होतास. तुझ्या संपत्तीबरोबर गुणाकराच्या संपत्तीची मालकी पण तुला मिळालेली होती. तेव्हां आपल्या कागदावर तू स्वतःच्या जुन्या संपत्तीबरोबर गुणाकराकडून तुला मिळालेल्या सर्व संपत्तीचा देखील उल्लेख केला पाहिजेस. मी तुला विचारलें होतें कीं तू किर्गाव परत येणार कीं निवाडा पाहिजे ! तू निवाडा मागितलास. आतां तुला वांतून मुटका नाही. तुला आपलें सर्व गुणाकराच्या नांवीं लिहून दिलेंच पाहिजे.”

घनाकरला चांगलीच अडक पडली. तो स्वतःची सर्व संपत्ति घालवून व त्यानें स्वतःचे अगहसें करून घेतलें, त्यामुळे त्याला पर गांवीं जाऊन रहावे लागलें.

सौदामिनी

सौराष्ट्र देशांत एक श्रीमंत गृहस्थ राहत असे. त्याचे माध्य उफाराटे होतें. तो आपलें सर्वस्व घालवून बसला. म्हातारपणीं दारिद्र्यांत दिवस कंटाळवे त्यांत गरिबी. एक मुकुंती एक होती. बारा वर्षे वय असेल तिचे. स्वतःचा व तिचा उदरनिर्वाह कसा चालवा हीच काळजी म्हातान्याला होती. नातीचें नांव सौदामिनी होतें. तो नातीला बरोबर घेऊन एका झोंपडींत जाऊन राहूं लागला. दोघांचीं पोटे कधीतरी भरत होती.

हळू हळू म्हातान्याला वाढूं लागलें कीं त्याच्या एकट्याच्या मिळकतीवर दोघांचीं पोटे भरणें अशक्य आहे. म्हणून म्हातान्यानें एका श्रीमंताच्या घरी सौदामिनीला कामाला

कावून दिलें. त्या श्रीमंत गृहस्थाचें नांव विश्वंभर असें होतें. तो म्हणाला - “तुम्ही काळजी करूं नका मुलीची. मी तिला स्वतःच्या मुलीहून जास्त पाहीन ती मोठी झाल्यावर चांगलें घरदार पाडून तिचे लग्न देखील करून देईन.”

सौदामिनी काम करण्यांत हुशार होती. तिच्या कामाची संवय होती व अंगांत आळस मुळीच नव्हता. म्हणून सर्व कामें छान करी. कधी कोणाला तक्रार करायला तिनें जागा टेवली नाही. म्हातारा मधून मधून नातीला भेटून येई. चार वर्षांनीं म्हातान्यानें इहलोकाला रामराम ठोकला. आतां सौदामिनीला विश्वंभरच्या कुटुंबाखेरीज आपलें असें कोणी राहालें नाही.

सौदामिनी तिला यात खाऊन घुरांना घेऊन रानांत वार्ड. दोषगोठ, गार्डहल्ली बुजे, भांडी पासणे काढे घुजे वगैरे कामे तिला करावी लागत. उन्हातान्हांत हिंदून सर्व तन्हेची कामे करीत राहल्याने ती थोडी काळवंडली व अशक्तपण झाली. फाटकी मळकी झुगडी गुंडाळून वेणीफणी केल्या-शिवाय तिला काम करावे लागे. म्हणून त्या वयांत तिचे सौंदर्य बाळग्या ऐवजी बर्बाद होऊ लागले.

विश्वंभरच्या पत्नीच्या मनाचे तेव्हां कोठे समाधान झाले. परंतु विश्वंभरला मात्र बायकोने सौदामिनीला असा तन्हेने बागवलेले मुळीच आवडत नसे. पण तो कधी एका पत्नीने बायकोला बोलला नाही.

सौदामिनी कष्ट सहन करण्याची संवय झाली होती. एकदा ती गुरे रानांत घेऊन गेली. गुरे एका बाजूला चरत होती. ती बरोबर पावलेली भाकरी काढून खायला बसली. तिने आपल्या गार्ड घेऊन पाहिल्या. त्या गार्डत तिला यमुना नांवाची गाय दिसली नाही. सौदामिनीने भाकरी तशीच उचलून ठेवून दिली. तिला खाणे पिणे सुचेना. “यमुना....यमुना....”

अशी ओरडत संध्याकाळपर्यंत सर्व रान पालवे घातले. पण यमुना गाय दिसली नाही. शेवटी निराश होऊन संध्याकाळी इतर गार्डना घेऊन ती घरी परतली. तिने मालविणीला यमुना दिसत नसल्याचे जाऊन सांगितले. ते ऐकून विश्वंभरच्या बायकोने तिला त्या रात्रीच्या वेळी घराबाहेर काढले व म्हणाली—“मिळत कशी नाही! जा, काढ हुडकून. ती मिळाली परी परत ये!”

काळोप्या रात्री सौदामिनी पुन्हां रानांत गेली. ती रात्रीच्या वेळी काळोखात “यमुना....यमुना....” अशी ओरडत रानांत हिंडत होती. तिच्या हाकेला जणु काही म्हणून कंठून तरी ‘हम्मा’ असा आवाज ऐकू आला. सौदामिनीच्या जिवांत जीव आला. आवाजाच्या अनुरोधाने ती जाऊ लागली. तिला त्या बाजूला एक शोपडी दिसली. शोपडीच्या चारी बाजूला दाट झाडी होती व शोपडीसमोर यमुनेला कोणीतरी बांधून ठेवले होते. सौदामिनी गार्डवकळ गेली व तिच्या अंगावर हात फिरवून तिला गोडारले. इतक्यांत शोपडीतून तिला कोणीतरी विचारले—“गार्डकरितां आली आहेस होय! जांत ये तर!”

सौदामिनी जांत गेली. तिला तेथे तिचे लुजे दिसले. दिसायला तिचे कुरूपच होते. सौदामिनी बकित होऊन त्यांच्याकडे पहात असतां एकाने विचारले “अशी काय पाहतेस आमच्याकडे! म्हालीस पाटते आम्हांला पाहून!”

“नाही नुवा! मी आपल्या गार्डला घेऊन जायला आले आहे.” सौदामिनी निर्मीकपणे म्हणाली.

“ती रानांत हिंडत होती. आम्ही तिला घेऊन आलो म्हणून ती वांचली, नाहीतर केव्हांच बाधाने तिला खाऊन टाकले असते.

तू बेऊन जा आपल्या गाईला. पण हे पहा, आम्हाला जो कोणी भेटायला व पाहायला येता तो परत जातेवेळीं आळा हाता तसा जात नाही. आम्ही त्याचे रूप बघून टाकतो." असे सांगून एका खुजाने सौदामिनीला हात धरून आपल्या शेजारी बसविले. तिच्या डोक्यावर हात फिरविल्याबरोबर तिचे सर्व केस गळून पडले.

तो खुजा तिला पाहून हसत म्हणाला—
“पहा आतां तूं किती सुंदर दिसतेस ती!”

दुसरा खुजा म्हणाला—“तिला असे विहूप केल्याने तुला काय मिळाले!”

“तू रागावली आहेस ■ आमच्यावर ! खरे सरे सांग !” एक खुजा म्हणाला.

“नाही बुवा ! तुम्ही भाड्या गाईचे रक्षण केलेत ■ मी कां रागानेन !” सौदामिनी म्हणाली.

“तर मग आम्हांला कांहीतरी खावला दे !” पहिला खुजा म्हणाला.

तेव्हां सौदामिनीला आपल्या भाकरीची आडवण झाली. तिच्या सांध्यावरच होत्या भाकऱ्या बांधलेल्या. तिने शिबोरी सोडली व भाकरी देत म्हणाली—“ही इतकी चांगली नाही.”

“कांही हरकत नाही ! चला आपण खाऊन तर पाहू !” असे सांगून त्याने भाकरीचे चार वांटे केले. तिघांनी तीन वांटे घेतले व सौदामिनीला एक वांटा दिल्या.

भाकरी खाल एक खुजा म्हणाला—
“फार छान आहे बुवा !”

“आज तूं आम्हांला आमच्या आवडीचे पकाज खावला दिलेस. असे म्हणत दुसऱ्या खुजाने सौदामिनीच्या डोक्यावर हात फिरवला. त्या बरोबर सौदामिनीच्या डोक्याला सर्व केस आले. तिचे रूप एकदम घालटून गेले व ती अप्सरेसारखी सुंदर

दिसू लागली. तिसऱ्याने तिच्या गळ्यावर बाट फिरवून तिला म्हटले—“गाणे म्हण वधू कांहीतरी !”

सौदामिनीला पण गाणेसे वाटले ■ ती गाऊ लागली तेव्हां तिचा गळा कांफिल्ले-सारखा गोड झालेला पाहून तिलाच फार आश्चर्य वाटले. रानांतली जनावरे तो गोड आवाज ऐकून गाणे ऐकामला तेथे जमा झाली.

असा तऱ्हेने अप्सरेसारखी सुंदर झालेली सौदामिनी गाईला बेऊन उजाडल्याच्या मुमारास बरी परत आली. तिला पाहून

मालकिणीने तिच्यावर आग पासवली. तिचा आवाज गोड झालेला ऐकून तर ती मनांतल्या मनांत जळपळू लागली.

नवऱ्याला म्हणाली—“ऐकलेत का ती काय म्हणाली तें ! रानांतल्या तीन खुजांनी तिला हे रूप ■ गोड अवाज दिला, म्हणें. आपण चंदाबलीला बेऊन जाऊ त्यांच्याकडे !”

त्याप्रमाणे मालकिणीने पुष्कळशी पकामे केली ■ नवऱ्याबरोबर रात्री मुलीला बेऊन रानांत गेली. सौदामिनीने ते खुजे कोठे राहतात त्या जागेच्या खाणाखुणा नीट

समजावून सांगितल्या होत्या. त्यांच्या अनुरोधाने तिचे त्या शोपडीजवळ येऊन पोचली. नयरावामका दूर उभी राहली व भुलीला शोपडीजवळ पाठवून दिले.

चंद्रावलीने शोपडीत डोकावून पाहिले. खुजे आंत बसले होते. त्यांनी तिला आंत बोलावल्यावर ती आंत गेली. एका खुजाने तिला विचारले "काल आलेल्या मुलीने सांगितले वाटते ! म्हणून आलीस ना !"

"होय ! मी तुमच्यासाठी उत्तम पकावे घेऊन आले आहे. मला तिच्याहून जास्त सुंदर करा !" चंद्रावली म्हणाली.

"नवे रूप हवे असेल तर प्रथम हे आहे हे देखील नष्ट करावे लागेल. ये, जवळ येऊन बस माझ्या." दुसरा खुजा म्हणाला. त्याने तिच्या डोक्यासांधावर हात फिरवल्या-बरोबर तिचे सर्व केस गळून पडले व ती काळवंडली.

चंद्रावली ते पाहून घाबरून गेली जाणि रडू लागली. खुजाना त्रिविगाळ करून ती आपल्या आईचडिलांकडे धावत आली. खुजांनी तिने आगलेली पक्षासांची टोपली फेकून दिली. ती सरळ विश्वंभर त्याची कायको बमळी होती तेथे येऊन पडली.

आईबाप मुलीचे ते विकृत रूप पाहून फार दुःखी झाली. "सोटे सांगून आम्हांला फंसविले वाटते सौदामिनीने !" विश्वंभरची कायको म्हणाली. घरी आल्याबरोबर तिने रागाच्या भरात सौदामिनीला घराबाहेर काढले.

रात्रीची वेळ होती. कोठे जावे कळेना विचारीना. गोठ्यांत एका कोपऱ्यांत लपून बसली. आईवडील शोपड्यावर चंद्रावली रात्री हळूच घराबाहेर पडली. ते बघकर रूप कोणाला दाखविण्यापेक्षा आत्महत्या करून मोकळे होण्याचा तिने निश्चय केला होता.

सौदामिनीने तिला पाहिले व जवळ येऊन विचारले—"कोठे निघालीस !"

"हे रूप घेऊन जिवंत राहण्यापेक्षा कोठे तरी जीव देऊन मोकळे व्हावेसे वाटत आहे." चंद्रावली म्हणाली.

"तुझे हे रूप पाहून तुलाच काय मला देखील फार वाईट आहे. मरायचेच आहे तर दोघी हळूच जीव देऊ. पण त्या आधी त्या खुजांना मेळून येऊ." सौदामिनी म्हणाली.

दोघी खुजांच्या शोपडीजवळ गेल्या. सौदामिनी त्यांना म्हणाली "माझ्या-सारख्याच हिला पण सुंदर रूपवती करून द्या ! नाहीतर दोघींचा जीव प्या !"

"तुझ्या प्रभाराने हिने आमच्या शोपड्या-वर विश्वास केला नाही. ती फळून गेली. आम्ही हाथेर उपाशी पोटासाठी हे सर्व

करतो असे तिला वाटले असेल. पण आतां तुझ्या सांगण्यावरून तिला आम्ही तुझ्या सारखेच सुंदर रूप व गोड आवाज देतो." त्याप्रमाणे त्यांनी चंद्रावलीच्या शोपड्यावर एकदा हात फिरवल्याबरोबर तिला अप्सरेसारखे सुंदर रूप आले. तुमच्या खुजाने तिच्या गळ्याला स्पर्श केल्याबरोबर तिच्या आवाज कोकिलसारखा झाला. ती त्यांना म्हणाला "आतां दोघी मागे म्हाणा."

दोघींनी मागे म्हणून त्या खुजांना संतुष्ट व उजाडल्यावर घरी आल्या. सौदामिनीने दाखविलेले औदार्य पाहून माल-किणीचा राग नाहीसा झाला व तिने स्वतः नवऱ्याला सांगून सौदामिनीचे धाटाभाटाने लग्न करून दिले. पुढे काही दिवसांनी चंद्रावलीचे देखील लग्न झाले.

भाग्य बदलवतार

मगध चक्रवर्तीपैकी एकाचें नांव वीरसेन असें होतें. त्यानें आपल्या शौर्यानें आपले साम्राज्य वाढविलें. म्हणून त्याच्या दरबारी मोठमोठे कवि येऊन राहू लागले. राजाच्या शौर्याचें ■ पराक्रमानें वर्णन करून त्यांनीं मोठी कीर्ति संपादन केली ■ पारितोषिकें मिळविली.

एकदां पांचाल देशांतून विष्णुशर्मा नांवाचा एक विद्वान कवि मगध देशांत आला. एका अधिकाऱ्यानें त्याला आपल्या घरी पाहुणा म्हणून ठेवून घेतलें. दुसऱ्या दिवशीं तो अधिकारी विष्णुशर्माक दरबारांत घेऊन गेला. राजानें नव्या कवीचा सत्कार करून त्याला सन्मानपूर्व बसायला सांगितलें.

निव्यापमाणें दरबारांतल्या कवींनीं राजाची स्तुति करून कविता म्हणून दाखविली.

विष्णुशर्मनें देखील त्यानें ■ करून कविता रचली ■ हेतूनें राजानें कविता म्हणून दाखविणारांत मोठमोठी पारितोषिकें देऊन त्याचा सत्कार केला. विष्णुशर्मा हे ■ पद्दत होता. परंतु त्याका हे सर्व आवडले नाहीं. त्यानें दरबारांत उभा राहून ही कविता म्हणली—

“केन वनेन मोक्षये,
कुलं वा दुःखमेव वा
न तत्र वन्द्य रज्ज्व,
इतद्वैवेन जीवते।”

(तात्पर्य: ज्याका जेथें सुख किंवा दुःख अनुभवायचें असतें तेथें त्याला माग्य जणुकांहीं दोरीनें बांधून ओढून नेतें.)

या श्लोकांत राजाची प्रशंसा नव्हती. ओढे जग्यच होतें. म्हणून सर्वांना वाटलें

कीं आतां राजा रागावणार. पण राजा मंत्र्याला बोलावून त्याला म्हणाला—“या पंडिताला देखील त्याच्या दर्जाप्रमाणें पारितोषिक देऊन त्याचा ‘सत्कार’ करावा.”

मंत्र्यानें राजाज्ञेप्रमाणें एका कागदभर जें लिहावयाचें होतें तें लिहून राजासमोर सही करून मोहर लावण्यासाठीं कपडें पुढे केला. राजानें सही करून मोहर लावली व चिट्ठी बंद करून विष्णुशर्माक दिली.

मंत्री म्हणाला—“ही चिट्ठी स्वर्जिनदारांना दाखवा. आपल्याला इनाम मिळेल.”

दरबार संपल्यावर ■ अधिकार्याकडे विष्णुशर्मा उतरला होता तो अधिकारी म्हणाला—“आपल्याला जें पारितोषिक मिळाले आहे तें स्वर्जिन्यांत जाऊन मी घेऊन येतो. मला स्वर्जिन्यांत ओळख घ्याची मुळां गरज नाहीं. तुम्ही घरी चला. मी पारितोषिक घेऊन येतो पाठोपाठ.”

त्या पारितोषिकांत आपला बांधा टनळण्याच्या हेतूनेच त्यानें हा सर्व ■ घातला होता. राज्यांतल्या सर्व अधिकाऱ्यांना ही गोष्ट माहीत होती. प्रत्येक जण मध्यमांमधें पैसे उकळण्याचा धंदा करी. म्हणून नवीन कोणी मांवांत आला की

अधिकारी त्याला आपल्या घरी आणून ठेवून घेत.

तो अधिकारी विष्णुशर्माक मिळालेली चिट्ठी घेऊन स्वर्जिन्यांत गेला. स्वर्जिनदाराला घेऊन ती चिट्ठी त्याला दिली. त्या चिट्ठीत लिहिलेला मजकूर येणें प्रमाणें होता—

“ही चिट्ठी घेऊन येणाऱ्याला कैद करावें व उद्यां सुसोदमापूर्वी त्याचा शिरच्छेद करावा. ही गोष्ट घा कानाची त्या कानाक कळतां कामा नये.”

चिट्ठीतील मजकुराप्रमाणें त्या अधिकाऱ्याला कैद करण्यांत आले.

दुसऱ्यादिवशीं पहाटे राजा स्वतः कैथला मेटण्यासाठी आला. काळोखामुळे विष्णु-शर्माच्या जागी तो अधिकारी बसलेला न कळून राजाने विचारले—“काल दरबारांत तू शोक म्हटला होतास त्याच्या विषयी आतां तुझे काय म्हणणें आहे।” परंतु तो विष्णुशर्मा नसून राज्याच्या एक प्रमुख अधिकाऱ्या आहे हें कळल्यावर राजानें चकित होऊन विचारले—“हें काय! तू येथें कसा!” अधिकाऱ्याने खरें खरें तें सांगून अपराध स्वीकार केला व माफी मागितली.

“तुझ्या मूर्खपणामुळेच हें सर्व झालें. तूं जा घरीं आणि त्या विष्णुशर्माला घेऊन ये. म्हणजे, राजा स्वतःच्या हातानें पारितोषिक देणार आहे.” राजा म्हणाला.

त्या अधिकाऱ्याने राजाच्या आज्ञेप्रमाणें विष्णुशर्माला पाठवून दिलें.

राजाला राग आला आहे ही गोष्ट विष्णुशर्माला मुलीच माहीत नव्हती. तो संध्याकाळपर्यंत राजाच्या बरोबरच होता. राजा राजा त्याला बरोबर घेऊन रानांत गेला. निर्जनस्थानी त्याच्या वध करण्याचा राजाचा हेतु होता. परंतु राजाच्या घोड्याच्या वाटेवर एक विचारी सांभ आडवा आला. थोडा पांशून मागच्या पावांवर उभा राहिला. राजा घोड्यावरून खाली पडला व त्याच्या पाठीचा मोडला. नोकर राजाला घरीं घेऊन गेले. विष्णुशर्माने म्हटलेला शोक राजावरच लागू. सुशामत करण्याऐवजी खरें बोलणाऱ्या विष्णुशर्मावर राजानें खूप होऊन त्याला मोठें पारितोषिक दिलें. दिवसापासून सोटी सुशामत करणाऱ्या कधीना पारितोषिक देण्याचा प्रघात राजानें बंद केला.

परोपकारी गोपाल

एकदां रामराव आपल्या मुंबाराब नांवाच्या नातेवाईकाकडे जेवायला गेले. दोघे जेवायला बसले. मुंबारावानें पहिलाच पास तांडांत घेतला असेल, चाम कसातरी गिळला आणि नायकेंवर ओरडला—“हें ग काय! तांदूळ निवडले नाहीत वाटते!”

रामरावांनीं पण भातांत खडे असल्याचे ओळखले. पण नुसतें एवढेंच विचारले—“बहिनी! तांदुळांत इतके खडे कसे काय आले बुवा!”

“काय सांगूं माऊजी! दुकानांतून तांदूळ मागवितें. खडे दिसत देखील नाहीत. तांदुळाच्या रंगाचेच नेमके भेले काढून आले आहेत कोणत्या ठाऊक? एका तांदुळांतच खडे आहेत असें नाही. डाळींत, कडधान्यांत, प्रत्येकांत

खडे आहेत. नेमके रंगाचे खडे कसे मिळतात नवळे.”

मुंबाराब तापलेले होते. म्हणाले—“हाजीच्या बायका झाल्या आहेत आळशी! निवडणें संध्याकाळून होत नाही व दुकानदाराला शिंद्या देत सुटतात.”

पण रामरावांनीं हे खडे धान्यांत येतात कोटून याचा शोध काढण्याचें मनाशी ठरविलें. ते दुकानदाराकडे गेले व त्याला विचारले—“काय हो! तुमच्याकडून जें धान्य म्हावें त्यांत खडेच खडे मिळतात. कारण काय?”

वाणी म्हणाला—“काका! आम्हीं बाजारपेठेंत आदल्याकडून धान्य घेऊन येतो आणि गिऱ्याकडून विकतो. आमचा आदती दानालाल नांवाचा सावकार आहे.

स्थान्याकडे जाऊन चवकशी करा. कदाचित काही कळेल !”

रामराव दानालाल शेठ कडे गेले ■ चवकशी केली. म्हणाले—“ काय हो शेठजी ! तुम्ही ज्यांना ज्यांना धान्याचा पुरवठा करता त्या दुकानदाराकडे गिन्हार्दक धान्यांत खडे आहेत म्हणून तक्रार करीत आहेत.”

दानालाल शेठ म्हणाला—“ नाना ! आमच्या आदतीत का धान्य पिकते ! आम्ही शेतकऱ्याकडून घेतो व ते दुकानदाराला विकतो. आतां खडे कोठून येतात हे शेतकऱ्यांनाच ठावे.”

रामरावांनी जवळपासच्या खेडे गांवांत जाऊन शेतकऱ्यांकडे चवकशी केली. शेतकरी म्हणाले—“ काका, अहो धान्य खडकांत का पिकते खडे यायला ! शेत हात भर खोल नांगरून पाण्यासारखा अंगाचा घाम निथकून काम करावे तेव्हा धान्य पिकते. धान्यांत माती आडलेल कदाचित. पण खडे का येवेत !”

एका म्हातान्या शेतकऱ्याने रामरावांना वाजूला बोलावून नेले आणि म्हणाला—“ हे पहा, यांतले गुपित मी तुम्हांला सांगतो. दानालालची लक्षादी जोपर्यंत तुमच्या लक्षांत येत नाही तोपर्यंत तुम्हांला फळणार नाही हे सारे. आ दानालालने निरनिराळ्या रंगाच्या मळ्यांची कोठारें ■ टेंवले आहेत. दोन तीन टोके खडे मिसळून तो धान्याचा व्यापार करतो. खडे विकून पैसा मिळविणे हा त्याचा धंदा आहे. त्याला धाक दपटशा दाखवून मार्गवर आपणें अकथ नाही. रात्री तो खडे मिसळतो त्या चेन्ही छापा मारून पकडतां आले तर चोर सांपडेल.”

रामराव रात्री दानालालच्या कोठाराकडे गेले, आणि खरोखरच दिवे लावून आंत

धान्यांत खडे मिसळल्याचे कथ नाख असल्याचे त्यांना आढळून आले. त्यांनी विदकीतून डोकावून पाहिले तेव्हा जे दृश्य त्यांना दिसले ते पाहून तर ते थकून झाले. खडे वजन करून प्रमाणशीर मिसळण्याचा धंदा चालू होता. रामरावांना राडवले नाही. ते ओरडून म्हणाले—“ शेठजी ! हा कथ धंदा ■ आहे, गिन्हार्दकांचा जीव व्यापका !”

दानालाल बोडादेतील म्हाला नाही. ‘ चोराच्या ■ बोवा ’ या म्हाताने ओरडला—“ चोर ■ आहे चोरी करायला, भरा त्याला !”

रामराव म्हणाले “ चोरीच करायला आम्हें असतो ■ तुम्हांला बोलावून विचारले असते होय ! दार उघडा, तुमच्याशी मला बोलावणाचे आहे.”

दानालालने क्षणभर विचार केला. दार उघडले नाही तर ओरडा करून हा सर्व गांव भागे करील असा विचार करून त्याने दार उघडले व म्हणाला—“ अहो ! तुम्ही का ? ■ वाटले की कोणी दुसरा असेल.”

नंतर बोडा वेळ थांबून म्हणाला—“ रामराव ! तुम्ही या मानगडीत कशाला

पडला ! अहो व्यापाऱ्यांचे रहस्य तुम्हांला काय माहीत ! सन्याचा व्यापार केला तर उपाशी मराने लागेल. खोटेखरे व कमी-जास्त केव्हाशिवाय कोठे व्यापार चालतो का ! आणि दानधर्म करायला तरी पैसे कोठून आणावयाचे, तुम्हीच सांगा ! चोऱ्याच्या व्यापारांत फायद्याचे नांव कदाच नका !”

“ तरमग अहें करा ! धान्यांत खडे मिसळल्याने जितकी फिकामत होत असेल तितके पैसे माझ्याकडून घ्या आणि तुम्ही हा धंदा सोडा.” रामरावांनी सूचना केली.

दानाळाला सेठने विचारले—“ण तुम्हांला काय फायदा ?”

“मला जो फायदा मिळावयाचा असेल तो देव देईल मला. तुम्हांला किती लाभ मिळावा असें यादले ! मी ती रक्कम उद्यां तुमच्या घरी पोचली करतो.” रामराव म्हणाले.

दानाळाला ही सर्व पहा व चेष्टा वाटली. तो रामरावांना म्हणाला—“हे पहा, पांचवी पोली आहेत धान्याची. पन्नास पोत्याला एक पोते खडे या दिशेबाहेर दहा पोती होतात. सोच माझा फायदा.”

दुसऱ्या दिवशी रामरावांनी घरी जाऊन स्वतःकडे किती पैसे आहेत, मोजून पाहिले. थोडे पैसे कमी पडले ते कोणाकडून तरी कर्ब मागून घेऊन सर्व पैसे दानाळाला दिले. म्हणाले—“हा तुमचा फायदा ! आतां कोकांना चांगला माल मिळाला पाहिजे बरे का ?” असें सांगून रामराव निवून गेले.

ही कोणीतरी मिशिम व्यक्ति दिवते आहे. असा विचार करून दानाळाला सर्व पैसे ठेवून घेतले.

काही दिवसांनी रामराव पुन्हां आपल्या मित्राच्या गांधी आले. त्यांनी मुळारावांना

विचारले “कय रे बुवा ! आतां तांदूळ बरे मिळताना ना ! खडे विडे नसतात ना !”

“बरे कसले ! आमच्या नक्षिवांतले खडे मुट्यात का !” मुळाराव म्हणाला.

रामराव खळ दानाळालाच्या घरी गेले. त्याच्याकडे नवीन मून आली होती. मूलाचे नुकतेच लग्न झाले होते. जेवणाकड चालू होती. त्याने रामरावला आलेले पाहून नमस्कार केला व जेवाकला चलावला सांगितले. “जेवण होईल सादकाष्ट ! मी एक गोष्ट विचारवला आलो होतो.” असे सांगून दानाळाला एक वाजूला बोलावून

घेऊन गेले व म्हणाले—“अजून गांवकरी म्हणतात की धान्यांतले खडे कमी झाले नाहीत ! याचे काय कारण ?” “अहो रामराव ! आतां मी तुम्हांला काय सांगू ? मी तुम्हांला बघन दिले तेव्हापासून ती चूक कधी केली नाही. मी खडे मिसळणे सोडले तरी हे लहान लहान व्यापारी सोडतील तेव्हा ना प्रश्न सुटणार !”

“तरयग तुम्ही दुकानदारांना माल बिकायचा सोडून या व तो सर्व मला विकत जा !” रामराव म्हणाले. दानाळाला रामरावांच्या इष्टीपणाबद्दल आश्चर्य वाटले.

म्हणाला—“तें नंतर पाहून घेऊं, पहिल्याने जेवून तर घ्याल !”

तोपर्यंत पुष्कळ लोकांची जेवण शाळी होती. रामराव जेवायला बसले. तोंडांत घास घातल्याबरोबर ओरडले—“मेलो....”

तीच स्थिति होती त्यांच्या बरोबर बसणाऱ्यांची. सर्व म्हणत होते, “हं जेवण, काय जेवण आहे !” सर्व पानावरून उठले. दानालालला बार्दट घाटले.

पहिल्या पंक्तीतल्या लोकांना चांगल्या तांदुळाचा भात वाडला होता. पण दुसऱ्या पंक्तीच्या लोकांना वाडलेल्या भाताचे तांदूळ चांगले नव्हते. चांगले तांदूळ संपलेले पाहून सैपाक्याने सरळ कोठारांत वाठून समोर जें पोतें विसलें त्यांतले तांदूळ काढून भात टाकला होता. पाहुण्यांनी ओरडा केल्यावर सैपाकी म्हणाला—“बळा दाखवितो मी

कोपल्या पोत्यांतले तांदूळ घेतले होते ते.” सर्व त्याच्या पाठोपाठ कोठारांत गेले. तेथे तांदुळासेजारी निरनिराऱ्या रंगांच्या खड्यांची पोर्ती होती. तीं पाहून सर्व नातेवाईक पाहुणेमंडळी दानालालच्याकडे संश्रित मुनेने पाहू लागली.

रामराव म्हणाले—“दानालाल ! एका गोष्टीचें बरें घाटलें, तुम्ही लोकांना जे तांदूळ विकता तेच तुमच्या घरी वापरता. परंतु दानालालला त्याम व्यंम विसलें. तो रामरावांना घांत घालावून घेऊन गेला व त्यांनी दिलेले सर्व पैसे परत करून म्हणाला—“भातां काढाका लावला. पुन्हां ही तक्रार तुमच्या कानावर येणार नाही. तेव्हा पाणउतांग पुरे !” तेव्हा पासून दानालालने ज्ञापारांत चोखण्या राखला.

सुद्ध कांड

माझीने हे मुचविल्यावर की विभीषण राउल्लोभानें राम म्हणाला “विभीषण दुष्ट असो वा सुष्ट. तो शरण मागना आहे. क्षत्रिय कुळांत जन्माला येऊन शरणागताला तक्रार कसा देऊं !” सुमीवाला तें पटलें नाही. तो म्हणाला “कव्हा ! हा क्षत्रियधर्म झाला. पण यांत फायदा काय ! वाला आपल्या गोटांत विलें. देतां कामा नये. सत्त्व्या भावाविरुद्ध उलट-पाण्याचा काय विश्वास !”

“राजधर्माचीच गोष्ट मी सांगत आहे. राज्य बळकावण्यासाठी शत्रूच्या कमकुवत घात करील. रावणाचाच भाऊ, त्याचा फायदा घेतल्याशिवाय कोणी राहील

का ? म्हणून राजानें तो किती का समर्थ असे भावाचा देखील विश्वास करून औदार्य दाखविणें शक्य होत नाही. रावणांन म्हणूनच वाचण्यावर विश्वास केला नाही. ममजा रावणाविरुद्ध उठवून आपल्या मदतीने तो त्याचें राज्य बळकावण्याच्या हेतूनें आला आहे. तर मग हा आपल्याला सोडून जाणें शक्यच नाही.” राम म्हणाला.

तरी सुमीवाच्या सत्तांत बदल झाला नाही. तो म्हणाला—“पण लक्षांत ठेव हा तुझा विश्वास संपादन करून ऐन वेळीं तुझा घात करील. रावणाचाच भाऊ, त्याचा फायदा घेतल्याशिवाय कोणी राहील काय विश्वास !”

“सुग्रीवा! तौ द्रुत हेतूनें आला आहे असे एक वेळ मानले तरी तो माझ्याविरुद्ध काय करणार! स्वतः रावण शरण मागायला आला तर मी नाही त्याला परत करणार! शरणागताच्या रक्षणासाठी प्राण बेचावे लागले तरी मी त्याला तयार आहे. म्हणून तू त्याला आदरपूर्वक बोलावून घेऊन ये.” रामाने आज्ञाच केली.

सुग्रीवाने जास्त वाद वातला नाही. तो विभीषणाला बोलावून घेऊन रामाकडे आला.

विभीषणाने रामाचे पाय धरले व म्हणाला-“रामा! मी रावणाचा धाकटा

भाऊ आहे. त्याने माझा जपमान केला म्हणून मी त्याला सोडून तुझ्या दारां शरण मागायला आलो आहे. मी आपले मित्र बांधव सर्वांना लंकेत सोडून तुझ्या आज्ञेला आलो आहे. आतां तू ठेवशील तसा राहीन. माझे सुखदुःख, राज्य व वैभव सर्व तुझ्या कृपेवर अवलंबून आहे.”

रामाने विभीषणाला म्हणाला-“लंकेची स्थिति कशी आहे हे सांग! रावण व त्याच्या राक्षस सैन्याच्या यत्नायलाची मला कळून दे.”

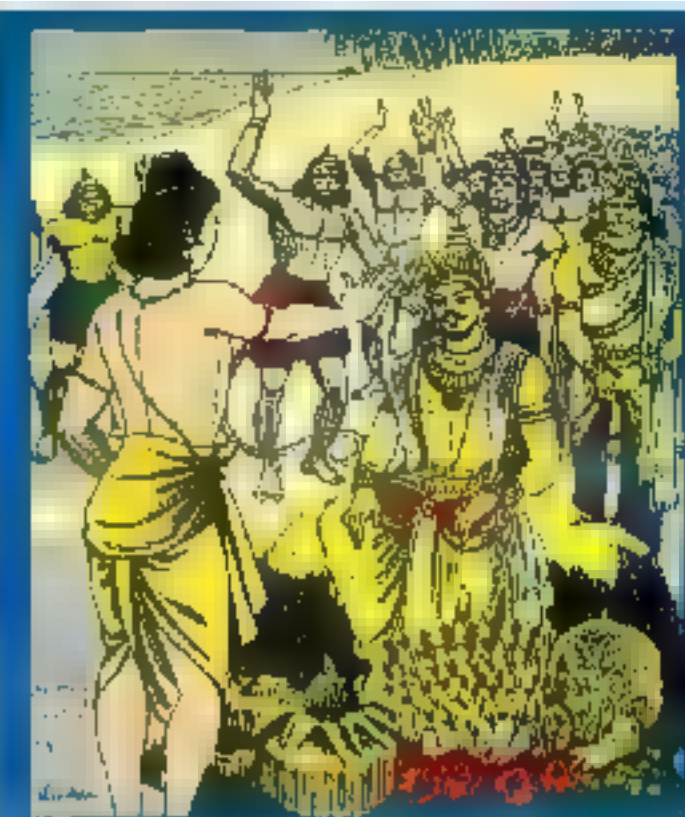
विभीषण म्हणाला-“रावणाला अस्त्रदेवाचा वर मिळाला आहे. राक्षस, गंधर्व किंवा कोणत्याही प्राण्याच्या हातून त्याला मृत्यु येणे शक्य नाही. रावणाहून धाकटा व माझ्याहून मोठा आमचा मधला भाऊ कुंभकर्ण महाबलवान आहे. युद्धांत इंद्राची देखील तो बरोबरी करू शकेल. रावणाचा सेनापति प्रहस्त याने कुबेराचा सेनापति मणिमंदू याला जिंकले आहे. मारुतीने इंद्राजिताच्या शक्तीची कल्पना करून दिलीच असेल. त्याने स्वतः इंद्राला जिंकून इंद्रजित ही पदवी मिळविली आहे. त्याच्याजवळ एक अमोघ कवच आहे. अदृश्य शत्रूचा वध

करण्याची शक्तिदेखील त्याला प्राप्त आहे. महोदर, महापार्श्व, अकंपन वगैरे रावणाचे सेनापति दिक्पानकाशी देखील बरोबरीने युद्ध करू शकतील असे पराक्रमी आहेत. रक्तमांसाहारी राक्षस लंकेत कोट्यवधि आहेत. त्यांच्या मदतीनेच रावणाने दिक्पालकांना जिंकले.”

ते सर्व ऐकून राम त्याला म्हणाला-“विभीषणा! या सर्व राक्षसांचा तडार करून मी लंकेचे राज्य तुला देईन. तू माझ्यावर पूर्ण विश्वास ठेव. रावण स्वर्ग, भूत किंवा पानाळ लोकांत कोठेहि जाऊन लपला तरी तो माझ्या हातांतून सुटणे शक्य नाही. मी आपल्या तिर्था भावांची अपश्रवण घेऊन सांगतो, रावणाचा वध केल्याशिवाय मी अयोध्येला परत जाणार नाही.”

“आ युद्धांत तुझ्या वाजूनें युद्ध करण्यास मलादेखील परवानगी दे. मी यथाशक्ति तुला मदत करीन.” विभीषण म्हणाला.

रामाने संतुष्ट होऊन लक्ष्मणाला समुद्राचे पाणी आणावयास सांगितले. नंतर रामाने विभीषणाला लंकेचा राजा म्हणून घोषित करून विधिवत त्याचा राज्याभिषेक केला.

लक्ष्मणाने वानरांसमक्ष विभीषणाचा लंकेचा राजा म्हणून राज्याभिषेक केला. सर्व वानरांनी रामाचा जयजयकार केला.

नंतर सुग्रीव व हनुमान दोघांनी विभीषणाची एकांतांत भेट घेऊन त्याला विचारले-“एवढी मोठी वानरसेना आहे. पण या सर्वांना समुद्रपार लंकेला कसे घेऊन जावयाचे हे नाही कळले आम्हांला. उपाय तूच सुचविला पाहिजेस.”

“रामाने समुद्राजवळ शरण मागावी. या समुद्रावर रामाचा पूर्वज मगर राजा याने उपकार केले आहेत. म्हणून तो रामाचे

काम आनंदानें करावयास तयार होईल." विभीषण म्हणाला.

सुग्रीव रामाकडे गेला व विभीषणानें सांगतलेलें निवेदन कळत समुद्राची आराधना करण्यास विनंति केली. रामानें त्याप्रमाणें समुद्रकाठी दर्भ अंधकून त्यावर झोपण्याचे ठरविलें.

शार्दूल नांवाचा एक राजस वैष पालवून वानरसेनेत रावणाच्या वर्तानें हेरगिरी करण्यासाठी आला. त्यानें सर्व परित्यगित गुप्तपणें पाहून घेतली व रावणाला येऊन सांगितलें कीं वानरसेना समुद्रावर वादळाच्या

लाटा येतात तशी येत आहे. मग्न रावण लक्ष्मण सीतेच्या शोचार्थ समुद्र किनाऱ्यावर येऊन उतरले आहेत. सैन्य काढून हि पाहलें तरी तें सुमारें दहा योजन पसरलेले दिसले. मी हें सर्व शर्दुलाकडे वर वर पाहून आलो आहे. नारीकीनें सर्व पहावयाचे असेल तर आपली कोणाला तरी पाठविणें बरोबर होईल.

रावण तें सर्व ऐकून शुक नांवाच्या राजाला म्हणाला—"तूं सुग्रीवाकडे जा व मी जो निरोप सांगत आहे तो त्याच्याकडे पोचता कर." नंतर रावणानें त्याला गुप्तपणें जें काहीं सांगवयाचे होते ते त्याच्या कानांत सांगून त्याला निरोप दिला.

शुक राजानें पक्ष्याचें रूप घेतलें आणि समुद्रावर वानर सेना होती तेंच आकाशांत येऊन पोचला. तो आकाशांतच उडत फिरत्या घालें. लगेच व त्यानें रावणाचा निरोप सुग्रीवाला सांगितला. म्हणाला

"वानरराज सुग्रीवा! रावणानें मला बुड्याकडे त्याचा निरोप कळविण्यासाठी पाठविलें आहे. तूं कुलीन वंशान जन्माल आला आहेस. म्हा पराक्रमी आहेसा निष्कारण तूं माझ्याची वर कां करीत

आहेस? याची मज्जा मित्र व सन्या होता. याचा भाऊ मी तुला आज्ञाकारका मानीत आलो. मी रावणाच्या आज्ञेवरून आज्ञेवरून तू त्वान तुझे काय विपडले? तूं सुदिनान आहेस. तुला ज्ञान लागण्याची गरज नाही. तूच विचार कर आणि किंवा येता परत जा. किंवा देवाला देवीला प्रवेष्ट नाही. मग जरायान्तराना कोण्ड मिळणार."

ते विवृत वानरांनीं आख्यांत उडी नांदून शुक राजाला जमनीवर सेजले. शुक मोठ्यानें थोरला—"रामा! तुसे वानर नाश वर करीत आहेत. मी इत माहे.

इत अवघड असता, माझ्या हालफातें जो निरोप पोचविण्यास सांगितला होता तो मी पोचता केला. काय अपराध?"

रामानें वानरांना राबून त्याला सोडविणें म्हणाला—"सोडा विचारावाला!"

शुक राजालाचे पक्ष दंत विवृत झाले होते. तसें तमाच तो आकाशांत उडून लागला व स्वानें विचारले—"सुग्रीवा! मग रावणाचा काय उत्तर देई?"

"रावणाचा जखम मांग! रावणाच्या राजा! मी तुला आपला मित्र मानीत नाही. तूं माझ्यावर केना व फांशता उपकार केला

आहेस आपला शत्रु मानायला ? तू माझा मित्र राम याचा शत्रु आहेस. माझा मोठा शत्रू नाहीस जिवंत अमेपर्वत माझ्याशी वैर करित होता. तू त्याचा मित्र म्हणजे शत्रू. म्हणून मी तुम्हा यथ करण्यास रामाला मदत करणार आहे. मी तुम्हा सक्तुंय बमगदनीं पाठवून लंका उध्वस्त करीन. आतां तुझे रक्षण देव लोकांतले देव देखील करू शकणार नाहीत. म्हाताऱ्या जटायूशीं हें युद्ध नसून दशरथ पुत्र महा पराक्रमी रामाशीं हें युद्ध आहे हें तूं विसरूं नकोस.” सुग्रीव शुक्र राक्षसाला म्हणाला.

अंसद मुग्धीवाला म्हणाला—“हा दूत दिभन नाही. हेर दिसतो आहे. यानें आपल्याशा बोलण्याचें मित्र करून आपल्या सर्व सैन्याची देहलुणी करच्या कर केली आहे. याला पकडा. लंकेला जाऊ देऊ नका.”

मुग्धीवाच्या आज्ञेनें वानरांनीं पुन्हां शुक्र राक्षसाला धरून जमिनीवर ओढले. शुक्र पुन्हां ओरडला—“रामा ! मी दूत आहे व दूत अवश्य असतो. हें वानर माझे पंथ तोडीत आहेत. काढून टाकण्याच्या विचारांत आहेत.” रामानें पुन्हां वानरांना समजावून सांगितलें व त्याला सोडविलें. नंतर पुन्हां समुद्राला नमस्कार केल्या ॥ डोक्यामाती हात ठेवून समुद्रासमोर पडून राहिला.

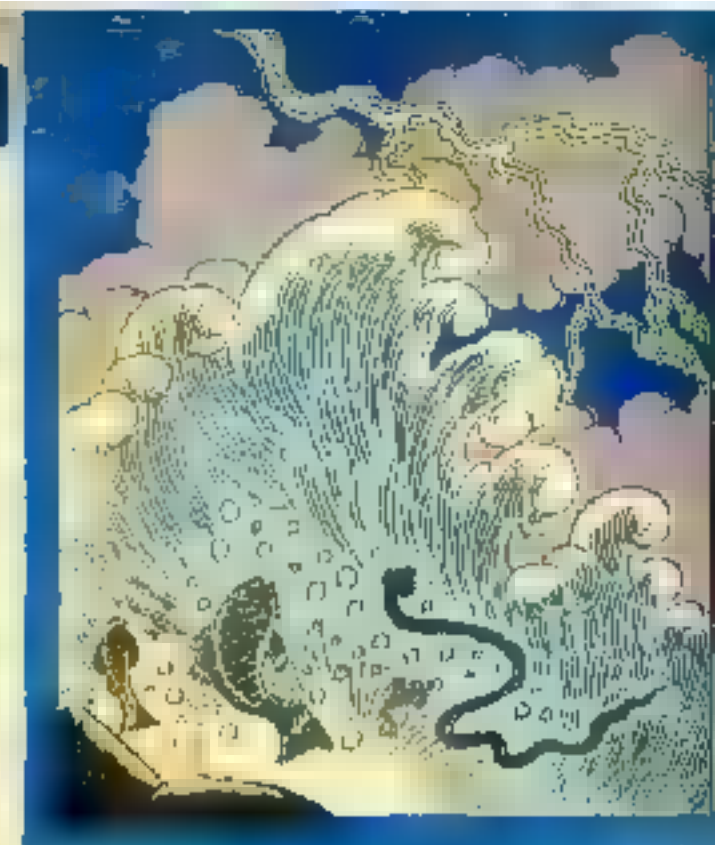
रामानें अशा तऱ्हेनें तीन रात्री परंतु समुद्राची कृपा झाली नाही. तेव्हां रामाला राग थाला. म्हणाला—“जगांत जे सांगले लोक असतात त्यांना भितरे मानण्यांत येतें. समुद्र मला कापुरुष समजत असेल कदाचित ! वरें तर समाचार घेतल्या पाहिजे. असा विचार करून रामानें लक्ष्मणाच्या धनुष्य व बाण घाणाकड्या सांगितले. मी समुद्र ओपवून वानरसैन्य समुद्रपार

लंकेला घेऊन जाईन. पाहतो या समुद्राची किती शक्ति आहे ती !”

रामानें एक अग्निबाण सोडला. तो लागतांच समुद्रांत वादळी वारा सुटला. ताटा उराकूं लागल्या व समुद्राच्या तळांतले शंख, शिपावगैरे पाण्यावर तरंगूं लागले. समुद्राला जणु पांढीं उकडीच फुटली.

लक्ष्मण रामाला म्हणाला—“रामा पुरे कर आतां !” पण त्या मागे पाऊल प्यायला तयार झाला नाही. राम म्हणाला “समुद्रा ! तुला लोकांन पाठवून देतो एक थेंब देखील पाणी राहणार नाही. फक्त वादळाकू राहिल, लक्षांत ठेव.”

असे सांगून रामानें ब्रह्मास उचललें. धनुष्यावर चढवून त्यानें नें कानापर्यंत ओढलें. परंतु बाण सोडण्यापूर्वीच सर्वत्र हाहाकार उठून गेला. जणु कांहीं मूर्ख शस्त्रा व आकाशच कोसळतें कीं काय वाहूं लागलें. पर्वत भरघोर कांपूं लागले. नद्या ॥ सरोवरे एकत्र एक भासूं लागलीं. सूर्य, चंद्र ॥ तारे डळमळले. मोसाव्याचा वाग सुटला व वृक्ष लता उफळून पडूं लागल्या. समुद्राचें पाणी अट्टे लागलें व नांव सांगून नमस्कार केल्या व म्हणाला—किथेक योजनें मागे सरवले. तें पाहून “रामा ! गांभीर्य हा माझा स्वभावचर्म

रामाचा क्रोध थोडा शांत झाला. त्यानें ब्रह्मास मागे घेतलें.

समुद्र हात जोडून समनवीसह धांवत रामासमोर येऊन हात जोडून उभा राहिला. त्याचा रंग वैदूर्य रत्न सारखा होता. त्यानें रक्तवर्णी वस्त्रे परिधान केलीं होती. पुण्यमाळा, रत्नहार व आभूषणे घातून तो आकाश होता. मोर्त्याच्या माळेंत कीस्तुममणी शळकत होता.

समुद्रानें रामाजवळ येऊन रामाला आपलें नांव सांगून नमस्कार केल्या व म्हणाला—

आहे, तो मी कसा सोडू ? परंतु वानर सैन्य समुद्र पार करू लागले की त्यांच्या जिवाला धोका होऊ नये याची जबाबदारी मी घेतो."

"पण मी हे जे ब्रह्माक्ष चढविले आहे त्याचा काय उपयोग करू ?" रामाने विचारले.

या बाजूला उत्तरेकडे दुमकुळी नांवाचा प्रदेश आहे. तेथे भयंकर चोर व डाकु राहतात. त्यांचा प्रजेला फार त्रास होतो. ते माझे पाणी वापरतात व पाणकर्त करतात. त्यांचे पारिवर्त्य करण्यास हा बाण सोडावास." समुद्र रामाला म्हणाला.

तो बाण जेथे जाऊन पडला तेथील प्रदेश मत्स्यान्तर म्हणून पुढे प्रसिद्ध झाला. तो बाण पृथ्वीला भेटून पाताळ लोकांत गेला व तेथून पाणी बाहेर आले. त्या

जगेचे नांव व्रणकूप पडले. तेथे नित्य पाणी मिळू लागले. दुमकुळी प्रदेशांतल्या सर्व चोरांचा संहार झाला.

तेव्हा समुद्र रामाला म्हणाला "तुझ्या सैन्यांत नऊ नांवाचा एक वानर आहे. तो विश्वकर्माचा मुलगा आहे. शिल्पकलेत तो आपल्या बापाहून कमी नाही. त्याला सांग पूल बांधायला. पूल तुम्ही नये व माझ्याकडे लागले."

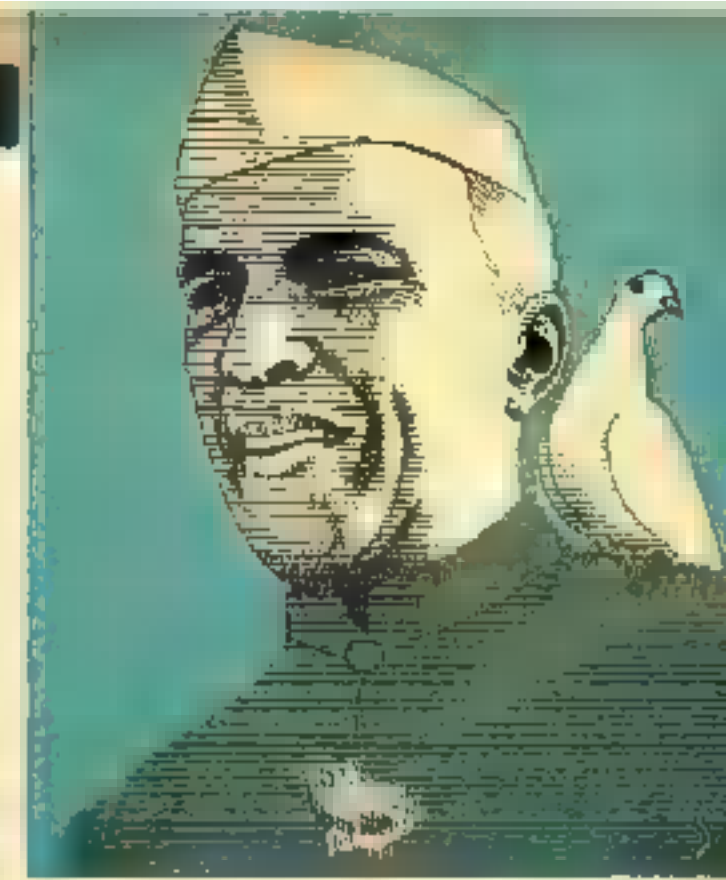
असे सांगून समुद्र अंतर्धान झाला. नऊ रामाला म्हणाला "समुद्र हे काही म्हणाला ते बरोबर आहे. मी पूल बांधण्याचे काम स्वतःवर घेतो. स्वतःच आपल्या कलेचे वर्णन करण्यापेक्षा दुसऱ्याने येऊन करे नर बरे या विचाराने मी गप्प होतो. आपली आज्ञा असेल तर पूल बांधण्याचे काम आम्ही सुरू करायला सुरवात करतो."

नेहरू चरित्र

[२]

सन १८८७ च्या नोव्हेंबर महिन्याच्या १४ तारखेस (मार्गशीर्ष कृष्ण सप्तमीला) मोतीलाल नेहरू यांस एक पुत्रसून झाले. तेच जवाहरलाल होत. एका श्रीमंत बराण्यांत एकुलता मुलगा. जमानंतर मुल झाले नव्हते. पहिलेच मुल झाले, तो मुलगा. म्हणून जीचे बाल्यपण लाडांत गेले. परंतु त्यामुळे बाल पाणी आवश्यक अशी मुलांची संगत त्यांना लाभली नाही. शालेत गेले असते तर साधी सोबती व मित्र मिळाले असते. त्यांना शालेत घातलेच नाही. घरीच शिक्षक-शिक्षकांची शिकवण ठेवून शिक्षणाची व्यवस्था करण्यांत आली.

जवाहरलालजींना शिक्षण देण्यासाठी एक इंग्रज शिक्षकीण होती. मोतीलालजींच्या मित्रमंडळीत पुष्कळ इंग्रज लोक होते. ते नेहमी मोतीलालजींना भेटायला येत. जवाहरलालजी त्या सर्वांना आदरपूर्वक भेटत. जवाहरलालजींना मात्र त्यांना भेटणे

फार नसे. कारण ज्यांनी भारताला परतंत्र केले व जे भारतीयांना हीन लेखत त्यांच्या विषयी आदर जवाहरलालजींच्या मनांत कसा उपजणार ! हे सर्व धडीस धाव्यांच्या सोडून जवाहरलालजींनी ऐकले होते व त्याचा परिणाम त्यांच्या मनावर झाला होता, हे सांगण्याची गरज नाही. जवाहरलालजींच्या नातेवाहकांत एकजण इंग्रज व एंको इंग्रिज यांच्याशी वा ना त्या कारणा- वरून भांडत. आगगादीत प्रवास करतांनाच मुख्यवरून असली भांडणे होत. इंग्रजांसाठी त्या काळांत निराळे उबे राखून ठेवलेले

Fullscreen

127

7/103

भारताच्या इतिहास

ओरिसा :

चोडगंग अनंतवर्मा याच्या कारकीर्दीत (१०७६-११४८ पर्यंत) एका अक्षि-शाली राज्यांत ओरिसा राज्याची गणना होऊ लागली. शिलालेखांवरून असे कळते की हे राज्य गंगेच्या मुखापासून गोदावरीच्या मुखापर्यंत पसरलेले होते. चोडगंग याने धर्म, संस्कृत व आग्नेयभाषा यांच्या ठळकीस सहाय्य केले. त्याच्या कारकीर्दीत निर्मिलेले जयन्नाथपुरीचे देवालय व या गोष्टीची माक्ष पटचून देण्यास पुरे आहे.

त्याच्यानंतर जे जे राजकर्ते ओरिसाच्या गादीवर आले त्यांनी गुप्तकर्मानांच्या वारंवार होणाऱ्या स्वाऱ्या ओपवून ओरिसा राज्याचे रक्षण केले. त्या सर्वांत प्रसिद्ध राजा नरसिंह मथन (१२३८-१२६४) हा होय.

त्याने बंगालच्या मुसलमान शासकांवर विजय मिळविला. देवळाचे बांधकाम पुरे केले आणि कोनार्कच्या सूर्य देवालयान्या बांधकामास सुरवात केली. त्याच्यानंतर गंग वंशाचा होत गेला व तूर्तची राजांची कायम शाली.

या नवीन राजवंशाची स्थापना कपिलेंद्र याने केली. गंग वंशाच्या उत्तर काळांत क्षीण होत चाललेली कीर्ति प्रतिष्ठा दोन्हीची प्राप्ति त्याला झाली. त्याने राज्यांतली चंडाळी शान केली. बलिष्ठ बीदरच्या मुलतानांना व विजयनगरच्या राजांना जिंकले. त्याने आपल्या राज्याची सीमा गंगेपासून दक्षिणेत कावेरीपर्यंत बिडविली. गोपीनाथपुरीच्या शिलालेखावरून तर त्याने उदयगिरि व कांचीपुरम् देखील काबीज केले होते.

त्याच्यानंतर पुल्योत्तम (११७०-१२०७) याच्या कारकीर्दीत माळवंदकी-हले गोदावरीच्या दक्षिणेचा प्रदेश त्याच्या राज्यांत निघून गेला. कृष्णेच्या दक्षिणेकडील भाग साल्व नरसिंह कृष्णा आणि गोदावरी नद्यांच्या प्रदेश व्रह्मणी मुलतानांच्या अमलाखाली आला, तरी शेवटी शेवटी कृष्णेच्या दक्षिणेकडील हल्लीच्या गुंटुरचा काही भाग पुन्हा ओरिसाच्या छत्रछायेखाली आला.

पुल्योत्तमच्या मुलाने नांव प्रतापल्लव (१४९९-१५४०). चैतन्य प्रवृत्ता समकालीन व त्याचा शिष्य पण होता. राज्याचा काही भाग त्याच्या भ्रातृ राज्यांनी हस्तगत करून घेतला. विजयनगरचा कृष्णदेवराय याने गोदावरीच्या दक्षिणेकडील सर्व प्रदेश जिंकून आपल्या राज्याला जोडला. १५२२ मध्ये गोवळकोंडाच्या कुली कुतुब शाह याने देखील ओरिसाचे राज्य जेवून करून सोडण्यास म्दत केली. ओरिसा राज्याची अक्षि क्षीण होण्याचे एक मोठे कारण तेथील राजवंशाने स्वीकारलेल्या वैष्णवधर्म व वैष्णव धर्माचा झालेला पछार असे सांगण्यांत येते.

सन १५४१-४२ मध्ये कपिलेंद्राने स्थापिलेल्या वंशाच्या जागी भोज वंशाची सत्ता कायम झाली. या वंशाचा मूळ पुरुष गोविंद होय. त्याच्या मुलाने व दोघा नातवांनी मिळून एकंदर १८ वर्षे राज्य केले. मुकुंद हरिचंदन हा १५५९ मध्ये या वंशाच्या राजाला पदच्युत करून स्वतः गादीवर बसला. १५६८ पर्यंत त्याने राज्य केले. त्याला मुसलमानांच्या स्वाऱ्यांना तोंड धावे लागले. बंगालच्या अफगाण शासनकर्त्यांचा विमोड करण्यासाठी अचवर बादशाहने याच्याशी मैत्री करण्याचा विचार केला होता.

मेवाड :

राजपूत रातकर्त्यांना हिंदुस्थानभर जी कीर्ति मिळाली त्याच्या मुळावी मेवाडचे राज्य होते. तेथे अनेक पराक्रमी, शासनकर्ते व कवि यांना जन्म घेतला. मेवाडच्या सुप्रसिद्ध राजवंशाचे नांव गुहिल राजपूत वंश असे होते. सातव्या शतकापासून या राज्याची कीर्ति देशभर पसरलेली होती.

दिल्लीच्या हिंदू साम्राज्याचा शेवट झाल्यावर राजपूत राज्यकर्त्यांचे डोळे उघडले. अल्लाउद्दीन खिलजीने कितोडचा जो ~~जो~~ केला होता त्याला त्याबद्दल स्वमंमतीत शिक्षा देऊन राणाकुंभाने पुन्हा मेवाडची कीर्ति उज्ज्वल ~~जो~~ दाखविली. त्याने मालवा व गुजराथ येथील गुप्तकालीन शासनकर्त्यांची युद्धे केली. जेवढा मुक्ता मेवाडच्या राज्यांत होता त्याचे त्याने रक्षण केले. मेवाडच्या

राजपूत राजा कुंभ यानेच बांधले होते. त्याने बांधलेल्या किल्ल्यांत कुंभनेचच किल्ला व जयसिंग मुख्य होत. कुंभ स्वतः कवि व पंडित होता. सन् १४६९ मध्ये त्याच्या मुलानेच त्याचा वध केला.

राणा संग्रामसिंह उर्फ राणा सांगा हा राणा कुंभ याचा नातू. सन् १५०२ च्या मुभाराम हा शाहीवर वसला. तो शूर व पराक्रमी होता. त्याला एकच डोळा होता. पाच देखील एकच डोळा. अरिंदावर ८० वर्षांचे वय होते. त्याने मालवा, दिल्ली व गुजराथवर म्हात्या करून विजय मिळविला. मेवाडच्या उन्नतीसाठी त्याने जे शौर्य गाजविले त्याबद्दल इतर राजपूत राजे त्याच्याशी हेवा करू लागले. त्याचाच परिणाम पानथ येथील युद्धांत झाला. त्याविषयी वर्णन पुढे येईल.

नेहरु चरित्र

[३]

बालक जवाहरलाल यांचे वय दहा वर्षांचे असेल, ते एका नवीन घरांत रहायला गेले. ते घर पहिल्या घरापेक्षा पुष्कळच मोठे होते. त्या घरांत मांडी धाग होती. एक तलाबदेखील होता. नवीन घराच्या भाव्यात जवाहरलालजींना नवनवीन वस्तू पहायला मिळाल्या. त्या ~~जवाहरलाल~~ नवीन घरापे बांधकाम झाले. गवंडी व मजूर काम करित. ते पाहण्यांत जवाहरलालजी स्वतःका ~~विचारात~~ जात.

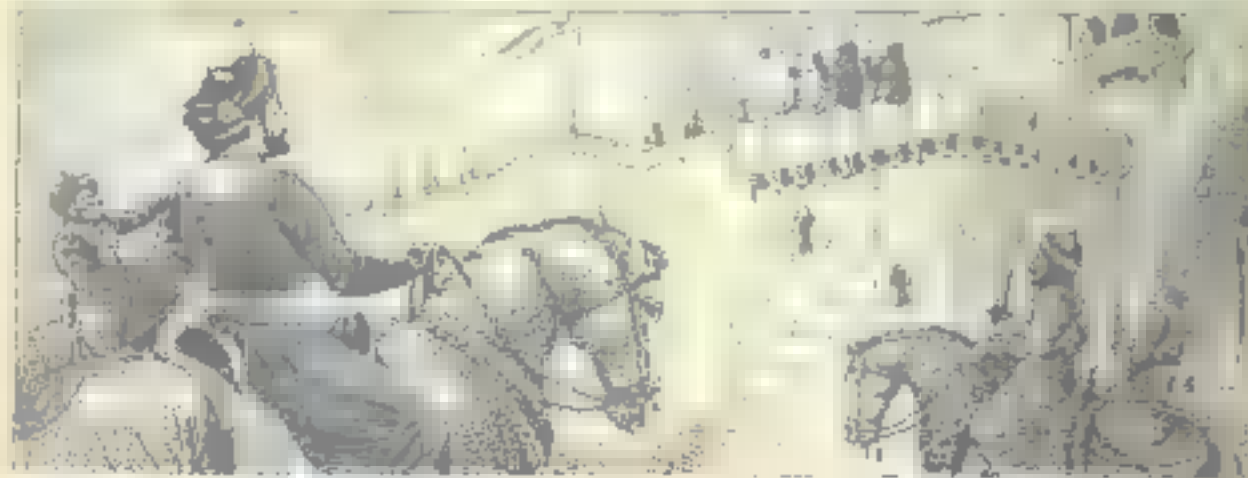
मोतीलालजींना सापल्या नवीन घराचे नाव 'आनंदमवन' असे ठेवले.

जवाहरलालजी आनंदमवनाच्या आवारा-
यला तलावांत पोहायला शिकले. त्यांना राज्याची फार हीस होती. उन्हाळ्यांत तर ते तासन तास पाण्यांत तंथन असत. पाहण्यात न्दणून टरलेली अशी चेळ पण न्दणून. घटिल तेव्हा तलावांत उडी मारली व घटिल तलाका चेळ इवन राहिले.

या तलावाच्या काठीच मोतीलालजी व त्यांचे मित्र संध्याकाळी जमत असत. विजेची दिवाघती व पर्याची व्यवस्था होती. त्या काळी विजेचे दिवे अलाहाबाद शहरांत नसे होते. न्दणून ते पाहून लोफ चकित होत.

संध्याकाळी सर्व घडी मंडळी तलावांत पोहोत व जवाहरलाल जमत पहात वसत. खूप मंमती व ओरडा आरडा होई. डा. तलाबदादुर सधू यांची मुक्तीच ज्युनिअर न्दणून वचिली सुरू केली होती. त्यांना विलकुळ पाहना येत नसे. शिकायला देखील

मिळून एक विज्ञानशाळाच निर्मिली. त्या प्रयोग शाळेत रसायनशास्त्र व पदार्थ विज्ञान या दोन्हीचे प्रयोग करण्यांत जवाहरलालजी तासतसास मग होऊन जात.

ब्रुक्स यांच्या व्यक्तित्वाचा ठसा जवाहरलालजींच्या मनावर आणखी एका गोष्टीमुळे उमटला. दर आठवड्यांत एकदा आपल्या खोलींत ते थियांसफीवर ~~...~~ करीत. तेथे थियांसफीचा अर्थ ~~...~~ त्याची व्याख्या यावर चर्चा होई. पुनर्जन्म कर्म सिद्धांत वगैरे विषयांवर व्याख्यान होत. जवाहरलालजींना ते सर्व समजत ~~...~~ असे नाही. परंतु एवढे मात्र कळत होते की या जगाच्या मूळ आधारभूत तत्वांवर ही चर्चा होत आहे. त्याच वेळी धर्म ~~...~~ इह परलोक यांविषयी त्यांच्या मनांत विचार येऊ लागले. उपनिषद सगवद्गीता वगैरे ग्रंथांत वर्णिलेल्या हिंदू

धर्माविषयी आदर त्यांच्या मनांत उत्पन्न होऊ लागला व ते मनाचे मनोरे देखील बांधू लागले.

त्याच सुमारास अेनी वेझंट यांचे अलाहाबाद येथे थियांसफीवर एक व्याख्यान झाले. व्याख्यानाचा जवाहरलालजींच्या मनावर इतका परिणाम झाला की त्यांनी बयाचदा तेराव्या वर्षीच थियांसफिकल सोसायटीत सामील होण्याचे ठरविले. त्यांनी बडिलांजयल परवानगी मागितली. मांतीलालजींनी स्मिन करून परवानगी दिली, ~~...~~ तिकडे दुर्लक्षच केले. अेनी वेझंट यांना स्वतः जवाहरलालजींचा उपदेश केला होता. परंतु थियांसफीवर बसलेला त्यांचा विश्वास फार दिवस टिकला नाही. ब्रुक्स साहेब निघून गेल्यावर थियांसफीची आवड इतक्या कमी होत गेली.

दुर्गेदानंदिनी

[४]

[अमृतसिंहाणा पाटिकापाठन दुर्गेदानंदिनी तिलोत्तमेने त्याका बनाने करले होते. विमलाने अमृतसिंहाणा तिलोत्तमेचा परिचय दिला नव्हता. परंतु तिने त्याका बघून दिले होते की चरोथर पंधरा विचारांनी भेटून ती संपे ~~...~~ वरील. त्याप्रमाणे ती अमृतसिंहाणा भेटण्यासाठी तयार होऊन तिलोत्तमेजवळ पोहोच असता, वीरेंद्रसिंहाणा तिला निरोप आला.]

“तू हा वेप बदलून जा.” असे तिलोत्तमेने बजावून सांगितले तरी “काही हरफत नाही म,” असे उत्तर देऊन विमला तिच्या खोलीतून वीरेंद्रसिंहाणा भेटण्यासाठी निघून गेली.

वीरेंद्रसिंह पळगावर पडून होता. एक दासी त्याचे ~~...~~ चेपीत होती. दुसरी दासी पळ्याने चारा करित होती. विमलाने

पळगाजवळ येऊन विचारले “कशासाठी येतायिले ?”

वीरेंद्रसिंहाने डोकें वर करून पाहिले व तिचा तो नडा फडा पाहून विचारले “कोठे तरी निघाळेली दिसते आहेस !”

“होय...” विमला म्हणाली.

“तिलोत्तमेचा तळघेत कशी काय आहे !”

“कां आहे !”

“अस्मानी जाऊन तिलाचो मेलो घालून घेऊन येईल नापर्यंत मी काही करणार नाही. वीरेंद्रसिंह म्हणजे अस्मानाचे पैसा माली ठेवून व निघून गेला.

विमलाने म्हणजे अस्मानाला वाटेने उभे राहण्याला आग्रहित के. वीरेंद्रसिंह म्हणजे दासीला म्हणाला “तू जाऊन विदे लावून घेऊन ये.” ती गेल्यावर त्याने विचारले-
“विमला, इतकी तयारी कसली ?”

“मला आज या सर्वांची जखमी वाटली आहे.”

“असे कांयतें काम आहे, मला कळले पाहिजे !”

“तर मग ऐता, मी आपल्या जिवका-कडे जात आहे !”

“यमगावाकडे !”

“कां ? तो मनुष्य मसे शकत नसा, असे वाटले ना !”

“तसा मनुष्य जातपर्यंत अस्माना अडिक्ता राहता !”

“काय एक मोटून...?” असे म्हणत विमलाने उठून निघून गेली. ती जाऊन अस्मानाला म्हणाली-“तुला एक गुपित सांगते. मी फार दूर जात आहे. एकटी कळी वाऊं ! आपली कोणकर मला विश्वास नाही. तय. तुला कुल चांगला आज्ञाकारा व आता मग आज्ञाचु शकेल असा कोणी आहे का ?”

“कोणाविषयी म्हणते आहेस ?”

“मसत, युवराज जगतसिंहाने तुला पाहिलेच !”

“इतके माझे माम्य कांठे आहे !”

“असे कां म्हणतेस ?”

“युवराज त्याचीने मला आज्ञास्वीतल.”

“तर मग तूं नको येऊस ! पण नां एकटी कळी वाऊं !” विमला म्हणाली.

अस्माना पडर सोडावर घसून हंसू लागली.

“एवढे हसायला मी झाले तुला !” विमलाने विचारले.

“दिग्गव आहे कां ! त्याला बरोबर वेऊन गेलीस तर !”

“बरोबर ! रसिकराजा लाच बरोबर वेऊन जाते !”

“वा म वा ! मी थंडत येऊन होते !”

“भट्टा नाही ! त्या मर्त्याला काय फरक अस्मानाचे तोराने हांक मारली व फळते ! त्याला बरोबर नेल्यान कांही उत्तर येईपर्यंत हांक मारीत राहिली.

हरकत नाही. पण तो मट येत राहो म्हणाला तर ?”

अस्माना दिग्गवाच्या गेली तेव्हा त्याच्या घराचा दरवाजा आंतून बंद होता.

“मटजी ! अहा मटजी !” अस्मानाचे हांक मारली. पण आंतून आले नाही. दाराच्या फटातून तिने आत पाहिले तेव्हा ‘रसिकराज’ जेवायला बसलेले दिसले.

पाहतात, हा ब्राह्मण माझ्याला बोलल्यावर

नंतर कसा जेवत आहे तो, असा विचार

मला मला काय फरक अस्मानाचे तोराने हांक मारली व फळते ! त्याला बरोबर नेल्यान कांही उत्तर येईपर्यंत हांक मारीत राहिली.

दिग्गज एवढेंच गुणगुणला-“ऊं...ऊं!”

“... मला, ज्ञान कोणीतरी वाई दिसतं आहे. गुस्ती जेवनांना बोलत नाच का भदजी! ना जोरडा कुरून सर्वे गांथ येथे एकत्र करणे!” अस्मानी म्हणाली.

ने जेवून दिग्गजनं एकदा नदरेले दिसले. कोणी नाही अशी खात्री करून घेतली आणि पुन्हा जेवू लागला.

“कळतं मला, एकदां वेळळांत आणि पुन्हा जेवू लागलांत!” अस्मानी म्हणाली.

दिग्गज थावलून म्हणाला-“केव्हा ग? मी कोठे बसलों.”

अस्मानो खदमदून इतने म्हणाली-
“आज हे जे वेळळ्याने जे!”

“मग ज्ञानां कसा जेव?” दिग्गज म्हणाला. दिग्गजच्या फटाक्यात भेट काय करतं आहे हे पाहत अस्मानी म्हणाली-“आज इठळाने कसाला! चमा, जेवून घ्या!”

“जेवनांना बोलल्यावर पुन्हा जेवण करे!” दिग्गज म्हणाला.

“जेवा हो... हरकत नाही.” अस्मानी म्हणाली.

“जेवतांना तांडांतून उब्द निघाल्यावर आता पुन्हा कसा वस्तू जेवायला!”

“ये तर जाते. एका सांगायला बोलं जेनें, मग मग शिफली.”

“नाही, नाही... अस्मानी! अशी रागायलीस तर कसे? हा वय बसलों!” असे म्हणत दिग्गज पुन्हा पानावर बसला तेव्हात म्हणाली-“पुरे कसा, आता उठून वार उधडा बरा.”

“सांगली दोनच वास आहेत वय!”

“दार उघडतां को कवे ओरडा!”

दिग्गज उठला. हात धुऊन त्याने दार उघडले. अस्मानी आत आल्यावर म्हणाला-

“क्षमा कर महादेवी! तुम्ही कृपा असुं दे!”

“काय पण कविता करतां! म्हणून तर तुम्हांला रसिकराजाची पदवी बडाल केली आहे!”

“इकडे कशी काय... युवलीस!”

“अगो वाई! उपाशी उठलात को काय? जेवून घ्या. मग बोलं.”

“मी जेवून तर उठलों!”

“उपाशी राहलात तर त्याचे पाप माझ्या दोक्यावर येईल, त्याची...”

इतक्यांत तेथे विमला येऊन पोचली. तिने आग्रह करून दिग्गजला पुन्हा जेवायला बसायला सांगितले. तो पुन्हा जेवायला बसला व पोटभर जेवून घेतले.

“रसिकराज! आज तुमच्या भदतीची वस्त्र आहे!” विमला म्हणाली.

“... तर देखील!” दिग्गज म्हणाला.

“तुमची आम्हां दोघीवर किती कृपा आहे, नाही का? आम्ही कथासाठां आलो व्हावं आहे का नाहीत?” विमलाने विचारले.

“आम्ही तुमच्याविरोवर निघून जाण्यासाठी बालो व्हावं.” अस्मानी म्हणाली. तो ब्राह्मण चर्कितच झाला आणि विचारले-“केव्हां?”

“आतां लगेच! आम्ही तयार होऊन आलों... पाहिले नाहीत का?” विमलाने विचारले.

तिथे निघाली.

“आपण परत केव्हा येणार?” दिग्गजनं संशयितपणे विचारले.

“एकदां बरावाडेर पाऊल टाकल्यावर कोणी परत येण्याचें नांव काढतो का? हे देखील सांगायला हवे.”

दिग्गज आपल्या भूर्जपणावर लाजल्यासारखा दिसला. काहीं अंतर चाखून गेल्यावर अस्मानी म्हणाली-“तुम्ही पुढे व्हा, मी

निम्न पाठ्यपुस्तक : १. श्री गुरुनानक जी की शिक्षा
 २. श्री गुरुनानक जी की शिक्षा
 ३. श्री गुरुनानक जी की शिक्षा

१. ज्ञान प्रकाशने विभाजन विनियम।
विनियम २. अक्षरों का ठीकठाई से लेना पड़ता है।
जहाँ तक संभव हो सके

[illegible][illegible]

विषय: अक्षरों व वाद्योंमें दोष
 दोषों की शक्ति विवरण यथा: अक्षरों अक्षर
 दोषों के अक्षरों अक्षरों अक्षरों अक्षरों

[illegible]

डेवरी नर कपारी घेरी येऊन पडायनी
ज्या विचार कळून विषय बदलायच्या तेव्हा
सिद्धा म्हणाला "समिक्मान ! तुम्हाला
गार्गी नाचते म्हणता येते असे मी म्हणते
आहे. म्हणून कोण गार्गी ?"

विद्यार्थनें मागे स्वभावचा सुखान केली.
विनया मागे स्वभावचा नादान पुढे लावली
होती. एकाचका विनया पदमाळा पददम
माह केली. तिनें मागे वळून पाहिले व
विचारले - " काय आहे हो ? "

“ते पद्मा ! ते पद्मा !” एवमेव तद्विहित

असलेला एक घोडा दाखविला. त्या घोड्यावर खागीर होणे.

पण विमलाचे नव्हा तिकडे मुलींच नव्हते. तिकाणावर केव्हा पोचते अशा वाईने ती चालत होती. एक गैल चालत गेल्यावर त्यांना एका मैनिवाचे पागोटें दिसले.

इतक्यांत चंद्रादय शाळा. विमलाक विचारांत पडलेला पाहून दिग्गजने तिला विचारले "बोळत कां नाहांस ? गप्प कां ?"

"बाहेत नूं तो घोडा पाहिलास ना ? त्यावरून तुला कांहीं कळेल ?"

"नाहीं कुवा !"

"मरत असलेला घोडा. मैनिवाचें पागोटें, घोड्यांच्या पायांच्या खुणा. या वरून कांहीं कळेल ? पण तुला विचारून काय उपयोग ?" विमला म्हणाली.

त्यांना शैलेश्वराच्या देवळाचें शिखर दिसले. दिग्गज बरोबर नाहीं आला तरी चालेल विचार करून तिने पुन्हां भुतांच्या गांधी नुरु केल्या. ऐकून दिग्गज आचरला की उलट पावली मथारणाच्या वा नुनं पळाला.

विमला देवळाच्या दारांत आली. आंतून दार बंद होतें. तिने दार खडखडवून पाहिले. आंतून कोणी तरी विचारले— "कोण आहे काय काम आहे. इतकी वाई कशाळा ?"

"एक दमलेली वाई !" विमला सर्व धर्म एकवटून म्हणाली.

दार उघडलें. देवळांत दिवा तेवत होता. दार उघडण्याच्या तरणाळ्या विमलानें लगेच ओळखलें. तो जगतसिंह होता.

पुनं चाल

स्वत्याला नाही

एक पळव बंदी राजाला एका मारून एक पांच मुले झाली, पण एक देखील मुलगी झाली नाही. राजाला वाटलें की कन्यादानाचें त्याच्या नशिबी नाहीं. त्याच्या स्वत्याच्या मैनिवांनी व मैनिवांनी मज्जा दिली की आपली एक लग्न करचें. कदाचित कन्यारज लागेल. त्याप्रमाणें राजानें आपल्या एका मांडलिक राजाच्या मुलीशी लग्न करून घेतलें. तिचें नांव उर्मिला होतें. उर्मिला रूपमती होती. परंतु स्वमावानें फार दुष्ट होती. सवतीमत्तरामुलें तिने गोठी राणी चंद्रमती हिचा छळ सुरू केला. राजाचें मन चळवून घेऊन तिने तिच्या मुलांचा पण राजा प्रकरें छळ सुरू केला. अगदी तडकजने चंद्रमती आपल्या मुलांखे राजाचा नाडून बाहेर पडली व राजपुरोहिताच्या

मदतीने एका खेडेगांवांत राहूं लागली. त्यावेळी ती गरादर होती.

त्या गांवांतले लोक मोल मजुरी करून आपला उदर निर्वाह वारीत. चंद्रमतीने व तिच्या मुलांनी पण तसेच राहण्याचें ठरविलें. चंद्रमतीने देवाला आळवले व प्रार्थना केली की देवा ! तुझ्या रूपेने वा खेपेस मुलगी झाली तर राजाची कृपा पुन्हां माझ्यावर होईल. देवानें तिची प्रार्थना ऐकली. तिला मुलगीच झाली परंतु तिची आशा पुरी झाली नाही.

राजपुरोहितानें चंद्रमतीला पूर्वीच कळविलें होतें की मुलीला संभाळ. उर्मिलानें मारेकरी नेमून मुलगी झाली तर तिचा गळा दाबून टाकण्याची व्यवस्था केली आहे. म्हणून चंद्रमतीने तिला मुलगी झाली तरी मुलगा

जयंत होते. जयंत खानाचा मोठा झाला. वेष्टा जेव्हा वय असत, तो आपल्या काही नोकरीनाकरांसह शिफारीस राजांत गेला. शिफारीच्या दोघाचे बराच वेळ हिंदत राहिला. पण शिफार मिळाली नाही. त्याच मूक राहिली. म्हणून मागाची पुढचा विचार न करिता त्याने कोणत्या तरी जागाचे एक पळ्ड स्त्राले. ते शिफारी पळ्ड होले. ते सभ्यासोवर तो वेष्टा होऊन पळ्डा. सोडत त्यांना वेष्टा होऊन त्यांनी ओळखी. रचामाष्टी गेले. योगायोग असतो ते त्या घरी गेले त्या घरात चंद्रमती आपल्या मुलांसह राहत होती. चंद्रमतीच्या मोठ्या मुलाचा ओवधोपनाची थोडी साहेबी होती. कर्ने कोणत्याचरी माझ्या बायला राहून त्याचा राग जयंताला पावला. त्यामुळे त्याला ओकारी दानी व पोटांतले सर्व विष बाहेर पडले. काही वेळाने त्याला दुखरी पाहिले व तो उठून बसला. नेहम त्याने स्वतःची ओळख मागून पाहण्या ठाकारकल्या कुठुबाचे आभार मानले.

चंद्रमतीला आपले सर्व पूर्व वैभव अठकले व तिचे डोळे ओले झाले. जेव्हा तिच्या दुखाचे कारण विचारले तेव्हा

आपली स्वरी कोळक व नामतर ती म्हणाली की सोळा वर्षांपूर्वी तिला तिच्या पतीने तिच्या मुलांसह त्या गावा आणून सोडले. तेव्हा पासून तिने एकटीने ताल अपेक्षा सहन करून मुलांना लढावाचे मोठे केले. मुलांबरोबर मुलगी वण मुलांचे करडेच पाहून मोठी झाली. मोठी झाल्यावर तिने मुलीभारत्या परकर-पदर घेतले. ते सर्व एकूण जयंतला द्यावा. तो झाला की मी पाचांना मागून तुम्हा सर्व मुलांना बांगडी नोकरी देवावेना. म्हणून राजधानीत येऊन रहा.

चंद्रमती म्हणाली—“तुम्ही औदार्य पाहूनच आमच्या मनाचे समाधान झाले. आम्ही आहो तेथेच सुखी आहो. राजधानीत येण्याची आमची इच्छा नाही.”

जयंतने घरां गेल्यावर सर्व वृत्त आपल्या आईला सांगितले. त्याने चंद्रमती व तिच्या मुलांचे वर्णन करून त्यांच्या गोड स्वभावानी स्तुती केली व म्हणाला—“आज त्यांना मला वांचविले म्हणून मी घरी परत येऊ शकलो.”

सर्व वर्णन ऐकून प्रेतल्यावर उर्मिलाच्या मनांतला संशय दृणावला. चंद्रमतीला मुलगी

शाला असेच जगासाठी केले व मुलीला मुलाचे वपडे पाहूनच लढावाची थोडी केळी.

चंद्रमतीला मुलांचा झाल्याची वार्ता कळली. उर्मिलाला तिचे मन थोडे शांत झाले. पण पूर्ण शांत झाले नाही. चंद्रमती व तिच्या मुलांना अंत झाल्याशिवाय तिच्या मुलांचा राज्य मिळणार नाही म्हणून तिने त्यासाठी यत्न सुरू केले.

उर्मिलाचा एकच मुलगा झाला. त्यावेळार तिला मूलच झाले नाही. कन्याएव म्हणजे म्हणून राजाने दुसरे लग्न केले होते. राजाला निराशा वाटली. उर्मिलाच्या मुलाचे नाव

हाली भाटे तर ! राजाला ही गोष्ट पळली तर तो विला परत येईल. चंद्रमणी आपडली होईल व तिचा गुलामच गादीला बारास होईल. तेव्हा तिचा व तिच्या मुलाचा काटाच बुर केलेला बरा. असा विचार करून ती जयंतला म्हणाली—“बाळ ! मला बटात, तुझ्या बापाच्या पदरी एक राजद्रोही नेका होणार. त्याचीच ती मुलं असावीत. तो राजद्रोही राजाच्या भीतीने शून गेला. ते काही असो, ज्यांनी मुला पुनर्जन्म दिले त्यांचा योग तो आदर तुं करावा. मी तुझ्याबरोबर पुरा नोकराक पाठविले. ती त्या सर्वांसाठी नेट

वेऊन तुझ्याबरोबर येईल. गांधी या गोष्टीची बचा करणे देखील बरोबर नाही. म्हणून तू ही गोष्ट भयभीती कोण बघऊ. मला महाराजाबरोबर देखील येऊ नकोस. नाही तर त्या गरीबकुटुंबापर गंडाळ करायचे.”

तुमच्या दिवशी उमेळाने नोकराक पाठवून त्याला पहाऊ व बसे देऊन राजकुमाराबरोबर जायला पाविले. आणि त्याला बसे राजकुमार मागिले की राजकुमाराने त्यांच्याबरोबर राहून गांधीला एक देखील शत्रुता नाही करावी. त्या दिवशीच पण राजा चेंपाराने शोभायाची नसले असे न. राजकुमाराला सांग

जयंत नोकराबरोबर चंद्रमणी राहून होवा तेणे मला. त्यावेळी चंद्रमणी व तिचा मुलं भयान होती. जयंत म्हणाला—“आईने मुलाग हो नेट मला पांचवून येण्यासाठी मला पाठविले आहे.”

“अमच्या गरिबा महाराजांनी एक कष्ट का करावा !” चंद्रमणी म्हणाली.

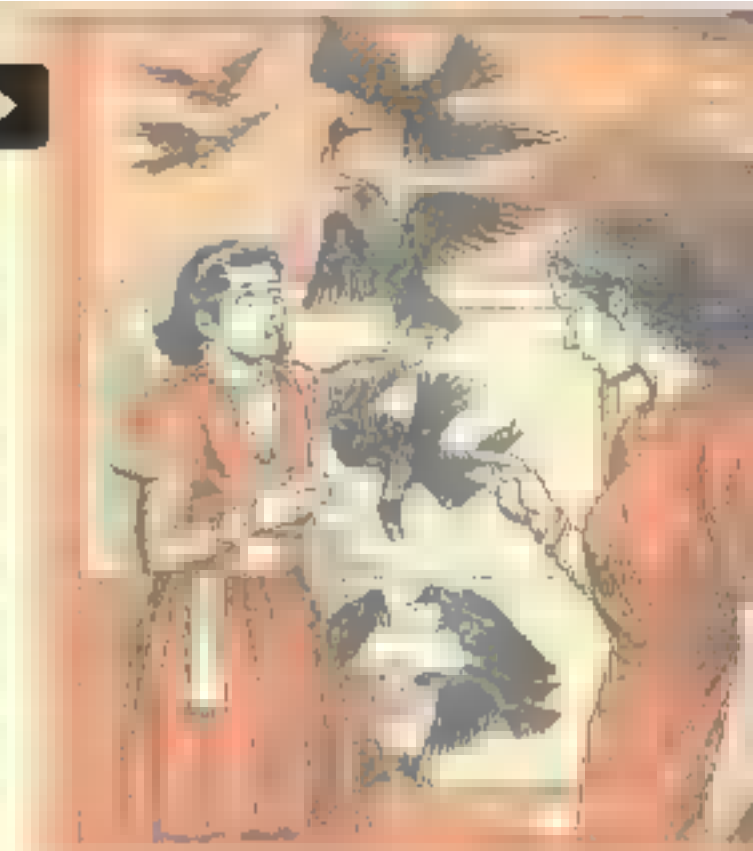
नोकर चंद्रमणी व तिच्या मुलांना म्हणाला “राणी सरकारांनी सर्वांना भरणे सर्व पदार्थ खाऊला पाठविले आहे मला बघावून सांगितले आहे.”

“राणी सरकारांची आज्ञा मानावी मान्य आहे. तुम्हालाच जेवणे ज्ञान आहे. मी बाईने तुम्हाला पाठविले. न काढती काढे तकास !” चंद्रमणी म्हणाली आणि तिने का पहाले आणि नेली. तिने एकदा एकदा एक दोन पदार्थ काढण्यांना खाऊला घातले. तेव्हाच यादण्यापूर्वी राजा प्रथम काढण्यांना काढण्या पाठविले आहे. पण त्या दिवशी पहाले काढण्याबरोबर काढले बाराह काढले व तदनुसार मला खाऊ.

राजाच्याने बाराही पदार्थ जयंत आणि नेला व काढले तदनुसार असलेले पाहून जयंत म्हणाला “काय झाले ! काय झाले !”

“हे नवे काढण्यास तुम्हाला बाईने पाठविले. म्हणून तुं खाऊन आहोय. अजूनच आहे. ते पदार्थ खाण्यालायक नाहीत.” चंद्रमणी म्हणाली.

जयंत चंद्रमणीला वाटला तिच्या कथोध नव्हता. काय वाटले ते करून या कुटुंबाचा शेवट करण्याच्या हेतूनेच याच्या आईने पक्षांतात विष काढवून पाठविले होते हे त्याला कळले. ती गोष्ट नोकराला

माहीत असल्याशिवाय खाण्याचा आग्रह केला नसता. त्याने नोकराला दटावून विचारले—“पक्षांतात विष घातले आहे. हे तुला माहीत होतं तर !”

नोकर म्हणाला—“काही माहीत नाही.”

“बरे तर मी जाऊन खाऊन पाहतां.” असे जयंत म्हणाला.

“राणी माहेरानां तुम्ही खाऊ नये असे सांगायला सांगितले होते.” नोकर म्हणाला. जयंतने त्याकांच्या तांडी ऐकले होते की राजाने आपल्या पदराणीला दुसरे लस

झाल्यावर नीट वागवले नव्हते. म्हणून ती आपल्या मुलांना घेऊन पळून गेली होती. कदाचित हीच तर ती राणी नव्हे. नाही तर फक्त राजद्रोहाच्या कुटुंबाचा शेवट करण्यासाठी आईने इतकी गर्दी केली नसती. असा विचार करून तो नोकराला म्हणाला—“मी नाही घरी येत. मी मांच्या-चरावर ही पकाले खाणार आहे. मीच आधी खाऊन पाहतो.” असे सांगून तो आत गेला. थोड्या वेळाने तो ओरडला—“आई! भेलो!”

नोकर पळत राजधानीत गेला. राणीला म्हणाला—“शुवराजांनी ऐकले नाही. हट्ट करून पकाल घाले व त्यांचे प्राणोत्क्रमण झाले.”

उर्मिला कांगावा करून छाती बडबूच रडू लागली—“मोठ्या राणीने माझ्या मुलाला

विष पालले.” राजा धाकट्या राणीसह त्या नोकराला बरोबर घेऊन बंदमतीच्या घरी गेला. उर्मिला बंदमतीला पाहताच आंगठ्या “राक्षसिणी! तू माझ्या मुलाला विष दिलेस. आतां तुझे भ्रमाधान झाले असेल!”

जयंत बाहेर येऊन म्हणाला—“गतिन्याने हे सांग. या सर्वांचा कांटा दूर करण्या-साठी तू पक्षाळात विष घालून पाटविले नव्हतेस!”

राजाला सर्व वृत्तांत कळला. त्याच्या पट्टराणीला व राजकुमारांना इतके रक्त भोगावे लागले त्याला तोंड कारण होता. त्याला पश्चात्ताप वाटला, एक मुलगी झाली. पण तिला पितृप्रेमाचे सुख लाभले नाही. तो बंदमती व तिच्या मुलांना राजधानीत घेऊन आला. योग्यवर पाहून त्याने आपल्या लाडक्या मुलीचे कन्यादान केले.

वेडकांच्या राजा

ईश्वराने सृष्टी निर्मिली त्यावेळी त्याने एक मंडरा तळाव निर्मिला. तळावात लक्षावधि वेडूक रहात. ते नेहमी ‘डरांव’ ‘डरांव’ असे ओरडत. ते आपसांत भांडत. कोणाचे ऐकत नसत. त्यांच्यांत शिस्त लागून नव्हती.

हे सर्व पाहून एका वृद्ध वेडकाने सर्व वेडकांची एक सभा बोलावली व म्हणाला “ईश्वराच्या सृष्टीत अनेक प्राणी आहेत. पण आपल्या वेडकांच्या जाती इतका निरर्थक निरुपयोगी प्राणी एक देखील नसेल. आपल्यांत शिस्त नाही. कोणी कोणाचे ऐकत नाही. आपल्या वेडूक जातीत नियम नांवाची वस्तूच नाही. या भवाचे कारण आपला कोणी राजा नाही. राजा असला की तो आपल्या प्रजेला बळण

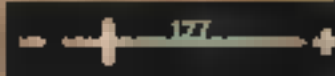
लावतो. मी आपले विचार मांडले. तुमच्या पैकी कोणाला कांही सुचवायचे असेल तर सुचवावे.”

वृद्ध वेडकाने सांगितले ते सर्व समजूतदार वेडकांना पटत होते. परंतु कोणी पूर्वी कधी बोलून दाखविले नव्हते. म्हणून सर्वांनी त्याच्या म्हणण्याला होकार दिला. सर्वांनी त्यालाच आपला प्रतिनिधि नेमले. तो वरुणदेवाकडे गेला व हात जोडून त्याने विनंति केली—“वरुणदेवा! आम्हां वेडूक जातीला एक राजा द्या आहे. तो तू पाठव.”

“तथास्तु!” असे सांगून वरुणदेवाने त्याला निरोप दिला.

म्हान्या वेडकाने वेडकांना ती बातमी दिली. ती ऐकून सर्व राजाची वाट पहात

आकाशाकडे होठे मागून बसले. तेव्हा-
पासून वेडकांची तोंडे कर शास्त्री ती
तशीच राहली.

वरुणदेवाने दगडाचा एक वेडक निर्मिल
आणि ती त्या नळावांत टाकली. तो दगड
नळावांतल्या चिल्लांत लळाळा जाऊन रुतून
बसला. तो पडण्य त्यावेडी नळावांत इनक्या
मोठ्या लाटा आल्या व हलकलेल लहान
मेळा की वेडकांना चारले की प्रलयकाळच
वेडून टपला आहे. ते वाचकत इकडे तिकडे
ओरळत पडू लागले. परंतु थोड्या वेळाने
सर्व शांत झाले.

‘वेडकांचा राजा आला.’ ही बातमी
नळावांत सर्वत्र पसरली. सर्व लहान बोर
वेडून राजाच्या दर्शनास निघाले. काही
हिंसत बहादुर वेडकांनी दुरून आपल्या
राजाल पाहिले व म्हणाले “पाहिलेच
आपला राजा किती मोठा आहे !”

त्या निवतापासून वेडकांच्या जीवनांत
गुच्छळ फरक पडू लागला. त्यांचा ओरडा
कमी झाला व ते कोणाचा मोलवाने शांत
तर ठाडू बोट लागले. राजा केव्हा कोणत्या
बोळवोन फेण दागे. म्हणून सर्वांचे काळ
शिकवे लागलेले असत. राजाच्या उबळ
जाण्याची स्वतः होऊन कोणी काहीच हिंसत
केली नाही. त्याने सर्व जीवनाच पायदले.

परंतु हा फरक फार देवस टिकला
नाही. कारण लहान लहान वेडकांनी
भीतभीतच राजाकडे निरमून पाहिले. तो
थोडी सुटां हाकलाळ करीत राहो. त्यांनी
पायपीडिस्त्रीत लवत नाही. ते देखील
त्यांच्या लक्षांत आले. थोडी हिंसत करून
काही वेडके पुढे गेली आणि उबळून रात्री
राजाल पाहिले. तो मरला एकाच वाक्या
टक लावून पडत होता. त्याने एकदां
देसीक नोट उमटले नाही. म्हणून त्यांना

का त्यांचे आश्चर्य चारले की राजाच्या
जंभा तोंडावर शेवाळ सांचले होते.

तरण्या वेडकांना मोठ्या वेडकांसमोर
आपल्या राजाची थंड उडवाळी लुगवात
केली. म्हातारे वेडक म्हणत- “बाळांना !
आपल्या राजाची अशी कसं नये.”
पण तरणे वेडक कसले ऐकतात ! शेवटी
लहान थोर सर्व वेडक राजाला
स्वतःची खात्री वेण्यास गेले. लहान
वेडकांनी सांगितले ते खरे निघाले. पुन्हा
वेडकांच्या जगांत अराजकता माजली.

तो बुद्धिमान वृद्ध वेडक पुन्हा वरुण-
देवाकडे गेला व म्हणाला “अरे देवा !
तू हा दगडाचा राजा दिव्यास
जान्होला !”

वरुणदेवाने सर्व शांतपणे ऐकून घेतले
व म्हणाला- “म्हणजे मी तुमचा राजा

म्हणून ज्याला पाठविले तो दगडच ठरला
तर ! ठीक ! आतां चालता बोलता एक
राजा येईल. पण संभाळून रहा, बरे का !”

वरुणदेवाने या खेपेस मगरीच्या पाठविले.
मगरच ती, हळूच पाण्यांत शिरली. पाणी
थाडेंसें हलले पण ती केव्हा आली हे
वेडकांना कळले देखील नाही. हा राजा
एका जागी बसत नसे. दिवसभर नळावांत
शिडे फिरे. समोर कोणी वेडक किंवा प्राणी
दिसला तो त्याला खाऊन टाकी.

आतां वेडकांना दवा होता तसा राजा
मिळाला. जुन्या संवयीप्रमाणे ते ओरडत
पण राजा जवळपास फोटे आहे हे कळतांच
गुपचुप हाड लागले. लुकून पाठीमागून राजा
येईल या भीतीने ते मागे पाहू लागले.
अशातन्हेने त्यांच्या जीवनांत मगरीच्या
भीतीमुळे थोडीशी शिस्त आली.

लीमाला बळी पडले

दुःखकारण्यांत एका डोंगरी मुळखांत रानटी भिल्लांची एक जात रहात असे. त्या जातींतले दोन भाऊ होते. त्यांचे वय असेल पन्नास पन्नास. त्या जातीने ते दोघे प्रमुख होते. जातींतले लोक या दोघांचा सखा घेऊन आपली कामे करीत.

दोघे कधी कधी दूर उंच डोंगर चढून जात. पण कोठे व कशासाठी हे कधी कोणाला कळलें नाहीं व कधी त्यांनी कोणाला सांगितलें पण नाहीं. दोघां भावां-जवळ एक लहान अनाथ मुलगा होता. त्याचे नांव तुंगनाथ. दोघे भाऊ त्याच्या कडूनच आपली लहान मोठी कामे करून घेत. पण त्याला देखील दोघे डोंगरांत कोठे व कशासाठी जातात हे ठाऊक नव्हतें. दोघां भावांपैकी चाकटा भाऊ एकाप्रकी

तापानें आजारी पडला व त्यांतच त्याला मरण आलें. तेव्हांपासून मोठ्या भावाच्या स्वभावांत फार फरक पडला. त्याच्याकडे पाहून वाटे की त्याच्या अंगांत शक्तीच उरली नाहीं. त्याचा आचारदेखील वारीक झाला होता. त्याची अशी स्थिति पूर्वी कधीच झाली नव्हती. तुंगनाथच्या भवसावांत देखील फरक पडला. तो दिवसांतून तीनदां खान असे. आतां एक वेळचे जेवणदेखील ~~ना~~ जातनासें जालें होतें. कारण त्याला त्याच्या नाचलेल्या काकांच्या तोंडावर दुःख कळा दिवें.

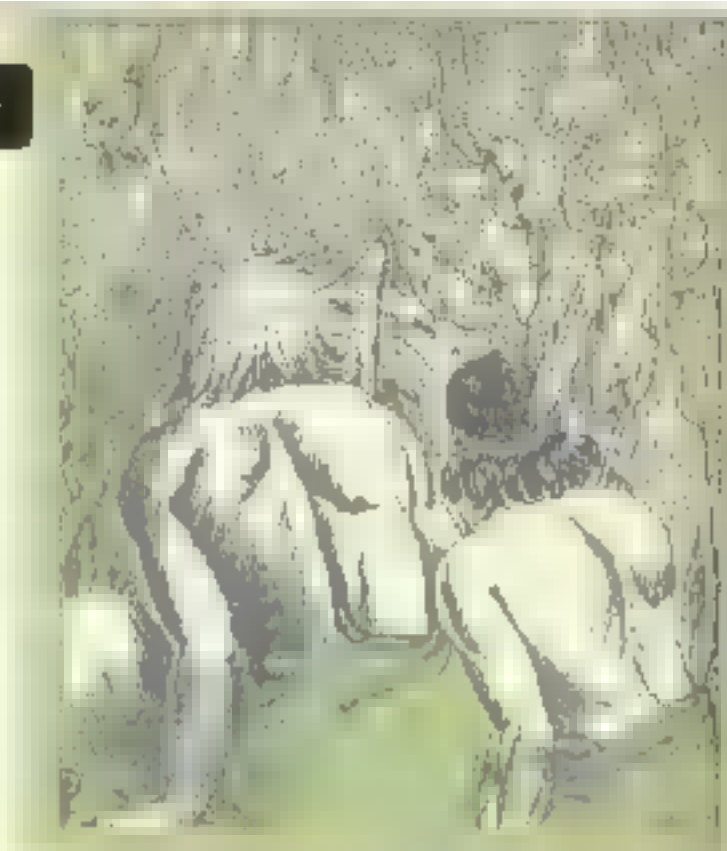
एकदां त्याच्या काकानें त्याला विचारलें—
“कायरे तुंग ! तुला मी एक गुप्त मोष्ट सांगणार आहे. ~~तुला~~ ती या कानाची एक कानाला कळतां कामा नये !”

“मी कोणाजवळ वोलणार नाहीं !”
तुंग नाथाला.

इमच्या दिवशीं दोघे उमाडतांच घराच्या पुढील सावून नंदीपर्वताकडे निघाले. ज्ञानांना दाखला शेवत्याला सांगून ठेवले की गार्डे-कडे ~~व~~ ठेवा. तिची वार ~~व~~ तिच्या गवतचारा घाला.

मंदी पर्वताच्या पायथ्याच्या रानांत दोघे ~~चले~~. साडीतून वाट काढीत डोंगर चढून ते ~~किती~~ मैल ~~व~~ गेले. सध्या-कालच्या सुमारास दोघे एका गुहेजवळ येऊन पोचले. गुहेच्या तोंडावर डोंगरावरून वेळी येणारा हाव्या. स्थूल दुकान तेथे गुहा जमेल. धनेदेखील वाटत नव्हतें. दोघांनी गुहेच्या दारांत बसून गाकरी लावली व गाणी पिऊन तेथेच झोपले. ती रात्र त्यांना नेमके काढली.

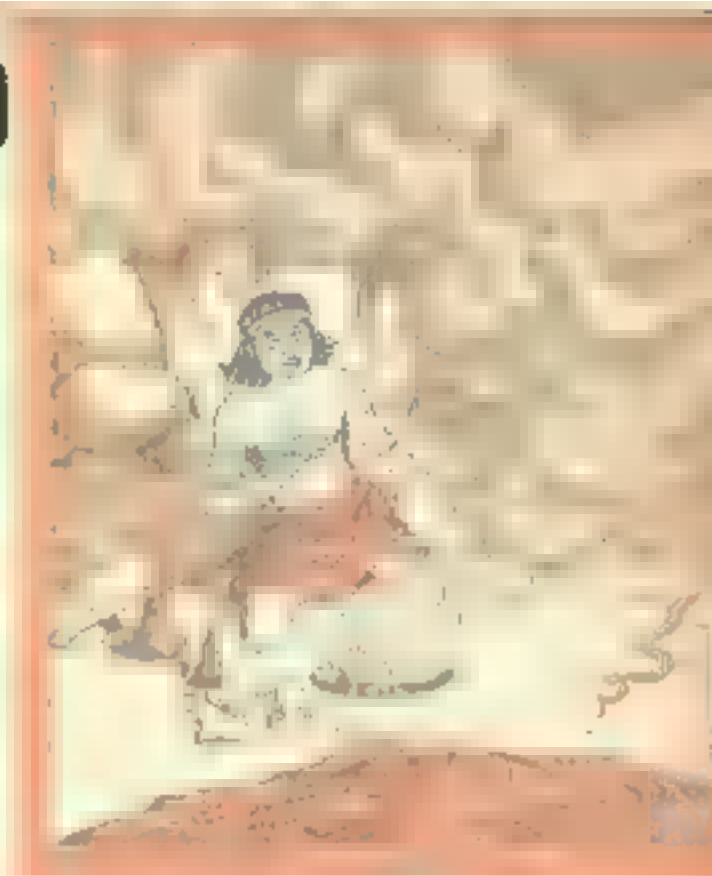
इमच्या दिवशीं उमाडल्यावर म्हाताऱ्यानें तुंगनाथाला त्याच्या पाठोपाठ येण्यास सांगितलें व तो स्वतः गुहेत शिरला. आतां ज्ञान अज्ञानां त्यांना एका जागी एका चित्राच्या वाटेनें आर्वे लागले. न्हाणून दोघे समतल आतां गेले म्हणजे तरी चालेल. परंतु आतां गेल्यावर गुहा मोठी दिसली.

म्हाताऱ्यानें एक मेणवती काढली आणि ती पेटवून तिच्या उजेडांत ते पुढे जाऊ लागले. तुंगनाथ आपल्या काकांच्या पाठी-पाठ चालत होता.

गुहेत खोल आतां गेल्यावर म्हाताऱ्यानें मेणवती एका उंच दगडावर ठेवली व म्हणाला—“अरे तुंग ! मी जादू करतो वरें का ! पूर्वी माझा चाकटा भाऊ मला मदत करीत असे. आतां तूं कर !”

तुंगला औलुक्य वाटत होतें. पण त्याचे हृदय बद्धबद्ध कसे लागले. त्याला भीति वाटली. तरी त्यानें होकारार्थी मान हलविली.

तुला काय सांगितलं होतं? मी सांगितलं होतं का मी कांही केले किंवा तू कांही पाहिलेस तरी तू निपाडे लक्ष देऊं नकोस व तू हे कांही केलेस !”

“पण काका! तुम्ही मला हे सर्व पाहिल्याने कां नाही सांगितलं? असें होईल म्हणून !” तुंगनाथ म्हणाला.

या वेपस त्याने काकाने म्हटल्याप्रमाणेच सर्व केले. तो एका हाताने काचच्या ताटलीत टाकीत होता व तोंडाने एक ते दहा अंक मोजीत होता. एका डोक्याने त्याचा काका काय करतो हे पण पहात होता.

बांदोबा

म्हाताच्याने पिशवीतून एक लोखंडी ताट. वाळलेला दुधभोपळा, हिरव्या रंगाचे तेल असलेली एक वाटली, एक विचित्र वाटणारे मूळ वगैरे वस्तू काढल्या. सांपा-सारखे लांब मूळ पाहून तुंगला भीति वाटली. ते मूळ कोणत्या झाडाचे आहे हे त्याला कळले नाही.

म्हाताच्याने त्या वाळक्या दुधभोपळ्यातून कसले तरी भस्म काढले आणि त्या लांब मुळाच्या कित्येक गोळ्यांल काचच्या काढून घेतल्या. नंतर मेणबत्तीच्या ज्योतीला एक काचरी लावून ती पेटविली आणि

ताटलीत टाकलेल्या भस्मावर टाकली. या वरोवर ताटलीतून हिरवट निळ्या ज्वाळा येऊं लागल्या.

“एक” म्हातारा म्हणाला.

ताटलीतली ज्वाळा थोडी कमी होऊं लागल्यावर म्हाताच्याने ‘दोन’ म्हणून आणखी एक काचरी ताटलीत टाकली. पुन्हां मोठा झाला. अशा तऱ्हेने त्याने एकीमागून एक चार पांच काचऱ्या ताटलीत टाकल्या. “हे काय वेईल कर्मा तुला !” म्हाताच्याने तुंगनाथाला विचारले.

“हो, करीन की !” तुंगनाथ म्हणाला.

म्हाताच्याने मुळाच्या आणखी कांही काचऱ्या काढल्या. “एक एकच टाकायची आहे का” एक जळून गेली की दुसरी टाकायची काचरी जळत असतां तू जोराने एक ते दहापर्यंत मोजत रहा. या अवधीत मी कांही केले किंवा तू कांही पाहिलेस तरी निपाडे लक्ष देऊं नकोस. तू आपले काम करीत रहा.”

तुंगनाथाने टोकाराशी मान हलविली. म्हातारा म्हणाला - “मी पांघरूण घेऊन पहात राहलो नंतर तू मूळ कर. त्याने काचरी एका धाकूला ठेवून दिली. वाटलीतले ते हिरवे तेल धोडे घ्याला. डोवयावरून पेंपळ्या घेऊन मंत्र पुढपुढे सांगला.”

म्हाताच्याने तुंगनाथाने होके वर कळून पाहिले तर तेथे त्याचा काका नव्हता. त्याने लपडे व पांघरूण जमिनीवर पडलेले होते. त्याच्या खालून एक हिरवा सांप बाहेर आला. तुंग जोराने ओरडला व उडून दूर पळून गेला.

“तुज इकडे ये.” त्याला त्याच्या काकाचा आवाज ऐकू आला.

तुंग मीतर्मान पुन्हां आपल्या जागी आला. म्हातारा त्याला खूप रागावला. मी

म्हानारा मंत्र म्हणत असतां सांग झाला. तो पक्षा दगडण्या फटात फिरला. गोवात एका सोन्याचे नाणें पडून बाहेर आला. पक्षा आगी ते नाणें उडवून फुडी फटित फिरला. पुढे नाणें वेकून आला अशा-पधारे दगड घेऊन तो सांग नगरी घेऊन आला. काचच्याच्या जाळेचा उजेड कधी द्यात रोख व पुन्हा काळेख झळा. त्याबरोबर तो सांगाने रण सोडून पुन्हा म्हानारा झाला.

परत जेत असतां राहेंत तुंगनाथने म्हानार्याला विचारलें—“काका, तुम्हांच्या वेळे मिळतात ते असेच का !”

“होय, होय...” म्हानारा म्हणाला. तुंगनाथने विचारलें—“एव कसे हो तका !” त्याने जंतव २५५ करण्याचा सज केला. पण म्हानारा त्याला म्हणाला—“हे पदा, तुला काय त्याचे. तुला या गोष्टीशी संबंध नाही त्याविषयी तू विचार-नेमून फलाता ! आणि हे पदा, ही गोष्ट तितक्याच कळली तर आपण जिवंत राहणे अशक्य ! मजकळाने तेसे मिळतात हे पदा तर राजा विषे मोडणार नाही. म्हणून सावधपणाने काय !”

रात वर्षे तुंगनाथ राकांना नेमकळाने सोन्याची नाणी मिळवून देण्याच्या कामी बसत करीत राहिला. त्यामंतर त्याचे सज झालें. त्याच्या नाककोचे नाच नू होती. ती हळी होती. एरव्हा डोक्यांत डड शिज्या की नी कोणाले गुडह नसे कळवत किता सोन्याच्या नाण्याची गोष्ट माहीत राहली. तुंगनाथाच्या पाठीस कापून ठेवने ते सुगित विचारून घेतले.

“हे पुणेत कोणाला कळलें तर तुझ माझा व काकांचा जीव जाईल. निरुन नकोस.” त्याने वाचकाला अशा तऱ्हेने वजवून सांगितले.

“ही कडाला भागवला जात कोणाला ! तर मग ही म्हानारा असे वरेंच माने वकून वरें प्रकट म्हानाव्याचा !” सत्त म्हणाली.

“होय !” तुंगनाथ म्हणाला.

“तुम्हाला माहीतच आहे, मला देगील पैसाची विनी गरज आहे ती. मी नवीन हाडे व दातले निरानगाचे मामान अजून झाले विनने आहे ! या म्हानार्याला हे सर्व माने कराव्या !” सत्तने कायत्याचा विचारले.

विचार करीत एका अचवार आला. तुंगनाथ सावधपणाने मला होऊन सोन्याच्या नाणें घेऊन आला तर सर्व काम भागेल. नकत्या-मजकळी नी योजकी देगील. तेव्हा तुंगनाथ म्हणाला “जेव्हा एव्हा तेव्हा म्हानारा नाला. सोन्याच्याच्या तो कांडा नाला मंत्र म्हणतो. तो मंत्र आल्याशिवाय काय नकत्या !”

या सत्त तेव्हाकर नकत्याला मोडायला नयार नकत्या. तो म्हानारा घरांत नसतांना तिचे याने मिळवी काढली. पतिपत्नी दोघे ते वेळ याला दुलाच्या काचच्या घेववून भक्कर टाकल्या. पण काहीं उपयोग झाला नाही.

“या जेपेस पुढेंत म्हानारा मंत्र म्हणेल तो नीट ऐकून घे आणि पाठ करून घे !” सत्त म्हणाली.

एक दानदां लक्ष देऊन ऐकल्यावर तुंगनाथाच्या तो मंत्र पाठ झाला.

म्हानारा घरांत नसतां नवरा बायकोने तो मंत्र म्हटला. या जेपेस मंत्राचा परिणाम झाला. तुंगनाथ सांग झाला. पण त्याच वेळी म्हानारा घरांत आला. तुंगनाथ सांग झाला होता. तो पुन्हा काकांच्यासमोर मनुष्य झाला.

सत्त म्हणाली—“हे पदा म्हानार्या !”

“तुम्हें मंत्रांचे गुपित आप्ताळा कळले आहे. आतां तुझ्या समजा नाही चालायच्या आमच्या जकल. तू थोडे थोडे सोने आणि होनास. तें नाही चालणार. आणि तू आगशीस त्यांतले अर्धाहून अधिक आप्ताळा दिले पाहिजे. तू म्हणारा मर्दस. तुला काय गरज पैशानी ? आम्ही तरणी माणसे आप्ताळास त्याची जपल गरज आहे.”

दुर्गामा दिवशी तिथें पुढेंत गेली. म्हान त्याने मुलगाच्या दहा काप्या काढण्या. मत्तले आणखी काढायला गागितल्या. म्हानारा म्हणाला “तुं मंत्र दहा काप्या जळोपकेंतच लपवोगी पडलो. माझे ऐक !”

“हे वर, मन्हा बोवला साव करून तू आज पाठव. मापाचें रूप देवारा पैत्र मला माहीत आहे.” मत्त म्हणाली. म्हानाच्याने ते कथळ केले.

म्हानारा कांचन पेटवून तय्यतरी ठांडे लावल्यावरुन नवरा वायको मन्हाचें रूप घेऊन मोन्याचों नागां आगुं कळालीं. नागांची एक रान पडली. एव मापांका वनुष्य रूप मिळाले नाही.

म्हानारा बोवला म्हणाला “माप हाण्याचा मंत्र तुम्ही मिळून घेऊन घ्या. एव पुढां पदप्य रूप मेळ्यार उरु अस्तेव मंत्र तुम्हाला माहीत नाही. तुम्ही थाडे केलेत. तुम्ही ना रूप मिळून प्यावला दवा बोवा. मान मन्हा सोने मिळविणें शक्य नाही हे कळें आहे. एव तुम्ही आपून विलेत ते सोने मला भापुष्यभर पुरेल. आतां तुम्ही रान वनीत गह्वार पुढील आशुष्य पावत.” असें मागून म्हानारा सोने लपवत घेऊन निघून गेला.

नवरा वायकोस पुढील आशुष्य सर्व सोनीतच जलवाचें लागले.

ब्रह्मोदर भ्राता

कावेरः नदीन्या काठी एका गांवां गोविंदस्वामी नांवाचा एक धर्मपरायण जकल रहत असे. त्याला दान मुल्ये एकाचें अन्न अन्नोक्तत हातें व दुर्गामाचे विजयदत्त.

एव हा गां प्रदेगांत दुकान पडला. गोविंदस्वामीच्या घरांत त्याच्या कुटुंबाच्या मुल्य एवढें पदपान्य भाग्यविलें होतें. दुकानाकडे रावकरी गात्र सांडून जाऊं लागले. तिथें एक जळडी मरण पावले. हे सर्व गोष्टीस्वामीचें पडून असले स्वतःच्या रान वरुन निश्चितपणें होन्ही वेळची जेवणें गोविंदस्वामीला जड वाटूं लागली. म्हणून त्याच्याकडे जें काठी होतें ते त्याने गेवराजस्वामिना वाडून रावले व सकुटुंब कार्यान्त आरुन राहें लागला.

काशी नगरापाहेर एक वांडकेचे देवालय होतें. तेथें पाचव्यावर गोविंदस्वामीने देवीची पूजा केली आणि एका साद्यावालीं गयन अर्थरुन त्यापरच सर्व शौपले.

गोविंदस्वामी सारखेच अनेक लोक त्याच साद्यावालीं शौपले होते. ते थोडीचे दिवस होते. गोविंदस्वामीचा वायको मुलगा रात्री उठला आणि वापाला जागा करून म्हणाला “बाबा, मला फार थंडी वाजत आहे. शेकांटी तयार करून वसू या का ?”

“वाळ काढण्या एक व करून आण. शेकांटी करायची म्हटली तरी या मध्यरात्री च्यावेटी विस्तव कोठें मिळणार ?” वाप म्हणाला.

“तो पहा, दूर जाळ दिवसो आहे.” मुलगा म्हणाला.

... ..

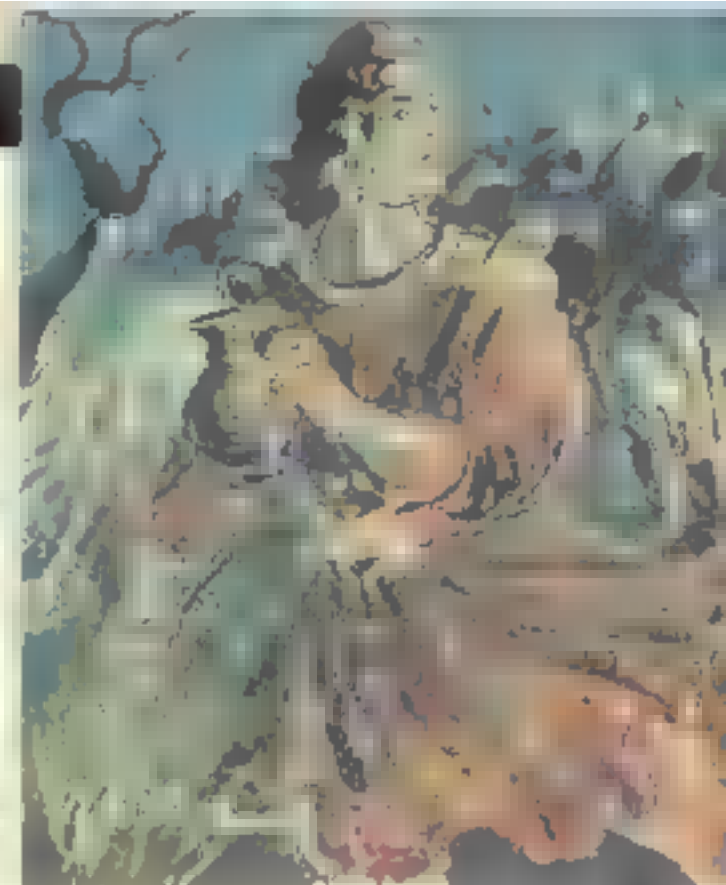
“ती होण्याची कधी आहे!” बाप म्हणाला. मुलाने एक काकूट हसले. त्याबरोबर ती फुटली. स्नोट साऱ्यासारखा आवाज झाला. अंतून निघालेला द्रवभार विजयदत्तच्या तोंडावर उडाला आणि आर्ध्व मृगजे त्याला एक राक्षस उग्र रूप मिळाले. त्याने केस काट्यासारखे अंगभर उभे होते. त्याच्या हातांत तलवार होती. तोंडात मोठे मोठे भयंकर दात होते. गोविंदस्वामीला भारावता त्याने नकळत उगारली तेव्हा जाणवतवारी झाली—“कडारुस्फोट! त्याला काय झालंस! मो का तुला आहे! तू हकडे ये.” त्या आज्ञा पाठीपाठ तो राक्षस मळस्य झाला.

गोविंदस्वामी दुसरी काही मनाने त्या माडासारखी झाला. गकळी पडलेला सर्व वृक्षांत त्याने बापकोट्टा सांगितल्या. सर्वना फार वाईट वाटले. सर्वेच्छेत मनुजदत्त खांचा एक चापरी होता. त्याला गोविंदस्वामीच्या कुडुवाची दया अली व तो त्यांना घेऊन काहीच्या बाजूला एका हातेवाइकाच्यावरील गेला. तेथे त्याने गोविंदस्वामीच्या कुडुवाची राहण्य व जेवणाची व्यवस्था करून दिली.

त्यानेच जिव्येक वरें कोटली. गोविंदस्वामीला मोठा मुलगा अशोकदत्त जेदपत्तन पारंगत झाला. विवेकगंधर म्हाला. पत्तन भरते मळगाळा सावेत अर्जाच निघता होना.

दुसऱ्या दिवाळीला काजीचा राजा प्रताप काऱ्यावडे मळगुट्ट वरून आला व एकेकाधिक मलविधान्या हेतूने दुसऱ्या देशांतले मल घेत असत. त्याबरोबरीला मल जमा होऊ लागले. कुल्याने यामने मल कोठे व दक्षिणेकडील एका पहिले-इताने ठेवत सर्व पहिल्यानांना निघले. ते तेव्हा मनुजदत्त राजाकडे गेला व म्हणाला—“मलव्याने गोविंद एक नरगा मल आहे व तो या दक्षिणेकडील पहिल्यानाला कुल्याने जमवत करायला तयार आहे. राजाने त्याला कोठे ठेवें व कुल्याचे सत्त्वना ठरला. अशोकदत्ताने पथ निनिटान त्या पहिल्यानाची पाठ वनिटीला लाविली व अजिंक्य पद मिळविले. राजाने त्याचा सरकार केला व त्याला आपला मुख्य अंगरक्षक म्हणून नेमवें.

एकदा राजा राजाच्या वेळी कोटेंतरी जाऊन घन घेत असतां स्मशानांनून

“पाणी!” “पणी या!” असा आवाज कित्येकदा त्याच्या कानीं पडला. राजाने आपल्या तोंडागंता सांगितले की जाऊन त्या जिजाव्याला पाणी आ. पथ स्मशानांत राजाच्या वेळी पाऊल टाकण्याची कोणाला हिमत होईना. परंतु अशोकदत्त जायला तयार झाला. तो पाणी घेऊन गेला. काम असल्यामुळे राजा त्याची पाठ पडत थांबला नाही व राजवाड्यांत निघून गेला.

काळंखी राज होनी. भेतें जळत होती. अशोकदत्त ओरडून विचारित होता, “कोण

बाप मुलाला रागावून लागू लागला “ना जाऊ! नको रे बाबा, ती तर चिया आहे! तेथे घुनें अरातत!”

“भुलें काय करलात आपल्याला! सला घेऊन चला तिकडे!” विजयदत्तने म्हटलेला.

शेतरी ताडलाजानें गोविंदस्वामी मुखला चित्तेजवळ घेऊन गेला. त्याला थेंदी कमी झाल्यासारखें वाटू लागले. त्याला चित्त कांही गोल वस्तु जळत असलेली दिसली. त्याने बापाला विचारलें “ते गोल चेडू तारसैं काय दिसतें जेहे बाबा?”

तोंडापरून इतका उंच माझा हात पांचन नाही." ती खी म्हणाली.

माझ्या पाठीवर चढ आणि पाऊ त्याला पाणी." असे सांगून अशोक वाकून उभा राहिला. ती खी त्याच्या पाठीवर चढून खी गेताली. परंतु अंगावर आणि जमिनीवर स्पर्शाने थेंबे स्पर्श पडे त्याच्यावर. अशोक दयाळा भावार्थ काढले. ती वर भाहे लायला. तेव्हा त्याला हे पाहून जमिनीवर भावार्थ काढले की ती खी त्या माणसाचे मांस कापून खात आहे.

अशोकदत्तला आता संशय उरला नाही. ती एक अलीन अलगाव. तिला धरून जापरून दार कळण्यासाठी त्याने तिचे हातही पाय धरले. पण ती आकाशात चढून गेली व अंतर्धान पावली. अशोकदत्तच्या आतांत तिच्या प्रायांतली एक पित्राण मात्र राहून गेली.

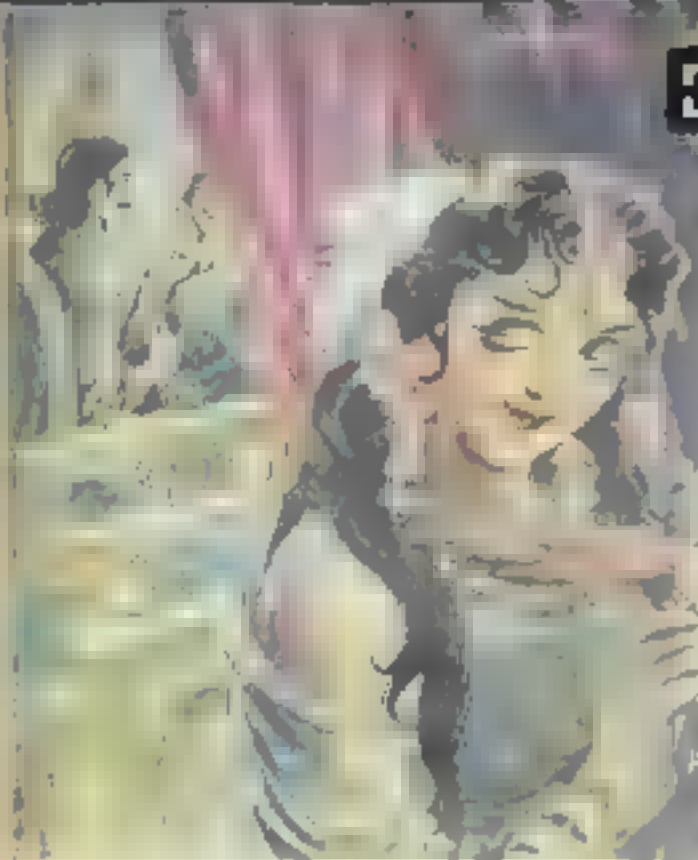
अशोकदत्त नव्हित होऊन पित्राण घेऊन घरी गेला. दुसऱ्यादिवशी सकाळी राजाकडे जाऊन त्याने ते पित्राण राजाच्या जाळ्यातले व त्याने राजा ने काही पाहिले ते निवेदन केले.

अशोकदत्ताने शीर्ष व साहस पाहून राजाची मजी बसली होतीच. परंतु आता

पाणी मागत होतं!" त्याला एक भासली आवाज ऐकू आला "मी!" त्या वायूने ती आवाज ऐकू आला अशोक त्या दिशेला गेला. त्याच्या समोर एक वृक्ष सुट्यावर लटकत असलेला दिसला. जवळ एक सुंदर खी लटकत पडलेली दिसली. त्याने तिला विचारले—"कोण तू?"

"मी त्यांची वायवी आहे. त्यांचा मरण आले तर त्यांच्याबरोबर नी देहात चित्तेंत उडी घेईन. त्यांचा जीव अतुन गेला नाही. त्यांना तूही लागली आहे. मी पाणी घेऊन आले आहे. पण त्यांच्या

ते पैजण पाहून व आपल्या अंगरक्षकाचा पराक्रम पाहून राजा कायच म्हणू शाला.

राजाने ते पैजण महाराजांच्या दायबिंदे व अशोकदत्ताने ते आपल्याचे सांगितले. अशा पराक्रमी तरुणाशी राजकन्येचे लग्न करून घ्यावे असे मला वाटत आहे असे देखील राजा म्हणाला "आपल्या अंगलेखेला याच्याहून सुंदर व दूर पनि आपल्या कोठून मिळणार ?"

ते ऐकून राणी मस्त करून म्हणाली—
"मी आजपर्यंत महाराजांजवळ ही गोष्ट सांगितली नव्हती. अंगलेखेने पण अशोक-

दत्ताच मनात वसले आहे. मला तिच्या मैत्रिणीकडून ही गोष्ट कळली आहे. तेव्हापासून ती गोष्ट महाराजांच्या काबळी घालावी म्हणून मी संधी पहात होते. आज ती योग आली."

राजाने अशोकदत्त व राजकन्या अंगलेखा यांचा समागम एका गमुडतविर पुरा केला.

३

एकदा राणीने अशोकदत्ताने आपलेले पैजण दाखवून म्हटले—
"हे पैजण तू जगातले दिव्य नाही. आपल्या सोनारानी शिकवून करून पाहिली. पण कामा तसे पडविणे शक्य शकले नाही. त्यात असलेले तारे व माणिक्ये या जगात मिळत नाहीत. तेव्हा जेथून हे पैजण मिळाले तेथेच त्याच्या जोडीचे दुसरे असणार ते आपण यायला जायला सांगायचे."

राजा विचारांत पडला. पण अशोकदत्त म्हणाला—
"त्याच्या जोडीचे पैजण आपण देण्याची जबाबदारी मी घेतो."

जावई त्या प्रयत्नांत स्वतःचा जीव धोक्यांत घालील या भीतीने राजा म्हणाला—

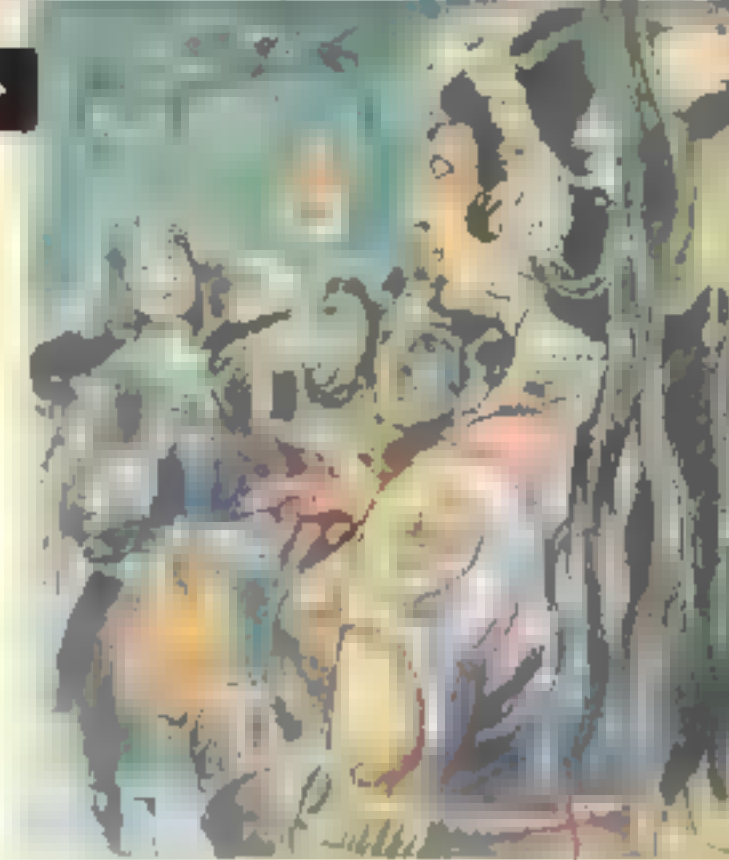
"काय जबाब आहे त्या पैजणाची ! नाही मिळाले तर नाही. त्यांत असे मोठे विघडले काय !" पण अशोकदत्ताने त्याचे ऐकले नाही.

ते पैजण कृष्णचतुर्दशीच्या दिवशी समानांत रात्री मिळाले होणे. अशोकदत्त त्याच दिवशी रात्री समानांत श्री श्री भेटेल असा विचार करून निघाला. नरमांसाची चटक लागलेल्या जखिणीला धरण्यासाठी नरमांसाचाच मोह नित्य दाखविला पाहिजे या विचाराने तो लोथळत असलेला एका भेत पाहून पैजण "नरमांस ! " "नरमांस ! " असा ओरडत समानाभर हिंडला.

एक सी येऊन त्याला म्हणाली—
"कायच आहे ?" ती तिच्यावरंगवर गेली. एका छात्रासाठी एक अप्सरा उभी होती. तिने त्याला विचारले—
"नरमांस केवढ्याला देई ?"

अशोकदत्ताने पैजण दाखवून विचारले—
"या पैजणाच्या जोडीचे दुसरे मिळाले तर देईन नरमांस !"

"माझ्याजवळ त्याच्या जोडीचे पैजण आहे. तू दाखविलेस ते माझेच. मी बघ पाहून आले आहे. म्हणून तू मला

ओळखले नाहीस ! " मला नरमांसाची गरज नाही. मी आगेन ते केलेस तर तुला हे पैजण पण मिळेल." ती अप्सरा स्मित करून म्हणाली.

"बोले, काय करावचे असेल ते मी करायला तयार आहे." अशोकदत्त म्हणाला.

"हिमालय पर्वतांत त्रिवेद नांवाचे एक नगर आहे. तेथे महावीर नांवाचा राक्षस रहात असे. मी त्याची बायको, आमचा तूर्तचा राजा कपालम्फोट याच्याशी युद्ध करीत असता तो मरण पावला. नंतर कपालम्फोटाने ते नगर माझ्या म्याचीन केले.

नेला नला कहत नसरे कमल बाणध्यास
नसार जाया. पण राजाला ने नको भेजे.
तो म्हणायो "भाऊय मने तू काळसावर
कमल चढाविल्यासो गरज नाही."

रण अशोकचर घड्याला पेटल्या. पुढील
कृष्ण चतुर्दशीच्या दिवशी रात्री काळोख
पडल्यावर राजकुमारी शायली अमना ती
कोंणाला मागिनल्याशिवाय राक्षवाक्यानांतर
पडला व सरळ स्मझनांत गेली. तें
बडाग्या झाडाखाली त्याची गळम जातीची
सामू बसली होती. आवधाना पाहून ती
उठून उभी राहली. ती त्याच्या आकाश
मार्गे हिमालय पर्वनांतील आपल्या राजपानींत
वेडून गेली. ती कोणत्या कामानाही
स्मझनांत आला होता ते देखील तिने
त्याला विचारले नव्हते. राक्षमकुमारीला

आनंद झाला की तिचा पति तिच्या
मेढ्यामादी आला. लक्षोकरून आपल्या
राक्षमपतीबरोबर काही दिवस आपल्या
सामुखाडीस राहिला. एक दिवशी तो
आपल्या राक्षम राणीला शरणावी "मला
आणली एका मुमूर्षुपमळाची गरज आहे."

"माझ्याकडून एकाच होते. आणली
तुमचे कोडून आणू शक. आपला राजा
कपालमळाट वने ते कबल दिले होते.
त्याच्या परोबरीन ही कळते आहेत. पण
या कळकळांना हात लावण्याची सांपाची
हाती नाही." सामू मनाली.

"काढे जादे तो नकाच राक्षस राजा!
मी स्वतः जाऊन घेऊन येतां कळकळ पाहून
पहातं मला क्षीण अवस्थेत ते." अशोकचर
म्हणाला.

"जे तुला अजय नाही. त्या त्यावाने
राक्षम राक्षसियन राखून करील उमंगत." त्याची सामू म्हणाला.

परंतु अशोकचरने तिच्या बेवक्याकडे
दुर्लक्ष केले व म्हणाला "शाय काढेल ते
साले तरी चालेल. मी तो नकाच पाहणान
व एक कराळ आणणार." गेल्या त्याच्या
सामूने भीतभीतच दुर्लक्ष त्याला तो नकाच

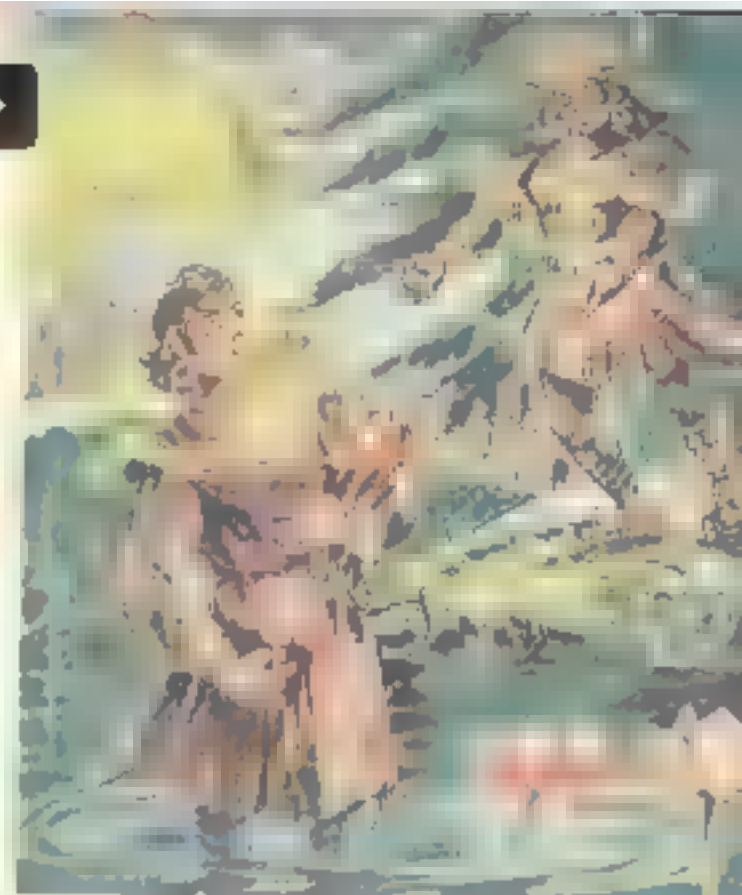

दाखविण्या. तो नकाच एका उंच पर्वतावर
होता. त्यात राक्षसाधि कमळे होती. सर्व
सोन्याची. त्याने एक कमळ मोडण्यासाठी
हात पातल्याबरोबर अथवा राक्षमानी त्याला
अडविले.

अशोकचरने आपल्या तळवरीने त्यापेक्षा
अनेकाना जमिनीवर लावविले. काही
पावकून पळत कळकळसाठी राजाकडे पावत
गेली. ते एकदा कळकळसाठी स्वतः आला.
अशोकचरला दुरूनच पाहून त्याला हाडून
तो ओरडला-"जे हा नर माझा मोठा भाऊ
अशोकचर! हा जेथे कला त्याला ती
त्याने हातातली तळवारी व इतर जेथे वर
फेडून दिली व त्याने वेडून अशोकचरच्या
पायाला मारली."

"कोण तुम्हाला हे सर्व काय सांगे."
अशोकचरने चकित होऊन त्याला विचारले.

"मी तुला एकदा भाऊ विचकट. तुम्हाला
आपल्या स्वतःचे तो लाडक्याने सादलित आहे.
पण तो तुला ओळखले. तुम्हाला किती
मोठा झाला आहेत. तुम्हाला शिष्य व साहस
पाहून मला कौतुक वाटले. आपला भाऊ
इतका पराक्रमी आहे हे पाहून माझ्या मनाचे
समाधान झाले.

"तुला आठवत असेल तुम्हाला मला
हे राक्षस रूप मिळाले. मी अमशानांत जळत
असलेल्या एका प्रेताने बघतोला. उंचकल्या-
परोबर ती पुढली व तिच्यांतून तिथालेच्या
दोन पक्षांच्या स्पर्शाने कपालमळाट राक्षस
आली. मला आपले पूर्ववृत्त आजपावेना
आठवले नाही. परंतु तुला राक्षस्याबरोबर
सर्व आठवले व पुन्हा पूर्ववृत्त त्याबरोबर आहे,
बघ." त्याप्रमाणे स्वरोवरच त्याला अनुपम रूप
मिळाले. दोघे भाऊ प्रेमाने कडकडून भेटले.

नंतर दोघे अशोकचरच्या राक्षम पतीच्या
माहेरी गेले. अशोकचरने आपल्या राक्षस

सकृदा निराप केरला व मृणाला -- "आनां
आम्ही दोघे भाऊ आपल्या घरी जातो.
कित्येक वर्षांनी मला मज्जा भाऊला भाऊ
भेटला. आ मीसुल मी लुमच्या मुल्लेला दण
बरोबर नेल आहे."

गङ्गा नदी नैवेद्यं च
 कर्माणां तद्भाजनं तद्भाजनं कर्माणां तद्भाजनं
 गोविन्द-पानीयं च भाजनं च भाजनं च भाजनं
 वदन्ति न भद्रम्, कर्माणां तद्भाजनं तद्भाजनं
 भद्रम् भद्रम् भद्रम् भद्रम् भद्रम् भद्रम् भद्रम्
 भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं
 भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं
 भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं
 भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं भाजनं

विजयवर्धनचक्र मोडी प्यानी व शेवत
 साजामच्या लोकांनी प्याच्या राक्षस जनांतल्या
 प्रसुभवाच्या मोडी मेल्ल्या. अर्धव मोडी
 अर्धभूष व विजयवर्धन चक्र.

क्राप महाराजांना शंभई वस्त आल्यावे
 वर्तमान कळले. ते महाराजांसह भेटायला
 गेले. दोघांनी भयानक दुष्टाच्या पनाक्रमानी
 व विनयकृत्यांच्या मध्यम जीवनातली मोठ
 पोकळी आणि मोठाच वेद पाहले. मग
 आपल्या संतयांक मरवाच्या वेळी ते
 पति वस्त अन्वयेने हळू थोड्या मात्रानादीक
 यण हायसे पाहले व आनंद झाला.

राजाणा एकदा राय नोन्याची अर्पणा
कमळे घिळीली. राजाने इतर देवतांना
कडूनही देवांना पण. एक नोन्याचे कमळ
बगविते. इतकेचो कमळे जेने देवाला
घातिला.

विजयदत्त गजपति स्वामी सोमनाथ
स्वामी.

अथोक्तमर्थं पुराणं सांग्रह्यं त्वात्रा
तांश्च पञ्चाङ्गा सद्विभाजितं सुभाषितं मेले.

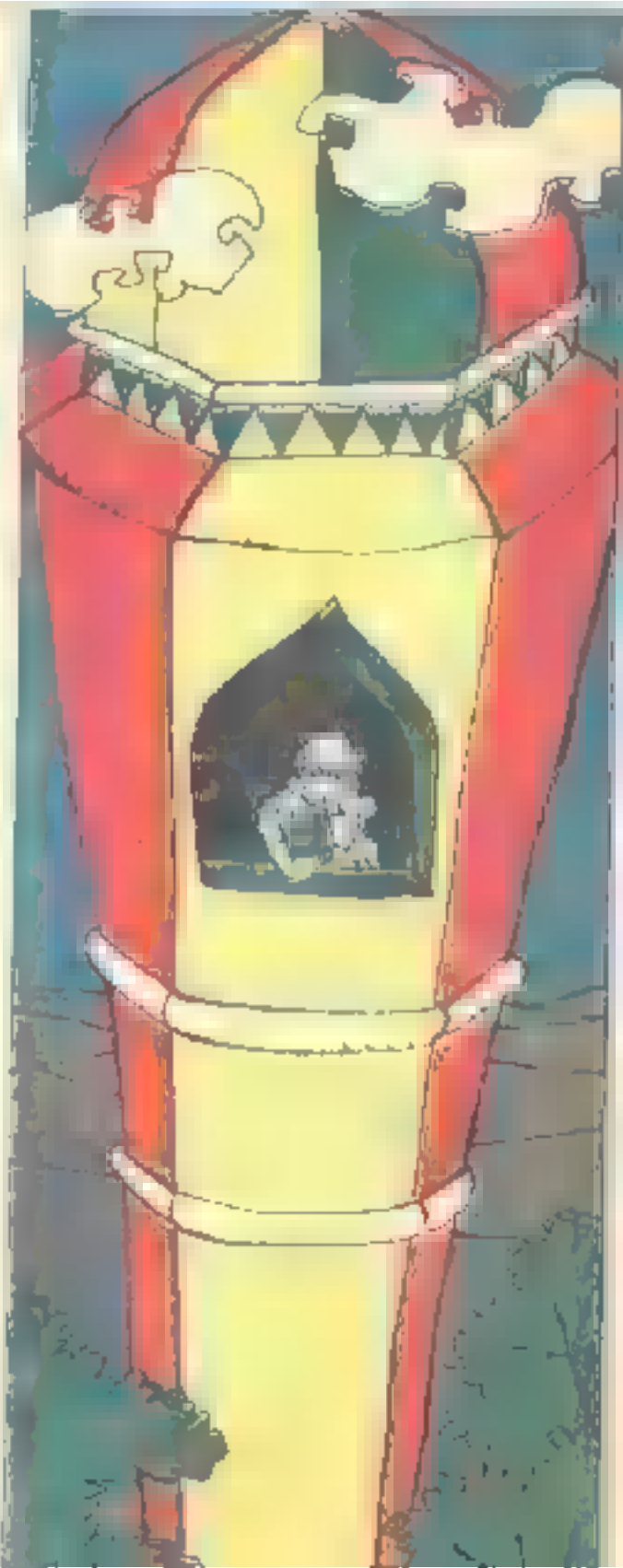

महिका जादुगरीण

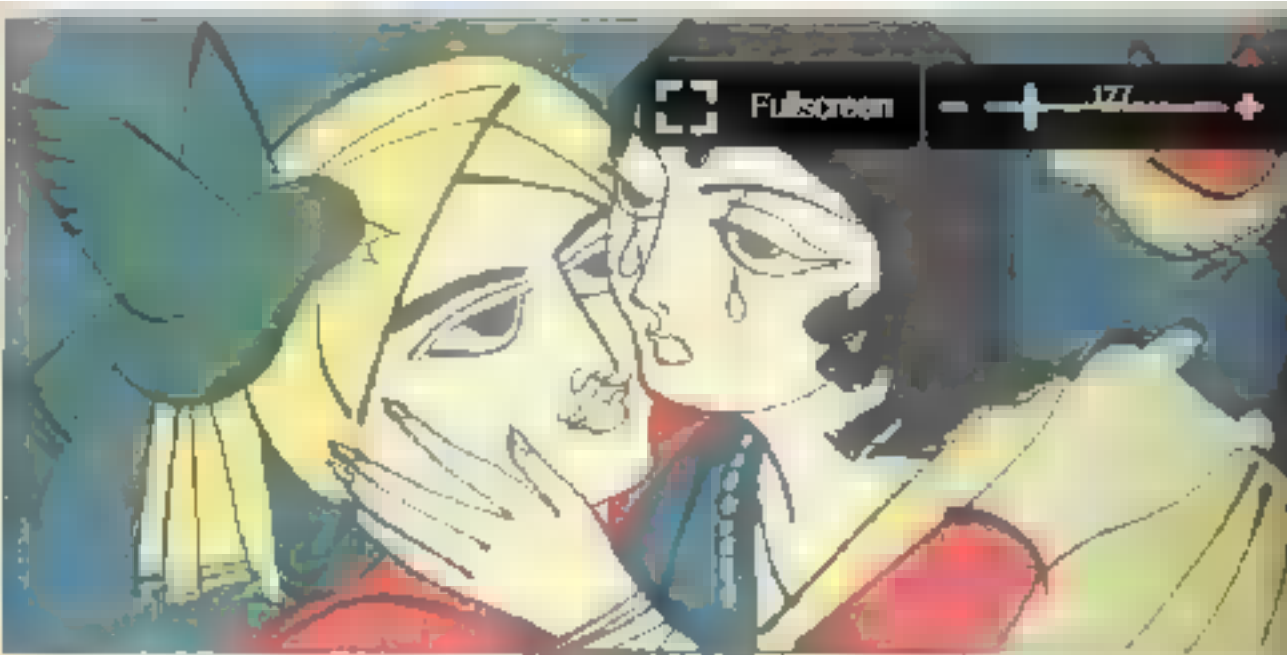
प्रश्न १०६ गरीब कृषक रहाने होनी चाहिए।
 उत्तर १०६ गरीब कृषक रहाने होनी चाहिए।
 प्रश्न १०७ गरीब कृषक रहाने होनी चाहिए।

सुनदा त्या सारिकाच्या व सारिका ही दुर्लभापासून
 वगैरे अति सोप्या वगैरे त्या सारिका सांगताना,
 ती अति सोप्या वगैरे तीही वगैरे सारिका
 वगैरे वगैरे तीही वगैरे तीही वगैरे
 वगैरे वगैरे तीही वगैरे तीही वगैरे

१. राजस्थान में सबसे बड़ा मुसलमान जनजाति का नाम है -
 २. राजस्थान में सबसे बड़ा मुसलमान जनजाति का नाम है -
 ३. राजस्थान में सबसे बड़ा मुसलमान जनजाति का नाम है -

[illegible]

एवढ्या वावुरावणी वेग आलो न तिने राजकुमाराला पाहला तेव्हा पुढावर अजून गीतीचे कापून टाकले व तिच्या कानांत गावले.

गोवाळा राजकुमार पथे काठा दिवाला रात्रीत पाहिले. त्याला कोठून कोणो इदयाला पीळ पावल्याचे माणी म्हणता असल्याचा आस्वाद ऐत. त्याच्या तोंडातून थोडक्या गोरीत होतो ते माणो म्हणण्यात. आपल्या आवकतेचे कुण पाहून तिच्या राज्यांतून अच्युतच आहे. त्याच्या अर्धुने पाचो राजकुमाराला गोवाळा रम्या करताना पाहून तोच विस्मयित झाले.

गोरी व राजकुमार यांना विनायकाला व दोघां मजगतीं राहु घेऊन, तिच्या मजगतीं आहे मजगतींना ते पाहून जो आनंद आला तो काय म्हणता?

जांघ्याचे भूत

त्रिकमार्कांत तड मोडला नाही. आधावरून येत काढून वेकत (जाने लांधावर दाखले आणि स्मशनाकडे निघारा). तेव्हा पेंतांतील वेनाळ त्याला म्हणाला--"गता, राजाच्या वेळात तुं तोंडे काढ मोर्जात पाडेस. पण तुला अचो पाळण्यादेखील कुठ्याहून कमी न जाल्या. माणसाच्या पत्नी पाळण्याची अवयता आहे. ही मोष्ट पटाधी म्हणून मी तुला कुमारवर्माची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून त्याने गोष्ट सांगायला न्हात केली.

कुमारवर्मा अवंती नगराचा राठमार होता. एक कुलांत घराण्यांत तो जन्मला होता. पणतु त्याच्या आईवडिलांनी श्रीमंतीची एट दाखविण्यांत व दान धर्म करण्यांत जखल होत नव्हते ते सर्व खर्च करून टाकले.

वेताळाच्या गोष्टी

मुलाचे लस श्रीमंत घराण्यांत करून दिल्यास पुन्हा आपला बंदेजाव कायम राहील. हेतूने आर्देवडिलांनी कुमारवर्मांना एका कोळ्याधीशाच्या मुलीशी करून देण्याचे ठरविले. मुलगी रंगा रूपांने चांगली नव्हती. म्हणून तिच्या बापांने पाण्यासारखा पैसा खर्च करून हा संबंध जुळवून आणला होता.

परंतु कुमारवर्मांना पैशाचा लोभ नव्हता. स्वताच्या पायावर उभा राहून वायुप्य घालविण्याची त्याची तयारी होती. म्हणून त्याने या संबंधाला नकार दिला. बापलेकांचे या भोष्टीकर मांडण झाले व बापांने मुलाला

घराबाहेर काढले. कुमारवर्मा जग मोंठे आहेत. लक्ष मारीत तेथे पाणी काढीत असं मनाशी निश्चय करून घराबाहेर पडला.

कुमारवर्मा कांही दिवस उज्जयिनी येथे राहून नंतर उमरावतीला जाण्यासाठी निघाला. त्याच दिवशी धनगुप्त नांवाचा उज्जयिनीच्या एका व्यापाऱ्याचा मुलगा देवील उमरावतीला जाण्यासाठी नगराबाहेर दोघांनी गांठ पडली. दोघे घोड्यावर बसून जात होते. धनगुप्त आपल्या व्यापारमार्गेच स्थापारध्यांत पडला. त्याच्या आपल्या गांवाबाहेरचे जग माहीत नव्हते व व्यापाराशिवाय इतर कोणता धंद्यापण तो नव्हता. नवीन अनोळखी माणसाशी ओळख करून घेण्यासाठी कामे बोलवे, कामे बोलवे हे त्याला कळत नव्हते. परंतु कुमारवर्मांचा स्वभाव अगदी निराळा होता. तो बोलण्यांत चतुर होता. म्हणून त्याने धनगुप्तशी लवकर चांगली ओळख करून घेतली. परमरांच्या चालू असल्या कुमारवर्मांना धनगुप्त उमरावतीला कां जात आहे हे कळायला वेळ लागला नाही.

धनगुप्त याचा विचार लक्षाच्या वावतीत कुमारवर्मांसारखा नव्हता. बापांने त्याचे

लक्ष उमरावतीच्या कोंड्याधिशाच्या मुलीशी ठरविले होते. बरबट पक्षांनी पक्षोपजीव तो संबंध जुळवून आणला होता. असे ठरले की नवऱ्यामुलीबरोबर इतके लक्ष रुपये तिच्या सातरी पाटवून देण्यांत यावेत. नवरा मुलगा व नवरी मुलगी दोघांनी परमरांस भेटावे. नंतर मुहूर्त ठरवून लग्नसमारंभ करावा. म्हणून धनगुप्त भावी सासुरवाडच्या गांधी निघाला होता.

ते ऐकून कुमारवर्मांनी चकित होऊन विचारले—“हे बरोबर आहे की मुलीकडून लक्षावधि रुपये येणार पण समज, नव्हते. त्यामुळे प्रवास सुखाचा साळा.

ती कुरूप निघाली तर तू तिच्याशी लग्नाला तयार होशील का! तिच्या बरोबरच तर तुला सारे आमुष्य घालवावे लागणार!”

“मुळीठी ठीक आहे. एखादे वैगुण्य असलेलं लक्षांत काय! सर्वत्र गुण एकत्र कोठे मिळतात का! काम भागवून ध्यावेच लागते.” धनगुप्त म्हणाला.

कुमारवर्मा बरोबर आल्याचा धनगुप्ताचा फायदाच घाला. कारण जरीत विचार-पूस सोब धरून वेण्यांत तो पटाईत होता. पण धनगुप्ताला ते सर्व कांही पण समज, नव्हते. त्यामुळे प्रवास सुखाचा साळा.

दोघे फाटीं दिवस प्रवास केल्यावर उमरावती येथे पोचले. भक्ताधाने जन्मात कधी दुसरे शहर पाहिले नव्हते. कुमारने देखील पाहिले नव्हते. परंतु तो गांव परकें म्हणून घाबरला मात्र नाही.

“अरे बाबा! आतां तर काळोख पडू लागला आहे. या रात्रीच्या वेळीं सुद्धे सासुरवाड फोडून सांपडणार! आजची रात्र कांटे तरी धर्मशालेत काढ. उगाडल्यावर जा हुडकायला.” कुमारबमाने त्याला मला दिला. धनगुप्त नगरांतला मजबजाट पाहूनच थोडा घाबरला होता. म्हणून त्याला

कुमारबमानेचा मला प्रसन्न पडला. तो कुमारबमाने बरोबर धर्मशालेत गेला. पण ती धर्मशाला गगन वाडा असावा असे मातले.

ती एक खानावळ होती. कुमारबमाने खानावळीच्या मालकाला सांगून दोघांसाठी दोन निरनिराळ्या खोल्या ठरवून घेतल्या. उत्तम जेवणाची व्यवस्था करण्यास सांगितले.

खानावळीच्या मालकाने पाहिले की कोणी तरी वडे प्रस्थ दिसत आहे म्हणून पंचपक्कासाठी भोजन तयार करविले. धनगुप्त जेवणाला बसला. मागचा पुढचा कांही एक विचार न करता त्याने पक्कांतर खूप हात धारला. रात्री पोट दुखू लागले. जोप लागली नाही. पोट इतकें दुखू लागले की त्याने खानावळवाल्याला जमिं करून वैद्याला बोलाविले. वैद्याने गाडी पाहिली व पोट तपासले व म्हणाला “हा बुना बाजार दिमता आहे. नाम्त जेवणाला नका होतें. त्याला कोणी नानेवाईक असेल तर त्याला लवकर बोलवून घ्यात. खानावळवाल्याने कुमारबमानेला जमिं केले व धनगुप्तच्या खोलीत बोलवून घेऊन आला. मग उच ऐकून त्याला फार वाईट वाटले.

“उगाड्यापूर्वी माझी श्रद्धा बुधारेली नाही तर माधवगुप्त याच्याकडे जाऊन मी येथे असल्याची बातमी दे. ~~आज~~ मी आज उद्यां येईन असे त्यांचा कळविले होते. ते काळजी करतील. नेच मला माझ्या गांवा पंचवितीत.” धनगुप्त म्हणाला.

दुर्दैवाने उगाड्यापूर्वीन धनगुप्तचे प्राणोत्क्रमण झाले. दुपारो दहमविधि वगैरे करण्याचे ठरवून उगाड्यांतून कुमारबमाने माधवगुप्तच्या शोधार्थ निघाला.

माधवगुप्तला व त्याच्या घरच्या लोकांना वाटले की धनगुप्तच आला आहे. आतां

त्याच्या नकाशाची वावपळ व गर्दी इतकी केली की धनगुप्तच्या मृत्यूची वार्ता देण्यास सवडच मिळाली नाही.

“काळ रात्री तुमची वाट पाहिली आम्ही!” माधवगुप्त म्हणाला.

कुमारबमाने त्यांचा तो उत्साह आनंद पाहिला व ती शोकवार्ता त्यांना न देण्याचे मनाशी ठरविले. एक अपूर्व अनुभव त्याला सहजी मिळत होता त्याचा उपयोग ~~त्याच्या~~ घेण्याचा मोठ्ठा भावरेना. म्हणून स्वतःच धनगुप्त असल्याचे दाखवून तो बोलू लागला. म्हणाला—“हा, रात्र फार झाली पाचायला.

म्हणून एका धर्मशालेत उतरलो होतो.”
नवऱ्यामुलाचे रूप पाहून माधवगुप्ताच्या कुटुंबातील सर्व लोकांना आनंद झाला. पण त्यांच्यापैकी एका मरुणाचा चेहरा पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. त्याच्या लोडावर राग झळकत होता.

त्या तरुणाचे नांव वज्रपाल असे होते. तो माधवगुप्त याचा दूरचा नातेवाईक होता. घरची गरीबी होती. उमरावतीच्या राजाच्या पदरी तो एक सामान्य सैनिक म्हणून नोकरी करित होता. तो गरीब नसता तर माधवगुप्ताने त्याच्याशीच आपल्या मुलीचे लग्न

करून दिले असते. परंतु आपली लाडकी मुलगी कल्याणी श्रीमंताच्या घरी पहावी या विचारातून त्याने दूरचा संबंध तोडण्याचे मनोरी ठरविले होते.

वज्रपाल कुमारवमाला एका रात्रीला बोलावून म्हणाला—“तुझ्या जवळ तक्रार दिसते आहे मला. पण कधी उपयोग केला आहेस का त्या तक्रारीचा?”

“तुला तें पाहायचेच असेल नर पहा. पण कधी व कोठे.” कुमारवमाने विचारले.

“या आंगीत जेवणानंतर!” वज्रपाल म्हणाला.

“परंतु माझ्यावर तुला एवढा राग येण्याचे कारण काय मला नाही कळले.” कुमारवमाने विचारले.

“तुला माझ्याविषयी माहिती असली नर कल्याणीशी विवाह करण्यासाठी इतक्या दुष्मन तू कदाचित् मलादेखील नसताना.” वज्रपाल म्हणाला.

त्याच वेळी माधवगुप्त आला व म्हणाला—
“थोड्या वेळाने जेवायला वग्न. तोपर्यंत मी कल्याणीला पाठवून देतो. तिच्याशी दोरत वरग शोडा वेळ. मी भटजोंकडे निरोप पाठविला आहे. दुपारपर्यंत ते येतील.”

त्यानंतर काही वेळाने कल्याणी आली. कुमारवमा व ती दोघेच तेथे होती. आपल्या गावी पतीसमोर बोलायला व दयायला एक नव्हेचा तो संकोच व राज वाटणे साहजिक असते ते कल्याणीत दिसले नाही.

“तुझ्या रूपाचे वर्णन मी ऐकले होते. पण त्याहून...” कुमारवमा म्हणाला.

“माझ्या रूपाची गोष्ट तुम्हाला कशाळा हवी? माझ्या बापाकडून काय त्याच्याकडे वानी लांब सादी आली आहे पूर्वीच.” कल्याणी म्हणाली.

“तर मग लग्न झाले तर आपला संसार सुखाचा कसा होणार?” कुमारवमाने विचारले.

“मी अगदी तेच म्हणते. परस्परांवर प्रेम असल्याशिवाय लग्नाच्या गोष्टी कुकट!” कल्याणी म्हणाली.

जेवणे आटोपल्यावर कुमारवमा बागेत वज्रपालाशी हस्तपुझाळा तयार होऊन निघाला. अर्थात ती गोष्ट माधवगुप्ताला काय माहीत असणार? तो त्याला म्हणाला

“पहा, भटजी आलेले आहेत. साखरपुडा वगैरे घेतलेला बरा!”

“हीक ! भी येता जरा बागेत हिंडून”
असें बोलत तो निघून गेला. बागेत त्यानें
प्रवेश केला, पण त्याला वज्रपाल दिसला
नाही. म्हणून तो परतला. फाटकाला कुठ्या
लागलेले पाझर त्याला आश्चर्य वाटलें.

नितक्यांत पाठी मागून वज्रपालचा
आवाज त्याला ऐकू आला “तुला फाटक
उघडें अमेन्स अमें वाटले हाय, पळपुत्र्या !”

“तूं इतका मूर्ख जमशील असें नव्हतें
वाटलें मला ! मी स्वतः बागेत आलों व
तुझ्या भीतीनें परत फिरलो अमें वाटलें होय
तुला ! म्हणून तूं कुठस लावून ठेवले होतेस

माहीं का ! तर मग ये तुझी खोट बोडलीच
पाहिजे !” अमें सांगून त्यानें तलवार
उपसली.

वज्रपालनें पण आपली तलवार उपसली.
हाचर्चें द्वंद्व नुरू झालें “तलवार धरण्याचें
देखील कळत नसत ! तूं कोणत्या जोरावर
द्वंद्वपुढाला आव्हान केलेस हें माहीं कळलें
मला.” सांगून एक बार कळत त्याला
वर्मानें वज्रपालच्या हातांतली तलवार खाली
पाडली व ती उचलून घेतली.

“माझी तलवार परत कर !”

वज्रपाल.

“तुला तलवार धरण्याचा अर्थ
तुझ्याशीं युद्ध चालू ठेवणें. तुला स्वतःचा
जीव वाचावा अमें वाटत असेल नर निमृष्टणें
नास लागू यापल्याहुन जामन भितम्या
लोकांना द्वंद्वपुढाला आव्हान कर
कुमारवर्मा म्हणाला.

नितक्यांत पाठीमागून कल्याणीचा
आवाज त्याला ऐकू आला—“काय झालें ?
काय झालें ?” तिनें सर्व पाहिलें होतें.
तिला वाटत होतें की तिच्या पियकराच्या
हातां कुमारवर्माचा वध होईल. कुमारवर्मानें
वज्रपालाची तलवार तिच्या हातांत देत

म्हणजे—“ही तस्वारी सजवून कारण ही तस्वारी हजरामा घमेलीची पटविण्या-ऐवजी आपल्या गळकालान पाठ्यामची.” असें रागून तो निघून गेला. तो नाथद-गुमास म्हणाला “मी ज्या कामासाठी आले होते ती जाले. आतां मी येतो.”

नाथदगुम चकित होऊन विचारले लागला “परंतु अजून साकरपुडा वगैरे तर काहीच झाले नाही. मद्यही वज्र पहात बसले आहे.”

“होय! परंतु त्याहून जास्त आणखी एक जरूरी काम आहे. आणखी क्षणभराने

रहून आहे. म्हणून मला गेले पाहिजे!” कुमारवर्मा म्हणाला.

“हे तुम्हासारखे अनुभूत बोलता!” नाथदगुमने विचारले.

“वेळपासारखे नाही. खरे! राजा पंचपक्षाचावर टात मारल्यावर पोटांत दुखू लागले. राजांचे हे जग सोडून निघून गेलो. आणखी शोक नेहाने मला रहन संस्कार आहे. माझा विचार तो कसा काय होणार?” कुमारवर्मा म्हणाला.

असें सांगून कुमारवर्मा निघून गेला. सवे चकित होऊन त्याच्यापुढे पडला असें म्हणते.

नंतर काही वेळाने नाथदगुमाने नोकरीना पाठवून नरपाटी केली तेव्हा त्याच्या पळले की राजांचे एक स्वानाकळीत आले त्याच्या-मुळे धनगुम नाथदगुमा एका मरणाचा मृत्यू झाला व त्याचा रहस्यकार दुपारी वरगाभाने आला.

नाथदगुम व त्याच्या कुटुंबातील लोकांना काढले की मला राजा तो धनगुम मृतः नमून त्याचे भव होणे, व त्यांनीं मरनें गुलाबान कळत घेतले.

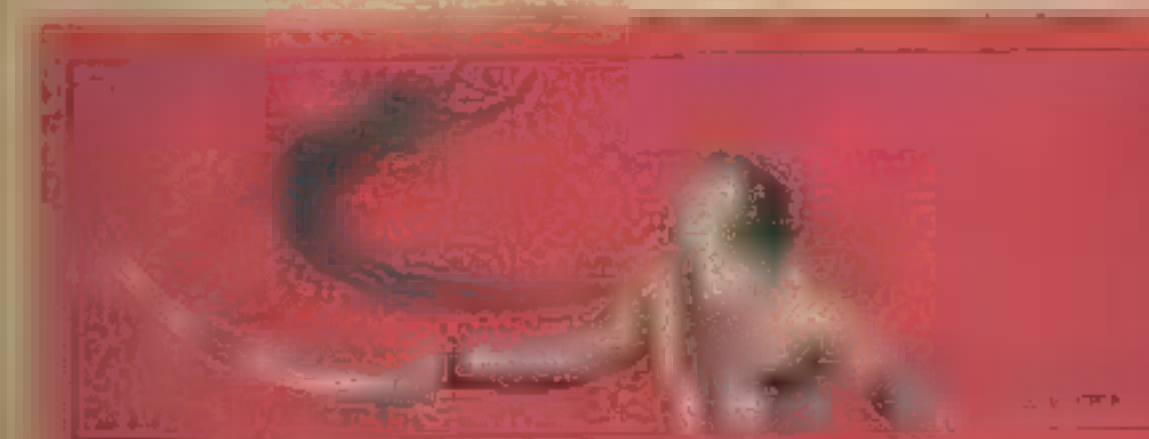
देववर गोंष्ट सांगून वेनाळ म्हणाला— “राजा, मला हे कळत नाही की वेनाच्या

मोठाने नेणाऱ्या धनगुमावर कल्याणांचे पेम न होणे माहविष होते. एका कुमारवर्मा-सारख्या मर्यादीसाठी ती त्याला तयार झाली कळली. मग कुमारवर्माने खरी गोष्ट न सांगून धनगुमाच्या मुताचे सोग कशाक-केले! याचे कारण माहीत असून तु उत्तर दिले नाहीस तर त्याच्या परिणाम तुला माहीत आहेच, तुम्हा दोघांचा शोक झाले होते तुम्हाच शासका सोडून लागलीच.”

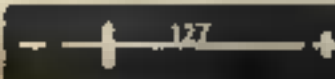
विचारार्थ म्हणाला—“कुमारवर्माने मरी गोष्ट सांगितली नाही तर त्याचे एक नाही, सनेक कारणे आहेत. काहीही गोष्ट टी की ही मरीत होला. तिसरा वाटले असते ना देखील धनगुमाभाने त्या त्याम तयार झाला असावा. तिचे प्रेनदेखीक एका मर्याद मर्याद तस्वारीमन लेले केले आहे. त्या लोकांकु लागला.

ते खेळले होते. दुसरे कारण, त्याला कल्याणांसाठी एक मृत कापल्याची दंड युद्ध करणे कळले. तो त्याला त्याचा अपमानन बाटला. त्याने मुताचे सोग केले त्याकादेखीक एक कारण होते. ते तिसरे कारण, त्याने वरगाभानाचा डंडयुद्धांत भाग्य केलेला पाहून वतपाळ देवदी ती त्याच्याशी लमाना तयार झाली असली. परंतु धनगुमावर पेम करणाऱ्या मुलीशी लमाना जीणता पुरुष तयार होईल. गत होते मर्यादा पयगव झाला असें सांगून ती वरगाभाने त्या कळत मर्यादी होईल मला विचार करून त्याने ते मुताचे सोग केले.”

अजानाहेने मीन संग साच्यागुळे वेनाळ अदृश्य झाले. घाडाच्या फांदीला जाऊन रावी तस्वारीमन लेले केले आहे. त्या लोकांकु लागला.

परोपकारी गोपाळ

लुमाचा सोहोळा किती आनंदाचा असतो.

परंतु मुलींचे जुळवतांना गरिबावर ते संकट येते ते त्यांचे त्यालाच ठाऊक.

एकदा परोपकारी गोपाळ बाजारपेठेच्या गांवी निघाला. वारंतेत एक ओढा पार करून जावे लागले. राण्यांत पाऊळ टाकलाच पायाला काही लागले. म्हणून त्याने वांकून पाण्यातून ती वस्तु काढली. ती एक पिशवी निघाली व त्यात मोहरा होत्या. गाडीतून जात असता पडल्या असतील कोणाच्या तरी. गांवांत जाऊन चवकशी करू व नाही तर पोलीस ठाण्यावर देऊन टाकू असा विचार करून गोपाळने ती पिशवी उचलून घेतली.

पण बाजारपेठेत मोहरांची पिशवी हर-वल्याचे कोणी त्याला सांगितले नाही तो

एका घरांत पाणी प्यायला म्हणून गेला. तेव्हा त्याला वाईचा आवाज ऐकू आला. "तुम्ही विप कशाळा खातां ? मला या मी गेल्यावर काय वाटेल ते करा." गोपाळ ने एकदा आत धावत गेला.

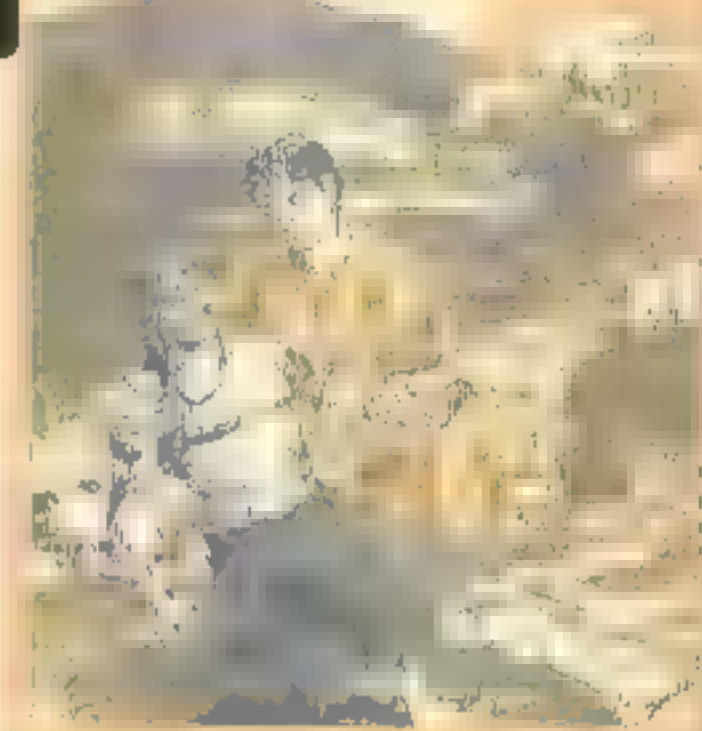
चवकशी करता त्याला कळले की त्या गरिबाला तीन मुली होत्या. हुंडा कमीत कमी २०० मोहरा तरी घाल्या लागणार. नाही दिल्या तर मुलींचे हात पिचले कसे होणार ? हुंडा कोठून घ्यायचा ? म्हणून मुलींचा वाप तो प्रथम सोडविण्यासाठी विप वाणार होता.

"एवढेच ना ? तर मग ही त्या मोहरांची पिशवी. आपल्या मुलींचे लग्न करून टाका !" गोपाळ म्हणाला व त्याने मोहरांची पिशवी दिली.

तो गरीब चकित होऊन विचारले. "कोण तुम्ही ? परोपकारी गोपाळ ?" तो दुसऱ्याच्या मदतीला धावत आल्यात म्हणून विचारले."

"मीच तो गोपाळ !" जने सांगून व त्यांचा निरोप घेऊन गोपाळ आपल्या गांवी निघाला.

कालव्याच्या काठी तो पाचला तेव्हा त्याला जवळच कोणी तरी कशेत असल्याचा आवाज आला. कालव्याच्या काठी 'थ' आवाजाच्या जंगमापाने तो गेल्या तेव्हा त्याला एक मनुष्य वेगळे पडलेला दिसला. त्याच्या डोक्याला जखमा दिसल्या. रक्त वाहात होते. गोपाळ त्याला उचलून घेऊन घालवल्याच्या काठी गेला. त्याच्या डोक्यावर पाणी शिंपवले त्याला त्याने वाई पाणी वाटले. पाणी प्याऊनवावर त्याला हुमारी वाटली. तो म्हणाला-"मी बाजारांत जात होतो, दोघां निघां दुष्टांनी मारहाण केली." गोपाळला तो जमंदेस्त्रीच म्हणाला की त्याचे घर पांच सहा कोसावर आहे. म्हणून गोपाळ त्याला आपल्या घरा घेऊन गेला. वेगळे बोलवून त्याच्या औषध पाण्याची व्यवस्था करून दिली.

तो मनुष्य गोपाळजवळ लोटं बोलला होता. त्यानिबशी एक सावकार बाजार पेटेवून परत येत होता. त्याने बाजार पेटेतल्या व्यापाऱ्यांकडून जी वेगळे होती ती चमूळ करून घेतली होती व तो आपल्या एका नोकरासह परत येत असतां, तिघां चोरांनी त्यांना लुबाडण्यासाठी मारहाण केली. नोकराने एका चोराला खूप चोप दिला. तो एक जारां वेष्टुद्ध होऊन पडला. त्याचे साथी पकून गेले होते.

ती मारामारी झाली त्या गडबडीत एक पिशवी कालव्यांत पडली व तीच गोपाळला

सांपडली. त्यावेळीं तो बोर येरात पडलेला होता. गोपाळ परत येत असता त्याच्या कण्ठ्याचा आवाज ऐकून तो त्याच्या मनुष्याला धांवला.

घरी येण्यावर एक पिशवी गहाळ झाल्याची सावकाराच्या लक्षांत आले व त्याने पुन्हा बाजारपेठेत जाऊन एक पिशवी नाहींशी झाल्याची वर्दी टाण्यावर दिली.

दोन तीन दिवसांत एका गरिबाच्या घरी तिघां मुलींची लगेत होत असल्याची बातमी पण कोतवालाला कळली. कोतवालाने त्याला विचारले—“काय रे! तू

उपाशी भरत होतास परवांपर्यंत. आज तिघां मुलींची लगेत करायला इनके रेमे कोठून आले रे? तेव्हा त्याने परावकारी गोपाळकडून त्याला ती पिशवी मिळाल्याची व एका सावकाराची मुद्रा पिशवीच्या ताडावर असल्याने मागितले.

पोलिसांनी ती घेऊन मागवून घेतली व निघ्या ताडावर त्या सावकाराची मुद्रा पाहून साधी कळून घेतली. कोतवालाने परावकारी गोपाळाला नांव पत्नी ऐकले होते. त्याला तो चोरी करून उपकार करीत असेल असे लक्षात आले. परंतु ती पिशवी पाहून मात्र त्याचा संशय वाढला.

गोपाळला त्या चोरांशी संबंधांच्या नोंदवारी केलेली मारामारी व त्याच्या घरकामाच्या असुरी मनुष्या त्या चोरांच्याकडून एक आहे हे स्वप्नांत देखील वाटले नव्हते. म्हणून त्याने कोतवालाला खरे खरे न मागून टाकले.

परंतु त्या गोष्टीवर कोतवालाचा किंवा सावकाराचा विश्वास बसला नाही. त्या सावकाराची ५०० मोहरांची पिशवी गोपाळने आणखी एकदा देऊन टाकता तो त्याला विचारले—“काय रे! तू

दुष्काळ वेळा. त्या जमनाकडून गोपाळला केवळ फरमांन आले. वा शिवाय सावकाराला त्याच्या मोहरा परत मिळेपर्यंत मुलींच्या दाराला त्या दुष्काळ टाकण्यांत आले. गोपाळाने मध्ये पडून ती रक्क सावकाराला सोबती करण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतली. त्या मुलीच्या दाराला एक निवृत्ती देऊन लष्करीकडे पाठविले. त्याने त्याला पोलीस सावकारा सांगितले की ५०० मोहरांमधील मर्यादित टाकण्यांत आले आहे. तरी त्या पाळून घ्याव्या व परांत तो मनुष्य उलटून देऊन पडला आहे त्याच्या बाबत सावकाराची कोणत्याही प्रकारे हयगय होऊ देऊ नये.

मुलींचा बाप गोपाळच्या घरी राहून देला. त्याने लक्षात गोपाळने मागितलेला विशेष मागितला. परंतु एक मनुष्य स्वतःवर कळून पडलेला त्याला दिसला. तो त्याला म्हणाला—“गोपाळ मनुष्य नाही, देव आहे. स्वतः एका संकटात आहे. पण आपल्या घरी आवाजी असलेल्या अनोळखी माणसाची त्याला किती कळजी.”

कधी राने वृत्त ऐकून त्याला म्हणाली—“तुम्ही जाऊन आल्या मुलींची लगेत

उकल घ्या, देवाच्या हातून ५०० मोहरा निघलीकून कोठून तरी!”

मुलींचा बाप म्हणाला “गोपाळलाची दिलेल्या पांचशे मोहरांपैकी तीनशेच खर्च झाल्या आहेत. बाकी सावकाराकडून आले. दुष्काळी रकम दिली. लक्ष दोईक सावकारा. तीनशे मोहरा काढे मिळाल्या तर गोपाळलाची मुद्रा होऊ शकेल.

“तुम्ही हे असे काही बाबत नका. तुम्ही त्यांना सोडविण्यासाठी मुलींचा लगेत धांवलेला आहे त्यांना कळले तर त्यांना वाईट वाटेक. त्यांना जायत्यावर परक्यांची

सोय पाहिली. स्वतःची सोय कधी पाहिली नाही." लक्ष्मी म्हणाली.

गोर तें सर्व संबंभावर पडून निवून होता. तो म्हणत म्हणत म्हणाला—"तुम्ही गाडीची व्यवस्था केलीत तर मी घरी जाऊन तेवढ्या पैसाची व्यवस्था सहजा करू शकून. ज्याने जीवदान दिले त्याला तुल्यवास हे नाही मला स्वप्नसार."

लक्ष्मीने त्याला समजाऊन सांगितले की आजारांत उठून जाण्याची गरज नाही.

"तुम्ही औषध पाणी सर्व भांडी केले न गी आता चांगला बरा आहो. मला जाऊ द्या." गोर म्हणाला.

गोराने आग्रह केला म्हणून लक्ष्मीने व मुलींच्या बापायने त्याला गाडीत बसविले. गोराने मुलींच्या बापाला अरोबर चलायला सांगितले. गाडी चोरांच्या गाडी पोचली.

जखमी चोराने आपल्या साथीदारांना सांगून पांचशें मोहरा देऊन मुलींच्या बापाला पाठविले त्याने कोतवालाकडे ती रक्कम जमा केली. सावकाराला रक्कम मिळताच त्याने तक्रार मागे घेतली. अशा तऱ्हेने गोपाल कैदेतून सुटला.

मुलींचा आपल्या उपकारकर्त्यांचे आभार मानू लागला तेव्हा गोपाल म्हणाला—"या उपकाराबद्दल नाशे आभार मानण्या ऐवजी त्या जखमी माणसाचे मानले पाहिजेत. कारण तो आगारी होता तरी त्या स्थितीत तो तुमच्या माझ्या मदतीला भाऊ आला हे काय थोडे शाले."

नंतर मुलींची लक्ष्मी धाटामाटाने शाळी. मुलाना आशीर्वाद देऊन गोपाल घरी परत आला. पतीला सुखरूप घरी आलेला पाहून लक्ष्मीच्या डोळ्यांत आनंदाश्रु आले.

युद्धकांड

सेतुबंध करण्याचे ठरवून श्री रामचंद्राने आज्ञा केली. त्याबरोबर सर्व वानरसेना सागवान, अशोक, आंबा व इतर मोठमोठे वृक्ष उभटून घेऊन आले व समुद्रात राक लागले. ताड, नाड वगैरे झाडे पण आढवी उभी द्याऊन सपाट व रुंद सेतु बांधण्याचे काम सुरू झाले. हत्तीच्या सहाय्याने मोठमोठ्या झिल्ला समुद्रात राकण्यांत आल्या. दगड पडले की समुद्राचे पाणी आकाशापर्यंत वर उठे.

नव्वीस वानर बांधकामांत हुशार होते. त्यांनी दोऱ्या घेऊन पूढ सारखा रुंद व सपाट रहावा म्हणून तो मोजून पाहिला व

अशा ठिकाणी त्यांना राखी नामली ती त्यांना राखून काढविली. अशा तऱ्हेने पाहिल्या दिवशी नौका येऊन, दुसऱ्या दिवशी वीस योजन, तिसऱ्या दिवशी पन्नास योजन, चवथ्या दिवशी बावीस योजन व पांचव्या दिवशी सहाय्या नेवीस योजन अशा तऱ्हेने दहा योजन रुंद व शेजार योजन लांब असा पूढ वानरांनी बांधून काढला. एवढेच नव्हे तर पांचव्या दिवशी ते सुषेळ पर्वतावर येऊन पोचले. कोठ्यावरच वानर पुलावरून समुद्र ओलांडून लंकेच्या समुद्रतीरावर येउन पोचले.

विभीषण आपल्या अनुयायांसह विरोध करणाऱ्या शत्रूचा समाचार घेण्यास पुढे उभा

सीता, हनुमान व अंगद रामलक्ष्मणांस
खांधावर बसवून लंकेच्या समुद्रतीरी घेऊन
आले. यथावृद्ध वानरांनी रामलक्ष्मणांस
बुद्धाचा संकल्प सोडण्यास सांगून त्यांना
आशीर्वाद दिला.

राम लक्ष्मणाला म्हणाला—“त्यांनी उशीर
कशाळा ! सैन्याला कुत्र करण्यास आज्ञा दे.”

राम धनुष्य बाण घेऊन पुढे निघाला व
त्याच्या पाठीमाट मुघीवादि वानर मित्रांस
करीत निघावे. वानरसेनेनें इकडे कुत्र
करतांच लंकेत रणसेरी वाजली. ती ऐकून
वानरांनीं आपली जागाने रामाचा अकथय-

कार केला. तो जयघोष राक्षसांनीं ऐकला.
निरनिराळ्या तऱ्हेचा निशाणें व झेंडे लंकेत
दिसू लागले. ते पाहून रामानें विचार
केला, याच लंकेत सीतेला राक्षसांनीं कैद
करून ठेवली आहे आणि म्हणाला
म्हणाला—“लक्ष्मणा, त्रिकूट पर्वतावर विश्व-
राम्यानें स्वताच्या हातानें लंकेची
तगरी पाहिलीस ! मगनसुंदी राक्षसांचे कळस
पाहून वाटते की आकाशांतले मनेरी रंगाचे
दग तर नसतील ! सुंदर उद्यान व न्यान
पक्षांचा किलकिलाट ऐकून किती आनंद
वाटतो मनाला !”

मंतर रामानें वानरसेनेचा एक गरुड
व्यूह रचला. त्या व्यूहाच्या द्वारासों स्वतः
रामलक्ष्मण उभे राहाले. अंगद व नील
आपआपले सैन्य घेऊन व्यूहाच्या मध्य भागां
उभे राहाले. कपरा आपल्या सैन्यासह
उजव्या बाजूस, गंधमादन डाव्या बाजूस,
जांबवंत, मुखेश्वर, वेगदशी वृष्टमार्गी आणि
मुघीव अगदी पाठीमागे उभा राहिला.

व्यूह स्थापन झाल्यावर रामानें मुकला
सोडून देण्यास सांगितले. तो तेथून उडाला
आणि सरळ रावणाकडे आला. रावण
त्याला पाहून स्मित करून म्हणाला—

“माकडांनीं पुष्कळ पेरू घाललेले
दिसताहेत ! परंतु कापून पिजऱ्यांत टाकले
होते वाटते !”

तो रावणाला म्हणाला—“राक्षसराजा !
मो समुद्र पार करून मुघीवाळ भेटायला
गेलो पण आपण सांगितलेला संदेश पोचला
केला. सर्व धानर भला पाहून फार चिडले
होते. आकाशांत उडवा मारून मला
जमीनीवर ओढले व नानाप्रकारे मासे हाल
केले. त्यांच्याजवळ भी काय बाहेर रागीट
व फार वानरांचा फाय होऊनचें ! तुंच
सांग ! मग त्यांच्याकडून उतर ते काय
निकळार ! त्यांनीं करून
डांबून देवले होते. रामाच्या आज्ञेनें आज
सोडले. राम समुद्रावर बांधून वानर-
सेनेसह लंका द्वीपांत आला आहे. त्याच्या
अंगद असंख्य शूर वीर वानर आहेत व
ते लंकेच्या सिंहद्वारापर्यंत येऊन
बाहिल. आतां तूं काय तो निश्चय
कर ! सीतेला सोडून दे किंवा सुद्धाला
तयार हो !”

रावण मुकला म्हणाला—“मी मुद्द
करण्याचाच निश्चय आहे. वानर
सैन्यानें तो व्यूह रचला आहे तो पाहून

येण्यासाठी त्यानें पुन्हां शूक व भारण दोघां
राक्षसांना पाठविले. त्यांनी वानर रूप धारण
केले आणि वानरांच्या सैन्यांत त्यांनीं प्रवेश
केला. परंतु वानरसैन्य फोडवर पसरले
आहे, जिला पाहून त्यांना नाहो. कारण पर्वत
शिखरावर, वन, उद्यान, पर्वत,
समुद्र तट जिकडे पडले तिकडे त्यांना
वानरच वानर दिसले.

विभीषणानें रावणाच्या या दोघां हेमांना
ओळखिले. तो त्यांना पकडून घेऊन आला
व रामासमोर त्यांना हजर करून म्हणाला—
“हे दोघे रावणाचे भर्त्री आहेत व वानररूप

वेऊन आपल्या सैन्यात हेरगिरी करीत फिरतांना पकडले गेले."

॥ सारण दोघांनी कवच केले ते शवणाच्या आज्ञेने रामाच्या सैन्याचा ठाव घेण्यासाठी ते आले होते.

राम त्यांना स्मिन करून म्हणाला "वाहिलीन ना माझी सैन्याः मया पूर्वी पाहिले नसेल तुम्ही. ते काम पण पुरे झाले जा आतां परत लंकेला."

दोघे निवळ होत म्हणून रामाने त्यांचा वध करू नये अशी आज्ञा केली. नंतर रामाने शवणाकडे जाऊन एक निरोप

लंकावला सांगितला. राम म्हणाला— "तुम्ही आज्ञा निरोप असा सांगा की शवणा, तूं दुस्साहस करून सीतेला चोरून घेऊन आलास. तुला तुझ्या म्या वजाचा ॥ पराक्रमाचा गर्व आहे तो गहावळा भी आला आहे. ॥ उजाडतांच लंकेचा दुर्ग, त्याचे दुर्गेय द्वार ॥ तुझे राक्षसांचे सैन्य माझ्या बाणाना वली पडेल. तरी यावध रहा!"

शुक व सारण लंकेला आले. त्यांना रामाच्या शौर्याची व औदार्याची प्रशंसा केली व म्हणाले "राजा! आम्ही वानर सैन्यांत प्रवेश करतांच विभीषणाने आप्ताला ओळखले. आमच्या हालचालीवर गजर ठेवली व जाव्हाला कैद करून रामासमोर दजर केले, परंतु रामाने आम्हांला जीवदान देऊन सोडून दिले. वागरांच्या सैन्याचे पुढारी राम, लक्ष्मण, विभीषण, सुग्रीव इत्यादि वीर राक्षस सैन्याचा चंभ करण्यास पुरे आहेत. त्यांचा पराक्रम इंद्राहून कमी नाही. लंकेचा नाश करण्यास ते चांचेच पुरे आहेत. बाकी वानर सैन्य अवर्दी अना- वश्यक वाटते. रामाचे रूप व त्याचे घनुष्य पाहून वाटते की तो एकदाच लंकेचा नाश

करू शकेल. लक्ष्मण, विभीषणादिकांची गरजच नाही. आणि वानरांचे उत्साह विचारशील तर ते पळून रामाच्या इंगिताची वाट पहात येत आहेत. आमच्या मते ॥ युद्धाना परिणाम आत्मनाश आहे. त्यापेक्षा सीतेला सोडून देऊन तू लंकेचे रक्षण करावे."

ते ऐकून म्हणाला म्हणाला "अरे एक रामच काय विचोरे तरी ॥ वर चाखून झाले तरी मी लंकेचा सोडणार नाही. तुम्ही भितरे, राक्षससमोर आतात म्हणून वानरांनी एक आकाशत मागल्या वरावर सीतेला सोडून देण्यास यायाथला यावलास." असे सांगून शवणाने त्यांची मूर्खता केली ॥ त्यांना वरावर यावल्या मागून देण्यास वानरांतल्या वानरांनी लंकेचे लक्ष्मण, विभीषण, सुग्रीव इत्यादी वीर राक्षस सैन्याचा चंभ करण्यास पुरे आहेत. त्यांचा पराक्रम इंद्राहून कमी नाही. लंकेचा नाश करण्यास ते चांचेच पुरे आहेत. बाकी वानर सैन्य अवर्दी अना- वश्यक वाटते. रामाचे रूप व त्याचे घनुष्य पाहून वाटते की तो एकदाच लंकेचा नाश

सारणला त्याने विचारले "वानर सैन्यांत शूर व वलवान कोण आहे. त्यांचा नायक कोण व त्यांच्यात मुख्य कोण आहे?"

"लंकेकडे वळून सिंहाद्वार करणारा वानर नीळ होय वर हात करून उभा

अगोवला तो कनक वानरांचा नेमापत आहे. सुधीरात युधराज पापून आता राज्यविरिक केला आहे. होत चालीना मुळमा. माझीच्या पराक्रमचा मासला लंकेला पूर्वीच भिलालेला आहे. अगोवला मागे उभा आहे तोच तल. त्यानेच समुद्रावर पूल बांधला. सैनिकांत जागोजागी नेमण्याचे काम करणारा तो वानर अंत होय आणि ॥ कुक्ष. तो भयकर रागीट आहे. तो रंभ व तो अरभ. त्यांना मृत्युमुख वास्त नाही." अशा तऱ्हेने सारणाने एका मागून एक सर्व वानर नायकांचा परिचय करून दिले.

होऊयासोऊन !” तेव्हा ते दोघे नाना
काली घालून व रावणाच्या जय जयकार
करीत नेथून निघून गेले.

रावणाने रावणदुर्गाचे निरोप पाठवून
आपल्या गुप्तचराना जखरेवले व म्हणाला—
“तुम्ही रावणकडे जा. ना काय
करता. मला येऊन कळवीत जा.
त्याचे काण काण मित्र तेथे जमा आहेत
हे देखील मला येऊन सांगा. राम
केवळ ओपला, केवळ काय काय
करता वगैरे की जी रातमी कादना येईल
सर्व काढून आणा म्हणजे बुढाची
स्मरणे आखता येईल.”

गुप्तचर हेरांगरे करण्यासाठी शार्ङ्गल
परचेवर येऊन येथ पाळटून घुबेल पर्वतानजीक
गम, विभीषण होते तेथे येऊन
पोचले. रामलक्ष्मणाना व वानरसैन्या सहून
ते वावरूनच गेले.

विभीषणाने त्यांना लगेच बोळवले.
शार्ङ्गल दुष्ट आहे हे विभीषणाला माहीत
होते. म्हणून त्याला इतर गुप्तचराना
कैद करून त्यांना वानरसैन्याधिकार्याकडे
पाठवून दिले. वानर त्यांना ठार करण्याच्या
वेदांत होते. पण रामाचे मध्ये पडून शार्ङ्गल

व इतर गुप्तचरांना सोडून देण्यास सांगितलें. ते लंकेला परत गेले. त्यांनी रावणाला जाऊन सांगितलें की राम सैन्य खुले पर्वतानजीक तळ देऊन बसला आहे.

रावणानें दारुल्याचा विचारलें “काय रे ! तुजें नांव असें उतरलेलें कां !”

दारुल म्हणाला “राक्षसराज ! त्या वानरांच्या सैन्यांतले गुप्तित काढून आपणें सोपें नाही. काम्य भी आत पाऊन दाखल्यावरोंवर मला त्यांनीं शोळावले ! कीं केले, विधीपणाच्या भयाना प्रथम भारद्वाज केली. नंतर वानरांनीं मारले, मी बेशुद्ध पडलों होतों व मरणारच होतो. पण ऐन वेळीं रामानें घेऊन मला सोचविलें. तो म्हणाला “मी लंकेला वेढा देण्यासाठीं क्रिया लंकेचा ध्वंस करण्यासाठीं आलेला नवून सीतेला सोडवून नेण्यासाठीं आला

आहे.” माझ्या मते तूं सीतेला सोड व सुखपूर्वक राज्य कर.

रावणानें सैन्याच्या प्रमुख वायकोचें वर्णन करायला सांगितलें. नंतर आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्यांच्याशीं मंत्रणा केली व कांहीं गोष्टींचा निर्णय घेऊन त्यांना विशेष दिला. मंतर मायावी विष्णुजिन्ह नांवाच्या राक्षसाला वरोंवर घेऊन सीतेकडे निघाला.

तां विष्णुजिन्हला म्हणाला—“माया करून सीतेला फंसेवावयाचें आहे. तूं रामाचें डोंतें तयार कर. घनुष्य बाण असले पाहिजेत. ते सर्व घेऊन माझ्याकडे ये.”

विष्णुजिन्ह तें कवळ घेऊन रावणानें दिलेलें इनाम वरें घेऊन निवून गेला. नंतर रावण अशोकवनांत राक्षसिणीच्या पाडाव्यांत प्रमलेल्या सीतेकडे गेला.

ध्रुव चरित्र

मगध पथम मनुचें नांव ध्रुवचंद्र होते. त्याच्या बायकोचे नांव अतरुणिका. त्याला प्रियव्रत हा उत्तमपाद नांवाचे दोन मुलगे होते. उत्तमपादच्या मोठ्या बायकोचें नांव सुनीति व धाकटीचें लुळाचें होतें. सुनीतीला ध्रुव व लुर्लीला उत्तम नांवाचा मुलगा होता.

एकदां उत्तमपाद राजा धाकटी राणी नुरुजि हिचा मुलगा उत्तम याला मांडीवर घेऊन त्याच्याशीं मोडमोड गप्पा मारीत असतां ध्रुव आंघत आंघत बापाकडे आला व बापाच्या मांडीवर बसायला पांयला. पण उत्तमपाद राजानें आपल्या धाकट्या बायकोच्या रागच्या भयानें त्याला मांडीवर बसले नाही. त्या वेळां नुरुजि पण तेथें होती. ती म्हणाली—“वेड्या ! बापानें तुला मांडीवर वेलील वस्तु दिलें नाही, मग उद्यां

तुला सिंहासनावर कासें बसतां येईल ! माझ्या पोटीं जन्माला आला असतास तर हीं दोन्ही तुझ्या नशिबीं आलीं असतीं. जाऊन तप कर म्हणजे पुढल्या जगां तरी माझ्या पोटीं जन्म घेण्याचें भाग्य लागेल !”

साधव आईचीं हीं कट्ट वाक्यें ध्रुवाच्या हृदयाला शौघलीं. बाप देखील सर्व ऐकून राग्य बसलेला पाहून ध्रुवाला फारच वाईट वाटले. तो रडत आपल्या आईकडे गेला.

दुःखी ध्रुवाला हृदयाशीं कवटाळून ती माठली त्याला म्हणाली “वाळ, आज आपण दुःखी आहे. पूर्वजन्मीं आपण कंगाला तरी दुःखी केलें असणार. त्या पापाचें फळ देव आपल्याला या जन्मीं देत असेल. नुरुजि तसें म्हणाली हें माझें दुर्भाग्य ! या पेक्षां ज्ञान्त आतां मी काय सांगूं ! तूं

असल्या दुर्दैवी मातेचा मुलगा. तुझ्या नशिबी देखील पित्याचे पैस नसल्यास नवल काय ? पण एक गोष्ट खरी, सुरुचीने तुला तप करायला सांगितले आहे. अवश्य कर. या पित्याच्या मांडीवर बसण्यापेक्षा त्या परम पित्याच्या मांडीवर बसण्यांतच ज्यास्त भूषण आहे."

आईचा तो उपदेश भुवाच्या हृदयावर विवळा व तो तपश्चर्या करण्याचे ठरवून घराबाहेर पडला.

त्याला वाटत नारद महर्षि भेटले. त्यांनी त्याला विचारले. "अरे बाळ ! तुझे ओठ

पिळले तर दूध निघेल आणि तुझ्या मनांत इनका राग व रोष ! कोठे निचालास ? फिर मागे !"

"मुनीद ! सुरुचि मातेने जे म्हटले तो मला उपदेशच झाला आहे. त्यांत राग कसला ?" भुव म्हणाला.

"वाळ या पोरन्यांत एवढा मास किंवा अपमान मानून मनाला लावून गेलें शोभत नाहो. तूं तपश्चर्या करून देवाला प्रसन्न करायला निघाला आहेस. फित्येक जन्म तपश्चर्या करून देखील त्या विष्णूचे दर्शन घडत नाही त्याचे दर्शन तुला या भक्ताचे

जन्मानं कसे घडणार ! म्हणून हा विचार सोडून दे." नारद म्हणाला.

भुव म्हणाला—"मुनीधर ! आपण जो उपदेश केलात त्याचढल मी आपला आभारी आहे. आपण समर्थ आहां. देवाचे दर्शन घडावे यासाठी सोपा मार्ग सांगितल्यास मी आपला फार फार आभारी होईन."

भुवाच्या श्रद्धेला रानाची स्तुति करून नारद मुनि म्हणाले. "भुव ! यमुनेच्या काठीं मधुचर्मांत जाऊन तूं रहा. फाळिडी नदींत नित्य स्नान करून हादश अक्षरांच्या मंत्राचा प्रकाश चित्तानें जप कर. विष्णु

तुझी इच्छा पुरी करण्यास धांवून येईल." त्या प्रमाणे भुव तप करू लागला आणि इकडे नारदमुनि उत्तानपाद राजाकडे आले. राजाने त्यांची पादपूजा करून त्यांना वसायला सांगितले. नारदमुनि आशीर्वाद राजाला म्हणाले—"कांही दुःख काष्ट नाही ना तुला !"

नेव्ही उत्तानपाद राजा म्हणाला—"मुनीधर ! माझा पांच वर्षांचा मुलगा भुव सादर आईच्या कटु वचनाने दुःखी होऊन धरून निघून गेला आहे. त्याच्या जिव्याचे कांही परे वाईट होऊं नये तो घरी परत

यावा असें मनाला फार वाटते. माझीच चूक! मी त्याला दूर लाटला."

त्यावर नागद मुनि म्हणाले—"राजा! तुझा मुलगा खुशाल आहे. देवाने त्याचे गान्धारणे ऐकले आहे. देवाची माया ज्याच्यावर जडली त्याच्या जिवाला कसका धोका! तो तपश्चर्या करून त्यांत मोठे यश मिळवून लवकर परत येईल. तू अगदी बेकिफरी रहा!" असें सांगून नागदमुनि निघून गेले.

नारदाने धुवाचा दोम सभाचार दिल्यावर उत्तानपाद राजाच्या हृदयाचे समाधान झाले. नरी त्यावेळेपासून त्याचे चित्त रात्र्य कारभारांतून हटले. नेहमी आपल्या गुणी-वाळाचाच विचार त्याच्या मनांत येई.

निकडे धुव गंधुवनांत पोचला. कार्दिकी नदींत स्नान झाला तो व्यानमत्त होऊन

बसला. ती राज त्याने उपोषण केले. पहिल्या महिन्यांत दर तीन दिवसांनी तो फळाहार करी. दुसऱ्या महिन्यांत दर सहा दिवसांनी तो जाडाचा फक्त धाला खाऊन राहाला. तिसऱ्या महिन्यांत दर नऊ दिवसांनी त्याने फक्त एकदां जळयान केले. चौथ्या महिन्यांत त्याने प्राणायाम केला. दर वाराच्या दिवशी फक्त एकादांच वायुभक्षण केले. पांचव्या महिन्यांत पूर्ण प्राणायाम करून व देवाचे ध्यान घेऊन तो एकाच उभा राहून तपश्चर्या करू लागला.

त्याची गहनर तपश्चर्या पाहून त्रिलोक कंपित झाले. दिक्पालक विष्णूकडे धावले. विष्णु म्हणाला—"उत्तानपाद राजाच्या मुलाच्या तपश्चर्येमुळे त्रिलोक डोळं लागले आहे. तुम्ही पाहणे नका." असा धीर विष्णुने त्यांना निरोप दिला. "पुढे चाव"

३४. येसिमेटचे खोरे

कॅलिफोर्नियाच्या येसिमेट नॅशनल पार्क मध्ये (११०० वर्ग मैल) हे खोरे आहे. याचे क्षेत्रफळ २ वर्ग मैल आहे. येसिमेट उपाद्रासुद्धे हे खोरे बनले आहे. कोठे कोठे या खोऱ्याची लांबी ३००० फुट आहे. या खोऱ्यांत अनेक घटकपथे आहेत. सर्व घटकपथे जोडले तर त्यांची लांबी एकूण सहा मैलांची होईल. त्यात येसिमेटचा भयस्वरान १४१० फुट आहे. येसिमेट घटकपथांत तो एक मोडतो.

या पार्क मध्ये पारिपोछा नांवाची एक बाग आहे. त्यांत मिफोदया नांवाचे १४ आहेत.

युद्ध फारच मोठे आहेत व पुढे पण आहेत. या किर्लात वायव्येकडला १४ पार हजार वर्षे वयाचा आहे. म्हणजे मीनाय युद्धाचा जन्म झाला त्यावेळी १४०० वर्षांचे होते. या युद्धाचे लांब १६ १/२ फुट आहे. याचा २०९ फुट. युद्ध समुद्रापासून ४५० फुट उंचीवर आहे.

या जातीच्या युद्धांचा मोपसना 'सिफोदया' नाक मध्ये फार काळजी पूर्वक केली जाते. हा पार्क म्हणजे एक मोठे अरण्यच आहे. युद्धावर १९१० साली फोदा लोकांची मालकी होती. सरकारने अरण्याच्या रक्षणाची उत्तम व्यवस्था केली आहे.

भास्ताचा इतिहास

हिंदुस्तानांत मोगल येण्यापूर्वी अफगाण जातीचे राज्य होते. दिल्लीच्या अफगाणी सत्तेला उतस्ती फुट्टा लागली होती. मगधून ब्राह्मणांनी लढावा देऊन स्वतंत्र राज्य स्थापन झाले.

१५२६ सनापूर्वी उक्त हिंदुस्तानावर स्वायत्त केले. तैमूरलंगाने पंचाश दिल्लीची राज्ये हस्तगत करून घेतली. त्यामुळे अफगाणांची सत्ता खिल-खिली झाली. तरी मोगलांचे साम्राज्य स्थापन झाले नाही. त्या साम्राज्याचा पाया घातला जाऊन. त्यानंतर देहलीत ३० वर्षे सतत अफगाण व मोगल यांचे परस्परालाी युद्ध चालूच होते. अकराशे गादीवर घडल्या-वर मात्र मोगल साम्राज्यन स्थिरता आली.

बाबरचा बाप तैमूरलंगानाचा वंशज होता. आर्से बंगोरखानाच्या हाती.

त्याचा जन्म १४८३ मनात झाला. त्याचे वय ४४ वर्षांचे होते त्या वेळी त्याच्या बापाच्या फरगाना प्रांताची मद्राशीर मिळाली. बाबराच्या त्याच्या उद्दामपणी वनेत पडून मरण झाले. तैमूरलंगाने राज-राज्य मगरकेर जिंकल्यानंतर त्याने दोहदा, १४९७ व १५०२ मध्ये रक्त केला. पण दोन्ही राज्ये अयशस्वी ठरले. पणदेख नव्वे तर फरगानाची राजधानी पण त्याच्या हातातून निघून गेली. एक वर्षभर त्याला हिंडावे लागले. त्या स्थितीतहि तो हिमन तारला नाही. त्याने भास्तावर स्वारी काढल्याचा विचार केला. त्याने तैमूर-लंगाने हिंदुस्तानावर केलेल्या स्वायत्तते वर्णन ऐकले होते. आपल्या पूर्वजांप्रमाणेच भारता-वर स्वारी करून कीर्ति संपादन करण्याचे विचार त्याच्या मनात घातू लागले. त्याने

सन १५०४ मध्ये काबूलवर स्वारी केली. अश्वेक राज्यत त्याने प्रसलेल्या बंडाळीची त्याला चांगली संधा मिळाली. १५१२ मध्ये त्याने मगरकेरवर पुन्हा स्वारी केली. या वेळी देहलीत त्याला अपघात झाले. दिशेचा योग आपल्याला जाहीर असा विचार करून त्याने आघेय दिशेकडे भावनी दृष्टि बळविली. हिंदुस्तानात पाऊल ठेवण्यासाठी आयली १२ लागास. दिशेचे सिंहासन उडमळे लागले होते. दिल्लीच्या गादीवर त्याची चकहटि होती. गादीचे बाबराच्या विभंगण पात्रावले.

बाबर १५२४ मध्ये पंजाबात आला व राजे काहोरवा स्वामी केले. त्याला देणार, तो आपल्या भवतीला आला आहे असे समजून स्वयं गंगेत उतरून बसले. परंतु बाबर त्याच्या मद्राशीला त्याला दखून स्वतःचे राज्य स्थापन करण्यासाठी आला आहे हे त्यांनी त्याच्याशी केले. त्यामुळे त्याला पसत जावे लागले.

पण तो अश्वेक नाही. त्याने पुन्हा स्वारी काढल्याचे ठरवून अश्वेक तयारी सुरू केली. १५२५ मध्ये सोमनेवर मध्ये त्याने

पुन्हा पंजाब प्रांतावर स्वारी तैमूरलंगाने काहोरवा लोदी याला पसत करून घेतले. तैमूरलंग दिल्लीवर चारदास झाला. इब्राहिम लोदी नावाच्या मुलाने होता. २१ एप्रिल १५२६ पात्रीपलकशा मैदानावर त्याचे अफगाण सैन्याशी युद्ध झाले. बाबरने फक्त १२ हजार सैन्यानिशी एक लाख अफगाण सैन्याचा युद्धा उडविला. वेळ न गमावता त्याने दिल्ली आगारा झडरे हस्तगत करून घेतली.

परंतु पूर्ण यश मानल्या पश्चात पडले नव्हते. राजतून राज्ये गाढव झाली.

संग नेतृत्वासाठी त्यांनी एक कुटीने
बुद्ध केले. राजपुत्रांचे मोठे
साहस पाहून गोंगाळीचे
परंतु बाबरने आपल्या छावणीतली दारूची
पडकी फोडून टाकली व आपल्या अनुया-
यांना देऊन त्यांच्याकडून युद्धा विजेपर्यंत
परत व हिस्साची पत्रिका पाठविली. १६
मार्च १५२७ मध्ये आताच्याच पश्चिम
विशाल आनुया नामक गावा होन्ही येथे
हाले त्यांना राजपुत्र सैन्याचा पराभव
मणावे. गणादेव व त्याचे अनुयायी युद्धात
सोबत निघून गेले, त्यानंतर गणादेव
मरण पावला.

जेव्हापर्यंत अफगाणांनी युद्ध
करावे लागले. त्याचे तिसरे व मुख्य
पिढार व वेगळ्या अफगाणांनी
हाले. १ मे १५२०, तेथे गोंगाळी

नदीच्या संगमस्थानी बाबरने
अफगाणांनी युद्ध व अफगाणांचा
पराभव बाबरने स्थापन केलेले
गोंगाळी राज्य ओस्मन पाहून गोआ
नदीपर्यंत व हिमाचल प्रदेशातून बाबरे
पर्यंत पसरले. त्यानंतर काही दिवसांनी
२६ १५३० मध्ये बाबरने
बाबर मरण पावला.

त्याच्या नृसुविषयी मोठे मागतात.
त्याचा हुमायुन फार आजारी होता.
म्हणून देवाजवळ धर्मना केळी
की मुलाचे दुखणे यार व जुलूम
आधारातून बरा आया. त्यानंतर
मुलगा लोखरन बरा ३ रोज नीन
महिम्नात बाबर स्वतः आजारी पडून त्याच
मरण पावला. त्याला पाहून
पुण्यात आले.

नेहरू चरित्र

[४]

मोतीलालजींच्या पारचे जगात एकंदरीत
इंग्रजांच्या राज्यपद्धती असे.
इंग्रजांनी भारताचे दिग्गज पंतले
म्हणून त्यांची निशा हाकीच पाहिले अशी
एक समजूत जगानुभवापासूनच जगात-
नामक सनाथ शिवली होती. १८५७-
१९०२ च्या दम्यात व बाबर
लोकांचे युद्ध हाते नेहमी त्यांच्या मनात
बोबर लोकांप्रती सहानुभूति वाटणे पाह-
ले होते. दक्षिण आफ्रिकेत गंधार व
लोकांचे वंश बाबर पसिद होते.
या युद्धाचे जगानुभवात
जगातलाचो जगानुभवात

त्यानंतर १९०४-१९०५ सालातील
रशिया व जपानचे युद्ध हाते. युद्धाची
करीब वाचण्यात जगातलाचो जगानुभवा
मला वाटू लागली. जेव्हा जेव्हा
देशाच्या जगानुभवात तेव्हा त्यांना
कार आले होते. याचे मुख्य कारण
म्हणजे रशिया हा एक युरोपीय देश होता

व जपान आशिया एक गा हाते.
जपान रशियाचा पराभव करून आशियाची
गान करीत असे यातले
असावे. त्या आतनात जपानमधील जाणुनी-
जपान जपान युद्धाचे वाचण्याचा उत्साह
मनात जगानुभवात वाढला. हातला
जपान जपानी वीरगणांनी आपण
मागताच्या स्वातंत्र्य युद्धात युद्ध बळ भागी
स्वमे वाटू लागले.

मोतीलालजींना इंग्रजांची
आकडत असे. म्हणून त्यांनी जगातलाचो जगानुभवा
इंग्लंडमधील पब्लिक स्कूलमध्ये घालण्याचे

"कमें काय ! मग सर्व श्रेम आहे ना !"
त्याने विचारले.

प्रेम तिलोत्तमेवर आहे ही कळते
हे कळवें म्हणून विमला म्हणाली—"ते
श्रेम आहे नर शैलेश्वराच्या
दर्शनाला आले होते. शैलेश्वराने
आर्थाचा स्वीकार केली आहे हे मला कळले.
माझ्या मंगस्थीनी मरज उरली नाही.
मला मला मिळत नाही."

"पर एकटीने जाणे बरोबर होणार
नाही. मी बरोबर पोचवायला येतो."

"एकटीने जाणे बरोबर आहे !"
विमलाने विचारले.

"वाटेत कोणत्याही क्षणात संकट
येण्याची शक्यता आहे." युवराज म्हणाला.

"नर मग मी ज्ञानसिंह महाराजांना
जाऊन भावंू का ठेवू न्दी म्यांना सेनापति
म्हणून नेमले आहे त्यांच्या अमळांत
सिंघाचे रक्षण होणे कठीण आहे.
ते शक्य होऊ शकले नाहीत."

युवराज भिन्न करून म्हणाला—"देवाचे
गुप्त देखील आहे मग यःकश्चित्
मानवांची गोष्ट कथांना : उदाहरणार्थ स्वतः
शंकरात्मच हो. तो तपश्चर्या करीत असता
कामदेवाने किंवा आगले म्हणून त्याने त्याला
मग्न करून घेतले. त्या कामदेवानेच एका
पेशवरकन्याची याच शंकराच्या देवळांत
उद्धवून दिली."

"महाराज असल्या मग्यांवर कोण
विचार करीत !"

"माझ्याजवळ माक्षीपुरावा आहे."

"माझ्या मेमाची मात्र विमला आहे."
युवराज जगतसिंह म्हणाला.

"विमला अशी स्वस्तात माझ
चरी देईल."

"नेटि नक्क अम्हू शकल. बरोबर
म्हणलेस, वचन न पाळणाऱ्या
मात्र देण्यास सांगणे आहे." युवराज
म्हणाला.

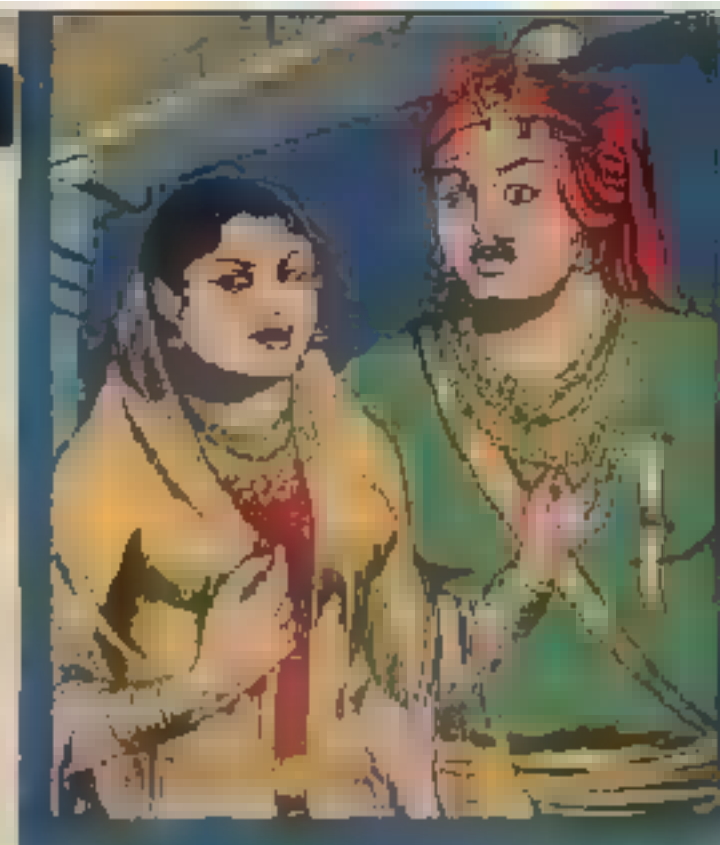
"मी काय वचन दिले होते मी युव-
राजांसोबत वाटवून व्हावे. अशी माझी दान
बोद्धून विनंति आहे." विमला म्हणाली.

"मात्र विमलीचा परिचय.....!"
विमला थोडी संमर म्हणाली—
"युवराज ! परिचय देताना येथे मीति
वाटते. कारण विमलाच तेव्हा
वाटते वाटेस."

यज्ञ सोडून जगतसिंह म्हणाला—"तरी
गोष्ट कोणत्याच मनाला वाईट वाटण्यासारखे
कोटी आहे का !"

"होय !"

जगतसिंह विचार करून म्हणाला—
"कांढा ही असू दे. माग काय मागाव-
यचे ते. मला मनाची जी
स्थिति आहे तीहून जास्त वाईट क मनाला
दुःखी करणारी गोष्ट कोणत्याच मनाला
मी तुला समजावून देतायला आलो.
मेच्या पेशरा दिवसांत एक देवीस
होत्या असेल का मग !"

तरी हीच एक देवण्यासाठी
इकडेच्या मग्या करीत होती.
मुवावर गायला नव्हती.
इतर देवण्यासुतयून ठेवण्याचा
तिने केला. तेव्हा जगतसिंहाचे
विचारले—"तुझ्या मेमिणीची भेट
घ्यायला पोहोच जावे सांगणार आहे मग !"

"मेमासच्या किड्यात ! तिलोत्तमा
वीरेंद्रसिंहाची मुलगी आहे." विमला
म्हणाली.

ते ऐकून जगतसिंहाच्या उमाहावर
जणुकांही पार्श्वीच दडले. त्याच्या हातांतली

नख्खार झाली गळून पडली. दीर्घ निःश्वास सोडून ती म्हणाली "तुम्ही अणकीस नेच सुनें! या आवृत्त्याने दिलेल्या माझी हाथी शक्य नाही. मी फिरता परत व आपल्या मनातून उचलवलेली ही दृष्टी आपल्या मनातून धुवून काढली."

ती वलडा झालेला पाहून विमला म्हणाली "धुवून! मोगाचे प्रतिकूल काही प्रसंग नर ते अशाच आपल्या दिवसांमधेला येते."

ते ऐकून आलेल्या प्रकुरावर तर्जुनांनी पाण्याचा पेंच धडवला. ती विमलाला म्हणाला

"आज माझे मन वाळ्यावर नाही. स्वतःच उठून गेली आहे या इतक्यात. मी एक मोठे मांगता, काशील हा तुम्ही उठून आपल्या मैत्रिणीला माझ्या ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ मांडून कळवे. एकदा फक्त ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ तिच्या दर्शनाचे भाग्य मला समेत आहे!"

"या शिवाजी ~~आपल्या~~ मैत्रिणीचे काय मत आहे, हे मी कसे ~~आपल्या~~ मांग!"

"जोडून देतो ~~आपल्या~~ कष्ट देण्याचा माझा विचार नाही व नसा ते पलत द्या नाही. मरी तुम्ही एवढ्या विची व मागीर या देवळात अंत करून देऊ शक्याम तर मी

तुम्ही उपकार आत्म्य विस्मरण नाही!" जगतसिंह ~~आपल्या~~

विमला म्हणाली "पण हे काम सादने स्वतःच मागे नाही. सादने पाचवे पाचवे वेळ आहे. मी तरी वचन दिले होते ठरून आहे."

"मंथारण ~~आपल्या~~ येण्यात पोका मसेल तर ही वाक्यात तयार आहे. मी फोटि तरी घाट ~~आपल्या~~ टभा राहीन. तुम्ही निमित्तमेचे उल्लेख घेऊन ये." जगतसिंह म्हणाला.

~~आपल्या~~ ते ऐकून ~~आपल्या~~ झाला. म्हणाली "तर ~~आपल्या~~ चलाच!"

देवळाबाहेर पडते असतील की तेवढ्याच कोणीतरी रोखत असल्याची धिक्का नालन असल्याची जाहल त्यांना लागली. जगतसिंह गळित होऊन ~~आपल्या~~ "आपल्या ~~आपल्या~~ कोणीतरी येत आहे वाटते!"

"नाही ~~आपल्या~~" विमला म्हणाली.

"हा आवाज वसला झाला! मला ~~आपल्या~~ की बाहेर उभा राहून कोणी तरी मलाच रोखणे ऐकत होता..." त्याने मंडकपणी मारी बाजूला न्याहाळून पाहिले. पण कोणी अंधाराने दिसला नाही. सोपाने ईश्वराला अभिप्रेत नमस्कार केला व मंथारणाच्या

घाटेने जाळ सांगते, घाटेन सुवराज म्हणाला -
 "सखी खूब मोठे मुळा विचारात आहे. तू गैरममन मर पाळून पोषार काढाय ना?"
 "सोळा, काय घाटेन हे विचार. खूब चढावला." विमला म्हणाली.

"खूबदा मराठी खात्री झाली. खूबदा पौ तुं चांगी विवा परिचारिका नाहीस!"

"खूबदा शंका येण्याचे कारण!"

"सोमदेसिदाची मुलगी भवराजा दान-
 पिताची भून खूबदा खूबदा! याने एक
 कारण आहे. खूब ते एक परिचारिकेला
 कळणे शक्य नाही. तुला काय काय कळले!"

विमला एक दीर्घ श्वास घेऊन दुसरी
 आवाजांन म्हणाली-"आपली खूब खरोबर
 आहे. खूब परिचारिका म्हणून मका रहते
 खूबदा आहे."

ते उतर देताना विमलाला फार वाईट
 वाटते हे विमलाला जगतसिदाने खूब विषयी
 माणसी शान्त खूबदा विचारले नाडी.
 विमलान म्हणाली-"मी ते सर्व सांगेन
 पुढे खूबदा. आतां नको. हो, खूब हा
 खूबदा खूबदा करे. कोणी तरी पाहोपाठ
 येन आहे खरी वाटते."

घाटीमागून खूबदा तेम भवस्थाना
 खूबदा खरोबरान येत खूबदा खूबदा
 खूबदा खूबदा मग मगालातेने हळू पृथुटण्याचा
 माम झाला. नोपयेंत खूबदा देखळपासून
 मुनारे एक खूबदा वेळून पोचली होती.

"कोणीतरी खूबदा खूबदा करीत
 असायें!" असे म्हणून खूबदा घाईघाईने
 चर पावले पुढे गेला. हळूहळू बोलून शोध
 सुगंध रावले ठचई मागली. शोध मंगारज
 पोचली नोपयेंत खूबदा उठवून गेली
 होती. "इतक्या रावां तुं किळ्यांत
 कधी काय जाणार!" जगतसिदाने
 विचारले.

"तुमचे भिण्याचे कारण नाही. हे सर्व
 जोळवूनच खूब घरावाहेर पडले होते."
 विमला म्हणाली.

खूबदा खूबदा मागील भावराजेन
 पोचली होती. "खूब आमगाई पण तिजेन
 खूबदा खूबदा. तुम्ही खूबदा खूबदा
 राबि, माझ्या मते." विमला म्हणाली.

जगतसिदा काही वेळ विचार करून
 म्हणाला-"तुमचे खूबदा खूबदा नाही
 विचारात अधिकाराच्या खूबदा
 किळ्यांत काय पाऊल शक्य?" याने विचार
 केला. मकराच्या मजकुरागाने सोरासारखा
 किळ्यांत प्रवेश केला तसे होईल हे.

"पण मी आहे ना बरोबर!" विमला
 म्हणाली.

"परंतु मला किळ्यांत वेळून जायला
 तुला अधिकार काटे आहे! तुं परिचारिका
 राहतेन जसे ममजून मी हा पत्र केला,
 असे नको समजूस." खूबदा म्हणाला.

विमला थोडा विचार करून म्हणाली
 "मला अधिकार आहे को नाही हे
 कळल्यानिवाड किळ्यांत खूबदा करणार
 नाही का!"

"नाही!" म्हणाला.

खूबदा खूबदा पानांत कोणी
 खूबदा व खूबदा "खूबदा!"

इतक्यात मागेच्या वाळलेल्या खूबदा
 कोणी बोलल्याचा आवाज शंकु आला.

"पुन्हा तेच..." विमला शक्ति मुझेने
 म्हणाली.

"तुं सोडी जाय खूबदा. खूबदा येना."
 असे सांगून जगतसिदा खूबदा उभयपून
 निवडून आवाज आला तिचले गेला. पण
 कोणी विसले नाही. खूब आमगाई जोपासना
 न केळ्यामुळे रातासारखी वाटत होती.
 कोणी लपून बसले असते तरी कळले

नव्हते. परंतु जगतसिंहाला एका ठंढ शाळाच्या टोंकाला चांदण्याच्या दोन पगल्या दिसल्या. शाळाचर गोडे त्याने आपल्या पाहिले व शाळा-उत्तरून विमलाला म्हणाला—“दोन भाले मिळाले तर....!”

“कां?” विमलाने शंकिन होऊन विचारले.

“त्याच्या पाहून पटाण असावेत असे वाटते. आपला पाटलाग घरीत ते भाले मिळाले.”

विमलाला धाटत नव्हताना पडलेला पगडी आठवली. त्या तुम्ही येथेच वाऊन मी दोन वेळा येते.” सांगून विमलाने फिली फाटून फिल्ल्याला नोर दरवाजा उघडला. आत गेली. नोर दरवाजा बंद केला आणि

अन्नाचे टेवली होती त्या जागी जाऊन अधिकाऱ्याला दोन भाले पावला सांगितले.”

त्याने विचारले—“काय करणार!” ती म्हणाली—“आज रीत पंचमी साडे ना! होण्यासाठी मी मृत केले जाते. बोट नकोस!” विमला म्हणाली.

त्याने दिलेले दोन भाले नेऊन ती नोर दरवाजा उघडून सुवराज्याने भाजी. त्या पाहून दार बंद करायला विमली. त्यामुळे एक मोठे संकट ओढवते. बाहेर उभा असलेला एक सज्जन नमुन्य नोर दरवाजा उघडून पाहून आत शिरला. कोणी जगा नव्हता. होते समझे. तो अंतःपुरात जाऊन पोचला.

मुळे नव्हते

धारुण अज्ञान

विमलाने मोठ्या व पुन्हा शाळा-उत्तरून भाले सांगायला काढून घेतले व निव्याभ्रमाले मीलपणे स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा मतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राज, मधेची एक भाले सांगायला नेताना पाहिले की तुझा भाग गुटेपयेंत गुळा सुटका नाही. तुझ्या मारखराच जेणे बनयुन होऊन गेला. किरकेंक वेतले तरी त्याचा भाग सुटेना त्याची गोष्ट सांगता. एक.” असे सांगून वेताळ नोर सांगू लागला.

बनयुन फाणी वेथे व्यापार करीत असे. त्याचा हात भरणारा कोणी नव्हता. लोक म्हणत, नदीच जम्याने असे. पन्नाजून केले तरी त्याची देवाधर्मा-वरील भलि पत्ती नाही. त्याला तीन मुलगे होते.

वेताळाच्या गौडी

एकदा हितालयांतून रत्नानंद नावाचा एक सिद्धपुरुष काढीला. धनगुप्ताने त्याला पोलायून त्याची वाढपूजा केली. त्याची मूर्ति पाहून सिद्धपुरुषाने त्याला एकदातच बोलायून विचारले—“तुला या संसारसागरांतून तरण्याचा मार्ग काय असेल तर सांगतो.”

धनगुप्त सिद्धपुरुषाला नमस्कार करून म्हणाला—“बुवा! मी आपल्या पार व्यापारी आहे. मला या गोड उरला नाही. नोक्याचे दार तुम्ही माझ्यासाठी उघडले आहे. माझी मुले लहान आहेत.

स्वतःच्या भावावर उभी राहू लागली की मला मोक्षाचा मार्ग दाखविण्याची कृपा करावी. फक्त पांच वर्षांची मुदत मी मागून आहे.”

तो सिद्धपुरुष “बुवा! पांच वर्षांनी येईल.” असे सांगून निघून गेला.

पुढे महिन्यांनी धनगुप्ताना हृदयाचा विकार झाला. आजारात तो मरण पावला. मुले म्हणून व्यापार-पेना संपादू न शकित. शेवटी त्यांना स्वतःचे राहावे पर देशील गहाण टाकावे लागले. मेढ्यापासून तिघां मुलांनी पैसाची एका ओढी विकत घेतली व शेवटी एक जागळे. शेवटीच्या कामाची त्यांना पाहिरी नव्हती. पण तरीच म्हणून शेवटीच्या भेदात त्यांना पुष्कळ यश मिळाले. तर पसोच उभीच नाही.

पांच वर्षे होतल्यावर तो सिद्धपुरुष वचन दिल्याप्रमाणे धनगुप्ताला मेढ्यापेला म्हणून आला. पण धनगुप्त अकाली मरण पावल्याचे ऐकून तो परत निराश. तो बाहेर जात असता त्याची नजर सदैव मोठ्याकडे गेली. तेथे त्याला एक बैल

दिसला. बवळ जाऊन त्याने त्या बैलाच्या अंगावर जावल्या कर्मकांडांतले थोडे पाणी छिपडले व म्हणाला—“कायरे बुवा! आता मांय का मोक्षमार्ग.”

तो बैल मनुष्याच्या भाषेत म्हणाला—“बुवा! आणखी पांच वर्षांची मुदत घ्या. मी मज्जा म्हणून मुलांच्या हातून तुम्हाला पेना झाला व शेवटी त्यांची दुर्दशा झाली ती तुम्ही पाहताच. शेतीचा पेना पुढताच काढे लागला आहे. माझ्यामुळे त्यांना पेनात थोडे पार पड वेळ लागले आहे. आणखी मी मदत केली तर त्यांचा पेना मागला जाईल.”

“बरं तर मी पांच वर्षांनी येईल!” असे मानून तो सिद्धपुरुष निघून गेला.

तो सिद्धपुरुष निघून गेल्यावर दिवनामी तो बैल जाजारी पडला त्याच आजारात नेला. मुलांना शेतीच्या पेनात तूर वेड लागली. शेवटी शेत जमीन विकत ते गांवाबाहेर झोपडी बांधून राहू लागले. होतनजुमी करून उदरनिर्वाह करू लागले.

पुन्हा पांच वर्षांनी तो सिद्धपुरुष आला. पण त्या वेळी तो बैल तेथे नव्हता व धनगुप्ताची मुले गांवाबाहेर झोपडी बांधून राहू

लागली हे ऐकून त्यांच्या थाप कारील त्याच्या झोपडीजवळ गेला. त्या वेळी बुवा पुढता व त्या सिद्धपुरुषाच्या अंगावर आला. सिद्धपुरुषाने कर्मकांडांतले पाणी त्याच्या अंगावर छिपडून विचारले—“काय रे, मिदान आता तरी मोक्षाचा मार्ग शिकून घ्यायला नकार हो!”

“आणखी पांच वर्षांनी माझी मुले करून चार पैसे मिळवतात व या झोपडीत वाणून देवतात. पांच वर्षे निर्धोस्तपणाने मुले येथे राहली तर चार पैसे

भमा होमीक. कुचा मनुष्याच्या भाषेत उतरला.

"बरे सर मी पांश बघांनीं पुन्हा येईन." तो सिद्धपुरुष म्हणाला आणि निघून गेला.

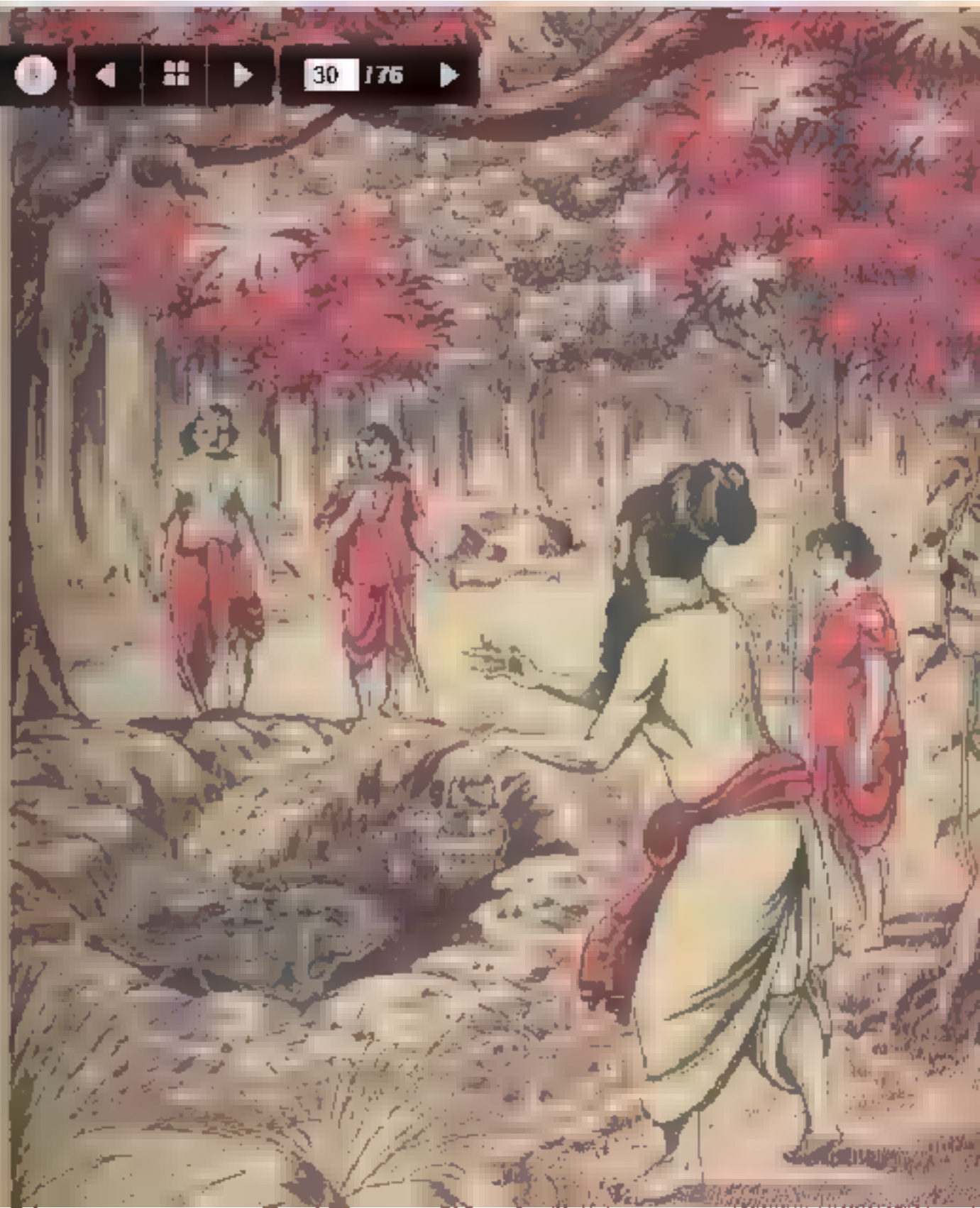
काही दिवसांनी तो कुचा आजारी पडून गेला. धनगुप्ताच्या मुलांनी ते मिळविले होते ते जोर जोरी घेऊन गेले. उपाशी मरण्याची श्रेल आली पिचान्धावर.

पांच वर्षांनी पुन्हा सिद्धपुरुष तेव्हा त्याला कळले की पांच वर्षांपूर्वीच मेला. दिव्यदृष्टीने कळले की धनगुप्त सर्प योगीस घेऊन जमिनीत

पुरलेल्या घनाचे स्थापन करित आहे. तो धनगुप्ताच्या मुलांना म्हणाला—"जे तुम्हाला मी एक जगात दाखवितो, त्या बायीं तुमच्या राषाने सोड्याची बाणी हड्यांल घेऊन पुरून ठेवली आहेत." त्याने ती त्यांना दाखविल्यावर त्यांनी ती जगात खणून काढली. त्यांना तेथे नकोल्लख एक हंडा पण त्या हड्यावर येतोले वळून एक सांप बसलेला होता. त्यांनी सांपाला कुठळ फाटल्यांनी बांधले. तेव्हा सिद्धपुरुषाने त्याला अर्धवट व सांपवर कळविलेले बाणी शिथळून तो सिद्धपुरुष म्हणाला—"बावरे आतां तरी मोक्षाचा मार्ग दाखवुं का ?"

अर्थ मनादख्खेत तो सांप मनुष्यांच्या भाषेत म्हणाला—"सकाळ दाम्बा, महात्मन !" सिद्धपुरुषाने त्याला भव सांगितला तो ऐकून सांपाने मान दाखली. धनगुप्ताचे मुल्यो तो हंडा वळवून घेऊन गेले. त्याने दाखिल त्या दिक्तापासून नाहीनीं झाले.

येथवर गोष्ट नांगून येताळ म्हणाला—"राजा ! शंका आहे माझ्या मनात. सांपाहून कुठ्याचा जन्म, कुठ्याहून येताना

मैलाहून मनुष्य जन्म जास्त बरा नाही का ! पण त्याने मनुष्य योनीत मोक्षाचा मार्ग गावून घेण्या ऐवजी सर्पयोनीत तो गावून घेतला. पण असे का ! पाहून निकृष्ट योनीत कदाचित जन्म मिळेल या भीतीने का मुलांना धन मिळालेच आहे, आता ते त्यांनी सुखी होतील, या गोष्टीची वाटली भणून ' प्रभाची उत्तरे माहीत आता तू दिली नाहीस तर परिणाम तुझा माठीत आहेच. शोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर होऊं लागतील."

त्यावर विमर्शाक म्हणाला- "पणमुलांचे पालकप्यांचे कारण सर्वयोनीपेक्षा निकृष्ट योनीत जन्म प्याचा लागेल भीति नव्हती. त्याच प्रमाणे मुलांचे पुढचे आयुष्य मुलांचे होईल म्हणून मनाचे समाधान शाले होते. मुलांवरील प्रेमासुळे

त्याच्या मनात तो रडत शालेली नव्हती. याचे कारण अगदी जिराले होते. त्याच्या योनीत वेडन जिवाची पर्वी न करितां मुलांची स्थिति सुधारण्याचा प्रयत्न करूनदेखील त्यांनी विषदत नाललेली स्थिति पाहून, मुलांची स्थिति सुधारणे नसा शक्य नाही या गोष्टीची तर्णीव प्रत्यक्षपुढे होताच राजूला सरसामुळे त्याचे मन पालटले. त्याला तार करण्या- ते प्रहार केले त्यासुळे मोठाच राजूला मरण त्याने शेले उघडले."

अशातनेने मीन भंग साध्यासुळे घेताळ वेसासह अरुध्य आत्मा पुन्हा आडाच्या कांदीला लावणळू लागला.

ते. सुगंधर प्रसो यांनी लिहिलेल्या गोष्टीच्या आपारे.

मंत्र मुरध

एक गांधी एक नेतकरी रात दुप्पाळांत त्याचे शेत ओसाड पडले. पंढराच्या सोपार्थ तो दिड मरतला. पण त्याला मनासारखे काम पोटेंच पडले नाही. त्याने वेड्या टीक्या वाटमाट' इनके काय सहन करण्यापेक्षा साधु जांचे बेराग्यांचे पोट नेहमीच भरते. तो बेरागी झाला. तो एकदां दिडन दुपारा विधानीसाठी एक सांखलीत असनां भीम तांबाचा एक गरीब तळ्या त्याच्या पायां वरून म्हणाला- "सिद्धपुत्र आहे ! मी सेवेला ठावर शाली आहे."

"तुला पाहिजे काय ! सांगशील का नाही !" बेराग्याने विचारले.

तो म्हणाला- "काही नाही, मला आपला शिष्य करून घ्या. आपल्या

संगतीत इत परजेक योनीत पाव्य होतील." ते ऐकून बेराग्याने विचार केला, आपलेच पोट मरायची मारामार, या शिष्याचे पोटूत मरणार ! काही तरी थाप मारून सुटका करून घेतली पाहिजे. दूर त्याला एक हरिण हिंसले. ते हरिण जाडाला अग वाडीत होते. त्याने भीमला ते हरिण दाखवून विचारले " कसे आहे ते "

" आपले अग मुंगाला घाडीत आहे ते." भीम म्हणाला.

" मला कळले तू वाडीत आहेस ते. मला कळले तू का वाडीत आहेस ते." असे तीव्र म्हणाला त्याने भीमला सांगितले.

" कळले तू का वाडीत आहेस ते." भीमने तीनदां म्हटल्यावर त्या

वैराग्याने विचारले- "आतां तें काय करीत आहे ?"

"आपल्याकडे पहात आहे." भीम म्हणाला.

"गळा कळले तू काय पाहान आहेस !" वैराग्याने असें तीनदा म्हणायला सांगितले. भीमने तसे म्हटल्यावर वैराग्याने विचारले- "आतां तरिण करीत आहे !"

"तें सादाम्नायन निघून चालले आहे." भीम म्हणाला.

वैराग्याने भीमाला "मला कळले तूं कोठे आहेस तें." असें तीनदा म्हणून प्रधानाच्या दारांतली मत्ता निघून

म्हणायला सांगितले भीमने तसे म्हटल्यावर वैरागी म्हणाला- "मंत्रमुग्ध करणारा हा एक संत आहे. याचे नांव मृग मंत्र. याचा जप तूं नित्य करीत राहावा तर तुला मंत्रमुग्ध करण्याची शक्ति प्राप्त होईल. हा मंत्र मी आजवर कोणाला दिला नाही. तूं याचा उपयोग केलास तर अश्वेत संपत्तीचा लाभ होईल."

भीम भक्तिपूर्वक वेगण्याला नमस्कार करून त्या मंत्राचा शरीर पक्षा गोपी पोचला. ते एक राजधानीचे नगर होते. त्या गांवच्या राजाला कित्येक वर्षे नवस केल्यानंतर पुत्रप्राप्ति झाली होती. त्या राजाच्या मेढ्याचा डोळा गादीवर होता. निपुत्रिक मेला तर आपल्याच हाती गादी येईल अशी भाझा घेऊन तो बसला होता. पण त्याला निराश व्हावे लागले. त्याच्याच सर्व राज्यसुखे होनी. कारण अपत्य नसल्यामुळे राज्य कारभारांत राजाचें लग्न नव्हतें. पण आतां सुवराज्याचा प्रत्य झाला होता. राजाला व प्रजेला अर्धातून आनंद झाला. त्या दिवसापासून राजाचें लग्न राज्य कारभारांत लागू लागले. अश्वेत प्रधानाच्या दारांतली मत्ता निघून

गेली. राजा जिवंत असोपवेन तो राज्य कारभार पाहणार होता मेढ्यावर बसला दुहेरी निगडा वाटल्यामुळे त्यानें तोंड वळत मुखाला कांटातून दूर करण्याचे आदेश दिले. त्यादि पुढें जाऊन कांटा प्रथम दूर करनी आला तर पहावे असा दिसीत एक विचार त्याच्या मनांत आला. त्यानें या राजाच्या राज्याच्या नजारावर नेमले. थकून विले की राजा मेढ्यावर मीन राजा होईल. एक एक जहाजीर देखून दारिद्र्य काळाने दूर करीत. मोठाला बली पडून त्याची तें घोर कर्म तयार झाला.

म्हावी दुसऱ्या दिवशी राजवाड्याच्या मध्ये म्हणजेच पसून शस्त्रा पावळ-विष्णुदेव दगडावर घालीत जमतां नेमका जप होतो भीम त्या बाजूला बसला. तेव्हां मृग मंत्राना चाल होता- "मला कळले तूं कोणता आहेस. मला कळले तूं कोणता आहेस. मला कळले तूं कोणता आहेस."

म्हणाने तें ऐकले व वाचून गेली. ते निघून पाहू भीम मंत्राचे पुढील वाक्य म्हणू लागला- "मला कळले, म्हणून वाढेर आला. त्यानें

तुं काय पाहता आहेस. मला कळले तूं काय पाहता आहेस. मला कळले तूं आहेस."

म्हावी ह्मणून तो त्यानें जापली घोपटी उचलली व तेथून कादण्याचा विचार करून उमर राहिला. भीमाचा मंत्र-जप चालू होता- "मला कळले तूं कोणता आहेस तें. मला कळले तूं कोणता आहेस तें." ते ऐकून म्हावी भ्रम पटू लागला.

त्याच वेळी राजा दाटी करून म्हणून वाढेर आला. त्यानें

पळतांना पाहिले. धरून आणायला सांगितले.

गटबडीत भीमूचा संवत्साप बंद पडला व तो राजाकडे न्हाव्याकडे पहात उभा राहिला. त्याने न्हाव्याला पळतांना व शिपाई त्याला धरून घेऊन येत होते नेव्हा पाहिले. भीमूला हे माहीत नव्हते. न्हावी का पळाला? त्याने चोरी पेंडळी जाणखी काही अपराध देखील त्याला माहीत नव्हते.

राजवाच्यासाठी गर्दी ग्रामी. न्हाव्याने सरे सरे ने सांगून घमा मागितली. प्रधानाने अभयदान म्हणून त्याला जे लिहून दिले होतं ते देखील न्हाव्याने काढविले व म्हणाला- "महाराज, कोट्टन सुर्वेदि भाजी का मी हे कुकर्म करायला निघाला होतो. पण देवाला ते

रुचले नाही व त्याने या माणसाला पाठविले नाइया हातचाळीवर ठेवायला." असे सांगून त्याने भीमूकडे बोट दाखविले व पुढे म्हणाला- "गजद्रोहाचा अपराध माझ्या दामून नाही याला कारण हाच मनुष्य."

भीमूला धरले नाही. राजाने त्याला जखम पोखवून चवकशी केली. तू न्हाव्याच्या मनांतली गोष्ट कशी काय झालेलीस? भीमूला त्यांतले काहीच माहीत नव्हते. के मूय मंत्र होता पयडेच.

राजा स्मित करून म्हणाला- "काही हरकत नाही. तुला मृगमंत्र राजाचा जीव रक्षिल्यास कारण झाला. म्हणून तुला मी उदासीर देतो." असे सांगून राजाने भीमूला एक उदासीर लिहून दिली.

नाग जांघई

एका राभाच्या मुलगा म्हणून तो नपसण्यां बळ. राणीला मुलगी द्या होवी. तीदेखील फळे लागली. फक्त राणी दुःखी बनाने एका भानो हिंदत भमनां शास्त्रानां प्रसंगेसी एक श्वातारी तिला म्हणाली- "महाराणी" इतकी दुःखी का दिसतेस?" राणीने दुःखाने कारण विवेदन केले.

"तुला अवश्यच अमेरु कर मी सांगते तसे कर! मृगमंत्र होलांच आपल्या बागेच्या ईशान्य दिशेला तमिनीवर सोन्याची एक वाटी उघडी ठेवून दे. ज्या मृगोद्वानंतर वाटी उचलून तुला एक उदाव रोपटे दिसेल. त्याला दोन उदाव्या अजरीत. एका उदावीला पांढरे व दुसऱ्या

उदावीला तांबडे दिसेल. पांढऱ्या कुलाच्या लाक्यास तर तुला मुलगा होईल व तांबड्या कुलाच्या पाकळ्या मुलगी होईल. दोन्ही कुलांच्या पाकळ्या आक नफोस.

राणीने ज्ञाने म्हणून महाराणीने सांगितल्याप्रमाणे केले. दुसऱ्या दिवशी वाटी उचलून पाहली नेव्हा वाटीलासी एक रोपटे होते व तांबडे व पांढरे अशी दोन पुळे होती. तिला मुलगीच होती, तरी पतीचे मन राखण्यासाठी पांढऱ्या कुलाच्या पाकळ्या तोडून लाव्या. तिला ताल कुलाच्या पाकळ्या स्त्रियांचा मोह आवरला नाही.

पुढे राणीला दिवस राहाले. ते कळल्यावर राजवाच्यांत सर्वास आनंद झाला. नऊ

महिने पुरे झाले. राणी प्रसूत झाली. पण मुलापेयजी तिच्या पौढी एक सांघ जन्माला आला. राणी पावकून गेली. तो सांघ तेथून निघून गेला आणि एका विद्यांत शिरला. प्रसवपेयना भांगल्या नव्हत्या. ■ आक्षेप म्हणजे ■ ■ ■ मुलगा झाला. सांघ जन्मल्याची गोष्ट कोणाच्या कळलीच नव्हती. सर्वाना वाटले की राणीला एक मुलगाच ■ ■ ■

अनेक ■ ■ ■ नोदली. राजगुज ■ ■ ■ मोठा ■ ■ ■ शयान आलेला पाहून राजा त्याला बोळवून एक दिवशी म्हणाला—

“सुवराज! जातां नुं विवाहयोग्य झालात. तू स्वतःसाठी योग्य रूप पाहून सम करून घे.”

त्याप्रमाणे राजकुमार नोकरी चाकर वरीपर घेऊन देशातूनच निघाला. तो कांही अंतर चालून गेला असत, तसला झाडाच्या कांठीला बसला. ■ ■ ■ एक सांघ फुलता ■ ■ ■ रात म्हणून ■ ■ ■ होता. सुवराजाचा धोडा ■ ■ ■ आणि मागाच्या पायांवर उभा राहून लेंफाळू ■ ■ ■ सुवराज ■ ■ ■ पहला नाही, पयघेन.

“हे दय माझा विवाह झाल्यानंतरच विवाह होईल!” तो सांघ अनुष्यांच्या

आपेंत सुवराजाच्या म्हणाला. राजकुमार लक्ष घेऊन गेला. ■ आपल्या अनु-चारावर राजवाड्यांत परत आला. ■ कांही म्हणाला होता ते त्याने राजाला सांगितले.

राजा ते सर्व ऐकून आपल्या ■ ■ ■ म्हणाला. “तुम्ही हे सर्व स्वतःच्या डोळ्यांनी पहात उभे राहालात. त्या माणाला ■ ■ ■ टाकू नये! जा आणि आताच्या ■ ■ ■ त्या माणाला नाकून हाक.”

■ ■ ■ राणी म्हणाली—“नको नको!” नंतर राणीने प्रसवसमयी बडलेले सर्व ■ ■ ■

सांगून त्या नवतारीने तिला ते ■ ■ ■ सांगितले होते तेदेखील सांगितले. ■ म्हणाली—“तो सांघच आपला पहिला मुलगा म्हणजे सुवराज आहे. त्याचे मम करून दिल्याशिवाय मायाच्याच सम करून देणे नसे शोभेल!”

ते ऐकून ■ ■ ■ कपाळ ■ ■ ■ दुःखी बनाने एकांत आगी आजून पश्या, दुसऱ्या दिवशी त्याने ■ ■ ■ पोलवून पुर देशाच्या राजाकडे निमेष पाठविला की मुसच्या मुलीला आपली सून करून घेण्याचा ■ ■ ■ विचार आहे.

तर्काना वाटले की एकच एक
आहे. देवाचा राजा
आपली मुलगी काढून आला. त्या
देवाच्या रीतीप्रमाणे लग्नापूर्वी राजकन्या
कुमारा यांची गरमराशी भेट करून देण्या-
साठी एका खोलीत राजकन्येला पाठवून
देण्यात आले. वगन वेळ आला तरी कोणीच
बाहेर येईना. पाहून दार उघडून
तब राजकुमारीची फक्त बसून आन दिसली.
सांपास राजकन्येला मिळाले होते नाहीसा
होना. पुढे दिवसांनी कुमार पुढां वधुशोभनास निघाला. तेव्हा

कुन्दां तो आदवा येऊन त्याला
म्हणाला—“हे वध, मी तुला एकदां
संगितले. कुन्दां सांगतो, माझ्या विवाहा
नंतरच तू येईल.”

राजकुमार घरी परतला. राजाने ते
पेकले व मनाला म्हणाला “हा सांग किती
राजकन्यांचा बळी घेणार आहे कोणास
डाऊन! तोंड तीन राजकन्यांचे पळी
मशेलान्न सांपासने घेतले. रागाळा काही
मुनेना. अगदी शेवटचा उपाय म्हणून
राजा एका मोठ्या मेला व त्याला
म्हणाला—“तुला मुली आहेत. एका

मुलीने तू माझ्या मुलाशी करून दे.
तुझे सर्व शरीर मी कायने नाहीसे
करतो.”

होयपेल राजाचा मुलगा म्हणजे सांप ही
गोष्ट जगजाहीर झाली होती. डोळे मिटून
बोण आपल्या पोटचा गोळा काढून
काढणार! शेनकरी म्हणाला “महाराज!
मला भनाचा मोह नाही. मी गरीब असला
तरी नल्ली दुप्पटी मला जर मान्यी नाही.”

राजाने शेतकन्याने पायन मळले.
तेव्हा शेतकन्याने शेत
कन्याच्या शेवटा मुलीने तू सांपाशी

ठरले. दुसऱ्याच दिवशी मुलं पण ठेवण्यात
आला.

शेतकन्याच्या मुलीच्या मैत्रिणींनी दुःखी
मनाने तिला निरोप दिला. ती एकटीच
एका भाडासाठी हिंडत असली एका बालक्या
भाडासाठी म्हातारी बसलेली तिला
दिसली. त्या म्हातारीच्या नोंडात एक
देसील हात नवना. त्या मुलीला
विचारले “तू कुतगरी कुली की?”

मदं मरे मरे मारून टाकले.
ते एकन म्हातारी म्हणाली—“मी सांगले
तसे का. राजाका गादी अटी

रेशमी किंवा मोग कडून
चायला सांग. खोलीत मकन
सुन्याचे पाणी व पिंपि दूध व
त्यांत वहा. देवायला सांग. तुला
खोलीत पाटवल्यावर सांग तुला मोग
काढून पेंडून सांगिल. तेव्हा
तुं त्याला सांग. आपली कात टाफलीस
तर मोग काढीत. तो पुन्हा
पुन्हा मोग काढायला सांगिल.
तुं पुन्हा कात टाफायला सांग.
जसे सहाय्यात वेळ झाल्यावर त्याला
कात टाफणे अवाक्य होईल. तेव्हा
एक काठी पेंडून सांगाला मोगपून काव.
सुन्याच्या पाण्यांत भिजवून तुं
काढ्या पिंपून दाईपर्यंत त्या सांगाला
सांगाला लोळामोजा होऊन गेला म्हणजे
सुखी सुटका होईल."

शेतकऱ्याच्या मुलीने म्हातारीने सांगि-
तल्याप्रमाणे केले. सांगाला मुलीच्या
सांगण्याप्रमाणे वेळ कात टाफायी
लागली. त्याला अवाक्य जाले तेव्हा
मुलीने काठी पेंडून त्याला खूप मोगपून
काढले. सांगाला लोळामोजा झाल्यावर तिने
त्याला काठीने उचलून दुपाच्या पिंपात
टाकले. त्याप्रमाणे नवनाच्या पुढच्या-
सायत्या तरत पुढे उभा
असलेला दिसला. दोघे रात्रभर गप्पा
मारीत खोलीत राहून होती. शेतकऱ्याच्या
मुलीने पडलेले सगळे सांगितले. मर्वाला
आनंद झाला. राजाने आपल्या भोव्या
मुलाने त्या दिने व त्याचाय राज्या-
भियेग करून दिला. राजाच्या दुसऱ्या मुलाने
आपल्या भावंडीच्या पाकळ्या बहिणीला व
लग्न करून घेतले. सर्व सुखी झाले.

म्हणून समुद्रकाठी एक मित्रन त्याने निवडून तेथे त्याने यज्ञ भारंभ केला. जमिनीच्या बाजूने काणी येईल कदाचित म्हणून त्या बाजूला त्याने शिष्याला नेमले. जवळ असलेले सर्व साहित्य एकत्र करून त्याने यज्ञ आरंभिला.

यज्ञ आरंभ करण्यापूर्वी जो दानधर्म करावा लागतो तो त्याने केला पण तो आपल्या शिष्याबरोबर केला. या यज्ञाचे फळ पणच होईल याची माहिती त्याच्या शिष्याबरोबर पण नव्हती. शिष्याने विचारले सांगे, त्याचे पत्न्य

डोक्यामोरेच तुम्हांला दिसेल. तें पाहल्या-च तुम्ही ते जगजहीर करा."

या यज्ञांत पुरोडाश नांवाचे विशिष्ट प्रकार मुपांत मिळवून त्याची आहुती पावयाची असते. अंगिरस पुरोडाशाची आहुती देऊ लागला की जमिनीच्या "५....५" करून आकाशापर्यंत पोचत. पुराणे म्हणजे समाले आणि त्या पुराण्या पडशाआड एक विमान आली उतरत असल्याचे दिसू लागले. यज्ञ संपूर्ण होण्याची आधी तेव्हा ते जमिनीच्या आगदी उबळ आलेले दिसले. शेवटची आहुती देजेच राहिले होते.

जेव्हा त्याच यज्ञाचे अरण्यांत काहीतरी मुनींनी आनंद पसरलेले घुराचे व्यंज दिसले व कोठे तरी यज्ञकार्य असले पाहिजे असे अनुमान ते त्याच अनुरोधाने आले. घेईल पाटेड त्याने यात्रे असा प्रवास होऊन यज्ञशेप त्यांचा वाट्याला येईल अशी त्यांची सांगी होती. त्यासाठी आमंत्रण शरीरची जबर समते, म्हणून चहकडून फरी-मुनी आनंदाने यज्ञाकडील गेले. त्यांना येत असलेले पाहून

अंगिरसाच्या शिष्यांनी खोरून मुख्य नी गाता दिनी.

"त्यांना पुढे येऊ देऊ नका ! पण जायला सांगा !" अशी गुरूची सली. परंतु त्या पुरोडाश मुपांत पुण रुद्रेशशिवामच त्याची आहुती अंगिरसाने दिली त्याप्रमाणे दुर्बल झाल्या-मुळे आहुती देताना म्हणावयाचा ऐसीत राहून गेला. ती चूक त्याच्या लक्षांत आली नाही व विमान उतर जाऊ लागलेले पाहून त्याने उडी मारून विमानांत शिरण्याचा केला. तेव्हा विमानाचे एक टोप

त्याच्या लागले तेच त्याने घाले. विमान काही अंतर वा उडून फिरव्या पाहू लागले.

विमानांत बसलेले देव अंगिरसाला म्हणाले- "यज्ञ पुरा नाही. म्हणून तुला विमानांत बसण्याचा अधिकार नाही."

"मी केला आहे । वास्तव मला विमानांत बसण्याचा अधिकार पोचला." अंगिरस म्हणाला. त्याच वेळा शेंकट्या पुरोडाशाच्या धर्मातून एक भल निघाले व ते विमानाच्या चारी बाजूला फिरव्या पाहू लागले. त्याची पडदवळी जमलेल्या जमी

र मुनीनी त्याला विचारले—“हू कोण !”
ते उत्तर दिल्याशिवाय वर आकाशात जाऊं
समजले. हेतू व म्हणून दोघांचे आवाहन
करण मुनीनी त्या भुताला त्या आवाण्याचा
कैला. पण ते येईना. पण ज्यावेळी
मुनीनी अग्निदेवाचे स्मरण केले तेव्हा मात्र
ते भूत सावली आले.

“मी पुरोडास आहे. अग्निसाठीच
जन्म आहे. मंत्र म्हणून यथाविधि
आहुती द्या. अग्निसागे केली
म्हणून मला रूप प्यायें लाभते. अजून
काही विषयते नाही. यथाविधि मंत्र म्हणून
आहुती दिल्यास यज्ञाचे फळ मिळू शकते.”
एत म्हणाले.

पण एका मुनीला देखीत तो मंत्र व
यज्ञविधि साठीत नव्हता. निमान चरून
सोपकळत असलेला अग्निसा

“मुनिभेछो ! मी मंदार मुक्ति मिळची
म्हणून दास्य केला होना. पाहून शेवटची
पुरोडासाची आहुती देवना नुक झाली.
पुरोडासाच्या दोन्ही बाजूला तूच पाहून व
तो वृषांत धुडवून मी सांगतो तो मंत्र म्हणून
आहुती द्या.”

मुनीनी व मुनीनी अगदी तसेच केले.
अग्निसाठी पुन्हा व आकाशापेठ पोचल्या.
निमानांत देवांनी अग्निसाठी
मंत्र म्हणून अग्निसाठी सांगितले.
मंदार मुक्ति मिळने अग्निसा. दिव्य
भाग्य कर.”

अग्निसागे अतीत दावली त्याला
दिव्य देह मिळाला. त्याला मूर्तिमाहि झाली.
पण त्याच्या पुढीमुळे व मूर्तिमाहिमुळे
मंदार मुक्ति मिळविण्याच्या मंत्रमार्गीस
मूर्तिमाहि कायमचा मुक्ता.

अकल पदरी पडली

महाराजाचा मर्मदत्त विवाहेची. राज्य
पोयक, बुद्धिमान व मंत्र्याच्या सल्ल्याने
राज्य चमत्कारा एक प्रजावत्सल राजा होता.
एके दिवशी शीतलमित्र नांवाचा एक
चित्रकार त्याच्या दरबारी आला. त्याने
राजाला उत्तमोत्तम काही नमुने
दाखविले. राजा मर्मदत्त त्याची ती पत्न्य
पाहून इतका तूष झाला त्याने पांच
हजार दारा देऊन सर्व टेवून घेतली.

राजाने आपल्या फलेचा आदर केलेला
पाहून शीतलमित्राचा धन्यता पाहली व
आपले आभार व्यक्त हेनूतें तो
म्हणाला—“महाराज, आपण माझ्या फलेचा
वो प्रेमोदर केलात त्यावेळी मी आपला
कार आभारी आहे. आपणांजवळ
व्यक्त चिंतित आहे. आपले एक चित्र

मर्मदत्ताची फार इच्छा आहे. राजाने
परवानगी दिली. शीतलमित्राने पंधरा दिवसांत
राजाचे काढून ते सर्वांना दाखविले.
सर्वांनी त्याच्या केलेची स्तुति केली. मर्मदत्त
राजाला तर अनिर्वचनीय आनंद झाला.
म्हणाला—“शीतलमित्र ! आपला दरबारी
चित्रकार म्हणून मी तुला नेमलो व दरमहा
दहा हजार दारा तुला पगार नेमून.”

“महाराज मी एका धंद्यावर चित्रकार
आहे. मी आपल्या यज्ञांत नैमुष्य दाखविले
तर त्यांत नवल नाही. पाहून मान्य
विशेष...” राजाने बोलला व गप्पेन
थांबला. राजाच्या आशये वाटले. म्हणाला—
“सर्वांचे कसला ! तुला व काही
मानून व्यावचे अनेक ते मागून घे.”
त्यावर चित्रकार म्हणाला—“आपला प्रधान

म्हणून गावण्याची माझी इच्छा आहे." राजाने प्रथम आपला प्रधान भीमंत गाव्या-काडे पाहिले व मुणेंने सुचविले की तुम्ही मान्य करा. नंतर भोळ्याने म्हणाला— "प्रधान ! आजपासून प्रधानाच्या जागी मी शीचमित्राची नेमणूक करीत आहे." प्रधान भीमंत राजाला नमस्कार करून राजाज्या शिरोधार्ये मानू निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी राजा फिरंगल्या निघाला त्या वेळी त्याच्या बरोबर त्याचा स्वीन पेंतप्रधान शीचमित्र होता. घनदत्त त्याच्या-बरोबर शेवट बोलत एका ओळ्याच्याकाठी

आला. बाजूच्या एका देवळाच्या ओळ्यावर एक म्हातारा होता. त्याने उठून राजाला नमस्कार केला.

तो म्हातारा ओळ्यावर बसून कावळ्यांना दाणे टाकीत होता. ते पाहून राजाने त्याला विचारले— "तुला कावळे आवडतात वाटते ? हंस का नाही पाळीत ? परे तर तुझ्याकडे हंस पाठवून देतो. मग तू करशील त्याला ?

"पहिण्याने हसा हंस भाटे की लोटा हे नीट पाहून घेईन. लोटा निघाला नावापुरता तोडून राखी पेंस उपटून त्याला कावळा करून तुझ्याकडे पाठवून देईन."

"तुला काही दिले तर परविण्याची शक्ति आहे का ?" राजाने विचारले.

त्याने तो म्हातारा म्हणाला— "प्रवाक लांबचा असेल तर त्याच्या पिण्याच्या पदार्थाचे माठोठे वापून न्यावे लागते."

"मात त्याचे तू काय करशील ?" राजाने विचारले.

"माठाळ्यांत काही उरोळ तर ना ! ते तर केव्हांच रिकामे झाले असेल." इद म्हणाला.

नंतर राजाने पुन्हा केला— "तुझे घर ठीक आहे ना ?"

"माझ्या घरच्या भादमाही तुला कशाका ! समोरचे घर रिकामे झाले आहे, पण केव्हा उक्षांत येव !" म्हणाला.

तेव्हा राजा म्हणाला— "तुम्ही जनुर व मूठ दिसता ! माझ्याजवळ दान मणी आहेत. ते मला देता येणार नाहीत की काढता येणार नाहीत. त्या मण्यांनी दोन्ही दिशा प्रकाशित मान होवत."

त्यावर तो इद म्हणाला— "अर्थ कळला नाही ! तुम्हाला पेंतप्रधानाच्या नाही ! एका मण्यामुळे जेवढा प्रकाश होतो

दोन्ही मण्यांनी एकाच दिशेला तो पडतो."

घनदत्त आपल्या मज्या मज्याशेवर घाी पडला. राजबाढा येतांच त्याने आपल्या मज्याकडे बघून विचारले— "तुम्ही आमचे संभाषण ऐकलेच आहे. त्याचा अर्थ !" त्यावर शीचमित्र म्हणाला— "प्रभो ! मला त्याचा अर्थ शुद्धीच नाही. मला वाटले तुम्ही असेच नाही तरी बोलत असाल."

"तुम्ही पेंतप्रधान ! तुम्हाला त्याचा अर्थ कळला नाही ! तुम्हाला पेंतप्रधानाच्या भागेवर नेमून फार दिवस झाले नाहीत.

म्हणून विचार करण्यासाठी एक दिवसाची मुदत देता. तुम्ही विचार घेऊन तसे उत्तर देऊ. राजा म्हणाला. शीचमिचाला काही कळले नाही. त्याला तो त्या शांतपणे बघत बघत गेला. त्याला मेटून त्याने राजाशी जे संभाषण झाले होते त्याचा अर्थ समजून घेतला.

म्हणाला-“सांगतो ऐक! प्रभाची उत्तरे देणे व कोही सोडविणे हाच माझा धंदो आहे. प्रत्येक प्रभाचे उत्तर सांगितल्यावरही मोकळ्या म्हणून मला एक हजार बराह साक्ष्याने पण हजार बराह समोर

काढून देव. पाहिले तर सर्व मिळून एक हजार कमी येईल.” इतक्यात.

शीचमिचाला गेला. त्या हजार बराह एका दिवसात पाहून येऊन आला व त्या हजार दिले. तेव्हा वृद्ध म्हणाला “राजाचा पहिला धंदो हाता, एक हंस पाठविला तर तुं काय करशील त्याला?” मी त्याचे उत्तर दिले की ‘सरा आहे की खोटा हे मी पण पाहून येईन. सरा नसेल तर त्याचे सर्व पंख तोडून टाकीन. बाचापुरता एक राजा येईन.’ असे ते राहू दे. शेवटी कळेल.

दुसरा धंदो होता. कोही दिले तर पत्तू काढून देणे. त्याचे उत्तर मी दिले, त्याच्या पदार्थ पाहून त्याचेच दागतात. तिसरा धंदो होता, त्याचे तुं काय करशील! त्याचे उत्तर मी दिले, गांठ्यात उरले तर ना! ते केव्हाच रिकामे होईल. दुसऱ्या व तिसऱ्या प्रभांचा व त्यांच्या उत्तरांचा अर्थ जमा पत्र उघड करून घेऊन किती वेळ पुरणार! पण-सोतल्या आठ्याच्या समानासाऱ्या काढे ती. भातां चवथा प्रभा ‘तुम्ही वर टीक आहे ना?’ मी उत्तर दिले-‘समोरचे पत्र रिकामे आहे.’ राजासमोरचे पत्रप्रभाचाही बागा रिकामी

झाली या गोष्टीचा त्यांत संकेत होता. राजाचा पांचवा प्रभा खोली नष्टाविण्याचा होता. खोली मणी दोन होण्याचे होते.

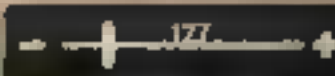
“भातां पहिला प्रभा दे. राजा म्हणाला. तो म्हणजे तुं मी मागितल्याप्रमाणे तुं चार हजार बराह घेऊन आलास. तुझ्याकडे एक एक धंदो आहे. हेसाथे पंख तोडून घेण्याचा प्रभा तुझ्या फडून घेतलेले हजार बराह व एक हजार तुझ्याकडे ठरले तो तुझा बाचा-पुरता ठरलेला पंख.” एकूण मुस ठरले हे ओळखून शीचमिचाला राजाकडे गेला व म्हणाला-“महाराज! माझे दोळे उघडले. मी पंतप्रधानाच्या पदार्थ अयोग्य ठरली आहे. ते आपण परत घ्यावे. सर्व प्रभांची मी उत्तरे त्याने त्या महान्याकडून विचारून घेतली होती त्याने सांगितली.

राजाने विचारले-“सर्व प्रभांची उत्तर देणारा तो महात्मा कोण? नाही का कळले तुला?” शीचमिचाला म्हणाला.

राजा म्हणाला-“ते मुझा एक कोडेच ठरले तर! त्याने तुला सांगितले की प्रभांची उत्तरे सांगणे व कोही सोडविणे हा त्याचा धंदो आहे. म्हणजे बुद्धिबळावर त्याचे पोट अवलंबून आहे. तुझ्यासाठी पंतप्रधानाची बागा रिकामी करण्याचा तो बुद्धिमान धीमन्तच महात्माच आहे सांग घेऊन तेथे जाऊ द्या. जेव्हा कोडे मी उघडाले, म्हणजे तुझ्याजवळ असलेल्या एक हजार बराहांवर अधिकार आहे!”

“होय महाराज! मी अवश्य येईन! कारण हजार बराह खर्च करून पंखी जवळ पडली पडली हे माझे धंदो आहे!” शीचमिचाला म्हणाला.

परीक्षा फल

सिंधू देशात मलयंकु नांवाचा राजा राज्य करीत होता. त्याला एक मुलगी होती. तिच्या नांव दिगम्बरी. तिच्या अप्रतिम रूपानी राज्यभर पसल्ली. अनेक राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने येऊ लागले. पण राजकन्येच्या मनासारखा एकदेखील निघाला नाही.

राजकुमारीने आपला पति निवडण्याच्या एक परीक्षा देवली होती. आपला शूर, वीर व बुद्धिमान हा हेतूने तिने ती परीक्षा ठेवली होती. प्रत्येकाची तिने परीक्षा घेतलीच असे देखील नाही. प्रथम त्यांना बोलवून त्यांचे वय व सौंदर्य पळवल्यानंतर मसत त्यांची परीक्षा घेई. तिची ती परीक्षा थोडी विचित्र होती.

उत्तरेस एक राजकुमार त्याच्या उत्तरेस एक अरण्या होते. त्यात एक कोणाला उघातात प्रवेश करतांना पाही त्याचे दोन्हे डोळे झाडी. त्या पक्ष्याच्या हातातून सुद्धा राजवाड्यापर्यंत पोचण्यावर एक चित्तली खंदक पार करून यावयाचे. त्या खंदक कोणी आज्ञातल राजकन्या स्वतःच्या हाताने पेली भरून घुवायला पाणी देणार. तेव्हा पाण्यात सर्व चित्तल घुवून काढवयाचा. या पक्ष्या दिव्यातून जो सुरक्षित येईल

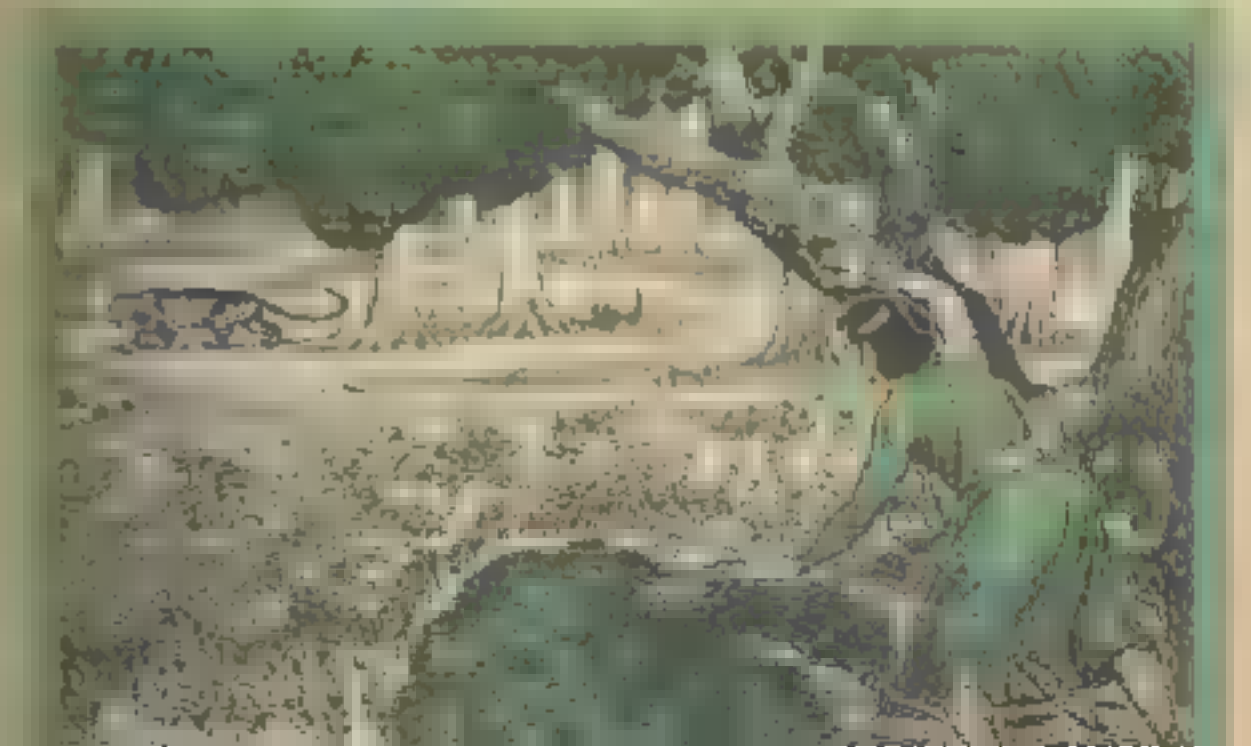
त्याच्याशीच राजकन्या विवाह करण्यास तयार होती.

तिच्याशी कम करण्यासाठी कित्येक आले. काही राण्याच्या कोणी मेले. काहीना त्या पक्ष्याने आंधळे पळून सोडले. त्यातून स्वतःचा नांवयून कोणी आलाच. तर एका ऐताभ पाण्यात निसळाने नरबटलेले सर्व जंग तो कोणे हाय पुणार !

त्या दिवस परीक्षेचे वर्णन नगावलीच्या राजकुमाराने ऐकले. त्याचे नांव प्रताप होते. तो सिंधु देशाच्या राजधानीत आला. राजवाड्याच्या उत्तरेकडील त्या भयंकर

अरण्याच्या बाहेर बाहेरूनच तो एक फेरी मारून आला. तेव्हा त्याला कळले की अरण्या नैसर्गिक तत्त्वां कृत्रिम आहे. कारण अरण्याच्या चारी बाजूला कुंपण होते. कुंपणाचा एकच एक द्वार. त्याशिवाय ने अरण्या राजवाड्याजवळ होते. त्याशिवाय कोण देणार ! म्हणून राय सुद्धा पाळीव अक्षया अशा त्याने त्याला आवळा.

नंतर तो राजकुमारीला भेटला. त्याचे सौंदर्य व शरीरगुष्टी पाहून राजकुमारीने त्या दिव्यातून यायला परवानगी दिली. प्रतापने

मनुष्याच्या जाहतीचे एक कवच तयार केले. ते पातळ्यावर कपून असेल असे देखील शक्य होते. नाक, डोळे वगैरे दुबेदुब मणसासारखेच होते. ते पातळ भांडात मांस पका गोंड्यांमध्ये बांधून प्रताप उत्तरेकडच्या राशाला भरण्यांत शिरला. त्याच्या उपासात तो भांडत आला. प्रतापाने मांसाचे ते गोंडाई त्याच्यासमोर टाकले व कवच पातळ पुढे झिजवून मांस त्याच्यांत गर्क होऊन गेला व प्रताप स्वतःचा कवच उपासांत शिरला. भयंकर एखाद्याने त्या मारली व कवचाला काढून घेऊन निघून गेला. त्याने कवच फेंकून दिले व मणसांत उपास गेला. राजकुमारी भेला भळून पाणी घेऊन आली. तेव्हा प्रताप म्हणाला "राजकुमारी

दोन पुण्या केल्या आहेत. म्हणजे दोन तृतीयांश कावे मागले आहे आता उरलेले एक तृतीयांश मागून देण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे."

"हा पैदाभळून पाण्यांत सर्व निस्तव तुझाच धुवून दाखविला पाहिजे." राजकुमारी म्हणाली.

"ठीक, तसेच करतो. पण पाण्याचा एक वेध देखील जमिनीवर पडता कामा नये. तुच ओतावयाचे आहे. एक येवपर पाणी बरी जमिनीवर पडले प्रत्येक येवपर एक पागरभळून पाणी पावे नसेल." तो राजकुमारीला म्हणाला.

"तु परीक्षेत उशीर्ण आला आहेस. वा, आऊन आघोळ करून ये." ती म्हणाली.

तुमच्या दिवशी घाटासटाने दोघांचे काम आले.

परोपकारी गोपाळ

गोमठ गांवांत रहात असे तुम्ही मागिलेले पाहे ते लीगळ गांवच्या पाटळाने आपल्या घराच्या आघारात एक विहीर तयारव्यासाठी एका माहितीगार मनुष्याला बोलावून घेतले. "येथे पाणी लागेल का?"

तो मनुष्य त्या जागेची पाहणी करून म्हणाला-"पाणीच काय विचारता? चार सहा हात लांबी खणायला आहे. पण गजलक्ष्मीची व नागार्ची पूजा लागेल. एक महिना भर उपवास लागेल."

ते ऐकून गांवचा पाटील मनानच्या मनांत रूप पण दृष्यपणे तो त्या राजकुमारीला म्हणाला-"हा उपवास कसे करायला? देवाच्या दयेने मला जेवढे मिळाले आहे ते मला आयुष्यभर पुरेल. येणाऱ्या पिढीच्या लोकांना पुढे उपयोगी पडेल.

गोमठ गांवांत रहात असे तुम्ही मागिलेले पाहे ते लीगळ गांवच्या पाटळाने आपल्या घराच्या आघारात एक विहीर तयारव्यासाठी एका माणसाला देऊन निरोप दिला.

मेनर पाटळाने भरजोना बोळवून म्हटले-"ज्योतिषी सांगून गेला आहे तो माझे मत आहेस. गजलक्ष्मी व नागपूजा केळी तर ही टोकेल.

"पाटील! गजलक्ष्मी व नागपूजा केळी लागेल. दोईल व भतवाभि होईल. पण त्यासाठी महिनाभर उपवास वन देवाचे लागेल. अधराशी नागपूजा कर्माची लागेल. वयालीं थोडे दूध मिळाले तपजीक वतावयाची असते. तसेच न होईल राजार एक." भरजी म्हणाले.

ते ऐकून पाटळांचे तोंड उतरले. त्यांनी कधी उपवास केला नव्हता. भोजनावर त्यांचे

विशेष मेम पण होती. दिवसांनून तीनदां भोजन केच्याशिवाय त्यांचे भोजन नसे. म्हणून त्यांनी विचारले—“भटजी, हा उपवास माझ्या हातून होईल म्हणतां !”

पेगून भटजीना वारले, दक्षिणा युक्तपार. पाटलांनी जत कर आपले जन्माचे दारिद्र्य फिटेल. म्हणाले—“पाटील शुवा ! वहा, उपवास तुम्हींच केला पाहिजे असे सादी. हे आणखी कोणी ओढण्याने केले तरी चालेल. होय ! त्यासाठी होणाऱ्या रुक्मीचे जोडे मात्र तुम्ही उचलले तर त्याचे फळ तुम्हांकान मिळेल.”

लगेच पाटलांना गोपाळ व त्याची रायको रुक्मी यांनी आठवण झाली. धन श्राव्यावर त्यांना काही पैसे लागले तरी विशेष काही विचरले नव्हतं. असा विचार करून त्यांनी, काय ती व्यवस्था करून फळविना असे मागून भटजीना पाठवून दिले. नंतर ते स्वतः गोपाळच्या घरी गेले. म्हणाले “गोपाळ ! हे रूप की पद्धत कर भगव्याच्या कामासाठी तुम्हाकडे आला आहे. मग करशीत ना माझ्यासाठी !”

“बोला ! करीत !” गोपाळ म्हणाला.

“तुम्ही रायको दोघांनी उपवास करावा असा परी येऊन गजबुक्मी पूजन व नागपूजा करावी.” पाटील म्हणाले.

परोपकारी गोपाळ त्याला कवूठ झाला. पुगेदित आले त्यांनी मुद्दते ठरविल्या. त्या दिवशी गोपाळ रुक्मीवगेबर पाटलांच्या घरी गेला व उपवास सुरू केला. मदिना-भर शास्त्रीबुवांनी जे काही करावल्या सांगितले त्याप्रमाणे दोघांनी केले. पाटील राज तिन्ही वेळ जेवत व शास्त्रीबुवांची चंदी होती. दक्षिणा मिळे. रुक्मी

चे गोपाळ नाच निराहार वन करीत राहल्याने बाळून गेले. गालफटें कमळी होले खोल गेले. नव संपल्यावर तांदूळ दक्षिणा देऊन पाटलांनी जोडण्याला निरोप दिला.

विहीर सजण्याचे काम सुरू झाले. सहा हात खोळ मजुरांची गरज होती तेवढेच कामावर लावण्यांत आले. त्यानंतर एक दोघांना ठेवून शास्त्रीच्यांना काम पुरे झाल्याचे मागून पाठवून दिले.

दोघां मजुरांनी सजण्याचे काम सुरू ठेवले. हातभर सजल्यानंतर पदार कशास्य तरी लागली व ‘सजण’ असा आवाज आला. पाटील मजुरांना म्हणाले—“अरे लागले वां का पाणी. आतां तुम्ही गेलांत तरी चालेल.” मजूर निघून पाटील स्वतः सजण लागले. आतून एक कोसंबी पेटी निघाली. ती रात्री उचलून घेऊन पाटलांनी परत नेली.

हास्याभारती त्यांनी ती उपटून पाटलांनी तेव्हां दोघे पट्टे वांदरे पडले. फळ गोठ्यांनी सरलेली होती. कोणीतरी कोठेतरी चूक केली दिसते आहे. ती चूक शास्त्रीबुवांची असणे शक्य नाही. कारण

लाणून नुभून चूक केल्याने त्यांना काही मिळणार नव्हता. गोपाळ व रुक्मी दोघांनीच चूक केली असणार, उपास मोडला असेल.

असा विचार पाटलांनी गोपाळ-रुक्मी बोलावणे पाठविले व म्हणाले—“तुम्ही उपासाचे नुसते ढोंग केले होते. म्हणूनच सर्वनाश झाला. मी पाण्यासारखे हतके खूपे मर्च केले सध्या सध्या गेले. तुम्ही म्हणून ठपून काही तरी लाईत व तुमचा उपास मोडला त्याचे फळ मला भोगावे आहे.”

हॅकेच्या दक्षिण तीरावर उतरला आहे. रावण जवळ येण्याचा मना पेण्यासाठी गेला आहे. त्याने हॅके सर्व ज्ञान सत्ता आहे. ती जवळ उगीत दिशेने वर नाही करून पेऊ नकास."

निकडे दूरवारात वसून भाषणा मेनापतींना सांगत होता—"रणवासे जवळ व राक्षसांचे सैन्य सज्ज आहे. त्यांना काय सांगू नका."

रणवासे वाने जवळ येऊन आली. तेव्हा म्हणाली—"पाटिलीस भाषा तुला जय राखवून देऊ मेला आहे. तिकडे तो युद्धाची तयारी करीत आहे. सैन्य जवळ निघत आहे." ते ऐकून सीतेच्या मनात भीर आली.

म्हणाली पुढे म्हणाली—"तुझी इच्छा असेल तर रागावडे जाऊन ते येथे भुवनेश्वर असल्याचे स्थळ पळवीन. शक्य होईल का?"

"न माझे इच्छा नव्हतीत तर एक भाषा ते कर. जवळ आता म्हणतो आहे ते ऐकू नये." मोठा म्हणाली.

समज जाऊन आली म्हणाली—"रावणाच्या सैन्या व त्याचा एक

मंत्री अविद्वत याने तुला सोडून पुष्कट समजावून पण रावणाने त्यांच्या मोठ्याकडे केले. "जवळ जाईपर्यंत मी येत नाही. त्या वाने जवळ येऊन वसून करीत आहे."

त्याने वानसेना जवळ येत म्हणाली पळोव देऊ. तो म्हणाला ऐकून राक्षसांची ही वाने पावली रावणाच्या दरबारातील वाने तो म्हणाला ऐकता.

रावण म्हणाला दरबारातील म्हणाला "राम लंका पार जवळ आल्याचे व तो पराक्रमी अतःपणे तुम्ही रावणासारखे दिसता."

तेव्हा म्हणाला वानसेना नावाच्या एका राक्षसाने रावणाच्या समजावून सांगण्याचा शोध घ्या प्रथम कळून पाडिला. तो म्हणाला "राजा! जवळ आहे. हन जो दुर्बल असेल त्याचा जवळ आहे. इच्छेचे सय दाखवून नमस्कारे. परंतु जाण्या-हून बळिश्वरतांनी नमस्कारे अशी राजकीति आहे. आपल्या राज्याने जवळ आहे. म्हणून आपला पक्ष निर्बल झाला म्हणून राजांनी संधी करून सीतेला

न सोडावे घात आहे. त्या युद्धाचे स्थळ गीता आहे. जवळ दिशेने नाही. तुला अनेक भाषा माहित आहे. अनेक जवळ तुला मरण येणार नाही. वर्षाधीपायी जन्मलेल्या देवांच्या व मानवांच्या विरुद्ध तुला ही वाने आहे. परंतु त्यानंतर जन्मलेल्या मानवांच्या भाषेने अस्वस्त-भयकटाच्या दाखून तुला मरण येणार नाही. तक्षणेदेखील दिसत नाहीत."

तो सडा ऐकून रावण जास्तच म्हणाला—"माकडांविषयी येणारा

भाद्रपदाहून भाद्रपद शुक्ल चौथे ते पुर्वी
कादाचरून ठरविलेत. हा टीपचा समुद्र पा
आला म्हणून तो आला ज्ञाना
वाटले. मी खूप विचार करूनच सीतेला
पेऊन आला. मनाच्या मी
तिला सोडून देऊ नयेना.

ते तेव्हा भानुवंत हाऊन
करून उभा राहिला. मनागाने आपल्या
मैत्र्याशी मैत्रणा नगररक्षणार्थ स्वयम्या
केली. दक्षिण दिशावर महोदर व पश्चि
यांना व पश्चिमी हेंद्रजिनाला नेमले.
उत्तर दिशावर शुक्र याच्याबरोबर

स्वतः रावण उभा राहिला. विरूपाक्ष
अनेक गदास शीतामसवत लंकेंच्या
उभा.

संज्ञा राक्षसां गंधर्वांनी ही सर्व व्यवस्था
विभीषणाने मंत्री इक्ष्वाकुने घेऊन राहून
तेले. त्यांना दिव्या राहिली विभीषणाने
गणना सांगितली, गानाने स्वयं,
सुभीष, इत्यादि सहाकारी
वीरांनी संज्ञा व लंक्या पोटून
व ज्ञानातून या करायला दे ठरविले.

मोठ बागाला पुर्वकडील द्वागवार
व त्याच्या अनुयायांशी युद्धाचा पाठविण्यास
आले. भगवाना महादर व महापार्थ
रागात पाठविले. हनुमान पश्चिमी द्वागवार
गेल्या. उत्तर द्वागवार स्वतः रावण उभा आहे
हे रावणाने रावणाने रावणाने रावणाने
आपल्या केला. लंकेंच्या मध्यभागी
अमर्याता मैत्र्याच्या सुभीष,
जांबवंत व विभीषण यांना नेमण्यांत आले.
गानाने सर्वांना भमा निघत करून दिव्या
की युद्ध करीत असतां राव, लक्ष्मण, जंगल,
महोदरी, सुभीष विभीषण यांच्यासोबत
इतर कोणी नरकर पेऊन राहू नये. सर्वाना

बातर ज्ञानाच रहस्य म्हणजे ज्ञानाच
करील मारा.

असे ठरवून सुवेळ पर्वतावर बसला.
पाठोपाठ सुभीष व इतर
वाजवीर पण सुवेळ पर्वता वर नवले.
तेथून त्यांना लंकानगरीचे दृश्य दिसू
हाले लंकेंच्या कोटावर राक्षसी
दिसत होते. त्यांना बाग
संज्ञाने ज्ञानातून केला. त्यानवेळी
सुभीष व पौर्णिमेचा उगाळ्या.

रावण रावण वीरांनी युद्ध पर्वतावरच ती
गण काढली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सुवेळ
पर्वताच्या भ्रम्यांत लागले. सुवेळ
पर्वतावरून विकृत पर्वतावर बसलेली लंका
नगरी त्यांना पाहिली. लक्ष्मण व
हनुमंत सोडप राहून राहिले.
लंकानगरीच्या गगनचुंबी इमारती, मोठ्या
कोट गोपुर रीरे पाहून त्यांना वाटले.

त्यांना त्याच वेळी रावण पण दिसला.
स्वाच्या डोक्यावर वर होते. दोन्ही
बाजूला नवऱ्या वेऊन दासी उभ्या होत्या.
दिव्या मदवलेली व
उरीची रसे त्याच्या अंगावर होती.

इतर सर्वोपरोबर सुभीष व रावणाकडे
पहात उभा होता. एकाएकी रावण
आला. त्याने भ्रम्यांत उडी मारून तो रावण
उभा होता त्या गोपुरावर पोचला. रावणाला
त्याने कोपित पाडिले, हवेत
पुन्हा उडी मारली आणि रावणाच्या मुचुटा-
वर पडपडार करून जमिनीवर उभा
राहिला. अर्थात रावणाला तो अधमान
वाटला. त्याने सुभीषाला जमिनीवर
बेदसारसे फेकले. सुभीष बेद-
सारसार जमिनीवरून वर व
मारून त्याने रावणाला जमिनीवर पाडले.

दोषांचे मतसुद्धच सुरू झाले. बराच वेळ हे सुद्ध चालू होतं. धर्मसुद्धांत सुग्रीवाला विक्रमं दिलेकडे सोपे नाही हे बळकट्यावर रावणाने मायापुल्ल करण्यास सुरवात केली. ते ओळखून सुग्रीवाने पुन्हा आकाशात उड्डाण केले. रावणाला वाटलं की स्वारी लाली येईल. परंतु सुग्रीव राम उभा होता तेथे पोचला.

रावाने सुग्रीवाचे अभिनेंदन केले व म्हणाला—“सुग्रीवा, तू रामा आहेस. अशी धाई केलीस तर कसे चाळेल! तुझ्यावरच तर आम्ही सर्वांची भीस्त आहे. समज तुझ्यावर काही संकट ओढवले असतं तर

आमची सर्वांची जी दुर्गति झाली जसली त्यांना विचार तू करायला हवा होतस.

“तुझ्या म्हणजे त्या साध्वीला उचलून नेणाऱ्या त्या आततायी राक्षसाला मला माझा राम आवडला नाही, रामा!” सुग्रीव म्हणाला.

सुग्रीव पर्वतावरून उतरून ते विकट पर्वताकडे वळले. वानरांनी लंकेला वेढा दिला. रामाच्या आज्ञेने ज्या हुलावर व्यासा त्याला नेमले होते ते सर्व आपआपल्या जागी जाऊन उभे राहिले.

लंका राम अंगवस्त्रात बोलवून म्हणाला—

“जोआ! तू धीर आहेस, निर्भीक आहेस. तू सरळ लंकापुरीत उड्डाण करून या. रावणाला समज भेट ये व त्याला तात्का त्रिवेप सांग. “रावणा! तू चोरासारखा येऊन सीतेचे हरण केले आहेस. तुला लक्षात दंड देण्यासाठी तुझा काळ स्वतः माझ्या रूपाने बाहेर उभा आहे. तू माझ्या ज्या पराक्रमाच्या जोरावर सीतेला घटवून नेलेस तो तुझा पराक्रम मी आणखी आहे. तू स्वतः सीतेला सोपवून ताला मागायला आलास तर मी उदार मनाने तुला क्षमा करीन. पण तू आपला हा

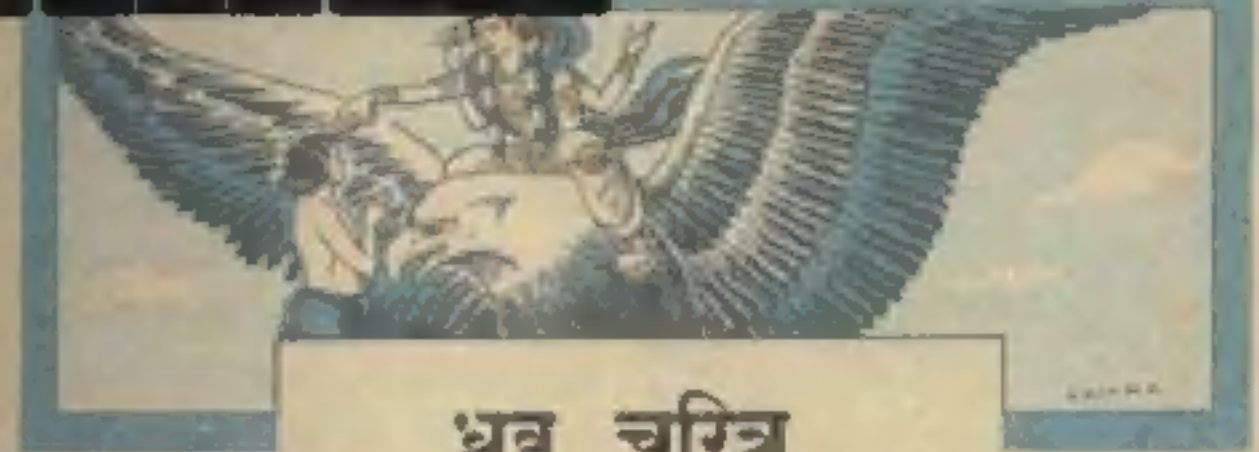
सोळा नाहींत, तर भाय तुझा समूळ नाश करून लेंकेचे हाथ विभीषणाला देऊन टाकीन. तुझे हातांमधून तुझ्या व तुझ्या प्रजेच्या सहाराळा कारणीभूत झाले आहेत ही तुला कळत नाही. मी पुढच करण्याचा निश्चय केला असलील तर बुद्धाळा तयार रहा."

अंगद शिष्टाईसाठी रावणाकडे गेला. त्याने उग्राण केले व समूळ लंकागरीत पोचला. रावण आपल्या अंतःपुरात आपल्या मंदोदरी आणि शिवांगी साक्षात अस्तरां अंगद तेथे गेला व रावणाकडे पोचारी जाऊन उभा राहिला. त्याने स्वतःची ओळख सांगितली व रामाचा निरोप जशाचा तसाच पोचला केला.

तो निरोप ऐकून रावणाला अनिष्टार राम आला. तो ओरडून म्हणाला—"भरा याला आणून करा ठार!" चार राक्षस हाताळून

आजोने अंगदाला धरण्यासाठी धाडले. अंगदाने त्यांना जवळ घेऊ दिले. ते उबले आख्यावर त्याने त्यांना जमलेत घेतले व तो राजवाड्याच्या शिखरावर जाऊन उभा राहिला. त्याने उग्राण केले तेव्हा राक्षस जमिनीवर आदळले व ठार झाले. अंगदाने शिखराच्या काय भागली. तेव्हा ते शिखर तुटून त्याची जळी. अंगदाने आपल्या नांदाचा उच्चार सर्व राक्षसांना जाईल इतका उच्च स्वराने केला. नंतर तो रामाकडे गेला.

वानरांनी हातमात घेऊन सांगितले की रामास सैन्याने वेढा घालला आहे. रावण ते वानरसेने पाहण्यासाठी आपल्या वाड्याच्या सर्वोच्च शिखरावर जाऊन उभा राहिला. वानरांचे अकाट सैन्य सहन तो चकित झाला.

ध्रुव चरित्र

[२]

नंतर विष्णू आपल्या गरुडवाहनावर असून मधुवर्मात आला. ध्रुवाने त्याला पाहून आश्चर्य व्यक्त केला. देवांनी पूजा करतात हे त्याला माहीत नव्हते. तो विचारत पडला. तेथीलून विष्णूने आपला भेल ध्रुवाच्या डोक्यावर ठेवला. त्यामुळे ध्रुवाला अद्भुत वायुशक्तीचा लाभ झाला व तो विष्णूचे श्लोक म्हणू लागला.

ध्रुवाची तपश्चर्या पाहून विष्णूने मुद्देने त्याला राज्यप्राप्तीचा वर दिला कि ध्रुव २६ वर्षे राज्य करील व सर्व सुख-सुयोग करून नंतर त्रिलोकांत स्थिर वृक्षा स्थानी सदाचर्ये वास करील. सर्व देव व नक्षत्रांमंडळ त्याला प्रदक्षिणा घालून त्याचा गौरव करतील. त्या वर देऊन विष्णूने

गरुडावर तात्का वैशुंठ लोकी प्रस्थान केले. त्या प्रकारे इच्छित प्राप्त्यासि करून घेऊन ध्रुव लोकां निघाला.

ही बातमी उत्तानपाद राजाच्या कळली. तो मंगळवार्ता आपणाव्या नोकरास मनमुराद पारिलोपिक देऊन उत्तानपाद राजा ध्रुवाच्या स्वागतासाठी निघाला. त्याच्या दोघी राण्या सुनीति व सुकचि त्याच्या शरीर घेऊन निघाली.

नगराबाहेर त्यांना समोरून वृक्ष येत असलेला दिसला. उत्तानपाद लगेच रथातून उतरला. मुख्यला मिठी मारून त्याने आपल्या आनंदाश्रुनी त्याला जुणुं स्नान घातले.

ध्रुवाने पित्याला व दोघी मार्ताना समस्मान केला. ध्रुवाला हत्तीवर बसवून

बेण्यासाठी उभाबीठ होत गेले. त्याने त्या प्रमाणे समुद्रसुख पाहून भुवाचा राज्याभिषेक केला व स्वतः वानप्रस्थाश्रम ग्रहण केला.

भुवाने गावा शुभ्रनार याच्यामुलीशी व इतर यांच्याशी लग्न केले. पर्याप्तान त्याला काळ व पत्तर अशी दोन मुले झाली. इलापासून उत्कल नावाचा मुलगा व एक मुलगी झाली.

विवाह होण्यापूर्वीच राजांत शिकारीला गेला असता एका रक्षाने त्याचा वध केला. रक्षाची आई मुकुरि त्याच दुःखाने मरण पावली.

रक्षाने काळ्या मावाचा वध केल्याची बाती ऐकून भुवाला राग आला व त्याने जलकापुरीवर सारी केली. नगराबाहेर पांचतांच त्याने शंस राजविला. तो ऐकून बळ सैन्य गावाकडे राजधानीपादरे पुढाक आला. रक्षराजाच्या सैन्याने माणवृष्टि केली, परंतु त्याला न कुमानतां भुवाने त्याचे उतर म्हणून द्विगुणित उरसाहाने प्राणवृष्टि केली. वर टिकाव न घेऊ शकल्यामुळे वाने फिरला.

भुवाने नगरांत प्रवेश केला. त्याला त्यावेळी मनस्वी आनंद झाला. परंतु त्याच वेळी समुद्राचा भूकंप होतो तसा आवाज

झाला. पाहता पाहता आकाश मधल्या- दित झाले. बिना नतकू लागल्या. आकाशांत बुळीचे छोर दिसू लागले व रक्तपृष्ठी होऊ लागली. त्या पाठोपाठ वडे व आकाशांतून त्रिभिनीवर पडू लागली. आकाशांत पर्वतासारखे कांही तरी दिसू लागले व प्रस्तरपृष्ठी होऊ लागली. हे सर्व भूने टाकलेले गावाकडे आले असे समजून भुवाने नारायणाच्या प्रयोग केला. त्याबरोबर माया गावा व पुलाचे अनुवाही मुख पडू लागले. परंतु भुवाने त्यांचा क्षयापात संहार केला.

तेव्हा भुवाचा आज्ञा स्वयंश्रव याने येउन उपदेश केला—“भुवा, बाळा! कोष हे पापाच मूळ होय! म्हणूनच तू निर्दोष गुणांचा संहार चारुविला आहेस. तुम्हा भावाचा वध एकाने केला होता. पण तू अनेकांचा वध केलास. आपल्या संज्ञाला फलंशित करू नकोस. जा, कुबेराला भेटून त्याची मैत्री संपादन कर!”

ते कळल्यावर कुबेर स्वतः यश किलर आदिकांसह भुवाला भेटायला आला. कुबेर म्हणाला—“तू कोषाचा त्याग केला आहेस हे ऐकून गणांचे समाधान झाले

आहे. कांती तुझा मावाचा वध केला ही चमत्तना चुकीची आहे. विचित्रित्वित जसे असते तेच घडले आहे. तू आतां मनशांस काळान्त परी परत जायेंस यांतच सुखींच दित आहे."

आममार्गे भुव कुयेराशीं सल्य काळान्त परतला. धीस हजार धर्मे राज्यकाल त्यानें यानमस्थ आश्रमांत प्रवेश केला. वडि-काधर्मी गेदापिनीच्या काळीं आश्रम धांपून तो राहूं लागला. तेथे तो समाधिस्थ अशातां आकाशावून एक दिव्य विमान उतरले. ते विमान भुवाला घेऊन जाण्यासाठीं विष्णूने पाठविले होते. विष्णूने नीळधारीचारी दूत गेव ३ मुनेंद घेऊन आले होते.

भुवाने त्यांना नमस्कार केला. ते भुवाला म्हणाले—“तू पांच वर्षांचा होतास तेव्हां तू तपस्व्या केली होतीस. त्यावेळीं तुला

आ विष्णूने वर दिला होता त्याच्याच आज्ञेनें वाट्ही आले आहे. तुला जे स्थान देण्याचे ठरले आहे ते तुझ्या पूर्वजा-पैकीं किंवा समर्पिकां एखाद्या देसीळ काभले माही. तेथून तूय, गह व अदर्थे काळान्त मंडक तुला प्रदक्षिणा घालीत असलेले तुला दिसेल."

तेव्हा भुव विमानांत बसला व म्हणाला—“मी आपल्या आईला या दुःख-सागरांत लोटून घेता काय जाई?"

तेव्हां विष्णूच्या दूतांनीं त्याला आकाशा-तून एक दिव्य विमान उतरतांना दाखवून स्थातून त्याची आज्ञा स्वर्गलोकां जात कमलेली दाखविली. ते दृश्य पाहून त्याच्या मनाचे समाधान झाले आणि तो त्या विमानावरून विष्णूने नेमून दिलेल्या स्थानीं भुवमंडलांत जाऊन वास करूं लागला.

३५. कांचन जंगा

नेपाळ व सिंधिन राज्यांच्या संयोगात असलेला जंगल आहे. सिंधिनचे लोक त्याला "देवनिवास" म्हणतात. गौरीसंकर म्हणजे एवढेच के-२ च्या सर्वोच्च शिखरावर कांचन शिखराचा वंशर आगली (१८,००० फुट). १९५९ साली कांची त्रिदश विमानांनी ते शिखर चढून गेले. तेव्हा सिंधिनच्या नक्षत्रांच्या दृष्टीवरून त्यांनी शिखरावर पाऊ ठेवला नाही. फक्त पांच फुट सोडून तेथूनच ते परतले.

